

Засновник:

Науково-дослідний центр
індустріальних проблем
розвитку НАН України

**Журнал внесено
до Переліку наукових фахових видань
в Україні в галузі економічних наук**
(Постанова президії ВАК України
№ 1/05/5 від 31.05.2011 р.)

Виходить 1 раз на квартал
Видається з III кварталу 2009 р.
Свідцтво про реєстрацію:
серія KB № 15196-3768Р від 30.04.2009 р.

ВИДАВЕЦЬ:

Видавничий Дім «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ:

Головний редактор:
доктор економічних наук, професор
Кизим М. О.
Випускаючий редактор:
кандидат економічних наук, доцент
Хаустова В. Є.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Алексєєв І. В., доктор економічних наук,
професор (м. Львів, Україна)
Амосов О. Ю., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)
Благуєв І. С., доктор економічних наук,
професор (м. Івано-Франківськ, Україна)
Булєєв І. П., доктор економічних наук,
професор (м. Донецьк, Україна)
Буссе, Ральф Андреас, доктор філософії
(м. Галле, Німеччина)
Жерар, Рассел Дж., доктор філософії
(м. Лондон, Велика Британія)
Іванов Ю. Б., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)
Ковальчук К. Ф., доктор економічних наук,
професор (м. Дніпропетровськ, Україна)
Майбуров І. А., доктор економічних наук,
професор (м. Єкатеринбург, Росія)
Орлов П. А., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)
Раєвська О. В., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)
Татаркін О. І., доктор економічних наук,
професор, академік РАН (м. Єкатеринбург,
Росія)
Христиановський В. В., доктор економічних
наук, професор (м. Донецьк, Україна)
Шоша, Жан-Юг, доктор філософії (економіка)
(м. Ліон, Франція)

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова»
та в українському реферативному журналі
«Джерело»

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ПРОБЛЕМИ економіки

**ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ • THE PROBLEMS OF ECONOMY
№ 3 '2014**

Журнал «ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ» представлено у наукометричних
базах даних, репозиторіях та пошукових системах:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (CША)
- Research Papers in Economics (CША)
- Російський індекс наукового цитування (Росія)
- Index Copernicus (Польща)
- Directory of Open Access Journals
- EBSCOhost (CША)
- CiteFactor (CША)
- Academic Journals Database (Швейцарія)
- Scientific Indexing Services
- Advanced Science Index
- Open Academic Journals Index
- GetInfo (Німеччина)
- BASE (Німеччина)
- OpenAIRE (Європейський Союз)
- WorldCat
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія)
- Соціонет (Росія)
- J-Gate (Індія)
- Академія Google (CША)
- Research Bible (Японія)
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)

ЗМІСТ**СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**

- Азмук Н. А.**
Трансформація зайнятості у країнах із розвинутою
інформаційною економікою 7
- Васильців Т. Г., Іляш Н. І.**
Оцінювання ефективності реалізації функцій державного
регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення
економічної безпеки реального сектора економіки України 13
- Корнєєв М. В.**
Теоретико-методичні засади оцінювання рівня
фінансальності економіки 19
- Поліщук Є. А.**
Особливості розвитку світового фінансового ринку
на сучасному етапі 25
- Прушківський В. Г., Прушківська О. В.**
Вплив глобалізації на формування споживчого ринку
в країнах із трансформаційною економікою 32
- Чечетова-Терашвілі Т. М., Малишко Ю. М.**
Аналіз недоліків методології міжнародного
рейтингу «Doing business» 38
- Ярошенко І. В.**
Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних
регіонів країн Європейського Союзу 45
- ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**
- Бабенко А. Г., Бондаревська К. В.**
Шляхи вдосконалення державного регулювання
аграрного сектора економіки 54
- Гречко А. В.**
Перспективи реформування податкової системи
України в умовах євроінтеграції 60

Доровський О. В.

Стан і перспективи розвитку
фармацевтичного ринку України.....71

Іванов Ю. Б., Сєніна А. О.

Удосконалення організації надання адміністративних
послуг як засіб запобігання корупційним проявам.....81

Кизим М. О., Шпілевський В. В., Хаустова В. Є.,**Антоненко С. В., Матюшенко І. Ю.**

Можливості і загрози від членства України в СОТ
для металургійної галузі економіки в умовах співпраці
з країнами ЄС і Митного союзу ЄврАзЕС.....89

Коляда Т. А.

Фінансове забезпечення соціальних функцій держави:
стан, тенденції та напрямки оптимізації 100

Комеліна О. В., Щербініна С. А.

Сучасні проблеми забезпечення енергоефективності
житлового будівництва в Україні..... 108

Котіна Г. М., Степура М. М., Табакова Т. В.

Макрофінансове забезпечення розвитку
економіки: пріоритети, стратегія та ризики..... 115

Лактіонова О. А.

Методичний підхід до оцінки гнучкості фіскальної
політики в умовах циклічного розвитку економіки 124

Омаров Ш. А. Огли

Оцінка сталого розвитку регіонів України..... 139

Рад Н. С.

Концептуалізація демографічно сталої моделі
пенсійної системи та економічна активність
людей «третього віку»: контекст взаємодії 151

Терованесов М. Р.

Методичні підходи до оцінки інерційності
розвитку вищої освіти..... 159

Шевчук А. В.

Використання зарубіжного досвіду для управління
розвитком регіональних освітніх систем України..... 164

Шост І. М., Винятинська Л. В.

Статистичний аналіз та оцінка рівня
платоспроможності лісових господарств 171

Шкурупій О. В., Базавлук Н. Г.

Можливості прогресивної динаміки розвитку
України на основі структурних змін
національної економіки..... 177

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**Вахович І. М., Чуль О. М.**

Розвиток креативної економіки в умовах
трансграничного співробітництва 182

Возняк Г. В.

Сучасні механізми реалізації бюджетної політики
розвитку: регіональний вимір..... 187

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**Андросова Т. В., Круглова О. А., Козуб В. О.**

Світовий та вітчизняний досвід визначення
фінансового результату як об'єкта моніторингу
на торговельному підприємстві 194

Бірюк О. Г.

Підходи до облікової політики щодо відображення
інформації про нематеріальні активи..... 202

Близнюк О. П., Горпинченко А. П.

Оцінка ефективності управління фінансовими
ресурсами на підприємствах роздрібно
торгівлі України 208

Іляш О. І., Гетьманський В. О.

Теоретико-методичні засади та прикладні рекомендації
оцінювання ефективності функціонування торговельних
підприємств в умовах економічного розвитку..... 220

Кінєва Т. С., Глушко О. В.

Релевантність облікової інформації, придатної
для управління відтворенням біологічних активів
багаторічних насаджень 227

Кожушко О. В., Калінкін Д. В.

Оцінка стану внутрішнього аудиту бюджетної установи 234

Кузьмін О. Є., Жежуха В. Й., Городиська Н. А.

Іноземний досвід інжинірингової діяльності 240

Кулєшова Н. В.

Факторна модель значущих чинників макросередовища
туристичних підприємств.....246

Лазарева М. Г.

Алгоритм побудови збалансованого бізнес-портфеля
холдингової компанії 255

Манжура О. В.

Потенціал розвитку виробничих сільськогосподарських
кооперативів на основі бізнес-планування 262

Піддубна Л. В.

Діловодство як складова інфраструктури
електронного бізнесу..... 268

Полуєктова Н. Р.

Підхід до управління сервісами інформаційної системи
підприємства на основі аналізу оболонок даних..... 273

Яркіна Н. М.

Теоретичні аспекти оцінювання ефективності
управління підприємством..... 279

Ястремська О. М., Зеленський М. В.

Формування організаційного забезпечення
процесу впровадження аутсорсингу логістичних
функцій на підприємстві 286

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61002, Харків,
пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх
Тел./факс: (057) 705-02-67, e-mail: red.poe@mail.ru

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61140, Харків,
пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
Тел./факс: (057) 703-40-21, 732-09-59

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
НДЦ ІПР НАН України № 8 від 26.08.2014 р.

Здано в набір 05.08.2014 р.

Підписано до друку 27.08.2014 р.

Формат 60 × 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. аркушів 41,9. Обл.-вид. 50,2.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК».

Замовлення № 472. Наклад 300 прим.

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

Котковський В. С., Гузенко О. П.

Кредитно-інвестиційні інновації комерційного банку: оцінка ефективності та стратегічний сегмент..... 294

Підхомний О. М., Кудряк Ю. В.

Банківський бізнес в умовах реформування фінансової системи..... 299

Сомова В. В., Чумакова О. О.

Імітаційне моделювання прогресивної шкали ставок податку на доходи фізичних осіб в Україні..... 305

Чеберяко О. В., Лобода А. Б.

Інтегровані фінансові посередники як форма взаємодії банків та небанківських установ..... 312

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Давидова І. О.

Діалектична взаємодія економічних відносин та діяльності у сфері зайнятості..... 319

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ В ЕКОНОМІЦІ

Благун І. С., Кацедан А. В.

Моделювання взаємозв'язків чинників регіональної конкурентоспроможності з її потенціалом розвитку..... 324

Дмитришин Л. І., Павлюк Т. Д.

Просторова модель уніфікації та конкуренції в регіональному туристичному секторі..... 335

Плець І. І.

Моделювання граничної величини внутрішньої заборгованості у взаємозв'язку з бюджетним дефіцитом і зовнішньою складовою державного боргу..... 341

Самойлік М. С.

Мультифункціональне моделювання оптимізаційних рішень забезпечення ресурсно-екологічної безпеки з урахуванням регіональних особливостей..... 348

Скіцько В. І.

Моделювання в оцінюванні рівня логістичного сервісу..... 357

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Азьмук Н. А.

Трансформация занятости в странах с развитой информационной экономикой..... 7

Васильцев Т. Г., Иляш Н. И.

Оценка эффективности реализации функций государственного регулирования инвестиционно-инновационного обеспечения экономической безопасности реального сектора экономики Украины..... 13

Корнеев М. В.

Теоретико-методические основы оценки уровня финансовализации экономики..... 19

Полищук Е. А.

Особенности развития мирового финансового рынка на современном этапе..... 25

Прушковский В. Г., Прушковская О. В.

Влияние глобализации на формирование потребительского рынка в странах с трансформационной экономикой..... 32

Чечетова-Терашвили Т. М., Малышко Ю. М.

Анализ недостатков методологии международного рейтинга «Doing business»..... 38

Ярошенко И. В.

Анализ социально-экономического развития проблемных регионов стран Европейского Союза..... 45

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Бабенко А. Г., Бондаревская К. В.

Пути совершенствования государственного регулирования аграрного сектора экономики..... 54

Гречко А. В.

Перспективы реформирования налоговой системы Украины в условиях евроинтеграции..... 60

Доровской А. В.

Состояние и перспективы развития фармацевтического рынка Украины..... 71

Иванов Ю. Б., Сенина А. А.

Усовершенствование организации предоставления административных услуг как способ предотвращения коррупционных проявлений..... 81

Кизим Н. А., Шпилевский В. В., Хаустова В. Е., Антоненко С. В., Матюшенко И. Ю.

Возможности и угрозы от членства Украины в ВТО для металлургической отрасли экономики в условиях сотрудничества со странами ЕС и Таможенного союза ЕврАзЭС..... 89

Коляда Т. А.

Финансовое обеспечение социальных функций государства: состояние, тенденции и направления оптимизации..... 100

Комелина О. В., Щербинина С. А.

Современные проблемы обеспечения энергоэффективности жилищного строительства в Украине..... 108

Котина А. М., Степура М. М., Табакова Т. В.

Макрофинансовое обеспечение развития экономики: приоритеты, стратегия и риски..... 115

Лактионова А. А.

Методический подход к оценке гибкости фискальной политики в условиях циклического развития экономики..... 124

Омаров Ш. А. Оглы

Оценка устойчивого развития регионов Украины..... 139

Рад Н. С.

Концептуализация демографически устойчивой модели пенсионной системы и экономическая активность людей «третьего возраста»: контекст взаимодействия..... 151

Терованесов М. Р.

Методические подходы к оценке инерционности развития высшего образования..... 159

Шевчук А. В. Использование зарубежного опыта для управления развитием региональных образовательных систем Украины.....	164
Шост И. М., Винятинская Л. В. Статистический анализ и оценка уровня платежеспособности лесных хозяйств.....	171
Шкурупий О. В., Базавлук Н. Г. Возможности прогрессивной динамики развития Украины на основе структурных изменений национальной экономики	177
РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА	
Вахович И. М., Чуль Е. М. Развитие креативной экономики в условиях трансграничного сотрудничества	182
Возняк Г. В. Современные механизмы реализации бюджетной политики развития: региональный вектор	187
ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯМИ	
Андросова Т. В., Круглова Е. А., Козуб В. А. Мировой и отечественный опыт определения финансового результата как объекта мониторинга на торговом предприятии.....	194
Бирюк Е. Г. Подходы к учетной политике при отображении информации о нематериальных активах.....	202
Близнюк О. П., Горпинченко А. П. Оценка эффективности управления финансовыми ресурсами на предприятиях розничной торговли Украины.....	208
Иляш О. И., Гетманский В. А. Теоретико-методические основы и прикладные рекомендации оценки эффективности функционирования торговых предприятий в условиях экономического развития	220
Кинева Т. С., Глушко Е. В. Релевантность учетной информации, пригодной для управления воспроизводством биологических активов многолетних насаждений	227
Кожушко О. В., Калинин Д. В. Оценка состояния внутреннего аудита бюджетного учреждения.....	234
Кузьмин О. Е., Жежуха В. И., Городиская Н. А. Иностранный опыт инжиниринговой деятельности.....	240
Кулешова Н. В. Факторная модель значимых факторов макросреды туристических предприятий.....	246
Лазарева М. Г. Алгоритм построения сбалансированного бизнес-портфеля холдинговой компании	255
Манжура А. В. Потенциал развития производственных сельскохозяйственных кооперативов на основе бизнес-планирования.....	262
Поддубная Л. В. Делопроизводство как компонент инфраструктуры электронного бизнеса	268
Полуэктова Н. Р. Подход к управлению сервисами информационной системы предприятия на основе анализа оболочек данных.....	273
Яркина Н. Н. Теоретические аспекты оценки эффективности управления предприятием.....	279
Ястремская Е. Н., Зеленский М. В. Формирование организационного обеспечения процесса внедрения аутсорсинга логистических функций на предприятии	286
ФИНАНСЫ И БАНКОВСКОЕ ДЕЛО	
Котковский В. С., Гузенко Е. П. Кредитно-инвестиционные инновации коммерческого банка: оценка эффективности и стратегический сегмент.....	294
Пидхонный О. М., Кудляк Ю. В. Банковский бизнес в условиях реформирования финансовой системы.....	299
Сомова В. В., Чумакова О. А. Имитационное моделирование прогрессивной шкалы ставок налога на доходы физических лиц в Украине	305
Чеберяко О. В., Лобода А. Б. Интегрированные финансовые посредники как форма взаимодействия банков и небанковских учреждений	312
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ	
Давыдова И. О. Диалектическое взаимодействие экономических отношений и деятельности в сфере занятости	319
МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ И МОДЕЛИ В ЭКОНОМИКЕ	
Благун И. С., Кацедан А. В. Моделирование взаимосвязей факторов региональной конкурентоспособности с ее потенциалом развития.....	324
Дмитришин Л. И., Павлюк Т. Д. Пространственная модель унификации и конкуренции в региональном туристическом секторе.....	335
Плец И. И. Моделирование предельной величины внутренней задолженности во взаимосвязи с бюджетным дефицитом и внешней составляющей государственного долга	341
Самойлик М. С. Мультифункциональное моделирование оптимизационных решений обеспечения ресурсно-экологической безопасности с учетом региональных особенностей.....	348
Скицко В. И. Моделирование в оценивании уровня логистического сервиса	357

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Azmuk N. A. Transformation of Employment in the Advanced Information Economy Countries.....	7
--	---

Vasiltsev T. H., Iliash N. I. Evaluation of Efficiency of Implementation of Functions of the State Regulation of Investment and Innovation Supporting to Ensure the Economic Security of the Real Sector of Economy of Ukraine.....	13
--	----

Korneyev M. V. Theoretical and Methodological Framework for the Assessment of the Level of Financialization of the Economy.....	19
---	----

Polishchuk Ye. A. Characteristic Features of the Development of the World Financial Market at the Current Stage.....	25
---	----

Prushkiv's'kyj V. G., Prushkiv's'ka O. V. The Effect of Globalization on Formation of the Consumer Market in Transitional Economies.....	32
---	----

Chechetova-Terashvili T. M., Malishko Yu. M. Analysis of Disadvantages of the International Rating "Doing Business" Methodology.....	38
---	----

Yaroshenko I. V. Analysis of the Socioeconomic Development of Problematic Regions of the European Union Countries	45
--	----

ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Babenko A. G., Bondarevska K. V. Ways to Improve State Regulation of the Agricultural Sector	54
---	----

Hrechko A. V. Prospects for Reforming the Tax System of Ukraine under Conditions of European Integration	60
---	----

Dorovsky O. V. The Condition and Development Prospects of the Pharmaceutical Market of Ukraine.....	71
--	----

Ivanov Yu. B., Sienina A. O. Improvement of the Organization of Administrative Services as a Way to Prevent Corruption	81
---	----

Kyzym M. O., Shpilevskyi V. V., Khaustova V. Ye., Antonenko S. V., Matyushenko I. Yu. Opportunities and Hazards Posed by the Membership of Ukraine in the WTO for the Metallurgical Industry of the Economy in the Context of Collaboration with the Countries of the EU and the EurAsEC Customs Union.....	89
---	----

Koliada T. A. Financial Support of the Social Functions of the State: the Condition, Trends and Directions of Optimization	100
--	-----

Komelina O. V., Shcherbinina S. A. Contemporary Problems in Ensuring Energy Efficiency of Residential Construction in Ukraine	108
--	-----

Kotina A. M., Stepyra M. M., Tabakova T. V. Macro-financial Provision of Economic Development: Priorities, Strategy, and Risks	115
---	-----

Laktionova O. A. Methodological Approach to the Evaluation of the Flexibility of Fiscal Policy in the Context of Cyclical development of the Economy.....	124
---	-----

Omarov Sh. A.

Evaluation of Sustainable Development of Regions of Ukraine	139
--	-----

Rad N. S.

Conceptualization of a Demographically Stable Model of the Pension System and Economic Activity of «Third Age» People: Interaction Context	151
--	-----

Terovanesov M. R.

Methodological Approaches to Evaluation of Developmental Rigidity of Higher Education	159
--	-----

Shevchuk A. V.

Utilization of Foreign Experience for Management of the Development of Regional Educational Systems of Ukraine	164
--	-----

Shost I. M., Vyniatynska L. V.

Statistical Analysis and Evaluation of the Solvency Level of Forestries.....	171
---	-----

Shkurupii O. V., Bazavluk N. G.

possibility of Progressive Dynamics of Ukraine on the Basis of Structural Changes of the National Economy.....	177
--	-----

REGIONAL ECONOMY

Vahovych I. M., Chul O. M.

Development of the Creative Economy under the Conditions of Cross-border Cooperation.....	182
--	-----

Voznyak H. V.

Modern Mechanisms for the Implementation of Budget Policy of Development: Regional Vector.....	187
---	-----

ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Androsova T. V., Kruglova Ye. A., Kozub V. A.

International and Domestic Experience of Defining a Financial Result as an Object of Monitoring in a Trade Enterprise.....	194
--	-----

Biryuk E. G.

Approaches to Accounting Policy when Displaying Information about Intangible Assets	202
--	-----

Bliznuk O. P., Goprynenko A. P.

Evaluation of Efficiency of the Financial Resources Management in Retail Trade Enterprises in Ukraine.....	208
---	-----

Ilyash O. I., Get'manskiy V. O.

Theoretical and Methodological Framework and Application Recommendations for Evaluating the Performance of Commercial Enterprises under Economic Development Conditions.....	220
--	-----

Kineva T. S., Glushko O. V.

Relevance of Accounting Information Appropriate for Management of Reproduction of Biological Assets of Perennial Plantings	227
--	-----

Kozhushko O. V., Kalinkin D. V.

Assessment of the Internal Audit of a Budget Institution.....	234
--	-----

Kuzmin O. Ye., Zhezhukha V. Yo., Gorodyska N. A.

Foreign Experience in Engineering Activities	240
--	-----

Kulieshova N. V.

Factor Model of the Significant Factors i n the Macro Environment of Tourism Enterprises	246
---	-----

Lazareva M. G.

An Algorithm for Constructing a Balanced Business Portfolio of the Holding Company.....	255
--	-----

Manzhura O. V.

Potential for the Development of Productive Agricultural Cooperatives on the Basis of Business Planning.....262

Piddubna L. V.

Paperwork as a Component of E-business Infrastructure268

Poluektova N. R.

Approach to the Management of the Services of an Enterprise Information System Based on the Data Envelopment Analysis273

Yarkina N. M.

Theoretical Aspects of Assessment of Enterprise Management Effectiveness279

Iastremska O. M., Zelenskyi M. V.

Formation of Organizational Support for Implementation of the Outsourcing of Logistics Functions in the Enterprise286

FINANCE AND BANKING**Kotkovskyy V. S., Guzenko O. P.**

Credit and Investment Innovations of a Commercial Bank: Performance Evaluation and Strategic Segment.....294

Pidkhomnyi O. M., Kudlyak Yu. V.

Bank business under the conditions of financial system reformation299

Somova V. V., Chumakova O. O.

Simulation Modeling of the Progressive Scale of Individual Income Tax Rates in the Ukraine.....305

Cheberyako O. V., Loboda A. B.

Integrated Financial Intermediaries as a Form of Interaction between Banks and Nonbanks.....312

ECONOMIC THEORY**Davydova I. O.**

Dialectical Interrelation between Economic Relations and Activities in the Employment Sphere.....319

MATHEMATICAL METHODS AND MODELS IN ECONOMY**Blahun I. S., Katsedan A. V.**

Modeling Relationships between Factors of Regional Competitiveness and Its Development Potential.....324

Dmitrishin L. I., Pavliuk T. D.

The Spatial Model of Unification and Competition in the Regional Tourism Sector.....335

Plets I. I.

Modeling the Threshold Level of the Internal Debt in Interrelation with Budget Deficit and the External Component of the Government Debt.....341

Samojlik M. S.

Multifunctional Simulation of Optimization Solutions to Provide the Resource and Environmental Security Taking into Account the Regional Perspective.....348

Skitsko V. I.

Modeling in Assessing the Level of Logistics Service.....357

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 331.5

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАНЯТОСТІ В СТРАНАХ С РАЗВИТОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКОЙ

© 2014 АЗЬМУК Н. А.

УДК 331.5

Азьмук Н. А.

Трансформация занятости в странах с развитой информационной экономикой

Целью статьи является определение тенденций трансформации занятости в странах с развитой информационной экономикой. В статье проанализированы современное состояние и динамика развития рынка труда стран с наиболее развитыми информационно-компьютерными технологиями. На основе проведенного анализа выявлены тенденции трансформации занятости в странах с развитой информационной экономикой. Выявлено, что информационно-компьютерные технологии не влияют на уровень занятости населения, при этом значительно повышают уровень производительности труда. В странах с развитыми информационно-компьютерными технологиями активно используются уже существующие формы нестандартной занятости, которые адаптируются под современные требования рынка труда. Появляются и широко используются электронные формы занятости, в частности, электронный фриланс. Происходит замещение рабочей силы, которая выполняет часто повторяемые посреднические функции компьютерными технологиями. Выявлены характерные изменения в содержании и характере труда в информационной экономике. Охарактеризованы инновационные формы человеческого капитала. Определены особенности виртуальной миграции рабочей силы. Предложено определение виртуальной миграции рабочей силы.

Ключевые слова: информационная экономика, нестандартные формы занятости, инновационные формы человеческого капитала, виртуальная миграция рабочей силы, виртуальный рынок труда

Табл.: 3. Библ.: 17.

Азьмук Надежда Анатольевна – кандидат экономических наук, заместитель директора, Черкасский государственный бизнес-колледж (ул. Энгельса, 243, Черкассы, 18028, Украина)

Email: azmukna@ukr.net

УДК 331.5

UDC 331.5

Азьмук Н. А. Трансформація зайнятості у країнах із розвинутою інформаційною економікою

Метою статті є виявлення тенденцій трансформації зайнятості у країнах із розвинутою інформаційною економікою. У статті проаналізовано сучасний стан і динаміку розвитку ринку праці країн з найбільш розвинутими інформаційно-комп'ютерними технологіями. На основі проведеного аналізу виявлено тенденції трансформації зайнятості в країнах із розвинутою інформаційною економікою. Виявлено, що інформаційно-комп'ютерні технології не впливають на рівень зайнятості населення, проте значно підвищують рівень продуктивності праці. В країнах із розвинутими інформаційно-комп'ютерними технологіями активно використовуються вже існуючі форми нестандартної зайнятості, які адаптуються під сучасні вимоги ринку праці. З'являються і широко використовуються електронні форми зайнятості, зокрема електронний фриланс. Відбувається заміщення робочої сили, яка виконує нескладні, часто повторювальні посередницькі функції комп'ютерними технологіями. Виявлено характерні зміни у змісті та характері праці в інформаційній економіці. Охарактеризовано інноваційні форми людського капіталу. Визначено особливості віртуальної міграції робочої сили. Запропоновано визначення віртуальної міграції робочої сили.

Ключові слова: інформаційна економіка, нестандартні форми зайнятості, інноваційні форми людського капіталу, віртуальна міграція робочої сили, віртуальний ринок праці

Табл.: 3. Бібл.: 17.

Азьмук Надія Анатоліївна – кандидат економічних наук, заступник директора, Черкаський державний бізнес-коледж (вул. Енгельса, 243, Черкаси, 18028, Україна)

Email: azmukna@ukr.net

Azmuk N. A. Transformation of Employment in the Advanced Information Economy Countries

The aim of the article is to determine trends in the transformation of employment in advanced information economy countries. The paper analyzes the current state and dynamics of the labor market of countries with the development of information and computer technologies. Based on the analysis the trends in the transformation of employment in advanced information economy were revealed. It was shown that information and computer technology do not affect the level of employment, while significantly raise the level of productivity. In countries with developed information and computer technologies already existing forms of precarious employment are widely used, which are adapted to the modern requirements of the labor market. Electronic forms of employment appear and are widely used, in particular, electronic freelancing. The workforce that performs frequently repeated mediation computer technologies are replaced. Relevant changes in the content and the nature of work in the information economy were found. The innovative forms of human capital were characterized. The features of virtual labor migration were defined. A definition of virtual labor migration was suggested.

Keywords: information economy, non-standard forms of employment, innovative forms of human capital, virtual labor migration, the virtual labor market

Tabl.: 3. Bibl.: 17.

Azmuk Nadiya A. – Candidate of Sciences (Economics), Deputy Director, Cherkassy State Business College (vul. Engelsa, 243, Cherkasy, 18028, Ukraine)

Email: azmukna@ukr.net

Вступление. Информационная экономика характеризуется динамичным развитием, обеспечивает высокий уровень мобильности субъектов предпринимательства, создает новую структуру занятости, обеспечивает появление новых форм организации труда, стимулирует развитие индивидуализма, креативности, инноваций и творческого поиска. В результате этого происходит трансформация занятости, что выражается в изменении ее форм и видов, содержания и характера и повышении ее эффективности.

Изучению этих вопросов посвящены работы многих учёных: Гришиной Е. [1–3], Капелюшников Р. [4], Кастельса М. [5], Колота А. [6] и др. Отмечая их значительный вклад в исследование теоретико-методологических проблем занятости и рынка труда, подчеркнем, что многочисленные вопросы формирования, развития и трансформации занятости требуют дальнейшего изучения, что обусловлено динамичностью процессов, происходящих в информационной экономике.

Целью статьи является изучение процессов трансформации занятости в странах с развитой информационной экономикой.

Изложение основного материала.

Информационная экономика обеспечивает эффективное использование знаний человека, создает возможности для его самореализации, стимулирует развитие новых форм и видов занятости, вносит изменения в систему социально-трудовых отношений.

Парадигма информационной экономики не нова. Первые исследования роли информации в экономике проводились в 60-х годах прошлого столетия. Фриц Махлуп в работе «Производство и распространение знаний в США» обосновал, что вклад сектора экономики знаний в ВВП США в 1958 году составлял около 29% [7]. Дэниел Белл опубликовал монографию «Грядущее постиндустриальное общество» в 1973 году, в которой представил концепцию экономики знаний [8].

Элвин Тоффлер в работе «Третья волна» (1980 г.) обосновывает, что информационные связи заменят индустриальные во всех сферах. Продолжая свои исследования в работе «Метаморфозы власти: знание, богатство и насилие на пороге XXI-го века» (1990 г.) он определяет, что основным фактором развития общества являются знания. Под сферой знания он понимает «образование, науку, технологию, национальные стратегические концепции, международные интеллектуальные средства, язык, общие знания о других культурах, культурное и идеологическое понимание мира, многообразие коммуникационных каналов, спектр новых идей, воображение» [9; 10].

Фундаментальная работа Мануэля Кастельса «Информационная эпоха: экономика, общество и культура» посвящена анализу процессов, которые происходят в современном глобальном мире информационных технологий. В своей работе М. Кастельс использует термин «informational» информационная экономика, подчеркивая тем самым неразрывную связь информационной и глобальной экономик. С его точки зрения, развитие информационных технологий создало материальную основу для глобализации экономики, при этом существуют национальные и континентальные экономики (например Африка), не входящие в глобальную информационную систему [5].

Для определения стран с наиболее развитыми информационно-компьютерными технологиями используем данные отчета «Глобальные информационно-компьютерные технологии 2014» Всемирного экономического форума. В данном отчете представлены результаты оценки 148 стран по 54 показателям, которые объединены в три группы: условия для развития информационно-компьютерных технологий; готовность граждан, деловых кругов и государственных органов к использованию ИКТ; степень использования ИКТ в общественном, коммерческом и государственном секторе. Лидируют по уровню развития информационно-компьютерных технологий страны с развитой экономикой, такие как: Финляндия (1), Швеция (3), Нидерланды (4), Норвегия (5), Швейцария (6), США (7), Великобритания (9), и так называемые «азиатские тигры»: Сингапур (2), Гонконг (8), Южная Корея (10) [11].

Активное развитие информационно-компьютерных технологий обеспечивает автоматизацию бизнес-процессов, снижение издержек производства, сокращение сроков разработки и продвижения продукта или услуги на рынке. Наряду с этим, активное развитие ИКТ и проникновение во все сферы экономики не является фактором, определяющим повышение уровня занятости населения. Уровень занятости населения в странах, подлежащих нашему исследованию, в период 2000 – 2013 гг. практически не изменился. Следует отметить, что имеются незначительные колебания данного показателя, а именно: абсолютный прирост или снижение уровня занятости в пределах 1–3 п.п. за исключением США, где абсолютное снижение уровня занятости составило – 6,7 п.п. [12].

Высокий уровень развития информационно-компьютерных технологий не влияет на повышение занятости населения в развитых странах. Это является свидетельством, в том числе, и несвоевременной, запаздывающей реакции рынка труда на потребности информационной экономики, которая нуждается в работниках с качественно новыми характеристиками.

Тоффлер Э. отмечает, что «для управления промышленными предприятиями и офисами будущего компаниям Третьей волны понадобятся работники, более способные к самостоятельной деятельности, скорее изобретательные, нежели беспрекословно выполняющие указания» [9].

Согласно выводам М. Кастельса «источник производительности заключается в технологиях генерирования знаний, обработки информации и символической коммуникации» [5].

В условиях информационной экономики уже недостаточным является наличие у работника квалификации, опыта, навыков пользования ИКТ, определяющей становится способность индивида к приобретению новых знаний и улучшению своих профессиональных качеств, то есть накопления своего человеческого капитала. Таким образом, можно предположить, что конкурентоспособность человеческих ресурсов определяется, прежде всего, способностью производить инновации и создавать новые знания.

Наряду с этим, внедрение информационно-компьютерных технологий в производство товаров и оказание услуг способствует повышению продуктивности труда. Изменение продуктивности труда в странах с развитыми информационными технологиями представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Прирост производительности труда в странах с развитой информационной экономикой [13]

Страна	ВВП на душу населения по ППС по годам				Темпы роста ВВП по отношению к 2000 г.*		
	2000	2005	2010	2013	2005	2010	2013
Финляндия	24505	30459	34168	35617	125,8	139,0	145,3
Сингапур	33195	45374	58019	64584	136,7	174,8	194,6
Швеция	32146	37107	37943	41188	115,4	118,0	128,1
Нидерланды	29792	35021	40490	41711	117,6	135,9	140,0
Норвегия	39152	47842	51758	54947	122,3	132,2	140,3
Швейцария	26581	33114	43207	46430	124,6	162,5	174,7
США	36450	44224	48294	53101	121,3	132,5	145,7
Гонконг	26778	36309	46945	52722	135,6	175,3	196,9
Великобритания	25722	32666	35349	37307	127,0	137,4	145,0
Корея	16528	22783	29458	33189	137,8	178,2	200,8

*показатели рассчитаны по данным источника [13]

Приведенные данные показывают, что за последние четырнадцать лет наибольшие темпы роста производительности труда свойственны азиатским странам: Корея – 200,8 %; Гонконгу – 196,9 %, Сингапуру – 194,6 %. Это связано с особенностями развития этих стран, а именно: эффективным использованием экономической помощи третьих стран; дешевой рабочей силой, развитой бизнесовой инфраструктурой и эффективной государственной политикой в сфере регулирования экономики. Более медленные темпы роста производительности труда от 140,0 % до 145,7 % характерны для европейских стран и США, за исключением Швейцарии (174,7 %) и Швеции (128,1 %). В целом для всех стран характерным является рост производительности труда без одновременного повышения уровня занятости населения.

Информационная экономика вносит изменения в социально-трудовые отношения. Вследствие повышения уровня интеллектуализации труда работник становится собственником наиболее важного и уникального средства производства – своего человеческого капитала. Это стимулирует широкое использование форм нестандартной занятости, поскольку именно они дают больший уровень свободы, естественно при более высоком уровне ответственности за результаты своего труда. Отметим, что в развитых странах около 1/3 занятых используют названные формы занятости, наиболее распространенными среди них являются: временная занятость по контрактам, самостоятельная занятость, неполная занятость.

Временная занятость – это работа по контракту с ограниченным сроком действия или объемом работы. Временная занятость является привлекательной, прежде всего, для работодателей, поскольку позволяет им снижать расходы на содержание персонала, быстро реагировать на колебания спроса. Наиболее распространенными видами временной занятости является лизинг и аутстаффинг.

Самостоятельная занятость, по нашему мнению, одна из самых прогрессивных форм нестандартной занятости, поскольку индивид сам создает условия для своей самореализации и накопления своего человеческого капи-

тала. Такой вид занятости имеет наиболее высокий уровень мотивированности, поскольку индивид работает сам на себя. Вместе с тем, самозанятость лиц с низким уровнем квалификации следует рассматривать как экономическое принуждение, поскольку в экономике отсутствуют рабочие места для такой категории лиц.

Неполная занятость – это работа в течение неполного рабочего дня (недели, месяца). Бывает двух видов: добровольная – характеризует выбор индивида и связана с его образом жизни и вынужденная – является признаком скрытой безработицы. Понятно, что вынужденная неполная занятость характерна, прежде всего, для бедных стран с низким уровнем развития экономики. Рассмотрим использование нестандартных форм занятости в странах нашего исследования (табл.2).

Приведенные данные говорят об отсутствии значительных изменений в использовании нестандартных форм занятости в течение длительного срока. Это объясняется тем, что указанные нестандартные формы занятости достаточно долгое время существовали на рынке труда и получили свое распространение намного раньше, в 90-х годах прошлого столетия в период структурных сдвигов в экономике, которые привели к значительному увеличению доли сектора услуг.

Отметим, что занятость в сфере услуг в указанных странах варьируется от 71,2 % в Швейцарии до 81,2 % в США [14]. А информационная экономика создает новые рабочие места именно в сфере услуг. Таким образом, можно предположить, что происходит адаптация существующих форм нестандартной занятости под нужды новой информационной экономики. Это проявляется, в частности, в повышении требований к образовательному уровню работников.

Так, доля рабочей силы с высшим образованием в 2012 г. варьировалась от 25,5 % – в Гонконге до 38,2 % – в Финляндии, 38,1 % – в Великобритании. Подчеркнем, что для всех стран нашего исследования характерным является рост этого показателя в 1,2–1,4 раза в 2012 г. по отношению к 2000 г. [14].

Таблиця 2

Нестандартные формы занятости в странах с развитой информационной экономикой [14*, 15]

Страна	Доля занятых неполный рабочий день к общей численности занятых*, %		Доля самозанятости к общей численности занятых*, %		Доля временно занятых к общей численности занятых **, %	
	2000 г.	2012 г.	2000 г.	2011 г.	2000 г.	2013 г.
Финляндия	10,2	12,8	13,5	13,4	16,5	15,6
Сингапур	н/д	н/д	н/д	15,0	н/д	н/д
Швеция	13,8	14,2	11,1	10,5	15,2	16,9
Нидерланды	41,2	49,8	11,2	15,0	14,0	20,6
Норвегия	20,1	19,7	7,5	7,0	9,5	8,3
Швейцария	24,4	26,0	18,0	15,4	11,5	12,9
США	11,3	11,2	7,4	6,8	н/д	н/д
Гонконг	н/д	13,6 (2011 р)	10,5	10,1	н/д	н/д
Великобритания	23,4	24,1	12,3	14,2	6,8	6,2
Корея	7,0	10,0	36,9	28,2	н/д	22,4

*данные из источника [14]; ** данные из источника [15]

Занятость и безработица – это экономические категории, которые тесно связаны между собой и дополняют друг друга. Занятость населения показывает удовлетворенный спрос работодателей на рабочую силу. Безработица свидетельствует о невостребованности определенных категорий экономически активного населения рынком труда. Таким образом, целесообразно рассмотреть образовательную структуру безработного населения исследуемых стран. Доля безработных по уровню образования приведена в табл. 3.

Таблица 3

Образовательная структура безработного населения в странах с развитой информационной экономикой [14]

Страна	Доля безработных со средним образованием к общей численности безработных, %		Доля безработных с высшим образованием к общей численности безработных, %	
	2000 г.	2008 г.	2000 г.	2008 г.
Финляндия	46,5	45,3	15,7	17,4
Сингапур	н/д	50,1	н/д	22,7
Швеция	48,8	44,9	15,8	16,4
Нидерланды	33,7	36,6	16,7	18,7
Норвегия	53,1	49,3	21,0	17,9
Швейцария	57,5	53,7	12,3	17,7
США	36,3	35,5	41,9	46,5
Гонконг	49,1	43,8	8,4	17,1
Великобритания	43,6	46,5	11,2	14,3
Корея	62,5	63,7	12,6	21,1

Приведенные данные свидетельствуют о высоком уровне безработицы именно среди населения со средним образованием. Это объясняется тем, что средний персонал постепенно заменяется компьютерными технологиями. В частности, исчезают профессии, предполагающие выполнение посреднических функций, такие как: банковский служащий, туристический агент, кассир по продаже билетов и т. д. Названные профессии замещают современные компьютерные технологии, а именно: банковские терминалы, электронный банкинг, электронные платежные системы, платформы по бронированию билетов и бронированию гостиниц и т. д. То есть мы можем констатировать, что исчезают в первую очередь такие виды деятельности, которые предусматривают выполнение часто повторяемых операций, при этом не требующих высокого уровня квалификации. Таким образом, для национальных рынков труда стран с развитыми информационными технологиями характерным является вымывание рабочей силы со средним образованием.

В это же время, информационная экономика характеризуется появлением нового рынка – информационно-технических услуг, который требует значительно больше интеллектуального труда. Рынок ИТ-услуг формирует спрос на профессионалов, которые, кроме глубоких знаний специальности, владения иностранными языками, имеют навыки виртуального сотрудничества, креативное мышление, профессиональную ответственность, гибкость и адаптивность.

Занятость в информационной экономике приобретает новое содержание и характер. Особенности содержания труда в информационной экономике заключаются в следующем: повышается уровень интеллектуализации труда; результат труда все больше зависит от творчества, умения принимать нестандартные решения, ориентироваться в значительных информационных потоках, возможности продуцировать инновации. Изменения в содержании труда определяют новый характер труда. Знания работников выступают в качестве нового ресурса производства. Знание,

способность продуцировать инновации, уникальный личный профессиональный опыт уменьшают зависимость носителя человеческого капитала от работодателя и придают ему высокий уровень мобильности. При этом, с помощью ИКТ в виртуальной среде налаживается обмен результатами труда и сотрудничество между работниками, меняет характер труда. Труд по характеру становится индивидуальным.

Изменения в характере и содержании труда, активное развитие ИКТ обуславливают появление новой формы дистанционной занятости – электронной, которая реализуется в виде электронного фриланса и занятости на виртуальных сетевых предприятиях. Главной отличительной особенностью такой занятости является глобальность, поскольку ИТ-услуги реализуются в глобальном масштабе благодаря интернету. Это предопределяет трансформацию системы разделения труда между странами, формирование и развитие виртуального рынка труда, появление и распространение электронных форм занятости.

Согласно данным одной из крупнейших онлайн-платформ Elance, совокупный доход зарегистрированных на ней фрилансеров с 2008 г. по 2013 г. составил почти 1 млрд долл. США, а общее количество зарегистрированных фрилансеров составляет 3,5 млн человек [16].

Электронный фриланс обеспечивают сотрудники, способные продуцировать инновации, имеющие высокий уровень квалификации и высшее образование. Результаты опроса, проведенного платформой Elance, свидетельствуют о высоком образовательном уровне фрилансеров: 42 % имеют уровень бакалавра, 24 % – степень магистра, 9 % – научную степень [17]. Отметим, что такой вид занятости обеспечивают инновационные формы человеческого капитала. Характерными особенностями инновационных форм человеческого капитала являются: высокий уровень профессионализма, использование в своей деятельности информационно-компьютерных технологий, виртуальное сотрудничество, профессиональная ответственность.

Факторы формирования инновационных форм человеческого капитала, в зависимости от среды их возникновения, целесообразно разделить на внутренние и внешние. Основными внутренними факторами являются следующие: мотивация направлена на удовлетворение таких потребностей индивида, как самореализация, достижение успеха в своей профессиональной деятельности, свобода выбора работодателя, условий деятельности и форм занятости. К внешним факторам следует отнести открытость и доступность сферы образования, развитие информационно-компьютерных технологий, рост уровня глобализации.

Интеллектуальный, инновационный труд становится глобальным ресурсом, что обуславливает выход этого сегмента рынка труда за рамки национального. Благодаря этому бизнес-структуры получили возможность привлекать лучшие таланты со всего мира. Крупнейшими потребителями онлайн-услуг являются: США, Австралия, Великобритания, Канада, ОАЭ, Сингапур, Израиль, Германия, Нидерланды, Новая Зеландия. Объем онлайн-услуг, заказанных с использованием платформы Elance, только США в 2013 г. составил 2,6 млн долл. США [16].

Странами донорами онлайн-услуг являются: США, Индия, Украина, Пакистан, Великобритания, Россия, Фи-

липпины, Румыния, Китай [16]. Таким образом, благодаря ИКТ, происходит перераспределение трудовых ресурсов.

Это дает нам возможность констатировать существование виртуальной миграции рабочей силы. Виртуальная миграция – это объективный процесс, обусловленный развитием информационно-компьютерных технологий и глобализацией.

Особенностями виртуальной миграции являются: во-первых, то, что субъектами миграции выступают не простые работники, а, как правило, носители высокого интеллекта, так как именно они благодаря своим знаниям, опыту, профессионализму способны обеспечить создание прибыли предприятию и его конкурентоспособность.

Во-вторых, виртуальная миграция тесно взаимосвязана и взаимообусловлена виртуальным рынком труда. Виртуальный рынок труда – это электронное пространство, на котором происходят продажа и покупка интеллектуального капитала. Виртуальный рынок труда имеет развитую информационно-компьютерную инфраструктуру, которая представлена электронными бригадами труда, платформами для поиска заказов на выполнение услуг, платежными системами.

В-третьих, виртуальная миграция не связана с изменением места постоянного жительства, поскольку предоставление интеллектуальных услуг осуществляется с помощью информационно-компьютерных технологий.

Вышеизложенное дает возможность сформулировать определение виртуальной миграции рабочей силы. Виртуальная миграция рабочей силы – это перемещение человеческого капитала за пределы локального, регионального или национального рынка труда, без обязательного изменения постоянного места жительства ее носителей. Основной категорией виртуальных мигрантов являются мигранты по контракту, что предусматривает использование временной формы занятости. Виртуальная миграция может быть внутренняя – внутри страны и внешняя – за пределами национального рынка труда.

Выводы. Информационно-компьютерные технологии вносят значительные изменения в сферу занятости.

Во-первых, информационно-компьютерные технологии значительно повышают производительность труда, однако при этом не влияют на уровень занятости населения.

Во-вторых, широко используются формы нестандартной занятости, которые адаптируются под требования информационной экономики. Информационно-компьютерные технологии обуславливают появление и широкое использование электронных форм занятости.

В-третьих, характерной тенденцией рынка труда в информационной экономике является замещение компьютерными технологиями работников со средним образованием, которые выполняют несложные посреднические функции.

В-четвертых, изменяется содержание и характер труда, что приводит к появлению инновационных форм человеческого капитала. Основными характерными чертами инновационного человеческого капитала являются: использование в своей профессиональной деятельности ИКТ, высокий уровень профессионализма, виртуальная мобильность.

В-пятых, информационная экономика обуславливает возникновение виртуальной миграции рабочей силы. Виртуальная миграция предполагает перемещение человеческого капитала, без изменения места жительства его носителей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гришнова Е. А. Развитие человеческого капитала и трансформация форм занятости: взаимовлияние и взаимообусловленность / Гришнова Е. А., Азмук Н. А. // Демография и социальная экономика. – 2014. – № 1 (21). – С. 85 – 94.
2. Гришнова О. А. Інформаційні технології в системі новітніх чинників зростання продуктивності праці: тенденції і парадокси / О. А. Гришнова, Т. О. Костенко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 2 (152). – С. 462 – 469.
3. Гришнова О. А. Соціальні інновації у трудовій сфері: сутність, види, особливості реалізації в Україні / О. А. Гришнова, Г. Ю. Міщук // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2 (20). – С. 167 – 178.
4. Капелюшников Р. И. Трансформация человеческого капитала в российском обществе / Р. И. Капелюшников, А. Л. Лукьянова. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.liberal.ru/upload/files/Kapelushkin_Final_Web%20\(2\).pdf](http://www.liberal.ru/upload/files/Kapelushkin_Final_Web%20(2).pdf)
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/index.php
6. Колот А. М. Трансформация института занятости как составляющая глобальных изменений в социально-трудовой сфере: феномен прекаризации / А. М. Колот // Уровень жизни населения регионов России. – 2013. – № 11 (189). – С. 93 – 108.
7. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М.: Прогресс, 1966. – С. 35.
8. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Academia, 1999. – 661 с.
9. Тоффлер Э. Третья волна // Центр гуманитарных технологий. – М., 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/4821>
10. Тоффлер Э. Метаморфозы власти : Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Э. Тоффлер; [пер. с англ., науч. ред., предисл. П. С. Гуревича]. – М.: АСТ, 2002. – 670 с. (Серия «Philosophy»).
11. The Global Information Technology Report (GITR) 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2014/>
12. LFS by sex and age – indicators: OECD. StatExtracts [Electronic resource]. – Access mode : http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=LFS_SEXAGE_I_R
13. Рейтинг стран по ВВП на душу населения. 1980 – 2013 гг., ППС, долл. [Electronic resource]. – Access mode : <http://svspsb.net/danmark/vvp-stran-na-dushu-naselenija.php>
14. Explore databases: World Databank [Electronic resource]. – Access mode : <http://databank.worldbank.org/data/databases.aspx>
15. Incidence of permanent employment: OECD. StatExtracts [Electronic resource]. – Access mode : http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=LFS_SEXAGE_I_R
16. Global Online Employment Reportlance: Elance [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.elance.com/>
17. The State of the Freelance Market – September 2012: Elance [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.elance.com/q/freelance-talent-report-2012>

REFERENCES

- Bell, D. Griadushchee postindustrialnoe obshchestvo: opyt sotsialnogo prognozirovaniia [Future post-industrial society: the experience of social forecasting]. Moscow: Academia, 1999.
- "Explore databases: World Databank" <http://databank.worldbank.org/data/databases.aspx>
- Grishnova, E. A., and Azmuk, N. A. "Razvitie chelovecheskogo kapitala i transformatsiia form zaniatosti: vzaimovliianie i vzaimoobuslovlennost" [Human capital development and transformation of forms of employment: mutual influence and interdependence]. Demografiia i sotsialnaia ekonomika, no. 1 (21) (2014): 85-94.
- "Global Online Employment Reportlance: Elance" <https://www.elance.com/>
- Grishnova, O. A., and Mishchuk, H. Yu. "Sotsialni innovatsii u trudovii sferi: sutnist, vydy, osoblyvosti realizatsii v Ukraini" [Social Innovation in employment: the nature, types, especially the implementation in Ukraine]. Demografiia ta sotsialna ekonomika, no. 2 (20) (2013): 167-178.
- Grishnova, O. A., and Kostenko, T. O. "Informatsiini tekhnologii v systemi novitnikh chynnykiv zrostantia produktyvnosti pratsi: tendentsii i paradoksy" [Information technology in the new factor productivity growth: trends and paradoxes]. Aktualni problemy ekonomiky, no. 2 (152) (2014): 462-469.
- "Incidence of permanent employment: OECD. StatExtracts" http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=LFS_SEXAGE_I_R
- Kastels, M. "Informatsionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura" [The Information Age: Economy, Society and Culture]. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/index.php
- Kolot, A. M. "Transformatsiia instituta zaniatosti kak sostavliaiushchaia globalnykh izmeneniy v sotsialno-trudovoy sfere: fenomen prekarizatsii" [Transformation of the institution of employment as a component of global change in the social and labor sphere: the phenomenon precarization]. Uroven zhizni naseleniia regionov Rossii, no. 11 (189) (2013): 93-108.
- Kapelushnikov, R. I., and Lukianova, A. L. "Transformatsiia chelovecheskogo kapitala v rossiyskom obshchestve" [Transformation of human capital in the Russian society]. [http://www.liberal.ru/upload/files/Kapelushkin_Final_Web%20\(2\).pdf](http://www.liberal.ru/upload/files/Kapelushkin_Final_Web%20(2).pdf)
- "LFS by sex and age – indicators: OECD. StatExtracts" http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=LFS_SEXAGE_I_R
- Makhlop, F. Proizvodstvo i rasprostranenie znanii v SShA [Production and dissemination of knowledge in the United States]. Moscow: Progress, 1966.
- "Reyting stran po VVP na dushu naseleniia. 1980 – 2013 gg." [Ranking of countries by GDP per capita. 1980 - 2013 period]. <http://svspsb.net/danmark/vvp-stran-na-dushu-naselenija.php>
- Toffler, E. "Tretia volna" [The third wave]. <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/4821>
- "The Global Information Technology Report (GITR) 2014" <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2014/>
- Toffler, E. Metamorfozy vlasti : Znanie, bogatstvo i sila na poroge XXI veka [Metamorphosis of Power: Knowledge, wealth and power in the XXI century]. Moscow: AST, 2002.
- "The State of the Freelance Market – September 2012: Elance" <https://www.elance.com/q/freelance-talent-report-2012>

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

© 2014 ВАСИЛЬЦІВ Т. Г., ІЛЯШ Н. І.

УДК 338.242

Васильців Т. Г., Іляш Н. І.

Оцінювання ефективності реалізації функцій державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України

Метою статті є аналіз ефективності реалізації функцій державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки України та виявлення її недоліків. У статті проаналізовано ефективність, переваги і недоліки реалізації державними органами управління функцій аналізу, планування, організації, мотивації та контролю в системі діяльності з посилення інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора вітчизняної економіки. З використанням метода групувань, логічного аналізу та експертних опитувань ідентифіковано її головні недоліки, що потребують виправлення. Встановлено, що головними недоліками за функціями інформування, моніторингу, аналізу та діагностики є неформованість системи комплексного періодичного спостереження, аналізу та діагностики інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки в реальному секторі, її розрізненість, неспрямованість на своєчасне виявлення негативних тенденцій, ризиків і загроз, змін у якісних аспектах бізнес-середовища та недостатня інформаційна забезпеченість. За функцією планування ідентифіковано такі недоліки, як відсутність у стратегічних і тактичних державних планових документах конкретних заходів і засобів, за рахунок яких буде досягнуто мети і цілей політики, неузгодженість між собою та незабезпеченість їх ув'язки з розвитком суміжних видів економічної діяльності. Доведено, що недоліками регулювання за функцією організації є нереалізація ініціюючої функції щодо створення і розвитку нових елементів інституційної інфраструктури, площадок співпраці, формування інвестиційно-ресурсного забезпечення, започаткування нових практик і створення суб'єктів реалізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Визначено, що недоліками реалізації функції мотивації є незабезпеченість стимулів для органів влади всіх рівнів щодо активної політики вдосконалення, а також суб'єктів інфраструктури та безпосередньо підприємств зі збільшення обсягів інвестиційно-інноваційного забезпечення підприємств базових галузей. Доведено, що недоліками за функцією контролю є неадекватність практики контролю ефективності державної політики вдосконалення інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Ключові слова: державне регулювання, інвестиційно-інноваційне забезпечення, економічна безпека, реальний сектор економіки

Табл.: 1. Бібл.: 11.

Васильців Тарас Григорович – доктор економічних наук, професор, заступник директора, Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Львові (вул. Братів Тершаківців, 2А, Львів, 79005, Україна)

Email: tgvas@mail.ru

Іляш Наталія Ігорівна – аспірант, Національний інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7-а, Київ, 01030, Україна)

Email: natalochkava@meta.ua

УДК 338.242

UDC 338.242

Васильцев Т. Г., Иляш Н. И. Оценка эффективности реализации функций государственного регулирования инвестиционно-инновационного обеспечения экономической безопасности реального сектора экономики Украины

Целью статьи являются анализ эффективности реализации функций государственного регулирования инвестиционно-инновационного обеспечения экономической безопасности реального сектора экономики Украины и выявление ее недостатков. В статье проанализированы эффективность, преимущества и недостатки реализации государственными органами управления функций анализа, планирования, организации, мотивации и контроля в системе деятельности по усилению инвестиционно-инновационного обеспечения экономической безопасности реального сектора отечественной экономики. С использованием метода группировок, логического анализа и экспертных опросов идентифицированы ее главные недостатки, требующие исправления. Установлено, что главными недостатками по функциям информирования, мониторинга, анализа и диагностики являются неформованность системы комплексного периодического наблюдения, анализа и диагностики инвестиционно-инновационного обеспечения экономической безопасности в реальном секторе, ее разрозненность, ненаправленность на своевременное выявление негативных тенденций, рисков и угроз, изменений в качественных аспектах бизнес-среды и недостаточная информационная обеспеченность.

Vasyltsiv T. H., Iliash N. I. Evaluation of Efficiency of Implementation of Functions of the State Regulation of Investment and Innovation Supporting to Ensure the Economic Security of the Real Sector of Economy of Ukraine

The article is aimed at the analysis of efficiency of implementation of functions of the State regulation of investment and innovation to ensure the economic security of the real sector of economy of Ukraine and uncovering of its weaknesses. The article analyses the efficiency, advantages and disadvantages of realization from the state authorities of such functions as analysis, planning, organization, motivation, and control in the system of activity for enhancement of investment and innovation supporting to enhance the economic security of the real sector of the national economy. Using the grouping method, logical analysis and expert interviews the main shortcomings which require correction were identified. It was revealed that the principal defects in the functions of information, monitoring, analyzing and detecting are the absence of the holistic periodic monitoring system for analysis and diagnosis of investment-innovative supporting to ensure the economic security of the real sector, its inconsistency, lack of focusing on the early identification of negative trends, risks and threats, changes in the quality of the business environment and the insufficient providing of information. As to the planning function, such weaknesses were identified as lack of concrete measures and

По функции планирования идентифицированы такие недостатки, как отсутствие в стратегических и тактических государственных плановых документах конкретных мер и средств, за счет которых будут достигнуты цели политики, несогласованность между собой и необеспеченность их увязки с развитием смежных видов экономической деятельности. Доказано, что недостатками регулирования относительно функции организации являются нереализация иницирующей функции создания и развития новых элементов институциональной инфраструктуры, площадок сотрудничества, формирования инвестиционно-ресурсного обеспечения, начала новых практик и создание субъектов реализации инвестиционно-инновационной деятельности. Определено, что недостатками реализации функции мотивации являются необеспеченность стимулов для органов власти всех уровней активной политики совершенствования, а также субъектов инфраструктуры и непосредственно предприятий по увеличению объемов инвестиционно-инновационного обеспечения предприятий базовых отраслей. Доказано, что недостатками относительно функции контроля является неиспользование практики контроля эффективности государственной политики совершенствования инвестиционно-инновационного обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: государственное регулирование, инвестиционно-инновационное обеспечение, экономическая безопасность, реальный сектор экономики

Табл.: 1. Библ.: 11.

Васильцев Тарас Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора, Региональный филиал Национального института стратегических исследований в г. Львове (ул. Братьев Тершаковцев, 2А, Львов, 79005, Украина)

Email: tgvas@mail.ru

Иляш Наталия Игоревна – аспирант, Национальный институт стратегических исследований (ул. Пирогова, 7-а, Киев, 01030, Украина)

Email: natalochkava@meta.ua

means to achieve the policy objectives in the strategic and tactical governmental planning documents, incoordination and absence of linkage with the development of related economic activities. It was proven, that the regulatory shortcomings regarding the functions of the organization are failure of the initiating function of creation and development of new institutional infrastructure, of cooperation locations, of forming of the investment resources, of starting the new practices and of the creation of subjects of implementing of the investment and innovation activity. It was determined that the disadvantages of implementing of the motivation function are failure to provide motives for the authorities on all levels of the active improvement policy, as well as deficit of subjects of infrastructure and directly of enterprises to increase the amount of the investment and innovation supporting in the basic branches. It was proven, that the deficiency as to the control function is the non-use of monitoring practice in order to control the efficiency of the state policy to improve the efficiency of investment and innovation supporting to ensure the economic security of the market participants.

Keywords: governmental regulation, investment and innovative security, economic security, real sector of the economy

Tabl.: 1. Bibl.: 11.

Vasylytsiv Taras H. – Doctor of Science (Economics), Professor, Deputy Director, Regional branch of the National Institute for Strategic Studies in Lviv (vul. Bratviv Tershakivtsiv, 2A, Lviv, 79005, Ukraine)

Email: tgvas@mail.ru

Iliash Nataliia I. – Postgraduate Student, The National Institute for Strategic Studies (vul. Pyrogova, 7-a, Kyiv, 01030, Ukraine)

Email: natalochkava@meta.ua

Вступ. Економічна безпека реального сектора економіки України на сучасному посткризовому етапі розвитку характеризується негативним впливом ризиків і загроз як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, а інвестиційно-інноваційне забезпечення як один з найважливіших чинників її забезпечення використовується далеко не в повній мірі. Так, попри певні позитивні зрушення щодо збільшення обсягів фінансово-інвестиційного та ресурсного забезпечення інноваційної діяльності, виробництва інноваційної продукції існує низка суттєвих макроекономічних (зменшення попиту на інвестиційно-інноваційну активність, зростання імпортозалежності та витіснення вітчизняного виробника з внутрішнього ринку), суб'єктних (низька розвиненість та зменшення чисельності інституцій підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності, нестабільність інституційного середовища та погіршення інфраструктури інвестиційно-інноваційної діяльності), ресурсних (погіршення фінансово-інвестиційної забезпеченості інвестиційно-інноваційної активності в реальному секторі, зниження інтелектуально-кадрового та матеріально-технічного потенціалу) та процесних (погіршення економічної ефективності інвестиційно-інноваційних суб'єктів господарювання, зниження активності зі створення, придбання і впровадження високих технологій, погіршення ресурсно-психологічних передумов інвестиційно-інноваційної діяльності) ризиків і загроз інвестиційно-інноваційній діяльності на посткризовому етапі розвитку національного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти державного регулювання інвестиційного та інноваційного розвитку досліджували такі зарубіжні та вітчизняні вчені як Г. Атаманчук, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Гриньов, С. Ілляшенко, В. Кириленко, А. Кузнецова, А. Мельник, М. Туган-Барановський, А. Тулуш, О. Шатило, Й. Шумпетер та ін. Важливе аналітичне та емпіричне значення щодо інструментів та засобів державного регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку містять праці таких учених як Ю. Бажал, С. Біла, І. Бланк, В. Воротін, В. Герасимчук, О. Іваницька, В. Мартиненко, А. Мерзляк, А. Пересада та ін. Дослідженням питань економічної безпеки реального сектора економіки займалися такі відомі вчені як А. Буряк, О. Бутова, Г. Вечканов, С. Любімцева, І. Семененко, А. Семенов, Н. Юрків та ін.

Проте, незважаючи на цінність проведених досліджень, окремі аспекти, а зокрема функції державного регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності в системі безпеки реального сектора економіки залишилися висвітлені не повною мірою.

Виклад основного матеріалу. Класично послідовність формування та реалізації державної політики передбачає виконання функцій аналізу, планування, організації, мотивації та контролю процесу державного регулювання.

Зокрема, на етапі аналізу формується інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень. Без результатів повноцінного аналізу та діагностики внутрішнього і зовнішнього середовища інвестиційно-

інноваційної діяльності в цілях удосконалення системи економічної безпеки реального сектора економіки об'єктивно неможливим є прийняття якісних управлінських рішень. Адже лише аналіз дає висновки відносно конкретних проблем, напрямів і тенденцій їх розвитку, причин виникнення та перешкод подолання, недоліків попередніх фаз державного регулювання, прогапин в інституціональному середовищі.

За підсумками аналізу визначаються мета та цілі, яких планується досягнути, тобто виконується функція планування. Її логічним продовженням є організація державної політики, що стосується обрання методів, механізмів, інструментів, засобів удосконалення інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки.

Своєю чергою, функція мотивації необхідна для створення сприятливого середовища для суб'єктів економічних відносин щодо ініціювання процесів залучення інвестицій на інноваційні цілі та їх ефективного використання, для суб'єктів інституційної інфраструктури інноваційної, науково-дослідної, венчурної, малої підприємницької інфраструктури щодо їх утворення, становлення і розширення компетенцій, формування таких правил гри, за яких органи державного управління, місцевого самоврядування, представники громадського сектора і підприємництва були б мотивовані до покращення інвестиційно-інноваційної діяльності у базових видах вітчизняної економіки.

Протікання процесів, що були сплановані та організовані в аналізованій сфері, у вірному руслі покликана забезпечити функція контролю та, у разі необхідності, – коригування державної політики.

Охарактеризовані аспекти відносно методів, функцій та складових елементів регулювання є об'єктами вивчення у процесі дослідження ефективності системи державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України.

Так, щодо функції аналізу інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора, можна зробити висновок про її недостатню реалізацію в Україні. Комплексні інформаційно-аналітичні звіти, які б використовувалися вищими органами державного управління, у сфері економічної безпеки реального сектора, а тим більше його інвестиційно-інноваційного забезпечення, відсутні. Частково висновки відносно кількісних показників стану розвитку підприємств базових галузей економіки, обсягів та ефективності інвестиційної діяльності, масштабів та структури інноваційної діяльності можна отримати зі статистичних даних державних служб статистики. Втім, вони, по-перше, подаються зі значним запізненням (від півроку до двох років) та недостатньою деталізацією на регіональному, місцевому і галузевому рівнях; по-друге, безпосередньо не пов'язані з аспектами економічної безпеки реального сектора економіки чи його суб'єктів, відсутні методичні рекомендації використання звичайних статистичних даних для аналізу параметрів безпеки.

Певною мірою цей недолік усуває застосування Міністерством економічного розвитку і торгівлі України згадуваних вище Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Але вони мало стосуються особливостей оцінювання базових видів економічної

діяльності та зорієнтовані на загальну характеристику стану економічної безпеки держави. Додамо, що розрахунки за цією методикою проводилися лише періодично, відтак, не становлять достатнього поля для аналізу та прийняття управлінських рішень.

Доводиться констатувати, що неякісне виконання функції аналізу призводить й до об'єктивних помилок при плануванні державної політики удосконалення інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки вітчизняного реального сектора. Так, система кількісно-якісних планів у цій сфері визначається державними, регіональними, галузевими та місцевими стратегіями, програми і концепціями забезпечення економічної безпеки, збільшення обсягів інвестиційної діяльності, активізації інноваційних процесів, безпосереднього розвитку пріоритетних з високою доданою вартістю видів економічної діяльності.

В Україні документом найвищого рівня у сфері забезпечення національної безпеки є Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», прийнята у 2012 р. [1]. Разом із тим, серед важливих завдань політики національної безпеки у внутрішній сфері (у п. 4.3.3. Забезпечення економічної безпеки) міститься ціль «стимулювання підвищення технологічного рівня української економіки, розвитку національної інноваційної системи та інноваційної активності підприємств». Очевидно, що цього недостатньо, адже у стратегії жодним чином не визначаються цільові орієнтири і засоби досягнення цього завдання.

На досягнення важливого цільового орієнтиру – посилення інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України – мали б бути спрямовані галузеві програмні документи. Тому позитивно, що у Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року [2] до основних проблемних питань віднесені «...недосконалість інвестиційно-кредитної системи ..., що спричиняє зниження рівня інноваційно-інвестиційної активності суб'єктів господарювання».

Звернімо увагу й на те, що програмою передбачається досягнення таких цільових орієнтирів: щорічне збільшення обсягу промислової продукції на 2–2,5 %, зростання частки інноваційної продукції в обсязі виробництва промислової продукції до 50 % та частки інноваційно активних промислових підприємств до 25 %. З огляду на те, що ці показники наразі в Україні у рази нижчі, виконання цих завдань потребує конкретизації заходів, за рахунок яких вони могли б бути досягнутими, та їх чіткого і послідовного виконання.

Аналогічні висновки доцільно зробити й за результатами аналізу й інших (положення яких в загальному майже бездоганні та правильні) державних і регіональних програм та стратегій, зокрема таких як Концепція комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України, Програма розбудови транспортної системи і комунікацій, Програма розвитку промислового будівництва, Стратегія розвитку залізничного транспорту України на період до 2020 р., Стратегія розвитку суднобудування України на період до 2020 р., Стратегія розвитку вітчизняної авіаційної промисловості України на період до 2020 р., Стратегія розвитку туризму і курортів України,

Стратегія розвитку морських портів України на період до 2015 р., Національна програма розвитку малого і середнього підприємництва в Україні та ін.

Слабким місцем більшості програмних документів є також їх висока «розпорошеність», що в підсумку веде до повторювання багатьох заходів у програмах, які стосуються гарантування безпеки чи забезпечення розвитку різних галузей і секторів економіки. Це унеможлиблює (через ресурсну обмеженість) повноцінне фінансування усіх заходів програм та послаблює контроль за ефективністю державної політики, витраченими бюджетними коштами.

Відповідно, здійснюючи подальше планування реалізації державної політики в аналізованій сфері, доцільно, щоб у державних, регіональних та місцевих програмах першим чином були відображені обсяги необхідних фінансових ресурсів та джерела їх формування.

Неузгодженість положень планових документів як один з найістотніших недоліків планування та суттєва перешкода його ефективності чітко простежується й на нижчих рівнях системи управління інвестиційно-інноваційним забезпеченням економічної безпеки реального сектора. Як приклад, на 2013 р. та наступні роки у Львівській області були прийняті такі планові документи: Програма соціально-економічного та культурного розвитку Львівської області на 2013 р.; Комплексна стратегія розвитку м. Львова на 2012 – 2025 рр.; Регіональна програма розвитку виставкової діяльності та моніторингу Стратегії розвитку Львівщини до 2015 р. на 2011 – 2013 рр.; Програма інвестиційного розвитку на 2011 – 2015 рр.; Регіональна програма розвитку малого підприємництва на 2013 – 2014 рр.; Регіональна програма з міжнародного та транскордонного співробітництва, європейської інтеграції та міжнародної технічної допомоги; Програма фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів на 2013 р.; Програма підтримки виставкової діяльності у сфері агропромислового комплексу на 2013 р.; Програма розвитку молочного і м'ясного скотарства та свинарства на 2013 р.; Програма розвитку туризму та рекреації на 2011 – 2013 рр.; Програма створення Львівського регіонального резерву матеріально-технічних ресурсів на 2011 – 2013 рр.; Програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства Львівської області на 2011 – 2014 рр.; Програма розроблення містобудівної документації у Львівській області на 2011 – 2015 рр.; Програма фінансування робіт, пов'язаних із будівництвом, реконструкцією, ремонтом та утриманням автомобільних доріг на 2013 р. та ін. [3 – 8].

Вважаємо, що в цьому контексті актуалізувалася потреба у прийнятті Закону України «Про фінансово-інвестиційну підтримку інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів реального сектора економіки». Крім свого безпосереднього завдання – чіткого визначення «правил гри» та функцій і завдань усіх суб'єктів цього процесу (держави, підприємницького сектора, громадськості, зарубіжних учасників, інституцій інвестиційного, інноваційного, науково-освітнього, фінансово-кредитного секторів) – головною місією, яку б виконав цей нормативно-правовий акт, стало би встановлення принципів квотування (чітко визначених у відсотковому відношенні обсягів коштів, що мають виділятися визначеними суб'єктами на чітко визна-

чені цілі) та довгострокового бюджетування (передбачення коштів у бюджетах всіх рівнів на 3 – 5 річній основі) обсягів фінансування фундаментальних напрямів побудови системи підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності в державі на різних рівнях і у функціональних сферах.

Недоліки планування державної політики формування інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки негативно позначаються й на організації вітчизняної державної політики у цій сфері. Фактично організаційний аспект справи курують Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Міністерство освіти і науки України. У складі першого міністерства функціонує Департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства з управліннями інвестиційно-інноваційної політики й інноваційних та інвестиційних проектів. Втім, головним недоліком їх діяльності є реалізації скоріше інформаційно-аналітичних функцій щодо поточного стану розвитку інвестиційної та інноваційної активності.

Їх фахівці виконують також завдання підготовки пропозицій щодо удосконалення законодавства в аналізованій сфері, формування основ державної політики тощо. Вказані державні інституції не реалізують ініціюючої функції щодо створення і розвитку нових елементів інституційної інфраструктури інвестиційно-інноваційної діяльності та формування площадок співпраці освіти, науки, бізнесу, інноваційного сектора.

Вважаємо, що перспективним напрямом підвищення ефективності функції організації державної політики з інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки в Україні є достатнє розширення компетенцій Держінвестпроекту та Держінформнауки, посилення відповідальності їх представників за планування та реалізацію заходів, розробку державних і регіональних програм, визначення обсягів і джерел залучення фінансування, розвиток науково-дослідної та інноваційної інфраструктури.

Потрібно зауважити, що значними недоліками характеризується й реалізація функції мотивації. Йдеться передусім про те, що на сьогодні представники державної влади не мають належних стимулів для прямої особистої зацікавленості у конкретних кількісних результатах та досягненнях від реалізованих заходів. Тому частіше надається пріоритет менш витратним, трудомістким, але і більш декларативним заходам.

Не мають достатніх мотивів для активізації діяльності й суб'єкти інфраструктури інвестиційно-інноваційного забезпечення, а також безпосередньо підприємства базових видів економічної діяльності. Вони не відчувають державної підтримки, для них не передбачені суттєві переваги, у т. ч. в ціновій, бюджетній, податковій сферах тощо. Тому вважаємо, що підвищення ефективності державної економічної політики у цьому напрямі слід узгодити зі збільшенням обсягів виділення бюджетних ресурсів, а також формування і використання державних фінансово-інвестиційних фондів реалізації інвестиційно-інноваційних проектів державно-приватного партнерства за участі суб'єктів реально-го сектора економіки.

Як вже зазначалося, ефективність державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення в ре-

альному секторі економіки України невисока. Звичайно, що цьому причиною є недоліки, характерні для всіх форм, методів та функцій державної політики. Але чи не найбільше значення має слабкість функції контролю.

Йдеться зокрема про відсутність процедури публічного контролю ефективності державної політики покращення інвестиційно-інноваційного забезпечення базових видів економічної діяльності. Вважаємо, що змінити ситуацію могло б запровадження матеріальних стимулів для держслужбовців, відповідальних за державну політику в аналізованій сфері. Наявність матеріальної вигоди спонукала б їх і до розробки методичних рекомендацій оцінювання ефективності суб'єктів державної політики. Хоча потрібно зазначити, що для належного контролю лише економічних методів недостатньо. Потрібно посилити й відповідальність за використання бюджетних коштів на програми та проекти підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності.

Отже, узагальнимо результати оцінювання ефективності державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора вітчизняної економіки у табл. 1.

Висновок. Однією з головних причин недостатнього інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора національного господарства України є низька ефективність її державного регулювання, зокрема, виконання його базових функцій. Так, за функціями інформування, моніторингу, аналізу та діагностики – це несформованість системи комплексного періодичного спостереження, аналізу та діагностики інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки в реальному секторі, її розрізненість, неспрямованість на своєчасне виявлення негативних тенденцій, ризиків і загроз, змін у якісних аспектах бізнес-середовища та недостатня інформаційна забезпеченість; за функцією планування – відсутність у стратегічних і тактичних дер-

Таблиця 1

Результати узагальнення аналізу реалізації функцій державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України

Функції управління	Недоліки регулювання	Напрями удосконалення методів регулювання	
		Економічних	Адміністративних
Інформування, моніторинг, аналіз, діагностика	Несформованість системи комплексного періодичного спостереження, аналізу та діагностики інвестиційно-інноваційного забезпечення ЕБ РСЕ, її розрізненість, не спрямованість на своєчасне виявлення негативних тенденцій, ризиків і загроз	Запровадження практики постійно діючого моніторингу стану розвитку та ефективності інвестиційно-інноваційного забезпечення ЕБ РСЕ	Інституціалізація спеціальної звітності для держслужбовців, відповідальних за реалізацію державної політики покращення інвестиційно-інноваційного забезпечення ЕБ РСЕ
Планування	Відсутність у стратегічних і тактичних державних планових документах конкретних заходів та засобів, за рахунок яких будуть досягнуті мета і цілі політики, неузгодженість між собою та незабезпеченість їх ув'язки із розвитком суміжних ВЕД	Посилення ув'язки планових заходів із фінансово-ресурсним забезпеченням; реалізація заходів зі стимулювання створення і збільшення компетенцій та масштабів діяльності елементів інвестиційно-інноваційної інфраструктури	Прийняття ЗУ «Про фінансово-інвестиційну підтримку інвестиційно-інноваційної діяльності в РСЕ» із встановленням принципів квотування та довгострокового бюджетування
Організація	Нереалізація ініціюючої функції щодо створення і розвитку нових елементів інституційної інфраструктури, площадок співпраці, формування інвестиційно-ресурсного забезпечення, започаткування нових практик інвестиційно-інноваційної діяльності	Розширення компетенцій та посилення відповідальності представників Держінвестпроекту та Держінформнауки за ініціювання та протікання процесу удосконалення інвестиційно-інноваційного забезпечення ЕБ РСЕ	Формування, затвердження і реалізація генеральних планів розбудови системи організації реалізації державної політики у сфері інвестиційно-інноваційного забезпечення РСЕ
Мотивація	Незабезпеченість стимулів для органів влади всіх рівнів щодо активної політики удосконалення, а також суб'єктів інфраструктури та безпосередньо підприємств зі збільшення обсягів інвестиційно-інноваційного забезпечення ЕБ РСЕ	Виділення бюджетних ресурсів, а також формування і використання державних фінансово-інвестиційних фондів реалізації проектів державно-приватного партнерства реалізації інвестиційно-інноваційних проектів	Квотування фінансово-ресурсного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності на всіх рівнях системної ієрархії управління
Контроль	Не застосовуваність практики контролю ефективності державної політики удосконалення інвестиційно-інноваційного забезпечення ЕБ РСЕ	Розробка та впровадження матеріальних стимулів для держслужбовців, відповідальних за удосконалення інвестиційно-інноваційного забезпечення ЕБ РСЕ	Посилення відповідальності за використання бюджетних коштів на програми та проекти підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності

жавних планових документах конкретних заходів та засобів, за рахунок яких будуть досягнуті мета і цілі політики, неузгодженість між собою та незабезпеченість їх ув'язки із розвитком суміжних видів економічної діяльності, підтримкою за функціональними сферами господарювання, інвестиційно-ресурсним забезпеченням; за функцією організації – нереалізація ініціюючої функції щодо створення і розвитку нових елементів інституційної інфраструктури, площадок співпраці, формування інвестиційно-ресурсного забезпечення, започаткування нових практик та створення суб'єктів реалізації інвестиційно-інноваційної діяльності; неорганізованість системи оцінювання її ефективності організаційної роботи; за функцією мотивації – незабезпеченість стимулів для органів влади всіх рівнів щодо активної політики удосконалення, а також суб'єктів інфраструктури та безпосередньо підприємств зі збільшення обсягів інвестиційно-інноваційного забезпечення підприємств базових галузей; за функцією контролю – незастосовуваність практики контролю ефективності державної політики удосконалення інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», затверджена Указом Президента України № 389/2012 від 08.06.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року» № 603-р від 17.07.2013 р. / Урядовий кур'єр. – 19.09.2013. – № 170.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» № 389 від 02.02.2011 р. / Урядовий кур'єр. – 05.05.2011. – № 80.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011 – 2015 роки» № 1900-р від 29.09.2010 р. / Урядовий кур'єр. – 06.10.2010. – № 185.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009 – 2013 роки» № 447 від 14.05.2008 р. / Урядовий кур'єр. – 11.06.2008. – № 106.
6. Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua>
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 р. : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 288 с.
9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НСД, 2012. – 256 с.
10. Семенов А. Взаємодія банківського і реального секторів економіки України: основні тенденції / А. Семенов // Финансы, учет, банки. – 2010. – № 1 (16). – С. 181 – 188.
11. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-

методологічні засади забезпечення : монографія / Юрків Н. Я. – Львів : ПАІС, 2012. – 400 с.

REFERENCES

- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://www.president.gov.ua>
 [Legal Act of Ukraine] (2013).
 [Legal Act of Ukraine] (2011).
 [Legal Act of Ukraine] (2010).
 [Legal Act of Ukraine] (2008).
 Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2012 r. [Research and Innovation in Ukraine in 2012]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.
 OfitsiyniysaitDerzhavnokomitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
 Ofitsiyniysait Verkhovnoi Rady Ukrainy. <http://www.zakon4.rada.gov.ua>
 Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2012 rotsi: shchorichne poslannia Prezidenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the internal and external situation of Ukraine in 2012, the annual message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2012.
 Semenov, A. "Vzaemodiia bankivskoho i realnogo sektoriv ekonomiky Ukrainy: osnovni tendentsii" [Interaction banking and real sector growth in Ukraine: Main trends]. Fynansy, uchet, banky, no. 1 (16) (2010): 181-188.
 Yurkiv, N. Ya. Ekonomichna bezpeka realnogo sektora ekonomiky Ukrainy: stratehichni priorytety i teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennia [The economic security of the real economy Ukraine: Strategic priorities and self-appraisal software]. Lviv: PAIS, 2012.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 КОРНЕЄВ М. В.

УДК 336

Корнеєв М. В.

Теоретико-методичні засади оцінювання рівня фінансiалiзацiї економiки

У статті розглянуто окремі аспекти трактування та оцінювання фінансiалiзацiї економiки. Систематизовано підходи до оцінювання фінансiалiзацiї економiки в різних умовах господарювання. Наведено показники для оцінювання фінансiалiзацiї економiки в контексті її впливу на інвестиційні рішення. Проведено групування підходів до оцінювання фінансiалiзацiї економiки в аспекті впливу на нерівність доходів. Сформовано перелік показників оцінювання рівня фінансiалiзацiї економiки розвинутих країн, які пережили негативні наслідки надмірного розвитку фінансового сектора. Запропоновано систему показників оцінки рівня фінансiалiзацiї економiки, за якими побудовано інтегральний показник рівня такої фінансiалiзацiї. Розраховано інтегральний показник рівня фінансiалiзацiї економiки за групою обраних країн. Здійснено диференціацію групи обраних країн за рівнем фінансiалiзацiї економiки (низький, достатній, середній, високий).

Ключові слова: фінансiалiзацiя економiки, показник, оцiнка, пiдхiд, рiвень фiнансiалiзацiї, економiка, iнтегральний показник, фiнансовий сектор

Табл.: 2. Бiбл.: 17.

Корнеєв Максим Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, фінансовий аналітик, ТОВ «АгроІнвестГруп» (вул. Метробудівська, 3, Дніпропетровськ, 49128, Україна)

Email: maxkorneev@ua.fm

УДК 336

**Корнеев М. В. Теоретико-методические основы оценки уровня
финансализации экономики**

В статье рассмотрены отдельные аспекты трактования и оценки финансализации экономики. Систематизированы подходы к оценке финансализации экономики в различных условиях хозяйствования. Приведены показатели для оценки финансализации экономики в контексте ее влияния на инвестиционные решения. Проведена группировка подходов к оценке финансализации экономики в аспекте влияния на неравенство доходов. Сформирован перечень показателей оценки уровня финансализации экономики развитых стран, которые пережили негативные последствия чрезмерного развития финансового сектора. Предложена система показателей оценки уровня финансализации экономики, по которым построен интегральный показатель уровня такой финансализации. Рассчитан интегральный показатель уровня финансализации экономики по группе выбранных стран. Осуществлена дифференциация группы выбранных стран по уровню финансализации экономики (низкий, достаточный, средний, высокий).

Ключевые слова: финансализация экономики, показатель, оценка, подход, уровень финансализации, экономика, интегральный показатель, финансовый сектор

Табл.: 2. Библ.: 17.

Корнеев Максим Валериевич – кандидат экономических наук, доцент, финансовый аналитик, ООО «АгроИнвестГрупп» (ул. Метростроевская, 3, Днепропетровск, 49128, Украина)

Email: maxkorneev@ua.fm

UDC 336

**Korneyev M. V. Theoretical and Methodological Framework
for the Assessment of the Level of Financialization of the Economy**

The article deals with some aspects of interpretation and evaluation of financialization of the economy. Systematic approach to the evaluation of financialization of the economy in different economic conditions was provided. The indexes to evaluate the financialization of the economy in the context of its impact on investment decisions were given. Approaches to the assessment of financialization of the economy in terms of the impact on income inequality were grouped. A list of indicators to measure the level of financialization of the economy of developed countries that have experienced the negative effects of excessive growth of the financial sector was made. The system of indicators to measure the level of financialization of the economy was suggested, which built an integrated indicator of the level of such financialization. The integral indicator of financialization of the economy in a group of selected countries was calculated. A differentiation of a group of selected countries in terms of financialization of the economy (low, adequate, medium, high) was implemented.

Key words: financialization of the economy, the indicator assessment approach, the level of financialization of the economy, an integral indicator of the financial sector

Tabl.: 2. Bibl.: 17.

Korneyev Maxim V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Analyst, AgroInvestHrup, LLC (vul. Metrobudivska, 3, Dnipropetrovsk, 49128, Ukraine)

Email: maxkorneev@ua.fm

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання наявні випереджаючі темпи зростання фінансового сектору в країні порівняно з реальним, що відображується, в першу чергу, на розвиткові фінансових посередників і відносин за їх участю. В результаті зростає частка фінансів у економіці країни, обсяги та кількість фінансових потоків набувають все більшого розмаху, продовжують розвиватися та вдосконалюватися механізми руху коштів усередині фінансового сектора, що неодмінно приводить до відповідних змін у реальному секторі економіки. Для визначення

напрямків впливу фінансiалiзацiї економiки на розвиток країни, інвестиційні потоки, фінансовий ринок тощо важливим питанням виступає її оцінювання. Оцінювання фінансiалiзацiї економiки має важливе значення, оскільки на основі вимірювання реального рівня фінансiалiзацiї в країні можливим стає дослідження її впливу на різні складові економічного розвитку, зокрема визначення оптимального рівня фінансiалiзацiї з метою уникнення надмірного зростання частки фінансового сектора в загальній структурі економіки країни. Все вищезазначене обумовлює актуаль-

ність деталізованого дослідження теоретико-методичних засад оцінки рівня фінансiалiзацiї економiки.

Аналіз останніх наукових досліджень. На сьогодні існує велика кількість підходів до оцінювання фінансiалiзацiї економiки, описаних низкою вітчизняних і зарубіжних науковців, як: Т. Васильєва, С. Козьменко, О. Луняков, С. Міщенко, І. Школьник, А. Грінспен, М. Чапліцкі, П. Віпрзовські [9], Б. Ван Арнум [10], Дж. Р. Кріппнер [16], Дж. Асса [17] тощо. Проте окремі засади такого оцінювання з метою подальшої побудови відповідного інтегрального показника оцінки рівня фінансiалiзацiї економiки не є достатньо дослідженими.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає у групуванні та вдосконаленні існуючих підходів до оцінювання фінансiалiзацiї економiки, побудови інтегрального показника рівня фінансiалiзацiї економiки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кількісного вимірювання фінансiалiзацiї економiки використовуються різні показники, що включаються до різних моделей. На основі цих показників робляться висновки про місце фінансів у країні та їхній випереджаючий розвиток порівняно з реальним сектором економiки. Проте також часто здійснюється агрегування обраних показників в єдиний загальний показник оцінювання фінансiалiзацiї економiки в країні.

Фінансiалiзацiя часто розглядається в контексті різних аспектів зростання ролі фінансів, у літературі наукові підходи до її трактування та оцінювання все ж таки є більш широкими та охоплюють усі можливі погляди на цю проблематику. Поняття «фінансiалiзацiя» використовується в наступних аспектах: концепція фінансiалiзацiї вживається у контексті переважання «вартості акціонера» як режиму корпоративного управління (Фрауд Дж. та ін. [1], Лазонік В. і О'Салліван М. [2], Вільямс К. [3]); поняття фінансiалiзацiї тягнє до зростаючої ролі ринків капіталу над системами, що ґрунтуються на банківських фінансах (Філіпс К. [4]) тощо.

Для оцінювання рівня фінансiалiзацiї економiки в загальному аспекті слід використовувати показники, що характеризують насиченість економiки фінансами та показують переважачу роль фінансового сектора економiки над реальним. До таких показників належатимуть наступні: частка фінансових компаній у ВВП; доходи корпорацій; рівень капіталізації ринку цінних паперів; доходи працівників фінансового сектора. Зазначені показники дають можливість отримати загальну оцінку рівня фінансiалiзацiї всієї економiки країни, оскільки саме вони відображають випереджаючі темпи зростання ролі та частки фінансів у економiці.

Окремими вченими досліджується вплив фінансiалiзацiї на зміну фінансової поведінки інвесторів, вартості для акціонерів і волатильність попиту на рівні фірми для здійснення інвестицій. У цьому аспекті дослідники [5; 6; 7] для оцінювання рівня фінансiалiзацiї використовують наступні загальні показники: доходи рантьє (доходи від оренди та доходи від облігацій); платежі фінансових і нефінансових корпорацій фінансовому сектору; фінансові доходи фінансових і нефінансових корпорацій. Проте більш конкретними кількісними показниками можна вважати такі, що відображені в табл. 1.

Таблиця 1

Показники для оцінювання фінансiалiзацiї економiки в контексті її впливу на інвестиційні рішення [8]

Показник	Визначення
Норма прибутку на основний капітал	Валовий операційний дохід відносно до акціонерного капіталу
Норма фінансового прибутку	Валовий неопераційний дохід відносно до фінансових активів
Фінансові активи	Фінансові активи включають: готівку, короткострокові інвестиції, поточну дебіторську заборгованість, інші поточні активи, інші «інвестиції» та аванси (відносно до сукупних активів)
Ефективне відсоткове навантаження	Процентні платежі відносно до сукупної заборгованості (сума поточної та довгострокової заборгованості)
Сукупна заборгованість	Поточна та довгострокова заборгованість відносно до сукупних активів

Окремої уваги заслуговує дослідження зв'язку процесів фінансiалiзацiї та ринків товарів, зокрема, ціноутворення на них. Розвиток фінансового сектора, включаючи фінансові ринки, приводить до більш ефективного розміщення ресурсів, підвищення продуктивності, економічного зростання. Проте домінування фінансового сектора над реальним не завжди має позитивний ефект, що зумовлює проведення значної кількості досліджень для виявлення напрямку впливу фінансiалiзацiї у цьому аспекті. Так, значна увага приділяється дослідженню впливу фінансiалiзацiї на соціальний аспект розвитку економiки країни, зокрема на нерівність у доходах населення та працівників компаній. У цьому аспекті підходи до оцінювання рівня фінансiалiзацiї дещо відрізняються, відповідно до чого розмах фінансiалiзацiї науковцями М. Чапліцкі та П. Віпрзовські [9] визначається за наступними характеристиками: відношення розміру фінансових транзакцій до обсягу сукупного ВВП; відношення внутрішніх кредитів приватному сектору до ВВП; частка доходів фінансових компаній у сукупних доходах всіх компаній та підприємств; рівень капіталізації фінансових компаній у сукупному розмірі капіталізації ринку цінних паперів; доходи директорів фінансових компаній та підприємств. При оцінюванні впливу фінансiалiзацiї на соціальний добробут населення найбільше уваги приділяється останньому показнику, кількісні характеристики якого відображають ситуацію щодо нерівності доходів населення в умовах зростаючої ролі фінансiалiзацiї економiки. При цьому, в якості показника нерівності доходів використовується показник Джині [9].

У процесі досліджень М. Чапліцкі та П. Віпрзовські [9] дійшли висновку, що в країнах з Англосаксонською моделлю розвитку фінансового сектора фінансiалiзацiя не чинить суттєвого впливу на стратифікацію доходів, що доводить відсутність негативного зв'язку між фінансiалiзацiєю економiки та соціальним розвитком в країні в цьому випадку. Схожий підхід було використано науковцем

Б. Ван Арнумом [10], який також досліджував взаємозв'язок процесів фінансiалiзацiї та нерiвностi доходiв, проте не повнiстю у всiй групi Англосаксонських країн, а лише в США. В якостi характеристики нерiвностi доходiв вiн використав коефiцiєнт Джiнi, який було обрано як залежну змiнну. Одночасно з цим, в моделi дослiдником було обрано 6 пояснюючих змiнних, двi з яких мають безпосереднє вiдношення до оцiнювання рiвня фiнансiалiзацiї в країні: вiдсоток доданої вартостi сектора FIRE (finance – фiнansi, insurance – страхування, realestate – нерухомiсть) до ВВП; вiдношення доходiв фiнансової галузi до сукупних доходiв, отриманих в економiцi країни. Незважаючи на схожiсть пiдходу Б. Ван Арнума з дослiдженнями зазначених вище науковцiв, вiн отримав iншi результати, якi засвiдчують присутнiсть негативного впливу фiнансiалiзацiї економiки на посилення нерiвностi доходiв у суспiльствi [9;10].

Згрупувавши показники оцiнювання фiнансiалiзацiї економiки в аспектi її впливу на соцiальний розвиток суспiльства, зокрема на нерiвнiсть доходiв, сформулюємо комплексний їх перелiк вiдповiдно до iснуючих напрацювань в цьому аспектi (табл. 2).

У межах останнього показника, зазначеного в табл. 2, зазначимо, що в процесi поступової фiнансiалiзацiї економiки сьогоднi все бiльше уваги зосереджується на дослiдженнi обсягiв доходiв суб'єктiв економiки та порiвняннi їхнiх фiнансових i нефiнансових складових, що простежується майже в усiх дослiдженнях рiзних напрямкiв впливу фiнансiалiзацiї (iнвестування, соцiальний добробут, економiчне зростання та iн.). Дж. Р. Крiппнер у своїх дослiдженнях [16] визначає два основних засоба до вимiрювання фiнансiалiзацiї. По-перше, вiн дослiджує джерела доходiв нефiнансових фiрм, демонструючи зростаючу важливість «портфельного доходу» (включає доходи за рахунок вiдсоткових платежiв, дивiдендiв i капiтальнi надходження вiд

iнвестицiй) порiвняно з доходами, утвореними внаслiдок виробництва товарiв. Для визначення важливостi фiнансових доходiв нефiнансових iнститутiв використовується показник вiдношення портфельного доходу до готiвкового потоку корпорацiй. Поряд iз цим важливим моментом виступає загальне порiвняння доходiв виробничих i невиробничих секторiв економiки. По-друге, використовуючи традицiйний секторальний аналіз, вiн дослiджує зростаючу важливість фiнансового сектора як джерела доходiв для економiки, порiвнюючи фiнансовi та нефiнансовi доходи. Використання показника (iндикатор фiнансiалiзацiї – фiнансовi та нефiнансовi доходи) ґрунтується на тому, що поряд iз зростанням ролi фiнансових операцiй у генеруванні потокiв доходiв нефiнансовими фiрмами, фiнансовий сектор сам по собi стає мiсцем для акумулювання коштів в економiцi. Вiдтак, на основi зазначених показникiв Дж. Р. Крiппнер пiдтверджує зростаючу роль фiнансових ринкiв та їхнiх потокiв у США порiвняно з реальним сектором економiки [16].

Вiдповiдно до досвiду фiнансiалiзацiї економiки розвинутих країн, якi в процесi фiнансiалiзацiї переживали негативнi наслiдки надмiрного розвитку фiнансового сектора, можемо додатково сформулювати перелiк показникiв для оцiнювання рiвня фiнансiалiзацiї їх економiки: зростання вартостi фiнансових активiв i нерухомостi порiвняно зi зростанням ВВП країни; зростання сукупного боргу країни в цiлому та окремо за складовими – доцiльним є аналіз секторального складу боргу (домашнi господарства, держава, фiнансовi iнститути, нефiнансовi корпорацiї); державнi витрати на пiдтримку економiки та фiнансового сектора. Як бачимо, в кожному окремому аспектi дослiдження впливу фiнансiалiзацiї часто використовуються схожi пiдходи до оцiнювання її рiвня, якi можуть перетинатися мiж собою, охоплюючи рiзні сторони фiнансiв.

Таблиця 2

Групування пiдходiв до оцiнювання фiнансiалiзацiї економiки в аспектi впливу на нерiвнiсть доходiв

Показник	Характеристика
Темп росту ВВП на душу населення	Темп росту ВВП на душу населення є загальноприйнятим показником добробуту, що використовується в економiчних дослiдженнях. Соцiальна нерiвнiсть у суспiльствi залежить вiд рiвня розвитку, який характеризує зазначений показник [11].
Доступ до другої освiти (сукупна частка набору до другої освiти)	Бiльшi iнвестицiї в освiту ведуть до пiдвищення рiвня заробiтних плат в країні. А тому чим бiльшим є доступ до освiти, тим меншою є розбiжнiсть у доходах населення [12; 13].
Вiдкритiсть економiки (сума експорту та iмпорту у ВВП)	Вiдкриття економiки для мiжнародної торгiвлi країною, яка багата на людськi ресурси, може призвести до зростання доходiв, а вiдтак до пiдвищення заробiтних плат [14].
Присутнiсть Англосаксонської моделi розвитку фiнансового сектора	Зростаюча роль фiнансових ринкiв в економiцi може призвести до вищої нерiвностi у доходах.
Вiдсоток доданої вартостi сектора FIRE до ВВП	Сектор FIRE включає тi галузi, якi прямо пов'язанi з фiнансовою сферою країни (finance – фiнansi, insurance – страхування, realestate – нерухомiсть).
Вiдношення доходiв фiнансової галузi до сукупних доходiв	Частка доходiв фiнансових корпорацiй в сукупному розмiрi доходiв суб'єктiв в економiцi [15].

Так, Дж. Асса [17], досліджуючи масштаби і наслідки впливу фінансiалiзацiї та промисловi країн Органiзацiї економiчного співробітництва і розвитку (ОЕСР) за період 1970 – 2008 рр., зазначає існуючі підходи до оцінювання фінансiалiзацiї та відповідні показники, проте з цілого їх переліку для дослідження впливу фінансiалiзацiї економiки на нерівність доходів у суспільстві, економiчне зростання та безробіття використовує лише наступні: додану вартість у фінансах як відсоток сукупної доданої вартості; працевлаштування у сфері фінансів як відсоток у сукупному рівні працевлаштування в країні. При цьому частку фінансів Дж. Асса [17] розраховує як суму фінансового посередництва, нерухомості, орендних платежів і бізнес-операцій, що по суті являє собою розглянутий раніше сектор FIRE. В межах свого дослідження автор підтверджує гіпотезу про наявність негативного впливу фінансiалiзацiї на загальне економiчне зростання в країнах ОЕСР, зокрема на зростання нерівності доходів населення, уповільнення темпів економiчного зростання, стимулювання зростання безробіття [17].

Зважаючи на відсутність публічних джерел інформації щодо окремих показників в країнах, на жаль, немає можливості сформулювати повну інформаційну базу для розрахунку інтегрального показника фінансiалiзацiї економiки. Тому відповідно до наявних джерел інформації нами сформовано максимально повний перелік не дублюючих один одного показників, які стосуються різних аспектів фінансiалiзацiї та ввійшли до агрегованого показника фінансiалiзацiї. Зокрема, до цього переліку ввійшли наступні показники: відношення обсягу доданої вартості сектора FIRE до сукупної доданої вартості (valuefire); відношення обсягу внутрішніх кредитів фінансового сектора до ВВП (creditfin); частка працевлаштованих у фінансовій сфері в загальному рівні працевлаштування в країні (finemploy); відношення ринкової капіталізації компанії у лістингу до ВВП (marketcap); відношення активів фінансових корпорацій до активів нефінансових корпорацій (fintononfin); відношення обсягу депозитів фінансової системи до ВВП (fsdepos); відношення рівня капіталізації ринку цінних паперів до ВВП (stockmcap); відношення обсягу активів фінансового сектора до ВВП (finassets); показник фінансової лібералізації (finliber). Джерелами інформації для розрахунку зазначених показників фінансiалiзацiї виступають публічні статистичні дані, що публікуються на офіційних веб-сайтах Світового банку, МВФ, ОЕСР, а також офіційні статистичні джерела кожної країни окремо (офіційний веб-сайт центрального банку та офіційної статистики країни). Зазначимо, що всі дев'ять показників є відносними та майже всі у своєму розрахунку співвідносяться з ВВП. Після розрахунку цих показників будуть отримані досить розрізнені значення, що вимагає здійснення їх нормалізації та приведення показників фінансiалiзацiї до співставного виду.

До того ж, між обраними показниками, що формують інтегральний показник рівня фінансiалiзацiї економiки окремої країни, існують певні зв'язки, що дає підстави стверджувати про наявність мультиколінеарності у нашій моделі. Зважаючи на це, необхідним є застосування методу головних компонент, який призначений для оцінювання

параметрів моделі, якщо до неї входять мультиколінеарні змінні. Водночас цей метод ідеально підходить для визначення інтегрального показника фінансiалiзацiї та вибору найоптимальніших його складових. Тобто ми маємо набір змінних інтегрального показника, які корелюють між собою. Тому суть методу головних компонент полягає у тому, щоб перетворити множину обраних змінних інтегрального показника фінансiалiзацiї на нову множину попарно некорельованих змінних (показників, що входять до інтегрального індикатора). В результаті отримаємо ситуацію, в якій перша змінна нової множини відповідатиме максимально можливій дисперсії, друга – за значенням менше і т. д. А тому коефіцієнти, що будуть отримані для першої головної компоненти, можуть бути використані для розрахунку інтегрального показника фінансiалiзацiї для будь-якої країни у визначеному році.

На основі проведених нами розрахунків можемо стверджувати, що всі інтегральні складові показника фінансiалiзацiї економiки, окрім співвідношення активів фінансових корпорацій до активів нефінансових корпорацій, засвідчують майже рівні значення коефіцієнтів, що свідчить про присутність однакової частки участі кожного показника в інтегральному індикаторі (показникові) фінансiалiзацiї економiки країни. Далі нами розраховано значення показника фінансiалiзацiї кожної з 33 обраних країн для відповідного року. В результаті розрахунків отримано розрізнені значення, тому пропонується перевести їх у нормовану шкалу від 0 до 1. Отримавши нормалізовану шкалу показника фінансiалiзацiї економiки для кожної країни від 0 до 1, необхідно здійснити градацію цього діапазону на декілька менших діапазонів для надання характеристики рівня фінансiалiзацiї відповідної країни. Для цього скористаємося концепцією кuartилів, згідно з якою здійснимо розподіл шкали від 0 до 1 на чотири інтервали. Кuartиль використовується для описування показників, розподіл яких відрізняється від нормального. Концепція кuartилів передбачає ранжування варіаційного ряду та розподіл його на чотири частини. Відповідно до цього якісну інтерпретацію розрахованої кількісної оцінки рівня фінансiалiзацiї економiки країни здійснимо на основі рейтингування країн та їх розподіл за такими кuartилями:

- $\left[0; \frac{1}{4} \max_{l=1-33} \{F_l^n\}\right)$ – низький рівень фінансiалiзацiї економiки;
- $\left[\frac{1}{4} \max_{l=1-33} \{F_l^n\}; \frac{1}{2} \max_{l=1-33} \{F_l^n\}\right)$ – достатній рівень фінансiалiзацiї економiки;
- $\left[\frac{1}{2} \max_{l=1-33} \{F_l^n\}; \frac{3}{4} \max_{l=1-33} \{F_l^n\}\right)$ – середній рівень фінансiалiзацiї економiки;
- $\left[\frac{3}{4} \max_{l=1-33} \{F_l^n\}; \max_{l=1-33} \{F_l^n\}\right]$ – високий рівень фінансiалiзацiї економiки.

Отже, провівши розрахунок показника фінансiалiзацiї економiки для 33 обраних країн за період 1991 – 2012 рр., можемо зробити наступні висновки відповідно до

чотирьох рівнів фінансiалiзацiї. Iз досліджуваного переліку країн високим рівнем фінансiалiзацiї характеризуються економіки Австралії, Канади, Франції, Німеччини, Японії, Кореї, Південної Африки, Великобританії, США, Малайзії. При цьому найвищий рівень фінансiалiзацiї економіки (більше 0,75) наявний в Австралії, Канаді, Японії, Великобританії та США, а середній (від 0,5 до 0,75) – у Франції, Німеччині, Кореї, Південній Африці, Малайзії. Зазначимо, що лідером у фінансiалiзацiї протягом майже всього дослідження виступають США, починаючи з 1997 р., що не є дивним через започаткування активного розвитку фінансового сектора порівняно з реальним саме в цій країні. В цілому, отримані високі показники рівня фінансiалiзацiї зазначених вище країн підтверджують існуючі в них тенденції випереджаючого розвитку фінансового сектора над реальним: усі країни, окрім Малайзії, входять до двадцятки найрозвинутіших країн світу (G20). На сьогодні Малайзія, хоча й не входить до G20, проте належить до країн, що активно розвиваються, та демонструє високі темпи економічного зростання. До третьої групи країн з достатнім рівнем фінансiалiзацiї (показник фінансiалiзацiї знаходиться в межах від 0,25 до 0,5) на сьогодні належать: Бразилія, Китай, Індія, Італія, Філіппіни, Польща, Російська Федерація, Румунія, Латвія, Литва, Естонія, Угорщина, Словачка Республіка, Чеська Республіка, Болгарія. Серед зазначених країн відзначимо ті з них, що засвідчують висхідну динаміку рівня фінансiалiзацiї протягом аналізованого періоду. Так, починаючи з 1993 р. рівень фінансiалiзацiї у Філіппінах підвищився з достатнього до середнього, з 1997 р. така ж ситуація спостерігалася в Естонії, з 2001 р. – у Латвії, з 2002 р. – у Польщі та Китаї, з 2005 р. – в Індії, з 2006 р. – у Румунії, Литві та Російській Федерації. При цьому рівень фінансiалiзацiї економіки Мексики протягом усього періоду дослідження був неоднозначним, змінюючись з низького на достатній. Низький рівень фінансiалiзацiї економіки притаманний Казахстану, Грузії, Індонезії, Україні, Молдові, Вірменії та Азербайджану. Отримані низькі значення показника фінансiалiзацiї (менше 0,25) для цих країн пояснюються тим, що їхні економіки на сьогодні перебувають у стані постійної трансформації, фінансовий ринок є недостатньо розвиненим, відбувається перебудова управлінського апарату країни тощо.

Слід зазначити, що зростання рівня фінансiалiзацiї в усіх країнах, що формують вибірку, спостерігається у 2006 – 2008 рр., що відповідає докризовому періоду недавньої світової фінансової кризи, однією з причин якої стало надмірне зростання обсягів фінансових операцій із використанням різного роду фінансових інструментів. У цей період відбувається як активне збільшення обсягу активів банків та інших фінансових інститутів, так і поширення різноманітних похідних фінансових інструментів, які стали причиною ще більшого зростання обсягів фінансових операцій, водночас не опосередковуючи рух фінансів між реальним і фінансовим секторами, а лише в межах останнього з них. А це в свою чергу спричинило роздування фінансових бульбашок, які стали причиною негативних кризових явищ у країнах по всьому світу. У той же час, зазначимо, що рівень фінансiалiзацiї економіки України після подій світової фінансової кризи 2007 – 2008 рр. почав зменшуватися. Така ситуація переважно пов'язана з погіршен-

ням стану вітчизняної банківської системи у післякризові роки, зважаючи на те, що більшість активів фінансового сектора України зосереджено саме в банках.

Висновок. У статті досліджено існуючі підходи до оцінювання рівня фінансiалiзацiї економіки, серед яких можна виокремити основні, що стосуються обов'язкових аспектів урахування зростаючої ролі фінансів в економіках країн, та додаткові, що мають специфіку використання в окремих аспектах дослідження впливу переважуючого розвитку фінансового сектора над реальним. Удосконалено існуючі підходи до оцінювання рівня фінансiалiзацiї економіки відповідно до сучасних умов господарювання для подальшої побудови інтегрального показника рівня такої фінансiалiзацiї. Проведено оцінку рівня фінансiалiзацiї економіки групи країн (за пропонуванням автором підходом), які наприкінці дослідження диференційовано за таким рівнем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Froud J. Shareholder Value and Financialization: Consultancy Promises, Management Moves / J. Froud, C. Haslam, S. Johal, K. Williams // *Economy and Society*. – 2000. – No. 29. – P. 80 – 110.
2. Lazonick W. Maximizing shareholder value: a new ideology for corporate governance / W. Lazonick, M. O'Sullivan // *Economy and Society*. – 2000. – Vol. 29, No. 1. – P. 13 – 35.
3. Williams K. From Shareholder Value to Present-Day Capitalism / K. Williams // *Economy and Society*. – 2000. – No. 29. – P. 1 – 12.
4. Phillips K. Wealth and Democracy: A Political History of the American Rich / K. Phillips. – New York : Broadway Books, 2003. – 473 p.
5. Stockhammer E. Financialisation and the slowdown of accumulation / E. Stockhammer // *Cambridge Journal of Economics*. – 2004. – Vol. 28, No. 5. – P. 719 – 741.
6. Van Treeck T. Reconsidering the investment-profit nexus in finance-led economies: an ARDL-based approach / T. Van Treeck // *Metroeconomica*. – 2008. – Vol. 59, No. 3. – P. 371 – 404.
7. Orhangazi O. Financialisation and capital accumulation in the non-financial corporate sector: A theoretical and empirical investigation on the US economy: 1973 – 2003 / O. Orhangazi // *Cambridge Journal of Economics*. – 2008. – No. 32. – P. 863 – 886.
8. Davis L. E. Financialization and the nonfinancial corporation: an investigation of firm-level investment behavior in the U.S., 1971 – 2011 / L. E. Davis // Working paper, University of Massachusetts. – 2013. – No. 8. – 26 p.
9. Czaplicki M. The impact of financialization on income inequality / M. Czaplicki, P. Wieprzowski // *Monetary Economics, Finance and Financial Institutions*. – 2013. – 23 p.
10. Van Arnum B. M. Financialization and Income Inequality in the United States, 1967 – 2010 / B. M. Van Arnum, M. I. Naples // *American Journal of Economics and Sociology*. – 2013. – Vol. 72, Issue 5. – P. 1158 – 1182.
11. Kuznets S. Economic Growth and Income Inequality / S. Kuznets // *American Economic Review*. – 1955. – Vol. 45. – P. 1 – 28.
12. Birdsall N. Inequality and Growth reconsidered: Lessons from East Asia / N. Birdsall, D. Ross, R. Sabot // *World Bank Economic Review*. – 1995. – Vol. 9, No. 3. – P. 477 – 508.
13. Lucas R. E. On the Mechanics of Economic Development / R. E. Lucas // *Journal of Monetary Economics*. – 1988. – Vol. 22. – P. 3 – 42.

14. Spilimbergo A. Income Distribution, Factor Endowments, and Trade Openness / A. Spilimbergo, J. L. Londono, M. Szekely // *Journal of Development Economics*. – 1999. – Vol. 59. – P. 77 – 101.

15. Freeman R. It's financialization! / R. Freeman // *International Labor Review*. – 2010. – Vol. 149, No. 2. – P. 163 – 183.

16. Krippner G. The Financialization of the American Economy / Greta Krippner // *Socio-Economic Review*. – 2005. – Vol. 3, Issue 2. – P. 173 – 208.

17. Assa J. Financialization and its consequences: the OECD Experience / J. Assa // *Finance Research*. – 2012. – Vol. 1, No. 1. – P. 35 – 39.

REFERENCES

Assa, J. "Financialization and its consequences: the OECD Experience" *Finance Research* vol. 1, no. 1 (2012): 35-39.

Birdsall, N., Ross, D., and Sabot, R. "Inequality and Growth reconsidered: Lessons from East Asia". *World Bank Economic Review*, vol. 9, no. 3 (1995): 477-508.

Czaplicki, M., and Wieprzowski, P. "The impact of financialization on income inequality" In *Monetary Economics, Finance and Financial Institutions*, 2013.

Davis, L. E. "Financialization and the nonfinancial corporation: an investigation of firm-level investment behavior in the U. S., 1971 - 2011" *Working paper, University of Massachusetts*, no. 8 (2013): 26-.

Freeman, R. "It's financialization!" *International Labor Review*, vol. 149, no. 2 (2010): 163-183.

Froud, J. and others. "Shareholder Value and Financialization: Consultancy Promises, Management Moves" *Economy and Society*, no. 29 (2000): 80-110.

Kuznets, S. "Economic Growth and Income Inequality" *American Economic Review*, vol. 45 (1955): 1-28.

Krippner, G. "The Financialization of the American Economy" *Socio-Economic Review*, vol. 3, no. 2 (2005): 173-208.

Lazonick, W., and O'Sullivan, M. "Maximizing shareholder value: a new ideology for corporate governance". *Economy and Society*, vol. 29, no. 1 (2000): 13-35.

Lucas, R. E. "On the Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics*, vol. 22 (1988): 3-42.

Orhangazi, O. "Financialisation and capital accumulation in the non-financial corporate sector: A theoretical and empirical investigation on the US economy: 1973 - 2003". *Cambridge Journal of Economic*, no. 32 (2008): 863-886.

Phillips, K. *Wealth and Democracy: A Political History of the American Rich*. New York: Broadway Books, 2003.

Spilimbergo, A., Londono, J. L., and Szekely, M. "Income Distribution, Factor Endowments, and Trade Openness". *Journal of Development Economics*, vol. 59 (1999): 77-101.

Stockhammer, E. "Financialisation and the slowdown of accumulation". *Cambridge Journal of Economics*, vol. 28, no. 5 (2004): 719-741.

Van Arnum, B. M., and Naples, M. I. "Financialization and Income Inequality in the United States, 1967 - 2010". *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 72, no. 5 (2013): 1158-1182.

Van Treeck, T. "Reconsidering the investment-profit nexus in finance-led economies: an ARDL based approach". *Metroeconomica*, vol. 59, no. 3 (2008): 371-404.

Williams, K. "From Shareholder Value to Present-Day Capitalism". *Economy and Society*, no. 29 (2000): 1-12.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ¹

© 2014 ПОЛІЩУК Є. А.

УДК 339.7

Поліщук Є. А.

Особливості розвитку світового фінансового ринку на сучасному етапі

Метою статті є аналіз розвитку світового фінансового ринку та визначення його тенденцій і напрямів розвитку небанківських фінансових установ. На основі звітів Ради економічної безпеки США, Європейського центрального банку, Ради міжнародної організації комісії з цінних паперів було визначено та проаналізовано основні тенденції розвитку світового фінансового ринку. Визначено місце небанківських фінансових установ на світовому фінансовому ринку. Розглянуто вплив економічних реформ у країнах Східної та Центральної Європи з метою застосування їхнього досвіду в Україні. Відтак, основними тенденціями розвитку світового фінансового ринку є зростання обсягів торгівлі фінансовими послугами; зростання частки фінансових послуг у міжнародному товарообороті послуг; зростання зайнятого населення у секторі фінансових послуг; установлення єдиного мегарегулятора фінансового ринку; інтеграція інформаційних технологій і фінансових послуг; висока активність злиття та поглинання у секторі небанківських фінансових інститутів; розширення та використання аутсорсингу на світовому фінансовому ринку; зародження процесів дезінтермедіації та деглобалізації. Подальшою перспективою дослідження у цьому напрямі буде визначення тенденцій розвитку фінансового ринку, зокрема небанківських фінансових установ України, та їх відповідність світовому фінансовому ринку.

Ключові слова: світовий фінансовий ринок, небанківська фінансова установа, Центральний банк

Рис.: 7. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Поліщук Євгенія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра банківських інвестицій, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: yivga_83@ukr.net

УДК 339.7

UDC 339.7

Поліщук Е. А. Особенности развития мирового финансового рынка на современном этапе**Polishchuk Ye. A. Characteristic Features of the Development of the World Financial Market at the Current Stage**

Цель статьи – анализ развития мирового финансового рынка и определение тенденций и направлений развития небанковских финансовых учреждений. На основе отчетов Совета экономической безопасности США, Европейского центрального банка, Совета международной организации комиссии по ценным бумагам были определены и проанализированы основные тенденции развития мирового финансового рынка. Определено место небанковских финансовых учреждений на мировом финансовом рынке. Рассмотрено влияние экономических реформ в странах Восточной и Центральной Европы с целью применения их опыта в Украине. Таким образом, основными тенденциями развития мирового финансового рынка являются: рост объемов торговли финансовыми услугами; рост доли финансовых услуг в международном товарообороте услуг; рост занятого населения в секторе финансовых услуг; установление единого мегарегулятора финансового рынка; интеграция информационных технологий и финансовых услуг; высокая активность слияния и поглощения в секторе небанковских финансовых институтов; расширение и использование аутсорсинга на мировом финансовом рынке; зарождение процессов дезинтермедиации и деглобализации. Дальнейшей перспективой исследования в этом направлении будет определение тенденций развития финансового рынка, в частности, небанковских финансовых учреждений Украины, и их соответствие мировому финансовому рынку.

Ключевые слова: мировой финансовый рынок, небанковское финансовое учреждение, Центральный банк

Рис.: 7. Табл.: 1. Библ.: 9.

Поліщук Євгенія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра банківських інвестицій, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: yivga_83@ukr.net

The objective of the article is analysis of the development of the world financial market and determination of its trends and lines of development of nonbank financial institutions. Basic developmental trends of the world financial market are singled out and analyzed on the basis of reports of the US Economic Security Council, the European Central Bank, the International Organization of Securities Commissions. The role of nonbank financial institutions in the world financial market is determined. The effect of economic reforms in the countries of Eastern and Central Europe is studied with a view to applying their experience in Ukraine. Thus, primary developmental trends of the world financial market are: increasing volume of trade in financial services; increasing share of financial services in the international service turnover; increasing employment in the financial services sector; establishment of a single mega-regulator of the financial market; integration of information technology and financial services; high merger and acquisition activity in the nonbank financial institutions sector; expansion and utilization of outsourcing on the world financial market; inception of the disintermediation and deglobalization processes. Further study prospects in this field consist in the establishment of tendencies in the development of the financial market, in particular, nonbank financial institutions of Ukraine and their conformity with the world financial market.

Keywords: world financial market, nonbank financial institution, the Central Bank

Pic.: 7. Tabl.: 1. Bibl.: 9.

Polishchuk Yevgeniia A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Investment Banking, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Email: yivga_83@ukr.net

* Роботу виконано за фінансової підтримки уряду Франції (Грант №815392B (2014) – Campus France)

Вступ. Фінансовий ринок є важливим постачальником ресурсів у реальний сектор економіки. Фінансові посередники виконують основні його функції: акумулювання тимчасово вільних грошових ресурсів, їх трансформацію та надання кредитів суб'єктам господарювання. Останнім часом відбулися зміни у розрізі світового фінансового ринку. Насамперед це зумовлено світовою фінансовою кризою 2008 р. Тоді центральні банки країн світу показали свою слабкість і неможливість оперативно впоратися із серйозними фінансовими потрясіннями. Врегулювання ситуації відбувалося за допомогою урядів і самих учасників ринку. Виявилось, що фінансові ринки із ринково орієнтованою моделлю впоралися з кризою швидше, ніж ті, де панували банки. Тому фінансові установи небанківського типу набувають більшого значення по всьому світу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Як ми зауважували, країни, де частка небанківського фінансового посередництва у фінансовій системі є відносно великою і / або в якій спостерігається швидке зростання в останні роки, можливо, заслуговують особливої уваги і більш глибокого дослідження. Це необхідно для того, щоб розробити концепцію розвитку фінансового ринку України, де буде визначено місце банків і небанківських фінансових посередників.

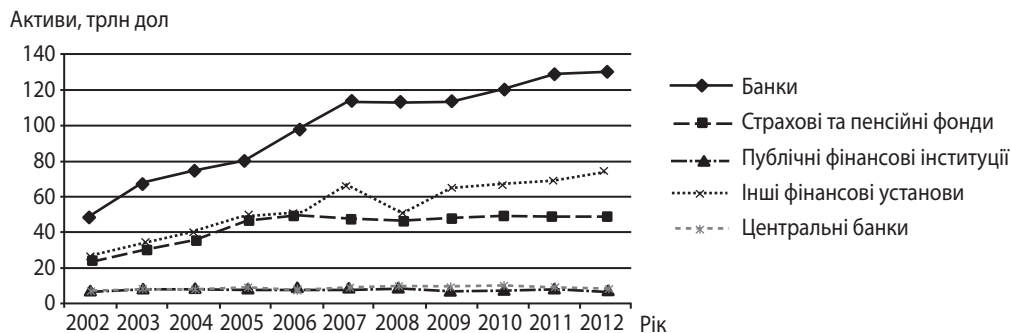

Рис. 1. Динаміка активів фінансового посередництва з 2002 по 2012 рр. [1]

У відсотковому співвідношенні від загального фінансового посередництва небанківське фінансове посередництво в цілому залишалося стабільним протягом останніх років на рівні 24 %. Зауважимо, що в 2007 році частка небанківського фінансового посередництва в загальному обсязі фінансового посередництва була на рівні 27 %. В кінці 2012 року вона становила 24 %, але це на 0,7 процентного пункту вище порівняно з 2011 роком [2]. Це можна порівняти з часткою загального фінансового посередництва банків, частка яких становила 46,7 % у 2013 році.

Як видно з графіку на рис. 1, аналіз здійснюється також в розрізі діяльності так званих інших небанківських фінансових установ. На наш погляд, варто зупинитися на цьому детальніше і визначитися, які саме фінансові організації до них належать. Так, згідно зі щорічною доповіддю Ради Фінансової стабільності (США) їх розбивають на декілька основних підгруп:

- найбільша підгрупа (становила 21 трлн дол. США або 35 % активів інших фінансових установ на початку 2013 року) являла такі *інвестиційні фонди*,

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення досліджуваної проблеми і на які спирається автор. Світовий фінансовий ринок є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Варто відмітити наукові доробки Е. Берглоф, З. М. Васильченко, З. Г. Ватаманюка, О. А. Дорош, В. П. Левченко, Ю. М. Коваленко, І. О. Школьник та інших. Їхні праці, безумовно, є цінними для розвитку теорії фінансових ринків. Разом із тим, на цьому етапі необхідно визначити, якими будуть наслідки зростання ролі небанківських фінансових посередників порівняно з банками, чи потрібно здійснювати превентивні заходи щодо кризових ситуацій тощо.

З огляду на це, метою нашої статті є аналіз розвитку світового фінансового ринку та визначення його тенденцій і напрямів розвитку небанківських фінансових установ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для досягнення мети досліджень було взято дані звітів таких організацій, як Рада фінансової безпеки США, Європейський центральний банк, Рада міжнародної організації комісії з цінних паперів. Так, у звіті Ради фінансової безпеки США наводиться інформація щодо динаміки активів фінансового посередництва. На рис. 1 цей показник відображає активність таких фінансових посередників, як банки, страхові та пенсійні фонди, публічні фінансові інституції, інші фінансові посередники та центральні банки.

окрім відкритих пайових фондів або хедж-фондів. Зауважимо, що 44 % (9 трлн дол. США) з цієї підгалузі складалося з власних коштів, 34 % (7 трлн дол. США) – з фондів облігацій, 15 % (3 трлн дол. США) було визначено як ті, що не підпадають ані під власні кошти, ані під фонди облігацій, а решту 7 % (1 трлн дол. США) фінансове законодавство США відносить до інших фондів;

- *брокери-дилери* були ідентифіковані як друга за розміром підгалузь з 7 трлн дол. США активів, що відповідають 12 % інших фінансових установ. На початку 2013 року сектор по суті був зосереджений у таких країнах, як Великобританія (39 %), США (28 %), Японія (21 %), Канада (6 %) і Корея (4 %);
- *структуровані інвестиційні фонди* є третім за величиною підсектором. Разом їхні фінансові активи склали 5 трлн дол. США на початку 2013 року, що відповідає 8 % від активів інших фінансових установ. Сектор було зосереджено в США (35 %) і Великобританії (13 %);

- *фінансові компанії та фонди грошового ринку* склали відповідно 4,5 трлн дол. США (8 %) і 3,8 трлн дол. США (6 %) від загального обсягу активів інших фінансових установ. Фонди грошового ринку переважно зосереджені в США і Єврозоні, на які разом припадає майже 80 % всіх фондів грошового ринку в глобальному масштабі на початку 2013 року;
- *хедж-фонди* становили один із найменших підсекторів (0,1 трлн дол. США). Але, на нашу думку, цю частку значно занижено, оскільки це пов'язано з декількома факторами. По-перше, дані зібрано на основі статистичних даних тих країн, де вони

zareєстровані. Часто хедж-фонди zareєстровані в офшорних країнах, що спотворює реальні дані. По-друге, відсутня деталізація в потоці багатьох країн статистик фондів, що унеможливає поділ хедж-фондів на інші категорії;

- ще один підсектор інших фінансових установ складається зі специфічних для країни установ, таких як: *Нідерландські спеціальні фонди* фінансування США, корпорації американських фінансових холдингових компаній, фінансові холдингові компанії США.

Дещо глибший аналіз здійснила компанія Hedge Fund Survey (рис. 2, 3):

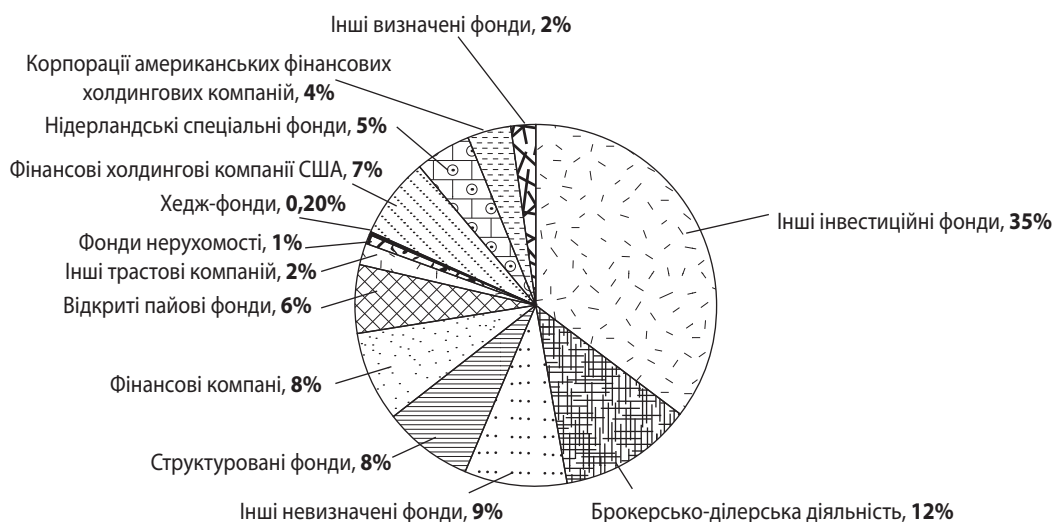

Рис. 2. Структурна декомпозиція інших небанківських посередників по підсекторам на початок 2013 року [3]

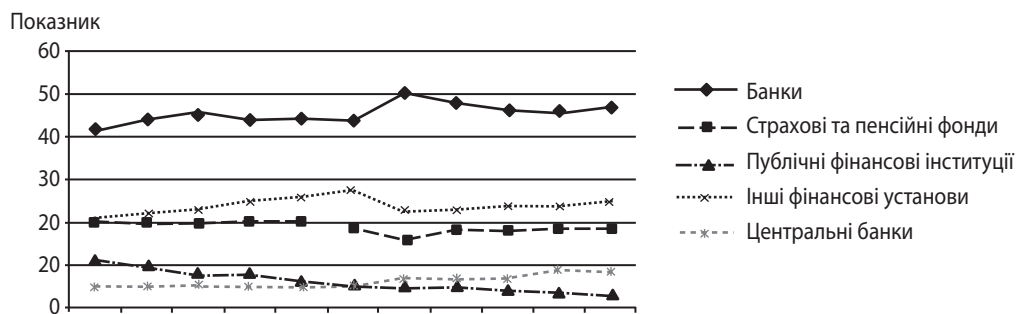

Рис. 3. Динаміка розподілу фінансових посередників за видами з 2002 по 2013 роки [1]

Вважаємо необхідним зазначити той факт, що діяльність небанківських фінансових посередників на початок 2013 року знаходилась на рівні 117 % від показника ВВП 20 країн Єврозони, США, Великобританії тощо. Зазначимо, що у 2007 році ця цифра була на рівні 125 %. Отже, фінансові посередники не досягли рівня своєї діяльності докризового періоду. Наочно це демонструє графік на рис. 4.

Цікавим з огляду на визначення країн-лідерів є розвинений на високому рівні ринок небанківського фінансового посередництва (рис. 5).

Як видно з вищенаведених даних, найбільша частка активів небанківських фінансових посередників на початку 2012 року була зосереджена в США (35 %), Єврозоні (33 %)

та у Великобританії (14 %). Якщо у США та Великобританії це зумовлено інституційними особливостями фінансових систем цих країн, то тут під Єврозоною розуміється 20 країн Європейського Союзу, де ринок фінансового посередництва є найбільш розвинутим. Йдеться про країни Західної Європи.

На початку 2013 року картина не дуже змінилася (рис. 6).

Дещо знизилися позиції Єврозони (32 %) та Великобританії (12 %). На наш погляд, це пов'язано з кризою у Єврозоні, а також посиленням регулювання небанківських фінансових посередників. США навпаки продемонстрували зростання до 38 %. Це стало наслідком продо-

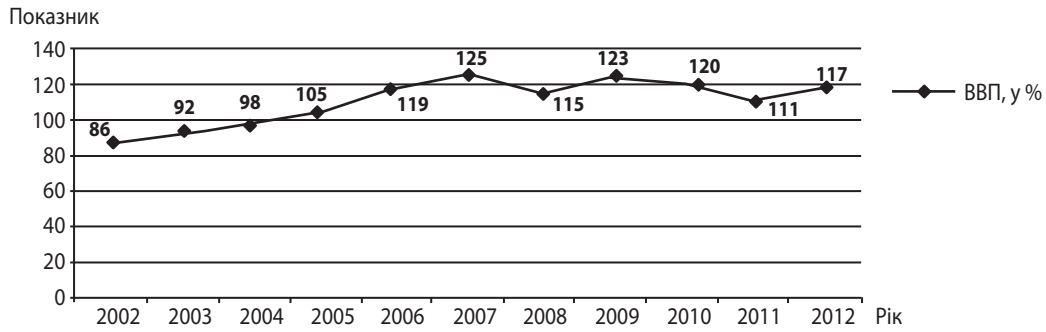

Рис. 4. Динаміка співвідношення діяльності небанківських фінансових посередників до показника ВВП з 2002 по 2012 роки [2]

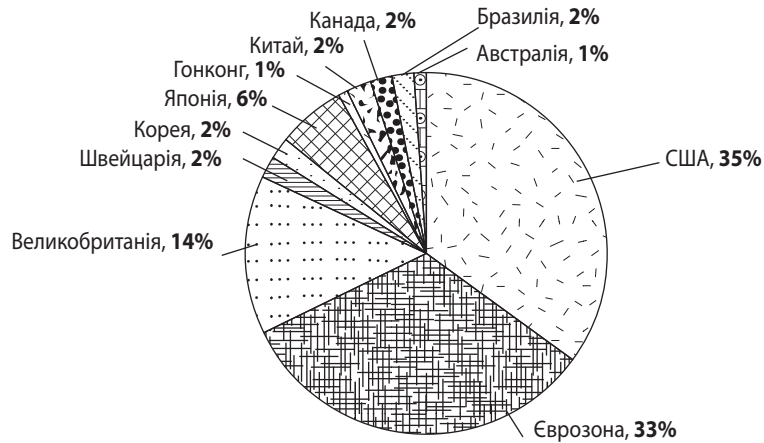

Рис. 5. Частка активів небанківських фінансових посередників на початок 2012 року [1]

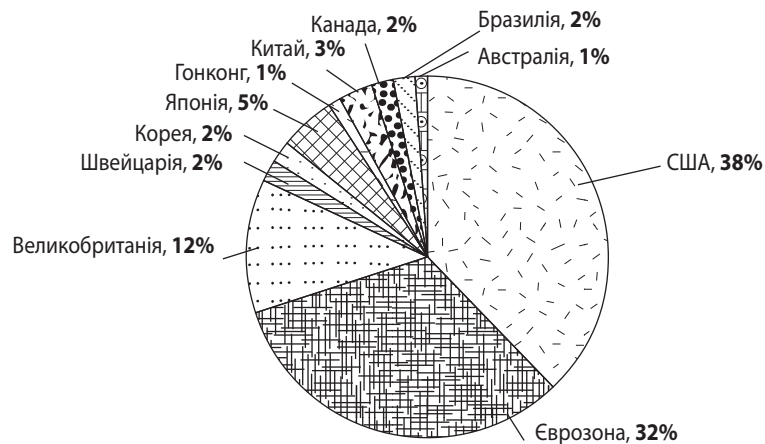

Рис. 6. Частка активів небанківських фінансових посередників на початок 2013 року [1]

вження м'якої політики регулювання установ тіньового банкінгу.

Нідерланди, Великобританію і Швейцарію можна охарактеризувати як країни, де небанківські фінансові установи є основними фінансовими установами, оскільки їх частка є більшою ніж в два рази за ВВП відповідних країн. Зауважимо, що ці країни також мають відносно великі банківські системи відносно до їх ВВП. Частина цієї концентрації пов'язана з роллю зазначених країн як

фінансових центрів або вузлів фінансової діяльності, де присутня висока частка фінансових установ з іноземним капіталом.

У середньому розмір небанківського фінансового сектора за розміром активів становив 52 % від банківської системи у вибірці з 20 країн і в Євразоні в цілому. Проте існують значні відмінності між країнами, починаючи з менш ніж 10 % (Росія, Індонезія, Туреччина) до 152 % (Нідерланди) і 174 % (США) на початку 2013 року.

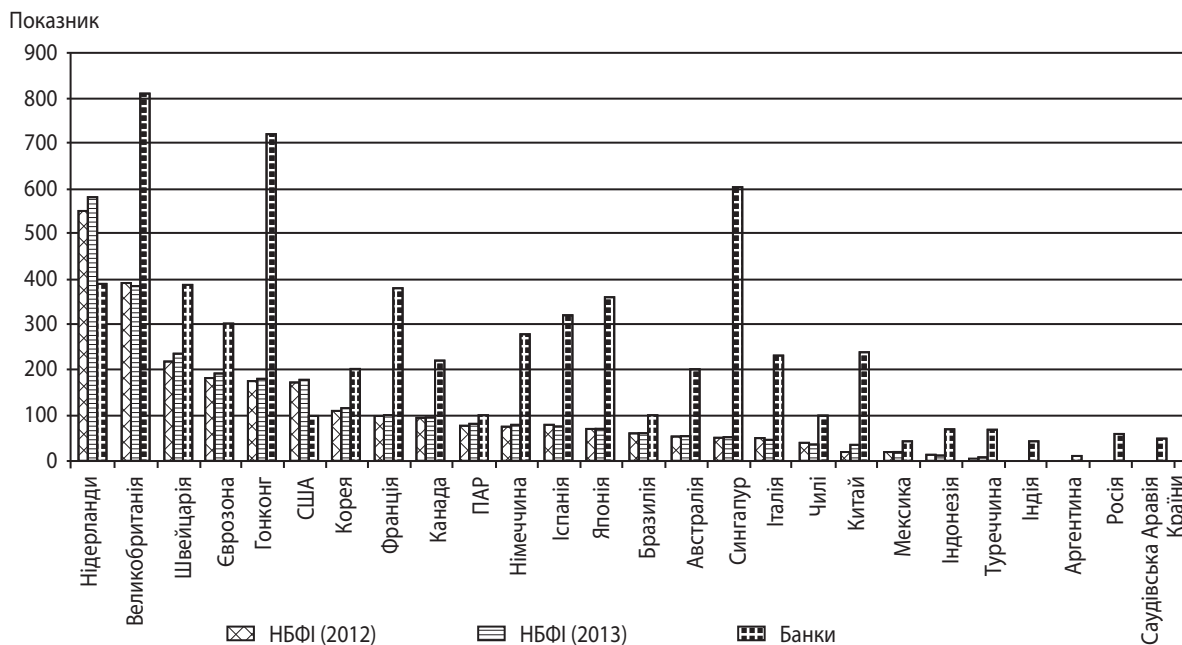

Рис. 7. Частка фінансових посередників у ВВП країн світу [2]

Для окремих країн (Індія, Туреччина, Індонезія, Аргентина, Росія і Саудівська Аравія) з ринком, де небанківське фінансове посередництво є відносно невеликим порівняно з рівнем ВВП, воно залишається нижче 20 % на початок 2013 року. Проте, в деяких країнах парабанківський сектор має тенденцію до зростання.

Варто розглянути структури фінансових систем країн світу, а точніше, співвідношення активів банків і небанківських фінансових посередників.

Буде справедливим згадати про зростаючу роль інтегрованих форм співпраці банківських і небанківських установ – фінансові конгломерати, фінансові супермаркети, альянси банків з іншими фінансовими інститутами. Якщо про фінансові конгломерати в Україні говорити ще зарано, то в інших країнах цей вид співпраці є досить поширеним.

Під фінансовим конгломератом потрібно мати на увазі такого інтегрованого фінансового посередника, який у своєму асортименті має набір як банківських, так і небанківських фінансових послуг. Професор З. М. Васильченко виокремлює його наступні сутнісні характеристики:

1. Це об'єднання групи фінансових посередників, до складу якого входить щонайменше два типи фінансових посередників: банк, страхова, лізингова чи інвестиційна компанія. Є й більш широкі об'єднання, що включають декілька банків, страхову компанію зі страхування життя, страхову компанію зі страхування ризиків, компанію з перестрахування, недержавний пенсійний фонд, компанію з управління активами, інвестиційну, лізингову, факторингову, консалтингову компанію тощо.
2. Компанії в рамках фінансового конгломерату перебувають у спільній власності, функціонують під одним брендом, діють відповідно до загальної розробленої стратегії, формують єдину базу клієнтів.

3. Функціонування конгломерату підпорядковане переважно досягненню мети поєднання різних видів фінансових послуг – банківських і небанківських, відповідно, високо- та низькорентабельних (низькоризикових) і надання клієнту інтегрованого фінансового продукту, здатного задовольнити його індивідуальні потреби.

4. В межах конгломерату поєднуються кредитна та інвестиційна діяльності, що дозволяє здійснювати координацію фінансових потоків, оптимальний їх перерозподіл та забезпечує ефективне використання фінансових ресурсів [4].

Країни Східної та Центральної Європи є корисними для нашого дослідження з огляду на подібність з українським фінансовим ринком. Варто зауважити, що їхнє становлення відбувалося майже в той період, що й у нашій країні. Але зараз деякі з них знаходяться далеко попереду по окремим показникам. Тому дослідження їхнього досвіду та засвоєння певних уроків створить підґрунтя для розробки та надання певних рекомендацій.

Зауважимо, що процес становлення теж відбувався не миттєво, і перший етап (1991 – 1994 рр.) характеризувався формуванням небанківського фінансового сектора (прийняттям законодавчої бази, створенням відповідних регуляторних органів). Прийнято вважати, що піонерами у цій галузі стали Угорщина, Чехія та Польща. Зауважимо, що й до сьогодні Чехія та Польща є лідерами розвитку у своєму регіоні. Інші країни (Румунія, Болгарія, Словаччина) дещо відстали через труднощі у формуванні законодавчого поля діяльності небанківських фінансових установ. В країнах першого ешелону (Польща та Чехія) раніше (2000, 2003 рр.) відбувся перехід до системи єдиного регулювання (мегарегулятор). Виходячи з цих міркувань, можемо припустити, що відсутність повноцінного законодавчого забезпечення є однією з головних причин неефективного функціонування небанківських фінансових посередників.

На початку 90-х рр. минулого століття хвиля реформ, зокрема у фінансовому секторі, охопила майже всі країни Східної та Центральної Європи. Е. Берглоф та П. Болтон дали їм оцінку за шкалою від 1 до 4+, де 1 означає незначні реформи (їх щойно впровадження), а 4+ – відповідність норм високорозвинених країн (табл. 1).

Хоча з перелічених країн і немає такої, що була б оцінена в 4+, але Чехія та Польща виступають безумовними лідерами. Зауважимо, що реформи Польщі за оцінками мали високий старт, що далі стало серйозним фундаментом для подальшого зростання небанківського фінансового сектора.

Таблиця 1

Показник реформ небанківських фінансових інститутів (з 1991 по 1999 роки) [5], [6, с. 79]

Країна	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Чехія	1	1	2	3-	3-	3-	3-	3	3
Естонія	1	1	2-	2-	2-	2	3	3	3
Угорщина	2	2	2	2	3	3	3+	3+	3+
Латвія	1	1	1	2	2	2	2+	2+	2+
Литва	1	1	2-	2	2	2	2+	2+	3-
Польща	2	2	2	2	3	3	3+	3+	3+
Словенія	2	2	2	3-	3-	3-	3-	3-	3-
Словаччина	1	1	2	3-	3-	3-	2+	2+	2+
Болгарія	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Румунія	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Росія	1	1	2-	2-	2	3	3	2-	2-
Україна	1	2-	2-	2-	2	2	2	2	2

На нашу думку, Україна та інші країни цього регіону були на рівних позиціях на етапі свого становлення, але певні умови відтиснули нас на останні місця в подібних рейтингах, що стосуються діяльності фінансових установ на фінансових ринках. Адже як у нашій, так і в інших країнах Центральної та Східної Європи банки ще за радянських часів займали домінуючу позицію на цьому ринку, а ринку цінних паперів практично не було. Тому перед ними постала нелегка задача створення фондового ринку, його інфраструктури та розвитку інституціональних інвесторів. Навколо цього питання утворилася дискусія, де, з одного боку, були прихильники фондового ринку. Вони мотивували бажання адаптувати свою фінансову систему до системи ЄС у зв'язку з інтеграцією. А з іншого – прихильники лише банківської системи, які вважали, що банки в змозі забезпечити ефективний розподіл фінансових ресурсів.

Окрім того, швидкість та обсяги процесів приватизації також вплинули на розвиток фондових ринків країн, що розвиваються. Зауважимо, що такий взаємозв'язок є прямо пропорційним.

У своїх дослідженнях учені виокремлюють такі особливості фінансового сектора країн Центральної та Східної Європи:

- 1) «порівняно низький рівень фінансового посередництва (втричі менший, ніж частка західноєвропейських країн у структурі ВВП)» [6, с. 84];
- 2) домінування банківської системи у структурі фінансового сектора;
- 3) низька участь небанківських фінансових інститутів у фінансовому посередництві (близько 20 % від усіх фінансових операцій) [7, с. 24; 8, с. 94];

4) «незначна роль ринку цінних паперів» [9] (четверта частина капіталізації у Єврозоні);

5) високий рівень іноземної участі (понад половини банківського капіталу належить іноземним власникам, в Україні 33,6 %).

Висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи вищесказане, хотілось би визначити основні вектори розвитку сектора небанківських фінансових інститутів у світі: зростання обсягів торгівлі фінансовими послугами; зростання частки фінансових послуг у міжнародному товарообороті послуг; зростання зайнятого населення у секторі фінансових послуг; установлення єдиного мегарегулятора фінансового ринку; інтеграція інформаційних технологій і фінансових послуг; висока активність злиття та поглинання у секторі НБФІ; розширення та використання аутсорсингу на світовому фінансовому ринку; зародження процесів дезінтермедіації та деглобалізації.

Вважаємо, що подальшою перспективою дослідження у цьому напрямі буде визначення тенденцій розвитку фінансового ринку України, а також їх відповідність розвитку світового фінансового ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт за результатами моніторингу тінювого банкінгу Ради фінансової безпеки США // Офіційний сайт Ради фінансової безпеки США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_131114.pdf
2. Звіт Європейського центрального банку // Офіційний сайт Європейського центрального банку [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbocp105.pdf>

3. Звіт Ради міжнародної організації комісії з цінних паперів, жовтень 2013 року // Офіційний сайт Ради міжнародної організації комісії з цінних паперів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD427.pdf>

4. Інституційні чинники розвитку підприємницьких структур / [під ред. д. е. н., професора О. О. Непочатенко]. – Умань : Соцінський, 2013. – 308 с.

5. Міщенко С. В. Особливості підходів до визначення ролі фінансового сектору в умовах інтернаціоналізації економіки / С. Міщенко // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2007. – № 92. – С. 53 – 55.

6. Ватаманюк З. Г. Небанківські фінансові інститути у перехідних економічних системах / З. Г. Ватаманюк, О. Л. Дорош // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 77 – 87.

7. Левченко В. П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг України : монографія / В. П. Левченко. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.

8. Коваленко Ю. М. Структуризація сучасного фінансового ринку / Ю. М. Коваленко // Фінанси України. – 2010. – № 9. – С. 91 – 99.

9. Школьник І. О. Фінансовий ринок: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія // І. О. Школьник. – Суми : Мрія; УАБС НБУ, 2008. – 347 с.

REFERENCES

Institutsiini chynnyky rozvytku pidpriemnytskykh struktur [Institutional factors of businesses]. Uman: Sochinskyi, 2013.

Kovalenko, Yu. M. "Strukturyzatsiia suchasnoho finansovoho rynku" [Structuring modern financial market]. Finansy Ukrainy, no. 9 (2010): 91-99.

Levchenko, V. P. Rozvytok rynku nebankivskykh finansovykh posluh Ukrainy [The development of non-bank financial services market in Ukraine]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2013.

Mishchenko, S. V. "Osoblyvosti pidkhodiv do vyznachennia roli finansovoho sektoru v umovakh internatsionalizatsii ekonomiky" [Features approaches to defining the role of the financial sector in terms of the internationalization of the economy]. Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenka, no. 92 (2007): 53-55.

Shkolnyk, I. O. Finansovyi rynek: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku [Financial markets: current situation and development strategy]. Sumy: Mriia; UABS NBU, 2008.

Vatamaniuk, Z. H., and Dorosh, O. L. "Nebankivski finansovi instytuty u perekhidnykh ekonomichnykh systemakh" [Non-bank financial institutions in transition economies]. Finansy Ukrainy, no. 8 (2003): 77-87.

"Zvit Rady mizhnarodnoi orhanizatsii komisii z tsinnykh paperiv, zhovten 2013 roku" [Report of the International Organization of Securities Commission, October 2013]. Ofitsiinyi sait Rady mizhnarodnoi orhanizatsii komisii z tsinnykh paperiv. <http://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD427.pdf>

"Zvit IEuropeiskoho tsentralnoho banku" [Report of the European Central Bank]. Ofitsiinyi sait IEuropeiskoho tsentralnoho banku. <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbocp105.pdf>

"Zvit za rezultatamy monitorynhu tinyovoho bankinhu Rady finansovoi bezpeky SShA" [Report on monitoring the shadow banking financial security of the United States]. Ofitsiinyi sait Rady finansovoi bezpeky SShA. http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_131114.pdf

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ В КРАЇНАХ ІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

© 2014 ПРУШКІВСЬКИЙ В. Г., ПРУШКІВСЬКА О. В.

УДК 330.123.4

Прушківський В. Г., Прушківська О. В.

Вплив глобалізації на формування споживчого ринку в країнах із трансформаційною економікою

У статті досліджується вплив глобалізації на формування споживчого ринку в країнах із трансформаційною економікою в докризовий і посткризовий періоди. Виокремлено позитивні та негативні риси впливу глобалізації на економіку країн із різним рівнем розвитку. Визначено, що країни пострадянського простору здійснюють ринкові реформи та інтегруються в міжнародний поділ праці, а процеси глобалізації посилюють структурні диспропорції в національній економіці. Виокремлено та поєднано фактори впливу глобалізації на споживчий ринок у дві групи: внутрішні (потреби споживачів, ресурси, доходи споживачів, державна економічна політика) та зовнішні (структура економіки, сформована в попередній економічній системі, трансформаційні процеси (формування ринкової економіки), нові інтеграційні процеси, посилення впливу глобалізаційних процесів). Доведено, що в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів державна економічна політика має формуватися в напрямку переходу від експортоорієнтованої стратегії розвитку, де домінуючою є сировинна продукція, до стратегії внутрішньоорієнтованого розвитку із насиченням внутрішнього споживчого ринку. Узагальнено, що глобалізація як об'єктивний процес має безпосередній вплив на розвиток національної економіки в цілому та внутрішнього споживчого ринку, зокрема. Але цей процес потребує виваженої економічної політики з боку урядів на користь держави.

Ключові слова: глобалізація, експорт, імпорт, індекс глобалізації, інтеграційні процеси, країни із трансформаційною економікою, національна економіка, споживчий ринок

Рис.: 1. Бібл.: 16.

Прушківський Володимир Геннадійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра економічної теорії та підприємництва, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

Email: pvg942@gmail.com

Прушківська Оксана Володимирівна – магістрант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

Email: prushkovskaya_ok@mail.ru

УДК 330.123.4

UDC 330.123.4

Прушковский В. Г., Прушковская О. В. Влияние глобализации на формирование потребительского рынка в странах с трансформационной экономикой

В статье исследуется влияние глобализации на формирование потребительского рынка в странах с трансформационной экономикой в докризисный и посткризисный периоды. Выделены положительные и отрицательные черты влияния глобализации на экономику стран с различным уровнем развития. Определено, что страны постсоветского пространства осуществляют рыночные реформы, а также интегрируются в международное разделение труда, процессы глобализации усиливают структурные диспропорции в национальной экономике. Выделены и сгруппированы факторы влияния глобализации на потребительский рынок: внутренние (потребности потребителей, ресурсы, доходы потребителей, государственная экономическая политика) и внешние (структура экономики, сложившаяся в предыдущей экономической системе, трансформационные процессы (формирование рыночной экономики), новые интеграционные процессы, усиление влияния глобализационных процессов). Доказано, что в условиях интенсификации глобализационных процессов государственная экономическая политика должна формироваться в направлении перехода от экспортоориентированной стратегии развития, где доминирует сырьевая продукция, к стратегии внутреннеориентированного развития с насыщением внутреннего потребительского рынка. Обобщено, что глобализация как объективный процесс имеет непосредственное влияние на развитие национальной экономики в целом и внутреннего потребительского рынка, в частности. Но этот процесс требует взвешенной политики со стороны правительств в пользу государства.

Ключевые слова: глобализация, экспорт, импорт, индекс глобализации, интеграционные процессы, страны с трансформационной экономикой, национальная экономика, потребительский рынок

Рис.: 1. Библ.: 16.

Prushkiv's'kyj V. G., Prushkiv's'ka O. V. The Effect of Globalization on Formation of the Consumer Market in Transitional Economies

The article studies the effect of globalization on formation of the consumer market in transitional economies in the pre-crisis and post-crisis periods. Positive and negative aspects of influence of globalization on economies of countries with varying development levels are singled out. Post-Soviet countries are established to be implementing market reforms and integrating into the international division of labor, with globalization processes intensifying structural disproportions in the national economy. Factors of influence of globalization on the consumer market are singled out and combined into two groups: internal (consumer needs, resources, consumer incomes, the state economic policy) and external (the economic structure formed in the previous economic system, transformational processes (formation of the market economy), new integration processes, intensification of the effect of globalization processes). It is proven that within the context of intensification of globalization processes, the state economic policy should be formed in pursuit of transition from the export-oriented development strategy where raw material production dominates to internally-oriented development strategy with saturation of the domestic consumer market. A general conclusion is drawn that globalization as an objective process directly influences the development of the national economy in general and the domestic consumer market in particular. However, this process requires that governments pursue a reasonable economic policy to the advantage of the state.

Keywords: globalization, export, import, globalization index, integration processes, transitional economies, national economy, consumer market

Pic.: 1. Bibl.: 16.

Prushkiv's'kyj Volodymyr G. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Economic Theory and Business, Zaporizhzhya National Technical University (69063, Ukraine)

Email: pvg942@gmail.com

Прушковский Владимир Геннадиевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра экономической теории и предпринимательства, Запорожский национальный технический университет (ул. Жуковского, 64, Запорожье, 69063, Украина)

Email: pvg942@gmail.com

Прушковская Оксана Владимировна – магистрант, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

Email: prushkovskaya_ok@mail.ru

Prushkivs'ka Oksana V. – Graduate Student, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

Email: prushkovskaya_ok@mail.ru

Вступ. Сучасний етап розвитку світового співтовариства і окремих національних економік демонструє велику взаємозалежність і взаємопроникнення. Все це пов'язано з глобалізаційними процесами, що відбуваються в сучасному світі. В цілому глобалізація у своїй розвинутій зрілій формі є продуктом епохи постмодерну, перехід від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку. Її сутність полягає в посиленні єдності, системної цілісності, світового господарства на основі ринкової парадигми та поглиблення планетарних інтеграційних процесів [1, с. 233]. Таке визначення характеризує глобалізацію з точки зору міжнародного рівня. Якщо розглядати глобалізацію на рівні окремої країни, то економіка характеризується значною відкритістю, збільшенням обсягу іноземних інвестицій, значною часткою експорту та імпорту у ВВП, розгалуженою системою міжнародних платежів. Розміщення національних продуктивних сил, галузева структура інвестицій, виробництво та збут визначаються суб'єктами господарського життя з урахуванням глобальної кон'юнктури.

Процес глобалізації суперечливо впливає на національні економіки та розвиток світового господарства в цілому. З одного боку, глобалізація розширює можливості окремих країн щодо використання та оптимальної комбінації різних ресурсів, їхньої глибокої та всебічної участі в системі міжнародного поділу праці; а з іншого, глобальні процеси, значно загострюють конкурентну боротьбу, спричиняють маніпулювання величезними фінансовими й інвестиційними ресурсами, що становить реальну загрозу для країн із низькими та середніми доходами. Роль глобалізації на сучасному етапі, за висловом Генерального секретаря ООН К. Аннана, полягає в тому, що «..мільйони продовжують маргінальне існування у світовій економіці, мільйонам досвід глобалізації не створює жодних можливостей, стимулюючи сили руйнації та знищення» [2].

Промислово розвинуті країни отримують найсуттєвіші дивіденди від глобалізації. Глобалізація шляхом торгівлі, інвестицій, доступу до зовнішніх джерел ресурсів дозволяє також використовувати низькокваліфіковану робочу силу в малорозвинених країнах. Наслідком цього є те, що високорозвинені країни отримують найбільший економічний ефект за рахунок інших країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти розвитку споживчого ринку в Україні висвітлені у працях багатьох українських вчених, таких як: О. Азарян, В. Базилевич, В. Бодров, А. Ігнатюк, С. Кузьміна, В. Лагутін, А. Мазаракі, В. Мандибура, А. Мельник, Л. Ліго-

ненко, О. Пустовойт, В. Точилін, І. Чернявський, О. Шевчук та ін. [3 – 6]. Праці цих вчених є теоретико-методологічною базою для дослідження різних аспектів споживчого ринку. Багато українських вчених досліджують споживчий ринок в умовах трансформації економіки. Зокрема, М. Ю. Баскакова, О. С. Дериведмідь, О. В. Шевчук [7 – 9]. Але залишаються невикремленими фактори впливу на формування внутрішнього споживчого ринку в країнах із трансформаційною економікою в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів.

Формулювання мети дослідження. Метою статті є виокремлення особливостей впливу глобалізації на формування споживчого ринку в країнах із трансформаційною економікою.

Виклад основного матеріалу. Країни з трансформаційною економікою та країни, які розвиваються, є найбільш вразливими до процесів глобалізації, оскільки вони функціонують в умовах нестійкості та невизначеності світогосподарської системи, а також прискореного входження у структури уже сформованих економічних зв'язків. Для більшості країн, що розвиваються, характерною ознакою була монокультурна спеціалізація, подолати яку можна або шляхом імпортозаміщення, або шляхом стимулювання експорту. В умовах зростання глобалізації реалізувати ці дві стратегії для країн, що розвиваються, дуже важко. Як стверджує Н. Гражевська, в країнах із трансформаційною економікою, що здійснюють економічні та інституційні зміни, глобалізація поглиблює «розщеплення національних господарських комплексів та руйнацію сформованих виробничих зв'язків; зовнішньоекономічна лібералізація не створює сприятливих умов для національних товаровиробників, ускладнює можливості їх пристосування до конкурентного середовища; підриває національну самодостатність економічного розвитку, зростанням зовнішніх та внутрішніх ризиків трансформаційних економік, пов'язаних із їх перетворенням на меншовартісний придаток розвинутого світу» [10, с. 146 – 147].

Глобальна криза 2007 – 2008 рр. ще більше загострила суперечності розвитку та рівень поляризації світу. Відомий американський економіст Дж. Стігліц підкреслює, що для того, щоб глобальна економіка стала сильною необхідно, щоб рівень споживання не перевищував рівень виробництва в одних країнах і навпаки, рівень виробництва не перевищував рівень споживання в інших країнах. Але цього поки що домогтися неможливо, оскільки «одна частина країн світу і зараз виробляє набагато більше ніж споживає, а інша частина країн, яка повинна економити, щоб мати

можливість задовольняти потреби свого старіючого населення, і зараз споживає набагато більше, ніж виробляє» [11, с. 22]. Тобто глобалізація стала важливим фактором успіхів для розвинених країн, а її вплив на периферійні країни виявився суперечливим. З одного боку, вона стимулювала широку модернізацію економіки в цих країнах, прискорений розвиток експортоорієнтованих галузей, а також часткову вестернізацію; а з іншого – відбулася зміна соціально-економічних орієнтирів в бік відкритої економіки шляхом інтеграції у світове господарство, а також зростання споживання та зниження норми нагромадження.

Підкреслимо, що головна особливість трансформаційних процесів у країнах пострадянського простору повинна відбуватися не в повороті до капіталістичної ринкової системи, а насамперед в орієнтації на загальноцивілізаційні критерії розвитку. Як стверджує український вчений А. Філіпенко, в цих країнах повинен відбуватися не просто «...наздоганяючий, імітаційний розвиток перехідних суспільств, вестернізація їхніх економічних та політичних структур, а має здійснюватися пошук своєї ніші в загальноцивілізаційному процесі, а також відбуватися повніша й органічна взаємодія в межах глобальної єдності, взаємна гармонізація з урахуванням ресурсних проблем, що загострюються в сучасному світі» [12, с. 63].

Країни пострадянського простору здійснюють ринкові реформи та інтегруються в міжнародний поділ праці, що є досить складним завданням та потребує довгострокового періоду і виваженої державної стратегії розвитку. Вхідження в міжнародний поділ праці для цих країн містить у собі інерційні елементи, які сформувалися в попередній економічній системі (адміністративно-командна економіка). Тобто на сучасному етапі вихід на міжнародні ринки здійснюється переважно із сировинною продукцією, а імпортується товари кінцевого споживання, як і було в попередній економічній системі. Загальна проблема розвитку в українській економіці споживчого ринку полягає у дисбалансах між експортом та імпортом товарів. Зокрема, у структурі експорту домінують товари проміжного споживання та засоби виробництва. Споживчі товари у загальній структурі експорту товарів за категоріями мають найменшу частку. За даними Департаменту платіжного балансу НБУ, експорт споживчих товарів у цілому знизився на 2,1 %, але зросла частка у структурі експорту засобів виробництва на 15,8 % за рахунок попиту на продукцію вітчизняного машинобудування, що є позитивним для розвитку національної промисловості. Але запереченням цього є те, що внутрішній ринок заповнювався за рахунок імпорту споживчих товарів. Темп зростання імпорту споживчих товарів у 2012 р. був найвищим і складав 20,9 %. Частка імпорту споживчих товарів у загальному обсязі імпорту зросла до 23,4 % порівняно із 19,9 % у 2011 р. Ще одним прикладом країни із трансформаційною економікою є Росія, яка експортує на світовий ринок переважно енергоносії, дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння. Частка енергоносіїв у загальній структурі російського експорту в 2012 р. становила 71,3 %, а частка машин і обладнання скоротилася з 17,5 % у 1995 р. до 6,1 % у 2012 р. [13]. У структурі імпорту повністю домінує продукція галузей оброблювальної промисловості, в першу чергу, машини і обладнання, транспортні засоби, а також продовольчі товари та сільськогосподарські то-

вари. Тобто на світовий ринок Росія виходить переважно із сировинними товарами, а імпортує, в першу чергу, продукцію оброблювальних галузей. Приблизно таку структуру зовнішньої торгівлі мають Казахстан і Таджикистан та інші країни світу. Важливо зазначити, що в Білорусі частка імпорту галузей оброблювальної промисловості є найнижчою із усіх країн – членів СНД [14, с. 57] і становить 27,1 %, а експорт 19,1 % [15, с. 182 – 183]. Тобто різниця між експортом і імпортом є незначною та складає 8 %. На нашу думку, оброблювальна промисловість у цій країні збереглася завдяки виваженій державній промисловій політиці та підтримці міжгалузевих зв'язків як всередині країни, так і поза її межами, переважно із Росією.

Сформована структура економіки в попередній економічній системі, а також вплив глобалізаційних процесів безпосередньо відбиваються на формуванні споживчого ринку країн із трансформаційною економікою. Тому, на наш погляд, доцільно виділити внутрішні та зовнішні чинники впливу на формування споживчого ринку в країнах із трансформаційною економікою (рис. 1).

Розглянемо більш детально кожну групу факторів впливу. До зовнішніх факторів відносимо такі: структура економіки, сформована в попередній економічній системі, трансформаційні процеси (формування ринкової економіки), нові інтеграційні процеси, посилення впливу глобалізаційних процесів.

Структура економіки, сформована в попередній економічній системі, віддзеркалює те, що в адміністративно-командній економіці домінували галузі, які виробляли товари виробничого призначення і меншу частку займали галузі із виробництва товарів кінцевого споживання. В результаті це негативно відбилося на структурі споживчого ринку, оскільки для насичення внутрішнього споживчого ринку залучають товари, які імпортуються з інших країн у національну економіку.

Трансформаційні процеси. Формування ринкової економіки в країнах із трансформаційною економікою теоретично повинно сформувати таку «ідеальну» структуру економіки, яка унеможливає виникнення дисбалансів внутрішнього ринку.

Тобто дефіцит товарів споживчого попиту у попередній економічній системі повинен бути нівельований ринковою економікою. Але практично цього досягти в ідеалі досить складно, оскільки країни із трансформаційною економікою будують ринкову економіку відкритого типу, де безпосередній вплив має глобалізація та нові інтеграційні процеси. За рахунок цих факторів споживчий ринок країн не є самодостатнім. Випереджальне зростання світової торгівлі в порівнянні зі світовим виробництвом свідчить про те, що національне виробництво для національного ринку – це лише окремий випадок загального глобального правила, тобто не зв'язаного національними умовами виробництва.

Нові інтеграційні процеси. У країнах пострадянського простору відбулися дезінтеграційні процеси, які безпосередньо відбилися на структурі споживчого ринку, тобто галузі колишніх союзних республік, які працювали на внутрішній попит, згодом стали обслуговувати зовнішній ринок, а між деякими галузями цих країн взагалі припинився товарообіг. Нові інтеграційні зв'язки вибудовуються

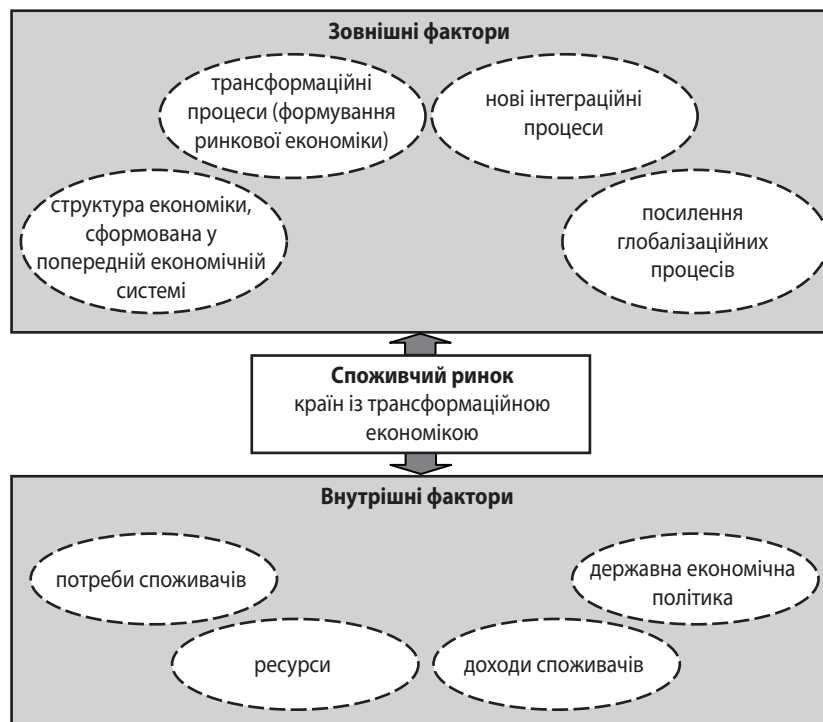

Рис. 1. Фактори впливу на формування споживчого ринку в країнах із трансформаційною економікою

в основному на базі пристосування до зовнішнього попиту. Наслідком цього є те, що в основі нових інтеграційних зв'язків для країн із трансформаційною економікою є традиційні галузі, які мають сировинну спрямованість та виробляють продукцію із низькою доданою вартістю і обслуговують зовнішній ринок. В результаті внутрішній споживчий попит задовольняється за рахунок імпорту.

Посилення впливу глобалізаційних процесів. Глобалізація сприяє зростанню обсягу і різноманіття міжнародних товаропотоків, і тим самим стимулює розвиток споживчого ринку, як на планетарному, так і на національному рівнях. Позитивним впливом глобалізації є активізація розвитку мережевої торгівлі, яка дозволяє продавати товари споживачам, незалежно від просторового розташування та часового обмеження. З цієї точки зору глобалізація створює нові можливості задоволення потреб людей у споживанні тих чи інших товарів. Глобалізація розширює потреби і збільшує можливості їх задоволення (споживання). Отже, спрацьовує ланцюг потреби – споживання. Але, з точки зору законів відтворення, зникає ланка «виробництво» і, відповідно, порушується динамічна послідовність потреби – виробництво – споживання. Ця тенденція яскраво простежується в країнах із трансформаційною економікою. Виробництво споживчих товарів в цих країнах має незначну частку, оскільки домінують у структурі «виробництва» галузі, що виробляють сировинну продукцію, яка переважно експортується, але не є потенціалом для розвитку внутрішнього ринку. Тобто розвиток товарних глобальних ринків, міжнародного руху капіталу, споживання суспільних благ, вироблених глобальною економікою, в результаті призвели до виникнення негативних екстерналій, пов'язаних з ефектами суперництва та витіснення у сфері національного виробництва. Підкреслимо, що для розвитку внутрішнього

споживчого ринку в країнах із трансформаційною економікою важливим є не імпорт товарів споживчого попиту, а власне їх виробництво, що є стимулом до економічного зростання та розвитку економіки конкретної країни.

Проаналізувавши зовнішній фактор впливу, доцільно виокремити внутрішні фактори, а саме: потреби споживачів, ресурси, доходи споживачів, державна економічна політика.

Потреби споживачів. На сучасному етапі змінюються не тільки потреби в кількісному вимірі, але й їх структура. Відбувається перехід від домінуючої ролі матеріальних потреб до переважання потреб сфери послуг. Якщо порівняти розвинені країни та країни із трансформаційною економікою за структурою потреб, то спостерігається, що потреби першого-третього рівнів відповідно до ієрархії потреб А. Маслоу досягли високого ступеня задоволення і відіграють відносно незначну роль в розвинених країнах. На перший план у цих країнах виходять потреби нового типу, що формуються на основі прагнення особистості до саморозвитку і самореалізації в процесі професійної діяльності. В країнах із трансформаційною економікою ситуація дещо інша, оскільки структура матеріальних потреб в адміністративно-командній економіці була обмеженою, що привело до її розширення в трансформаційній економіці. Сфера послуг в попередній економічній системі не мала високого рівня розвитку. В 50–70 рр. у країнах із розвинутою ринковою економікою сервісні та соціальні послуги займали значну частку у структурі потреб населення, що не спостерігалось в країнах з адміністративно-командною системою. На сучасному етапі це стало поштовхом до розширення структури потреб як матеріальних, так і сфери послуг. Особливо намітилися позитивні тенденції, пов'язані з духовним розвитком людини (потреби саморозвитку і са-

мовираження). Отже, розширення структури потреб визначає потенціал розвитку споживчого ринку.

Ресурси. В сучасній економічній теорії розрізняють такі види ресурсів: природні, трудові, матеріальні, інформаційні, фінансові. Вони є основою розвитку будь-якого ринку, в тому числі і споживчого. Зауважимо, що їх кількісне співвідношення є різним у виробництві того чи іншого товару, тобто в цілому це визначається технологією виробництва. Виробництво споживчих товарів на сучасному етапі здійснюється переважно за новітніми технологіями, що потребує значної кількості висококваліфікованої робочої сили, новітніх матеріальних ресурсів, а також значної кількості фінансових ресурсів. У сучасних умовах виробництва неможливо обійтися і без інформаційних ресурсів. Тобто сучасний споживчий ринок для свого функціонування та подальшого розвитку потребує усього блоку економічних ресурсів для створення нових видів товарів та їх розмаїття.

Доходи споживачів. Важливим індикатором функціонування споживчого ринку є рівень доходів населення. Економічним постулатом за кейнсіанською теорією є те, що рівень споживання безпосередньо залежить від рівня доходів. Підвищення доходів населення стимулює розвиток споживчого ринку країни, а зниження доходів стримує його розвиток.

Особливістю у формування доходів країн із трансформаційною економікою є те, що частка негрошових доходів у структурі доходів домогосподарств має вищий рівень, ніж у країнах із розвинутою економікою. Це, у свою чергу, стримує розвиток споживчого ринку, оскільки і виробництво, і споживання здійснюється в особистому підсобному господарстві.

Державна економічна політика. Основним завданням державної політики є регулювання експортних та імпорتنих тарифів та квот. При розробці стратегії розвитку державна політика має формуватися в напрямку переходу від експортоорієнтованої стратегії розвитку, де домінуючою є сировинна продукція, до стратегії внутрішньо орієнтованого розвитку із насиченням внутрішнього споживчого ринку. Для формування внутрішнього споживчого ринку держава може використовувати різні методи щодо регулювання зовнішньоторговельного обороту, оскільки ввезення товарів до національної економіки, особливо товарів споживчого попиту, знижує рівень розвитку внутрішнього ринку. Недостатнє регулювання експорту може «підривати» розвиток внутрішнього ринку через вивезення сировинної та проміжної продукції, яка є основою розвитку товарів кінцевого споживання.

Для характеристики впливу глобалізації на розвиток національної економіки можна використати індекс КОФ, який є індикатором виміру економічної глобалізації країни. Оцінюючи рівень інтеграції України у світовий простір, зазначимо, що рівень економічної глобалізації стрімко зростав у докризовий період, і Україна із 85 місця (2000 р.) перемістилася на 64 місце у 2013 р. [16].

Підкреслимо, що в посткризовий період спостерігаємо зниження темпів економічної глобалізації в усіх країнах. Глобальна криза змусила переглянути відкритість економіки і в посткризовий період уряди переважно розвинених країн почали формувати економічну політику, яка веде до зменшення відкритості економіки країни. Результатом цього

є розвиток внутрішнього ринку національної економіки, що і необхідно враховувати країнам із трансформаційною економікою, в тому числі й Україні.

Висновок. На основі проведеного аналізу зазначимо: глобалізація як об'єктивний процес має безпосередній вплив на розвиток національної економіки в цілому та внутрішнього споживчого ринку, зокрема. Цей процес має як позитивні, так і негативні форми прояву у розвитку економіки окремих країн. В докризовий період найбільший позитивний ефект від глобалізації отримували економічно розвинені країни, а країни, які розвиваються, та країни із трансформаційною економікою, окрім позитивних, мали і негативні наслідки.

Країни із трансформаційною економікою були найбільш уразливими до процесів глобалізації, оскільки вихід на світові ринки здійснювали із сировинною та низькотехнологічною продукцією, яка могла бути потенціалом для розвитку внутрішнього споживчого ринку. Але глобалізація як процес вирішує не все, оскільки значну роль в економіці кожної країни відіграє виважена економічна політика. На наше переконання, в умовах глобалізації ця політика повинна орієнтуватися на розвиток галузей, що забезпечують внутрішній споживчий ринок та розвиток високотехнологічних галузей, продукція яких може задовольняти зовнішній попит.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анилионис Г. П. Глобальный мир единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г. П. Анилионис, Н. А. Зотова. – М., 2005. – 686 с.
2. Press Release SO (SM) 6707 // GA /9454. – 1998. – 21.09.
3. Внутрішній ринок України: теорія та стратегія посткризового розвитку : [наук.-метод. розробка] / В. Г. Бодров, Н. І. Балдич, В. О. Гусев та ін.; [за заг. ред. В. Г. Бодрова]. – К.: НАДУ, 2011. – 80 с.
4. Лагутін В. Д. Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання : [монографія] / Лагутін В. Д. – К.: КНТЕУ, 2008. – 327 с.
5. Лігоненко Л. О. Споживчий ринок України: методологія дослідження та регулювання : [монографія] / Л. О. Лігоненко. – К., 2007. – 307 с.
6. Ринки реального сектора економіки України : структурно-інституціональний аналіз / Точилін В. О., Осташко Т. О., Пустовойт О. В. та ін.; [за ред. д-ра екон. наук, проф. В. О. Точиліна; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув.]. – К., 2009. – 640 с.
7. Баскакова М. Ю. Формування комплексу просування інновацій на споживчому ринку/ Ю. М. Баскакова // Вісник СумДУ. – 2006. – №7 (91). – С. 127 – 130.
8. Дериведмідь О. С. Аналіз ринку роздрібної торгівлі України / О. С. Дериведмідь // Вісник ЗНУ. – 2011. – №1 (9). – С. 108 – 115.
9. Шевчук О. В. Розвиток споживчого ринку в трансформаційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Шевчук О. В.; КНУТШ. – К., 2011. – 20 с.
10. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
11. Стиглиц Дж. Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса // Дж. Е. Стиглиц; [пер. с англ. В. Лопатка]. – М.: Эксмо, 2011. – 512 с.

12. Філіпенко А. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.

13. Государственный комитет статистики Российской Федерации // Товарная структура экспорта и импорта Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gks.ru/bgd/regl/b14_11/IssWWW.exe/Stg/d02/26-04.htm

14. Содружество независимых государств в 2006 году : [стат. ежегодник] / [Межгосударственный статистический комитет СНГ]. – М. : [б. и.], 2007. – 682 с.

15. Национальный статистический комитет Республики Беларусь (Белстат) // Промышленность республики Беларусь : статистический сборник. – Минск, 2013. – 264 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/otrasli-statistiki/promyshlennost/publikatsii_13/index_142/

16. Индекс глобализации (KOF Index of Globalization 2013) // Globalization Index 2013, zip (1.9 MB). Ranking_2013.pdf [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://globalization.kof.ethz.ch/>

REFERENCES

Anilionis, G. P., and Zotova, N. A. Globalnyy mir edinyi i razdelennyi. Evoliutsiia teoriiy globalizatsii [Global world united and divided. The evolution of theories of globalization]. Moscow, 2005.

Bodrov, V. H., Baldych, N. I., and Husiev, V. O. Vnutrishnii rynek Ukrainy: teoriia ta stratehiia postkryzovoho rozvytku [The domestic market of Ukraine: Theory and strategy of post-crisis development]. Kyiv: NADU, 2011.

Baskakova, M. Yu. "Formuvannia kompleksu prosvannia innovatsii na spozhyvchomu rynku" [Formation of the complex to promote innovation in the consumer market]. Visnyk SumDU, no. 7 (91) (2006): 127-130.

Deryvedmid, O. S. "Analiz rynku rozdribnoi torhivli Ukrainy" [Analysis of the retail market of Ukraine]. Visnyk ZNU, no. 1 (9) (2011): 108-115.

Filipenko, A. Hlobalni formy ekonomichnoho rozvytku: istoriia i suchasnist [Global forms of economic development: history and modernity]. Kyiv: Znannia, 2007.

Hrazhevskaya, N. I. Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin [The economic system of the era of global change]. Kyiv: Znannia, 2008.

"Indeks hlobalizatsii (KOF Index of Globalization 2013)" [Index of Globalization (KOF Index of Globalization 2013)]. <http://globalization.kof.ethz.ch>

Lahutin, V. D. Vnutrishnii rynek spozhyvchykh tovariv: teoriia rozvytku i rehulivannia [The domestic market of consumer goods: theory development and regulation]. Kyiv: KNTU, 2008.

Lihonenko, L. O. Spozhyvchiy rynek Ukrainy: metodolohiia doslidzhennia ta rehulivannia [Consumer Market of Ukraine: research methodology and regulation]. Kyiv, 2007.

"Natsionalnyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus (Belstat)" [National Statistical Committee of the Republic of Belarus (National Statistical Committee)]. http://belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/otrasli-statistiki/promyshlennost/publikatsii_13/index_142

"Press Release SO (SM) 6707" GA / 9454, 1998.

Shevchuk, O. V. "Rozvytok spozhyvchoho rynku v transformatsiini ekonomitsi" [The development of the consumer market in economy]. avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01, 2011.

Sodruzhestvo nezavisimyykh gosudarstv v 2006 godu [Commonwealth of Independent States in 2006]. Moscow, 2007.

Stiglits, Dzh. E. Krutoe pike: Amerika i novyy ekonomicheskii poriadok posle globalnogo krizisa [Steep dive: America and the new economic order after the global crisis]. Moscow: Eksmo, 2011.

Tochylin, V. O., Ostashko, T. O., and Pustovoyt, O. V. Rynky realnogo sektora ekonomiky Ukrainy: strukturno-institutsionalnyi analiz [Markets real economy Ukraine: structural and institutional analysis]. Kyiv, 2009.

"Tovarnaia struktura eksporta i importa Rossiyskoy Federatsii" [Commodity structure of export and import to the Russian Federation]. Gosudarstvennyy komitet statistiki Rossiyskoy Federatsii. http://www.gks.ru/bgd/regl/b14_11/IssWWW.exe/Stg/d02/26-04.htm

АНАЛІЗ НЕДОЛІКІВ МЕТОДОЛОГІЇ МІЖНАРОДНОГО РЕЙТИНГУ «DOING BUSINESS»

© 2014 ЧЕЧЕТОВА-ТЕРАШВІЛІ Т. М., МАЛИШКО Ю. М.

УДК 338.001.36

Чечетова-Терашвілі Т. М., Малишко Ю. М.

Аналіз недоліків методології міжнародного рейтингу «Doing business»

У статті проведено аналіз методології міжнародного рейтингу «Ведення бізнесу», який характеризує норми регулювання підприємницької діяльності, оцінює умови реєстрації, господарювання та ліквідації суб'єктів малого та середнього бізнесу. Визначено сутність індикаторів рейтингу та запропоновано введення в систему оцінювання деяких показників, що відображають сприятливість бізнес-середовища. Розглянуто основні вимоги рейтингу до суб'єктів господарювання, які беруть участь у дослідженні. Обґрунтовані основні недоліки рейтингу «Ведення бізнесу», які перешкоджають проведенню міжнародного порівняльного аналізу зовнішніх умов господарювання підприємств, а також призводять до прийняття невправильних управлінських рішень як самих суб'єктів господарювання відносно вибору країни, де буде здійснюватись діяльність, так і держав відносно корегування політики регулювання діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: методологія, рейтинг «Ведення бізнесу», бізнес-середовище

Табл.: 4. **Бібл.:** 14.

Чечетова-Терашвілі Тетяна Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора, Департамент бюджету і фінансів, Харківська міська рада (пл. Конституції, 7, Харків, 61003, Україна)

Email: docha@pisem.net

Малишко Юлія Михайлівна – аспірант, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Email: losevajulia@inbox.ru

УДК 338.001.36

УДК 338.001.36

Чечетова-Терашвілі Т. М., Малишко Ю. М. Анализ недостатков методологии международного рейтинга «Doing business»

В статье проведен анализ методологии международного рейтинга «Ведение бизнеса», который характеризует нормы регулирования предпринимательской деятельности, оценивает условия регистрации, ведения деятельности и ликвидации субъектов малого и среднего бизнеса. Определена сущность индикаторов рейтинга и предложено введение в систему оценки некоторых показателей, отражающих благоприятность бизнес-среды. Рассмотрены основные требования рейтинга к субъектам хозяйствования, участвующим в исследовании. Обоснованы основные недостатки рейтинга «Ведение бизнеса», которые препятствуют проведению международного сравнительного анализа условий хозяйствования предприятий, а также приводят к принятию неправильных управленческих решений как самими субъектами хозяйствования относительно выбора страны, где будет осуществляться деятельность, так и государствами в отношении корректировки политики регулирования деятельности хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: методология, рейтинг «Ведение бизнеса», бизнес-среда

Табл.: 4. **Библ.:** 14.

Чечетова-Терашвілі Тетяна Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора, Департамент бюджету і фінансів, Харківський міський голова (пл. Конституції, 7, Харків, 61003, Україна)

Email: docha@pisem.net

Малишко Юлія Михайлівна – аспірант, Науково-дослідницький центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Госпром, 7 поверх, 8 ет., Харків, 61022, Україна)

Email: losevajulia@inbox.ru

Chechetova-Terashvili T. M., Malishko Yu. M. Analysis of Disadvantages of the International Rating «Doing Business» Methodology

The article demonstrates analysis of the methodology of the international rating «Doing Business» which characterizes entrepreneurship control norms, evaluates the terms of registration, business operations and liquidation of small and medium-size business entities. The essence of rating indicators is determined, and some indices are proposed for implementation in the system which reflect the favorableness of the business environment. Basic rating requirements for business entities participating in the study are considered. Principal disadvantages of the «Doing Business» rating are substantiated which interfere with international comparative analysis of the external business environment of enterprises and result in making incorrect managerial decisions by both business entities concerning the choice of the country where operations will be carried out, and states concerning correction of the strategy of regulating operations of business entities.

Keywords: methodology, the «Doing Business» rating, business environment

Tabl.: 4. **Bibl.:** 14.

Chechetova-Terashvili Tetiana M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Director, Department of Budget and Finance, Kharkiv City Council (pl. Konstytutsiyi, 7, Kharkiv, 61003, Ukraine)

Email: docha@pisem.net

Malishko Yuliia M. – Postgraduate Student, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: losevajulia@inbox.ru

Вступ. Одним з індикаторів сприятливості умов для ведення бізнесу в країнах світу є міжнародні рейтинги. Застосування результатів рейтингування при оцінці бізнес-середовища дозволяє транснаціональним компаніям без детального вивчення нормативно-правових актів зарубіжних держав обрати країну для ведення діяльності з найменшим рівнем державного втручання та знизити свої накладні витрати. Слід зазначити, що рейтингові показники мають надзвичайну вагу не лише для суб'єктів господарювання, а й для урядів держав світу, оскільки є важливим зовнішнім інформаційним джерелом та у випадку отримання незадовільних результатів виступають індикатором необхідності здійснення заходів у певних напрямках державного регулювання економіки. На основі міжнародних рейтингів можливо визначити не тільки сучасний стан конкурентоспроможності країни на міжнародній арені, а й виявити тенденції якості державного регулювання економіки за окремими напрямками.

Проте не завжди рейтингові оцінки реально відображають ситуацію в оцінюваній сфері, що відбувається, як правило, внаслідок існування недоліків у методиках їх роз-

рахунку. Неадекватні рейтингові оцінки негативно впливають на репутацію суб'єктів рейтингування, спричиняючи недовіру до цих структур, та не відображають реального стану об'єктів, призводять до прийняття неефективних управлінських рішень щодо ліквідації існуючих проблем.

З огляду на те, що найбільш популярним міжнародним рейтингом оцінки простоти здійснення підприємницької діяльності в країнах світу в останні роки є індекс «Ведення бізнесу», метою статті є виявлення недоліків методології вказаного рейтингу з метою мінімізації ризиків, пов'язаних з прийняттям управлінських рішень на основі результатів вказаного рейтингу.

Рейтинг «Ведення бізнесу» (англ. Doing Business) [4] – щорічне дослідження групи Світового банку, що оцінює сприятливість умов господарювання малих та середніх підприємств у 185 країнах. Рейтинг оцінює нормативно-правові акти, що регулюють діяльність підприємства протягом його життєвого циклу: від реєстрації до ліквідації, і застосування цих нормативно-правових актів на практиці.

Рейтинг включає 10 індикаторів (табл. 1), кожен індикатор має рівну вагу.

Таблиця 1

Індикатори рейтингу «Ведення бізнесу»

Індикатор	Опис
Реєстрація підприємства	Дозволяє виявити бюрократичні та юридичні перешкоди, які повинен подолати підприємець при створенні і реєстрації нової компанії. При цьому визначається загальна кількість процедур, а також їх вартість та терміни проведення, які необхідно пройти підприємцям для реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю, від подачі документів і до початку діяльності
Реєстрація власності	Дозволяє відслідковувати процедури, часові та фінансові витрати, пов'язані з набуттям права власності на майно, на комерційну нерухомість
Отримання дозволів на будівництво	Дозволяє відслідковувати процедури, часові та фінансові витрати, пов'язані з будівництвом складу, включаючи одержання необхідних ліцензій та дозволів, оформлення необхідних повідомлень і проведення обов'язкових інспекцій, а також підключення до комунальних послуг
Підключення до системи електропостачання	Дозволяє відслідковувати процедури, часові та фінансові витрати, пов'язані з підключенням до електроенергії збудованого складу
Отримання кредитів	Оцінюється рівень охоплення кредитними бюро фізичних та юридичних осіб, а також заставного майна. Тобто перевіряються чинники, які спрощують доступ бізнесу до кредитних коштів. Індекси, що складаються з серії запитань, – показники, за якими можна відповісти «Так» (1 бал) або «Ні» (0 балів)
Захист інвесторів	Визначається рівень захисту акціонерів від неправомірних дій керуючих органів акціонерних компаній. Індекси – сума балів за позитивні відповіді на відповідні питання. Одна згода дорівнює одному балу
Оподаткування	Оцінюються податки і обов'язкові відрахування, які повинна сплачувати чи утримувати у відповідному році середня компанія. Визначається якість податкового адміністрування, а також рівень податкового навантаження на типові підприємство
Міжнародна торгівля	Оцінюються різні витрати (часові, грошові), які понесе підприємство при експорті або імпорті товарів (включаючи час підготовки необхідних документів). У типовій ситуації розглядається ввезення або вивезення 20-футового контейнера з комерційним вантажем
Забезпечення виконання контрактів	Визначається кількість процедур, строк і витрати підприємства на судові стягнення заборгованості з недобросовісного покупця-юридичної особи, яке відмовилося оплачувати поставлений вантаж, мотивуючи тим, що товар неякісний (згодом експертиза визнає товар якісним)
Вирішення неплатоспроможності (процедура банкрутства)	Дозволяє виявити бюрократичні та юридичні перешкоди, які повинен подолати підприємець при ліквідації компанії шляхом її банкрутства, виявити недоліки чинного законодавства про неспроможність (банкрутство) та основні процедурні та адміністративні вузькі місця процедури банкрутства. При цьому оцінюються порядок дій підприємства (терміни, вартість, рівень повернення кредитних коштів) при проведенні процедури банкрутства

Складено за даними [2]

Дані табл. 1 вказують, що в рейтингу враховуються лише деякі фактори зовнішнього ділового середовища підприємства. Наприклад, при оцінюванні впливу державного регулювання на діяльність суб'єкта господарювання в реєстраційній сфері не враховано складність процедури ліквідації юридичної або фізичної особи-підприємця, що є одним з етапів його життєвого циклу. Для розрахунку індикатора «ліквідація підприємства» можливо було б використовувати показники, аналогічні для індикатора «реєстрація підприємства»: кількість процедур, які необхідно здійснити для ліквідації суб'єкта господарювання, витрати часу на проведення ліквідаційних процедур, вартість ліквідації суб'єкта господарювання. Наведені показники можливо отримати в результаті аналізу нормативно-правових актів у сфері ліквідації суб'єктів господарювання та зі статистичних даних державних органів.

Методологією рейтингу «Ведення бізнесу» не передбачено проведення оцінки легкості отримання ліцензій на провадження певних видів господарської діяльності. Необхідність отримання ліцензії суб'єктом господарювання має наслідком додаткові фінансові витрати та витрати часу на оформлення діяльності, вимагає проведення додаткових процедур. Кількість видів діяльності, що підлягає ліцензуванню згідно із законодавством, прямо впливає на бізнес-клімат у країні. Тому доцільно включити в рейтинг індикатор «ліцензування», що містить у собі показники витрат часу, грошей на отримання ліцензії, кількості етапів, які необхідно пройти для отримання ліцензії.

В рейтингу «Ведення бізнесу» також не врахована така важлива змінна, яка впливає на діяльність суб'єкта господарювання, як рівень корупції. Як зазначає А. В. Волошенко, «корупція призводить до того, що виграють не найбільш конкурентоспроможні підприємці, а ті, що незаконним шляхом мали можливість отримати переваги та привілеї. Як наслідок, відбувається зниження ефективності ринку і дискредитація ідеї ринкової конкуренції» [1]. Існування корупції в органах державної влади призводить до додаткових матеріальних «неофіційних» витрат бізнесу на

оформлення діяльності, що може мати наслідком не тільки перенесення вказаних витрат на ціну продукції, але й зниження якості продукції (внаслідок застосування неякісних або дешевших ресурсів для її виготовлення). Отже, при здійсненні оцінки бізнес-середовища в країні доцільним є також урахування індикатора рівня корупції як вагомого чинника, який перешкоджає розвитку суб'єктів господарювання.

Отже, в результаті аналізу складових індикаторів рейтингу «Ведення бізнесу» можна зробити висновок, що рейтинг вимірює лише незначну частину ділового середовища підприємства і не відображає загальний стан його бізнес-середовища.

Одна з особливостей рейтингу «Ведення бізнесу» – це великий часовий лаг між виміром параметрів і публікацією результатів. Звіт за t -й рік включає дані за червень $t - 2$ рік – травень $t - 1$ рік (наприклад, звіт за 2014 р. включає дані за червень 2012 р. – травень 2013 р.). Отже, рейтинг запізнюється з реакцією на зміни бізнес-середовища в країні.

Методологією рейтингу передбачено для розрахунку деяких параметрів проведення опитування провідних спеціалістів у досліджуваній сфері діяльності. Так, зокрема, часові рамки оцінюються опитаними експертами. У випадках, коли різні джерела вказують різні часові рамки, використовується середній показник. Це призводить до суб'єктивності результатів рейтингу. На думку авторів, у цьому разі більш доцільно було б проведення розрахунку мінімальних витрат часу на проведення певної процедури згідно з нормами законодавства.

Для порівнянності даних рейтингу для кожного індикатора розглядається типова ситуація (припущення), в рамках якої оцінюється порядок дій суб'єктів господарювання, при цьому методологією дослідження визначені певні вимоги до підприємства: як до його розміру, організаційно-правової форми, кількості персоналу, так і до майна, що йому належить, міста, в якому суб'єкт господарювання здійснює діяльність, тощо (табл. 2).

Таблиця 2

Деякі вимоги до підприємства залежно від індикатора рейтингу «Ведення бізнесу»

Вимоги \ Індикатор	Реєстрація підприємства	Отримання дозволів на будівництво	Реєстрація власності	Отримання кредитів	Оподаткування	Міжнародна торгівля	Вирішення неплатоспроможності
1	2	3	4	5	6	7	8
Компанія – товариство з обмеженою відповідальністю	+	+	+	+	+	+	+
Місто – найбільший діловий центр країни	+	+	+	+	+	+	+
Підприємство зі 100 % національними інвестиціями	+	+	+	+	+	+	+

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Початковий капітал компанії дорівнює	10-кратний дохід на душу населення	–	–	–	102-кратний дохід на душу населення	–	–
Компанія не займається зовнішньоторгівельною діяльністю	+	–	–	–	–	–	–
Обсяг експорту компанії	–	–	–	–	–	10 % від обсягу продаж	–
Компанія не має нерухомість	+	–	–	–	–	–	–
Компанія має будівлю	–	–	–	–	–	–	+
Компанія має земельну ділянку	–	+	–	–	+	–	–
Штат компанії	10 – 50 співробітників	60 співробітників	50 співробітників	100 співробітників	60 співробітників	60 співробітників	201 співробітник та 50 постачальників
Оборот підприємства становить не менше	100-кратний дохід на душу населення	–	–	–	1050-кратний дохід на душу населення	–	–

Складено за даними [3; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14]

Дані табл. 2 свідчать про те, що для проведення дослідження за методикою рейтингу «Ведення бізнесу» передбачені різні умови для підприємств в залежності від індикатора. Однаковими вимогами до підприємства, які включають всі індикатори, є наступні:

- інформація збирається про конкретну організаційно-правову форму – товариства з обмеженою відповідальністю) і може не відображати регуляторного режиму для інших організаційно-правових форм юридичних осіб, а також для індивідуальних підприємств;
- суб'єкт господарювання є на 100 % підприємством з національними інвестиціями;
- до розрахунку включаються підприємства, які здійснюють діяльність у місті, яке є найбільшим діловим центром у країні (для України це Київ). Отже, формування рейтингу країн здійснюється на основі оцінки простоти ведення бізнесу в найбільшому мегаполісі. Але в межах однієї країни норми регулювання господарської діяльності в залежності від регіонів можуть різнитися. Тому можна вважати, що результати рейтингу не дозволяють отримати повноцінної інформації про умови ведення діяльності по всій території країни.

В залежності від індикатора методологією рейтингу визначені різні вимоги до розміру початкового капіталу компанії, наявності у суб'єкта господарювання нерухомого майна, обороту підприємства та кількості найманих працівників. Наприклад, підприємство відпо-

відно до умов індикатора «оподаткування» повинно мати 102-кратний дохід на душу населення, в той час як умовами індикатора «реєстрація підприємства» цей показник в десять разів нижчий та дорівнює 10-кратному розміру доходу на душу населення. В результаті встановлення вказаних умов для розрахунку показників виникає ситуація застосування даних переважно малих підприємств при розрахунку індикатора «реєстрація підприємства» та середніх підприємств при розрахунку індикатора «оподаткування».

Аналогічна ситуація існує при визначенні кількості працівників як умови для підприємства, яке бере участь у розрахунку деяких індикаторів. Так, кількість працівників на підприємстві, визначена умовами індикаторів «реєстрація підприємства» та «реєстрація власності», передбачає застосування досвіду малих підприємств, а індикаторів «отримання дозволів на будівництво», «отримання кредитів», «вирішення неплатоспроможності», «оподаткування», «міжнародна торгівля» – середніх підприємств.

У результаті аналізу вимог до суб'єктів господарювання, які беруть участь в рейтингуванні, можна зробити висновок про відсутність єдиного підходу до визначення критеріїв учасників опитування, що не дає змогу оцінити бізнес-середовище підприємства певного розміру: малого чи середнього.

Кожен індикатор рейтингу має певні показники (табл. 3): як показники витрат часу, матеріальних витрат на проведення певних операцій, так і специфічні показники

Таблиця 3

Показники рейтингу «Ведення бізнесу»

Індикатор	Показник	Індикатор	Показник
Реєстрація підприємства	Кількість процедур	Отримання кредитів	Індекс юридичних прав
	Вартість процедур		Індекс кредитної інформації
	Витрати часу		Кількість осіб, які перебувають на обліку в державному реєстрі
	Розмір уставного капіталу		Кількість осіб, які перебувають на обліку в приватних бюро
Реєстрація власності	Кількість процедур	Отримання дозволів на будівництво	Кількість процедур
	Строк (дні)		Строк (в днях)
	Вартість		Вартість
Забезпечення виконання контрактів	Строк (дні)	Підключення до системи електропостачання	Кількість процедур
	Розмір судових витрат		Строк (в днях)
	Кількість процедур		Вартість
Оподаткування	Кількість податкових платежів	Міжнародна торгівля	Кількість документів для експорту
	Час на розрахунок та сплату податків		Час на експорт (в днях)
	Податкове навантаження з податку на прибуток (%)		Вартість експорту
	Податкове навантаження з податків з заробітної плати (%)		Кількість документів для імпорту
	Податкове навантаження з інших податків (%)		Час на імпорт (в днях)
	Загальна податкова ставка (%)		Вартість експорту
Захист інвесторів	Індекс відкритості	Вирішення неплатоспроможності (процедура банкрутства)	Час (в роках)
	Індекс відповідальності директора		Вартість
	Індекс можливості подачі позову акціонерами		Коефіцієнт стягнення (центів повернутих на долар кредитних)
	Індекс захисту інтересів інвесторів		

Складено за даними [5]

оцінки кожної досліджуваної сфери. Разом із тим, розрахунок деяких показників викликає низку питань.

Так, визначення кількості платежів індикатора «оподаткування» включає можливість використання електронної звітності. Згідно з методологією, у країнах, де є можливість подавати податкову звітність в електронному вигляді і цим користуються більшість середніх підприємств, вважається, що податок сплачується один раз на рік, навіть якщо виплати носять частіший характер. Але при поданні електронної звітності суб'єкт господарювання також витрачає час на її заповнення. Тому при застосуванні вказаного порядку визначення показника не відображається реальна кількість платежів на рік та реальні витрати часу на адміністрування податків, що призводить до штучного завищення рейтингу країни.

Деякі недоліки містить також методика розрахунку індикатора «міжнародна торгівля» рейтингу «Ведення бізнесу». Відповідно до методології рейтингу, об'єктом оцінки є експорт або імпорт товару у вантажному контейнері за

допомогою морських вантажоперевезень через основний порт країни. Допускається, що країни, що не мають вихід до моря, використовують порт в іншій країні. Отже, основоположним чинником для визначення місця в рейтингу є географічне положення країни, що викривляє результати рейтингування.

Одним з найпоширеніших показників, які використовуються при розрахунку індикаторів рейтингу «Ведення бізнесу», є витрати часу на проведення певних процедур суб'єктом господарювання. Методологією рейтингу встановлено, що при визначенні показника витрат часу індикаторів «реєстрація підприємства», «реєстрація власності», «міжнародна торгівля», «отримання дозволів на будівництво» використовується таке правило: якщо виконання процедури може бути прискорене за додаткову плату, вибирається найбільш швидкий варіант виконання процедури, у разі якщо він є більш сприятливим для рейтингу країни. При цьому виникає питання: чи здійснюється коригування матеріальних

витрат суб'єктів господарювання на прискорення певних процедур? Якщо проведення такого коригування не передбачено методологією рейтингу, застосування наведеного правила визначення витрат часу штучно завищує загальний рейтинг країни за досліджуваним індикатором.

Висновок. Рейтинг «Ведення бізнесу» є глобальним дослідженням умов ведення бізнесу в країнах світу, що оцінює адміністративні бар'єри, які долає підприємство протягом усього життєвого циклу. В рамках дослідження здійснюється збір і аналіз даних для зіставлення умов регулювання підприємницької діяльності між країнами, наводяться дані в динаміці, що дозволяє виявити не тільки недоліки державного регулювання економіки в порівнянні з країнами світу, а й відстежити успішність здійснених реформ дерегулювання економіки в країні.

Разом з тим, методологія рейтингу «Ведення бізнесу» містить декілька недоліків, які призводять до штучного

завищення або заниження рейтингу деяких країн світу. До таких недоліків слід віднести наступні (табл. 4).

Наявність зазначених недоліків методології рейтингу «Ведення бізнесу» призводить до штучного завищення або заниження місця країн у рейтингу, а також прийняття неправильних управлінських рішень як самих суб'єктів господарювання відносно вибору країни, де буде здійснюватись діяльність, так і держав відносно корегування політики регулювання діяльності суб'єктів господарювання. виправлення вказаних недоліків дозволить проводити адекватний міжнародний порівняльний аналіз зовнішніх умов господарювання підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошенко А. В. Вплив корупції на бізнес-середовище [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2F>

Таблиця 4

Недоліки методології рейтингу «Ведення бізнесу» та напрямки їх виправлення

Вид	Опис недоліку	Напрямок виправлення
Загальні недоліки методології рейтингу	існування великого проміжку часу між випуском звіту рейтингу та досліджуваням в рейтингу періодом	прискорення процедури підрахунку індикаторів рейтингу
Загальні недоліки методології рейтингу	рейтинг «Ведення бізнесу» вимірює незначну частину факторів зовнішнього ділового середовища підприємства і не відображає загальний стан бізнес-середовища в країні	• доповнення рейтингу додатковими індикаторами легкості ведення бізнесу, наприклад: • індикатором «ліквідація підприємства» з показниками кількості процедур, які необхідно здійснити для ліквідації суб'єкта господарювання, витрат часу на проведення ліквідаційних процедур, вартості ліквідації суб'єкта господарювання, • індикатором «ліцензування» з показниками матеріальних витрат та витрат часу на отримання ліцензії, кількості процедур, які необхідно здійснити для оформлення ліцензії, • індикатором «корупція» з показником рівня корупції в країні
	висока суб'єктивність результатів рейтингу	при розрахунку показників рейтингу передбачити можливість застосування лише нормативно-правових актів, виданих центральними органами законодавчої влади, та даних державної статистики
	оцінка бізнес-середовища виключно в місті, яке є бізнес-центром країни, відсутність даних в регіональному розрізі	поширення рейтингування на індивідуальних підприємств
	неможливість оцінки регуляторного середовища індивідуальних підприємств	вироблення єдиного підходу до критеріїв суб'єктів господарювання, які приймають участь в рейтингуванні
Недоліки розрахунку індикаторів рейтингу	викривлення результатів рейтингу за показниками індикатора «міжнародна торгівля»	передбачити об'єктом оцінки експорт або імпорт товару любым видом транспорту
	викривлення результатів рейтингу за показниками «кількість платежів» індикатора «оподаткування»	визначити, що можливість подання електронної звітності не впливає на показник кількості податкових платежів на рік
	викривлення результатів рейтингу за показником «витрати часу» індикаторів «реєстрація підприємства», «реєстрація власності», «міжнародна торгівля», «отримання дозволів на будівництво»	проводити відповідне корегування показника вартості здійснення операції при прискоренні строку її виконання за певну плату

тронний ресурс]. – Режим доступ: <http://russian.doingbusiness.org/methodology/getting-electricity>

11. Получение кредитов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/methodology/getting-credit>

12. Разрешение проблем неплатежеспособности предприятий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/methodology/resolving-insolvency>

13. Регистрация собственности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/methodology/registering-property>

14. Создание предприятий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/methodology/starting-a-business>

REFERENCES

“Dopovid «Vedennia biznesu»” [The report “Doing Business”]. http://znaimo.com.ua/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%92%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83

“Indeks «Vedennia biznesu» (Doing Business)” [Index «Doing Business» (Doing Business)]. <http://gtmarket.ru/news/state/2011/10/21/3682>

“Legkost vedenia biznesa v Ukraine” [Ease of doing business in Ukraine]. <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine#starting-a-business>

“Litsenzirovanie” [Licensing]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/dealing-with-construction-permits>

“Mezhdunarodnaia trgovlia” [International trade]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/trading-across-borders>

“Nalogooblozhenie” [Taxation]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/paying-taxes>

“Obespechenie ispolneniia kontraktov” [Enforcement of contracts]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/enforcing-contracts>

“Podkliuchenie k sisteme elektrosnabzheniia” [Connection to the system power supply]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/getting-electricity>

“Poluchenie kreditov” [Obtaining loans]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/getting-credit>

“Razreshenie problem neplatezhesposobnosti predpriatii” [Resolving problems insolvency of enterprises]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/resolving-insolvency>

“Registratsiia sobstvennosti” [Property Register]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/registering-property>

“Sozdanie predpriatii” [Creation of enterprises]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/starting-a-business>

Voloshenko, A. V. “Vplyv koruptsii na biznes-seredovyshe” [The impact of corruption on the business environment]. http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fevpe_2014_1_15.pdf&ei=EfwfVKyAB8ztal6hgCA&usq=AFQjCNGlwGvaQygF3Hpsve0K_9z6NogGOW&sig2=cVGhDKl6qWICJSQ7Tcs5QA&bvm=bv.75775273,d.bGQ

“Zashchita prav investorov” [Protecting the rights of investors]. <http://russian.doingbusiness.org/methodology/protecting-investors>

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

© 2014 ЯРОШЕНКО І. В.

УДК 332.145

Ярошенко І. В.

Аналіз соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країн Європейського Союзу

У роботі здійснено аналіз проблем соціально-економічного розвитку регіонів країн ЄС, зокрема Польщі, що є запорукою ефективного управління та запобігання кризових ситуацій у різних сферах життєдіяльності регіону. Згідно з проведеним аналізом виявлено, що регіони країн ЄС (NUTS 1-го рівня – державний рівень) дуже відрізняються за адміністративно-територіальною організацією. Крім цього, країни ЄС також дуже диференційовані як за кількістю населення і території, так і за основними соціально-економічними показниками розвитку (ВВП на одиницю населення, рівень безробіття, видатки на НДДКР). Ще більша диференціація соціально-економічного розвитку регіонів у країнах ЄС спостерігається при аналізі показників NUTS 2-го та 3-го рівнів, що є наслідком великих розбіжностей адміністративно-територіального устрою країн та їх соціально-економічного розвитку, обумовлених їх духовно-моральними, історичними, культурними, етнічними, соціальними, економічними та іншими чинниками. На прикладі регіонів Польщі виявлено значну диференціацію і нерівномірність соціально-економічного розвитку як всередині країни, так і у порівнянні із середніми показниками по Європейському Союзу. Значні розриви в рівні розвитку територій здатні призвести до політичної роз'єднаності та нестабільності й економічної дезінтеграції та кризи. Дана проблема є особливо значущою для країн Східної та Центральної Європи, які входили до соціалістичного простору, зокрема, для України.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіон, регіони рівня NUTS, диференціація, нерівномірність, непропорційність, проблеми розвитку, проблемні регіони

Рис.: 2. Табл.: 5. Бібл.: 9.

Ярошенко Ігор Васильович – науковий співробітник, відділ проблем розвитку регіональної економіки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

UDC 332.145

Ярошенко И. В. Анализ социально-экономического развития проблемных регионов стран Европейского Союза

В работе проведен анализ проблем социально-экономического развития регионов стран ЕС, в частности Польши, что является залогом эффективного управления и предотвращения кризисных ситуаций в разных сферах жизнедеятельности региона. Согласно с проведенным анализом выявлено, что регионы стран ЕС (NUTS 1-го уровня – государственный уровень) очень отличаются по административно-территориальной организации. Кроме этого, страны ЕС также очень дифференцированы как по количеству населения и территории, так и по основным социально-экономическим показателям развития (ВВП на единицу населения, уровень безработицы, расходы на НИОКР). Еще большая дифференциация социально-экономического развития регионов в странах ЕС наблюдается при анализе показателей NUTS 2-го и 3-го уровней, что является следствием больших расхождений административно-территориального устройства стран и их социально-экономического развития, обусловленных их духовно-моральными, историческими, культурными, этническими, социальными, экономическими и другими факторами. На примере регионов Польши выявлена значительная дифференциация и неравномерность социально-экономического развития как в середине страны, так и в сравнении со средними показателями по Европейскому Союзу. Значительные разрывы в уровнях развития территорий способны привести к политической разобщенности и нестабильности, а также к экономической дезинтеграции и кризису. Данная проблема является особенно значимой для стран Восточной и Центральной Европы, которые входили в социалистическое пространство, в частности, для Украины.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, регион, регионы уровня NUTS, дифференциация, неравномерность, непропорциональность, проблемы развития, проблемные регионы

Рис.: 2. Табл.: 5. Библ.: 9.

Ярошенко Игорь Васильевич – научный сотрудник, отдел проблем развития региональной экономики, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Yaroshenko I. V. Analysis of the Socioeconomic Development of Problematic Regions of the European Union Countries

The work is an analysis of problems of the socioeconomic development of regions of EU countries, in particular Poland, which is a prerequisite to effective management and prevention of crises in various activities of a region. The conducted analysis demonstrates that regions of EU countries (NUTS 1 level – state level) are quite different in terms of administrative-territorial organization. In addition, EU countries are quite varied in terms of both population and territory size and primary socioeconomic development indices (GDP per capita, unemployment rates, R&D spending). Still greater variances in the socioeconomic development of regions in EU countries are observed while analyzing NUTS 2 and 3 level indices, which is a consequence of significant differences in the administrative-territorial organization of the countries and their socioeconomic development driven by spiritual and moral, historical, cultural, ethnic, social, economic, and other factors. Using regions of Poland as an example, significant variance and irregularity of socioeconomic development are revealed both within the country and in comparison with average European Union indices. Significant gaps in the territory development levels are capable of causing political disunity and instability, as well as economic disintegration and crisis. This problem is especially significant for the countries of Eastern and Central Europe which used to be a part of the socialist space, in particular, for Ukraine.

Keywords: socioeconomic development, region, NUTS level regions, variance, irregularity, disproportionality, development problems, problematic regions

Pic.: 2. Tabl.: 5. Bibl.: 9.

Yaroshenko Igor V. – Research Associate, Department of Regional Economic Problems, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Одним із найактуальніших питань формування потенціалу сталого розвитку майже для всіх країн світу є подолання диференціації і нерівномірності соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Важливість і актуальність управління диспропорціями в регіональному розвитку обумовлені тим, що вони провокують виникнення і наростання суперечностей в узгодженні економічних інтересів, як власне між регіонами, так і між центром і регіонами. Значні розриви в рівні розвитку територій провокують посилення політичної роз'єднаності, економічну дезінтеграцію і соціальні вибухи. У зв'язку з цим глобальною метою регіональної політики будь-якої держави є усунення суттєвої нерівномірності міжрегіонального розвитку, насамперед, за доходами, що виступає важливим чинником перспектив економічного зростання і добробуту населення на національному рівні на підставі формування потенціалу сталого розвитку.

Дослідження нерівномірності розвитку територій країни є важливою частиною державної політики. Виявлення основних характерних рис диспропорційності дозволяє не тільки виявити існуючу ситуацію щодо диспропорційності регіональних потенціалів сталого розвитку, але й оцінити дії уряду, спрямовані на їх усунення. Регулювання диспропорцій регіонального розвитку є світовою проблемою. Це твердження обґрунтовано наступним. Очевидно, що такі гострі проблеми, як міжрегіональні диспропорції або асиметрія регіонального розвитку, стимулювали наукові розробки вчених світу щодо можливостей викриття суті цих проблем та механізмів їх подолання. В цьому аспекті цікавим є здобуток вчених країн так званих старих демократій, тобто країн Західної Європи – членів Європейського Союзу (ЄС). Проблеми регіональної диференціації, які найчастіше в Європі називають проблемами регіональної асиметрії, привертають увагу вчених з середини XIX століття. Незважаючи на те, що за багатьма індикаторами соціально-економічного розвитку країни Західної Європи займають перші місця у світі, регіональна асиметрія залишається гострою проблемою, подолання якої є провідною метою загальної регіональної політики ЄС.

Необхідно відзначити, що нерівномірність соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень (національних та наднаціональних) являє собою одне з найбільш актуальних питань розробки економічної політики для більшості країн. Європейська статистична комісія проводить регулярні дослідження регіональних диспропорцій для інформування політиків та суспільства про рівні розвитку регіонів і, зокрема, про ситуацію на нижньому кінці шкали доходів, тобто в найменш розвинених територіях [4].

Своєчасне виявлення нерівномірності стало головним завданням Євростату, Світового банку і Міжнародного валютного фонду. Численні дослідження Світового банку по більшості країн світу до 2012 року відображають високий ступінь диференціації всередині країн по доходах [4]. За аналізований період близько 80 % країн світу показують високий ступінь роз'єднаності по показнику внутрішньорегіональних доходів, що аналізується на підставі індексу Джині, який перевищує 30 відсотків. А світовий індекс Джині досягає 70 %, що свідчить про дуже високий ступінь неоднорідності населення за доходами.

Під регіоном у країнах ЄС вважається адміністративно-територіальна одиниця держав-членів ЄС. Однак оскільки рівнів і типів цих одиниць може бути дуже багато і у різних країнах ЄС адміністративно-територіальні одиниці можуть сильно відрізнятися між собою, було розроблено методику визначення регіонів різних рівнів. Головним чином ця класифікація регіонів використовується в статистиці та регіональній політиці. Вона отримала назву NUTS (Nomenclature of territorial units for statistics) – номенклатура територіальних одиниць для статистики.

Такий розподіл дає змогу вирішувати такі задачі [1]:

1. Збір, гармонізація і розвиток регіональної статистичної інформації в країнах ЄС.
2. Соціально-економічний аналіз регіонів різних рівнів.
3. Формування регіональної політики ЄС.

З метою проведення ґрунтовних регіональних досліджень під європейськими регіонами маються на увазі регіони рівня NUTS 2, які відповідають класифікації, затвердженій в Постанові від 26.05.2003 «Про створення загальної класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS)» [1]. Дана класифікація представляє ієрархічну систему поділу економічної території ЄС на 3 рівня:

- NUTS 1 – основні соціально-економічні регіони;
- NUTS 2 – основні регіони, використовувані в регіональній політиці;
- NUTS 3 – малі області (міста) для конкретних аналізів.

Відповідно до Постанови [1] критерієм групування територій виступає чисельність населення, тобто: NUTS 1 – від 3-х до 7-и мільйонів жителів; NUTS 2 – від 800 тисяч до 3-х мільйонів; NUTS 3 – від 150 до 800 тисяч жителів.

Деякі з країн ЄС, наприклад, Великобританія, Польща, Німеччина, застосовують й більш дрібні формування, що відповідають четвертому та п'ятому рівням NUTS, або рівням місцевої регіональної статистики.

На початок 2013 року до складу Європейського Союзу входило 27 країн, різних за кількістю населення, територією, рівнем соціально-економічного розвитку.

Чисельність регіонів Європейського Союзу за NUTS представлені в табл. 1. Класифікація регіонів у країнах ЄС за NUTS наведена в табл. 2.

Як видно з наведених в таблицях 1, 2 даних, регіони країн ЄС дуже відрізняються за адміністративно-територіальною організацією.

Крім цього, країни ЄС також дуже диференційовані як по кількості населення і території, так і по основним соціально-економічним показникам розвитку (ВВП на одиницю населення, рівень безробіття, видатки на НДДКР) (табл. 3).

Загальна кількість людей, яка проживає в країнах Євросоюзу, складає більше 500 млн осіб. При цьому чисельність населення в окремих країнах коливається в межах від 417,5 тис. осіб (Кіпр) до 81,8 млн осіб (Німеччина) або у 196 рази.

Загальна площа території ЄС складає більше 4,4 млн кв. км, і по окремих країнах коливається від 316 кв. км (Мальта) до 632,8 тис. кв. км (Франція) або в 2 тис. разів.

Таблиця 1

Кількість регіонів NUTS в країнах ЄС (на початок 2013 року) [9]

Код країни	Назва країни	Регіони NUTS 1-го рівня	Регіони NUTS 2-го рівня	Регіони NUTS 3-го рівня
BE	Бельгія	3	11	44
BG	Болгарія	2	6	28
CZ	Чехія	1	8	14
DK	Данія	1	5	11
DE	Німеччина	16	39	429
EE	Естонія	1	1	5
GR	Греція	4	13	51
ES	Іспанія	7	19	59
FR	Франція	9	26	100
IE	Ірландія	1	2	8
IT	Італія	5	21	107
CY	Кіпр	1	1	1
LA	Латвія	1	1	6
LT	Литва	1	1	10
LU	Люксембург	1	1	1
HU	Угорщина	3	7	20
MT	Мальта	1	1	2
NL	Нідерланди	4	12	40
AT	Австрія	3	9	35
PL	Польща	6	16	66
PT	Португалія	3	7	30
RO	Румунія	4	8	42
SI	Словенія	1	2	12
SK	Словаччина	1	4	8
FI	Фінляндія	2	5	20
SE	Швеція	3	8	21
UK	Великобританія	12	37	133
	Усього	96	271	1303

Таблиця 2

Класифікація регіонів ЄС за NUTS [2]

Рівень	Чисельність населення в адміністративно-територіальних одиницях, осіб	Регіони	Кількість регіонів в ЄС, одиниць
NUTS 1	3 000 000 – 7 000 000	Землі Німеччини, Бельгії, Данії, Швеції, Ірландії, Уельсу, Шотландії, Болгарії, Греції, Іспанії, Франції, Італії, Угорщини, Нідерланди, Австрії, Польщі, Португалії, Румунії, Фінляндії, Швеції, Великобританії	96
NUTS 2	800 000 – 3 000 000	Автономні регіони в Іспанії та Франції, включаючи віддалені території, провінції в Бельгії та Данії, італійські регіони, воєводства у Польщі, первинні адміністративні субрегіони тощо	271
NUTS 3	150 000 – 800 000	Первинні локальні формування або департаменти	1303

Таблиця 3

Соціально-економічні показники по країнам ЄС і регіонам NUTS 1-го рівня (державний рівень) [3]

Назва країни	Населення, тис. осіб, 2012 р.	Територія, кв. км, 2012 р.	ВВП, млрд євро, 2011 р.	ВВП на оди- ницю насе- лення, % від ЄС-27, 2011 р.	ВВП на одини- цю населення, по ППС, % від ЄС-27, 2011 р.	Рівень безробіт- тя, %, 2012 р.	Видатки на НДДКР в 2011 р., % ВВП
Усього ЄС-27	501592,4	4406051,4	12667,5	100,0	100,0	10,4	2,05
Бельгія	11094,9	30528,0	369,3	134	120	7,5	2,21
Болгарія	7327,2	110899,7	38,5	21	47	12,3	0,57
Чехія	10505,4	78866,0	155,5	59	81	7,0	1,64
Данія	5580,5	42894,8	240,5	172	126	7,5	2,98
Німеччина	81843,7	357137,2	2609,9	127	123	5,5	2,89
Естонія	1325,2	45227,0	16,2	48	69	10,2	2,37
Греція	11123,0	131957,0	208,5	74	80	24,2	0,67
Іспанія	46818,2	505990,7	1046,3	90	96	25,0	1,36
Франція	65297,0	632833,6	2001,4	123	109	10,2	2,25
Ірландія	4582,7	69797,0	162,6	142	129	14,7	1,66
Італія	59394,2	301336,0	1580,4	104	102	10,7	1,25
Кіпр	862,0	9251,0	18,0	84	94	11,8	0,50
Латвія	2044,8	64562,0	20,2	39	60	15,0	0,70
Литва	3003,6	65300,0	31,0	41	68	13,4	0,91
Люксембург	524,9	2586,0	41,7	320	266	5,1	-
Угорщина	9931,9	93023,7	98,9	40	67	10,9	1,22
Мальта	417,5	316,0	6,6	64	86	6,4	0,72
Нідерланди	16730,3	41540,4	599,0	143	129	5,3	2,03
Австрія	8408,1	83879,0	299,2	142	129	4,3	2,77
Польща	38538,4	312679,0	370,9	38	65	10,1	0,76
Португалія	10542,4	92211,9	171,1	64	77	15,7	1,52
Румунія	20096,0	238390,7	131,5	25	49	7,0	0,50
Словенія	2055,5	20273,0	36,2	70	84	8,8	2,47
Словаччина	5404,3	49036,0	69,0	51	75	14,0	0,68
Фінляндія	5401,3	338432,1	188,7	140	116	7,7	3,80
Швеція	9482,9	438575,8	385,5	163	125	8,0	3,39
Великобританія	63256,1	248527,8	1770,9	113	105	7,9	1,78

Сума ВВП у 2011 році по країнам Євросоюзу в цілому склала 12,7 трлн євро, коливання показника склало 395 разів від 6,6 млрд євро (Мальта) до 2,6 трлн євро (Німеччина).

Рівень безробіття в 2012 році по ЄС склав 10,4 %, при цьому найнижчий рівень – 4,3 % (Австрія), а найвищий – 25,0 % (Іспанія), різниця – у 5,8 рази. Видатки на НДДКР в 2011 році (в % до ВВП) при середньому показнику по ЄС 2,05 % коливались від 0,5 % (Румунія) до 3,8 % (Фінляндія) або у 7,6 рази.

Ще більша диференціація соціально-економічного розвитку регіонів в країнах ЄС спостерігається при аналізі показників NUTS 2-го та 3-го рівнів, що є наслідком

великих розбіжностей адміністративно-територіального устрою країн та їх соціально-економічного розвитку, обумовлених їх духовно-моральними, історичними, культурними, етнічними, соціальними, економічними та іншими чинниками.

Впроваджена в ЄС класифікація регіонів дозволяє не тільки уніфікувати статистичний облік територіальних одиниць, але й виокремлювати пріоритетні напрями фінансування проблемних регіонів. У відповідності до цілей європейської структурної регіональної політики пріоритетними є проекти, що фінансуються на рівні NUTS 1, 2, 3. Але з точки зору державної підтримки проблемних регіонів найважливішим є рівень 2, адже саме на цьому рівні

здійснюється розробка програм регіонального розвитку та освоєння коштів структурних фондів.

Отже, гарантовану державну фінансову підтримку отримують ті регіони ЄС, що належать до проблемних, а саме:

- слаборозвинуті території;
- території, соціально-економічний розвиток яких залежить від стану однієї чи декількох галузей економіки, що занепадають;
- малозаселені території.

Світові аналітичні організації, в тому числі статистична служба Європейського Союзу (Євростат), вказують, що рівень економічного розвитку регіону, як правило, виражається через його валовий внутрішній продукт (ВВП) (в Україні – валовий регіональний продукт (ВРП)). Цей показник часто використовується в якості основи для порівняння між світовими і національними регіонами. Оскільки різноманітні регіони володіють різними ресурсними можливостями, і, як наслідок, досягають різних рівнів регіонального ВВП, порівняння між регіонами рекомендується проводити з використанням регіонального ВВП, зваженого на чисельність населення регіону [5, с. 74]. Крім того, Євростат, у зв'язку з різними валютами країн, використовує для порівняльного аналізу розвитку європейських регіонів ВРП, виражений за допомогою паритету купівельної спроможності (ПКС).

Регіональний аналіз Євростат охоплює країни ЄС-27, а також країни-кандидати, такі як Хорватія, Чорногорія, колишня югославська Республіка Македонія, Сербія і Туреччина. Після ратифікації договору приєднання, Хорватія стала 28 державою-членом ЄС з 1 липня 2013 року, але аналіз хорватських регіональних даних представлений поряд з країнами-кандидатами.

Відповідно до останнього регіонального щорічника Євростат, в 2010 році різниця між найбільш високими і найнижчими значеннями регіонального ВВП на душу населення (за ПКС) для регіонів рівня NUTS 2 становить 12,3 разів (середній ВВП по ЄС-27 – 24500 ППС) [7, с. 22].

Розмір ВВП на душу населення в ППС у відсотках до середнього показника по ЄС-27, який в абсолютному вираженні склав 24500 ППС у 2010 році, в порівнянні з 23500 ППС у 2009 році, проте все ще нижче рівня 2008 року до фінансово-економічної кризи, який становив 25000 ППС. Також представлений аналіз показує, що в 2010 році ВРП на душу населення в 68 регіонах рівня NUTS 2 був менше 75 % від середнього по ЄС-27.

Отже, серед регіонів рівня NUTS 2 ВВП на душу населення по ЄС-27 в 2010 році коливався від 6500 ПКС (27 % від середнього показника по ЄС-27) у північно-західному регіоні Болгарії до 80300 ПКС (328 % від середнього показника по ЄС-27) у столичному регіоні Внутрішній Лондон у Великобританії. Тенденції десятирічного періоду за 2000 – 2010 рр. вказують на динамічне зростання економіки в регіонах ЄС-15 особливо в регіонах таких країн як Греція, Іспанія, Ірландія і деяких регіонах Великобританії, Фінляндії та Швеції. Однак необхідно зазначити, що такий розвиток поєднується зі зниженням темпу розвитку у більшості регіонів Бельгії, Німеччини, Франції, Італії, Австрії та Португалії [7, с. 21 – 24].

З іншого боку, якщо звужити рамки аналізу до самих країн, тобто розглядати регіональні відмінності в рамках кожної окремої країни, то можна спостерігати також значні регіональні відмінності. У такому аналізі слід враховувати, що в деяких країнах рівню NUTS 2 відповідає тільки 1 регіон (Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург і Мальта), отже, аналіз міжрегіональної нерівномірності неможливий.

Існують великі відмінності у розмірі ВВП на одного жителя на рівні NUTS 2 в межах областей однієї держави-члена ЄС.

У багатьох країнах-членах ЄС в столиці був найвищий ВВП на душу населення (в 18 з 22 країн), окрім Німеччини, Іспанії, Італії та Нідерландів. Німеччина була єдиною державою-членом, в якому ВВП на душу населення в столичному регіоні на рівні NUTS 2 був нижче, ніж середній рівень по країні.

У 2010 році найвищий рівень регіонального ВВП на душу населення мінімум в три рази вище, ніж найнижчий рівень у Великобританії, Румунії, Словаччині та Франції, в той час як він був більш ніж в два рази вище в Болгарії, Бельгії, Чеській Республіці, Угорщині, Німеччині, Польщі та Італії. Найменша різниця була в Словенії (в 1,4 рази), а найбільша – у Великобританії (в 4,7 рази). У багатьох країнах-членах ЄС, в столичному регіоні на рівні NUTS 2 був найвищий ВВП на душу населення (у ПКС) ця ситуація склалася в усіх державах-членах, за винятком Німеччини, Іспанії, Італії та Нідерландів і це також мало місце в Хорватії [7, с. 24].

Більш докладний аналіз тенденцій зміни регіональних диспропорцій всередині країн Євросоюзу в період 2000 – 2010 років показав, що економічний розвиток регіонів навіть у межах однієї країни може бути досить диференційованим. Протягом аналізованих років найбільша диференціація спостерігалася в Словаччині, Греції, Чехії та Бельгії. У цих країнах різниця між розвиненими і слабозвиненими регіонами є приблизно на 30 % більшою, ніж у середньому по країнах ЄС-27. Словенія і Данія навпаки, є найменш диференційованими країнами за рівнем ВРП на душу населення. Важливо зазначити, що в більшості країн ЄС-27 збільшення розриву між полярними значеннями ВРП на душу населення стало головним результатом динамічного зростання столичних регіонів [6].

Міжрегіональна нерівномірність всередині країн світу підтверджуються дослідженнями Міжнародного валютного фонду, які підкреслюють, що за два десятиліття (1980 – 2005 рр.), виходячи зі зміни коефіцієнтів Джині, нерівномірність значно посилювалася у країнах, що розвиваються, країнах Азії, країнах Європи, в яких формується ринок, Латинській Америці, Нових індустріальних країнах [8, с. 145]. Аналіз питомої ваги доходів різних груп регіонів у загальному обсязі доходів країн світу показав, що джерелом нерівномірності виступає збільшення частки доходів багатих регіонів, в той час як прибутковість бідних регіонів залишається практично незмінною [8, с. 146 – 147].

Розглянемо на прикладі Польщі (співставна з Україною) показники соціально-економічного розвитку країни та її регіонів в Європейському Союзі (табл. 1.4).

Доля населення Польщі в ЄС (в 2012 р.) складає 7,7 %, території 7,1 %. Питома вага ВВП країни в 2011 році дорівнює 2,9 % в ЄС-27, ВВП на одиницю населення – 38 % від ЄС-27, ВВП на одиницю населення по ППС – 65 % від

ЄС-27. Рівень безробіття в Польщі в 2012 році склав 10,1 % проти 10,4 % по ЄС, видатки на НДДКР – 0,76 % від ВВП проти 2,05 % по ЄС. Тобто незважаючи на те, що Польща з 2004 року є членом ЄС, а проведення реформ у країні почалось у 1989 році, спостерігається відставання її соціально-економічного розвитку у порівнянні із середніми показниками по Євросоюзу.

З 16 воєводств Польщі жодне не має 75 % від середнього по ЄС показника ВВП на одиницю населення і тільки одне (Мазовецьке) має рівень ВВП на одиницю населення по ППС в ЄС 107 %. Крім того, більше середнього показника у країні по ВВП на одиницю населення від ЄС мають тільки 4 воєводства (Мазовецьке, Сілезьке, Великопольське, Нижньосілезьке). Показники ВВП на одиницю населення менше 30 % від ЄС і ВВП на одиницю населення по ППС менше 50% від ЄС мають 5 воєводств (Люблінське та Підкарпатське – 26 % і 44 % відповідно, Подляське та Варміно-Мазурське – 28 % і 47 %, Свентокшишське – 29 % і 49 %).

По видатках на НДДКР у 2011 році (% у ВВП) тільки 3 воєводства (Мазовецьке – 1,37 %, Малопольське – 1,06 %, Під-

карпатське – 0,95 %) мають показники вищі середніх по країні (0,76 %), але їх рівень все рівно значно нижчий по ЄС (2,05 %).

Позитивним фактором являється низький рівень безробіття в Польщі (10,1%), який менший ніж в ЄС (10,4%). При цьому по 8 воєводствах рівень безробіття перевищує показники ЄС. Слід зауважити, що в цілому по країні цей показник коливається в межах від 8,0% (Мазовецьке) до 13,2% (Підкарпатське).

Найбільш значущим в Польщі є Мазовецьке воєводство, частка якого в населенні складає 13,7 %, за територією – 11,4 %, за ВВП – 22,4 млрд євро, по ВВП на одиницю населення – 63 % від ЄС, по ВВП на одиницю населення по ППС – 107 % від ЄС, по рівню безробіття – 8,0 %, по видаткам на НДДКР – 1,37 % у ВВП.

Для встановлення існуючих диспропорцій регіонального розвитку територіальних одиниць Польщі проведемо детальний аналіз показників адміністративно-територіального устрою країни і соціально-економічного розвитку її територій.

Показники адміністративно-територіального устрою Польщі та її регіонів у 2012 році наведено в табл. 5 [3].

Таблиця 4

Соціально-економічні показники Польщі та її регіонів по NUTS 2-го рівня [3]

Назва країни	Населення, тис. осіб, 2012 р.	Територія, кв. км, 2012 р.	ВВП, млрд євро, 2011 р.	Ранг	ВВП на одиницю населення, % від ЄС-27, 2011р.	Ранг	ВВП на одиницю населення, по ППС % від ЄС-27, 2011р.	Ранг	Рівень безробіття, %, 2012 р.	Ранг	Видатки на НДДКР в 2011 р., % ВВП	Ранг
Усього ЄС-27	501592,4	4406051,4	12667,5	х	100,0	х	100,0	х	10,4	х	2,05	х
Польща – усього	38538,4	312679,0	370,9	х	38	х	65	х	10,1	х	0,76	х
воєводства												
Лодзинське	2533,7	18219	22,6	6	36	6	60	6	11,1	12	0,62	7
Мазовецьке	5285,6	35558	82,9	1	63	1	107	1	8,0	1	1,37	1
Малопольське	3346,8	15183	27,7	5	33	7	56	7	10,4	8	1,06	2
Сілезьке	4626,4	12333	48,1	2	41	3	70	3	9,4	5	0,52	9
Люблінське	2171,9	25122	14,2	9	26	15	44	15	10,5	9	0,65	5
Підкарпатське	2128,7	17846	13,8	11	26	15	44	15	13,2	16	0,95	3
Свентокшишське	1278,1	11711	9,2	13	29	12	49	12	13,1	15	0,38	12
Подляське	1201,0	20187	8,3	14	28	13	47	13	9,2	4	0,41	11
Великопольське	3455,5	29826	34,6	3	40	4	68	4	8,5	2	0,64	6
Західно-Поморське	1722,7	22892	14,0	10	32	8	55	8	10,9	10	0,34	13
Любуське	1023,2	13988	8,1	15	32	8	54	9	9,0	3	0,17	16
Нижньосілезьке	2916,6	19947	31,8	4	44	2	74	2	11,1	12	0,55	8
Опольське	1014,0	9412	7,8	16	31	11	52	11	9,5	6	0,26	15
Куявсько-Поморське	2098,4	17972	16,6	8	32	8	54	9	11,9	14	0,27	14
Варміно-Мазурське	1452,6	24173	10,1	12	28	13	47	13	11,0	11	0,48	10
Поморське	2283,5	18310	20,9	7	37	5	62	5	9,5	6	0,73	4

Таблиця 5

Показники адміністративно-територіального устрою Польщі та її регіонів у 2012 році [3]

Назва країни	Населення, тис. осіб	Ранг	Територія, км ²	Ранг	Щільність населення, осіб/км ²	Ранг	Кількість повітів, одиниць	Ранг	Кількість гмін, одиниць	Ранг	Кількість гмін на 1 повіт, одиниць	Ранг	Площа 1 повіта, км ²	Ранг	Населення 1 повіта, осіб	Ранг	Площа 1 гміни, км ²	Ранг	Населення 1 гміни, осіб	Ранг
Усього ЄС-27	501592,4	x	4406051,4	x																
Польща – усього	38538,4	x	312679	x	123,3	x	379	x	2479	x	6,5	x	825	x	101685	x	126	x	15546	x
воєводства																				
Лодзинське	2533,7	6	18219	9	139,1	5	24	6	177	5	7,4	4	759	12	105570	5	103	14	14315	9
Мазовецьке	5285,6	1	35558	1	148,6	3	42	1	314	1	7,5	3	847	8	125848	3	113	12	16833	5
Малопольське	3346,8	4	15183	12	220,4	2	22	9	182	4	8,3	2	690	14	152127	1	83	15	18389	3
Сілезьке	4626,4	2	12333	14	375,1	1	36	2	167	7	4,6	16	343	16	128510	2	74	16	27703	1
Люблінське	2171,9	8	25122	3	86,5	12	24	6	213	3	8,9	1	1047	4	90494	10	118	10	10197	15
Підкарпатське	2128,7	9	17846	11	119,3	7	25	5	160	8	6,4	8	714	13	85147	11	112	13	13304	11
Свентокшишське	1278,1	13	11711	15	109,1	10	14	14	102	14	7,3	5	836	9	91294	8	115	11	12531	12
Подляське	1201,0	14	20187	6	59,5	16	17	13	118	11	6,9	6	1187	1	70646	15	171	3	10178	16
Великопольське	3455,5	3	29826	2	115,9	9	35	3	226	2	6,5	7	852	7	98728	7	132	7	15290	6
Західно-Поморське	1722,7	11	22892	5	75,3	13	21	10	114	13	5,4	15	1090	3	82035	13	201	2	15112	7
Любуське	1023,2	15	13988	13	73,1	14	14	14	83	15	5,9	11	999	5	73083	14	169	4	12327	14
Нижньосілезьке	2916,6	5	19947	7	146,2	4	29	4	169	6	6,3	9	688	15	100572	6	118	9	17258	4
Опольське	1014,0	16	9412	16	107,7	11	12	16	71	16	5,9	12	784	10	84496	12	133	6	14281	10
Куявсько-Поморське	2098,4	10	17972	10	116,8	8	23	8	144	9	6,3	9	781	11	91233	9	125	8	14572	8
Вармінсько-Мазурське	1452,6	12	24173	4	60,1	15	21	10	116	12	5,5	14	1151	2	69171	16	208	1	12522	13
Поморське	2283,5	7	18310	8	124,7	6	20	12	123	10	6,2	10	916	6	114175	4	149	5	18565	2

Наявність непропорційності адміністративно-територіального устрою регіонів Польщі на основі аналізу даних табл. 1.5, показано на рис. 1.

За даними 2012 року, різниця між воєводствами Польщі по кількості населення і площі території, на якій воно проживає, становить 5,21 рази і 3,78 рази відповідно.

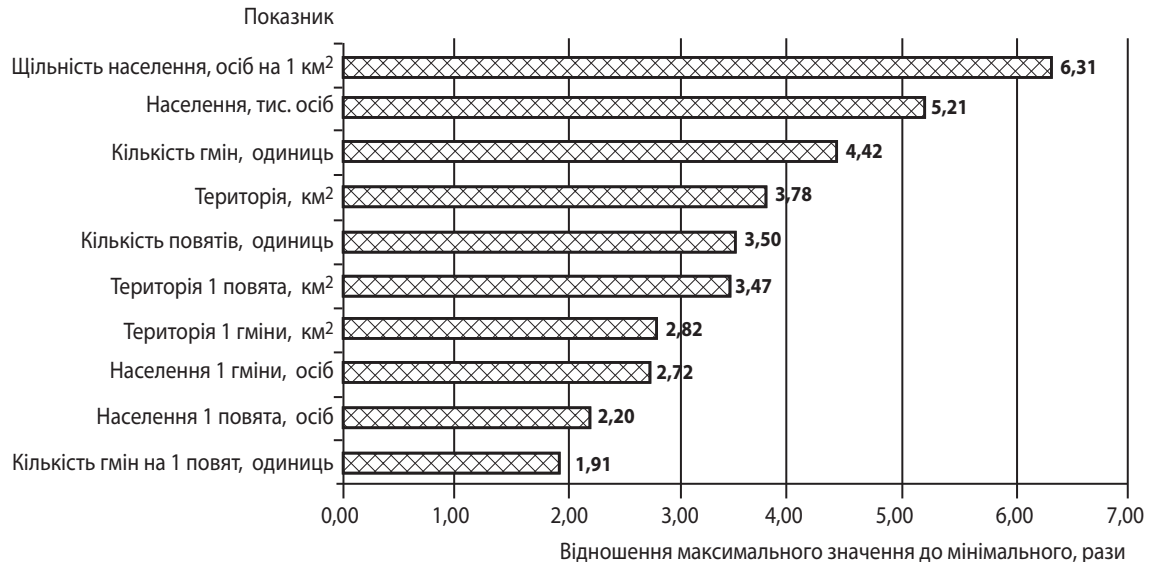

Рис. 1. Непропорційність адміністративно-територіального устрою регіонів Польщі в 2012 році

За кількістю повітів (райони Польщі) відрізняється в 3,5 рази, від 12 – в Опольському воєводстві до 42 – в Мазовецькому.

Різниця в кількості гмін становить 4,42 рази, від 71 гміни (Опольське) до 314 гмін (Мазовецьке).

Кількість гмін у структурі повіту коливається від 4,6 гміни на 1 повіт (Сілезьке) до 8,9 гмін на 1 повіт (Люблінське) або в 1,91 рази. Різниця в середній величині одного повіту на території Польщі за кількістю населення, що мешкає на вказаній території, становить 2,2 рази від 69171 осіб (Варміно-Мазурське) до 152127 осіб (Малопольське). Середня площа території одного повіту на території Польщі коливається від найменшої 343 кв. км (Сілезьке) до найбільшої 1187 кв. км (Подляське) або в 3,47 рази. Середня величина однієї гміни по кількості населення, що мешкає на вказаній території, відрізняється в 2,72 рази від 10178 осіб (Подляське) до 27703 осіб (Сілезьке). Непропорційність се-

редньої площі території однієї гміни на території Польщі коливається від найменшої 74 кв. км (Сілезьке) до найбільшої 208 кв. км (Варміно-Мазурське) або 2,82 рази.

Рейтинг соціально-економічних показників регіонів Польщі представлено в табл. 4. [3; 9]. Потенціал сталого соціально-економічного розвитку окремих регіонів Польщі також відрізняється один від одного. Аналіз даних, наведених в табл. 1.4, показав наявність непропорційності показників розвитку воєводств (рис. 2).

Коливання показника ВВП по регіонах Польщі в 2011 році склало 7,8 рази від 7,8 млрд євро (Опольське воєводство) до 82,9 млрд євро (Мазовецьке воєводство).

За показником ВВП на одиницю населення (% від ЄС-27) у 2011 році відхилення у воєводствах становить 2,42 рази і коливається в межах від 26 % – в Підкарпатському і Люблінському до 63 % – в Мазовецькому. Різниця показників ВВП на одиницю населення (по ППС % від ЄС-27)

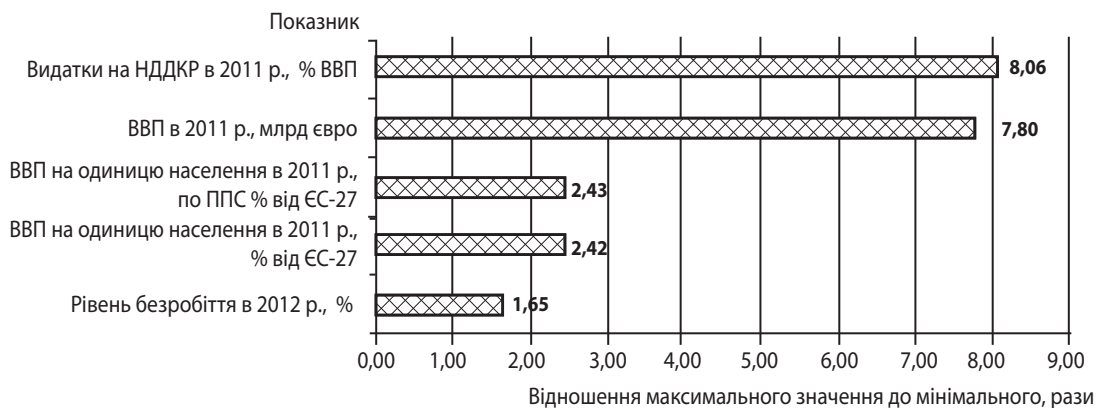

Рис. 1.2. Непропорційність соціально-економічного розвитку регіонів Польщі

становить 2,43 рази, від 44 % (Підкарпатське і Люблінське воєводства) до 107 % (Мазовецьке).

Рівень безробіття в 2012 році по регіонах Польщі склав від найбільшого 13,2 % у Підкарпатському воєводстві до найменшого 8,0 % – у Мазовецькому воєводстві, різниця у 1,65 рази. Видатки на НДДКР в 2011 році (у % до ВВП) коливались від 0,17 % (Любуське) до 1,37 % (Мазовецьке) або у 8,06 рази.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що на сучасному етапі світового розвитку диференціація та нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, як на державному рівні, так і в розрізі регіонів окремої країни, є характерною особливістю. Тому дослідження причин і наслідків нерівномірності та диференціації є одним з пріоритетних напрямів аналізу і прогнозування регіонального розвитку, на основі якого формуються, удосконалюються і реалізуються результативні механізми та інструменти його регулювання.

Значні розриви в рівні розвитку територій здатні призвести до політичної роз'єднаності та нестабільності й економічної дезінтеграції та кризи. Дана проблема є особливо значущою для країн Східної та Центральної Європи, які входили до соціалістичного простору, зокрема, для України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаєв В. М. Сучасні політичні практики країн Європи: досвід для формування регіональної політики в Україні // Державне будівництво. – 2006. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2006-1/doc/5/01.pdf>
2. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/introduction
3. Офіційний сайт Європейської комісії (Євростат) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>
4. Europe in figures: Eurostat yearbook 2011. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2011. – 699 p.
5. Eurostat regional yearbook 2010 / Statistical books. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. – 264 p.
6. Eurostat regional yearbook 2012 / Statistical books. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2012. – 220 p.
7. Eurostat regional yearbook 2013 / Statistical books. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. – 284 p.
8. Rodriguez-Pose A. Convergence or Divergence? Types of regional responses to socio-economic change in Western Europe. – 1999. – Vol. 90 (4). – P. 369.
9. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН; [отв. ред. А. В. Кузнецов]. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.

REFERENCES

- Babaiev, V. M. "Suchasni politychni praktyky krain IEvropy: dosvid dlia formuvannia rehionalnoi polityky v Ukraini" [Modern Political Practice in Europe: the experience to create regional policy in Ukraine]. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2006-1/doc/5/01.pdf>
- Europe in figuresLuxembourg: Publications Office of the European Union, 2011.
- Eurostat regional yearbook 2010. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.
- Eurostat regional yearbook 2012. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.
- Eurostat regional yearbook 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.
- Ofitsiyni sait IEvropeiskoi komisii. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/introduction
- Ofitsiyni sait IEvropeiskoi komisii (IEvrostat). <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>
- Rodriguez-Pose, A. "Convergence or Divergence?"Types of regional responses to socio-economic change in Western Europe vol. 90 (4) (1999).
- Regionalnaia politika stran ES [Regional policy in the EU]. Moscow: IMEMO RAN, 2009.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.43.01/02.075.8

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

© 2014 БАБЕНКО А. Г., БОНДАРЕВСЬКА К. В.

УДК 338.43.01/02.075.8

Бабенко А. Г., Бондаревська К. В.

Шляхи вдосконалення державного регулювання аграрного сектора економіки

У статті висвітлено особливості сучасного стану державної політики в сфері АПК; визначено основні проблеми в галузі сільського господарства; обґрунтовано значення державної підтримки для стабільної діяльності аграрних підприємств, зростання їх прибутковості та конкурентоспроможності. Визначено шляхи вдосконалення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України в умовах динамічних змін економічного середовища. Актуальність питання державного регулювання економічних відносин в аграрній сфері обумовила мету та завдання наукової статті. Зокрема, було визначено проблемні питання в галузі АПК, обґрунтовано шляхи вдосконалення механізму державного регулювання аграрного сектора на сучасному етапі його розвитку. Серед методів дослідження було застосовано абстрактно-логічний (у процесі теоретичних умовиводів і формування висновків); статистико-економічний (з метою вивчення масових економічних явищ і встановлення відповідних тенденцій); прогнозування (в процесі розрахунку очікуваних показників виробничих затрат (рентабельності) з основних видів товарної продукції). За результатами дослідження визначено основні шляхи вдосконалення механізму державного регулювання АПК, які матимуть теоретичне і практичне значення для подальшого розвитку аграрної галузі. Особливої уваги заслуговують реформування цінового механізму через запровадження регульованих цін на базові види продукції; формування інтегрованих аграрних комплексів; удосконалення бюджетної, податкової, страхової та кредитної політик.

Ключові слова: державне регулювання, державна підтримка, бюджетні дотації, регульовані ціни, продовольча безпека, інновації, аграрний сектор

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 12.

Бабенко Анатолій Григорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра управління персоналом та економіки праці, Дніпропетровська державна фінансова академія (вул. Аржанова, 12, Дніпропетровськ, 49083, Україна)

Email: babenko.akademik@mail.ru

Бондаревська Ксенія Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Дніпропетровська державна фінансова академія (вул. Аржанова, 12, Дніпропетровськ, 49083, Україна)

Email: kseniy-8888@mail.ru

УДК 338.43.01/02.075.8

UDC 338.43.01/02.075.8

Бабенко А. Г., Бондаревская К. В. Пути усовершенствования государственного регулирования аграрного сектора экономики

В статье освещены особенности современного состояния государственной поддержки в сфере АПК; определены основные проблемы в отрасли сельского хозяйства; обосновано значение государственной поддержки для стабильной деятельности аграрных предприятий, роста их прибыльности и конкурентоспособности. Определены пути усовершенствования механизма государственного регулирования развития аграрного сектора экономики Украины в условиях динамичных изменений экономической среды. Актуальность вопроса государственного регулирования экономических отношений в аграрной сфере обусловила цель и задачи научной статьи. В частности, были определены проблемные вопросы в отрасли АПК, обоснованы пути усовершенствования механизма государственного регулирования аграрного сектора на современном этапе его развития. Среди методов исследования были применены: абстрактно-логический (в процессе теоретических умозаключений и формирования выводов); статистико-экономический (с целью изучения массовых экономических явлений и установления соответствующих тенденций); прогнозирования (в процессе расчета ожидаемых показателей производственных затрат (рентабельности) по основным видам товарной продукции). По результатам исследования определены основные пути усовершенствования механизма государственного регулирования АПК, которые будут иметь теоретическое и практическое значение для дальнейшего развития аграрной отрасли. Особенного внимания заслуживают реформирование ценового механизма через внедрение регулированных цен на базовые виды продукции; формирование инте-

Babenko A. G., Bondarevska K. V. Ways to Improve State Regulation of the Agricultural Sector

The article highlights the features of the current state of state support in the agricultural sector; the main problems in the agricultural sector were identified; justified by the value of state support for the stable operation of agricultural enterprises, to increase their profitability and competitiveness. The ways to improve the mechanism of state regulation of the agricultural sector of Ukraine in dynamic changes in the economic environment were identified. Relevance of the issue of state regulation of economic relations in the agricultural sector was the purpose and goals of the scientific article. In particular, they identified the problematic issues in the sector of agribusiness, substantiated ways to improve the mechanism of state regulation of the agricultural sector at the present stage of its development. Such research methods were used: the abstract logic (in the process of theoretical reasoning and drawing conclusions); statistical and economic (to study the mass economic phenomena and the establishment of relevant trends); prediction (in the process of calculating the expected performance of production costs (cost-effectiveness) of the main types of commercial products). According to the survey the main ways to improve the mechanism of state regulation of agro-industrial complex was identified, which will have a theoretical and practical significance for the further development of the agricultural sector. Special attention should be paid to the reform of the price system through the introduction of regulated prices for basic products; formation of integrated agricultural systems; budget improvement, tax, insurance and credit policies.

группированных аграрных комплексов; усовершенствование бюджетной, налоговой, страховой и кредитной политик.

Ключевые слова: государственное регулирование, государственная поддержка, бюджетные дотации, регулированные цены, продовольственная безопасность, инновации, аграрный сектор

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 12.

Бабенко Анатолий Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра управления персоналом и экономики труда, Днепропетровская государственная финансовая академия (ул. Аржанова, 12, Днепропетровск, 49083, Украина)

Email: babenko.akademik@mail.ru

Бондаревская Ксения Валентиновна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Днепропетровская государственная финансовая академия (ул. Аржанова, 12, Днепропетровск, 49083, Украина)

Email: kseny-8888@mail.ru

Keywords: government regulation, government support, budgetary subsidies, regulated prices, food safety, innovation, the agricultural sector

Pic.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 12.

Babenko Anatoliy G. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Personnel Management and Labour Economics, Dnipropetrovsk State Finance Academy (vul. Arzhanova, 12, Dnepropetrovsk, 49083, Ukraine)

Email: babenko.akademik@mail.ru

Bondarevska Kseniia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Personnel Management and Labour Economics, Dnipropetrovsk State Finance Academy (vul. Arzhanova, 12, Dnepropetrovsk, 49083, Ukraine)

Email: kseny-8888@mail.ru

Вступ. В умовах глобалізаційних змін економічних систем актуальним питанням постає активізація державної політики в контексті чіткого регулювання основних аспектів розвитку агропромислового комплексу. Необхідність державного втручання в процеси функціонування галузі зумовлюється, насамперед, її особливостями, зокрема впливом природно-кліматичних умов, сезонністю виробництва, а також роллю сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Сталий розвиток сільського господарства має значення і з точки зору забезпечення відповідного рівня зайнятості населення, оздоровлення сільських територій, формування експортного потенціалу країни тощо.

Згідно з практичним досвідом зарубіжних країн, явища нестабільності факторів зовнішнього та внутрішнього середовища негативно впливають на розвиток аграрного виробництва. Тому лише держава здатна захистити вітчизняних товаровиробників від цього негативного впливу.

Аграрна політика європейських держав урахує не лише особливості розвитку галузі, але й забезпечує дієвість механізмів державного регулювання. Так, розвиток аграрного сектора в переважній більшості країн світу нерозривно пов'язаний з державною підтримкою. Зокрема, це стосується країн Європейського Союзу, США, Японії та інших, які мають довготривалий історичний досвід функціонування системи державної підтримки цієї надзвичайно важливої ланки національної економіки [1, с. 80].

Помилковим твердженням сучасників є саморегульованість ринку, тобто здатність ринкових механізмів самостійно визначати ситуацію в галузі з урахуванням мінливого зовнішнього середовища. Однак, за думкою вчених, продовольча безпека, життєздатність сільських територій, охорона ландшафтів і захист навколишнього природного середовища є суспільними благами, що виникають у результаті сільськогосподарського виробництва і для яких не існує ринку [2, с. 109].

Ситуація, що склалася в галузі сільського господарства, на жаль, характеризується такими явищами, як низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках, ціновий диспаритет, зниження рентабельності виробництва основних видів продукції, низька забезпеченість господарств виробничими фондами, безробіття,

а також недостатній розвиток сільської інфраструктури. Як результат – під загрозою продовольча безпека країни, що посилюється світовими процесами глобалізації.

Все це є наслідком недосконалості важелів державного регулювання основних економічних процесів.

Мета та завдання. Основні аспекти державного регулювання АПК тривалий час вивчалися і продовжують досліджуватися багатьма вченими, серед яких О. М. Бородіна, А. Д. Діброва, В. Єщенко, І. Й. Малий, Т. І. Олійник, П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк та інші [1 – 10; 12].

Разом із тим, існує чимало невирішених проблемних питань, зокрема, визначення шляхів підвищення ефективності державної політики в галузі АПК, удосконалення механізму цінового регулювання на основні види товарної продукції, забезпечення інноваційного розвитку, посилення контролю за використанням наданих грошових коштів з боку держави тощо.

Актуальність окремих аспектів державного регулювання і обумовила мету та завдання наукової статті.

Метою дослідження є визначення проблемних питань у галузі АПК, а також обґрунтування шляхів удосконалення механізму державного регулювання аграрного сектора на сучасному етапі його розвитку.

Методи. В процесі проведення дослідження було використано як загальнонаукові методи (аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування і конкретизація, системний аналіз), так і спеціальні методи економічного аналізу. Серед останніх особливе значення мають наступні методи:

- абстрактно-логічний (з метою актуалізації теоретичних аспектів державного регулювання, формування результатів і висновків у процесі дослідження);
- статистико-економічний (при вивченні масових економічних явищ і встановленні відповідних тенденцій, зокрема в розрізі структури та динаміки витрат, рентабельності виробництва аграрної продукції, а також цін її реалізації);
- прогнозування (в процесі розрахунку очікуваних показників виробничих затрат (рентабельності) з основних видів товарної продукції).

Результати. Державне регулювання є своєрідною функцією управління, яка забезпечує функціонування від-

повідних процесів. Воно являє собою систему економічних, фінансових, юридично-правових, організаційних і соціальних заходів, здійснюваних державою для ефективного і стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними ринковими цінами [3, с. 594]. Державна політика є інструментом здійснення заходів державного регулювання. В Україні політика в галузі АПК наразі характеризується недосконалістю. Вона недостатньо враховує природно-кліматичні та сезонні умови виробництва, диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію. Для порівняння: у США рівень державної підтримки сільського господарства становить 40 % від вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35 %, у Японії та Франції – 72 %, в Україні – 8,3 % [4, с. 165]. Основними засобами державного регулювання та підтримки діяльності аграрних підприємств є надання кредитів за зниженими відсотковими ставками, встановлення «твердих» цін, здійснення прямих державних виплат

тощо. В Європі під державне регулювання підпадає 90 % цін на сільськогосподарську продукцію у вигляді субсидій для підтримки аграріїв через високі ціни на засоби виробництва [5, с. 19].

В країні існує диспаритет цін у галузях агропромислового комплексу, який, на жаль, призводить до необґрунтованих матеріальних витрат у сфері сільськогосподарського виробництва. Про це свідчить, на наш погляд, нераціональна структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в Україні (рис. 1).

Внаслідок високих цін необґрунтовано зростають темпи затрат на промислові вироби, що постачаються сільському господарству. У 1990 і у 2012 роках питома вага мінеральних добрив складала відповідно 24,5 і 24 відсотка від усіх матеріальних затрат. Проте інтенсивність використання (внесення до ґрунту) добрив за цей період зменшилася майже у 2 рази. Це свідчить про необґрунтоване зростання цін на добрива. За вищезгаданий період питома вага нафтопродуктів зросла в структурі затрат від 5,1 % до 13,9 %.

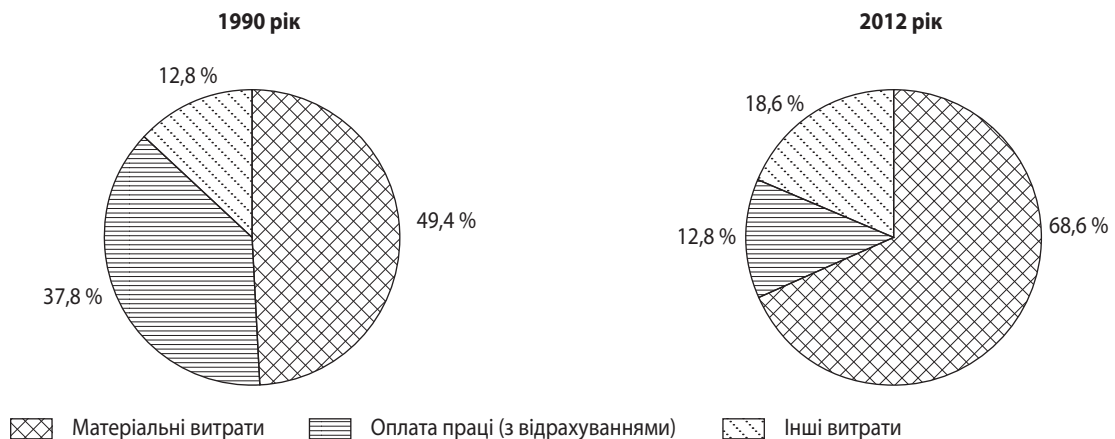

Рис. 1. Структура витрат у сільськогосподарських підприємствах України (у відсотках)

Оптимальною, на нашу думку, економічною моделлю для України може стати використання широкого інструментарію державного регулювання з урахуванням дії ринкових законів. При цьому до функцій держави буде належати законодавче забезпечення діяльності АПК; захист конкуренції як основного регулюючого ринкового механізму; раціональний розподіл доходів і ресурсів з метою зміни структури національного продукту; забезпечення стабілізації економічного зростання, встановлення контролю рівня інфляції та зайнятості населення.

Як свідчить досвід, державна підтримка та цінове регулювання АПК ще за радянських часів супроводжувались в окремі періоди позитивним соціально-економічним зростанням. Зокрема, за умов більш-менш активного регулювання аграрного сектора в період 1990 – 1994 рр. (п'ять років) рівень рентабельності виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах коливався в межах від +42,6 % (1990 р.) до +151,4 % (1993 р.). Водночас за наступні 5 років (1995 – 1999 рр.) рівень рентабельності коливався від +13,6 % (1995 р.) до –29,5 % (1998 р.). Саме в цей період здійснювалось псевдонаукове реформування сільськогосподарського виробництва, а будь-які держав-

ні регулятори не мали позитивного економічного ефекту. Отже, маємо приклади необґрунтованого втручання державних структур, що призводить до значних втрат і негативних соціально-економічних наслідків. У господарствах було ліквідовано науково обґрунтовані сівозміни, зруйновано значну кількість тваринницьких комплексів тощо. Негативні наслідки такого стихійного втручання на превеликий жаль простежуються в аграрній сфері й дотепер. Зокрема, у 2012 р. обсяг виробництва валової продукції сільського господарства становив лише 223,2 млрд грн, що на 59,6 млрд менше такого показника в 1990 р. (у співставних цінах).

Має місце також диспаритет цін між містом і селом. Темпи зростання цін на матеріально-технічні ресурси, які постачаються сільському господарству, в ряді випадків значно перевищують темпи зростання реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію.

У структурі матеріальних витрат у 2012 р. порівняно з 1990 р. питома вага, зокрема, мінеральних добрив, зросла на 7,5 пунктів, нафтопродуктів – на 8,8 пунктів. Значно зросла оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями (рис. 2).

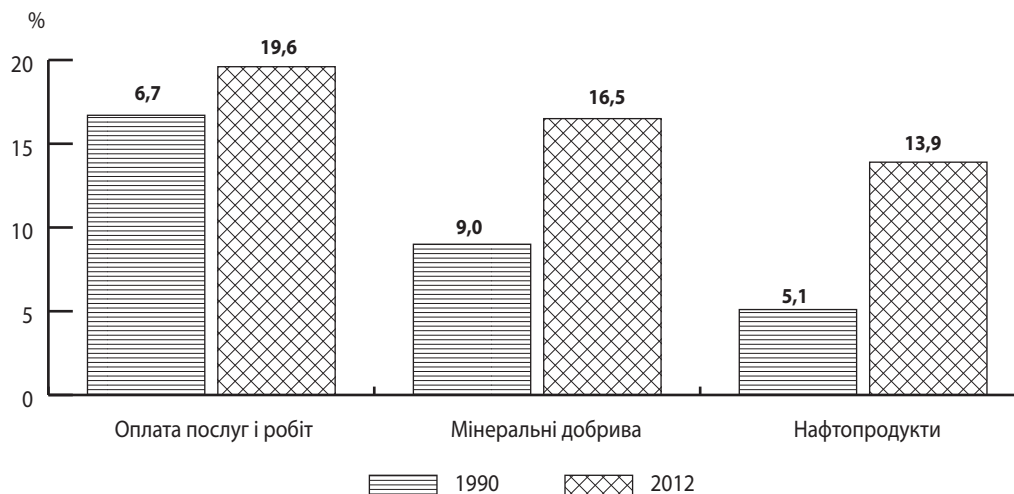

Рис. 2. Структура матеріальних витрат на сільськогосподарських підприємствах України (у відсотках до всіх витрат)

Все це свідчить про необхідність наукового обґрунтування механізму державного регулювання. В сучасних умовах господарювання в аграрних господарствах країни склалася така ситуація: у 2012 р. із 14 видів рослинницької та тваринницької продукції лише 8 були рентабельними. Водночас 6 видів продукції були збитковими: овочі, картопля, велика рогата худоба на м'ясо, вівці на м'ясо, птиця, вівна. За цих умов підприємства переробного комплексу (сюди надходить сировина сільськогосподарських підприємств) працюють рентабельно. Те саме можна зазначити щодо сфери торгівлі, де отримують лише прибутки від реалізації продукції аграрних господарств.

За рахунок відносно низьких реалізаційних цін в аграрній сфері виробництва (на окремі збиткові види продукції реалізаційні ціни нижче собівартості) здійснюється необґрунтований перерозподіл аграрного доходу. В цій економічній ситуації необхідно запропонувати механізм регулювання з метою забезпечення зростання рентабельності виробництва всіх видів товарної продукції.

Нами визначено розрахункові показники рентабельності виробництва по п'яти основним видам (групам) товарної продукції, що сприятиме підвищенню економічної ефективності сільськогосподарського виробництва (табл. 1).

Використовуючи підсумкові (кінцеві) дані собівартості продукції за 2012 р., розрахунковим методом обчислено також і середні реалізаційні ціни на всі основні (п'ять) види товарної продукції на 2015 р.

Для впровадження у виробництво наших рекомендацій необхідно прийняти відповідний Закон Верховної Ради України та забезпечити контроль за його виконанням у всіх регіонах України.

Слід також зазначити, що проблема державного регулювання економіки пов'язана з іменем англійського економіста Дж. Кейнса. Як свідчить група вчених України, основними напрямками державного регулювання у Кейнса, зокрема, виступають: бюджетно-податкове регулювання, що припускає маніпулювання державними закупівлями і трансфертними платежами, податками; кредитно-грошове регулювання, що включає заморожування номінальної та зниження реальної заробітної плати, підвищення цін, регулювання процентної ставки, проведення операцій з цінними паперами, кредитування тощо [8, с. 479].

Серед основних цілей державної політики розвитку сільськогосподарських підприємств доцільно визначити дві категорії: макроекономічні та мікроекономічні. Так, до макроекономічних слід віднести забезпечення стабільних темпів розвитку сфери сільськогосподарського виробни-

Таблиця 1

Показники реалізаційних цін і рентабельність виробництва в господарствах України

Види товарної продукції	Ціна реалізації 1 т, тис. грн 2012 р.	Рентабельність продукції, %		
		1990 р.	2012 р.	2015 р. (розрахункова)
Зернові та бобові культури	1547,1	275,1	15,2	35
Насіння соняшнику	3584,0	236,5	45,8	55
Цукрові буряки	426,8	29,5	15,7	25
Молоко	2662,2	32,2	2,3	20
Худоба та птиця на м'ясо	13456,9	20,6	-29,5	15

цтва; забезпечення продовольчої безпеки країни, формування її експортного потенціалу; зниження рівня трудової міграції та безробіття в сільській місцевості. Серед мікроекономічних цілей визначаються: підтримка високої прибутковості та конкурентоспроможності аграрних підприємств; запобігання їх банкрутству. Розглянемо інструменти досягнення цих цілей більш детально.

Так, фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств має вираження у вигляді бюджетних дотацій. Згідно з ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України», бюджетна дотація надається з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції сільського господарства та запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції [11].

Державне фінансування аграрного сектора економіки здійснюється на принципах безповоротності коштів і цільового їх спрямування. Важливим аспектом ролі впливу держави в цьому напрямі є підвищення ступеня контролю за використанням цільових коштів і дотриманням підприємствами фінансової дисципліни. Обсяг фінансової підтримки вітчизняних підприємств протягом останніх років збільшився. Однак підвищення прибутковості та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання АПК не відбувається. В даному випадку важливим є не тільки обсяг виділених грошових коштів, але й ефективність їх використання.

Окремої уваги заслуговує механізм оподаткування та його реформування. Система оподаткування аграрних підприємств повинна враховувати особливості їхньої діяльності та складність умов виробництва. Наприклад, агроформування, що мають непогашені кредити на впровадження інновацій, можуть звільнятися від податку на землю на період їх погашення; а система оподаткування прибутків повинна враховувати наявні земельні площі підприємств, умови господарювання, фінансовий стан, регіональні особливості та інші фактори.

В умовах ринкового господарювання кожне підприємство сільськогосподарської галузі має підтримувати свою конкурентоспроможність через упровадження інновацій, оновлення матеріально-технічної бази. Однак інноваційний розвиток аграрних підприємств має своє вираження не лише у застосуванні останніх новинок у галузі техніки, потужного обладнання та машин. Не меншу роль відіграють використання високоврожайних сортів сільськогосподарських культур і продуктивних порід тварин, а також упровадження інновацій в управлінській сфері (сучасні методи управління, планування основних виробничих процесів, організація праці та виробництва, мотивація персоналу, оцінка досягнутих результатів і контроль за діяльністю). В свою чергу, держава повинна підтримувати техніко-технологічне переоснащення шляхом об'єднання зусиль із міжнародними аграрними корпораціями у контексті залучення фінансових ресурсів і передового досвіду. Орієнтація державної політики має бути спрямована на створення великих інтегрованих сільськогосподарських комплексів на інноваційній основі. Великі аграрні підприємства мають у своєму розпорядженні значні земельні, матеріальні та трудові ресурси. Питання лише у їх раціо-

нальному використанні. За умови розширення виробничих потужностей, модернізації обладнання, впровадження інновацій і залучення інвестицій можливість нарощування власної конкурентоспроможності може стати реальністю. Однак це виявляється можливим за умови створення великих агроформувань та їх підтримки з боку держави.

Вирішення ключових проблем галузі сільського господарства залежить і від інших аспектів, що також мають регулюватися державою: кредитування та страхування. У зарубіжних країнах система кредитування включає не лише комерційні банки, але й інші позабанківські фінансові структури (кредитні фонди, кредитні спілки тощо).

В Україні система кредитування наразі розвинута недостатньо. Проте держава має можливість здійснювати контроль якості надання кредитних послуг і забезпечувати ефективну діяльність кредитної інфраструктури в цілому.

Система страхування сільськогосподарських підприємств має значення у випадку відшкодування збитків, завданих стихійними лихами. Важливою функцією держави в цьому випадку є нормативно-правове регулювання відповідних процесів.

Серед основних проблем, які потребують свого вирішення – розбудова сільської інфраструктури, забезпечення високого рівня життя селян. Сьогодні велика кількість населення працездатного віку мігрує із сіл і селищ до великих міст у пошуках роботи та досягнення високого соціального статусу.

Престиж сільськогосподарської праці знижується перш за все через низький рівень її оплати. Актуальним питанням залишається залучення осіб молодого віку до сільських територій та пом'якшення міграційних процесів. Особливу увагу тут варто приділити створенню нових робочих місць; підвищенню рівня оплати праці; створенню привабливої системи кредитування; покращенню системи навчання та підвищення кваліфікації; вдосконаленню інфраструктури транспорту та зв'язку; розширенню мережі освітніх, оздоровчих, культурних і спортивних закладів.

Висновок. У сучасних умовах дії економічних законів виникає необхідність державного регулювання аграрного сектора економіки. Адже ринкова економіка не може самостійно забезпечувати таке регулювання цін на ринку аграрної продукції, що є ключовою умовою розвитку сільськогосподарської сфери, саме тому для зменшення проявів недосконалості ринку вкрай необхідним є регулювання механізмів ринкового ціноутворення державою. Очевидним є той факт, що результативність такої політики залежить від обґрунтованості цін купівлі та продажу аграрної продукції.

Слід поєднати зусилля на всіх рівнях управління щодо підтримки вітчизняних виробників аграрної продукції з боку держави, вдосконалити законодавчий та фінансовий механізми державного регулювання аграрних відносин, а також посилити контроль за відповідними процесами.

Результат таких заходів буде виявлятися у підвищенні основних економічних показників і конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник Т. І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України / Т. І. Олійник // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 80 – 85.
2. Бородіна О. М. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність / О. М. Бородіна // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 109 – 125.
3. Діброва А. Д. Сучасне трактування сутності державного регулювання аграрного сектора економіки / А. Д. Діброва // Економічна теорія. – 2007. – № 1. – С. 76 – 84.
4. Білецька Н. В. Бюджетна підтримка сільського господарства в системі державного регулювання аграрного сектора України / Н. В. Білецька // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 163 – 169.
5. Малий І. Й. Про романтизацію приватної власності на землю і кризу аграрного сектора / І. Й. Малий // Економічна теорія. – 2008. – № 3. – С. 11 – 20.
6. Бабенко А. Г. Актуальні питання державного регулювання аграрного сектору України / А. Г. Бабенко, К. В. Бондаревська // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 24 (277). – С. 42 – 45.
7. Єщенко В. Сівозміна – порядок на землі / В. Єщенко, В. Опришко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/31-2011-05-11-22-29-395-2011-05-11-22-29-37.html>
8. Історія економіки та економічної думки : [підручник] / О. Ю. Амосов, В. О. Сивоконь, Н. В. Статівка та ін.; [за заг. ред. д. е. н., проф., засл. діяча науки і техніки України О. Ю. Амосова, к. е. н., доц. В. О. Сивоконоя]. – Х. : ХарPI НАДУ «Магістр», 2013. – 600 с.
9. Шпикуляк О. Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка / О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 150 – 157.
10. Bondarevska K. State Support of the Agricultural Enterprises: Present State and Peculiarities // The Advanced Science Journal (USA). – 2013. – Issue 12. – P. 8 – 10.
11. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV (остання редакція від 01.01.2013 р. на підставі 5518-17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
12. Саблук П. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4 – 18.

REFERENCES

- Amosov, O. Yu., Syvokon, V. O., and Stativka, N. V. Istorii ekonomiky ta ekonomichnoi dumky [History of Economics and Economic Thought]. Kharkiv: KharPI NADU «Mahistr», 2013.
- Borodina, O. M. "Derzhavnapidtrymkasil'skoho hospodarstva: kontseptsii, mekhanizmy, efektyvnist" [Government support for agriculture: the concept, mechanisms, efficiency]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1 (2006): 109-125.
- Biletska, N. V. "Biudzhethna pidtrymka sil'skoho hospodarstva v systemi derzhavnoho rehuliuвання ahrarnoho sektora Ukrainy" [Budgetary support to agriculture in the state regulation of the agricultural sector of Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 20.6 (2010): 163-169.
- Babenko, A. H., and Bondarevska, K. V. "Aktualni pyttannia derzhavnoho rehuliuвання ahrarnoho sektora Ukrainy" [Recent issues of state regulation of the agricultural sector of Ukraine]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii «Ekonomichni nauky»*, no. 24 (277) (2013): 42-45.
- Bondarevska, K. "State Support of the Agricultural Enterprises: Present State and Peculiarities" *The Advanced Science Journal (USA)*, no. 12 (2013): 8-10.
- Dibrova, A. D. "Suchasne traktuvannia sutnosti derzhavnoho rehuliuвання ahrarnoho sektora ekonomiky" [A modern interpretation of the essence of state regulation of agrarian sector]. *Ekonomichna teoriia*, no. 1 (2007): 76-84.
- Ishchenko, V., and Opryshko, V. "Sivozmina – poriadok na zemli" [Crop rotation - the order on the ground]. <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/31-2011-05-11-22-29-395-2011-05-11-22-29-37.html>
- [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
- Malyi, I. I. "Pro romantyzatsiiu pryvatnoi vlasnosti na zemliu i kryzu ahrarnoho sektora" [About romanticizing private ownership of land and the crisis of the agricultural sector]. *Ekonomichna teoriia*, no. 3 (2008): 11-20.
- Oliynyk, T. I. "Derzhavna pidtrymka ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy" [State support for the agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2009): 80-85.
- Shpykuliak, O. H. "Instytutstionalne zabezpechennia rozvytku ta rehuliuвання ahrarnoho rynku: analitychna otsinka" [Institutional support the development and regulation of agricultural market analytical evaluation]. *Ekonomika APK*, no. 4 (2010): 150-157.
- Sabluk, P. "Stan i perspektyvy rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy" [Status and prospects of agriculture in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (2008): 4-18.

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

© 2014 ГРЕЧКО А. В.

УДК 336.226.11

Гречко А. В.

Перспективи реформування податкової системи України в умовах євроінтеграції

Метою статті є проведення порівняльного аналізу європейського законодавства з питань оподаткування та законодавства України в даній сфері та надання практичних рекомендацій щодо вдосконалення вітчизняної податкової системи з урахуванням результатів даного дослідження. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто зміни податкового законодавства України в умовах євроінтеграції. В результаті дослідження встановлено місце України в міжнародних рейтингах і виявлено тенденцію до покращення показників, що характеризують податкову систему; проаналізовано чинне податкове законодавство України, що втілене в нормах Податкового кодексу, в порівнянні з податковим законодавством країн Єврозони та перспективною моделлю реформування податкової сфери, яка була запропонована урядом України та викладена в «Концепції реформування податкової системи України», зокрема був здійснений детальний аналіз податку на додану вартість, податку на прибуток, майнового податку, екологічного податку та акцизного податку; здійснено дослідження особливостей податкових системи різних країн – учасниць ЄС та на його основі надано практичні рекомендації щодо вдосконалення вітчизняної податкової системи з використанням позитивного досвіду Європейських країн. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка заходів щодо вдосконалення вітчизняної податкової системи.

Ключові слова: податки, податкова система, ПДВ, податок на прибуток, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, ЄС

Табл.: 2. Бібл.: 21.

Гречко Алла Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

Email: alla_grechko@ukr.net

УДК 336.226.11

UDC 336.226.11

Гречко А. В. Перспективы реформирования налоговой системы Украины в условиях евроинтеграции

Grechko A. V. Prospects for Reforming the Tax System of Ukraine under Conditions of European Integration

Целью статьи является проведение сравнительного анализа европейского законодательства по вопросам налогообложения и законодательства Украины в данной сфере и предоставление практических рекомендаций по совершенствованию отечественной налоговой системы с учетом результатов данного исследования. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, были рассмотрены изменения налогового законодательства Украины в условиях евроинтеграции. В результате исследования установлено место Украины в международных рейтингах и выявлена тенденция к улучшению показателей, характеризующих налоговую систему; проанализировано действующее налоговое законодательство Украины, воплощенное в нормах Налогового кодекса, по сравнению с налоговым законодательством стран Еврозоны и перспективной моделью реформирования налоговой сферы, которая была предложена правительством Украины и изложена в «Концепции реформирования налоговой системы Украины», в частности, был осуществлен детальный анализ налога на добавленную стоимость, налога на прибыль, имущественного налога, экологического налога и акцизного налога; осуществлено исследование особенностей налоговых систем различных стран – участниц ЕС и на его основе даны практические рекомендации по совершенствованию отечественной налоговой системы с использованием положительного опыта европейских стран. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является разработка мероприятий по совершенствованию отечественной налоговой системы.

The article is aimed at comparative analysis of the European and the Ukrainian legislation on taxation and at providing practical recommendations on improvement of the domestic tax system, taking into account the results of the present study. When reviewing, analyzing and summarizing the works of numerous scientists, changes in the tax legislation of Ukraine were examined under conditions of European integration. In the results of the study the place of Ukraine in the international rankings was defined and a trend towards improvement of indicators to characterize the tax system was revealed; the current tax legislation of Ukraine, embodied in the norms of the Tax Code, was analyzed compared with the tax legislation of the Euro area member states and with the prospective model of reforming the tax sphere, which was proposed by the Government of Ukraine and is explicated in the «Conception for reforming the tax system of Ukraine» and a particular detailed analysis of the value added tax, income tax, property tax, environmental tax and excise tax was carried out; tax systems of the several EU member states were studied and on the basis of the obtained results practical recommendations on improvement of the domestic tax system using the positive experience of European countries were given. Prospective for further research in this area is the development of measures to improve the domestic tax system.

Keywords: taxes, tax system, VAT, income tax, value added tax, personal income tax, the EU

Tabl.: 2. Bibl.: 21.

Grechko Alla V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economics and Business, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

Email: alla_grechko@ukr.net

Ключевые слова: налоги, налоговая система, НДС, налог на прибыль, налог на добавленную стоимость, налог на доходы физических лиц, ЕС

Табл.: 2. Библ.: 21.

Гречко Алла Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра экономики и предпринимательства, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

Email: alla_grechko@ukr.net

Вступ. У зв'язку з тим, що Україна на сьогоднішній день обрала курс на євроінтеграцію, виникає необхідність пристосування існуючих інститутів, що регулюють соціально-економічні процеси, до умов, які висуваються законодавством ЄС. Зокрема, важливим аспектом розвитку будь-якої країни є ефективність функціонування інститутів оподаткування. Регулювання податкової сфери в Україні здійснюється у відповідності до Податкового кодексу України, норми якого зазнають постійних змін, що свідчить про значну нестабільність вітчизняної системи оподаткування. З іншого боку, в умовах, що склалися на сьогоднішній день в Україні, реформування податкового законодавства є необхідною умовою ефективної роботи всієї економічної системи. З огляду на прийняте рішення в орієнтації України на Європу, корегування існуючого інституційного механізму оподаткування має бути здійснено з урахуванням вимог європростору. У межах Європейського співтовариства діють Директиви ЄС, проте вести мову про їх дотримання Україною зарано, оскільки її рівень економічного, соціального і політичного розвитку не відповідає європейському, і відповідно інститути, адаптовані для країн Європи, не можуть бути застосовані в Україні. Проте, при розбудові інституційного середовища в Україні необхідно орієнтуватися на соціально-економічні інститути, що діють в Європі, брати до уваги принципи побудови податкової системи ЄС, однак адаптувати їх до умов, що склалися в Україні на певному етапі розвитку. Оскільки питання реформування податкової сфери стає все більш актуальним на сьогоднішній день, на нашу думку, доцільно буде провести порівняльне дослідження системи оподаткування ЄС та України з урахуванням значної кількості податкових новацій, запропонованих урядом, та надати практичні рекомендації щодо подальшого вдосконалення вітчизняної податкової сфери. Отже, питання реформування податкової системи України в умовах євроінтеграції є досить актуальним на сьогоднішній день.

Українські науковці мають певні здобутки в дослідженні системи оподаткування країн ЄС та їх порівнянні з вітчизняною податковою системою. Серед них можна відмітити наукові праці таких вчених, як: І. О. Лютий [8], А. Б. Дрига [8], М. О. Петренко [8], Г. М. Білецька [9], М. В. Кармаліта [9], М. О. Куц [9], Д. М. Серебрянський [21],

О. М. Смірнова [21], І. І. Огороднікова [21] та інші. Однак, зважаючи на сучасні реалії у сфері оподаткування, можна зробити висновок про те, що даний напрям дослідження потребує подальшого доопрацювання і розробки з метою удосконалення інститутів оподаткування в Україні з орієнтацією на норми, прописані в законодавстві країн-учасниць ЄС, для знаходження балансу інтересів платників податків та держави.

На сучасному етапі розвитку економічних відносин вітчизняні інститути оподаткування є не достатньо дієвими, про що свідчить низка фактів: зростаюче невдоволення суб'єктів підприємницької діяльності, рівень тінізації економіки, масштабність корупції на державному та місцевому рівні, значний податковий тиск на платників, складна та довготривала процедура сплати податків тощо. Підтвердженням недостатньої ефективності системи оподаткування в Україні є надзвичайно низькі позиції в міжнародних рейтингах, що характеризують податкові інститути країни. Одним з показників, що визначають рівень розвитку податкової системи, є податкове навантаження на платників податків. Так, рівень податкового навантаження в Україні визначається за методикою, запропонованою Світовим банком в рамках оцінки ведення бізнесу в різних країнах світу. Сплата податків є одним з 10 індикаторів, що показують рівень регулювання підприємницької діяльності в країні, вони враховують час і вартість виконання підприємцем вимог держави щодо реєстрації нового підприємства і ведення його діяльності, здійснення торговельних операцій, забезпечення виконання контрактів, оподаткування та закриття підприємства. Сам індикатор «Сплата податків» складається з трьох показників: кількість платежів протягом року, витрати часу на підготовку податкової звітності і сплату податків для трьох основних податків (ПДВ, податок на прибуток, внески на соціальне страхування); узагальнена ставка податку (табл. 1).

Кількість платежів суттєво зменшилась за рахунок скасування низки місцевих податків. Експерти Світового банку відзначили, що скорочення часу стало можливим за рахунок спрощення декларацій для сплати ПДВ та єдиного соціального внеску, а також удосконалення системи електронного звітування. За оцінками дослідження, за рік по-

Таблиця 1

Динаміка показників, що характеризують рівень розвитку податкової системи України [1]

Рік	Кількість платежів на рік	Час для сплати податкових платежів	Сукупна податкова ставка (у відсотках до комерційного прибутку)	Місце України серед інших країн світу за рівнем розвитку податкової системи
2009	99	848	58,4	180 місце серед 181 країни
2010	147	736	57,2	181 місце серед 183 країн
2011	135	657	55,5	181 місце серед 183 країн
2012	135	657	57,1	181 місце серед 183 країн
2013	28	491	55,4	165 місце серед 185 країн
2014	28	390	54,9	164 місце серед 185 країн

* Для порівняння: середня сукупна податкова ставка у світі складає 44,8 % від комерційних прибутків, середня кількість податкових платежів за рік – 28,5, а середня кількість часу для здійснення цих платежів – 277 годин на рік.

даткова ставка в Україні знизилася з 55,4 % до 54,9 %, кількість платежів залишилася на рівні минулого року – 28 [2]. Станом на 2013 рік в Україні податкове навантаження на зарплату сягає 56 % (єдиний соціальний внесок у розмірі від 36,76 до 49,7 % плюс 15 % (17 %) податок з доходів фізичних осіб). У Німеччині відрахування із зарплати складає лише 30 %, а у Швеції, країні з одними із найвищих податків у світі, – 46 % [3].

3 жовтня 2013 року по червень 2014 року інтегральний податковий індекс, який вимірюється фахівцями ЄБА (Європейська бізнес-асоціація) уже вп'яте, не зазнав істотних змін і становить 2,37 бала з п'яти можливих. При тому, що на початок жовтня 2013 року цей показник становив 2,41 бала з п'яти можливих [4]. Податковий індекс розраховується по таких компонентах, як: якість податкового законодавства, яке займає у структурі індексу 15 %; адміністрування податків – 40 %; фінансовий тиск – 30 %; якість податкового обслуговування – 15 %. У результаті близько 75 % учасників дослідження негативно оцінили якість податкового законодавства [4]. Близько 63 % респондентів відзначили, що податкова звітність була і залишається складною і незручною. Близько 48 % опитаних визнали, що тиск податкових органів і «пропозиції» сплатити податки авансом усе ще заважають діяльності [4]. Отже, несуттєве, проте все одно зниження показника Індексу свідчить про те, що настрої бізнесу істотно не змінилися, і платники податків так само гостро відчують певні вади системи оподаткування. Одержані дані свідчать про недосконалість інституційного механізму оподаткування фізичних і юридичних осіб. На сьогоднішній день у роз-

виток податкової системи України вносить свої корективи виникнення досить не простої економічної і політичної ситуації, що зумовлює необхідність корегування існуючих інститутів у відповідності до теперішніх реалій. Ряд вимушених змін в систему оподаткування було внесено в екстремному порядку і закріплено Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» [5] та Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» [6]. Проте більшість з цих змін носять тимчасовий характер і будуть скасовані після стабілізації ситуації в країні. Про це йшлося в попередніх дослідженнях автора, тому, на нашу думку, варто звернути увагу саме на перспективну модель системи оподаткування України, основні положення якої вже були представлені урядом в «Концепції реформування податкової системи України».

Так, урядом запропоновано розробити нову редакцію Податкового кодексу і впровадити в Україні до 2016 року нову систему оподаткування, яка, в першу чергу, передбачатиме скорочення базових податків до дев'яти. Виконання цього завдання дасть змогу спростити процедуру адміністрування збору податків, скасувати корупцію в податковій сфері і дати можливість підприємцям працювати за прозорими і зрозумілими механізмами. Крім цього, на нашу думку, доцільно буде при розробці змін до Податкового кодексу максимально орієнтуватися на податкове законодавство ЄС. Саме тому актуальним на сьогоднішній день буде порівняння податкових систем України (діючу модель і перспективну) і ЄС (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика систем оподаткування країн ЄС та України (існуюча модель та перспективна)

Критерій порівняння	Країни ЄС			Україна			
				Діюча модель		Перспективна модель	
1	2			3		4	
ПДВ							
Ставка ПДВ (%)	Країна	Знижена	Стандартна	Знижена	Стандартна	Знижена	Стандартна
	Франція	7, 5, 5, 2, 1	19,6	7 або 0	20	7 або 0	20
	Італія	10, 6, 4	20				
	Німеччина	7	19				
	Великобританія	0 або 5	20%				
Для всіх країн ЄС	Не вища 5%	Не нижче 15%					
Податковий період	Податковий період може дорівнювати одному, двом місяцям або кварталу. Проте, Директива дозволяє встановлювати інші періоди, які не мають перевищувати рік			Місяць (у деяких випадках квартал)			
Платники ПДВ	Платником податку на додану вартість Шоста директива визначає фізичну або юридичну особу, яка самостійно займається будь-якою економічною діяльністю, незалежно від цілей, місця і результатів такої діяльності (це може бути виробництво, сільське господарство, торгівля, професійна діяльність, послуги тощо). Критерій самостійності			Будь-яка особа, що провадить або планує провадити господарську діяльність і реєструється за своїм добровільним рішенням як платник податку, або особа, що здійснює діяльність в обсягах, які підлягають оподаткуванню. У разі якщо загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів / послуг, що підлягають оподаткуванню згідно з цим розділом, у тому числі з використанням локальної або глобальної комп'ютерної мережі, нарахована (сплачена) у такій особі протягом останніх			

Продовження табл. 2

1	2	3	4
	ведення економічної діяльності виключає з кола платників податків найманих працівників та осіб, які працюють за трудовими угодами [7].	12 календарних місяців, сукупно перевищує ____ гривень (без урахування податку на додану вартість), така особа зобов'язана зареєструватися як платник податку у контролюючому органі за своїм місцезнаходженням (місцем проживання)	
		300000	1000000
Акцизний податок			
Підакцизні товари	Алкоголь та алкогольні напої: пиво; вино; ферментовані напої, відмінні від вина та пива; проміжні продукти; етиловий спирт; перероблений тютюн: сигарети; сигари та сигарили; дрібно нарізаний тютюн (для скручування цигарок); інші курильні тютюни; нафтопродукти: бензин та легке дизельне пальне; зріджений нафтовий газ та метан; тяжке дизельне пальне та керосин; енергоносії та електроенергія; природний газ; вугілля; електроенергія [8]	Спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво; тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну; нафтопродукти, скраплений газ; автомобілі легкові, кузови до них, причеми та напівпричеми, мотоцикли [9]	
Ставки акцизного податку на деякі види підакцизних товарів	Значно вищі ніж в Україні Наприклад: повний акцизний податок на сигарети повинен становити не менше 57 % від середньозваженої роздрібної ціни сигарет, випущених для споживання. Цей акциз не повинен бути менше 64 євро за 1000 сигарет, незалежно від середньозваженої роздрібної ціни [10]	Нижчі ніж в країнах ЄС	
		Наприклад: сигарети з фільтром 216,5 грн за 1000 штук (без фільтра 96,88 грн за 1000 штук) або 12 % від обороту. Мінімальне акцизне податкове зобов'язання для сигарет з фільтром – 289,63 (без фільтра 127,00) грн за 1000 штук [9]	Наприклад: сигарети з фільтром 227,33 грн за 1000 штук (без фільтра 101,72 грн за 1000 штук) або 12 % від обороту. Мінімальне акцизне податкове зобов'язання для сигарет з фільтром – 304,11 (без фільтра 133,35) грн за 1000 штук [9]
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки			
Податок на нерухоме майно	Об'єктом оподаткування виступають земля та будівлі. У деяких країнах один і той самий закон регулює оподаткування як землі, так і будов (Німеччина, Швеція); в інших – обкладання землі і будівель здійснюється на підставі різних законів (Данія) [11]	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Об'єкт оподаткування: житлова нерухомість, а саме: будівлі, віднесені відповідно до нормативно-правового поля до житлового фонду, дачні та садові будинки [13]	
База оподаткування податком на нерухоме майно	Основою для обчислення бази податку частіше за все виступає ринкова вартість оподатковуваних об'єктів. У Великобританії та Північній Ірландії, Франції за основу береться орендна вартість оподатковуваного об'єкта [11]	Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової нерухомості, в тому числі його часток [9]	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та плата за землю будуть об'єднані в податок на нерухоме майно
Пільги з податку на нерухоме майно	Пільги надаються або соціально незахищеним платникам податків, або за типами нерухомості, що забезпечує здійснення суспільно корисних видів діяльності, або за об'єктами, що перебувають у державній (муніципальній) власності, щоб уникнути «перекладання грошей з однієї кишені в іншу» [11]	База оподаткування об'єктів житлової нерухомості, що перебуває у власності фізичної особи зменшується: для квартири – на 120 кв. м.; для житлового будинку – на 250 кв. м.; для різних видів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири / квартир та житлового будинку / будинків, у тому числі їх часток), – на 370 кв. метрів [9]	
Надходження до бюджетів	Місцевий (повністю або частково)	Загальнодержавний	Місцевий
Встановлення державою ставок	Найчастіше національним урядом визначаються мінімальні та (чи) максимальні ставки, при цьому місцеві	Фіксована. У випадку квартири /	Визначення мінімального та (чи) максимального

Продовження табл. 2

1	2	3	4
вок оподаткування податком на нерухомість	органи влади коригують ставки податків у дозволених межах.	квартир, загальна площа яких не перевищує 240 кв. метрів, або житлового будинку / будинків, загальна площа яких не перевищує 500 кв. метрів не більше 1 % розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв. м. бази оподаткування [9]	рівня ставки та надання місцевим органам можливості встановлювати ставку в дозволених межах
Екологічний податок			
Екологічний податок	Ставка податку має постійну тенденцію до зростання	Ставки податку мають незначну тенденцію до зростання	
Предмет екологічного податку	- енергетичні податки (на моторне паливо; енергетичне паливо; електроенергію (energy taxes); - транспортні податки (податки на пройдені кілометри; щорічний податок з власника; акцизи при покупці нового або вживаного автомобіля (transport taxes); - платежі за забруднення (емісії забруднювальних речовин в атмосферу та викиди у водні басейни), викиди вуглекислого газу та інших шкідливих речовин (хлорфторвуглеців, оксидів сірки й азоту, свинцю) (tax on emissions); - платежі за розміщення відходів; вони включають платежі за розміщення відходів на звалищах та їх переробку і податки на ряд спеціальних продуктів (упаковка, батарейки, шини, мастила тощо) (tax on waste); - податки на викиди речовин, що призводять до глобальних змін (речовини, що руйнують озоновий шар, і парникові гази) (tax on emissions); - податок на шумовий вплив (earmarked charges); - податок на шумовий вплив (royalty) [12]	Справляється з фактичних обсягів викидів в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій) [9]	
Податок на прибуток			
Ставка податку	Ставка податку має постійну тенденцію до зниження		
Розмір ставки податку на прибуток	Латвія, Литва – 15 %; Іспанія – 15 % (база оподаткування 300000 євро і більше – 20 %); Чехія, Польща – 19 %; Кіпр – 12,5 %; Словенія – 17 %; Швеція – 22 %; Франція – 45 %, Велика Британія – 35 %, Німеччина – 45 %	18 %	
Податковий період	Календарний або фінансовий рік	Квартал	Рік
Податкові пільги	Для малих підприємств застосовується зменшена ставка. Причому малі підприємства визначаються за ознакою розміру отриманого прибутку. При визначенні прибутку до оподаткування від валових доходів віднімаються всі витрати, пов'язані з науково-дослідними роботами. Широке використання прискоре-	Пільги диференційовані в залежності від галузі промисловості (електроенергетика, суднобудування, літакобудування тощо). Звільняється від оподаткування прибуток підприємств та організацій, які засновані громадськими організаціями інвалідів і є їх повною власністю, отриманий від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг, крім підакцизних товарів, послуг із поставки підакцизних товарів, де протягом попереднього звітного (податкового) періоду кількість інвалідів, які мають там основне місце роботи, становить не менш як 50 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів	

Продовження табл. 2

1	2	3	4
	ної амортизації основних засобів. Застосування для окремих видів діяльності зниженої ставки податку на прибуток	становить протягом звітного періоду не менш як 25 відсотків суми загальних витрат на оплату праці. Звільняється від оподаткування прибуток підприємств, які виробляють продукцію соціального спрямування (дитяче харчування) або надають такі послуги (дошкільні і загальноосвітні навчальні заклади). Звільняється від оподаткування прибуток підприємств паливно-енергетичного комплексу в межах фактичних витрат, що не перевищують загальну річну суму передбачених інвестиційними програмами. Звільняється від оподаткування прибуток суб'єктів господарювання водо-, теплопостачання та водовідведення в межах витрат, передбачених інвестиційними програмами [9]	
Розрахунок оподаткованого прибутку	За нормами міжнародного бухгалтерського обліку з частковим корегуванням	За нормами Податкового кодексу України	
Оподаткування дивідендів	Скасовано в деяких країнах-учасниках, а в деякій існують пільги з оподаткування таких доходів. Наприклад, в Німеччині лише 5 % від суми дивідендів включається до оподатковуваного доходу	Оподатковуються за загальною ставкою. З дивідендів, що виплачують на користь фізичних осіб, податок на прибуток не справляється (з них сплачується податок на доходи фізичних осіб у розмірі 15 %) [9]	
Активи, що підлягають амортизації	Основні засоби (матеріальні і нематеріальні) зі строком корисного використання (експлуатації) більше одного року і поступовим зменшенням вартості внаслідок зносу. Земля не підлягає амортизації [13]	Витрати на придбання основних засобів, нематеріальних активів та довгострокових біологічних активів для використання в господарській діяльності; витрати на самостійне виготовлення (створення) основних засобів, нематеріальних активів, вирощування довгострокових біологічних активів для використання в господарській діяльності, в тому числі витрати на оплату заробітної плати працівникам, які були зайняті на виготовленні (створенні) основних засобів та нематеріальних активів (критерії віднесення до основних засобів: 1) термін служби більше 1-го року; 2) вартість більше 2500 грн) [9]	
Методи амортизації	В основному прямолінійний, також дозволено використовувати метод прискореного зменшення залишкової вартості	Всі методи, які використовуються в бухгалтерському обліку: прямолінійний, виробничий, кумулятивний, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості (лише для машин, обладнання, транспортних засобів). Для тимчасових споруд, інвентарної тари та предметів прокату – тільки прямолінійний або виробничий метод дозволений. Вартість природних ресурсів і земельних ділянок не амортизується [9]	
Податок на доходи фізичних осіб			
Податок на доходи фізичних осіб та ЄСВ – в Україні.	У Великобританії на період 2014 – 2015 років податкова ставка на прибуток становитиме: для осіб з доходом до 31,865 тис. фунтів стерлінгів – 20 %, з 31,865 тис. до 150 тис. фунтів стерлінгів – 40 %, понад 150 тис. фунтів стерлінгів – 45 % [14]. У Франції на 2014 рік податкова ставка на прибуток становить: для осіб з доходом від 6,012 до 11,991 тис. євро – 5,5 %, від 11,992 до 26,631 тис. євро – 14 %, від 26,632 до 71,397 тис. євро – 30 %, від 71,398 до 151,200 тис. євро – 41 %, понад 151,200 – 45 % [15]. У Німеччині для осіб з доходом 8,131 – 52,881 тис. євро ставка від 14 % до 42 %, від 52,882 до 250,730 тис. євро – 42 %, від 250,731 тис. євро і більше – 45 % [16]	Ставка податку на доходи фізичних осіб: 15 відсотків бази оподаткування щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих) у тому числі, але не виключно у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами; виграшу в державну та недержавну грошову лотерею, виграш гравця (учасника), отриманий від організатора азартної гри. Якщо база оподаткування в календарному місяці перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року, до суми такого перевищення застосовується ставка 17 відсотків. При перерахунку загального річного оподатковуваного доходу	ЄСВ: Фіксована сума ЄСВ за ставкою 37 % або 41 % розміру мінімальної заробітної плати + Відсоткова сума ЄСВ 19 % або 15 % нараховується на суму заробітної плати, що перевищує розмір мінімальної заробітної плати – з фонду оплати праці. Із заробітної плати найманих працівників – 3,6 %. ПДФО: до 10 мінімальних заробітних плат – 15 %; 10 – 17 (10 – 40) мінімальних ЗП – 20 %; від 17 (від 40) мінімальних ЗП – 25 %.

Продовження табл. 2

1	2	3	4
		для бази оподаткування доходів у формі процентів, дивідендів, роялті та інвестиційного прибутку застосовуються такі ставки: - якщо база оподаткування звітного податкового року не перевищує 204 прожиткових мінімуми – 15 відсотків; - якщо база оподаткування звітного податкового року перевищує 204 прожиткових мінімуми, але не перевищує 396 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення – 20 відсотків; - якщо база оподаткування звітного податкового року перевищує 396 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення – 25 відсотків. - ЄСВ: 3,6 – для найманих працівників; 36,76 – 49,7 – для роботодавців в залежності від класу ризику підприємства [9]	Або До 1 мінімальних ЗП – 10 %; 1 – 10 мінімальних ЗП (до 1, 3 або 5 мінімальних ЗП) – 15 %; 10 – 40 (1, 3 або 5 – 17) мінімальних ЗП – 20 %; від 40 (від 17) мінімальних ЗП – 25 %
Суб'єкт оподаткування	Фізичні особи. Якщо фізична особа взяла шлюб, то можливі два підходи до оподаткування родини: сукупне оподаткування, при якому податок утримується з об'єднаного доходу подружжя, й окреме оподаткування	- фізична особа - резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи; - фізична особа-нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні; - податковий агент [9]	
Податкові пільги	Стандартні і нестандартні податкові знижки. До стандартних знижок належать: неоподатковуваний мінімум, «сімейні знижки», «знижки на утриманців», оподаткування за нульовою ставкою та податковий кредит. При цьому варто мати на увазі, що в тих самих державах можуть застосовуватися одночасно різні форми податкових пільг. Наприклад, неоподатковуваний мінімум, що означає звільнення від сплати податків мінімальних доходів у визначеному законом розмірі, надається всім платникам податків незалежно від їх родинного стану чи наявності утриманців. Цей вид податкових пільг передбачає законодавство всіх країн-членів ЄС. Нестандартні знижки встановлюються стосовно профспілкових внесків, витрат, пов'язаних з виробничою діяльністю, основних медичних витрат, відсотків, що сплачуються за позиками чи за кредит на придбання будинку, витрат на благодійні цілі тощо	Податкова знижка. Платник податку має право включити до податкової знижки у зменшення оподаткованого доходу платника податку за наслідками звітного податкового року, частину суми процентів, сплачених таким платником податку за користування іпотечним житловим кредитом; суму коштів або вартість майна, переданих платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, зареєстрованим в Україні та внесеним до Реєстру неприбуткових організацій та установ; суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти такого платника податку та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, який не одержує заробітної плати; суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування такого платника податку або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, крім випадків зазначених Податковим Кодексом тощо. Податкова пільга. Податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди), якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. Перелік податкових соціальних пільг (будуть діяти з 2015 року). 100 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку;	

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
		– для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, – у розрахунку на кожну таку дитину; ▪ 150 відсоткам суми пільги, визначеної вище, – для такого платника податку, який: а) є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником – у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років; б) утримує дитину-інваліда – у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років; в) є особою, віднесеною законом до першої або другої категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; г) є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом; г) є інвалідом I або II групи тощо. ▪ 200 відсоткам суми пільги, визначеної раніше, – для такого платника податку, який є: а) Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави, особою, нагородженою чотирма і більше медалями «За відвагу»; б) учасником бойових дій під час Другої світової війни [9]	
База оподаткування податком на доходи фізичних осіб	Різна по країнам ЄС. Податкова служба Ірландії при визначенні загального річного доходу платника податків урахує додаткові (понад основну заробітну плату) доходи від премій чи привілеїв. У Данії та Іспанії у базу оподаткування включаються внески за страхування життя. У Бельгії, Люксембурзі, Голландії, Франції, Великобританії, Швеції та Фінляндії виплати у зв'язку з хворобою обкладаються податком, а в Німеччині, Ірландії, Португалії та Іспанії – не обкладаються. У Великобританії, Люксембурзі й Фінляндії допомога з безробіття враховується в базі оподаткування, а в Ірландії, Австрії, Португалії та Іспанії – не враховується. У багатьох державах аліменти на утримання дітей включаються в дохід, що підлягає оподаткуванню, а законодавства ФРН і Австрії цього не передбачають	Базою оподаткування є загальний оподатковуваний дохід. До загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються: доходи у вигляді заробітної плати; ▪ суми винагород та інших виплат; ▪ доходи від продажу об'єктів майнових і немайнових прав, зокрема інтелектуальної (промислової) власності, та прирівняні до них права, доходи у вигляді сум авторської винагороди, іншої плати за надання права на користування або розпорядження іншим особам нематеріальним активом (творами науки, мистецтва, літератури або іншими нематеріальними активами), об'єкти права інтелектуальної промислової власності та прирівняні до них права (далі – роялті), у тому числі отримані спадкоємцями власника такого нематеріального активу; ▪ дохід від надання майна в лізинг, оренду або суборенду; ▪ дохід у вигляді процентів, дивідендів, доходи у вигляді вигравів, призів; інвестиційний прибуток від проведення платником податку операцій з цінними паперами, деривативами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах; ▪ дохід у вигляді вартості успадкованого чи отриманого у дарунок майна; кошти або майно (нематеріальні активи), отримані платником податку як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, у сумах, які визначені обвинувальним вироком суду незалежно від призначеної ним міри покарання [9]	

Практика застосування ПДВ в Європі свідчить про те, що даний податок є одним з найбільш проблематичних з позиції його адміністрування та контролю за повнотою сплати. ПДВ, як в Україні, так і в країнах ЄС, є найбільш кримінальним податком. Це, перш за все, пов'язано з можливістю відшкодування податку та звільненням від ПДВ операцій експорту, які роблять можливим одночасно уникати сплати податкових зобов'язань та отримувати відшкодування несплаченого податку з бюджету, тож спільною проблемою для всіх Європейських країн є недосконалість механізму відшкодування ПДВ. Саме тому досвід країн ЄС у боротьбі з правопорушеннями у сфері

ПДВ буде корисним для України, яка щорічно несе суттєві втрати через використання численних шахрайських схем з податком на додану вартість. Серед заходів, які вживаються країнами Єврозони, можна виділити: прийняття єдиного законодавства в частині боротьби зі зловживаннями з ПДВ із встановленням чітких правил щодо обміну інформацією та адміністративної співпраці податкових органів країн – членів ЄС; зобов'язання податкових органів надавати необхідну інформацію іншим органам влади в інших країнах у тих випадках, коли це може допомогти запобігти реєстрації або діяльності фіктивних підприємств; технічне, адміністративне та освітнє забезпечення розроблених за-

ходів у боротьбі зі схемами, які фінансувалися через спеціально розроблену програму «Фіскаліс 2003 – 2007»; удосконалення програмного забезпечення за рахунок надання можливості здійснювати електронний аудит платників податків; мінімізація податкових пільг, обмеженість періоду їх застосування до окремих сфер господарювання. Такий досвід європейських країн може бути корисний для застосування в Україні на рівні відносин між органами різних міст, областей та країн, з якими Україна має тісні торговельні зв'язки. Також, на нашу думку, в Україні доцільно впровадити більшу диференціацію ставок ПДВ в залежності від виду діяльності, зокрема варто запровадити знижену ставку ПДВ на товари, які визнані суспільно необхідними (продуктів харчування, ліків, дитячих товарів, товарів щоденного попиту тощо), а для товарів розкоші, підакцизних товарів (шкідливих для здоров'я) варто застосовувати підвищену ставку ПДВ на рівні 25 – 30 %.

Розглядаючи акцизний податок, можна побачити, що спільне для країн ЄС те, що найвагомішим джерелом надходжень від специфічних акцизів є акциз на енергоносії, але надходження від даного податку коливаються у країнах-членах (Італія – 80 % усіх надходжень від акцизу, Ірландія – 41,2 %, Франція, Німеччина, Великобританія – 71 %, 69 % та 54 % відповідно) [17]. Як видно з порівняльної таблиці, спектр підакцизних товарів країн ЄС та України дещо різниться. Так, для України у структурі надходжень від акцизного податку переважають алкогольні і тютюнові вироби, а ставки акцизу на такі товари в Україні значно нижчі ніж у ЄС.

Щодо податку на нерухоме майно, то у надходженнях місцевих бюджетів його частка становить від 10 % у Данії, Фінляндії, Греції, Люксембурзі, до 50 % у Бельгії, Латвії, Литві, Польщі, Словаччині, Словенії, Іспанії та майже 100 % у Великобританії, Естонії, Ірландії [18]. У країнах ЄС лише нечисленні національні уряди отримують прибутки від податків на нерухомість, тому що значною мірою діяльність регіональних і місцевих органів влади фінансується саме з податків на нерухомість. У таких країнах, як Великобританія, Нідерланди, понад 70 % від податків на нерухомість витрачається на діяльність місцевих органів влади [11]. Отже, даний податок, що стягується в Україні, беззаперечно має ряд спільних рис з податком на нерухоме майно, що використовується в країнах ЄС, проте для України найбільш наближеною є модель Польщі, саме тому при реформуванні податкової системи України необхідно орієнтуватися саме на неї і, судячи з достатньо загальних напрямків, які були представлені нам концепцією уряду, даний податок зазнає перетворень, які частково характерні для польської моделі. Користуючись досвідом Польщі, на нашу думку, доцільно було запровадити в Україні більшу диференціацію ставок податку, залежно від того, з якою ціллю використовуються об'єкти нерухомого майна фізичними та юридичними особами; звичайно ж об'єднати земельний і майновий податок, що вже намічається в перспективі, дати можливість управління місцевими громадами самостійно розширювати перелік суб'єктів і об'єктів, яким надається пільга з даного податку; розширити базу оподаткування в залежності від виду нерухомості (для будинків або їх частин – їх корисна площа в м²; для споруд – їх вартість; для земельних ділянок – поверхня в га).

Надзвичайно цікавим для України є досвід оподаткування екологічним податком, оскільки наша країна, маючи один з найбільших ресурсний потенціал у Європі, все ще посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води та інших ресурсів на одиницю ВВП, обсяги промислових відходів на душу населення перевищують аналогічні показники багатьох країн. Це пов'язано з тим, що Україна має порівняно низькі екологічні стандарти в промисловості, хоча угода про асоціацію Україна – ЄС містить умови щодо гармонізації вітчизняного екологічного законодавства з європейським. Предметом оподаткування екологічним податком в Європі може бути будь-що, що здійснює шкідливий вплив на навколишнє середовище, даний податок в країнах ЄС формує найбільшу частину надходжень до бюджету від оподаткування. В Україні надходження від екологічного податку до бюджету мають тенденцію до зростання, однак цих коштів недостатньо для фінансування більшості необхідних природоохоронних заходів. Саме тому, використовуючи досвід країн ЄС і зважаючи на екологічні проблеми в Україні, доцільно було розширити для юридичних осіб перелік об'єктів оподаткування екологічним податком (передбачити справляння цього податку за шкідливий вплив фізичних та біологічних факторів на навколишнє природне середовище та людину (шум, вібрація, електромагнітне випромінювання тощо)), надавати суттєві податкові пільги суб'єктам, що використовують або виробляють біопаливо, оскільки суттєві акценти в екологічній і податковій політиці євро спільноти зроблені саме на використання та виробництво біопалива, про що свідчить той факт, що Європа є одним з основних виробників біодизеля у світі та імпортером сировини для його виробництва.

Практика оподаткування прибутку підприємств в країнах Європи досить цікава для України. Так, нафтодобувні підприємства Великобританії, крім податку за основною ставкою, вносять до бюджету ще 50 % доходу, який у них залишається. Ставки податку майже у всіх країнах, за виключенням Кіпру, вищі ніж в Україні. На початкових етапах гармонізації податкового законодавства ЄС виникали проблеми подвійного оподаткування крупних транснаціональних корпорацій. В Німеччині широко застосовується прискорена амортизація, яка дає змогу в перший рік придбання обладнання списувати до 50 % його вартості, а в перші три роки – до 80 %, в той же час в Україні є значні обмеження в податковому законодавстві на застосування даного методу. У Франції існує податок на чистий прибуток, при цьому прибуток визначається з урахуванням усіх його операцій. Він розраховується як різниця між доходами підприємства та витратами, пов'язаними з виробничою діяльністю. У Швеції при сплаті національного податку на прибуток усі платники податку поділяються на резидентів і нерезидентів. Резиденти сплачують податок з усієї суми доходів, а нерезиденти – тільки з прибутку, отриманого у Швеції. Ставка податку на прибуток – 28 %. Не існує місцевих податків для корпорацій, а також немає різниці між розподіленим і нерозподіленим прибутком. При розрахунку прибутку акції підприємства оцінюються за нижчою ринковою ціною їх вартості. База оподаткування зменшується на витрати, пов'язані з бізнесом, у тому числі відсотки по кредитах, по інвестуванню філій або придбання нового об-

ладнання [19]. У ЄС були прийняті важливі рішення щодо усунення податкових бар'єрів на шляху транснаціональної діяльності західноєвропейських компаній: Директива «Про єдину систему оподаткування материнських фірм та їх філіалів» [20] і Конвенція «Про усунення подвійного оподаткування прибутку асоційованим підприємств» [21]. Згідно з цими документами національні податкові відомства повинні або звільняти від оподаткування величину прибутку, яка перераховується іноземним компаніям, розташованим на їх території філіям, або враховувати сплачені цими філіями податки при оподаткуванні материнської компанії. Компанії можуть за необхідності звертатися до арбітражних органів ЄС. Така процедура відображає інтереси не тільки великих індустріальних груп, а й насамперед малих та середніх підприємств, які займаються експортом товарів через свої представництва в інших країнах ЄС [11]. Також доцільно б було скористатися досвідом ЄС щодо скасування податку з дивідендів, що значною мірою могло б підвищити інвестиційну привабливість вітчизняних підприємств. Визнання рік податковим періодом для сплати податку на прибуток дало б змогу суттєво скоротити час на сплату податків в Україні. Досить цікавим є досвід Швеції, що застосовує єдину податкову декларацію для всього підприємства. Вона складається з двох частин: одна призначена для ПДВ, інша – для прибуткового податку та соціальних внесків. Таке практичне запровадження принципу єдності податкової звітності в адмініструванні податків є зручним як для платника, так і для податкової служби. Поряд із цим основна проблема, яка має бути вирішена, – це уніфікація податкового і бухгалтерського обліку при розрахунку розміру податку на прибуток та ліквідація податкових різниць або їх максимальна мінімізація.

Висновки. За результатами проведеного дослідження було встановлено, що система оподаткування України та країн ЄС має спільні риси, проте існує багато суттєвих розбіжностей, які б у разі їх ліквідації могли б принести позитивний ефект при їх впровадженні в Україні. Так, основними змінами в системі оподаткування має стати: наближення бухгалтерського і податкового обліку і максимальна ліквідація податкових різниць при розрахунку суми оподаткованого прибутку підприємств; диференціація ставок ПДВ, мінімізація пільг з даного податку, максимальна співпраця податкових органів різних рівнів, а також налагодження системи електронної взаємодії податкових органів і платників; розширення бази оподаткування екологічним податком та податком на нерухоме майно; спрощення процедури подання звітності, зменшення кількості податків шляхом їх часткової ліквідації або об'єднання тощо. Науковою новизною проведеного дослідження є систематизація та проведення порівняльного аналізу діючої системи оподаткування в Україні з податковою системою країн ЄС та перспективною моделлю реформування даної сфери в Україні. Практичне значення даного дослідження полягає саме у виділенні позитивного для України досвіду в податковій сфері, який практикується у країнах ЄС, оскільки інститути оподаткування та податковий механізм потребують значного спектра заходів по їх вдосконаленню. Європейський шлях, який обрала для себе Україна, вимагає у процесі реформування податкової системи орієнтуватися саме на європейське податкове законодавство і враховува-

ти досвід реформування країн ЄС. Проте варто пам'ятати, що західні концептуальні підходи у податковій сфері мають бути максимально адаптованими до українських умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. PWC / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/index.jhtml>
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.finsettings.com/novini/4431-bznes-v-ukrayin-stav-vitrachati-menshe-chasu-na-splatu-podatkv-ta-eksportno-mportn-operaciyi-svtoviy-bank.html>
3. В Україні з зарплати беруть більше податків, ніж у Швеції // Високий Замок. – 22 січня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wz.lviv.ua/news/26001>
4. Бізнес в Україні продовжує відчувати тиск податкових органів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yurincom.com/ua/legal_news/B-znes-v-Ukrain--prodovzhuie-v-dchuvati-tisk-podatkovih-organ-v--publication/
5. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо усунення окремих неузгодженостей норм законодавства» : документ 1200-18; редакція від 02.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1200-18>
6. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» : документ 1166-18; редакція від 02.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1166-18>
7. Директива Ради 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість : документ 994_928; прийняття від 28.11.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_928
8. Директива Совета Европейского союза 2008/118/ЕС от 16 декабря 2008 г. об общих условиях взимания акцизов и отмене Директивы 92/12/ЕЭС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bazazakonov.ru/doc/?ID=1759178>
9. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України : документ 2755-17; редакція від 04.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
10. Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco // Official Journal of the European Union Law. – 176 5.7.2011, P. 24 – 36.
11. Гармонізація податкового законодавства : українські реалії : монографія / [Білецька Г. М., Кармаліта М. В., Куц М. О. та ін.]. – К. : Алерта, 2012. – 222 с.
12. Экологические налоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rus-finans.com/osobennosti-nalogooblojeniya-v-stranah-evropeiskogo-soyza/ekologicheskie-nalogi.php>
13. Серебрянский Д. М. Міжнародний досвід гармонізації бухгалтерського та податкового обліку з податку на прибуток / Серебрянский Д. М., Смірнова О. М., Огороднікова І. І. – Ірпінь : НДІ фінансового права, 2013. – 75 с.
14. Ставки прибуткового податку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gov.uk/>
15. Прибутковий податок у Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.french-property.com/>
16. Податки в Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.internations.org>

17. Лютий І. О. Податки на споживання в економіці України / Лютий І. О., Дрига А. Б., Петренко М. О. – К. : Знання, 2005. – 355 с.

18. Налоговые системы зарубежных стран : учеб. для вузов / [под ред. В. Г. Князева, Д. Г. Черника]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 191 с.

19. Литвиненко Я. В. Податкові системи зарубіжних країн : навч. посіб. / Я. В. Литвиненко, І. Д. Якушик. – К. : МАУП, 2010. – 208 с.

20. Директива Ради 90/435/ЄЕС «Щодо загальної системи оподаткування, яка застосовується до материнських компаній та дочірніх підприємств різних держав-членів» від 23 липня 1990 року : документ 994_358; поточна редакція від 23.07.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_358

21. Convention on the elimination of double taxation in connection with the adjustment of profits of associated enterprises (with final act and declarations) : Concluded at Brussels on 23 July 1990. – 33 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://untreaty.un.org/unts/60001_120000/30/3/00058131.pdf

REFERENCES

"Biznes v Ukraini prodovzhuie vidchuvaty tisk podatkovykh orhaniv" [Business in Ukraine continues to feel the pressure of the tax authorities]. http://yurincom.com/ua/legal_news/B-znes-v-Ukrain--prodovzhuie-v-dchuvati-tisk-podatkovih-organ-v-publication/

Biletska, H. M. et al. Harmonizatsiia podatkovoho zakonodavstva : ukrainski realii [Harmonization of tax legislation: Ukrainian realities]. Kyiv: Alerta, 2012.

"Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco" [Official Journal of the European Union Law, no. 1765.7 (2011): 24-36.

"Convention on the elimination of double taxation in connection with the adjustment of profits of associated enterprises (with final act and declarations)" http://untreaty.un.org/unts/60001_120000/30/3/00058131.pdf

"Ekologicheskie nalogi" [Environmental taxes]. <http://rus-finans.com/osobennosti-nalogooblozheniya-v-stranah-evropei-skogo-soyza/ekologicheskie-nalogi.php>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1166-18>

[Legal Act of Ukraine] (2006). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_928

[Legal Act] (2008). <http://bazazonov.ru/doc/?ID=1759178>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1200-18>

Liutyi, I. O., Dryha, A. B., and Petrenko, M. O. Podatky na spozhyvannia v ekonomitsi Ukrainy [Consumption taxes in the economy of Ukraine]. Kyiv: Znannia, 2005.

Lytvynenko, Ya. V., and Yakushyk, I. D. Podatkovi systemy zarubizhnykh krain [The tax systems of foreign countries]. Kyiv: MAUP, 2010.

[Legal Act] (1990). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_358

Nalogovye sistemy zarubezhnykh stran [Tax systems in foreign countries]. Moscow: YUNITI, 1997.

"Prybutkovyi podatok u Frantsii" [Income tax in France]. <http://www.french-property.com/>

"Podatky v Nimechchyni" [Taxes in Germany]. <http://www.internations.org>

PWC. <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/index.jhtml>

"Stavky prybutkovoho podatku" [Income tax rates]. <http://gov.uk/>

Serebrianskyi, D. M., Smirnova, O. M., and Ohorodnikova, I. I. Mizhnarodnyi dosvid harmonizatsii bukhgalterskoho ta podatkovoho obliku z podatku na prybutok [International experience of harmonization of accounting and taxation from income tax]. Irpin: NDI finansovoho prava, 2013.

"V Ukraini z zarplaty berut bilshe podatkov, nizh u Shvetsii" [In Ukraine, wages are more in taxes than in Sweden]. <http://www.wz.lviv.ua/news/26001> <http://www.finsettings.com/novini/4431-bznes-v-ukrayin-stav-vitrachati-menshe-chasu-na-splatu-podatku-ta-eksportno-mportno-operacyi-svtoviy-bank.html>

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА УКРАИНЫ

© 2014 ДОРОВСКОЙ А. В.

УДК 338.001.36

Доровской А. В.

Состояние и перспективы развития фармацевтического рынка Украины

Рассмотрены основные тенденции развития украинского фармацевтического рынка и основные сдерживающие его факторы. Отмечено сходство тенденций развития фармацевтических рынков постсоветского пространства, в русле которых функционирует и фармрынок Украины. Показаны общемировые тенденции, влияющие на украинский фармацевтический рынок. Обозначены основные проблемы функционирования и развития фармацевтической отрасли, отражающиеся на показателях отечественного рынка. Показаны перспективные направления развития фармрынка Украины и основные риски осуществления преобразований в отрасли.

Ключевые слова: фармацевтический рынок, тенденции развития, темпы развития, локальные производители, госпитальный сегмент, реимбурсация

Рис.: 13. **Табл.:** 3. **Библ.:** 17.

Доровской Александр Викторович – кандидат экономических наук, доцент, генеральный директор, Фармацевтическая компания «Здоровье» (ул. Шевченко, 22, Харьков, 61013, Украина)

Email: office@zt.com.ua

УДК 338.001.36

UDC 338.001.36

Доровський О. В. Стан і перспективи розвитку фармацевтичного ринку України

Розглянуто основні тенденції розвитку українського фармацевтичного ринку і основні фактори, що його стримують. Відмічені подібності тенденцій розвитку фармацевтичних ринків пострадянського простору, в руслі яких функціонує й фармринок України. Показані загальносвітові тенденції, що впливають на український фармацевтичний ринок. Позначені основні проблеми функціонування та розвитку фармацевтичної галузі, що відбиваються на показниках вітчизняного ринку. Показані перспективні напрямки розвитку фармринку України та основні ризики для здійснення перетворень у галузі.

Ключові слова: фармацевтичний ринок, тенденції розвитку, темпи розвитку, локальні виробники, госпітальний сегмент, реімбурсація

Рис.: 13. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 17.

Доровський Олександр Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, генеральний директор, Фармацевтична компанія «Здоров'я» (вул. Шевченка, 22, Харків, 61013, Україна)

Email: office@zt.com.ua

Dorovsky O. V. The Condition and Development Prospects of the Pharmaceutical Market of Ukraine

Principal developmental trends of the Ukrainian pharmaceutical market are considered as well as its primary deterrents. Similar trends are singled out in the development of post-Soviet pharmaceutical markets which are also characteristic of the pharmaceutical market of Ukraine. Worldwide trends are demonstrated which have an effect on the Ukrainian pharmaceutical market. Major issues associated with functioning and development of the pharmaceutical industry are pointed out which affect the indices of the domestic market. Prospective lines of development of the pharmaceutical market of Ukraine are shown as well as basic risks to introduction of changes to the industry.

Keywords: pharmaceutical market, developmental trends, development rates, local manufacturers, hospital segment, reimbursement

Pic.: 13. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 17.

Dorovsky Oleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, General Director, Pharmaceutical company «Zdorovie» Ltd (vul. Shevchenko, 22, Kharkiv, 61013, Ukraine)

Email: office@zt.com.ua

Введение. Одной из важнейших задач проводимой государством политики является охрана здоровья его граждан путем обеспечения эффективного функционирования системы здравоохранения, направленного на рост уровня и качества жизни населения, сохранение его трудоспособности. Одной из центральных составляющих системы здравоохранения является фармацевтическая отрасль страны, в связи с чем различные аспекты ее функционирования и развития являются предметом исследований ученых всех стран мира. Учитывая же тот факт, что современная фармация относится к наиболее высокотехнологичным и наукоемким секторам экономики и при соответствующих условиях может стать локомотивом инновационного развития страны, проблематика направлений и условий ее развития вызывает постоянный рост интереса к ней со стороны как ученых, так и практиков.

Целью приведенного в статье исследования является анализ основных особенностей и тенденций функцио-

нирования украинского рынка фармации, а также выявление направлений его развития.

Результаты. Фармацевтический рынок Украины образовался в начале 90-х гг. XX в. История его формирования условно делится аналитиками на 4 этапа. На первом этапе (1990 – 1995 гг.) на рынке наблюдался острый дефицит лекарственных средств (ЛС) отечественного производства при отсутствии государственной поддержки отрасли и возможности получения кредитов, что привело в середине 90-х гг. к вытеснению отечественных производителей. На втором этапе (1995 – 1998 гг.) началось постепенное первичное насыщение рынка, прерванное в результате финансового кризиса 1998 г. Продажи импортеров сократились на 40 %, а отечественных производителей – на 5 % (переключение потребителей на низкостоймостной сектор препаратов позволило удержаться отечественным производителям). На третьем этапе началось постепенное структурирование и насыщение рынка. Кроме жизненно

необходимых, появлялись препараты средне- и высоко-стоимостной ниш, отечественные заводы наращивали выпуск генериков. Рынок становился все более привлекательным в силу высоких темпов роста. Перед финансово-экономическим кризисом 2008 г. третий этап развития сменился четвертым. Он характеризовался повышенным интересом к украинским фармацевтическим компаниям со стороны иностранных инвесторов, однако многим сделкам не удалось осуществиться. Тем не менее, украинская фармацевтика пострадала менее других отраслей. Рынок вырос на 27 % в гривне, в долларах сократился на 15 %, а в упаковках – на 6 %.

Анализ основных характеристик фармацевтического рынка Украины позволяет отметить сходство его общих черт и тенденций с рынками стран постсоветского пространства. Это, прежде всего, высокие темпы роста. Так, хотя в настоящее время украинский фармацевтический рынок занимает не более 0,4 – 0,5 % мирового рынка, он демонстрирует положительную динамику и большой потенциал. На современном этапе фармацевтический рынок Украины является вторым по объемам среди стран СНГ после России (по итогам 2012 г. Украина занимала 12 – 14 % рынка СНГ, его объем достиг 3,9 млрд USD, а в 2013 г. более 4 млрд USD, при среднегодовых темпах прироста не менее 10 %) (рис. 1).

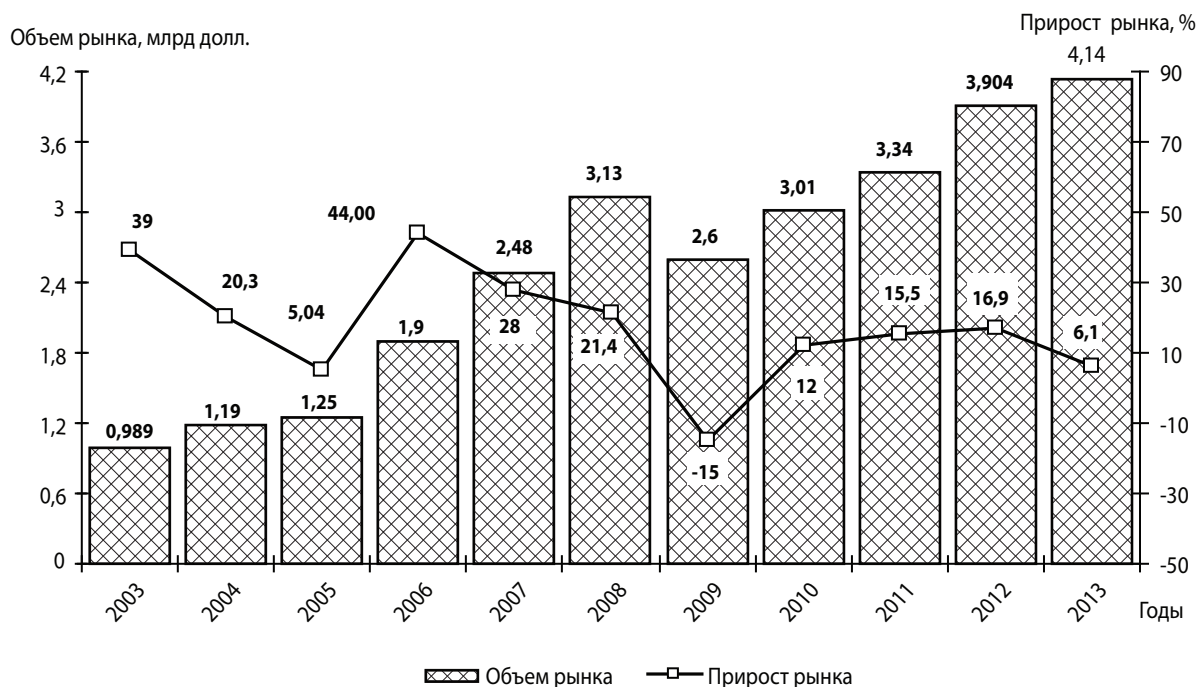

Рис. 1. Параметры фармацевтического рынка Украины*

* Составлено по материалам [2; 7; 12 – 14]

Классификация «IMS Health» относит украинский рынок к категории «быстрорастущих», находящихся в третьей подгруппе развивающихся фармрынков, вместе с Вьетнамом, Египтом, Пакистаном и Уругваем [6]. Некоторое замедление, хотя и с прогнозируемым ростом, наблюдается на розничном рынке лекарственных средств (ЛС) в динамике 2006 – 2013 гг. (рис. 2; 3).

По классификации МВФ, Украина относится к сегменту развивающихся стран со сравнительно низким уровнем доходов населения, а, следовательно, с низкой покупательной способностью, что подтверждают данные государственной службы статистики. Уровень потребления фармпродукции на душу населения в Украине самый низкий в Европе и третий по величине из стран СНГ (табл. 1).

Динамика рынка лекарственных препаратов непосредственно зависит от личного благосостояния населения. Среднестатистический житель Украины в 2012 г. потреблял ЛС на сумму, не превышающую 58 долл. США, почти в 3 раза меньшую, чем его ближайший

сосед из Польши, в 5 раз меньшую, чем житель Словакии, и в 12 раз меньшую, чем американец. При существующем уровне доходов большая часть населения Украины не готова тратить на лекарства более 120 грн в месяц (рис. 4).

Следующая важнейшая черта украинского фармацевтического рынка, характерная для рынков постсоветского пространства, – это существенное преобладание на внутреннем рынке препаратов локального производства в натуральном выражении (условные упаковки), в то время как в стоимостном выражении преобладают импортные препараты. Так, на начало 2013 г. доля отечественных ЛС составила 65 % в натуральном выражении и 31 % – в стоимостном. Средневзвешенная стоимость 1 упаковки ЛС украинского производства составляла 1,27 USD, а иностранного – 5,27 USD, то есть упаковка отечественного ЛС почти в 4 раза дешевле импортного. Начиная с 2010 г., на фармрынке Украины наметились позитивные тенденции: наращивался объем потребления ЛС в стоимостном и на-

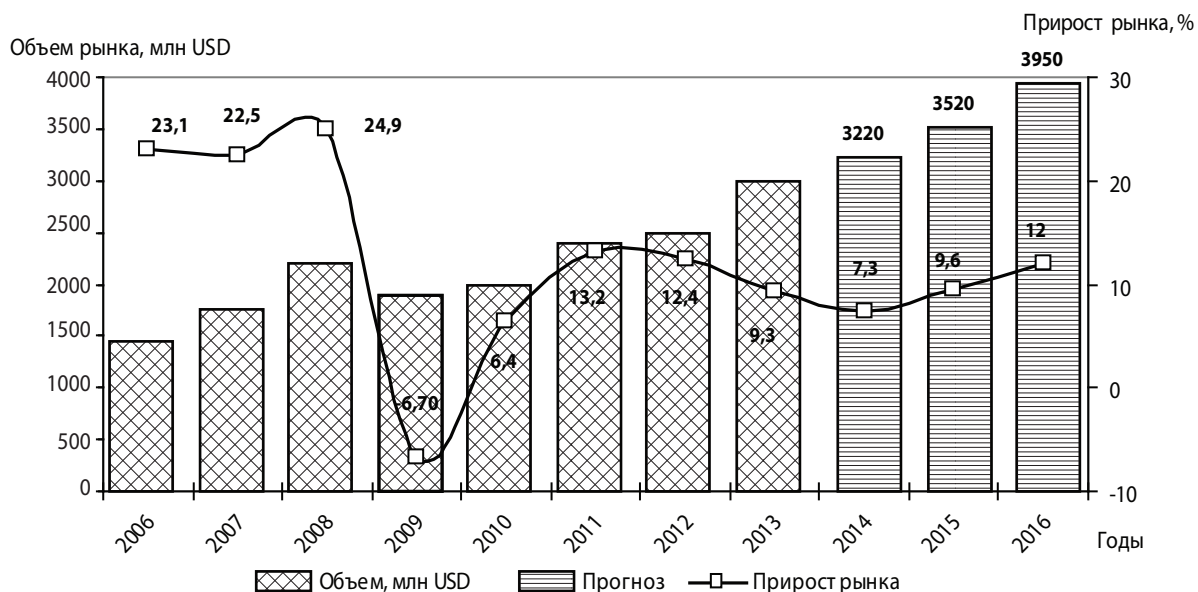

Рис. 2. Розничный сегмент рынка ЛС в стоимостном выражении [11]

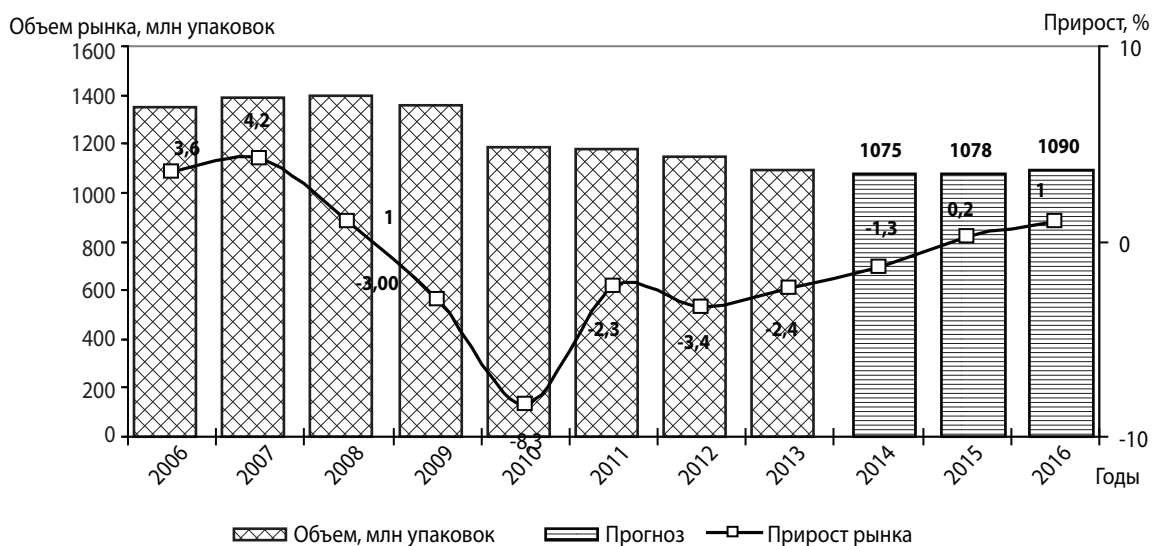

Рис. 3. Розничный сегмент рынка ЛС в натуральном выражении [11]

Таблица 1

Показатель душевого потребления ЛС в некоторых странах Европы, Азии и СНГ, 2012 г. [5]

Страна	Потребление ЛС, USD/год
США	704
Япония	620
Канада	460
Франция	459
Германия	411
Словакия	250
Польша	150
Россия	100
Беларусь	71
Украина	58 (2012 г.); 74,4 (2013 г.)
Казахстан	35

Таблиця 2

Расходы на НИОКР и их соотношение к ВВП в Украине, млн грн*

Год	Всего	Исследования, в том числе			Доля НИОКР в ВВП
		фундаментальные	прикладные	разработки	
2007	6700,7	1504,0	1132,6	3303,1	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	0,90
2009	8653,7	1916,6	1412,0	4215,9	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	0,90
2011	10349,9	2205,8	1866,7	4985,9	0,79
2012	11252,7	2621,9	2057,7	5369,9	0,80

* Составлено по материалам [15]

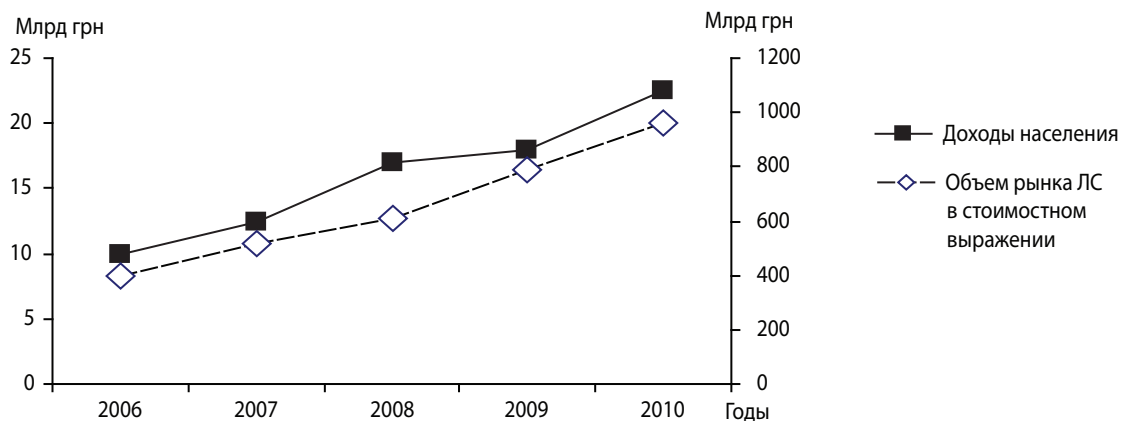

Рис. 4. Взаимосвязь объема розничного рынка ЛС и доходов населения Украины [1; 12]

туральному вираженні, співвідношення долей імпортової продукції та продукції локального виробництва претерпівало змінення. Уже відзначалося, що найбільш висока частка українських препаратів в натуральному вираженні на внутрішньому ринку зафіксована в 2012 г. Вона становила близько 65 % (один з найвищих показників серед країн СНГ). При цьому в стоимостному вимірюванні на українську продукцію приходилося 31 % загальних продаж (+2 % порівняно з 2011 г.). Таким чином, спостерігається зростання частки локальної продукції, характерне для ринків більшості країн пострадянського простору. Появленню цієї тенденції сприяв кризовий період, коли скорочення платіжеспособності населення призводило до перегляду їх уподобань до більш дешевих препаратів, представлених українськими виробниками. В останні 2 роки розвиток сегмента препаратів локального виробництва стимулюється переважно за рахунок зростання середньозваженої ціни за упаковку, яка в розрізі всього українського фармринку з року в рік зростає. З вищесказанного випливає, що український фармацевтичний ринок структурований на високостоймовий сектор, до якого належить основна частина імпортованих препаратів, і середньо- та низькостоймовий, який в основному охоплює продукцію локального виробництва. В зростанні ринку, крім індексу інфляції, є частка індексу заміщення, що свідчить про збільшення фізичного обсягу споживання поряд з зміною структури розничних продажів. Процес сегментації фармацевтичного ринку має позитивний

характер і свідчить про зростаючу перевагу населенням України середньо- та високостоймового сектору ЛС та деякому зниженні попиту на низькостоймові препарати (рис. 5).

Українські виробники мають пріоритет в натуральних обсягах продажів у зв'язі з освоєнням ніші низькостоймових препаратів. Однак, якщо в кризовий період (2009 г.) основною рушійною силою зростання ринку в національній валюті була інфляційна складова, то вже з 2010 г. зростання ринку обумовлено збільшенням кількості споживаних упаковок та перерозподілом попиту з дешевих на більш дорогі препарати [14]. Таким чином, на останні роки поступово зменшується частка товарів низькостоймового сектору (до 0,5 USD і від 0,5 до 2 USD) (рис. 6).

Щоб зберегти споживача, вітчизняним виробникам необхідно виводити на ринок нові торгові марки, які можуть бути конкурентоспроможними не тільки за ціною. Цей процес уже почався. З'явилися українські бренди, що належать не групі компаній, а окремим виробникам, і позиція цих брендів уже достатньо вагома на ринку України. Це свідчить про готовність провідних вітчизняних виробників до інтервенції в нішу середньостоймових препаратів. Тенденція до імпортозаміщення на фармацевтичному ринку слабо виражена: активної політики імпортозаміщення, прийнятої на зброю в інших країнах пострадянського простору (Білорусь, Казахстан), уряд України не проводить. Процеси імпортозаміщення відзначаються

Доля сегмента по стоимости упаковки, %

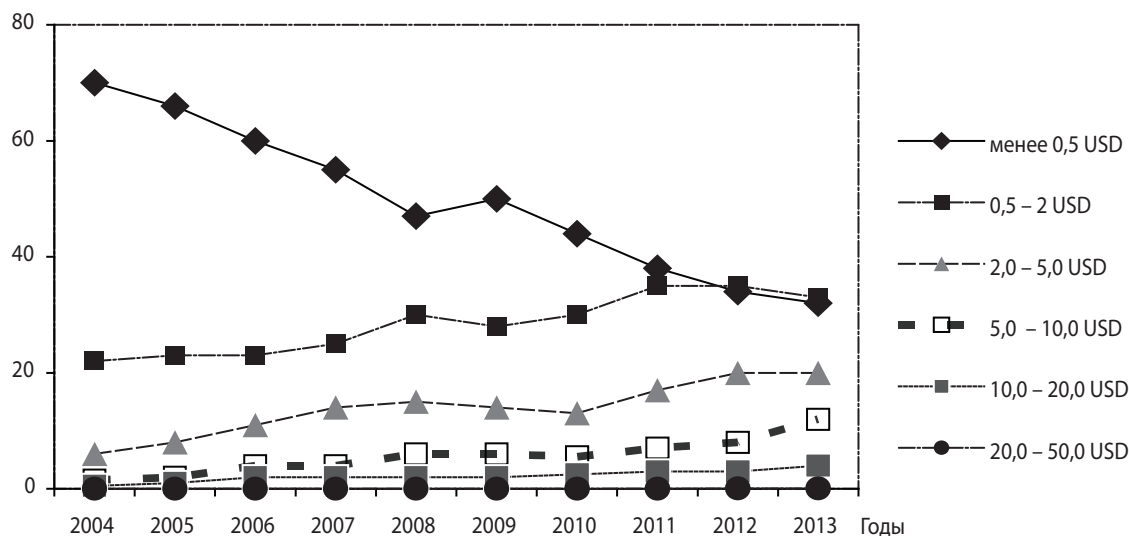

Рис. 5. Тенденції сегментації ринку ЛС по вартості 1 упаковки [11]

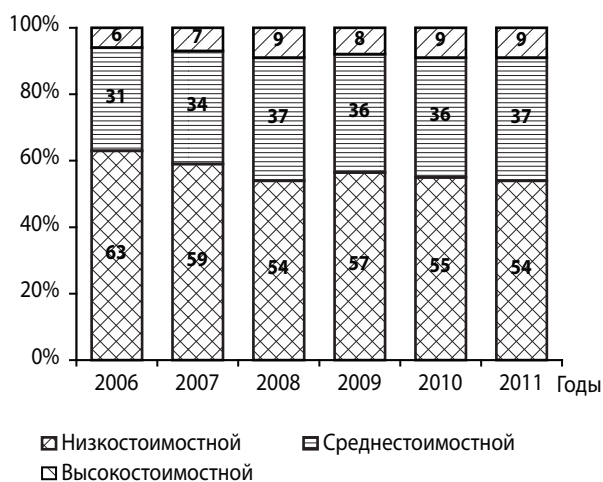
в основному в госпитальному сегменті – здесь преобладают препараты украинского производства, аккумуляющие до 87 % объема госпитальных закупок в натуральном и более 50 % в денежном выражении [9; 14].

Несмотря на позитивные сдвиги на рынке, доля высокостоймостного сектора на фармрынке Украины невелика, а именно к этому сектору относится большинство инновационных препаратов. Однако отечественных инновационных препаратов на рынке нет, что напрямую связано с высокой стоимостью исследований и разработок (в настоящее время стоимость разработки одного препарата от 900 млн до 1,5 млрд USD). Большинство отечественных предприятий не имеет таких средств, а государство практически не оказывает поддержки развитию фармотрасли. Затраты Украины на НИОКР с каждым годом снижаются и в настоящее время в 4 – 5 раз ниже таковых в развитых странах Запада, и ниже, чем в РФ. Доля расходов на НИ-

ОКР в Украине не достигает 1 %, при этом доля фармации не превышает 0,1 %, что сдерживает разработку современных инновационных препаратов (табл. 2).

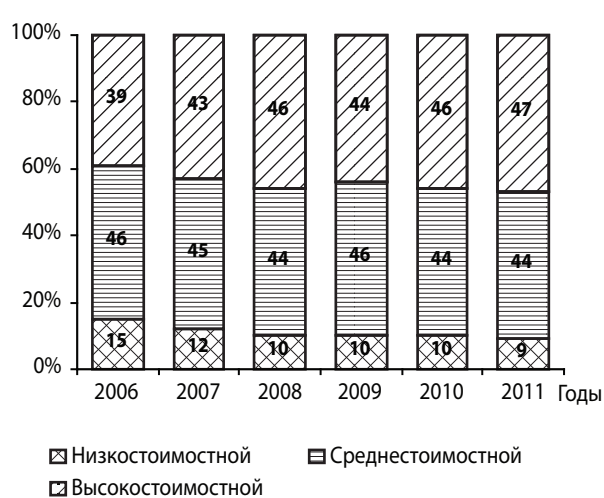
Все этапы стратегического инновационного процесса очень трудоемки, требуют значительных капиталовложений, растянуты во времени и сопровождаются большим количеством рисков. Так, лишь 40 % инновационных препаратов имеют успех в клинической апробации, из них менее 10 % попадают на рынок, 50 % которых не оправдывают вложенных затрат, и только треть становится прибыльными. Тем не менее, крупные производители инвестируют в инновации собственные средства. Однако оригинальных продуктов за годы независимости создано не более десятка. В настоящее время инновации украинского фармрынка оценивают как «улучшающие продуктовые инновации в масштабах государства, отрасли или предприятия с реактивным характером возникновения, направленные на получение социального и экономического эффекта» [10].

Доля сегмента

а)

Доля сегмента

б)

Рис. 6. Структура ринку аптечних продаж ЛС в натуральному (а) і стоимостном (б) вираженні по сегментам [1]

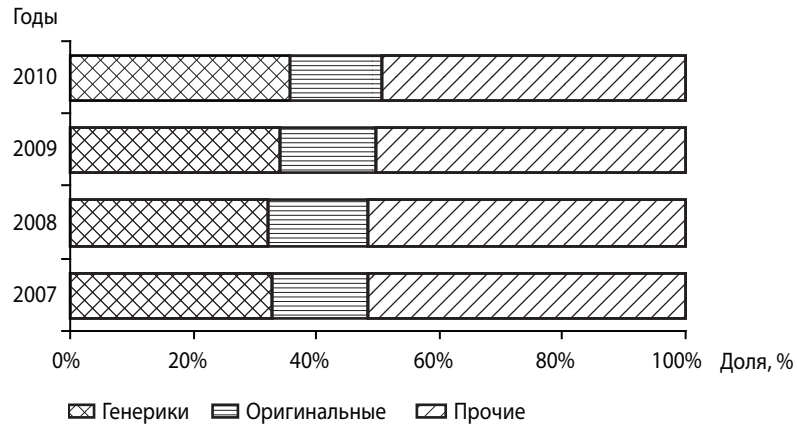

Рис. 7. Доля генерических и оригинальных препаратов на украинском рынке (в стоимостном выражении)

Поэтому значительную долю национального фармацевтического рынка, до 85 – 90 %, занимают генерики. На украинском фармацевтическом рынке на начало 2013 г. генерические препараты были представлены 1664 наименованиями в 4558 лекарственных формах; зарегистрированные оригинальные ЛС представлены 412 наименованиями в 896 формах. Таким образом, генерические препараты по количеству в 4 раза опережают оригинальные продукты, и их доля на украинском розничном рынке имеет тенденцию к росту, как в стоимостном, так и в натуральном выражении. Доля оригинальных препаратов в натуральном выражении в несколько раз ниже, чем в стоимостном, ее

динамика незначительна. На начало 2013 г. были зафиксированы следующие показатели фармацевтического рынка Украины: зарегистрировано более 13 тыс. наименований готовых ЛС (отечественных – 3950, иностранных – 9477); из них генерики – 37 %, оригинальные препараты – 17 %, иммунобиологические – 2 %, остальные – традиционные (рис. 7; 8) [3]. Структура украинского фармацевтического рынка, распределенная по времени вывода препаратов на рынок, наглядно показывает устоявшееся преобладание «старых», традиционных лекарственных средств и отсутствие инновационных препаратов, что является следствием низкого уровня инвестиций в отрасль (рис. 9).

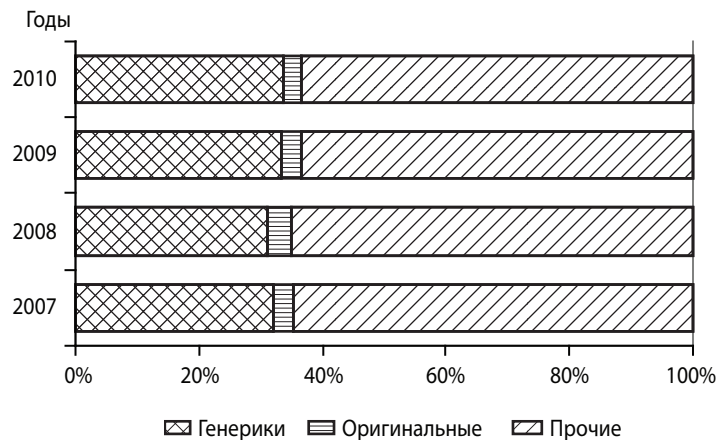

Рис. 8. Доля генерических и оригинальных препаратов на украинском рынке (в натуральном выражении)

Однако состояние здоровья рынка определяется объемами продаж, совершенными продуктами 1-го и 2-го года жизни. Для зрелых рынков этот показатель составляет 2,5 – 3 % в год. В Украине этот показатель находится вблизи 5 %, что характеризует достаточно активное обновление рыночного портфеля (рис. 10).

В Украине, как и во всем мире, отмечаются тренды к сокращению населения, старению нации, росту распространенности онкологической патологии и заболеваний сердечно-сосудистой системы, расширению спектра хронических заболеваний. Учитывая низкий уровень доходов населения, единственной возможностью населения получить доступ к инновационным ЛС являются госзакупки

(госпитальный сегмент) и реимбурсация. Однако система здравоохранения Украины характеризуется крайне низким уровнем государственного обеспечения населения лекарственными средствами. Если в развитых европейских странах доля государственного обеспечения составляет 60 – 90 %, то в Украине только 10 – 15 %. В 2012 г. в Украине начато внедрение системы частичного государственного возмещения стоимости лекарственных средств в сегменте антигипертензивных препаратов, планируется внедрение аналогичных программ с целью повышения доступности медикаментозной помощи для пациентов с сахарным диабетом, а также онкологической патологией. Ожидается, что при условии развития госпитального сегмента укра-

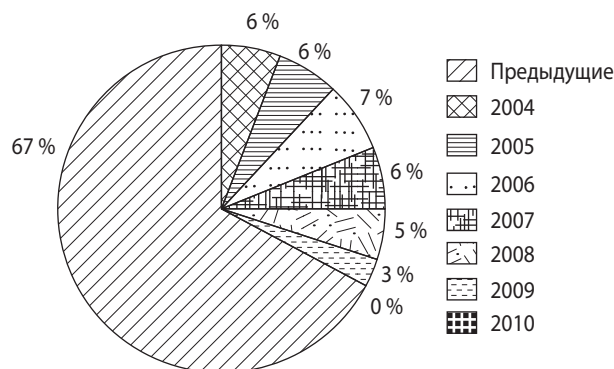

Рис. 9. Структура українського фармацевтичного ринку, розподілена по строку життя ЛС, 2011 г. [2]

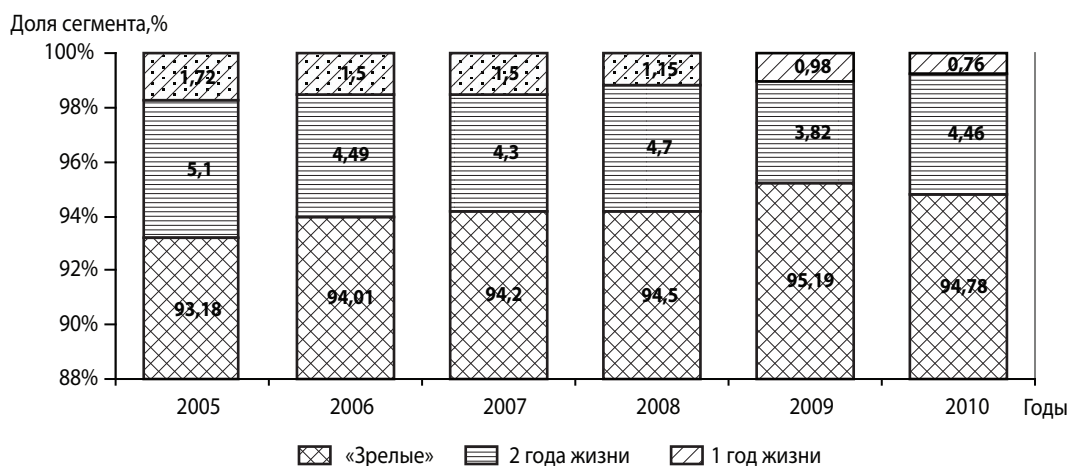

Рис.10. Об'єми продаж, совершених ЛС по категоріям: зрілі, 1-го і 2-го года життя [2]

инского фармрынка и внедрения системы реимбурсации общий рост рынка ускорится.

Экспорт лекарственных средств является для развитых стран существенной долей общего экспорта продукции с высокой добавленной стоимостью. Объемы экспорта развитых стран выражаются миллиардами долларов, в то время как Украина экспортирует ЛС на сумму, не превышающую 180 млн USD. Рынки развитых стран имеют программы поддержки собственных производителей, жесткие требования к производству и регистрации ЛС, другие нетарифные ограничения, что делает неконкурентоспособным украинского производителя. В 2011 г. доля экспорта Украины в мировом экспорте ЛС составляла немногим более 0,06 % (рис. 11).

При этом, экспорт в страны ТС занимал 56,4 % всего экспорта ЛС из Украины (Россия – 27 %; Беларусь – 16,3 %; Казахстан – 14,1 %), тогда как в ЕС – 5,1 % (рис. 12).

По данным Государственного реестра, в Украине насчитывается около 8,5 тысяч импортных ЛС. Из них 3,5 тыс. торговых наименований производится на территории стран с недостаточным контролем за условиями производства [8]. В географической структуре импорта среди стран по объему поставок готовых лекарственных средств в денежном выражении лидируют Германия и Индия (2-е место). 3-ю позицию по объему импорта готовых лекарственных средств занимает Франция. В доле «других» стран скрыт Китай, являющийся, как и Индия, крупным

поставщиком дешевых субстанций на украинский рынок (рис. 13).

Анализ показывает, что при импорте ЛС в Украину, равном 8651,4 млн грн. (по ценам 2011 г.), экспорт ЛС из Украины составлял всего 150 млн грн, то есть менее 1,8 % объема импорта.

В последнее десятилетие в мировой фармацевтической отрасли активно развивается биотехнологический сектор ЛС, обладающих рядом преимуществ перед традиционными низкомолекулярными препаратами. Однако развитие биофармацевтики практически не затронуло отечественную науку и технологии, ее доля в мировом биотехнологическом производстве составляет менее 0,1 %. Сектор биофармацевтики в Украине насчитывает всего 167 препаратов отечественного производства, при этом зарегистрировано всего 2 субстанции и один препарат in bulk (в крупной фасовке). Доля отечественных биотехнологических ЛС не превышает 20 % от общего объема внутреннего рынка таких препаратов, свыше 70 % рынка занимает импорт (табл. 3).

Будущее же фармбизнеса существенно зависит от регуляторной позиции государства. За последние годы государство предприняло ряд мер, регулирующих обращение ЛС [3; 4; 16]:

- принятие Закона Украины «О лекарственных средствах» (1996 г.);
- создание национальной системы фармаконадзора (1997 г.);

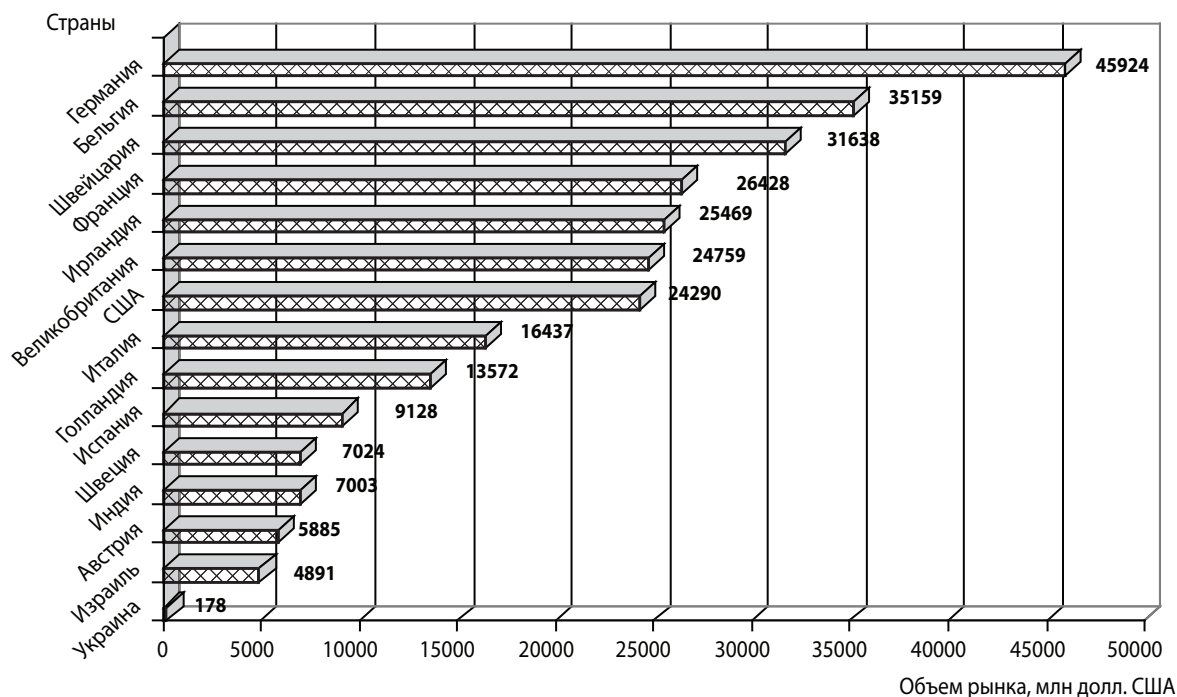

Рис. 11. Мировой экспорт лекарственных средств, 2011 г.*

* Составлено по материалам [17]

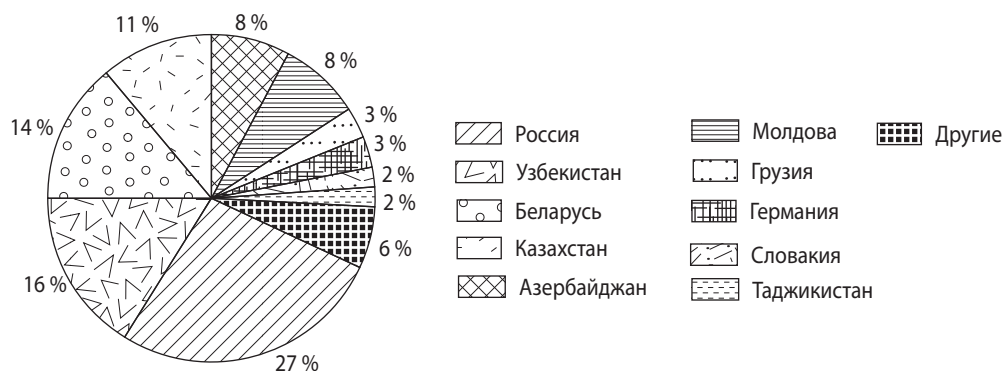

Рис. 12. Географическая структура украинского экспорта лекарственных препаратов (в стоимостном выражении), 2012 г. [7]

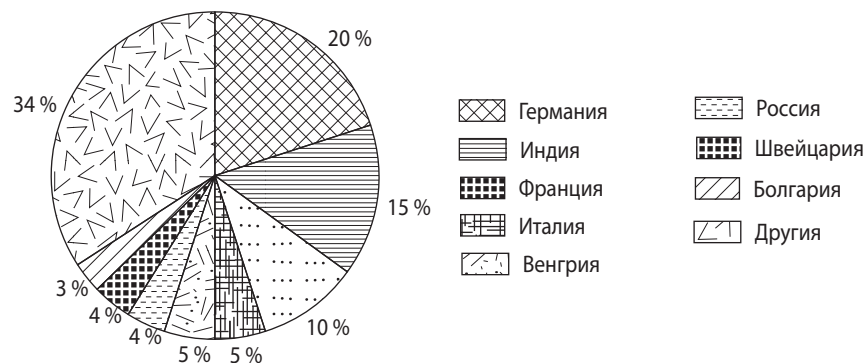

Рис. 13. Географическая структура украинского импорта лекарственных препаратов (в стоимостном выражении), 2012 г. [8]

Таблиця 3

Иммунобиологические препараты, зарегистрированные в Украине, 2013 г. [9; 11]

Группа ЛС	Отечественные	Импортные	Всего
In bulk	1	31	32
Диагностические	8	4	12
Лечебные	74	64	138
Лечебно-диагностические	4	0	4
Лечебно-профилактические	51	70	121
Профилактические	24	66	90
Субстандарт	2	1	3
Субстанции	2	14	16
Другие	1	0	1
Итого	167	250	417

- внедрение Государственной Фармакопеи Украины (2001 г.) и рекомендаций ВОЗ о регистрации генерических препаратов (2007 г.);
- имплементация требований GMP в лицензионные условия производства лекарственных средств (2010 г.);
- присоединение Государственной службы Украины по лекарственным средствам к Системе сотрудничества фармацевтических инспекций (Pharmaceutical Inspection Cooperation Scheme – PIC/S);
- государственная регистрация и лицензирование импорта лекарственных средств осуществляется только при условии подтверждения соответствия стандартам GMP Гослечслужбой (2012 г.);
- подписание с ведущими украинскими производителями «Меморандума взаимопонимания» по снижению цен на отдельные группы лекарственных средств; устанавливающие предельные оптово-сбытовые надбавки (2012 г.);
- Государственная Фармакопея Украины стала членом Европейской Фармакопеи (2013 г.);
- принятие обязательным требованием при импортировании лекарственных средств в Украину наличие сертификата GMP (2013 г.);
- установление уголовной ответственности за фальсификацию ЛС; ратификация Украиной Конвенции Совета Европы MEDICRIME, контролирующей изготовление и сбыт фальсификата;
- подписание меморандума о сотрудничестве с регуляторными органами России и Китая, а также Фармакопеей США;
- ведутся переговоры относительно подписания соглашения между Украиной и ЕС о взаимном признании результатов инспектирования производств на соответствие требованиям GMP.

Специалисты считают, что привлечение необходимых инвестиций в фармацевтическую отрасль страны могло бы

состояться при создании реальных предпочтений в отрасли здравоохранения. Основной точкой приложения инвестиций может стать использование интеллектуального потенциала Украины для проведения научных исследований. Как свидетельствует опыт других стран, и прежде всего Индии и Китая, результатом является развитие фармацевтической инфраструктуры страны, увеличение финансирования отрасли, рост качества научных исследований. Однако риски, характерные для украинского фармрынка, в частности, непредсказуемость регуляторных нововведений, невозможность прогнозировать динамику курса украинской валюты создают препятствия для зарубежных компаний, желающих инвестировать в Украину [4].

Выводы:

1. Объем фармрынка Украины имеет двузначные темпы прироста, что относит его к категории быстрорастущих. Общемировые тенденции (рост средней продолжительности жизни, распространение хронических заболеваний, развитие новых стандартов лечения и др.) позволяют прогнозировать его рост, хотя и сдерживаемый низким уровнем доходов населения.
2. До 85 – 90 % отечественного рынка приходится на препараты-генерики, которые в 4 раза опережают оригинальные продукты. Структура рынка показывает преобладание традиционных препаратов и отсутствие инновационных, что является следствием низкого уровня инвестиций в отрасль.
3. Зависимость от лекарственного импорта свидетельствует, что бюджетные средства и деньги населения фактически финансируют развитие фармацевтической промышленности и науки за рубежом. В Украину поставляют не только сложные современные препараты, но и ключевые вакцины и антибиотики – основу фармакологической безопасности, а также большинство субстанций.
4. Для успешного интегрирования отечественного рынка в мировые структуры необходима разработка и внедрение направлений инновационного развития отрасли. Это ресурсозатратный путь развития, требующий крупных финансовых вложений как со стороны государства, так и частных и иностранных инвестиций.
5. Изменение качественной структуры рынка можно ожидать при условии продолжения реформирования системы здравоохранения и продуманной регуляторной политике государства. От практической реализации принимаемых организационных, законодательных, финансовых и других регуляторов будет зависеть реальная возможность конкурентоспособности фармацевтической отрасли и ее достойное положение на мировом фармацевтическом рынке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аптечный рынок Украины по итогам 2013 г. Helicopter View [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.apteka.ua/article/271004>

2. Горлова И. Фармацевтический рынок Украины 2010 – 2011. Векторы движения по спирали [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.apteka.ua/article/71772>

3. Гурак Д. Д. Регулирование фармацевтического рынка Украины. Опыт и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spfo.ru/node/508>

4. Живодерников Е. Фармацевтический рынок Украины. Динамика последних лет и итоги 2008 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://smd.net.ua/files/10_farmirinok.pdf

5. Лин А. А. Фармацевтический рынок: фундаментальные особенности / А. А. Лин, С. В. Соколова // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 2 (42) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4118>; <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4238>

6. Локшин В. Фармацевтический рынок Казахстана в современных условиях. Международные фармацевтические производители [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spfo.ru/node/510>

7. Последни новостина фармацевтичском рынке Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://medpharmconnect.com/Ukrainian_market/Ukrainian_Pharmaceutical_Market.htm

8. Председатель Гослекслужбы Украины: 90 % лекарств на украинском фармрынке – это генерики и традиционные препараты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.diklz.gov.ua>

9. Прогноз продаж на фармацевтическом рынке в 2013 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bck.com.ua/index.php/rynok/157-prognoz-prodazh-na-farmatsevticheskom-rynke-v-2013-godu>

10. Фармрынок Украины. ПереФАРМАтирование – 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.apteka.ua/article/213957>

11. Фармацевтический рынок Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://medpharmconnect.com/Ukrainian_market/Ukrainian_Pharmaceutical_Market.htm

12. Шаг вперед, два назад [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.apteka.ua/article/115626>

13. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ubr.ua/business-practice/laws-and-business/obem-importa-lekarstv-v-ukrainu-v-2013-g-sostavil-3-mlrd-277728>

14. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.apteka.ua>

15. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ukrstat.gov.ua/

16. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.apteka.ua/article/265085>

17. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : export.by/?act=s_docs&mode=view&id=26256&type...64

REFERENCES

"Aptechnyy rynek Ukrainy po itogam 2013 g. Helicopter View" [Pharmacy market of Ukraine in 2013 Helicopter View]. <http://www.apteka.ua/article/271004>

"Farmrynok Ukrainy. PereFARMAtirovanie - 2013" [Ukrainian pharmaceutical market. PereFARMAtirovanie - 2013]. <http://www.apteka.ua/article/213957>

"Farmatsevticheskiy rynek Ukrainy" [Pharmaceutical market in Ukraine]. http://medpharmconnect.com/Ukrainian_market/Ukrainian_Pharmaceutical_Market.htm

Gorlova, I. "Farmatsevticheskiy rynek Ukrainy 2010 - 2011. Vektory dvizheniya po spirali" [Pharmaceutical market in Ukraine 2010 - 2011 The motion vectors in a spiral]. <http://www.apteka.ua/article/71772>

Guarak, D. D. "Regulirovanie farmatsevticheskogo rynka Ukrainy. Opyt i perspektivy" [Regulation of the pharmaceutical market of Ukraine. Experience and prospects]. <http://spfo.ru/node/508>

Lokshin, V. "Farmatsevticheskiy rynek Kazakhstana v sovremennykh usloviakh. Mezhdunarodnye farmatsevticheskie proizvoditeli" [The pharmaceutical market in Kazakhstan today. International pharmaceutical manufacturers.]. <http://spfo.ru/node/510>

Lin, A. A., and Sokolova, S. V. "Farmatsevticheskiy rynek: fundamentalnye osobennosti" [The pharmaceutical market: fundamental features]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4118>; <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4238>

"Predsedatel Gosleksluzhby Ukrainy: 90% lekarstv na ukrainskom farmrynke - eto generiki i traditsionnye preparaty" [Chairman Gosleksluzhby Ukraine: 90% of the medicines on the Ukrainian pharmaceutical market - is generic and traditional medicines]. <http://www.diklz.gov.ua>

"Prognoz prodazh na farmatsevticheskom rynke v 2013 godu" [Forecast sales of the pharmaceutical market in 2013]. <http://www.bck.com.ua/index.php/rynok/157-prognoz-prodazh-na-farmatsevticheskom-rynke-v-2013-godu>

"Poslednie novosti na farmatsevticheskom rynke Ukrainy" [The latest news on the pharmaceutical market of Ukraine]. http://medpharmconnect.com/Ukrainian_market/Ukrainian_Pharmaceutical_Market.htm

"Shag vpered, dva nazad" [One step forward, two steps back]. <http://www.apteka.ua/article/115626>

Zhivodernikov, E. "Farmatsevticheskiy rynek Ukrainy. Dinamika poslednikh let i itogi 2008 goda" [Pharmaceutical market in Ukraine. The dynamics of recent years and the results of 2008]. http://smd.net.ua/files/10_farmirinok.pdf

<http://ubr.ua/business-practice/laws-and-business/obem-importa-lekarstv-v-ukrainu-v-2013-g-sostavil-3-mlrd-277728>

<http://www.apteka.ua/article/14988>

<http://www.apteka.ua/article/265085>

<http://www.ukrstat.gov.ua/>

http://www.export.by/?act=s_docs&mode=view&id=26256&type...64

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ

© 2014 ІВАНОВ Ю. Б., СЕНІНА А. О.

УДК 338.24

Іванов Ю. Б., Сеніна А. О.

Удосконалення організації надання адміністративних послуг як засіб запобігання корупційним проявам

Метою статті є дослідження основних проблем, з якими стикається населення в процесі отримання адміністративних послуг, і запропонувати шляхи вирішення цих проблемних аспектів з метою вдосконалення організації надання адміністративних послуг для задоволення потреб населення. У статті розглянуто основні проблеми при отриманні адміністративних послуг, які було висвітлено на прикладі окремої адміністративної послуги «Внесення до державного земельного кадастру відомостей (змін до них) про землі в межах території адміністративно-територіальних одиниць». Наголошується на необхідності спрощення процедури отримання адміністративних послуг шляхом скасування зайвої та дубльованої документації, скорочення відвідувань суб'єктів, які надають адміністративні послуги через надання повноважень Центрам надання адміністративних послуг (ЦНАП). Обґрунтовується необхідність більш активного розгалуження мережі ЦНАП, розширення функцій і повноважень адміністраторів, які там працюють. Всі запропоновані заходи розроблено з метою якісного задоволення потреб населення та запобігання корупційним ризикам.

Ключові слова: адміністративні послуги, суб'єкт надання адміністративних послуг, Центр надання адміністративних послуг, «єдине вікно», земельна ділянка, Державний земельний кадастр, витяг з Державного земельного кадастру

Рис.: 6. Табл.: 2. Бібл.: 18.

Іванов Юрій Борисович – доктор економічних наук, професор, заступник директора, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Email: ivn77@bk.ru

Сеніна Анастасія Олександрівна – аспірант, кафедра оподаткування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: nastya_senina@mail.ru

УДК 338.24

UDC 338.24

Иванов Ю. Б., Сенина А. А. Усовершенствование организации предоставления административных услуг как способ предотвращения коррупционных проявлений

Целью статьи является исследование основных проблем, с которыми сталкивается население в процессе получения административных услуг, и предложение путей решения этих проблемных аспектов с целью усовершенствования организации предоставления административных услуг для удовлетворения потребностей населения. В статье рассмотрены основные проблемы при получении административных услуг, которые были продемонстрированы на примере отдельной административной услуги «Внесение в государственный земельный кадастр сведений (изменений к ним) о землях в границах территории административно-территориальных единиц». Акцент делается на необходимость упрощения процедуры получения административных услуг путем отмены лишней и дублированной документации, сокращения посещений субъектов, которые предоставляют административные услуги через предоставление полномочий Центрам предоставления административных услуг (ЦНАП). Обосновывается необходимость более активного разветвления сети ЦНАП, расширение функций и полномочий администраторов, которые там работают. Все предложенные мероприятия разработаны с целью качественного удовлетворения потребностей населения и предотвращения коррупционных рисков.

Ключевые слова: административные услуги, субъект предоставления административных услуг, Центр предоставления административных услуг, «единое окно», земельный участок, Государственный земельный кадастр, выписка из Государственного земельного кадастра

Рис.: 6. Табл.: 2. Библ.: 18.

Иванов Юрий Борисович – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Email: ivn77@bk.ru

Ivanov Yu. B., Sienina A. O. Improvement of the Organization of Administrative Services as a Way to Prevent Corruption

The aim of the article is to study the major problems faced by the population in the process of obtaining administrative services, and offer solutions to these problem areas in order to improve the organization of administrative services to meet the needs of the population. The article describes the main problems in obtaining administrative services that were illustrated by a separate administrative services «Adding to the state land cadastre information (amendments thereto) of land within the boundaries of administrative-territorial units.» The emphasis is on the need to simplify the procedures for obtaining administrative services by eliminating unnecessary and redundant documentation, reducing visits to entities that provide administrative services through the provision of powers between the Centers for the provision of administrative services (CPAS). The necessity of more active CPAS branch network, expanding the functions and powers of the administrators who work there was grounded. All proposed activities are designed to meet the quality needs of the population and prevent the risks of corruption.

Keywords: administrative services, the subject of administrative services, Center for the provision of administrative services, «single window», land, State Land Cadastre, an extract from the State Land Cadastre

Pic.: 6. Tabl.: 2. Bibl.: 18.

Ivanov Yuriy B. – Doctor of Science (Economics), Professor, Deputy Director, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: ivn77@bk.ru

Sienina Anastasiia O. – Postgraduate Student, Department of taxation, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: nastya_senina@mail.ru

Сенина Анастасія Александровна – аспірант, кафедра податково-обкладання, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: nastyia_senina@mail.ru

Практика надання адміністративних послуг в Україні свідчить про наявність великої кількості проблем у процесі отримання таких послуг громадянами. Цей факт підтверджується даними багатьох спеціальних досліджень у сфері якості надання адміністративних послуг. Так, в оцінці якості надання адміністративних послуг думки населення України поділилися наступним чином: 33 % дали задовільну оцінку, добру – 12 % і 32 % – погану. Крім того, 11 % населення давали хабарі за надання адміністративних послуг, вважаючи, що «так простіше і легше вирішити їхні проблеми» [14]. Ці результати свідчать про досить низьку якість надання адміністративних послуг і незадоволення суб'єктами надання останніх більшої

частини населення України. При цьому серед найбільш негативних елементів при наданні адміністративних послуг найчастіше було зазначено: великі черги, відсутність чітких пояснень щодо всіх обставин справи та потрібних документів, тяганина з розглядом справи. Тобто на перший план серед проблем в отриманні адміністративних послуг було поставлено складність і непрозорість процесу отримання адміністративної послуги та великий термін очікування результату.

За результатами рейтингу «Doing business» 2014 р., основними проблемами надання адміністративних послуг в дозвольно-реєстраційній сфері були надвисокі втрати часу та вартість отримання відповідної послуги (табл. 1).

Таблиця 1

Показники легкості отримання адміністративних послуг в Україні порівняно з іншими групами країн*

Індикатор	Україна	Європа та Центральна Азія	ОЕСР
Отримання дозволу на будівництво			
Процедури (кількість)	10	18	13
Строк (дні)	73	192,2	147,1
Вартість (% від величини середньодушового доходу)	607,1	327,1	84,1
Реєстрація власності			
Процедури (кількість)	8	6	5
Строк (дні)	45	26,5	24,1
Вартість (% від величини середньодушового доходу)	1,9	2,8	4,4
Підключення до системи електропостачання			
Процедури (кількість)	10	6	5
Строк (дні)	277	146	89
Вартість (% від величини середньодушового доходу)	178	486,6	79,1
Реєстрація підприємств			
Процедури (кількість)	6	5	5
Строк (дні)	21	12,8	11,1
Вартість (% від величини середньодушового доходу)	1,3	6,7	3,6

*складено за даними Джерела [18]

Тому створення зручних, зрозумілих і доступних умов для отримання громадянами адміністративних послуг є однією з головних задач, що мають вирішуватися органами державної влади та місцевого самоврядування.

Реалізація цієї задачі надзвичайно актуальна для України на сучасному етапі розвитку, де система надання адміністративних послуг є непрозорою, нерациональною та повільною. Однак необхідно зазначити, що в 2014 р. Україна вже зробила перші позитивні кроки в реформуванні системи надання адміністративних послуг, зокрема прийняла пропозицію Грузії щодо модернізації реєстраційної системи в Україні. При цьому, на думку экс-заступника міністра юстиції Грузії Георгія Вашадзе, «...нині одним із

найголовніших завдань для України є створення єдиних центрів адмінпослуг. Наша концепція передбачає можливість цілодобового доступу громадян до необхідних послуг та зведення максимально комфортних для населення будівель адмінцентрів з продуманою внутрішньою логістикою, яка унеможливить утворення черг» [13]. Безумовно, обраний вектор змін є слушним і перспективним, але створення мережі центрів, на наш погляд, – це тільки одна з умов реорганізації системи надання адміністративних послуг.

Незважаючи на суттєві напрацювання в сфері теорії та практики адміністративних послуг, процес організації їх надання залишається предметом особливого дослідницького інтересу в сучасному науковому дискурсі. Теоретичним

Таблиця 2

Кількість адміністративних послуг за даними різних джерел*

Джерело, яке наводить дані щодо кількості адміністративних послуг в Україні	Кількість адміністративних послуг
Міністерство економічного розвитку і торгівлі в Україні	1130
Закон України «Про перелік адміністративних послуг та плату (адміністративний збір) за їх надання»	1003
Реєстр адміністративних послуг	129

*складено за даними джерел [12; 6; 8]

і практичним аспектам організації надання адміністративних послуг присвячено багато наукових робіт вітчизняних вчених, таких як: В. Б. Аверьянов, М. М. Білинська, В. М. Вакуленко, В. М. Гарашук, Н. В. Гнидюк, Н. Т. Гончарук, І. П. Колісниченко, А. В. Кірмач, І. Б. Коліушко, Н. Р. Нижник, О. Ю. Оболенський, Г. М. Писаренко, Л. А. Прокопенко, Р. М. Рудніцька, В. М. Сороко, В. П. Тимошук, О. М. Чемерис та інші. Цій проблематиці також присвячено дослідження таких зарубіжних учених, як: Г. Ф. Васильєва, К. В. Давидова, А. М. Міронов, А. Ф. Ноздрачов, Е. В. Талапіна, В. Браун, В. Вайс, Ц. Грамм, О. Майер, Х. Еріксен тощо.

Метою дослідження є виявлення основних проблем, з якими стикається населення в процесі отримання адміністративних послуг, та запропонувати шляхи вирішення цих проблемних аспектів з метою удосконалення організації надання адміністративних послуг для задоволення потреб населення.

Закон України «Про адміністративні послуги» дає офіційне визначення адміністративної послуги як результату здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямованого на набуття, зміну чи припинення прав та / або обов'язків такої особи відповідно до закону [2]. Такі дослідники, як І. Коліушко [9] та В. Петьовка [10] погоджуються із законодавцем і дотримуються підходу до визначення адміністративної послуги, де остання виступає як результат здійснення владних повноважень органами державної влади щодо громадян, підприємств, організацій. В. Сороко [16], В. П. Тимошук та А. В. Юрмач [17] дають визначення адміністративної послуги в рамках підходу, де адміністративна послуга визначається як діяльність державного органу з приводу забезпечення прав, інтересів і свобод громадян, підприємств, організацій. Крім того, існує підхід, за яким такі автори, як І. І. Котюк [7] та Г. М. Писаренко [9] сутністю адміністративної послуги вважають процес реалізації фізичною або юридичною особою своїх суб'єктивних прав. Узагальнюючи існуючі підходи до визначення адміністративної послуги, можна зазначити, що адміністративна послуга здійснюється в процесі реалізації своїх владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг для забезпечення прав, інтересів і свобод громадян, підприємств, організацій.

Якщо з визначенням адміністративної послуги особливих проблем не виникає, то з вичерпним та єдиним переліком адміністративних послуг, що надаються в Україні, справа виглядає інакше. На сьогодні жодним нормативно-правовим актом не затверджено вичерпний перелік адміністративних послуг, і складається ситуація, коли суб'єкти надання адміністративних послуг самостійно вирішують, які саме адміністративні послуги вони надають (табл. 2).

Невизначеність із вичерпним переліком адміністративних послуг, які мають надаватись населенню суб'єктами надання адміністративних послуг, призводить до неузгодженості дій між останніми та неповне забезпечення потреб у адміністративних послугах населення. Крім того, такий обсяг зарегульованості життя громадянина свідчить про те, що в Україні надзвичайно складно набутти, змінити чи припинити будь-які права та обов'язки.

Про гострі проблеми в організації надання адміністративних послуг населенню свідчить така адміністратив-

на послуга, як «Внесення до державного земельного кадастру відомостей (змін до них) про землі в межах території адміністративно-територіальних одиниць», яка по суті означає внесення відомостей або змін до цих відомостей до державного земельного кадастру для здійснення будь-яких господарсько-правових операцій із земельною часткою (рис. 1).

Регламентується надання цієї адміністративної послуги Земельним кодексом України [1], Законом України «Про адміністративні послуги» [2], Законом України «Про Державний земельний кадастр» [3] та Порядком ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [4].

Якщо громадянин хоче внести відомості до Державного земельного кадастру або змінити відомості, то він повинен отримати витяг, який підтверджує внесення цих відомостей або змін до них, тобто витяг – це і є результат надання адміністративної послуги. Однак, перш ніж отримати витяг, громадянин стикнеться з проблемами, що містяться на рис. 2.

Фактично виходить, що ця адміністративна послуга подібнена на 5 – 6 дрібних послуг, тобто витрати часу та коштів для однієї адміністративної послуги непомірно великі, а також досить значними є корупційні ризики – на кожному етапі отримання адміністративної послуги громадянин стикається з посадовими особами та новими вимогами щодо необхідних документів для отримання послуги.

Для більш детального аналізу проблем необхідним є розгляд діючої технології отримання адміністративної послуги. Для цього можна весь процес отримання послуги поділити на три етапи. На кожному з них громадянин стикається з проблемними аспектами. На першому етапі «Збір та підготовка документів» сутність проблем полягає в наступному:

1. Відсутність типової форми заяви, яку повинен подати громадянин, та вільного доступу до неї. Вказано, що заява до органу виконавчої влади подається у довільній або типовій формі, якщо остання розроблена органом. Однак, типову форму розроблено не в усіх органах і не розміщено на сайтах центрів надання адміністративних послуг. Отже, заявник не знає, як повинна виглядати заява і що повинна містити в собі, тому виникає проблема

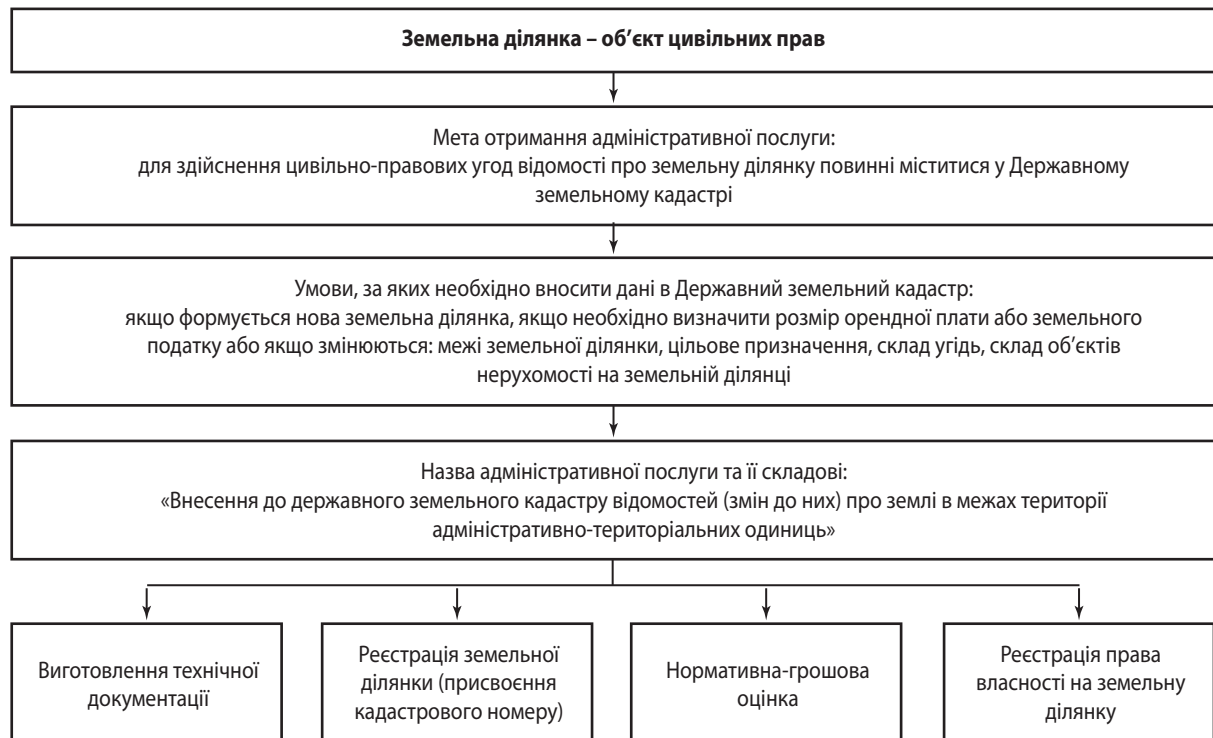

Рис. 1. Сутність адміністративної послуги «Внесення до державного земельного кадастру відомостей (змін до них) про землі в межах території адміністративно-територіальних одиниць»

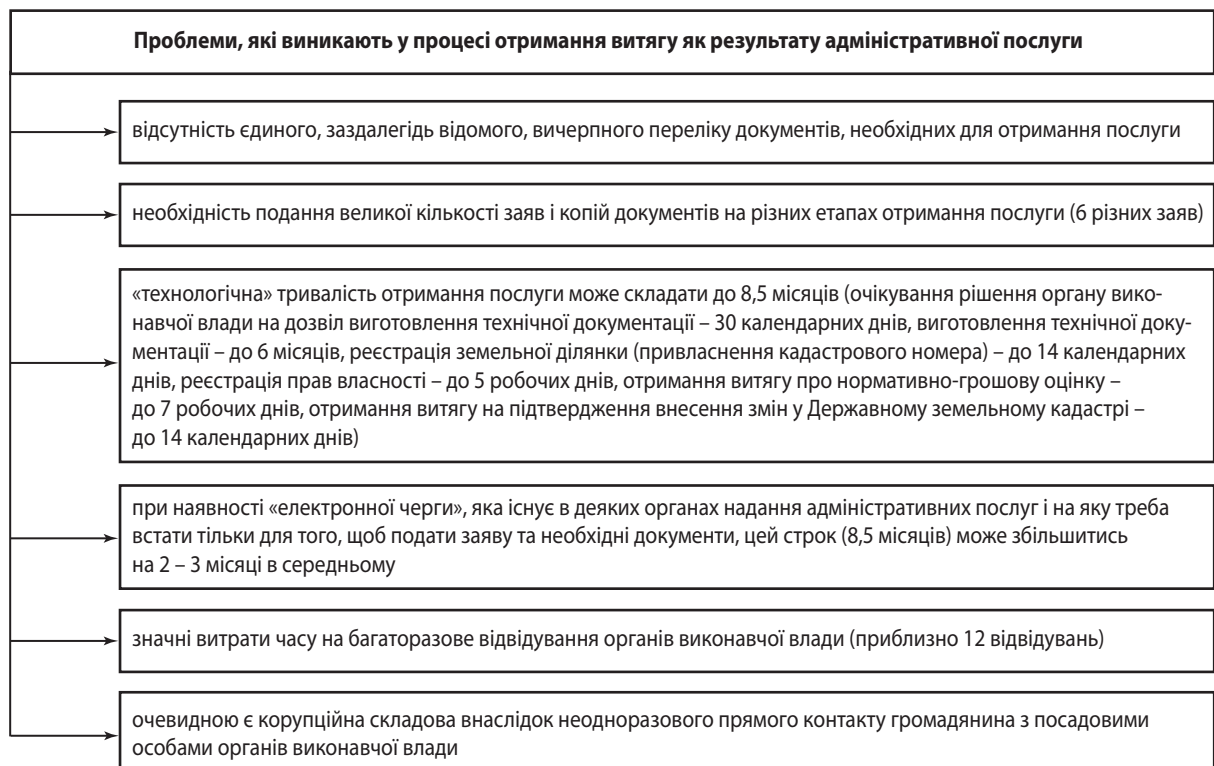

Рис. 2. Проблеми, які ускладнюють процес отримання адміністративної послуги

- неправильного написання заяви та неодноразового відвідування органу виконавчої влади.
- Через те, що на законодавчому рівні прописано норму, яка визначає підставою для розробки тех-

нічної документації, без якої неможливо отримати цю адміністративну послугу, рішення органу виконавчої влади, за результатами опитування, на практиці розробник цієї документації не візьметь-

ся за її виготовлення без цього рішення. Тому проблема є в тому, що, згідно з законодавством, громадяни та розробник мають право укласти договір на виготовлення технічної документації у випадку ненадходження до громадянина рішення в визначений термін, однак на практиці розробники «перестраховуються» та відмовляються укладати договір без рішення через відсутність установлені практики виготовлення документації без рішення та через те, що сьогодні складно довести, що заява була подана громадянином та залишилась без відповіді у встановлений термін.

3. За результатами опитування, не завжди розробники подають цю технічну документацію до державного кадастрового реєстратора (що передбачено законодавством), зазвичай вони віддають її громадянину, і він вже самостійно працює з нею далі. У ході перевірки державним кадастровим реєстратором технічної документації виникають зауваження до неї та знаходяться помилки, що є підставою для відмови у наданні адміністративної послуги. Тому необхідно, щоб розробник працював до кінцевого результату з технічною документацією.
4. В Україні йде перехід на електронний документообіг, то навіщо подавати ще й паперовий варіант технічної документації, чого на сьогодні вимагає чинне законодавство. Крім того, у разі розбіжностей між паперовим та електронним варіантом, перевага надається паперовому варіанту, що суперечить порядку організації електронного документообігу.
5. За даними офіційного сайту Державного агентства земельних ресурсів України (далі – Держземагентство), у 2013 р. в Україні на 100 % завершено проведення нормативної грошової оцінки земель усіх населених пунктів [11], тому дані про нормативно-грошову оцінку містяться в базі даних органів Державного агентства земельних ресурсів України. Виникає питання, навіщо громадянину звертатися за витягом про нормативно-грошову оцінку до Державного агентства земельних ресурсів України, щоб потім подати цей витяг знов до Державного агентства земельних ресурсів України. Державний кадастровий реєстратор може отримати необхідні дані шляхом перевірки технічної документації про нормативно-грошову оцінку.

Не тільки на першому етапі, а це стосується кожного етапу, де відбувається подання документів, є проблема щодо вимоги до розбірливості заповнення документів, при цьому критерії розбірливості не встановлено. Тому може бути відмовлено у прийнятті документів через їх нерозбірливе заповнення. Отже, необхідно передбачити комп'ютерне заповнення документів, зокрема, особисто посадовими особами.

На другому етапі, який полягає у поданні всіх зібраних документів Державному кадастровому реєстратору, ситуація виглядає краще, однак на даному етапі громадянин може стикнутися з проблемою відмови в прийнятті документів через їх невичерпний перелік або неправильне оформлення, також деякі суб'єкти надання адміністра-

тивних послуг запроваджують електронні черги на подачу заяви та документів, очікування в цій черзі може тривати впродовж невизначеного терміну.

На третьому етапі, коли громадянин повинен отримати результат, основною проблемою є дублювання підстав для відмови у прийнятті заяви з документами та у відмові в наданні послуги через те, що йде дублювання підстав для подання документів та для отримання витягу.

Тому з метою вирішення цих проблемних питань було запропоновано новий механізм надання адміністративної послуги «Внесення до державного земельного кадастру відомостей (змін до них) про землі в межах території адміністративно-територіальних одиниць», який повинен здійснюватись за допомогою Центрів надання адміністративних послуг, що були створені з метою спрощення механізмів і скорочення термінів отримання у відповідних установах адміністративних послуг, зокрема документів дозвільного характеру.

Перший крок запропонованого механізму полягає у консультації для з'ясування переліку документів, які необхідно подати до Центру надання адміністративних послуг, що схематично зображено на рис. 3.

На другому етапі громадянин має подати документи в ЦНАП адміністратору, що схематично зображено на рис. 4.

Третій крок запропонованого порядку відображає сам механізм надання адміністративної послуги. Детальніше це можна побачити на рис. 5.

І четвертий крок полягає в отриманні громадянином витягу та технічної документації електронною поштою при впровадженні електронного документообігу.

Проблемні питання, які можливо вирішити за допомогою запровадження нового механізму, містяться на рис. 6.

Отже, у ході дослідження було виявлено, що сьогодні існує велика кількість практичних проблем надання адміністративних послуг через недосконале законодавство в даній сфері. Серед найгостріших проблем можна виокремити наступні:

- відсутність єдиного реєстру адміністративних послуг в Україні, які можуть отримувати громадяни від суб'єктів надання адміністративних послуг на законодавчому рівні, через що кожен суб'єкт надання адміністративних послуг самостійно визначає перелік послуг, який він надає, що призводить до недоступності деяких послуг для широкого кола населення;
- непрозорість і незрозумілість механізму отримання адміністративної послуги громадянином від суб'єктів надання цих послуг;
- відсутність достатньої інформованості громадян щодо отримання адміністративних послуг через відсутність єдиного чіткого механізму надання для кожної послуги;
- складний процес отримання адміністративної послуги;
- довготривалий процес отримання адміністративної послуги та очікування результатів;
- великі корупційні ризики для громадян через досить тісний контакт із посадовими особами та

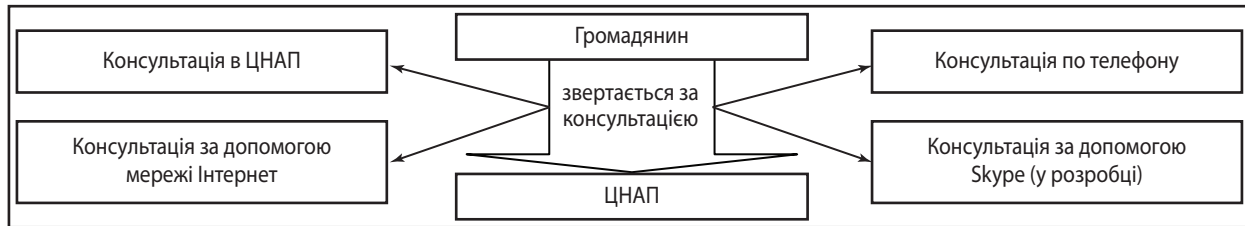

Рис. 3. Шляхи отримання консультації громадянином в ЦНАП

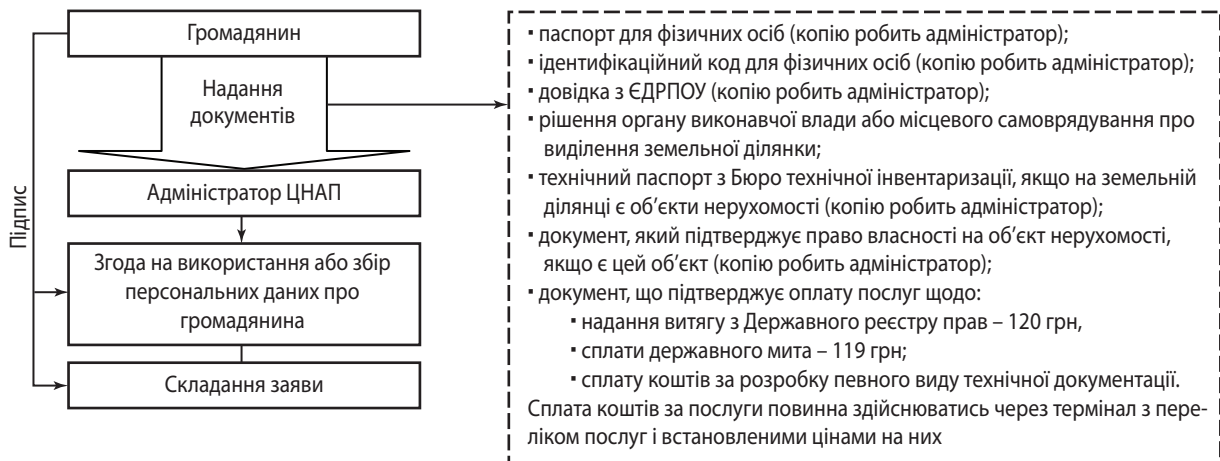

Рис. 4. Порядок подання документів адміністратору ЦНАП

складність процедури отримання адміністративної послуги;

- незавершеність створення мережі ЦНАП і невідповідність задач, через які вони створювались, з їхнім сьогодишнім функціонуванням.

Запропонований механізм отримання адміністративної послуги «Внесення до державного земельного кадастру відомостей (змін до них) про землі в межах території адміністративно-територіальних одиниць» розрахований на те, що ЦНАП будуть працювати в повному обсязі та згідно з цілями, покладеними на них при створенні.

Проблемними питаннями залишаються фактична робота ЦНАП у режимі «єдиного вікна», тобто тільки на збір документів, а не на повноцінне надання адміністративної послуги в повному обсязі, незатверджений єдиний перелік адміністративних послуг, які мають надаватися через ЦНАП. Наприклад, адміністративну послугу, яку було розглянуто раніше, громадянин не може отримати через ЦНАП, а повинен звертатися до територіального органу Державного агентства земельних ресурсів України.

Тому пріоритетом у реформі має бути вдосконалення власне процедури надання адміністративних послуг. Це – насамперед затвердження переліку найбільш поширених для населення адміністративних послуг, які надаються через ЦНАП, розширення функцій і повноважень адміністраторів ЦНАП і налагодження механізму взаємодії між ЦНАП та суб'єктами, що задіяні в наданні різних видів адміністративних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 № 5203-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
3. Закон України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 № 3613-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>
4. Порядок ведення Державного земельного кадастру від 17 жовтня 2012 року № 1051 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-p>
5. Концепція Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року від 24.07.2013 № 614-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/614-2013-p>
6. Проект Закону України «Про перелік адміністративних послуг та плату (адміністративний збір) за їх надання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0463.html
7. Адміністративні послуги як категорія адміністративного права / І. Котюк // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 84/2010. – С. 104 – 107.
8. Єдиний державний портал адміністративних послуг. Реєстр адміністративних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poslugy.gov.ua/AdminService/List>
9. Коліушко І. Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні : [монографія] / І. Б. Коліушко. – К. : Факт, 2002. – 260 с.

18. Doing Business 2014: Ease of doing business in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/#starting-a-business>

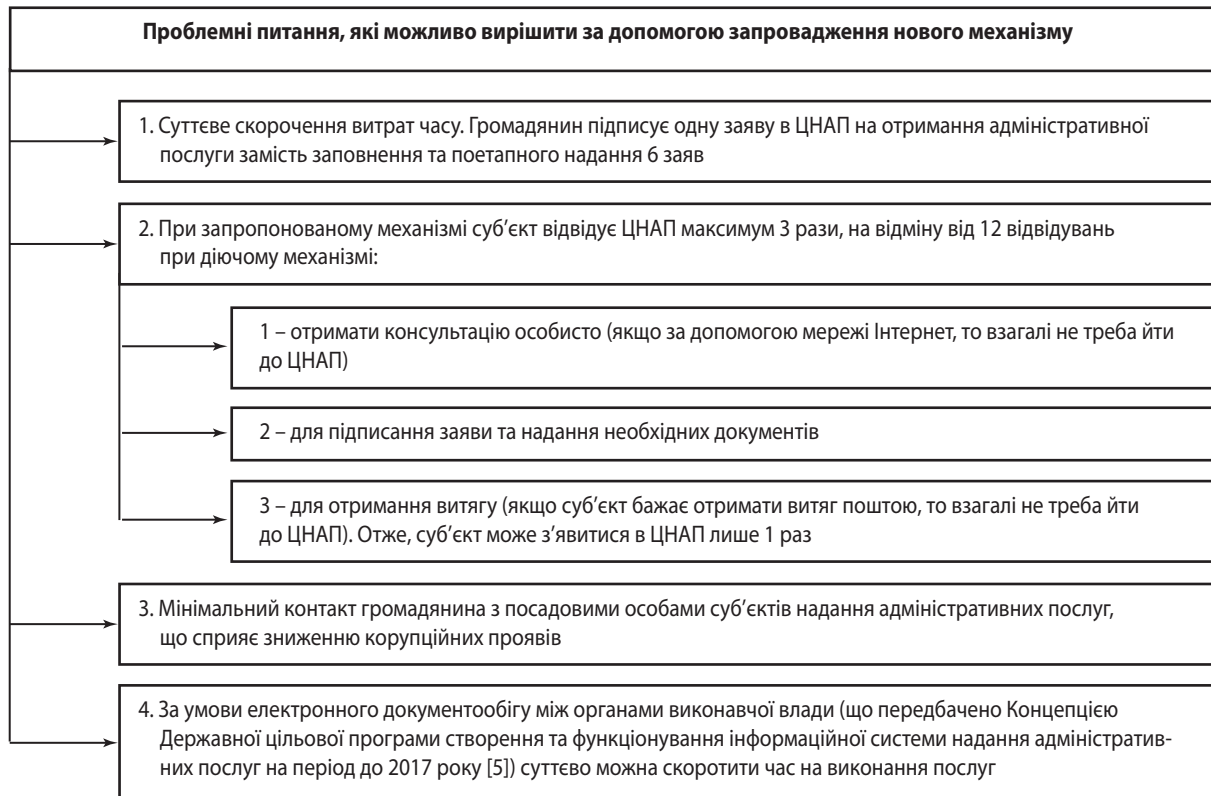

Рис. 6. Проблемні питання, які вирішуються за умови впровадження запропонованого механізму надання адміністративної послуги

REFERENCES

"Doing Business 2014: Ease of doing business in Ukraine" <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/#starting-a-business>

Kotiuk, I. "Administrativni posluhy iak katehoriia administrativnoho prava" [Administrative services as a category of administrative law]. Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka, no. 84/2010 (2010): 104-107.

Koliushko, I. B. Vykonavcha vlada ta problemy administrativnoi reformy v Ukraini [Executive power and the problems of administrative reform in Ukraine]. Kyiv: Fakt, 2002.

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-p>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/614-2013-p>

[Legal Act of Ukraine]. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0463.html

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

"Otsinka zemel naselennykh punktiv" [Valuation of land settlements]. Ofitsiyni sait Derzhavnoho ahentstva zemelnykh resursiv Ukrainy. <http://land.gov.ua/hroshova-otsinka-zemel/otsinka-zemel-naselennykh-punktiv.html/>

Ofitsiyni sait Ministerstva iustytzii Ukrainy. <http://www.minjust.gov.ua/news/45404>

"Otsinky naselenniam Ukrainy iakosti nadannia administrativnykh posluh" [Estimates of the population of Ukraine

as administrative services]. Fond «Demokratychni initsiatyvy im. Ilka Kucheriva». <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/nnihihui.htm>

Petyovka, V. "Okremi problemy vyznachennia poniattia «administrativna posluha» ta sposoby ikh vyreshennia" [Some problems of the definition of "administrative services" and their solutions]. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/pp_2013_2_14.pdf

Pysarenko, H. M. "Administrativni posluhy v Ukraini: orhanyzatsiino-pravovi aspekty" [Administrative services in Ukraine: organizational and legal aspects]. avtoref. ... kand. iuryd. nauk : 12.00.07, 2006.

"Reiestr administrativnykh posluh" [Directory of administrative services]. Ofitsiyni sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli v Ukraini. <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?title=ReiestrAdministrativnykhPosluh>

Soroko, V. "Kontseptualnyi pidkhid do problemy zaprovadzhennia instytutu nadannia derzhavnykh posluh u praktyku diialnosti derzhavnykh sluzhbovtziv" [Conceptual approach to the introduction of public services in the practice of civil servants]. Visnyk derzhavnoi sluzhby, no. 3 (2004): 11-19.

Tymoshchuk, V. P., and Yurmach, A. V. Otsinka iakosti administrativnykh posluh [Evaluation of the quality of administrative services]. Kyiv: Fakt, 2005.

"Yedyny derzhavnyi portal administrativnykh posluh. Reiestr administrativnykh posluh" [United State Portal administrative services. Directory of administrative services]. <http://posludy.gov.ua/AdminService/List>

МОЖЛИВОСТІ І ЗАГРОЗИ ВІД ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В СОТ ДЛЯ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ СПІВПРАЦІ З КРАЇНАМИ ЄС І МИТНОГО СОЮЗУ ЄВРАЗЕС

© 2014 КИЗИМ М. О., ШПІЛЕВСЬКИЙ В. В., ХАУСТОВА В. Є., АНТОНЕНКО С. В., МАТЮШЕНКО І. Ю.

УДК 339.92

Кизим М. О., Шпілевський В. В., Хаустова В. Є., Антоненко С. В., Матюшенко І. Ю.

Можливості і загрози від членства України в СОТ для металургійної галузі економіки в умовах співпраці з країнами ЄС і Митного союзу ЄвразЕС

У статті встановлено, що у 2012 р. металургійна промисловість залишалася однією з провідних галузей України (займала 16,0 % в обсягах промислового виробництва і 27,5 % в експорті товарів з країни), її масштабність і значущість для економіки країни після вступу до СОТ знизилася. Показано, що в період 2007 – 2012 рр. відбулося скорочення обсягу експорту металургійної продукції з України як у натуральному, так і у вартісному вираженні: в 2012 р. порівняно з 2007 р. питома вага продукції металургії в Україні впала як в експорті (в 1,53 рази), так і в імпорті (в 1,26 рази). Представлено дані щодо того, що металургійна продукція, яка експортується з України, має значно нижчу додану вартість ніж та, яка імпортується, а переважання ціни імпорту над ціною експорту має негативну тенденцію до збільшення. Доведено, що після вступу до СОТ для української продукції в цілому відбулись суттєве зниження тарифних ставок і лібералізація доступу на світові ринки, поряд із цим внутрішній ринок України став більш відкритим для імпортової продукції. Показано, що після вступу до СОТ питома вага українського експорту металургійної продукції до третіх країн, які не є членами ЄС і МС, у структурі загального експорту (у вартісному вираженні) збільшилася в 2012 р. проти 2007 р. на 1,4 %, тобто відбувається переорієнтація на торгівлю з іншими країнами. Проведений аналіз показав, що у період 2007 – 2012 рр. відбулося скорочення обсягів виробництва основних видів металургійної продукції, оскільки незбалансованість виробничих потужностей і асортименту продукції, що виробляється, сприяла зростанню імпортової залежності галузі та її експортної спрямованості при зростаючій ємності внутрішнього ринку, а через низький технологічний рівень продукції вітчизняного виробництва та низьку конкурентоспроможність підприємства галузі втрачають як зовнішні, так і внутрішні ринки збуту. Представлений прогноз свідчить, що у 2014 р. надлишок потужностей на світовому ринку металургійної продукції та висока конкуренція матимуть свій вплив, однак попит може зрости за рахунок відновлення економіки Єврозони, а також завдяки стабілізації і зростанню на ринках Північної Америки.

Ключові слова: металургійна продукція, експортно-імпорتنі операції, асортимент продукції, умови членства в СОТ

Табл.: 9. **Бібл.:** 25.

Кизим Микола Олександрович – доктор економічних наук, професор, директор, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Шпілевський Володимир Вікторович – кандидат економічних наук, завідувач відділу, відділ економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Хаустова Вікторія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, відділ інноваційного розвитку та конкурентоспроможності, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Email: x_river@mail.ru

Антоненко Сергій Вікторович – кандидат економічних наук, науковий співробітник, відділ економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Матюшенко Ігор Юрійович – кандидат технічних наук, доцент, професор, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Email: igormatyushenko@mail.ru

УДК 339.92

UDC 339.92

Кизим Н. А., Шпилевский В. В., Хаустова В. Е., Антоненко С. В., Матюшенко И. Ю. Возможности и угрозы от членства Украины в ВТО для металлургической отрасли экономики в условиях сотрудничества со странами ЕС и Таможенного союза ЕвразЭС

В статье установлено, что в 2012 г. металлургическая промышленность оставалась одной из ведущих отраслей Украины (занимала 16,0 % в объемах промышленного производства и 27,5 % в экспорте товаров из страны), ее масштабность и значимость для экономики страны после вступления в ВТО снизилась. Показано, что в период 2007 – 2012 гг. произошло сокращение объема экспорта металлургической продукции из Украины как в натуральном, так и в стоимостном выражении: в 2012 г. по сравнению с 2007 г. удельный вес продукции металлургии в Украине упал как в экспорте (в 1,53 раза), так и в импорте (в 1,26 раза). Представлены данные о том, что металлургическая продукция, которая экспортируется из Украины, имеет значительно более низкую добавленную стоимость, чем та, которая

Kyzym M. O., Shpilevskiy V. V., Khaustova V. Ye., Antonenko S. V., Matyushenko I. Yu. Opportunities and Hazards Posed by the Membership of Ukraine in the WTO for the Metallurgical Industry of the Economy in the Context of Collaboration with the Countries of the EU and the EurAsEC Customs Union

The article establishes that in 2012 the metallurgical industry remained one of the leading industries of Ukraine (accounting for 16% of the industrial production volume and 27.5% of goods export), its scale and importance for the economy of the country reduced after entering the WTO. Evidence is given that the period of 2007-2012 witnessed reduction in the volume of metallurgical output exported from Ukraine both by volume and by value: in 2012 compared with 2007 the share of metallurgic output in Ukraine dropped both in terms of export (1.53 times) and import (1.26 times). Data are provided showing that metallurgical output exported from Ukraine has significantly lower value added than the same imported, and prevalence of the import

импортируется, а преобладание цены импорта над ценой экспорта имеет негативную тенденцию к увеличению. Доказано, что после вступления в ВТО для украинской продукции в целом произошли существенное снижение тарифных ставок и либерализация доступа на мировые рынки, наряду с этим внутренний рынок Украины стал более открытым для импортной продукции. Показано, что после вступления в ВТО удельный вес украинского экспорта металлургической продукции в третьи страны, не являющиеся членами ЕС и ТС, в структуре общего экспорта (в стоимостном выражении) увеличился в 2012 г. По сравнению с 2007 г. на 1,4 %, то есть происходит переориентация на торговлю с другими странами. Проведенный анализ показал, что в период 2007–2012 гг. произошло сокращение объемов производства основных видов металлургической продукции, поскольку несбалансированность производственных мощностей и ассортимента производимой продукции способствовала росту импортной зависимости отрасли и ее экспортной направленности при растущей емкости внутреннего рынка, а вследствие низкого технологического уровня продукции отечественного производства и низкой конкурентоспособности предприятия отрасли теряют как внешние, так и внутренние рынки сбыта. Представленный прогноз свидетельствует, что в 2014 г. избыток мощностей на мировом рынке металлургической продукции и высокая конкуренция имеют свое влияние, однако спрос может возрасти за счет восстановления экономики Еврозоны, а также благодаря стабилизации и росту на рынках Северной Америки.

Ключевые слова: металлургическая продукция, экспортно-импортные операции, ассортимент продукции, условия членства в ВТО

Табл.: 9. Библ.: 25.

Кизим Николай Александрович – доктор экономических наук, профессор, директор, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Шпилевский Владимир Викторович – кандидат экономических наук, заведующий отделом, отдел экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Хаустова Виктория Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник, отдел инновационного развития и конкурентоспособности, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Email: x_river@mail.ru

Антоненко Сергей Викторович – кандидат экономических наук, научный сотрудник, отдел экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Матюшенко Игорь Юрьевич – кандидат технических наук, доцент, профессор, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Email: igormatyushenko@mail.ru

price over the export price shows a negative growing trend. It is proven that after entering the WTO there generally was a significant decrease in the tariff rates and liberalization of access to world markets for Ukrainian output, simultaneously the domestic market of Ukraine became more open for imported products. It is demonstrated that after entering the WTO the share of Ukrainian metallurgical output exported to third countries which are not members of the EU and the CU in total exports (by value), increased by 1.4% in 2012 compared with 2007, which means that reorientation towards trade with other countries is taking place. The conducted analysis shows that the period of 2007-2012 witnessed reduction in the production output of principal types of metallurgical products, since imbalance in production capacities and the range of manufactured products contributed to an increase in the dependency of the industry on import and its export orientation with growing home market capacity, and due to the low technology level of domestic production and low competitiveness, enterprises of the industry are losing both foreign and domestic markets. The proposed forecast shows that in 2014 surplus capacities on the world metallurgical output market and intense competition will have their effect, yet demand can increase due to recovery of the Eurozone economy, as well as stabilization and growth on North American markets.

Keywords: metallurgical output, export and import operations, range of products, WTO membership terms

Tabl.: 9. Bibl.: 25.

Kyzym Mykola O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Shpilevskiy Volodymyr V. – Candidate of Sciences (Economics), Head of Department, Department of Economic Problems of Mechanical Engineering, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Khaustova Viktoriia Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Department of Innovative Development and Competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: x_river@mail.ru

Antonenko Serhii V. – Candidate of Sciences (Economics), Research Associate, Department of Economic Problems of Mechanical Engineering, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Matyushenko Igor Yu. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Professor, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: igormatyushenko@mail.ru

В умовах загострення проблеми визначення Україною свого місця у міжнародному поділі праці, вибору шляхів поглибленої інтеграції України до таких регіональних економічних об'єднань як Європейський союз (ЄС) або Митний союз Росії, Білорусі і Казахстану (МС) вкрай актуальним постає питання оцінки можливостей і загроз для «базових» експортних галузей, перш за все металургійної галузі, від членства країни у Світовій організації торгівлі (СОТ).

Зазначена проблема вивчалася низкою українських вчених і фахівців-практиків таких як: В. М. Геець, В. О. То-чилін, В. Р. Сіденко, І. Кліменко, О. Федірко, І. Ус, В. Т. П'ятницький, І. В. Бураковський, В. М. Мовчан, Д. В. Ляпін, С. Козь'яков, А. Гончарук, Н. Нічай та багатьма іншими [1–15]. В той же час, вказана проблема потребує постійної уваги і визначення сучасних тенденцій, що склалися протягом п'яти років членства України в СОТ, а також з урахуванням офіційного звернення України в середині

вересня 2012 р. до Генеральної Ради СОТ щодо готовності України розпочати переговори про підвищення зв'язаних за зобов'язаннями СОТ імпорتنих тарифів на 371 товарну лінію (а усіх тарифних ліній в українській товарній номенклатурі приблизно 11 600), з яких 147 позицій – промислові товари, 224 – сільськогосподарські товари.

Після вступу до СОТ для української продукції в цілому відбулось суттєве зниження тарифних ставок

та лібералізація доступу на світові ринки, поряд з цим внутрішній ринок України став більш відкритим для імпортової продукції (табл. 1) [4, 16].

В табл. 2. наведено порівняння показників зовнішньої торгівлі України за галузями та регіональними торговельними угрупованнями за 2007 р. і 2012 р.

Структура експорту з України після вступу до СОТ в 2012 р. у порівнянні з 2007 р. у розрізі окремих видів

Таблиця 1

Значення середньозважених та середньоарифметичних тарифних ставок в Україні до і після вступу до СОТ за основними видами продукції

Показники	Середньозважена тарифна ставка			Середньоарифметична тарифна ставка		
	Попередня дія до вступу в СОТ, %	Після вступу до СОТ, %	Відхилення, в. п. +,-	Попередня дія до вступу до СОТ, %	Після вступу до СОТ, %	Відхилення, в.п. +,-
Всього по всій номенклатурі продукції	7,02	5,09	-1,93	6,51	6,28	-0,23
По продукції сільського господарства	18,19	10,00	-8,19	13,84	11,16	-2,68
По продукції промисловості	6,11	4,77	-1,34	4,40	4,85	+0,45

Складено за [4; 16]

Таблиця 2

Порівняння показників зовнішньої торгівлі України за галузями та регіональними торговельними угрупованнями за 2007 р. і 2012 р.

Показник	2007 рік			2012 рік			Темп росту 2012 р. до 2007 р., %	
	Експорт, млрд дол США	Імпорт, млрд дол США	Сальдо «-» від'ємне, «+» позитивне	Експорт, млрд дол США	Імпорт, млрд дол. США	Сальдо «-» від'ємне, «+» позитивне	Експорт	Імпорт
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Всього по Україні	49,25	60,67	-11,42	68,81	84,66	-15,85	139,7	139,5
в тому числі:								
Металургія	20,79	4,74	+16,04	18,89	5,24	+13,65	90,9	110,5
Питома вага в загальному обсязі, %	42,2	7,8		27,5	6,2			
Машинобудування	8,48	19,80	-11,31	13,29	22,46	-9,18	156,6	113,5
Питома вага в загальному обсязі, %	17,2	32,6		19,3	26,5			
Агропромислова продукція	6,25	4,11	+2,14	17,88	7,52	+10,36	286,2	182,9
Питома вага в загальному обсязі, %	12,7	6,8		26,0	8,9			
Хімічна промисловість	4,05	5,32	-1,27	5,06	8,59	-3,53	125,0	161,5
Питома вага в загальному обсязі, %	8,2	8,8		7,4	10,1			
Мінеральні продукти	4,28	17,28	-13,01	7,65	27,54	-19,89	178,9	159,4
Питома вага в загальному обсязі, %	8,7	28,5		11,1	32,5			
Інші товари (крім перелічених)	5,41	9,42	-4,02	6,04	13,31	-7,26	111,8	141,2
Питома вага в загальному обсязі, %	11,0	15,5		8,8	15,7			
Довідково								
Євросоюз (27 країн)	13,92	22,22	-8,30	17,08	26,16	-9,08	122,7	117,7

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Питома вага в загальному обсязі, %	28,3	36,6		24,8	30,9			
Митний союз ЄврАзЕС	15,66	19,87	-4,21	22,34	33,98	-11,64	142,6	171,0
Питома вага в загальному обсязі, %	31,8	32,8		32,5	40,1			
Інші країни	19,67	18,58	+1,09	29,39	24,52	+4,87	149,4	132,0
Питома вага в загальному обсязі, %	39,9	30,6		42,7	29,0			

Складено за [17; 18; 23].

продукції змінилась наступним чином: **металургія** – 27,5 % в 2012 р. у загальному обсязі по країні проти 42,2 % у 2007 р.; машинобудування – 19,3 % проти 17,2 %; агропромислова продукція – 26,0 % проти 12,7 % у 2007 р.; хімічна промисловість – 7,4 % проти 8,2 %; мінеральні продукти – 11,1 % проти 8,7 %.

Структура імпорту в Україну після вступу до СОТ в 2012 році у порівнянні з 2007 р. у розрізі окремих видів продукції змінилась наступним чином: **металургія** – 6,2 % в 2012 р. у загальному обсязі по країні проти 7,8 % у 2007 р.; машинобудування – 26,5 % проти 32,6 %; агропромислова продукція – 8,9 % проти 6,8%; хімічна промисловість – 10,1 % проти 8,8 %; мінеральні продукти – 32,5 % проти 28,5 %.

Таким чином, можна констатувати, що в 2012 р. у порівнянні з 2007 р. питома вага продукції металургії в Україні впала як в експорті (в 1,53 рази), так і в імпорті (в 1,26 рази).

Для ринку металургійної продукції після вступу України до СОТ характерні наступні тенденції. В табл. 3 наведено дані для оцінки масштабності зовнішньої торгівлі України металургійною продукцією в 2007 р. і 2012 р.

Після вступу до СОТ в 2012 р. обсяг експорту металургійної продукції з України зменшився з 20,78 млрд дол. США у 2007 р. до 18,88 млрд дол. США (-1,89 млрд дол. США), в тому числі: до ЄС – на 0,8 млрд дол. США; до МС – на 0,3 млрд дол. США; до інших країн – на 0,78 млрд дол. США.

Збільшення обсягу імпорту металургійної продукції за аналогічний період склало 0,49 млрд дол. США, при цьому відбулося скорочення імпорту з країн ЄС (на 0,382 млрд дол. США) та МС (на 1,03 млрд дол. США) і одночасне збільшення імпорту з інших країн (на 1,91 млрд дол. США).

Після вступу в СОТ позитивне сальдо зовнішньоторгового балансу металургійної продукції України зменшилось на 2,39 млрд дол. США.

У період 2007–2012 рр. відбулося скорочення обсягу експорту металургійної продукції з України як в натуральному так і у вартісному виразі. Питома вага українського експорту металургійної продукції до третіх країн, які не є членами ЄС і МС, у структурі загального експорту (у вартісному виразі) збільшилась на 1,4 %. Частка експорту до країн ЄС скоротилася майже на 2 %, а до МС – збільшилась на 0,68 %, що свідчить про незначну переорієнтацію ринків збуту вітчизняної продукції (табл. 3).

В табл. 4 наведено дані щодо середньозваженої експортно-імпоротної ціни металургійної продукції України в 2007 р. і 2012 р.

Металургійна продукція, що експортується з України, має значно нижчу додану вартість ніж та, що імпортується. Після вступу України до СОТ на 32,83 % збільшилась

середньозважена ціна імпортованої металургійної продукції яка склала у 2012 р. 1684,54 дол. США за 1 тону (табл. 4). Водночас, збільшення середньозваженої ціни металургійної продукції, що експортується з України, становило лише 14,37 %. В структурі експорту металургійної продукції з України переважає продукція з меншою доданою вартістю, а в структурі імпорту – з більшою. Особливо це стосується країн ЄС та інших країн. Коефіцієнт дискримінації в цілому по металургійній продукції України в 2012 році склав 2,48, в тому числі по: чавуну – 1,38; феросплавах – 1,88; прокату чорних металів – 1,60; сталі і напівфабрикатам – 1,38; трубах – 1,87. *Переважання ціни імпорту над ціною експорту має негативну тенденцію до збільшення.*

Структура поставок металургійної продукції зазнала відчутних змін: обсяг імпорту з країн ЄС скоротився на 27,1 % (в натуральному виразі скоротився на 5,9 %); з країн МС – скоротився на 41,5 % (в натуральному виразі скоротився на 35,7 %); з інших країн – збільшився в 3,2 рази (в натуральному виразі збільшився на 8,7 %). Це свідчить про *зниження торгівельної активності України у сфері металургії як з країнами ЄС так і з країнами МС, а також переорієнтації на торгівлю з іншими країнами.*

Після вступу до СОТ у структурі експорту металургійної продукції з України відбулись наступні зміни, а саме питома вага: чавуну в загальному обсязі збільшилась на 1,1 в. п. з 2,95 % у 2007 р. до 4,05 % у 2012 р.; феросплавів в загальному обсязі зменшилась на 0,37 в. п. з 5,39 % у 2007 р. до 5,02 % у 2012 р.; прокату чорних металів в загальному обсязі зменшилась на 3,99 в. п. з 46,13 % у 2007 р. до 42,14 % у 2012 р.; сталі і напівфабрикатів в загальному обсязі збільшилась на 4,38 в. п. з 24,70 % у 2007 р. до 29,08 % у 2012 р.; труб в загальному обсязі зменшилась на 0,91 в. п. з 10,83 % у 2007 р. до 9,92 % у 2012 р.

Після вступу до СОТ в структурі імпорту металургійної продукції з України відбулись наступні зміни, а саме питома вага: чавуну в загальному обсязі зменшилась на 0,92 в. п. з 1,23 % у 2007 р. до 0,31 % у 2012 р.; феросплавів в загальному обсязі збільшилась на 2,43 в. п. з 4,80 % у 2007 р. до 7,23 % у 2012 р.; прокату чорних металів в загальному обсязі зменшилась на 3,79 в. п. з 31,92 % у 2007 р. до 28,13 % у 2012 р.; сталі і напівфабрикатів в загальному обсязі зменшилась на 0,57 в. п. з 5,72 % у 2007 р. до 5,15 % у 2012 р.; труб в загальному обсязі збільшилась на 0,47 в. п. з 2,98 % у 2007 р. до 3,45 % у 2012 р.

У табл. 5 представлені показники, що характеризують конкурентоспроможність і спрямованість збуту металургійної продукції України в 2007 р. і 2012 р.

Так, після вступу до СОТ спостерігалось збільшення імпоротної залежності галузі та експортної її спрямованості

Таблиця 3

Металургійна продукція України в 2007 р. і 2012 р.

Показник	Одиниці виміру	2007 рік			2012 рік			Темп росту 2012 р. до 2007 р., %	
		Експорт	Імпорт	Сальдо «-» від'ємне, «+» позитивне	Експорт	Імпорт	Сальдо «-» від'ємне, «+» позитивне	Експорт	Імпорт
Металургійна продукція – всього	млн дол.	20787,3	4742,73	+16044,57	18889,85	5238,91	+13650,94	90,87	110,46
	млн т	35,00	3,74	+31,26	27,81	3,11	+24,70	79,46	83,16
<i>в тому числі:</i>									
Чавун	млн дол.	612,36	58,20	+554,16	764,91	16,11	+748,80	124,91	27,68
	млн т	2,07	0,17	+1,90	1,97	0,03	+1,94	95,17	17,65
Питома вага в загальному обсязі, %	млн дол.	2,95	1,23		4,05	0,31		137,46	25,06
	млн т	5,91	4,55		7,08	0,96		119,77	21,22
Феросплави	млн дол.	1120,54	227,80	+892,74	948,88	378,71	+570,17	84,68	166,25
	млн т	1,22	0,06	+1,16	0,80	0,17	+0,63	65,57	283,33
Питома вага в загальному обсязі, %	млн дол.	5,39	4,80		5,02	7,23		93,19	150,50
	млн т	3,49	1,60		2,88	5,47		82,53	340,73
Прокат чорних металів	млн дол.	9589,79	1513,99	+8075,80	7960,96	1473,47	+6487,49	83,01	97,32
	млн т	16,39	1,62	+14,77	12,31	1,42	+10,89	75,11	87,65
Питома вага в загальному обсязі, %	млн дол.	46,13	31,92		42,14	28,13		91,35	88,11
	млн т	46,83	43,32		44,26	45,66		94,52	105,41
Сталь і напів-фабрикати	млн дол.	5135,34	271,30	+4864,04	5493,14	269,79	+5223,35	106,97	99,44
	млн т	11,81	0,44	+11,37	10,12	0,36	+9,76	85,69	81,82
Питома вага в загальному обсязі, %	млн дол.	24,70	5,72		29,08	5,15		117,71	90,03
	млн т	33,74	11,76		36,39	11,58		107,84	98,39
Труби	млн дол.	2251,33	141,52	+2109,81	1874,76	180,66	+1694,10	83,27	127,66
	млн т	2,00	0,09	+1,91	1,55	0,08	+1,47	77,50	88,89
Питома вага в загальному обсязі, %	млн дол.	10,83	2,98		9,92	3,45		91,64	115,57
	млн т	5,71	2,41		5,57	2,57		97,54	106,90
<i>Довідково:</i>									
Євросоюз	млн дол.	4687,76	1412,87	+3274,90	3884,34	1030,27	+2854,07	82,9	72,9
	млн т	7,26	0,51	+6,74	6,01	0,48	+5,53	82,8	93,8
Питома вага в загальному обсязі, %	млн дол.	22,55	29,79		20,56	19,67		91,2	66,0
	млн т	20,74	13,76		21,62	15,53		104,3	112,8
Митний союз	млн дол.	4698,22	2478,54	+2219,67	4397,70	1449,10	+2948,60	93,6	58,5
	млн т	5,39	2,66	+2,73	4,98	1,71	+3,28	92,4	64,2
Питома вага в загальному обсязі, %	млн дол.	22,60	52,26		23,28	27,66		103,0	52,9
	млн т	15,41	71,08		17,92	54,92		116,3	77,3
Інші країни	млн дол.	11383,59	851,62	+10531,97	10607,82	2759,55	+7848,27	93,2	324,0
	млн т	22,35	0,57	+21,78	16,67	0,62	+16,05	74,6	108,1
Питома вага в загальному обсязі, %	млн дол.	54,76	17,96		56,16	52,67		102,5	293,3
	млн т	63,85	15,29		59,95	19,88		93,9	130,0

Складено за [17; 18; 23].

Таблиця 4

Середньозважена експортно-імпортна ціна металургійної продукції України в 2007 р. і 2012 р.

Показник	2007 рік			2012 рік			Темп росту 2012 р. до 2007 р., %	
	Експорт, дол. США за 1 тонну	Імпорт, дол. США за 1 тонну	Коефіцієнт дискримінації, (імпорт / експорт)	Експорт, дол. США за 1 тонну	Імпорт, дол. США за 1 тонну	Коефіцієнт дискримінації, (імпорт / експорт)	Експорт	Імпорт
Металургійна продукція – всього	593,92	1268,11	2,14	679,25	1684,54	2,48	114,37	132,84
<i>в тому числі:</i>								
Чавун	295,83	342,35	1,16	388,28	537,00	1,38	131,25	156,86
Феросплави	918,48	3796,67	4,13	1186,10	2227,71	1,88	129,14	58,68
Прокат чорних металів	585,10	934,56	1,60	646,71	1037,65	1,60	110,53	111,03
Сталь і напівфабрикати	434,83	616,59	1,42	542,80	749,42	1,38	124,83	121,54
Труби	1125,67	1572,44	1,40	1209,52	2258,25	1,87	107,45	143,61
<i>Довідково</i>								
Євросоюз	645,75	2744,90	4,25	645,90	2133,40	3,30	100,02	77,72
Митний союз	871,23	932,39	1,07	882,40	848,47	0,96	101,28	91,00
Інші країни	509,36	1489,11	2,92	636,30	4462,68	7,01	124,92	299,69

Складено і розраховано за [17].

при зростаючій ємності внутрішнього ринку. Експортоорієнтованість та висока імпортозалежність галузі свідчить про незбалансованість потужностей і асортименту продукції, що виробляється.

У табл. 6 наведено дані щодо економічної безпеки металургійної промисловості України в 2007 р. і 2012 р.

Після вступу в СОТ у металургійній галузі спостерігається порушення порогових значень економічної безпеки за наступними напрямками: профіциту зовнішнього торгового балансу металопродукції; імпортової залежності внутрішнього ринку металопродукції; експортної залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків металопродукції; ступеня зносу основних засобів; рівню інвестування в основний капітал; інвестиційної активності та випуску інноваційної продукції; низький рівень інноваційної діяльності підприємств.

В табл. 7 наведено дані і результати розрахунку ємності і ступеню відкритості національного ринку металургійної продукції України за період 2007–2012 рр.

Загальний обсяг реалізації вітчизняної металургійної продукції у вартісному виразі в 2012 р. на 42,16 % перевищував відповідний показник 2007 р.

Після вступу України до СОТ відбулося скорочення обсягів виробництва (в натуральному виразі) основних видів металургійної продукції: чавуну – на 19,96 %; феросплавів – на 35,0 %; прокату чорних металів – на 26,39 %; сталі і напівфабрикатів – на 23,24 %; труб – на 23,08 %. Після вступу в СОТ скоротились обсяги експорту й імпорту основних видів металургійної продукції (в натуральному виразі), окрім феросплавів, обсяг імпорту яких збільшився у 2,83 рази.

В табл. 8 наведено основні показники, що характеризують масштабність та значущість виробництва та зовнішньої торгівлі металургійної продукції для економіки України в 2007 р. і 2012 р.

Металургійна промисловість одна із провідних галузей економіки України, яка займала у 2012 р. 16,0 % в обсягах промислового виробництва, 27,5 % в експорті товарів з країни та 11,7 % у чисельності працюючих у промисловості.

Масштабність і значущість металургійної галузі для економіки України після вступу до СОТ знизилася. Відбулося скорочення обсягів виробництва основних видів металургійної продукції. Незбалансованість виробничих потужностей і асортименту продукції, що виробляється, сприяла зростанню імпортової залежності галузі та експортної її спрямованості. Через низький технологічний рівень продукції вітчизняного виробництва та низьку конкурентоспроможність підприємств галузі втрачають як зовнішні, так і внутрішні ринки збуту.

В табл. 9 наведено порівняння тарифних і нетарифних заходів захисту металургійної промисловості в ЄС, МС і Україні.

Україні до СОТ ринок металургійної продукції ЄС є більш відкритим ніж відповідний ринок країн-учасниць МС, про що свідчить відсутність квот та ввізного мита на основні види металургійної продукції (ввізне мито за ставкою від 0 % до 3,2 % встановлено для труб).

Доступ до ринку металургійної продукції МС обмежено за рахунок використання ввізного мита за ставками від 5 % до 15 % та квотами на окремі види продукції, розмір яких визначається рішенням Колегії Євразійської еконо-

Таблиця 5

Порівняння конкурентоспроможності і спрямованості збуту металургійної продукції України в 2007 р. і 2012 р.

Показник	Од. вим.	Рік	
		2007	2012
Експорт продукції металургійного виробництва	млн грн	104975,9	150929,9
Імпорт продукції металургійного виробництва	млн грн	23950,8	41858,9
Обсяг продукції металургійного виробництва	млн грн	157450,5	224138,2
Відношення експорту до обсягу продукції металургійного виробництва	%	66,7	67,3
Відношення імпорту до ємності внутрішнього ринку продукції металургійного виробництва	%	31,3	36,4
Ємність внутрішнього ринку продукції металургійного виробництва	млн. грн.	76425,4	115067,2

Розраховано на підставі [17].

Таблиця 6

Показники економічної безпеки металургійної промисловості України в 2007 р і 2012 р.

Показник	Од. вим.	Порогове значення	Рік	
			2007	2012
Відношення дефіциту (профіциту) торгового балансу продукції металургійного виробництва до загального обсягу зовнішньої торгівлі (сальдо до суми експорту та імпорту)	%	< 5	14,6	8,9
Частка імпорту продукції металургійного виробництва у внутрішньому споживанні (ємності ринку)	%	< 30	31,3	36,4
Відношення експорту продукції металургійного виробництва до обсягу виробництва металургійної продукції	%	< 50	66,7	67,3
Ступінь зносу основних засобів у металургійному виробництві	%	< 35	63,1	59,3**
Відношення обсягу інвестицій в основний капітал до вартості основних фондів металургійного виробництва	%	> 6	14,0	3,7**
Частка підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, у загальній кількості підприємств металургійного виробництва	%	> 50	12,4	15,2*
Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі продукції металургійного виробництва	%	> 5	6,2	1,7*

* – 2011 р.

** – 2010 р.

Розраховано на підставі [17].

мічної комісії. Захист внутрішнього ринку металургійної продукції України обмежується використанням ввізного мита на сталь і напівфабрикати за ставкою від 0 % до 32 %.

У державній програмі активізації економіки на 2013–2014 рр., затвердженій Кабінетом Міністрів України наприкінці березня 2013 р., на розвиток конкретних галузей економіки, підтримку національного товаровиробника і реалізацію політики імпортозаміщення було заплановано витратити майже 40 млрд грн. З них 9,3 млрд грн – кошти держбюджету, а «інші ресурси», залучені в тому числі під держгарантії, склали 14,9 млрд грн (тобто у півтори рази більше) [24]. При цьому *гірничо-металургійному комплексу (ГМК)* уряд через механізм держгарантії планував надати держпідтримку на 10 млрд грн, а також звільнити підприємства галузі від сплати ввізного мита при імпорті обладнання й комплектуючих виробів до нього, які не виробляються в Україні та імпортуються «з метою технічного переозброєння виробництва».

За твердженням Кабміну, ГМК сьогодні є найбільшим постачальником валюти в Україну, одним із ключових роботодавців у промисловості, а основні фонди галузі потребують модернізації (зношування в середньому становить 70%). Крім того, підтримка ГМК зумовлена потребою модернізувати загалом усе вітчизняне виробництво, для чого потрібно понад 300 млн тонн металопродукції. Як наслідок, переорієнтація галузі на внутрішній ринок дозволить мінімізувати її залежність від змін зовнішнього попиту. Таким чином, фактично у Держпрограмі підтримувалася базова експортоорієнтована галузь, яка навіть за несприятливої кон'юнктури зовнішніх ринків має спроможність сама себе розвивати [24].

За фактом у 2013 р. продовжувалося падіння промислового виробництва, зокрема у металургійній промисловості, порівняно з 2012 р. Скорочення темпів виробництва було викликано проблемами як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках у більшості українських виробників – у металургійних, хімічних і машинобудівних підприємств.

Таблиця 7

Ємність і ступінь відкритості національного ринку металургійної продукції України за період 2007–2012 рр.

Показники	Роки						2012 р. до 2007 р., %
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Чавун, млн т							
1. Виробництво	35,6	31	25,7	27,4	28,9	28,5	80,06
2. Імпорт	0,17	0,13	0,01	0,06	0,04	0,03	17,65
3. Експорт	2,07	1,47	1,38	1,48	1,77	1,97	95,17
у % до виробництва	5,81	4,74	5,37	5,40	6,12	6,91	X
4. Ємність ринку (1+2-3)	33,7	29,66	24,33	25,98	27,17	26,56	78,81
5 Ступінь відкритості ринку, % (2/4)	0,50	0,44	0,04	0,23	0,15	0,11	X
Феросплави, млн т							
1. Виробництво	2	1,7	1,2	1,7	1,4	1,3	65,00
2. Імпорт	0,06	0,05	0,13	0,11	0,26	0,17	283,33
3. Експорт	1,22	0,99	0,77	1,11	0,93	0,8	65,57
у % до виробництва	61,00	58,24	64,17	65,29	66,43	61,54	X
4. Ємність ринку (1+2-3)	0,84	0,76	0,56	0,7	0,73	0,67	79,76
5. Ступінь відкритості ринку, %(2/4)	7,14	6,58	23,21	15,71	35,62	25,37	X
Прокат чорних металів, млн т							
1. Виробництво	36	31,6	26,8	28	28,2	26,5	73,61
2. Імпорт	1,62	1,89	0,72	1,22	1,37	1,42	87,65
3. Експорт	16,39	13,88	10,99	12,34	13,32	12,31	75,11
у % до виробництва	45,53	43,92	41,01	44,07	47,23	46,45	X
4. Ємність ринку (1+2-3)	21,23	19,61	16,53	16,88	16,25	15,61	73,53
5. Ступінь відкритості ринку, %(2/4)	7,63	9,64	4,36	7,23	8,43	9,10	X
Сталь і напівфабрикати, млн т							
1. Виробництво	43,7	38,1	30,3	33,3	35,4	33,5	76,66
2. Імпорт	0,44	0,39	0,25	0,49	0,51	0,36	81,82
3. Експорт	11,81	12,62	11,5	11,41	10,81	10,12	85,69
у % до виробництва	27,03	33,12	37,95	34,26	30,54	30,21	X
4. Ємність ринку (1+2-3)	32,33	25,87	19,05	22,38	25,1	23,74	73,43
5. Ступінь відкритості ринку, %(2/4)	1,36	1,51	1,31	2,19	2,03	1,52	X
Труби, млн т							
1. Виробництво	2,6	2,4	1,6	1,8	2,2	2	76,92
2. Імпорт	0,09	0,1	0,04	0,06	0,08	0,08	88,89
3. Експорт	2	1,81	1,38	1,29	1,64	1,55	77,50
у % до виробництва	76,92	75,42	86,25	71,67	74,55	77,50	X
4. Ємність ринку (1+2-3)	0,69	0,69	0,26	0,57	0,64	0,53	76,81
5. Ступінь відкритості ринку, % (2/4)	13,04	14,49	15,38	10,53	12,50	15,09	X

Складено і розраховано на підставі [17].

Так, за 11 місяців випуск сталі в Україні навіть зріс – на 1%, до 30 млн т. [25]. Найбільший приріст виробництва продемонстрували Алчевський меткомбінат (+9% за 11 місяців 2013 р., до 3,8 млн т, контролюється групою російських акціонерів, дружніх до державного «Внешаекономбанка») і ДМЗ ім. Петровського (+24%, до 0,93 млн т, входить у російську групу «Євраз»).

Збільшив завантаження до промислових масштабів електросталеплавильний завод «Інтерпайпу» (належить Віктору Пінчуку), виробивши 1 млн т за 11 місяців 2013 р., тоді як на протязі 2012 р. проходили випробування основного обладнання. В той же час, «Інтерпайп Сталь» у жовтні-листопаді 2013 р. скоротила обсяги виробництва майже вдвічі через проблеми материнської

Таблиця 8

Показники масштабності та значущості виробництва та зовнішньої торгівлі металургійної продукції для економіки України в 2007 р і 2012 р.

Показник	Од. вим.	Рік	
		2007	2012
Питома вага металургійного виробництва у ВВП	%	5,8	1,6*
Питома вага продукції металургійного виробництва в обсягах промислового виробництва	%	22,0	16,0
Частка експорту металургійного виробництва в експорті товарів з країни	%	42,2	27,5
Частка імпорту металургійного виробництва в імпорті товарів у країну	%	7,8	6,2
Питома вага металургійного виробництва у чисельності працюючих в економіці	%	3,7	3,0
Питома вага металургійного виробництва у чисельності працюючих у промисловості	%	12,8	11,7

* – дані за 2011 р.

Розраховано на підставі [17].

Таблиця 9

Захист ринків металургійної продукції

Металургійна продукція	ЄС			МС		Україна	
	Тариф	Діюча квота	Квота при підписанні асоціації	Тариф	Діюча квота	Тариф	Квота
Прокат чорних металів	0%	відсутня	відсутня	5%	відсутня	0%	відсутня
Сталь і напівфабрикати	0%	відсутня	відсутня	5%	відсутня	від 0% до 30%	відсутня
Труби	від 0% до 3,2%	відсутня	відсутня	від 5% до 15%	на 2014 рік – 4,514 млн. т	0%	відсутня

Складено за [4-8]

компанії зі збутом труб на російському ринку – до 60 – 65 тис. т. [25].

Ще один електросталеплавильний завод – ДЕМЗ, на-
впаки, у жовтні 2013 р. після майже річного простою повер-
нувся на ринок. Це сталося після того, як російський біз-
несмен Вадим Варшавський викупив підприємство в гру-
пи «Мечел» і, домовився з одним із українських великих
постачальників брухту про регулярні закупівлі. Дефіцит
брухту, що загострюється на внутрішньому ринку в Укра-
їні, був однією з перешкод для роботи підприємства.

Великі металургійні підприємства, які входять у вер-
тикально інтегровані групи, показували відносно стабільні
обсяги виробництва – невелике зниження або зростання.
Так, три сталеливарні підприємства «Метінвесту» (нале-
жить Рінату Ахметову, Вадиму Новинському та Володи-
миру Бойку) знизили виробництво за 11 місяців 2013 р. на
1%, до 11,4 млн т, тобто фактично зберегли стабільне за-
вантаження – зниження випуску сталі на ММК ім. Ілліча та
«Азовсталі» було більшою мірою компенсоване зростан-
ням на Єнакіївському метзаводі. У компанії «Метінвест»
також відзначали гостроту дефіциту брухту на ринку, через
що меткомбінати змушені працювати на підвищеній витра-
ті чавуну. Тобто загалом група може продавати менше залі-
зурної сировини на експорт.

Протягом 2013 р. ціни на металопродукцію на зо-
внішніх ринках продовжували падати, що тиснуло на рен-
табельність продажів. Так, з початку року експортна ціна

на квадратну заготовку знизилася на 7%, до 502 дол./т,
а гарячекатаний лист подешевшав на 5%, до 531 дол./т. [25].
У результаті українські металургійні підприємства експор-
тували прокату на 11,9 млрд дол. за період із січня по жов-
тень, що становило 22% від усього вітчизняного експорту.
Але це нижче традиційних 25% експорту, які приносили
українські металурги раніше. У середньому за кордон про-
давалося продукції на 1,1 млрд дол. на місяць, тобто майже
на чверть менше експортної щомісячної виручки торік.

На думку експертів, у 2014 р надлишок потужностей
на світовому ринку металургійної продукції та висока кон-
куренція матимуть свій вплив, однак попит може зрости
за рахунок відновлення економіки Європи, де прогнозу-
ється зростання ВВП на 1% у 2014 р. порівняно з падінням
на 0,4% у 2013 р. До того ж американська економіка про-
довжуватиме певне стабільне зростання (тоді як стимулю-
вання з боку ФРС поступово знижуватиметься), що також
може призвести до зростання попиту на продукцію мета-
лургійної промисловості на світовому ринку.

Отже, можна зробити наступні **висновки**:

1. Металургійна промисловість одна із провідних
галузей економіки України, яка займала у 2012 р.
16,0 % в обсягах промислового виробництва, 27,5 %
в експорті товарів з країни та 11,7 % у чисельності
працюючих у промисловості. В той же час, *маси-
табність і значущість металургійної галузі для
економіки України після вступу до СОТ знизилася;*

2. В 2012 р. у порівнянні з 2007 р. частка металургії у структурі експорту з України знизилася до 27,5 % у загальному обсязі по країні проти 42,2 % у 2007 р., а в структурі імпорту – знизилася до 6,2 % проти 7,8 % у 2007 р. Після вступу в СОТ позитивне сальдо зовнішньоторгового балансу металургійної продукції України зменшилось на 2,39 млрд. дол. США. Таким чином, в 2012 р. у порівнянні з 2007 р. питома вага продукції металургії в Україні впала як в експорті (в 1,53 рази), так і в імпорті (в 1,26 рази);
3. У період 2007–2012 рр. відбулося скорочення обсягу експорту металургійної продукції з України як в натуральному так і у вартісному виразі. Металургійна продукція, що експортується з України, має значно нижчу додану вартість ніж та, що імпортується. *Переважає ціна імпорту над ціною експорту має негативну тенденцію до збільшення.*
4. Після вступу до СОТ для української продукції в цілому відбулось суттєве зниження тарифних ставок та лібералізація доступу на світові ринки, поряд з цим внутрішній ринок України став більш відкритим для імпортової продукції. Так, ринок металургійної продукції ЄС є більш відкритим ніж відповідний ринок країн-учасниць МС, про що свідчить відсутність квот та ввізного мита на основні види металургійної продукції (ввізне мито за ставкою від 0 % до 3,2 % встановлено для труб). Доступ до ринку металургійної продукції МС обмежено за рахунок використання ввізного мита за ставками від 5 % до 15 % та квотами на окремі види продукції. Захист внутрішнього ринку металургійної продукції України обмежується використанням ввізного мита на сталь і напівфабрикати за ставкою від 0 % до 32 %;
5. Після вступу в СОТ питома вага українського експорту металургійної продукції до третіх країн, які не є членами ЄС і МС, у структурі загального експорту (у вартісному виразі) збільшилася у 2012 р. проти 2007 р. на 1,4 %. Частка експорту до країн ЄС скоротилася майже на 2 %, а до МС – збільшилась на 0,68 %, що свідчить про *незначну переорієнтацію ринків збуту вітчизняної продукції*. В той же час, обсяг імпорту з країн ЄС скоротився на 27,1 % (в натуральному виразі скоротився на 5,9 %); з країн МС - скоротився на 41,5 % (в натуральному виразі скоротився на 35,7 %); з інших країн – збільшився в 3,2 рази (в натуральному виразі збільшився на 8,7 %). Це підтверджує висновки щодо *зниження торгівельної активності України у сфері металургії як з країнами ЄС так і з країнами МС, а також переорієнтації на торгівлю з іншими країнами;*
6. У період 2007–2012 рр. відбулося скорочення обсягів виробництва основних видів металургійної продукції. Незбалансованість виробничих потужностей і асортименту продукції, що виробляється, сприяла зростанню імпортової залежності галузі та її експортної спрямованості при зростаючій *ємності внутрішнього ринку*. Через низький тех-

нологічний рівень продукції вітчизняного виробництва та низьку конкурентоспроможність підприємств галузі втрачають як зовнішні, так і внутрішні ринки збуту;

7. У 2014 р надлишок потужностей на світовому ринку металургійної продукції та висока конкуренція матимуть свій вплив, однак попит може зрости за рахунок відновлення економіки Єврозони, а також завдяки стабілізації і зростанню на ринках Північної Америки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : монографія. В 3 т. [Текст] / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семіноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007.
2. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь [Текст] / за заг. ред. В. М. Гейця. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
3. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку [Текст] / В. М. Гейця; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 864 с.
4. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ : кон'юнктура та інтеграція [Текст] / за ред. проф. В. О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 552 с.
5. Сиденко В. Р. Глобализация и экономическое развитие. Т. 1 [Текст] / В. Р. Сиденко. – К. : Фенікс, 2008. – 376 с.
6. Три роки членства в СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період : аналіт. доповідь [Текст] / І. В. Клименко, О. А. Федірко, І. В. Ус; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
7. Аналіз соціально-економічних наслідків членства України в СОТ після трьох років членства: очікування і реалії [Текст] / Ін-т екон. дослідж. та політ. консульт. – К. : ІЕДПК, 2011. – 58 с.
8. Членство України у СОТ: нові можливості та виклики для бізнес-асоціацій [Текст] / За заг. ред. Д. В. Ляпіна; Д. В. Ляпін, В. М. Мовчан; Ін-т власн. та своб. – К. : Ін-т власн. та своб.; LAT&K, 2010. – 104 с.
9. Сколотняний Ю. Валерій П'ятницький: «Ми – частина міжнародного торговельного простору і відскакивати себе від нього не збираємося» [Текст] / Ю. Сколотняний // Дзеркало тижня. – 29.09.2012. – № 34. – С. 7.
10. Сколотняний Ю. Валерій П'ятницький: «СОТ загине, якщо буде накладене вето на зміни» [Текст] / Ю. Сколотняний // Дзеркало тижня. – 07.03.2013. – № 9. – С. 7.
11. Дрозач О. Членство упущенных возможностей [Текст] / О. Дрозач // Експерт. – 10.06.2013. – № 22. – С. 26.
12. Гончарук А. Право на захист (але без шкоди для економіки) [Текст] / А. Гончарук // Дзеркало тижня. – 13.07.2013. – № 26. – С. 6.
13. Козьяков С. Навіщо слону граблі в посудній крамниці? [Текст] / С. Козьяков // Дзеркало тижня. – 27.04.2013. – № 16. – С. 10.
14. Козьяков С. Зовнішньоторговельні граблі і снігова куля [Текст] / С. Козьяков // Дзеркало тижня. – 13.07.2013. – № 26. – С. 6.
15. Ничай Н. СОТ по-українськи: чи скористається Україна можливостями захисту торговельних інтересів через механізми Світової організації торгівлі? [Текст] / Н. Ничай // Дзеркало тижня. – 23.11.2013. – № 43 – 44. – С. 6.

16. Звіт Робочої групи з питань вступу України до Світової організації торгівлі. WT/ACC/UKR152. – 25.01.2008 (08–0399). – С. 374 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=32172>

17. Інтернет-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

18. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

19. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

20. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

21. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

22. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

23. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

24. Матюшенко І. Ю. Стимулювання технологічного розвитку України в державних програмах економічного розвитку в 2013 – 2014 рр. [Текст] / І. Ю. Матюшенко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 29 – 37.

25. Івченко Р. Рік наступний для промисловості [Текст] / Р. Івченко // Дзеркало тижня. – 2013. – № 49. – С. 7.

REFERENCES

Analiz sotsialno-ekonomichnykh naslidkiv chlenstva Ukrainy v SOT pislia tryokh rokiv chlenstva: ochikuvannya i realii [Analysis of the socio-economic impact of WTO membership for Ukraine after three years of membership: Expectations and realities]. Kyiv: IEDPK, 2011.

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2007” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2007]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2008” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2008]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2009” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2009]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2010” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2010]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2011” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2011]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

“Baza danykh OON z mizhnarodnoi statystyky torhivli tovaramy International trade statistics yearbook 2012” [Database UN International trade statistics International trade statistics yearbook 2012]. <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>

Chlenstvo Ukrainy u SOT: novi mozhyvosti ta vyklyky dlia biznes-asotsiatsii [Ukraine's membership in the WTO: opportunities and challenges for business associations]. Kyiv: In-t vlasn. ta svob.; LAT&K, 2010.

Drozach, O. “Chlenstvo upushchennykh vozmozhnostey” [Membership of missed opportunities]. Ekspert, no. 22 (2013): 26.

Honcharuk, A. “Pravo na zakhyst (ale bez shkody dlia ekonomiky)” [The right to protection (but without prejudice to the economy)]. Dzerkalo tyzhnia, no. 26 (2013): 6.

Heiets, V. M. Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenologiya vzaemodii ta rozvytku [Society, state, economy: phenomenology interaction and development]. Kyiv, 2009.

Internet-sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Ivchenko, R. “Rik nastupnyi dlia promyslovosti” [Next year for the industry]. Dzerkalo tyzhnia, no. 49 (2013): 7.

Koziaikov, S. “Zovnishnyotorhovelni hrabli i snihova kulia” [Foreign trade rakes and snowball]. Dzerkalo tyzhnia, no. 26 (2013): 6.

Klymenko, I. V., Fedirko, O. A., and Us, I. V. Try roky chlenstva v SOT: tendentsii zovnishnoyi torhivli Ukrainy u postkryzovyi period [Three years of WTO membership, in Ukraine's foreign trade trends in the post-crisis period]. Kyiv: NISD, 2011.

Koziaikov, S. “Navishcho slonu hrabli v posudnii kramnytsi?” [Why rake elephant in a china shop?]. Dzerkalo tyzhnia, no. 16 (2013): 10.

Matiushenko, I. Yu. “Stymuliuvannya tekhnolohichnoho rozvytku Ukrainy v derzhavnykh prohramakh ekonomichnoho rozvytku v 2013 - 2014 rr.” [Promote technological development in Ukraine government programs for economic development in 2013 - 2014]. Biznes Inform, no. 4 (2013): 29-37.

Nychai, N. “SOT po-ukrainsky: chy skorystaietsia Ukraina mozhyvostiamy zakhystutorhovelnykh interesiv cherez mekhanizmy Svitovoi orhanizatsii torhivli?” [WTO in Ukrainian: Ukraine will take advantage of opportunities or protect trade interests through the mechanisms of the WTO?]. Dzerkalo tyzhnia, no. 43-44 (2013): 6-.

Rynky realnoho sektora ekonomiky Ukrainy v instytutsionalnomu seredovyshchi SOT: kon'iunktura ta intehtatsiia [Markets real economy in Ukraine's institutional WTO conditions and integration]. Kyiv, 2012.

Skolotniani, Yu. “Valerii P'iatnytskyi: «My - chastyna mizhnarodnoho torhovelnogo prostoru i vidsikaty sebe vid nyoho ne zbyraimosia»” [Valery Pyatnitskii: “We - the international trade of the space and cut off themselves from him going”]. Dzerkalo tyzhnia, no. 34 (2012): 7.

Sidenko, V. R. Globalizatsiia i ekonomicheskoe razvitie [Globalization and economic development]. Kyiv: Feniks, 2008.

Sotsialno-ekonomichni stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy [The socio-economic situation in Ukraine: Implications for the people and the state]. Kyiv: NVTs NBUV, 2009.

Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy [Strategic challenges of the XXI century society and economy in Ukraine]. Kyiv: Feniks, 2007.

Skolotniani, Yu. “Valerii P'iatnytskyi: «SOT zahyne, iakshcho bude nakladene veto na zminy»” [Valery Pyatnitskii: “The WTO will die if it is vetoed to change”]. Dzerkalo tyzhnia, no. 9 (2013): 7.

“Zvit Robochoi hrupy z pytan vstupu Ukrainy do Svitovoi orhanizatsii torhivli” [Report of the Working Party on the Accession of Ukraine to the World Trade Organization]. <http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=32172>

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ

© 2014 КОЛЯДА Т. А.

УДК 336.511

Коляда Т. А.

Фінансове забезпечення соціальних функцій держави: стан, тенденції та напрямки оптимізації

Мета статті полягає у виявленні тенденцій у бюджетній політиці держави стосовно фінансування її соціальних функцій та визначенні напрямків оптимізації бюджетних видатків з урахуванням наявних макроекономічних та інституціональних чинників впливу. Аналізуючи структуру видатків зведеного бюджету України за функціональною класифікацією, порівнюючи з бюджетним навантаженням у країнах Європейського Союзу, було доведено, що трансформації у вітчизняній бюджетній сфері відповідають європейським тенденціям і сприяють наповненню новим змістом поняття «держава загального добробуту». У результаті дослідження було розкрито, що в умовах посилення несприятливих тенденцій у соціально-економічному розвитку країни відбувається зростання обсягів бюджетних видатків на виконання соціальних функцій держави. Виявлено резерви скорочення обсягів соціальних видатків бюджету за рахунок запровадження системи обов'язкового державного соціального страхування для постійного визначення громадянами максимального рівня фінансування суспільних послуг, що дозволить у довгостроковому періоді знизити фінансове напруження в Україні та водночас підвищити ефективність діяльності державних інститутів. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є доведення необхідності законодавчого закріплення процедури розробки бюджетної стратегії як інструменту збалансування бюджету в умовах несприятливих довгострокових тенденцій, що дозволить уряду здійснювати більш ефективне корегування обсягів надання суспільних благ і послуг з урахуванням можливих демографічних зрушень та інших змін в економіці країни.

Ключові слова: соціальні функції держави, фінансове забезпечення, структура видатків бюджету, бюджетна стратегія

Табл.: 4. Бібл.: 11.

Коляда Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра фінансів, Національний університет державної податкової служби України (вул. Карла Маркса, 31, м. Ірпін, Київська обл., 8201, Україна)

Email: t_kolyada@mail.ru

УДК 336.511

UDC 336.511

Коляда Т. А. Финансовое обеспечение социальных функций государства: состояние, тенденции и направления оптимизации

Цель статьи заключается в выявлении тенденций в бюджетной политике государства относительно финансирования ее социальных функций и определении направлений оптимизации бюджетных расходов с учетом имеющихся макроекономических и институциональных факторов влияния. Анализируя структуру расходов сводного бюджета Украины за функциональной классификацией, сравнивая с бюджетной нагрузкой в странах Европейского Союза, было доказано, что трансформации в отечественной бюджетной сфере отвечают европейским тенденциям и способствуют наполнению новым содержанием понятия «государство всеобщего благосостояния». В результате исследования было раскрыто, что в условиях усиления неблагоприятных тенденций в социально-экономическом развитии страны происходит рост объемов бюджетных расходов на выполнение социальных функций государства. Выявлены резервы сокращения объемов социальных расходов бюджета за счет внедрения системы обязательного государственного социального страхования для самостоятельного определения гражданами максимального уровня финансирования общественных услуг, что позволит в долгосрочном периоде снизить фискальное напряжение в Украине и одновременно повысить эффективность деятельности государственных институтов. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является доказательство необходимости законодательного закрепления процедуры разработки бюджетной стратегии как инструмента сбалансирования бюджета в условиях неблагоприятных долгосрочных тенденций, что позволит правительству осуществлять более эффективное корректирование объемов предоставления общественных благ и услуг с учетом возможных демографических сдвигов и других изменений в экономике страны.

Ключевые слова: социальные функции государства, финансовое обеспечение, структура расходов бюджета, бюджетная стратегия

Табл.: 4. Библ.: 11.

Koliada T. A. Financial Support of the Social Functions of the State: the Condition, Trends and Directions of Optimization

The purpose of the article is to identify trends in the budgetary policy of the government for the financing of its social functions and identify areas to optimize budget expenditures with available macroeconomic and institutional factors of influence. Analyzing the structure of expenditures of the consolidated budget of Ukraine for the functional classification, in comparison with budget burden in the European Union, it has been proven that the transformation of the public sector in this country are in line with European trends and contribute to filling the new content of the concept «welfare state.» The study revealed that in increasingly adverse trends in socio-economic development of the country comes the growth of budget expenditures for the implementation of the social functions of the state. The reserves of decline in social spending due to the introduction of compulsory state social insurance for the self-determination of the citizens of the maximum level of funding for public services was identified, which will in the long run reduce the fiscal stress in Ukraine and at the same time enhance the effectiveness of state institutions. The prospect of further research in this direction is the proof of the necessity of legislative consolidation of procedures for the development of the budget strategy as a tool to balance the budget in terms of adverse long-term trends that will allow the government to carry out more effective correction of volumes of public goods and services, taking into account the possible demographic shifts and other changes in the economy.

Keywords: social functions of the state, financial security, the cost structure of the budget, the budget strategy

Табл.: 4. Библ.: 11.

Koliada Tetiana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance, National University of State Tax Service of Ukraine (vul. Karla Marksa, 31, Irpin, Kyivska obl., 8201, Ukraine)

Email: t_kolyada@mail.ru

Коляда Тат'яна Анатольевна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра фінансов, Национальний університет державної податкової служби України (ул. Карла Маркса, 31, г. Ірпень, Київська обл., 8201, Україна)

Email: t_kolyada@mail.ru

Вступ. В умовах несприятливих довгострокових тенденцій, що посилюються у період складної соціально-політичної та економічної ситуації в країні, та через існування загрози стійкості бюджету виникла необхідність пошуку балансу між обсягом соціальних функцій держави та рівнем їхнього фінансового забезпечення. «Соціальна функція держави – це діяльність, спрямована не тільки на задоволення суспільних потреб в охороні здоров'я, освіті, підтримці малозабезпечених тощо, але й на регулювання ринку праці з метою підтримки певного рівня зайнятості, матеріального забезпечення людей, які втратили робочі місця або не змогли знайти їх» [1, с. 614].

Як зазначає А. Гальчинський, «проблема оптимізації соціальних видатків давно назріла. Україна вичерпала можливості вирішення соціальних проблем через механізми державного бюджету. На Заході держава широко використовує активні економічні, зокрема й фінансові, інструменти, що стимулюють приватні соціальні інвестиції. В окремих країнах вони сягають 35 – 40 % загального рівня соціальних видатків» [2].

Сьогодні Україна стоїть перед вибором між великою, але безсилою державою або державою, що повернула собі силу завдяки обмеженню функцій і делегуванню «виконавчих» завдань іншим інститутам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед найбільш вагомих робіт з питань теорії та практики державних фінансів, зокрема щодо узгодження обсягів соціальних функцій держави з наявними фінансовими ресурсами для їх реалізації та забезпечення збалансованості бюджету, можна назвати праці таких відомих економістів, як Ш. Бланкарт, М. Масгрейв, В. Норгауз, А. Пігу, П. Самуельсон, Р. Солоу, Дж. Стігліц, М. Фрідман, С. Фішер та інші. Для умов розвитку української економіки зазначені питання досліджували вчені-економісти: А. Гальчинський, В. Геєць, Т. Єфіменко, І. Луїна, А. Тарангул, С. Юрій та інші [3 – 7].

Невирішені частини проблеми. Аналіз наукових джерел свідчить, що частина ключових питань стосовно фінансового забезпечення реалізації соціальних функцій держави в умовах економічної рецесії та загрозового зростання державного боргу залишається недостатньо дослідженою. В Україні існує потреба в подальшому теоретичному обґрунтуванні та узагальненні світового досвіду практичного використання нових підходів до вирішення даної проблеми.

Метою дослідження є виявлення тенденцій у бюджетній політиці держави стосовно фінансування її соціальних функцій і визначення напрямків оптимізації бюджетних видатків з урахуванням наявних макроекономічних та інституціональних чинників впливу.

Основні результати дослідження. За час розбудови незалежної України відбулися суттєві зміни у бюджетних

пріоритетах держави. Сьогодні можна констатувати, що структура видатків Зведеного бюджету України за функціональною класифікацією відповідає загальноєвропейським тенденціям і відображає модернізацію інструментів державного регулювання економіки для наповнення новим змістом поняття «держава загального добробуту». До трійки визначальних напрямків бюджетного фінансування в Україні входять: соціальний захист і соціальне забезпечення, освіта та охорона здоров'я, далі за значущістю йдуть загальнодержавні функції та економічна діяльність. Практично аналогічний склад пріоритетних урядових видатків мають бюджети європейських країн. Єдина відмінність полягає у розташуванні за пріоритетністю видатків на фінансування загальнодержавних функцій. У європейських країнах ця функція держави посідає третє місце, а в Україні – четверте. Це пов'язано з великими обсягами державного боргу у більшості країн зони євро та необхідністю витрачання значних бюджетних ресурсів на його обслуговування. На жаль, така відмінність у середньостроковій перспективі за умови збереження існуючих темпів приросту державного боргу в Україні може швидко нівелюватися.

Якщо порівнювати бюджетні пріоритети України та країн зони євро, то вони мають розбіжності лише у розташуванні у рейтингу видатків на охорону здоров'я та освіту, тому для остаточного висновку щодо ідентичності тренду змін і визначення їхніх конкретних параметрів доцільно розглянути структуру бюджетних видатків. Оскільки до складу урядових видатків країн ЄС включені також видатки на виплату пенсій, допомог по безробіттю, соціальних виплат від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань тощо, то для коректності порівняння до показників виконання функцій держави стосовно соціального захисту та соціального забезпечення в Україні також включено видатки позабюджетних пенсійного і соціальних фондів (табл. 1).

Як свідчать наведені дані, в Україні перевищено обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення порівняно з країнами зони ЄС-27 та ЄС-17 відповідно на 1,9 % та 1,3 % від ВВП. При цьому питома вага зазначених видатків у структурі урядових видатків України складає майже половину від загального обсягу та більше за аналогічні показники порівняно з країнами зони ЄС-27 та ЄС-17 відповідно на 6,5 % та 5,7 %. Витрачання таких значних обсягів державних ресурсів на виконання соціальних функцій, у тому числі за рахунок формування бюджету «споживання», можуть собі дозволити лише провідні країни, де запроваджено систему державного соціального страхування. Для України це виступає додатковим чинником, що породжує хронічний дефіцит бюджету. Крім того, в умовах загальносвітової тенденції старіння населення та відтоку значної кількості працездатного населення до ін-

Таблиця 1

Структура бюджетних видатків країн зони ЄС-17, ЄС-27 та України* за функціональною класифікацією**

Показник	ЄС-17		ЄС-27		Україна*	
	% до ВВП	%	% до ВВП	%	% до ВВП	%
Соціальний захист та соціальне забезпечення*	20,2	40,7	19,6	39,9	21,5	46,4
Охорона здоров'я	7,4	10,1	7,3	10,9	4,2	9,2
Загальнодержавні функції	6,8	13,8	6,6	13,5	4,2	9,2
Освіта	5,0	14,9	5,3	14,9	7,3	15,7
Економічна діяльність	4,1	8,4	4,0	8,2	3,5	7,5
Громадський порядок, безпека та судова влада	1,9	3,7	1,8	3,9	2,7	5,9
Оборона	1,5	2,7	1,3	3,0	1,0	2,2
Духовний та фізичний розвиток	1,1	2,2	1,1	2,2	0,9	2,0
Житлово-комунальне господарство	0,9	1,8	0,9	1,7	0,5	1,1
Охорона навколишнього природного середовища	0,9	1,8	0,9	1,7	0,4	0,8
Усього	49,8	100,0	49,1	100,0	46,3	100,0

*Видатки бюджету України наведено з урахуванням видатків зведеного бюджету та видатків позабюджетних фондів (пенсійного і соціальних)

*Соціальний захист та соціальне забезпечення для України наведено з урахуванням видатків зведеного бюджету та видатків позабюджетних фондів (пенсійного і соціальних)

**Статистичні дані по країнам зони ЄС наведено за 2011 рік, по Україні – за 2013 рік

Джерело: складено автором за статистичними даними Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.redaccionmedica.com/contenido/images/KS-SF-13-009-EN.PDF> та Державної казначейської служби України (<http://treasury.gov.ua>)

ших країн, при продовженні існуючої бюджетної політики Уряд України буде змушений збільшувати частку видатків на соціальні цілі, що в перспективі негативно вплине як на стабільність державних фінансів, так і на темпи розвитку економіки.

У структурі видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення найбільшу питому вагу (понад 60 % від загальної суми) складають видатки на соціальний захист пенсіонерів, частка яких за період 2007 – 2013 рр. зросла на 6,6 % (табл. 2).

Зазначена тенденція свідчить, що держава змушена дотувати пенсійний фонд за рахунок бюджетних коштів, тим самим надаючи преференції окремим категоріям пенсіонерів, які отримують пенсії не на загальних підставах, а також покривати його дефіцит. Така вітчизняна практика нівелює саму ідею створення та функціонування солідарної пенсійної системи та позбавляє зацікавленості працюючих громадян декларувати реальний розмір заробітної плати, тим самим забезпечуючи збільшення суми відрахувань до пенсійного фонду як роботодавцями, так і самими працюючими.

Таблиця 2

Структура видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення, %

Показник \ Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Соціальний захист на випадок непрацездатності	4,9	4,3	4,2	4,2	4,9	5,3	5,3
Соціальний захист пенсіонерів	53,6	57,6	64,1	64,3	58,5	54,5	60,2
Соціальний захист ветеранів війни та праці	8,0	5,3	5,1	4,3	4,4	4,2	3,4
Соціальний захист сімей, дітей та молоді	18,1	15,6	19,0	19,6	23,6	23,8	24,6
Соціальний захист безробітних	0,2	0,01	0,01	0,01	0,02	0,3	0,2
Допомога у вирішенні житлового питання	5,0	2,7	1,6	2,1	2,6	2,9	1,9
Соціальний захист інших категорій населення	8,6	13,5	5,2	4,6	5,1	8,3	3,9
Дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,04	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01
Інша діяльність у сфері соціального захисту	1,5	0,9	0,8	0,9	0,8	0,7	0,5
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними Державної казначейської служби України (<http://treasury.gov.ua>)

Питома вага власних надходжень Пенсійного фонду України у 2013 р. складала 66,6 %, решту становили надходження з Державного бюджету України на фінансування пенсійних програм. При цьому 73,9 % коштів із загального обсягу виділених бюджетних асигнувань було спрямовано на дотації на виплату пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, а 26,1 % коштів – на покриття дефіциту Пенсійного фонду України для виплати пенсій. У 2012 та 2011 роках частка власних надходжень пенсійного фонду становила відповідно 71 % та 70,4 %. При цьому 23,8 % та 30,4 % надходження з державного бюджету було спрямовано на покриття дефіциту фонду, решта – на фінансування різних пенсійних програм. Дефіцит Пенсійного фонду України протягом 2011 – 2013 рр. становив відповідно 9,0 %, 6,9 % та 8,6 % [8].

В умовах необхідності здійснення бюджетної консолідації та пошуку резервів скорочення неефективних видатків бюджету вважаємо, що одним із пріоритетних напрямків оптимізації є поступове скорочення спеціальних пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, та призупинення практики фінансування дефіциту бюджету за рахунок коштів державного бюджету. Впроваджувати такі новації доцільно водночас із завершенням переходу на трирівневу систему пенсійного забезпечення в Україні, підвищенням вимог щодо одержання гарантованих державою пенсій (збільшення мінімально необхідного терміну трудового стажу, підвищення пенсійного віку, скорочення видів та обсягів спеціальних пенсій тощо).

Про необхідність підвищення пенсійного віку свідчить той факт, що в Україні, як і в більшості країн світу, відбувається процес старіння населення. Так, у 1990 р. частка осіб у віковій групі 60 років і старше становила 18,3 % від загальної кількості населення, у 2000 р. – 20,6 %, у 2010 р. – 20,7 %, у 2013 р. – 21,6 %. У той же час частка осіб у віковій групі 65 років і старше знаходилася на позначці 12,0 % у 1990 р., 13,9 % – у 2000 р., 15,7 % – у 2010 р. та 15,3 % – у 2013 р. Зрозуміло, що виплата пенсій кожному п'ятому громадянину країни за солідарною системою в сучасних умовах створює надмірне навантаження на державні фінанси та виступає чинником їх дестабілізації. Якщо враховувати, що до 16 років молодь переважно знаходиться на утриманні батьків, то реальна частка осіб, які сплачують податки до бюджету та внески до пенсійного фонду, буде набагато меншою. Це призводить до того, що питома вага осіб у віковій групі 60 років і старше у загальній кількості працездатного населення (від 16 до 59 років) у 1990 р. становила 31,2 %, у 2000 р. – 34,7 %, у 2010 р. – 32,3 % та у 2013 р. – 34,4 %. За таких умов немає сенсу вести мову про приведення розміру пенсій до європейських стандартів. Єдиним виходом із цієї ситуації є підвищення пенсійного віку до 65 років, як у більшості європейських і провідних країн світу.

На користь цієї пропозиції свідчить той факт, що в Україні поступово зростає середня очікувана тривалість життя при народженні. Для чоловіків цей показник у 1991 р. становив 64,20 роки, у 2000 р. – 62,77 років, у 2010 р. – 65,28 років, у 2012 р. – 66,11 років. Для жінок – відповідно 74,18 років, 74,08 років, 75,50 років та 76,02 років. Враховуючи менталітет населення та дещо нижчу за європейські показники тривалість життя, впроваджувати непопулярні

серед населення новації у системі пенсійного забезпечення треба поступово, з наданням перехідного періоду для можливості вибору громадянами між терміном виходу на пенсію та її очікуваним розміром.

Отже, призупинення практики покриття дефіциту пенсійного фонду коштами державного бюджету дозволить скоротити частку видатків на соціальний захист пенсіонерів у структурі видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у середньому на 15 % (питома вага коштів державного бюджету, спрямованих на фінансування дефіциту пенсійного фонду, у загальному обсязі видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2011 р. становила 16,8 %, у 2012 р. – 12,2 %, у 2013 р. – 15,0 %).

Наступними за значущістю у структурі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення виступають видатки на соціальний захист сімей, дітей та молоді, які мають чітко визначений тренд на зростання. За період 2007 – 2013 рр. їхня частка збільшилася на 6,5 %. Таку політику уряду продиктовано різким скороченням питомої ваги осіб у віковій групі від 0 до 17 років у загальній кількості населення. Так, у 1990 р. цей показник становив 25,8 %, у 2000 р. – 22,6 %, у 2010 р. – 17,6 % та у 2013 р. – 17,7 %. Оскільки без відповідної державної допомоги та заохочення сімей до народження дітей призупинити негативну тенденцію щодо старіння населення та покращення демографічної ситуації в країні неможливо, то прогнозується, що у перспективі частка зазначених витрат у структурі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення буде мати тенденцію до зростання через їхню пріоритетність та потенційну ефективність для економіки держави.

Стосовно видатків зведеного бюджету на соціальний захист на випадок непрацездатності та соціальний захист безробітних, то також прогнозується збільшення або збереження їхньої частки на існуючому рівні у структурі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. Підставою для таких висновків є тенденція, яка окреслилася у 2014 р., щодо зростання рівня безробіття у країні. Починаючи з 2010 р. в Україні відбувалося поступове зменшення рівня безробіття з 9,6 % у 2009 р. до 7,7 % у 2013 р. Однак за підсумками 1 кварталу 2014 р. маємо цей показник на рівні 9,3 %. На фоні складної економічної та політичної ситуації в країні подолати цей негативний тренд у короткостроковій перспективі буде проблематично. Крім того, значно підвищився середньомісячний розмір допомоги по безробіттю з 655,56 грн у 2009 р. до 1172 грн у 2013 р., що також буде впливати у бік збільшення на розмір зазначених видатків. З метою підвищення активності на ринку праці держава має також забезпечити перекваліфікацію безробітних за рахунок бюджетних коштів для їхньої адаптації та інтеграції до умов ринкової конкурентної економіки.

Прогнозуються збереження тенденцій щодо зменшення питомої ваги видатків на соціальний захист інших категорій населення. За рахунок проведення інвентаризації усіх соціальних допомог, що надаються різним категоріям соціально незахищених верств населення, та перехід на адресне надання державних субсидій (дотацій, допомог тощо), уряд зможе оптимізувати обсяги зазначених видатків та підвищити їхню ефективність. Сьогодні актуальним залишається вирішення питання щодо отримання грома-

дянином лише однієї соціальної допомоги (субсидії), а не декількох та збільшення обсягу такої допомоги. Це дозволить забезпечити реалізацію на практиці принципу соціальної справедливості, усунути розпорошеність бюджетних коштів, запровадити чіткий контроль за отримувачами бюджетних послуг та обсягами їх надання.

Також у перспективі буде продовжуватися тренд щодо зменшення обсягів видатків на допомогу у вирішенні житлового питання. Оскільки Україна після підписання асоціації з ЄС, як і більшість європейських країн, буде намагатися запровадити систему надання муніципального житла для малозабезпечених верст населення, яка забороняє його приватизацію. Зазначене житло буде залишатися у комунальній власності та перебувати постійно в обігу.

Прогнозується, що частка витрат на соціальний захист ветеранів війни та праці також буде у перспективі зменшуватися у структурі видатків бюджету, як через фізичне скорочення кількості ветеранів війни, так і через перегляд доцільності надання державної допомоги ветеранам праці. Оскільки у сучасному механізмі нарахування пенсій за віком вже передбачено збільшення розміру пенсії у разі перевищення необхідного трудового стажу для її отримання. Подвійне надання державної компенсації на підставі однієї події суперечить принципу соціальної справедливості та ефективності витрачання бюджетних коштів.

Відтак, ураховуючи вищезазначені тенденції змін у структурі та виявлені резерви скорочення бюджетних видатків, можна стверджувати, що в Україні у довгостроковому періоді відбудеться суттєве зменшення обсягів видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення до відповідних стандартів (нормативів) європейських країн.

Друге місце за пріоритетністю витрачання бюджетних коштів в Україні посідає освіта. Обсяги фінансування сфери надання освітніх послуг перевищено майже на 2 % від ВВП порівняно з країнами ЄС. Це пов'язано, в першу чергу, з наявністю в країні значної кількості державних (національних) вищих навчальних закладів і необхідністю

їхнього забезпечення державним замовленням, нерозгалуженістю системи надання приватних освітніх послуг у шкільних і дошкільних закладах через низький рівень платоспроможності населення та недосконалість правового регламентування діяльності таких закладів. Аналогічна ситуація склалася з фінансуванням науково-дослідних інститутів (установ), у яких держава виступає засновником і фактично єдиним замовником наукових розробок.

В сучасних умовах розвитку суспільства вкладання коштів у людський капітал є показником інноваційного розвитку економіки країни, тому можна розглядати таку тенденцію як позитивний чинник. Однак необхідно додатково дослідити структуру видатків на освіту та оцінити отриманий економікою та суспільством ефект від витрачання бюджетних коштів через значний відтік молодих кваліфікованих кадрів за межі країни, зростаючу тенденцію щодо працевлаштування молодих спеціалістів не за фахом та, на жаль, низький рівень знань за результатами незалежного тестування випускників загальних середніх шкіл, зокрема за результатами тестування у 2014 р. (табл. 3).

У структурі видатків бюджету на освіту найбільшу питому вагу у 2013 р. мали видатки на загальну середню освіту – 41,9 %, вищу освіту – 28,4 %, дошкільну освіту – 14,8 % та професійно-технічну освіту – 6,0 %. Разом вони складають 91,1 % від загальної суми бюджетних витрат на освіту. Тому від динаміки змін цих складових видатків на освіту буде залежати загальний обсяг бюджетних витрат на фінансування державних програм у цій сфері. Протягом 2007 – 2013 рр. найбільш динамічно зростала частка видатків на дошкільну освіту у структурі видатків на освіту, темпи приросту за цей період становлять 2,9 %. Чітко визначений тренд на зменшення питомої ваги мають видатки на загальну середню освіту та вищу освіту, їхня частка скоротилася відповідно на 0,6 % та 3,0 % протягом зазначеного періоду. Питома вага видатків на професійно-технічну освіту мала незначну волатильність за період 2007 – 2013 рр., однак залишилася незмінною на рівні 6,0 % від загальної суми видатків на освіту.

Таблиця 3

Структура видатків Зведеного бюджету України на освіту, %

Показник \ Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Дошкільна освіта	11,9	11,8	12,5	12,8	13,7	14,4	14,8
Загальна середня освіта	42,5	41,7	41,4	41,2	40,8	41,8	41,9
Професійно-технічна освіта	6,0	6,1	6,2	6,4	6,2	5,9	6,0
Вища освіта	28,6	30,4	31,4	31,3	30,9	28,9	28,4
Післядипломна освіта	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	4,1	4,0	4,1	4,1	4,2	4,4	4,5
Програми матеріального забезпечення навчальних заходів	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,6	0,5
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,7	0,6
Інші заклади та заходи у сфері освіти	4,5	3,9	2,7	2,4	2,5	2,3	2,3
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними Державної казначейської служби України (<http://treasury.gov.ua>)

Що стосується темпів приросту обсягів видатків на освіту у розрізі його складових, то протягом 2007 – 2013 рр. видатки на вищу освіту зросли у 2,3 рази, на професійно-технічну освіту – у 2,4 рази, на загальну середню освіту – у 2,3 рази, на дошкільну освіту – майже у 3 рази. Показник видатків бюджету на освіту у розрахунку на 1 особу дозволить визначити відносний показник ефективності бюджетних видатків. За зазначений період відбулося зростання видатків на 1 студента у вищих навчальних закладах I – IV рівнів акредитації у 3,2 рази при одночасному зменшенні їх кількості на 27 %; зростання видатків на 1 учня у професійно-технічних закладах – у 2,8 рази при одночасному зменшенні їх кількості на 14 %; зростання видатків на 1 учня у загальноосвітніх навчальних закладах – у 2,7 рази при одночасному зменшенні їх кількості на 13 %; зростання видатків на 1 дитину у закладах дошкільної освіти – у 2,3 рази при одночасному зростанні їх кількості на 30 %.

Отже, спостерігається єдиний тренд зростання видатків на освіту та кількості споживачів таких послуг, окрім закладів дошкільної освіти, при тому, що зазначені послуги отримують лише 62 % від загальної кількості дітей відповідного віку. Можна стверджувати, що витрати на зазначені послуги й у довгостроковій перспективі за умови збереження існуючого рівня народжуваності дітей у країні будуть мати тенденцію до зростання, що обумовлено об'єктивними причинами та відповідає критерію ефективності витратання бюджетних коштів.

Існують резерви скорочення видатків на вищу освіту, оскільки при зменшенні кількості студентів майже на третину (цей тренд буде зберігатися й у довгостроковій перспективі) держава у 3,2 рази збільшила обсяги фінансування у розрахунку на 1 студента. Аналогічна ситуація спостерігалася й у фінансуванні закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти. На фоні хронічного скорочення кількості учнів у початкових закладах через природне зменшення кількості населення країни відбувається також зменшення загальної кількості учнів у навчальних закладах. Так, у 2007 р. у середньому в 1 професійно-технічному закладі навчалося 445 учнів, у загальноосвітньому навчальному закладі – 230 учнів, у 2013 р. цей показник становив відповідно 404 та 218 учнів. Незважаючи на непопулярність у суспільстві рішень уряду щодо скорочення кількості загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, держава змушена йти на ці кроки. Оскільки видатки бюджету на освіту в Україні завищені порівняно з європейськими країнами, відсутня конкуренція як між начальними закладами щодо якості надання освітніх послуг, так і між студентами (учнями) щодо можливості отримати освіту за бюджетні кошти (ця вимога не стосується загальноосвітніх навчальних закладів).

Враховуючи, що питома вага видатків на освіту в країнах ЄС-17 та ЄС-27 становить відповідно 5,0 % та 5,3 % від загальної суми урядових видатків, а в Україні ця частка дорівнює 7,3 %, що значно перевищує середньоевропейські показники (див. табл. 1), то Уряду України необхідно шукати шляхи оптимізації зазначених видатків і здійснення бюджетного маневру у фінансуванні надання освітніх послуг. Крім того, підписання Асоціації України з ЄС посилить вимоги щодо відповідності вітчизняних показників складових бюджету із загальноприйнятим у країнах зони євро ін-

дикаторам (стандартам) та буде потребувати модернізації законодавчої бази, що регламентує надання гарантованих суспільних послуг у сфері освіти. Тому можна прогнозувати, що видатки бюджету на освіту будуть у середньо- та довгостроковій перспективі зменшуватися за рахунок запровадження нових критеріїв (нормативів) щодо визначення їх обсягів.

При цьому необхідно пам'ятати, що підвищення якості освіти та створення умов, за яких вищі навчальні заклади стануть більш доступними для молоді, в сучасних умовах посткризового розвитку розглядаються як чинник, що запобігає призупиненню темпів росту економіки.

Продовжуючи досліджувати пріоритетні напрями витратання бюджетних коштів необхідно зазначити, що майже удвічі в Україні (4,2 % від ВВП у 2013 р.) недофінансована порівняно з європейськими країнами (у країнах зони ЄС-27 та ЄС-17 цей показник становить відповідно 7,3 % та 7,4 % від ВВП), сфера охорони здоров'я, що на фоні найнижчих показників тривалості життя населення у Європі та неможливості для більшості громадян користуватися приватними медичними послугами через низький рівень доходів, призводить до інтенсивного скорочення кількості населення країни та погіршення стану здоров'я нації в цілому.

Незважаючи на те, що майже у два з половиною рази збільшилися видатки на охорону здоров'я у розрахунку на душу населення за період 2007 – 2013 рр., ця сума є недостатньою для надання якісних медичних послуг. Оскільки «майже 60 % від загального обсягу бюджетних видатків на охорону здоров'я спрямовується на виплату заробітної плати (з нарахуваннями) працівникам бюджетних установ цієї сфери та 6,0 % – на оплату комунальних послуг та електроенергії» [9, с. 250]. При цьому рівень заробітної плати працівників сфери охорони здоров'я залишається нижчим за середню заробітну плату по країні.

У структурі видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я найбільшу питому вагу мають дві групи видатків на: 1) лікарні та санаторно-курортні заклади та 2) поліклініки і амбулаторії, швидку та невідкладну допомогу. Загальна сума цих видатків становить понад 85 % від загального обсягу видатків (табл. 4).

Частка видатків на лікарні та санаторно-курортні заклади протягом 2007 – 2013 рр. відрізнялася значною волатильністю показників. Починаючи з 2007 по 2010 р. була тенденція до зростання (з 69,1 % до 71,7 %), з 2011 по 2013 р. розпочався тренд на скорочення видатків (з 71,3 % до 65,4 %). Понад 65 % від загальної суми зазначених видатків припадає на лікарні загального профілю, понад 25 % – на спеціалізовані лікарні та інші спеціалізовані заклади, решта – на пологові будинки та санаторно-курортні заклади.

Що стосується видатків на поліклініки і амбулаторії, швидку та невідкладну допомогу, то майже третина із зазначених видатків припадає на поліклініки загального профілю та амбулаторії. Така практика пріоритетного фінансування у державі медичних закладів загального профілю відображає політику уряду у сфері охорони здоров'я, спрямовану на виявлення та попередження захворювань у населення, та відповідає загальносвітовим тенденціям.

Одним із етапів реалізації цієї державної програми та переорієнтації напрямків витратання бюджетних ко-

Таблиця 4

Структура видатків Зведеного бюджету України на охорону здоров'я, %

Показник \ Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Поліклініки й амбулаторії, швидка та невідкладна допомога	13,6	13,8	13,8	14,0	14,0	16,8	20,7
Лікарні та санаторно-курортні заклади	69,1	70,4	69,7	71,7	71,3	68,1	65,4
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	4,7	4,7	6,3	4,6	4,2	3,3	1,8
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5
Інша діяльність у сфері охорони здоров'я	11,9	10,4	9,3	9,1	9,8	11,2	11,6
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними Державної казначейської служби України (<http://treasury.gov.ua>)

штів у сфері охорони здоров'я є запровадження в Україні інституту домашніх лікарів, що забезпечить мінімізацію видатків бюджету на фінансування спеціалізованих лікарень і закладів, оскільки попит на надання зазначених медичних послуг є набагато меншим. Це дозволить скоротити кількість спеціалізованих закладів при одночасному збільшенні їх ємності. Однак без проведення реформ у сфері охорони здоров'я, запровадження обов'язкового медичного страхування держава неспроможна буде забезпечити надання якісної та доступної медичної допомоги, і тим самим гарантувати ефективність витрачання бюджетних коштів. З цього приводу П. Друкер зазначає, що «масове фінансування – єдиний спосіб підтримки соціальних служб (у тому числі й медичних), які мають бути кожному доступні. Не можна сказати і того, що подібні служби неефективні. Але вони не «безкоштовні» – їх утримання обходиться дуже дорого, оскільки вони повинні передбачати всі випадки і надати весь діапазон послуг, навіть якщо деякі з них споживаються одиницями. Адже не випадковий той факт, що найекономічнішими і ефективнішими є зовсім не «безкоштовні» британська служба охорони здоров'я або американська програма страхування здоров'я літніх людей, а набагато старіша німецька програма медичного страхування, згідно з якою кожен громадянин повинен задалегідь записатися на попередньо оплачуване медичне обслуговування, після чого він дістає можливість вибирати між різними державними і приватними страховими планами» [10, с. 187].

Одночасно необхідно розробити та законодавчо затвердити мінімальні державні стандарти щодо надання безоплатних медичних послуг. Держава неспроможна і не повинна покривати всі витрати на лікування пацієнтів у медичних закладах, оскільки вартість сучасних медичних послуг постійно зростає.

Отже, збільшення обсягів фінансування сфери охорони здоров'я в сучасних умовах можливе тільки за рахунок запровадження обов'язкового державного медичного страхування, оскільки приватне (особисте) медичне страхування не забезпечить масового фінансування цієї галузі та доступності якісних медичних послуг кожному грома-

дянину країни.

Висновок. Виконання соціальних функцій потребує від держави дедалі більших за масштабами обсягів фінансування відповідних бюджетних програм, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, і потреба в яких зростає з кожним днем. Враховуючи, що соціальні видатки бюджету належать до обов'язкових, обсяг яких розраховується відповідно до положень чинного законодавства, то для їх скорочення при проведенні бюджетної консолідації потрібний перегляд норм відповідних законів, що проблематично швидко здійснити у правовій демократичній державі через пряму заборону Конституцією України звужувати зміст та обсяг існуючих прав і свобод людини при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів (ст. 22) [11]. Тому необхідно попередньо отримати згоду суспільства щодо відмови від певних суспільних благ і послуг або отримання їх за рахунок обов'язкового державного соціального страхування.

Вважаємо, що законодавче закріплення процедури розробки бюджетної стратегії як інструменту збалансування бюджету в умовах несприятливих довгострокових тенденцій дозволить уряду здійснювати більш ефективне корегування обсягів надання суспільних благ і послуг з урахуванням можливих демографічних зрушень та інших змін в економіці країни, враховуючи, що головна мета довгострокових прогнозів полягає в тому, щоб виявити природу та масштаби фінансових проблем у майбутньому та запропонувати уряду альтернативні варіанти превентивних дій щодо їх подолання або мінімізації негативного впливу на економіку країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка: [підручник] // А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко; [за ред. акад. НАН України А. А. Чухно]. – К.: Знання, 2010. – 687 с.
2. Гальчинський А. Три кроки бюджетної політики / Анатолій Гальчинський // Дзеркало тижня – 15. 09. 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/publications/2006/09/15/241731/>

3. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; [Нац. ін-т стратегічних досліджень, Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки з питань європейської інтеграції України]. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

4. Єфименко Т. І. Фіскальний простір антикризового регулювання / Т. І. Єфименко. – К.: Академія фінансового управління, 2012. – 332 с.

5. Луніна І. О. Державні фінанси України у перехідний період / І. О. Луніна. – Х.: Форт, 2000. – 296 с.

6. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України: [монографія] / За ред. Л. Л. Тангангул. – Ірпінь; К.: Фенікс, 2012. – 532 с.

7. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595 с.

8. Інформація про виконання бюджету Пенсійного фонду України за відповідний рік / Пенсійний фонд України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>

9. Фінансова політики та податково-бюджетні важелі її реалізації / За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. – 468 с.

10. Друкер П. Ф. Епоха розрива: орієнтири для нашого мінючогося общества / Питер Ф. Друкер; [пер. с англ.]. – М.: Вільямс, 2007. – 336 с.

11. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 року № 254/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>

REFERENCES

Biudzhethna pidtrymka ta podatkovye stymuliuvannia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Budget support and tax incentives for the national economy of Ukraine]. Irpin; Kyiv: Feniks, 2012.

Chukhno, A. A., Leonenko, P. M., and Yukhymenko, P. I. Instytutsionalno-informatsiina ekonomika [Institutional and information economy]. Kyiv: Znannia, 2010.

Druker, P. F. Epokha razryva: orientiry dlia nashego meniaiushchegosia obshchestva [The era of discontinuity: guidelines to our changing society]. Moscow: Viliams, 2007.

Ekonomichni problemy XXI stolittia: mizhnarodnyi ta ukrainskyi vymiry [Economic problems of the XXI century: international and Ukrainian measurements]. Kyiv: Znannia, 2007.

Finansova polityky ta podatkovy-biudzhethni vazheli ii realizatsii [Financial policy and fiscal instruments for its implementation]. Kyiv: Feniks, 2008.

Halchynskyi, A. "Try kroky biudzhethnoi polityky" [Three steps fiscal policy]. <http://www.dt.ua/publications/2006/09/15/241731/>

Halchynskyi, A. S., and Heiets, V. M. Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004–2015 roky) «Shliakhom lEvropeiskoi intehratsii» [Strategy of economic and social development of Ukraine (2004–2015 years) "Towards European Integration"]. Kyiv: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2004.

"Informatsiia pro vykonannia biudzhethu Pensiinoho fondu Ukrainy za vidpovidnyi rik" [Information on the Pension Fund of Ukraine for the year]. Pensiinyi fond Ukrainy. <http://www.pfu.gov.ua>

Lunina, I. O. Derzhavni finansy Ukrainy u perekhidnyi period [Public finances of Ukraine in transition]. Kharkiv: Fort, 2000.

[Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>

Yefymenko, T. I. Fiskalnyy prostir antykrizovoho rehuliuvannia [Fiscal space crisis management]. Kyiv: Akademiia finansovoho upravlinnia, 2012

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

© 2014 КОМЕЛІНА О. В., ЩЕРБІНІНА С. А.

УДК 332.83

Комеліна О. В., Щербініна С. А.

Сучасні проблеми забезпечення енергоефективності житлового будівництва в Україні

Мета статті полягає у дослідженні проблем забезпечення енергоефективності житлового будівництва в Україні. Зазначено, що підвищення енергоефективності у житловому секторі можливе при будівництві нових енергоефективних житлових будинків та термомодернізації вже існуючого житлового фонду. Розглянуто поняття енергоефективності. У результаті дослідження було опрацьовано енергетичний баланс України, проаналізовано структуру кінцевого споживання паливно-енергетичних ресурсів, зокрема у житловому секторі. Визначено відмінність енергетичної класифікації будинків згідно з європейськими нормами від вітчизняної нормативної бази. Наведено результати аналізу європейського досвіду державної підтримки заходів з термомодернізації житлових будинків. Сформульовано основні напрями вирішення питання забезпечення енергоефективності житлового будівництва на державному рівні, а також головні завдання для будівельних підприємств.

Ключові слова: житлове будівництво, житловий сектор, енергоефективність, паливно-енергетичні ресурси, методи енергозбереження, термомодернізація

Рис.: 4. Табл.: 5. Бібл.: 16.

Комеліна Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, професор, декан, факультет менеджменту та бізнесу, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

Email: komelina@meta.ua

Щербініна Світлана Адамівна – асистент, кафедра економічної кібернетики, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

Email: ScherbininaSveta@mail.ru

УДК 332.83

UDC 332.83

Комеліна О. В., Щербініна С. А. Современные проблемы обеспечения энергоэффективности жилищного строительства в Украине

Целью статьи является исследование проблем обеспечения энергоэффективности жилищного строительства в Украине. Отмечено, что повышение энергоэффективности в жилищном секторе возможно при строительстве новых энергоэффективных жилых домов и термомодернизации уже существующего жилищного фонда. Рассмотрено понятие энергоэффективности. В результате исследования проработан энергетический баланс Украины, проанализирована структура конечного потребления топливно-энергетических ресурсов, в частности, в жилищном секторе. Установлено отличие энергетической классификации домов согласно европейским нормам от отечественной нормативной базы. Приведены результаты анализа европейского опыта государственной поддержки мероприятий по термомодернизации жилых домов. Сформулированы основные направления решения вопроса обеспечения энергоэффективности жилищного строительства на государственном уровне, а также главные задания для строительных предприятий.

Ключевые слова: жилищное строительство, жилищный сектор, энергоэффективность, топливно-энергетические ресурсы, методы энергосбережения, термомодернизация

Рис.: 4. Табл.: 5. Библ.: 16.

Комеліна Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, професор, декан, факультет менеджменту та бізнесу, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Первомайський, 24, Полтава, 36011, Україна)

Email: komelina@meta.ua

Щербініна Світлана Адамівна – асистент, кафедра економічної кібернетики, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Первомайський, 24, Полтава, 36011, Україна)

Email: ScherbininaSveta@mail.ru

Komelina O. V., Shcherbinina S. A. Contemporary Problems in Ensuring Energy Efficiency of Residential Construction in Ukraine

The objective of the article consists in studying problems associated with ensuring energy efficiency of residential construction in Ukraine. It is indicated that energy efficiency in the housing sector can be increased through construction of new energy-efficient residential houses and thermal modernization of already existing housing stock. The concept of energy efficiency is considered. As part of the study, energy balance of Ukraine is examined, the structure of final consumption of fuel and energy resources is analyzed, in particular in the housing sector. The difference between the building energy classification under European norms and the domestic legal framework is established. The results of analysis of the European experience in state support of measures aimed at thermal modernization of residential houses are described. Basic routes to solving the problem of ensuring energy efficiency of residential construction at the state level are formulated, as well as principal tasks for construction enterprises.

Keywords: residential construction, housing sector, energy efficiency, fuel and energy resources, energy saving methods, thermal modernization

Pic.: 4. Tabl.: 5. Bibl.: 16.

Komelina Olga V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Dean, Faculty of Management and Business, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (pr. Pershotravnevyy, 24, Poltava, 36011, Ukraine)

Email: komelina@meta.ua

Shcherbinina Svitlana A. – Assistant, Department of Economic Cybernetics, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (pr. Pershotravnevyy, 24, Poltava, 36011, Ukraine)

Email: ScherbininaSveta@mail.ru

Вступ. Одним із пріоритетних напрямків вирішення проблем сучасної енергетичної політики країни у житловому секторі є підвищення його енергоефективності. Основні питання, над якими сьогодні працює уряд країни: зменшення споживання газу теплопостачальними підприємствами на 10 % до кінця 2014 року; розробка комплексного плану заходів щодо забезпечення поетапного заміщення газу іншими видами палива; залучення кредитних ресурсів на проведення термомодернізації осель громадян; розробка законопроекту «Про енергетичну ефективність житлових і громадських будівель» [1].

Підвищення енергоефективності у житловому секторі можливе при створенні енергоефективних житлових будинків (нове будівництво) та при підвищенні енергоефективності існуючого житлового фонду (реконструкція).

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Вивченню проблем енергоефективності присвячено багато праць вітчизняних учених. Сучасними аспектами забезпечення енергоефективності житлового будівництва займаються Фаренюк Г. Г., Агєєва Г. М. [2], Тімченко Р. О., Шевчук О. В., Петрова Л. В. [3]. Питання впровадження методів енергозбереження під час реконструкції житлової забудови розглядаються у роботах Нечепуренко Д. С., Єпіфанцевої С. В. [4], Абелешова В. І. [5], Лівінського О. М., Євтушенка В. А. [6]. Проте, деякі питання, зокрема ті, що стосуються забезпечення енергоефективності житлового будівництва, потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Дослідження проблеми підвищення енергоефективності у житловому секторі, зокрема, визначення основних напрямків забезпечення енергоефективності житлового будівництва в Україні.

Основний матеріал і результати. Вивчення питань енергоефективності, зокрема в житловому будівництві, вимагає певного термінологічного впорядкування та його однозначного тлумачення, що дає можливість чіткіше ви-

значити методи забезпечення процесів енергозбереження. Відповідно до Закону України «Про енергозбереження» використовується термін «енергоефективна продукція, технологія, обладнання – продукція або метод, засіб її виробництва, що забезпечують раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів порівняно з іншими варіантами використання або виробництва продукції однакового споживчого рівня чи з аналогічними техніко-економічними показниками» [7]. Причому «раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів» визначено як таке, що досягає максимальної ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів при існуючому рівні розвитку техніки та технології з одночасним зниженням техногенного впливу на навколишнє природне середовище.

Також енергоефективність можна визначити як стан системи, за якого досягнення цілей і виконання функцій системи забезпечуються при мінімальних витратах енергії [8], або як співвідношення між кількістю енергії на виході процесу перетворення до кількості енергії на вході. Для окремих виробів це поняття збігається з поняттям коефіцієнта корисної дії (ККД) [9].

Згідно з Європейською Директивою ЄС 2006/32/ЄС про енергоефективність та енергопослуги у кінцевих споживачів підвищення енергоефективності в будівлях – це підвищення ефективності використання енергії у кінцевого споживача в результаті технологічних, поведінкових (організаційних) та / або економічних змін [10].

Вважаємо, що під поняттям енергоефективності можна розуміти підвищення ефективності діяльності галузей народного господарства за умови зниження витрат на енергоносії.

Вивчення енергетичного балансу України свідчить про те, що найбільшими кінцевими споживачами енергії в Україні в 2012 році стали промисловість (майже 34 %), побутовий сектор (32 %) і транспорт (майже 16 %) (рис. 1).

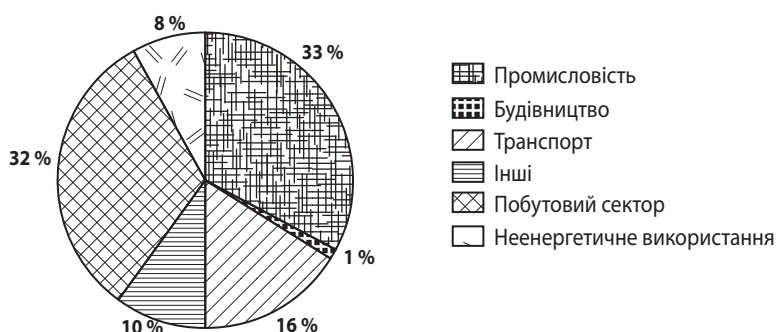

Рис. 1. Структура кінцевого споживання паливно-енергетичних ресурсів в Україні в 2012 р., % [11]

Незважаючи на незначну питому вагу споживання енергоресурсів безпосередньо у будівельній галузі (1 %), вона визначає майбутнє енергетичне функціонування житлових будівель, а саме: кількість енергії, яка фактично споживається для задоволення різних потреб (опалення, підігрів води, охолодження, вентиляція, освітлення), пов'язаних із типовим використанням будинку. Отже, вкрай важливо в процесі будівництва житла забезпечити мінімальні тепловтрати у будинках за рахунок розроблення та використання нових енергоекономічних об'ємно-планувальних

і конструктивних рішень з високим коефіцієнтом опору теплопередачі будівельних матеріалів і виробів, енергоефективного устаткування і регульованих, нетрадиційних систем енергозабезпечення. Оскільки потреби побутового сектору є другими після промисловості за рівнем енергоспоживання, то саме в житловому будівництві зосереджено значний потенціал забезпечення енергоефективності.

Традиційно у структурі кінцевого споживання паливно-енергетичних ресурсів в Україні найбільшою складовою є природний газ. Житлове господарство за обсяга-

ми споживання природного газу посідає перше місце серед галузей народного господарського комплексу. У 2012 році цей обсяг склав 52 % від загального обсягу кінцевого споживання в країні (рис. 2).

В сучасних умовах Україна повинна якомога швидше змінити політику енергоспоживання та енергозабезпечен-

ня, максимально збільшивши обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів, на які країна багата (вугілля, ядерне паливо, відновлювані джерела), і відповідно зменшивши обсяги споживання та імпорту природного газу – найбільш дорогого та дефіцитного ресурсу.

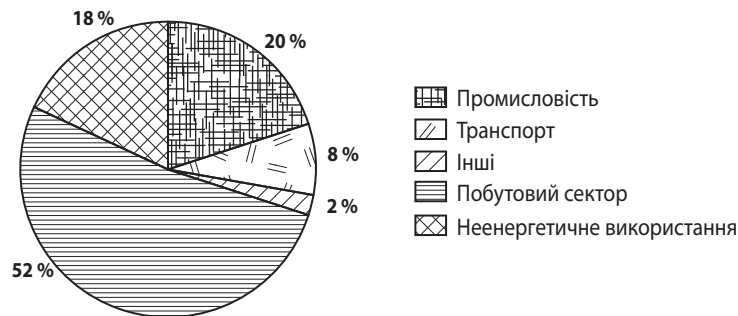

Рис. 2. Частка природного газу в структурі кінцевого споживання паливно-енергетичних ресурсів в Україні в 2012 р., % [11]

Відомо, що підвищити рівень енергобезпеки країни можна трьома шляхами: збільшити власне виробництво необхідного ресурсу; диверсифікувати джерела його імпорту; зменшити обсяги його споживання. Аналіз показує, що сьогодні, практично, єдиним шляхом радикального підвищення рівня енергетичної безпеки країни є значне скорочення спо-

живання природного газу. Частка споживання природного газу побутовим сектором України у 2012 році скоротилася на 2 в. п. порівняно з 2008 роком, проте вона залишилася найбільшою і становила 58,6 %, а частка споживання електроенергії за цей же період збільшилася на 2,3 в. п. і становила 14,1 % (рис. 3).

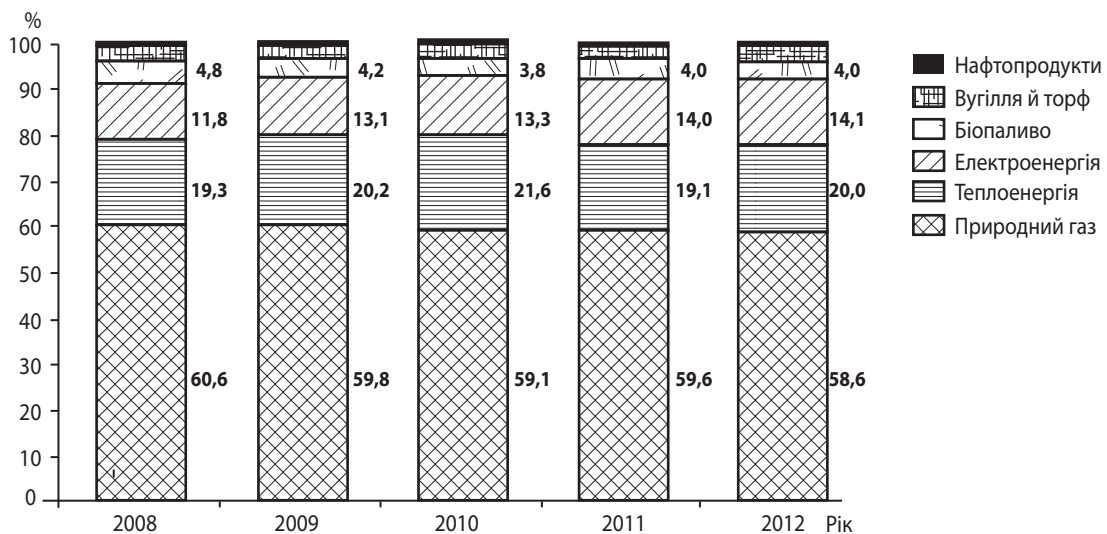

Рис. 3. Структура споживання палива та енергії побутовим сектором в Україні, % [11]

Зниження споживання природного газу населенням можливе за рахунок більш раціонального його використання під дією цінового чинника, заміщення природного газу котлами на твердому паливі та електротеплоаккумуляційними приладами опалення і гарячого водопостачання, розрахованими на переважне використання електричної енергії нічних провалів електроспоживання.

Отже, питання забезпечення енергоефективності житлових будівель є стратегічним напрямом розвитку будівельної галузі в Україні та економіки в цілому. З кожним роком житловий фонд України збільшується (рис. 4),

але переважну кількість будинків загальною площею 922,1 млн м² побудовано за старими технологіями, які є енергозатратними та потребують значних капіталовкладень для зменшення енерговитрат на їх експлуатацію.

Щорічно житловий сектор споживає близько 10 млрд кВт / год. електроенергії, 1,5 млн т вугілля. При цьому втрати теплової енергії впродовж року складають понад 13 млрд Гкал, що становить 11 % обсягів відпущеної теплової енергії. Найбільші втрати теплової енергії, близько 30 % – у житловому фонді та до 25 % – у зовнішніх теплових мережах. Тепловтрати житлових будівель склада-

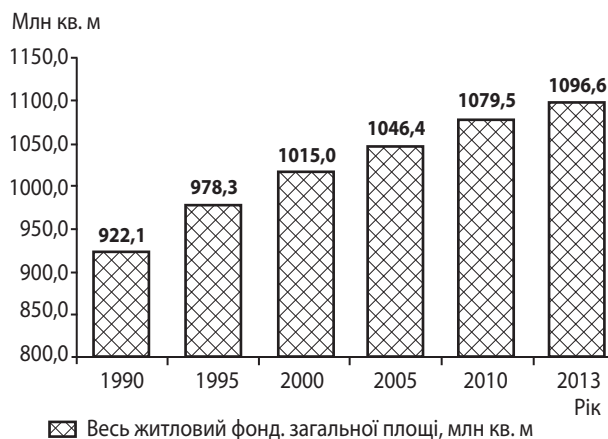

Рис. 4. Житловий фонд України [11]

ють: через зовнішні стіни 30 – 40 %, через вікна і балконні двері – 20 – 30 %, конструкції перекриття – 4 – 6 %, підвальні перекриття і цоколи – 3 – 5 % і до 50 % при теплообміні в квартирах [12].

Тому, в першу чергу, для забезпечення енергоефективності житлового будівництва необхідно на етапі проектування закладати енергозберігаючі технології та нові методи енергозбереження (табл. 1).

Таблиця 1

Методи енергозбереження з визначенням їх питомої ваги [13]

Методи енергозбереження	Питома вага, %
Підвищення термічного опору захисних конструкцій, в т. ч.:	53
▪ зовнішні стіни	34,2
▪ підлога, покриття	10,8
▪ вікна	5
▪ теплопроводи	2,3
Облік споживання тепла і газу, в т. ч.:	25,6
▪ квартирний облік теплої води	9,7
▪ квартирний облік тепла та опалення	13,9
▪ квартирний облік газу	2
Модернізація інженерного обладнання, в т. ч.	20,1
▪ удосконалення теплових пунктів і систем теплозабезпечення	4,7
▪ удосконалення теплогенераторів	17,4
Використання нетрадиційних джерел тепла в системах інженерного тепла в т. ч.:	2
▪ використання теплових насосів	1,3
▪ сонячні колектори	0,7
Всього	100

При скороченні споживання енергії також знижується і забруднення від невідновлюваних енергоджерел (природний газ, нафта, вугілля), створюючи позитивний екологічний ефект як на місцевому рівні, так і у глобальному масштабі.

У зв'язку з необхідністю економії енергії і теплоізоляції у країнах ЄС пішли шляхом розробки спеціальних директив, призначених для стандартизації в країнах – членах ЄС будівельних нормативів з підвищення енергоефективності будівель. У таблиці 2 надано енергетичну класифікацію будинків згідно з європейськими нормами. Енергоефективність будинку оцінюється величиною втрат тепла на 1 м² площі будинку за опалювальний період або рік (кВт год. / м² рік) або витратами тепла на нагрівання 1 м³ об'єму будинку за опалювальний період (кВт год. / м³ рік).

Таблиця 2

Енергетична класифікація будинків [12]

Енергетичний клас	Енергетична оцінка	Показник ЕА (кВт год. / м ² рік)
A+	Пасивний	до 15
A	Низькоенергетичний	від 15 до 45
B	Енергоощадний	від 45 до 80
C	Середньоенергоощадний	від 80 до 100
D	Середньоенергоємний (задовольняє актуальні вимоги)	від 100 до 150
E	Енергоємний	від 150 до 250
F	Високоенергоємний	понад 250

Існуючий житловий фонд нашої країни, згідно з енергетичною класифікацією, належить до найбільш енергоємного класу F, в той час, як в європейських країнах енергоощадність будинків має клас A та A+.

В Україні, згідно зі стандартом ДБН В 2.6. – 31:2006 [14], є класифікації енергоефективності будинків (табл. 3) та розроблені формули розрахунків питомих витрат, але нормативні вимоги орієнтовані переважно на обмеження витрат на тепlopостачання будівель і потребують приведення до європейських стандартів комфортного проживання та будівництва пасивних будівель.

Таблиця 3

Класифікація будинків за енергетичною ефективністю

Класи енергетичної ефективності будинку	Різниця в % розрахункового або фактичного значення питомих тепловитрат, $q_{\text{буд}}$, від максимального допустимого значення, E_{max} $[(q_{\text{буд}} - E_{\text{max}})/E_{\text{max}}]100\%$
A	мінус 50 та менше
B	від мінус 49 до мінус 10
C	від мінус 9 до 0
D	від 1 до 25
E	від 26 до 75
F	76 та більше

Основною відмінністю вітчизняної нормативної бази від європейської для інженерних систем будівель є те, що

вітчизняні норми охоплюють проектування та будівництво в той час, як європейські встановлюють вимоги з енергоефективності того чи іншого обладнання інженерної системи та інженерної системи в цілому.

Отже, необхідністю є вирішення важливого питання виконання зобов'язань України як повноправного члена Енергетичного співтовариства з імплементації у національ-

не законодавство вимог Директиви 2010/31/ЄС «Про енергетичні характеристики будівель». На сьогодні європейські країни вже виконують крок уперед щодо врахування вимог нової Директиви про енергоефективність 2012/27/ЄС (табл. 4), яка посилює норми Директиви 2010/31/ЄС, прискорюючи щорічні темпи підвищення енергоефективності будівель країнами – членами ЄС.

Таблиця 4

Комплекс заходів щодо збільшення енергетичної ефективності, необхідних до вживання країнами – членами ЄС згідно з Директивою 2012/27/ЄС [15]

Вимоги	Заходи
Реконструкція будівель	Проведення реконструкції мінімум 3 % площ опалювальних будівель, що займають органи державної влади
Підвищення ефективності енергетичної системи	Енергетичні компанії, що потрапляють під дію директиви, повинні досягти певного рівня енергетичної ефективності процесу виробництва і транспортування енергії. Щорічне зниження загального енергоспоживання на 1,5 % з 2014 по 2020 роки
Енергоаудит	Організації і компанії, що оперують на енергетичному ринку і є крупними споживачами енергії, підпадають під вимоги директиви про необхідність проходження процедури енергоаудиту. Процедура енергетичного обстеження має бути проведена не пізніше, ніж через три роки з моменту набрання чинності директиви (2012 рік) і повторюватися кожні чотири роки кваліфікованими енергоаудиторами
Підвищення ефективності систем опалювання і кондиціонування повітря	До грудня 2015 року завершення і подання Єврокомісії звітів щодо поточного стану справ та планів щодо комбінованого виробництва теплової і електричної енергії, опалювання і кондиціонування повітря будівель
Розроблення механізмів фінансування	Органи державної влади повинні розробити і впровадити або використовувати вже існуючі механізми фінансування інвестицій у сфері енергетичної ефективності
Загальноєвропейські і національні цілі	Зниження енергоспоживання в ЄС на 20 % до 2020 року. Кожна з країн повинна встановити власні цілі щодо збільшення енергетичної ефективності і актуалізувати стратегію кожні три роки – в 2014, 2017 і 2020 роках

Підвищення енергоефективності житлового будівництва потребує значних капіталовкладень, а тому повинно здійснюватися поетапно державою та приватними структурами відносно до яких проводиться політика сприяння інвестиціям. Іншим джерелом фінансування проектів енергозбереження є залучення коштів з міжнародних фінансових організацій, найактивнішими з яких є Міжнародний Банк реконструкції та розвитку (МБРР), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Північна екологічна фінансова корпорація (NEFCO).

Європейський досвід державної підтримки заходів із термомодернізації житлових будинків надано в табл. 5.

Найбільш доцільним для України є використання румунської моделі, за якою держава компенсує відсотки за кредитом. Також необхідно розробляти цільові програми підтримки банків і працювати з обласними адміністраціями відносно програм компенсації відсотків по кредитам і розглядати інші механізми фінансування проектів з енергоефективності для населення (гранти зі співфінансуванням, револьверні фонди).

Резюмуючи, можна відзначити, що в європейських країнах, де спостерігаються значні успіхи у вирішенні питань енергетичної ефективності, вирішальна роль належить державі. Фундаментальні проекти у сфері енергозбереження в житловому фонді фінансуються більшою мірою з бю-

джетних коштів і різних спеціалізованих фондів. Звичайно, сформована нормативно-правова база, що регулює відносини у цій галузі; ще на стадії проектування застосування вимог енергоефективності носить обов'язковий характер; розвинуті технології будівництва пасивних і активних будинків. Одним із ключових моментів широкого впровадження енергозберігаючих технологій в економіці країн є високі тарифи на комунальні ресурси, тоді найменша економія дає відчутний економічний ефект для споживачів.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі. Отже, для забезпечення енергоефективності житлового будівництва в Україні потрібно на державному рівні визначити: законодавчі та нормативні вимоги до показників енергоефективності; економічні стимули до підвищення енергоефективності будівель; типові технічні рішення з термомодернізації будівель і методи оцінювання їхньої енергоефективності.

Головними завданнями для будівельних підприємств є: виробництво вітчизняних високоефективних теплоізоляційних матеріалів, упровадження енергоефективних технологій на стадії будівництва нових житлових об'єктів, використання сучасних інженерних мереж і систем, обладнання, приладів обліку, а також термомодернізація наявного житлового фонду.

Підвищення енергоефективності житлового будівництва позитивно вплине на вирішення цілої низки ак-

Таблиця 5

Основні моделі державної підтримки заходів з термомодернізації житлових будинків (європейський досвід) [16]

Країни	Механізми та одержувачі допомоги	Джерела фінансування	Строк	%
Модель I: «Німецька» (Пільгове кредитування)				
Німеччина	Позички	Державний бюджет	25 років	3 %
Словаччина	Позички	Державний бюджет	до 15 років	3-8,9 %
Болгарія	Позички у поєднанні з 20 % гранту	Кредитні лінії МФО	10 років	10 %
Латвія	Позички	Пілотні програми за рахунок кредитів і грантів від Німецького уряду (та KfW), державний бюджет	20 років	
Модель II: «Польська» (компенсація частини вартості / кредиту)				
Польща	Гранти асоціаціям власників і фізичним особам	Державний бюджет; позики Світового банку		до 25 % витрат
Чехія	Урядові гранти (600 євро / квартира) асоціаціям власників і фізичним особам	Державний бюджет, кошти від продажу квот на викиди парникових газів згідно з Кіотським протоколом	до 15 років	до 40 % витрат
Литва	Субсидії / гранти асоціаціям власників і фізичним особам	Державний бюджет та кредитні лінії МФО		15, 30, 50 %
Естонія	Грант на реконструкцію для асоціацій власників чи об'єднання квартир (більше 3 квартир), для будинків, побудованих до 1993 року	Державний бюджет (державний фонд KredEx)		15, 25, 35 % витрат
Модель III: «Румунська» (компенсація відсотків за кредитами)				
Румунія	Компенсація відсотків за кредитами. Величина кредиту не повинна перевищувати: 1850 євро (з ПДВ) на квартиру (у випадку Асоціації співвласників) або 7400 євро (з ПДВ) (для одноквартирних будинків)	10 % – власний внесок бенефіціару, на залишок береться кредит, відсотки за яким компенсуються з державного бюджету. Банки, що беруть участь у програмі, мають підтримку	5 років	ROBOR + +1,9 %. (=4,34 % станом на 01.02.2014)

туальних проблем, а саме: зменшиться вартість експлуатації житлових будинків за умови більш раціонального та ефективного використання енергоресурсів, зменшиться енергозалежність країни від імпорту дефіцитних паливно-енергетичних ресурсів, активізуються процеси використання альтернативних джерел енергії, покращаться економічні умови розвитку України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моніторинг упровадження Україною зобов'язань у рамках Енергетичного Співтовариства. – Вип. 5 (квітень – червень 2014 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-energy.org/upload/files/EnC_newsletter5.pdf
2. Фаренюк Г. Г. Особливості оцінювання енергоефективності проектів житлових будинків / Г. Г. Фаренюк, Г. М. Агеєва // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит : [общегосударственный научно-производственный и информационный журнал]. – 2010. – № 5. – С. 13 – 17.
3. Тімченко Р. О. Нові підходи в проектуванні енергоефективних будівель / Р. О. Тімченко, Д. А. Крішко, О. В. Шевчук, Л. В. Петрова // Вісник Криворізького національного університету. – 2012. – № 31. – С. 3 – 5.
4. Нечепуренко Д. С. Способи підвищення енергоефективності житлових мікрорайонів при комплексній рекон-

струкції та вторинній забудові / Д. С. Нечепуренко, С. В. Єпіфанцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/technical-sciences-113/repair-and-reconstruction-113/16559-113-1157>

5. Абелешов В. І. Дослідження деяких аспектів підвищення ефективності енергозберігаючих заходів у житлових будинках / В. І. Абелешов // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит : [общегосударственный научно-производственный и информационный журнал]. – 2011. – № 3. – С. 23 – 29.
6. Лівінський О. М. Технічне обстеження та енергоаудит будинків і споруд / О. М. Лівінський, В. А. Євтушенко // Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві : [науково-технічний збірник ВНТУ]. – 2010. – № 2. – С. 159 – 170.

7. Закон України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 №74/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>
8. Суходоля О. М. Енергоефективність економіки в контексті національної безпеки: монографія / О. М. Суходоля. – К. : НАДУ, 2006. – 424 с.

9. Що таке енергоефективність? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://efes-jkg.ucoz.ua/publ/zapozicheni/shho_take_energoefektivnist/2-1-0-8
10. Щодо енергоефективності українських будівель, або Енергетичний аудит будівель європейського рівня вже в Україні... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.escoe.com.ua/62.html>

11. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

12. Сердюк В. Р. Енергозбереження в будівництві – вимога сьогодення / В. Р. Сердюк, С. Ю. Франишина // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2009. – № 4. – С. 17 – 21.

13. Лялюк О. Г. Енергозберіжні технології в будівництві / О. Г. Лялюк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2007. – № 4. – С. 20 – 23.

14. ДБН В.2.6-31:2006. Конструкція будинків та споруд. Теплова ізоляція будівель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-13>

15. DIRECTIVE 2012/27/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2012.315.01.0001.01.ENG

16. Енергетична безпека України: час реформ настав. Огляд конференції «Енергетична безпека України: виклики геополітичної кризи». – 12 червня 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.boell.org/uk/2014/06/12/energetichna-bezpeka-ukrayini-chas-reform-nastav-oglyad-konferenciyi-energetichna-bezpeka>

REFERENCES

Abielieshov, V. I. "Doslidzhennia deiakykh aspektiv pidvyshchennia efektyvnosti enerhozberihaiuchykh zakhodiv u zhytlovykh budynkakh" [The study of some aspects of improving the efficiency of energy saving measures in homes]. *Enerhosberezhnye. Enerhetyka. Enerhoaudyt*, no. 3 (2011): 23-29.

Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

"DBN V. 2.6-31:2006. Konstruktsiia budynkiv ta sporud. Teplova izoliatsiia budivel" [DBN V. 2. 6-31: 2006. The design of buildings and structures. Thermal insulation of buildings]. <http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-13>

"DIRECTIVE 2012/27/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012" http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2012.315.01.0001.01.ENG

"Enerhetychna bezpeka Ukrainy: chas reform nastav" [Energy Security of Ukraine: the reform has come]. <http://ua.boell.org/uk/2014/06/12/energetichna-bezpeka-ukrayini-chas-reform-nastav-oglyad-konferenciyi-energetichna-bezpeka>

Fareniuk, H. H., and Ahieieva, H. M. "Osoblyvosti otsiniuvannia enerhoefektyvnosti proektiv zhytlovykh budynkiv" [Features

evaluating energy efficiency projects of residential buildings]. *Enerhosberezhnye. Enerhetyka. Enerhoaudyt*, no. 5 (2010): 13-17.

[Legal Act of Ukraine] (1994). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>

Livinskyi, O. M., and Yevtushenko, V. A. "Tekhnichne obstezhennia ta enerhoaudyt budynkiv i sporud" [Technical inspection and energy audits of buildings and structures]. *Suchasni tekhnologii, materialy i konstruktzii v budivnytstvi*, no. 2 (2010): 159-170.

Lialiuk, O. H. "Enerhozberizhni tekhnologii v budivnytstvi" [Energy technologies in construction]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 4 (2007): 20-23.

"Monitorynh uprovadzhennia Ukrainoiu zobov'iazan u ramkakh Enerhetychnoho Spivtovarystva" [Monitoring the implementation of Ukraine's commitments under the Energy Community]. http://ua-energy.org/upload/files/EnC_newsletter5.pdf

Nechepurenko, D. S., and Yepifantseva, S. V. "Sposoby pidvyshchennia enerhoefektyvnosti zhytlovykh mikroraiioniv pry kompleksnii rekonstruktsii ta vtorynnii zabudovi" [Ways to improve the energy efficiency of residential neighborhoods in the complex rehabilitation and secondary building]. <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/technical-sciences-113/repair-and-reconstruction-113/16559-113-1157>

Serdiuk, V. R., and Franyshyna, S. Yu. "Enerhozberizhennia v budivnytstvi - vymoha syohodennia" [Energy efficiency in construction - a requirement today]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, no. 4 (2009): 17-21.

"Shcho take enerhoefektyvnist?" [What is energy efficiency?]. http://efes-jkg.ucoz.ua/publ/zapozicheni/shho_take_energoefektivnist/2-1-0-8

Sukhodolia, O. M. *Enerhoefektyvnist ekonomiky v konteksti natsionalnoi bezpeky* [Energy efficiency in the context of national security]. Kyiv: NADU, 2006.

"Shchodo enerhoefektyvnosti ukrainskykh budivel, abo Enerhetychnyi audyt budivel ievropeiskoho rivnia vzhe v Ukraini..." [Ukrainian energy efficiency of buildings and building energy audits European level already in the Ukraine...]. <http://www.esco-ee.com.ua/62.html>

Timchenko, R. O. et al. "Novi pidkhody v proektuvanni enerhoefektyvnykh budivel" [New approaches in the design of energy efficient buildings]. *Visnyk Kryvorizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 31 (2012): 3-5.

МАКРОФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: ПРІОРИТЕТИ, СТРАТЕГІЯ ТА РИЗИКИ

© 2014 КОТИНА Г. М., СТЕПУРА М. М., ТАБАКОВА Т. В.

УДК 336.5

Котина Г. М., Степура М. М., Табакова Т. В.

Макрофінансове забезпечення розвитку економіки: пріоритети, стратегія та ризики

Метою статті є дослідження теоретичних засад пріоритетних сфер економіки, розробка удосконаленої системи їх відбору з метою забезпечення макрофінансової стабільності в державі та сприяння відновленню національного господарства шляхом визначення потенційних напрямів прискорення темпів економічного розвитку України. У статті проаналізовано теоретичні підходи до трактування поняття «пріоритетна галузь», встановлено сучасні критерії, відповідно до яких галузь вважається пріоритетною, та розроблено власні критерії, відповідно до яких повинен здійснюватись відбір галузей економіки до пріоритетних з точки зору бюджетного фінансування. У процесі дослідження обґрунтована актуальність державної підтримки розвитку пріоритетних галузей економіки та визначено, що основною рушійною силою розвитку економіки стане фінансування інновацій та проектів, присвячених розвитку та модернізації пріоритетних галузей, а не фінансування поточних проблем та інвестиційних проектів, які змінюють свої цілі та орієнтири кожного року, не досягнувши при цьому мети свого створення.

Ключові слова: пріоритетна галузь економіки, валова додана вартість, макрофінансова стабільність, розвиток економіки

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 21.

Котина Ганна Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: akotina@ukr.net

Степура Марина Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: armasha@ukr.net

Табакова Тетяна Володимирівна – аспірант, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: tabakova.tetiana@gmail.com

УДК 336.5

UDC 336.5

Котина А. М., Степура М. М., Табакова Т. В. Макрофинансовое обеспечение развития экономики: приоритеты, стратегия и риски

Целью статьи является исследование теоретических основ приоритетных сфер экономики, разработка усовершенствованной системы их отбора с целью обеспечения макрофинансовой стабильности в государстве и содействия восстановлению национального хозяйства путем определения потенциальных направлений ускорения темпов экономического развития Украины. В статье проанализированы теоретические подходы к трактовке понятия «приоритетная отрасль», установлены современные критерии, согласно которым отрасль считается приоритетной, и разработаны собственные критерии, согласно которым должен осуществляться отбор отраслей экономики к приоритетным, с точки зрения бюджетного финансирования. В процессе исследования обоснована актуальность государственной поддержки развития приоритетных отраслей экономики и определено, что основной движущей силой развития экономики станет финансирование инноваций и проектов, посвященных развитию и модернизации приоритетных отраслей, а не финансирование текущих проблем и инвестиционных проектов, которые меняют свои цели и ориентиры каждый год, не достигнув при этом цели своего создания.

Ключевые слова: приоритетная отрасль экономики, валовая добавленная стоимость, макрофинансовая стабильность, развитие экономики

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 21.

Котина Анна Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Email: akotina@ukr.net

Kotina A. M., Stepura M. M., Tabakova T. V. Macro-financial Provision of Economic Development: Priorities, Strategy, and Risks

The objective of the article consists in studying theoretical foundations of priority economic sectors, development of an improved system of their selection in order to ensure macro-financial stability in the state and contribute to recovery of the national economy by determining potential areas for acceleration of Ukraine's economic development rates. The article analyzes theoretical approaches to interpretation of the «priority sector» concept, establishes up-to-date criteria according to which a sector is regarded as a priority, and develops its own criteria according to which economic sectors are to be selected as priority ones from the viewpoint of budget funding. In the process of the study, relevance of state support for the development of priority economic sectors is substantiated, and it is established that the major driving force of economic development will be provision of financing for innovations and projects concerned with the development and modernization of priority sectors rather than financing current problems and investment projects whose objectives and targets change annually, whereas the objectives they were created to meet remain unachieved.

Keywords: priority economic sector, gross value added, macro-financial stability, economic development

Pic.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 21.

Kotina Anna M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Email: akotina@ukr.net

Stepura Marina M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Степура Марина Михайловна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансов, Киевський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: armasha@ukr.net

Табакова Тетяна Владимировна – аспірант, кафедра фінансов, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: tabakova.tetiana@gmail.com

Email: armasha@ukr.net

Tabakova Tetiana V. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Email: tabakova.tetiana@gmail.com

Зміцнення економічного потенціалу держави, забезпечення потреб майбутніх поколінь, соціально-економічний розвиток є головними завданнями уряду всіх країн. Нині в Україні досить гостро стоїть питання досягнення конкурентоспроможності вітчизняною економікою та її розвитку і модернізації шляхом протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам, оновленням виробничого потенціалу та інвестицій в науково-технічні розробки. Формування зростаючої економіки, яка здатна задовольнити потреби та розв'язувати соціально-економічні проблеми як всередині країни, так і на міжнародному рівні, безперечно, на сьогодні є пріоритетним в Україні. Без забезпечення економічного розвитку неможливо розв'язати жодне важливе завдання бюджетної політики [20, с. 345]. Проте на цьому шляху стоять суттєві перешкоди, породжені обмеженістю ресурсів та об'ємів виробництва, наслідками економічної кризи та значним занепадом виробничої сфери.

Питання використання бюджетних видатків з метою зміцнення та розквіту національної економіки завжди було актуальним як для світових країн-лідерів так і для всіх інших держав. Саме через це на сьогодні відомо безліч досліджень, що йому присвячені, серед яких можна виділити роботи В. Федосова, Н. Галазюка, Я. Жаліло, А. Собкевича, К. Михайличенко та ін. Утім окреслене питання потребує подальшого вивчення, адже фінансування пріоритетних галузей економіки на сьогодні характеризується невисокою ефективністю вкладених бюджетних коштів, рівень їх розвитку та основні показники діяльності мають тенденцію до зниження.

Виклад основного матеріалу:

Особливу увагу в процесі досягнення економічного розвитку країни слід звернути на стан пріоритетних галузей народного господарства, процвітання яких спроможне забезпечити поступальний розвиток економіки та дає країні конкурентні переваги, дозволяє відновити та модернізувати виробництво. Бюджетні видатки мають спрямовуватися на стабілізацію економіки, створення необхідного ринкового середовища, підтримання пріоритетних і базових галузей економіки, розвиток наукоємних інноваційних технологій, модернізацію інфраструктури тощо [19, с. 536], а для цього використання бюджетних коштів має бути максимально ефективним.

У сучасному розумінні поняття «пріоритетна галузь» серед вітчизняних науковців не має суперечностей. Під пріоритетною галуззю вони розуміють напрями, які мають першочергове значення для національної економіки країни як у поточному, так і у довгостроковому періоді, які є головними інвесторами в передові технології і формують технологічну парадигму суспільства, мають первинне зна-

чення для досягнення поточних і перспективних цілей соціально-економічного і науково-технічного розвитку [6; 7; 8]. Так, українські науковці Н. В. Ковтун та А. І. Ігнатюк [12] стверджують, що процес визначення пріоритетних галузей економіки відбувається на основі моделі економічного розвитку країни. Так, для ресурсо-орієнтованої моделі економічного розвитку пріоритетними є видобувні та галузі первинної переробки, для експортно-орієнтованої – галузі, підприємства яких конкурентоспроможні на зовнішніх ринках, для імпортозаміщення – галузі, підприємства яких виробляють продукцію аналогічну тій, що імпортується, для інноваційно-орієнтованої – галузі, що використовують інноваційні технології або виробляють інноваційну продукцію. Ми підтримуємо дані підходи до трактування поняття «пріоритетна галузь» і вважаємо за доцільне зазначити, що відповідно до українського законодавства пріоритетна галузь – галузь, розвиткові якої держава надає перевагу, враховуючи її роль і важливість для економіки країни. Визначення пріоритетів дозволяє знайти ефективний спосіб концентрації обмежених фінансових ресурсів на стратегічно важливих напрямках, розвиток яких сприятиме прискоренню темпів економічного потенціалу та соціальному зростанню [3].

Основні напрями розвитку економіки визначаються Кабінетом Міністрів України, Академією наук України із залученням зарубіжних та вітчизняних фахівців та науково-дослідних установ [20, с. 158]. Відповідно до Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» [1] пріоритетними галузями економіки є галузі, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць.

Дослідженню питання критеріїв, за якими та чи інша галузь стає пріоритетною, в літературі натомість майже не приділяється уваги. Лише окремі науковці виділяють критерії відбору пріоритетних галузей, наприклад, українські дослідники Ю. М. Уманців, О. І. Міняйло, В. І. Косик [18] стверджують, що перспективи попиту на внутрішньому ринку, зниження ресурсомісткості виробництва, експортний потенціал галузі, мінімізація залежності від імпорту, швидка віддача, сприяння соціально-економічному розвитку держави, сприятливий побічний ефект є ідентифікаторами пріоритетності галузі. Вивчення та аналіз нормативно-правових актів дають змогу згрупувати основні критерії, за якими в Україні встановлюються пріоритети підтримки розвитку галузі на загальнодержавному рівні:

- підвищення конкурентоспроможності економіки та покращення інвестиційного клімату;
- підтримка національного товаровиробника та реалізація політики імпортозаміщення;
- розвиток високотехнологічних перспективних секторів, сприяння реконструкції виробничого потенціалу;
- підтримка стратегічних сфер економіки;
- збільшення обсягів експорту товарів вітчизняного виробництва та послуг;
- сприяння розвитку екологічно чистих виробництв;
- збереження існуючих, створення та модернізація робочих місць [2; 4].

Стратегічною метою України є побудова сильної та сучасної європейської демократичної держави з потужною економікою для забезпечення гідного життя кожного громадянина [11]. З цієї метою на законодавчому рівні затверджені пріоритетні з точки зору державного фінансу-

вання галузі економіки [3], розвиток яких має забезпечити досягнення макрофінансової стабільності в державі. На нашу думку, у зв'язку з нестабільною макроекономічною ситуацією та з огляду на обмежені бюджетні можливості держави, існує потреба у вдосконаленні системи підтримки пріоритетних галузей, критеріїв їх відбору та форм їх державного фінансування. Адже забезпечити позитивну тенденцію розвитку економіки в довгостроковій перспективі не вдається протягом останніх десяти років, незважаючи на значну підтримку економіки. Виходить, що проблема стоїть не у недостатності коштів, які виділяються, а у неправильній їх структурі та розставленні пріоритетів державної підтримки. Така ситуація є свідченням потреби у розробці нових критеріїв відбору пріоритетних галузей економіки.

Пропонуємо, з метою досягнення економічного розвитку України, використовувати такі критерії відбору пріоритетних з точки зору бюджетного фінансування галузей економіки (рис. 1), за якими доцільно здійснювати їх відбір.

Рис. 1. Критерії відбору пріоритетних з точки зору фінансування галузей економіки (розроблено на основі [9])

На наш погляд, пріоритетною з точки зору бюджетного фінансування доцільно вважати галузь, яка відповідає щонайменше двом із запропонованих критеріїв. Для оцінки функціонування як всіх галузей економіки, так і тих, які користуються особливою підтримкою держави, розглянемо макроекономічну ситуацію в Україні, а також визначимо відповідно до обраних критеріїв, як розвивались пріоритетні галузі економіки та можливі напрямки зміни пріоритетів для майбутнього економічного розвитку.

Для визначення поточного стану галузей економіки та можливості для їх подальшого розвитку детальніше зупинимось на дослідженні **виробничих критеріїв**. Для оцінки показників діяльності пріоритетних галузей економіки доцільно дослідити темп проросту валової доданої вартості (далі ВДВ). Варто відмітити, що починаючи з 2011 року відбувається значне зростання обсягів валової продукції сільського господарства (темп приросту становив 19,9 %) (табл. 1), що є наслідком поступового становлення на селі нових організаційно-правових структур ринкового типу внаслідок реалізації засад аграрного реформування. Проте прогрес незначний (як і в попередні періоди) – незначне зростання (у 2008, 2011 та 2013 роках) супроводжується суттєвим зниженням темпу зростання (у 2007, 2009, 2010, 2012 роках) (табл. 1). Така тенденція є свідченням нерівномірного та незадовільного рівня розвитку сільського господарства.

Валова додана вартість, сформована у добувній та обробній промисловості, характеризувалась найвищими темпами падіння в 2013 році (табл. 1), що є надзвичайно загрозливим явищем, адже серед інших галузей народного господарства промисловість виділяється комплексотворювальними функціями. Від того, як працює промисловість, багато в чому залежить функціонування всієї економіки. Тому темпи зростання, рівень розвитку і структура промисловості є найважливішими показниками не тільки кількісної, а й якісної характеристики економіки, а також життєвого рівня населення [15].

У структурі промислового виробництва України у докризовий період найбільшу частку займало машинобудування (30,7 %), харчова (18,6 %), металургія та оброблення металу (11,0 %), легка промисловість (10,8 %), проте, завдяки негативним тенденціям, що відбулися в економіці країни в 2010 – 2012 рр. частка машинобудування знизилася до 10,0 %, харчової промисловості – до 17,3 %, легкої промисловості – до 0,7 %. При цьому збільшилися частки сировинних галузей – металургії та оброблення металу до 18,2 %, електроенергетики – до 18,1 %, окрім цього зросла частка добувної промисловості з 7,3 % у 2004 році до 10,4 % у 2012 р.¹, що є негативним з точки зору досягнення економічного розвитку.

¹ Розраховано на основі [21]

Таблиця 1

Темп приросту валової доданої вартості за основними видами економічної діяльності в 2004 – 2013 роках, %²

Рік	Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	Добувна промисловість	Обробна промисловість	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Будівництво	Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	Транспорт	Інші види економічної діяльності
2004	128,2	115,3	129,0	101,2	140,9	129,8	121,7	155,9
2005	108,8	143,3	135,5	122,1	113,2	136,5	111,1	121,3
2006	101,1	123,0	126,0	122,7	129,3	122,4	118,2	131,5
2007	115,6	143,7	131,1	124,9	143,9	138,9	125,0	150,5
2008	137,4	171,4	114,9	123,9	95,8	137,9	124,3	142,2
2009	100,9	74,9	86,1	110,4	73,8	99,0	111,5	103,2
2010	125,7	161,2	111,7	110,0	151,0	126,8	114,4	107,4
2011	133,8	132,8	105,0	128,7	114,5	123,6	120,0	108,8
2012	102,0	95,6	111,2	106,3	105,1	106,3	97,4	113,4
2013	117,2	99,7	94,1	101,0	92,9	105,8	103,8	107,1

У процесі визначення стану галузей економіки та перспектив, які вони мають, важливим є аналіз фінансових результатів підприємств до оподаткування. У загальній структурі фінансових результатів підприємств до оподаткування найбільшу частку прибутку припадає на сільське господарство, мисливство та лісове господарство у 2013 році, хоча у попередні роки спостерігалось значне відставання цієї галузі за рівнем прибутковості від підприємств промисловості³. Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування будівельної галузі свідчать про те, що сучасний стан підприємств цієї галузі надзвичайно складний, оскільки за останні п'ять років (2008 – 2012 рр.) показники мали від'ємне значення і коливались від (–6807,9) млн грн у 2008 р. до (–5547,2) млн грн у 2013 р. [21]. У всьому світі будівництво – це один з найприбутковіших видів бізнесу, а у нашій державі будівельний ринок характеризується далеко не найкращими показниками розвитку і перебуває на етапі становлення. Натомість прибутковість транспортної галузі надзвичайно мінлива і характеризується підйомами та спадами із року в рік, що свідчить про існування високого рівня ризиковості капітальних вкладень у цю галузь. До 2008 року прибутковість транспортної галузі поступово зростала і склала 11342,8 млн грн в 2007 році⁴, проте у зв'язку зі скороченням попиту на послуги транспорту з боку провідних вантажотформуючих галузей економіки, а також з боку населення (як щодо вантажних перевезень, так і з приводу територіального переміщення) відбулось погіршення основних показників діяльності у кризовий період.

Сільське господарство, мисливство та лісове господарство були найбільш прибутковим, і 83,4 % підприємств цієї галузі одержали прибутки в 2011 році⁵. У сільському господарстві за 2006 – 2013 роки тенденція фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування свідчить про те, що до 2008 року сільське господарство займало дуже невелику долю прибутковості (в середньому 4 % від загальних фінансових результатів). Проте в 2008 році його доля дуже стрімко зросла до 67,5 %, що є значним показником і свідчить про значне зростання ролі сільського господарства в економічному зростанні України. У 2009 році сільське господарство значно постраждало від економічної нестабільності в суспільстві. Проте в 2010 та 2011 роках частка підприємств сільського господарства, які отримали прибуток, була значною (69,8 % та 83,4 %) [21], і, хоча повернутися до високого рівня розвитку ще не вдалось, сільське господарство потребує підтримки з боку уряду, адже наша держава має усі умови для його розвитку та досягнення рівня розвинутих країн.

Розвиток промисловості України не відбувається стабільно та рівномірно, як того вимагають сучасні умови. В 2007 році, наприклад, її частка була нижчою від рівня 2006 року. В 2008 році частка прибуткових підприємств склала 60 % [21], і саме завдяки промисловості загальне значення фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування було додатним, адже дуже багато підприємств вже тоді почали показувати збитки. На сьогодні промисловість поступилась своїми позиціями і 40 % підприємств за 2010 рік є збитковими, у 2013 році ця частка збільшилась до 43 %, бо підтримка промислового розвитку в період кризи була критично необхідною, проте її обсяг виявився недостатнім.

² Розраховано на основі [21]³ Розраховано на основі [21]⁴ Розраховано на основі [21]⁵ Розраховано на основі [21]

В той же час збитковість паливно-енергетичного комплексу країни зростає з кожним роком, і в 2010 р. цей показник сягнув найвищого значення – 57,3 % [21], і хоча в 2011 та 2012 роках вдалось дещо зменшити кількість збиткових підприємств, проте порівняно з іншими галузями промисловості показники паливно-енергетичного комплексу відзначаються високою збитковістю. Тому, очевидно, основну роль у переході до технологічної моделі розвитку ПЕК країни відіграватиме його фінансове забезпечення, оскільки від його ефективності багато в чому залежить конкурентоспроможність країни на світовому ринку, а також енергетична безпека.

Дослідження рентабельності виробництва, як одного з головних вартісних показників ефективності виробни-

цтва, дозволяє визначити рівень віддачі активів і ступінь використання капіталу у процесі виробництва. Зокрема, в середньому за останні десять років найвищий рівень рентабельності мали підприємства сільського господарства, мисливства та лісового господарства (14,7 %) (рис. 2), хоча рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції за аналізований період був надзвичайно нерівномірний. До 2009 року її рівень зростає чи скорочується кожного року. Проте, починаючи з 2010 року, рівень рентабельності продукції збільшився до 23,2 %, що є свідченням зростання прибутковості галузі (як виявилось, така тенденція була короткостроковою і в 2013 році стрімко скоротилась до 11,8 %). Найнижчий рівень рентабельності у будівельній галузі – він має негативне значення останні роки (рис. 2).

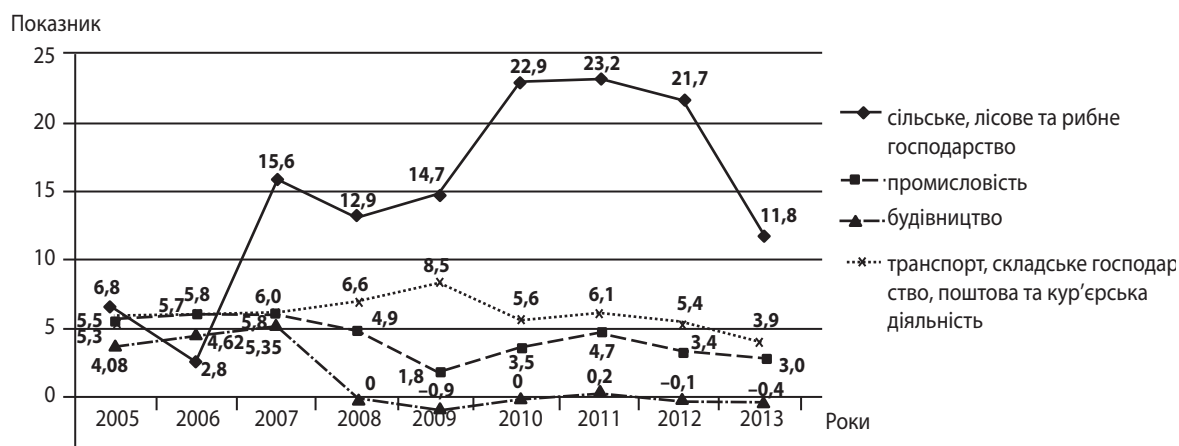

Рис. 2. Динаміка рівня рентабельності підприємств у 2005 – 2013 роках, %
(побудовано на основі [21])

Розвиток промислових підприємств є одним з першочергових, на наш погляд, для розвитку економіки України, тому детальніше зупинимось на рівні їх рентабельності. Зокрема, рентабельність машинобудівної галузі мала тенденцію до збільшення протягом 2008 – 2012 років і сягнула свого максимуму 9,9 % у 2012 році. Проте в 2013 році скоротилась до 6,6 %. Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції за аналізований період знаходилося приблизно на одному рівні (7,2 %) і сягнуло свого максимуму в 2011 році (13,2 %) [21].

Отже, оцінка виробничих критеріїв дає змогу зробити висновок, що галузь доцільно віднести до пріоритетної за умови зростання її обсягу у структурі валової доданої вартості країни не менше ніж на 10 % за рік (якщо за умови цільового фінансування та підтримки галузі не має зворотного ефекту від коштів, подальше фінансування може призвести до розпорошення ресурсів). Окрім того, значення мають результати діяльності галузі: зокрема за умови, якщо вона не досягає рентабельності діяльності щонайменше 3 % (при бюджетному фінансуванні її розвитку та модернізації), то така сфера не може забезпечити розвиток як окремої сфери, так і економіки в цілому. Важливого значення для оцінки виробничих критеріїв пріоритетності сфери мають також спроможність підприємств галузі отримувати прибутки від своєї діяльності, адже вони є джерелом бюджетних доходів і впливають на фінансові можливості бюджету в майбутньому.

Дослідження *ресурсно-сировинних критеріїв* відбору пріоритетних для розвитку галузей економіки дає змогу стверджувати, що агропромисловий комплекс беззаперечно належить до перспективних галузей. Історично склалося, що Україна є однією з найбільших аграрних країн, чому сприяють її географічне положення, клімат та наявність значних площ родючих ґрунтів. В агропромисловому комплексі формується близько 17 % ВВП [16], він є одним з основних бюджетоутворюючих та експортоорієнтованих секторів національної економіки. Унікальний порівняно з провідними країнами світу природний потенціал галузі у поєднанні з надзвичайно вигідним географічним та геополітичним положенням ставить нашу країну в особливу позицію на світовому ринку продовольства. Вже кілька років поспіль в Україні виробляється близько 1,6 – 1,8 % світових обсягів зерна, 20 – 21 % насіння соняшнику та соняшникової олії, 6,4 – 6,7 % цукрових буряків, 6 % картоплі, до 1 % яєць, овочів та баштанних культур, 0,6 – 0,7 % м'яса, до 2,2 % молока [14].

У свою чергу машинобудівний комплекс, який є пріоритетним сектором промисловості, є безумовним атрибутом будь-якої економічно успішної держави. В Україні функціонує досить масштабна машинобудівна галузь, яка, на жаль, перебуває у процесі поступового згасання і має цілу низку складностей. Місце машинобудування у структурі виробництва продукції промисловості та в загальному обсязі експорту визначає рівень розвитку держави і пропре-

сивність структури її економіки [5]. Частка продукції комплексу в загальних обсягах продукції промисловості складає в середньому 12 %. В економічно розвинутих країнах частка продукції машинобудування в загальному обсязі випуску промислової продукції становить 30 – 50 % (Німеччина – 53,6 %, Японія – 51,5 %, Велика Британія – 39,6 %, Італія – 36,4 %, Китай – 35,2 %) [5]. Слід зазначити, що, враховуючи масштаби економіки наведених країн і України, досягнення останньою навіть 75 % обсягу машинобудування в промисловому виробництві складало б лише приблизно 9 % від промислового виробництва Німеччини, 6,2 % – Японії, 12 % – Великої Британії, 15 % – Італії, 0,35 % – Китаю [5]. На нашу думку, технологічна модернізація є ключовою передумовою підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Проблеми українського машинобудування пов'язані з нерозвиненістю внутрішніх ринків, низьким рівнем платоспроможності на ринках збуту продукції машинобудування, занепадом роботи проектних організацій і відповідно низьким рівнем проектів та науково-технічного і технологічного рівня об'єктів; недостатнім попитом на техніку сучасних і перспективних поколінь, високотехнологічну, наукомістку продукцію машинобудування, низьким рівнем автоматизації, недостатньою гнучкістю виробництва, обмеженістю виробничих потужностей, особливо для здійснення інноваційної діяльності, відсутністю державної уваги до винахідницької діяльності, кадровими проблемами, загрозою безповоротної втрати кваліфікованого персоналу і відсутністю зміни поколінь, чому сприяють недостатнє завантаження підприємств і низький рівень оплати праці, відсутністю крупних комплексних центрів машинобудівних галузей з повним циклом робіт: дослідних (включаючи маркетингові), дослідно-конструкторських, випробувальних, інноваційних, виробничих, супроводження машин і систем машин в експлуатації, їх ремонт тощо. Без цього не можна досягти конкурентоспроможності не лише на зовнішньому ринку, але і на внутрішньому, оскільки вітчизняному машинобудуванню протистоять крупні міжнародні монополії, які перешкоджають і будуть перешкоджати його інтеграції у світову економіку [5].

Паливно-енергетичний комплекс є невід'ємною структурною складовою вітчизняної економіки, який впливає на реалізацію задач по досягненню стійких темпів вітчизняного економічного зростання, забезпечуючи 3,5 – 3,7 % ВВП⁶ та як базовий сектор виступає одним з основних джерел формування доходної частини Державного бюджету у структурі надходжень 2011 року від підприємств, які належать до сфери управління Мінерговугілля України (крім підприємств вугільної галузі), перераховано 49365,1 млн грн, або 101,6 від суми нарахувань [10]. Забезпечення енергією всіх підприємств національного господарства України, беззаперечно, є важливим стратегічним завданням, яке значно ускладнюється в останні часи для нашої держави. Саме тому відсутність великої кількості власної сировини має стати поштовхом до розвитку енергозберігаючих технологій, пошуку альтернативних шляхів виробництва енергії та створення власних енергогенеруючих потужностей промисловими підприємствами.

Транспортна галузь має надзвичайно важливе значення у соціально-економічному розвитку країни, адже передумовою економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності національної економіки і якості життя населення є розвинена транспортна система країни. Вигідне географічне розташування України на шляху основних транзитних потоків між Європою та Азією, наявність незамерзаючих чорноморських портів, розгалуженої мережі залізниць, автомобільних доріг створюють усі необхідні передумови для збільшення обсягів транзиту вантажів у напрямках «Північ-Південь» та «Захід-Схід», а також подальшої інтеграції України до транспортної системи «Європа-Азія» [17].

Одним з найважливіших комплексів народного господарства, від якого залежить ефективність розвитку економіки країни, є будівельний комплекс. На розвиток будівництва безпосередньо впливає стан та діяльність інших виробничих сфер, і з цих позицій він може вважатися індикатором економічної динаміки. Крім того, не можна не відзначити, що будівельна галузь є рушійною силою, яка безпосередньо впливає на рівень та умови життя населення.

Основоположним критерієм у процесі пошуку пріоритетних сфер економіки, розвитку яких можна досягти в державі найближчим часом і з мінімальними затратами коштів, є наявність кваліфікованих **трудоих ресурсів** та центрів їх освітньої підготовки. Із розвитком НТП, зростанням економічних показників також зростають потреби ринку робочої сили та окремих роботодавців у висококваліфікованих кадрах, оплата праці яких буде стабільною і навіть помітно зростати. Конкурентоспроможність робочої сили в сучасних умовах залежить від двох компонентів:

- 1) ступеня розвитку суспільства – чим більше буде розвинене суспільство, його внутрішній потенціал, чим вищим буде рівень освіти в ньому, будуть розвинені різні ментальні характеристики та здібності нації, тим більше переваг у конкурентоспроможності робочої сили буде у самої нації;
- 2) створення умов, за яких потенціал суспільства використовується у реальному процесі відтворення, входить у процес виробництва, бере участь у ньому, створює вартість і формує особистий прибуток [11].

На сьогодні вкладення в людський капітал відіграють надзвичайно важливу роль у процесі модернізації економіки України, адже лише у процесі розвитку науки створюються нові технології, способи виробництва, шляхи продажу продукції та її просування на міжнародній арені. Саме тому передумовою розвитку економіки держави є розроблення і реалізації широкомасштабної стратегії модернізації освіти, її переорієнтації на сучасні потреби постачальників робочих місць.

Нерозривно пов'язаним з підготовкою кваліфікованої робочої сили є рівень розвитку науки та наявність науково-технічних досліджень, які формують собою **інноваційний критерій** пошуку пріоритетних сфер вкладання фінансових ресурсів. Важливим є не лише наявність науково-технічних розробок, а і їх впровадження у практичну діяльність підприємств та створення з їх допомогою

⁶ Розраховано на основі [21]

ексклюзивної продукції, що буде конкурентоспроможною на світових ринках.

На основі проведеного дослідження макроекономічної ситуації, яка склалася у сферах народного господарства та ступеня їх розвитку, можна зробити висновок, що відповідно до обраних критеріїв з точки зору бюджетного фінансування доцільно виділити певні сфери, які, на наш погляд, є пріоритетними та перспективними і мають передумови для виводу економіки держави на новий рівень розвитку. Пропонуємо поділити їх на категорії в залежності від ступеня державної підтримки:

- підтримка мінімального рівня розвитку (транспортна сфера, промисловість та будівництво);
- стратегічного характеру (агропромисловий комплекс, паливно-енергетичний);
- інноваційного спрямування (дослідження і науково-технічні розробки у таких сферах, як машинобудування, енергетика та енергоефективність, інформаційні та комунікаційні технології, раціональне природокористування).

У рамках досягнення макрофінансової стабільності питання вирішення інфраструктурних проблем, які на сьогодні має Україна, є базовим та потребує забезпечення мінімального рівня розвитку. Адже транспортна сфера має надзвичайно нерівномірні показники діяльності, існуючі проблеми у цій сфері гальмують розвиток транспортного потенціалу, зокрема недосконала транспортна інфраструктура перевезень призводить до зростання конкуренції з боку Російської Федерації, Румунії, Молдови та Білорусі щодо залучення на свою територію традиційних для України і нових транзитних потоків [17]).

Промисловість України потребує суттєвої переорієнтації на виробництво високотехнологічної, інноваційної продукції, із поступовою відмовою від постачання сировини для інших країн. Будівельний комплекс виступає важелем економічного розвитку для країни, шляхом реалізації більшої частини інвестицій в основний капітал усіх галузей виробничої сфери та інфраструктури, фактично формуючи структуру економіки, створюючи умови для ефективного функціонування усіх пріоритетних сфер народного господарства та утворюючи основу для модернізованої та оновленої економіки.

Підтримання розвитку галузей стратегічного характеру спроможне вирішити проблеми залежності України від імпорту продукції. Технологічне переоснащення та модернізація у агропромисловому та паливно-енергетичному комплексах дозволять не лише позбутися від проблем високих цін на енергоносії сусідніх країн, а й стати лідером постачання агропромислової продукції, яка буде відповідати всім стандартам якості високо розвинутих держав. Посткризове відновлення економіки України вимагає розвитку аграрного виробництва на інтенсивній основі, що дозволить забезпечити продовольчу безпеку країни, гарантуючи кожній особі можливість повноцінного раціонального харчування якісними та безпечними продуктами харчування, а також реалізувати конкурентні переваги країни на світових ринках продовольства. Слід виділити, однією із суттєвих загроз, яка на сьогодні стоїть перед Україною, є високий рівень залежності вітчизняного

паливно-енергетичного комплексу від імпорту енергоносіїв. Саме тому необхідним є пошук альтернативних напрямків енергії та розробка енергозберігаючих технологій, спрямованих на економне витрачання первинної й перетвореної енергії та природних енергетичних ресурсів у національному господарстві, яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів. Основна роль у запровадженні енергозбереження та енергоефективності належить державним органам управління, проте за відсутності належного ставлення до енергозбереження з боку підприємств діяльність держави в цьому напрямі буде неефективною [13].

Забезпечення розвитку галузей інноваційного спрямування є найважливішим напрямком для вкладання інвестицій. Адже саме завдяки розвитку нових технологій, інноваційної продукції, конкурентоспроможної на світовому ринку, економіка держави здатна швидкими темпами досягти максимальних результатів. Фінансування досліджень і науково-технічних розробок є основоположним на цьому шляху, адже підґрунтям створення нової продукції є зростання науково-технічного потенціалу, яке сприятиме оновленню та модернізації виробничої бази.

Висновок. Отже, можна зробити висновки, що українська економіка виявилась вразливою до наслідків світової фінансово-економічної нестабільності, структурні деформації, понесені збитки та прискорені темпи падіння усіх макроекономічних показників погіршили і без того значне відставання від світових країн-лідерів. Неспроможність української економіки досягти сталого розвитку та макроекономічної стабільності можна пояснити тим, що більшість підприємств відрізняються технологічною відсталістю з енергомістким виробництвом, у них спостерігається низький рівень диверсифікації ринків збуту, що призводить до недостатньої адаптивності до зовнішніх коливань і негативних тенденцій у виробництві, як наслідок спостерігається низька платоспроможність економіки, високі темпи падіння ВВП і промислового виробництва. Усі ці фактори у поєднанні з високою відкритістю економіки при нерозвинутості власного споживчого ринку супроводжується надзвичайно високою сприятливістю до коливань зовнішньої кон'юнктури. Враховуючи такий стан економіки, головним стрижнем економічної політики держави має стати створення умов для поступового відтворення траєкторії сталого розвитку, модернізації галузей економіки, сприяння науково-технічним розробкам та інвестиційним проектам, окрім цього покладатися на те, що ситуація вийде на новий рівень розвитку без підтримки держави, на сьогоднішній момент неможливо. Підтримка пріоритетних галузей народного господарства з боку держави має проводитись виключно на інновації та проекти, присвячені розвитку та модернізації сфери, а не на фінансування поточних проблем та інвестиційних проектів, які змінюють свої цілі та орієнтири кожного року, не досягнувши при цьому мети свого створення. Забезпечення макроекономічної стабільності та досягнення економічного розвитку, розбудови потужної конкурентоспроможної економіки (за умов поступового росту ВВП та підвищення рівня соціальних стандартів) потребує пе-

регляду та вдосконалення структури видаткової частини бюджету. На відміну від попередніх років, коли головним орієнтиром виступало забезпечення платоспроможності держави, на сучасному етапі стратегічною метою має стати активне стимулювання економічного розвитку як основного засобу підвищення заможності країни та рівня добробуту населення. Визначення напрямків та способів державного фінансування – надзвичайно важливе завдання, від правильності визначення якого залежить стан усієї економіки. Саме тому необхідним є дослідження рівня державного фінансування перспективних галузей народного господарства, які спроможні дати поштовх до розвитку всієї економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 32. – Ст. 410.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 роки» від 27.02.2013 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 24. – Ст. 807.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки» // Офіційний вісник України. – 2013. – № 85. – Ст. 3159.
4. Наказ Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про критерії визначення пріоритетних видів економічної діяльності в спеціальних (вільних) економічних зонах та на територіях зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності і порядок їх застосування» // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 583.
5. Бондар Ю. Г. Ретроспективний огляд та сучасний стан українського машинобудування // Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. – 2011. – № 5. – С. 112 – 121.
6. Гармашова О. П. Пріоритетні напрями інноваційного забезпечення конкурентоспроможності України // Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. – 2012. – № 130. – С. 48 – 55.
7. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : [у 2 ч. Ч. 1] / за ред. В. М. Геєця, А. А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2008. – 389 с.
8. Герасименко І. С. Державні пріоритети управління інвестиційними процесами в комплексному регіональному розвитку // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=439>
9. Гераймович В. Л. Інвестиційна привабливість пріоритетних галузей агропромислового виробництва у регіоні // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 138 – 145.
10. Інформаційна довідка про основні показники розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу України за грудень та 2011 рік / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article?art_id=216629&cat_id=35081
11. Квітка А. В. Конкурентоспроможність робочої сили в умовах становлення ринку праці в Україні // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – С. 30 – 32.
12. Ковтун Н. В. Пріоритетні галузі економіки: підходи до визначення та оцінка для економіки України / Н. В. Ковтун, А. І. Ігнатюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – № 26. – С. 27 – 42.
13. Корінний С. О. Сучасний стан паливно-енергетичного комплексу та можливості використання енергозбереження підприємствами / С. О. Корінний // Держава та регіони. – 2011. – № 6. – С. 88 – 92.
14. Малік М. Стан та проблеми сталого розвитку аграрної сфери України / М. Малік, Л. Забуранна // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 1. – С. 53 – 63.
15. Пельтек Л. В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми : [монографія] / Л. В. Пельтек. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 268 с.
16. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України / Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2011. – 39 с.
17. Собкевич О. В. Модернізаційні пріоритети реформування транспортно-дорожнього комплексу в Україні / О. В. Собкевич, К. М. Михайличенко, О. Ю. Ємельянова. – К. : НІСД, 2013. – 32 с.
18. Уманців Ю. М. Механізм економічної політики : навч. посібник / Ю. М. Уманців, О. І. Міняйло, В. І. Косик. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 436 с.
19. Федосов В. М. Бюджетна система : підруч. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Тернопіль : Центр учбової літератури; Економічна думка, 2012. – 871 с.
20. Фещенко Л. В. Бюджетна система України : навч. посібник / Л. В. Фещенко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук. – К. : Кондор, 2008. – 440 с.
21. Статистична інформація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

- Bondar, Yu. H. "Retrospektyvnyi ohliad ta suchasnyi stan ukraïnskoho mashynobuduvannia" [A retrospective review of the current state of Ukrainian and engineering]. *Zovnishnia torhivlia: pravo, ekonomika, finansy*, no. 5 (2011): 112-121.
- Biudzhethna systema Ukrainy [The budget system of Ukraine]. Kyiv: Kondor, 2008.
- Fedosov, V. M. *Biudzhethna systema* [The budget system]. K.; Ternopil: Tsentri uchbovoi literatury; Ekonomichna dumka, 2012.
- Harmashova, O. P. "Prioryetni napriamy innovatsiinoho zabezpechennia konkurentospromozhnosti Ukrainy" [Priority areas for innovation to ensure the competitiveness of Ukraine]. *Visnyk SevNTU*, no. 130 (2012): 48-55.
- Heiets, V. M. *Prioryety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv* [Priorities for national economic development in the context of globalization challenges]. Kyiv: KNTU, 2008.
- Herasymenko, I. S. "Derzhavni prioryety upravlinnia investytsiinykh protsesamy v kompleksnomu rehionalnomu rozvytku" [Government priorities for investment management processes in complex regional development]. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=439>
- Heraiymovych, V. L. "Investytsiina pryvablyvist priorytetnykh haluzei ahropromyslovoho vyrobnytstva u rehioni" [Investment attractiveness of the priority branches of agricultural production in the region]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 6 (2013): 138-145.

"Informatsiina dovidka pro osnovni pokaznyky rozvytku haluzei palyvno-enerhetychnoho kompleksu Ukrainy za hruden ta 2011 rik" [Background information on the main indicators of the fuel and energy complex of Ukraine for December and 2011]. Ministerstvo enerhetyky ta vuhilnoi promyslovosti Ukrainy. http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article?art_id=216629&cat_id=35081

Kvitka, A. V. "Konkurentospromozhnist robochoi syly v umovakh stanovlennia rynku pratsi v Ukraini" [Competitive labor conditions of the labor market in Ukraine]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, no. 5 (2009): 30-32.

Kovtun, N. V., and Ihnatiuk, A. I. "Priorytetni haluzi ekonomiky: pidkhody do vyznachennia ta otsinka dlia ekonomiky Ukrainy" [Priority sectors: approaches to the definition and assessment of Ukraine's economy]. Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky, no. 26 (2011): 27-42.

Korinnyi, S. O. "Suchasnyi stan palyvno-enerhetychnoho kompleksu ta mozhlyvosti vykorystannia enerhozberezhennia pidpriemstvamy" [The current state of the fuel and energy complex and use of energy-saving enterprises]. Derzhava ta rehiony, no. 6 (2011): 88-92.

[Legal Act of Ukraine] (2000).

[Legal Act of Ukraine] (2012).

[Legal Act of Ukraine] (2013).

[Legal Act of Ukraine] (2013).

Malik, M., and Zaburanna, L. "Stan ta problemy staloho rozvytku ahrarnoi sfery Ukrainy" [Status and problems of sustainable development of the agricultural sector of Ukraine]. Visnyk TNEU, no. 1 (2012): 53-63.

Pelteck, L. V. Rozvytok rehionalnoi promyslovoi polityky derzhavy: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy [The development of regional industrial policy: theory, methodology and mechanisms]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2010.

Rozvytok aharnoho vyrobnytstva iak peredumova zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [The development of agrarian production as a prerequisite for food security of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2011.

Sobkevych, O. V., Mykhailychenko, K. M., and Yemelianova, O. Yu. Modernizatsiini priorytety reformuvannia transportno-dorozhnyoho kompleksu v Ukraini [Modernization priorities for reforming the transport system in Ukraine]. Kyiv: NISD, 2013.

"Statystychna informatsiia Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy" [Statistical information of the State Statistics Committee of Ukraine]. <http://ukrstat.gov.ua/>

Umantsiv, Yu. M., Miniailo, O. I., and Kosyk, V. I. Mekhanizm ekonomichnoi polityky [The mechanism of economic policy]. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2010.

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ГНУЧКОСТІ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

© 2014 ЛАКТИОНОВА О. А.

УДК 336.22.02:330.33

Лактіонова О. А.

Методичний підхід до оцінки гнучкості фінансової політики в умовах циклічного розвитку економіки

У статті розглянуто вдосконалення методичного підходу до оцінки гнучкості фінансової політики з урахуванням її різної спрямованості на різних стадіях ділового макроекономічного циклу та визначених на цій основі трьох типів гнучкості (гнучкості до фінансової експансії, рестрикції і консолідації). Оцінка гнучкості фінансової політики базується на оцінці трьох характеристик: оцінках фінансового простору, функціонального простору та компоненти невизначеності тенденції. В якості показників фінансового простору застосовано: показник спроможності генерування позитивного циклічно скорегованого бюджетного балансу, боргу держави, диференціалу відсотка та зростання ВВП, поточної потреби у фінансуванні, необхідного розміру корегування сальдо державного бюджету до ВВП, величини стабілізаційного фонду. Оцінено гнучкість фінансової політики або потенціалу її маневреності відповідно до змін економічної кон'юнктури в Україні протягом 2003 – 2013 рр. Визначено її реактивність, неспроможність здійснювати контрциклічний вплив, у першу чергу, внаслідок сформованого низького рівня функціонального простору.

Ключові слова: гнучкість фінансової політики, фінансова політика, фінансовий простір, функціональний простір, економічний цикл

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 26.

Лактіонова Олександра Анатоліївна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра фінансів і банківської справи, Донецький національний університет (вул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

Email: sshalakt@rambler.ru

УДК 336.22.02:330.33

UDC 336.22.02:330.33

Лактіонова А. А. Методический подход к оценке гибкости фискальной политики в условиях циклического развития экономики

В статье рассмотрено совершенствование методического подхода к оценке гибкости фискальной политики с учетом ее различной направленности на разных стадиях делового макроекономического цикла и определенных на этой основе трех типов гибкости (гибкости к фискальной экспансии, рестрикции и консолидации). Оценка гибкости фискальной политики базируется на оценке трех характеристик: оценках фискального пространства, функционального пространства и компоненты неопределенности тенденции. В качестве показателей фискального пространства применены: показатель способности генерирования положительного циклически скорректированного баланса бюджета, долга государства, дифференциала процента и роста ВВП, текущей потребности в финансировании, необходимого размера корректировки сальдо государственного бюджета к ВВП, величины стабилизационного фонда. Оценена гибкость фискальной политики или потенциала ее маневренности в соответствии с изменениями экономической конъюнктуры в Украине в течение 2003 – 2013 гг. Определены ее реактивность, неспособность осуществлять контрциклическое влияние, в первую очередь, благодаря сформированному низкому уровню функционального пространства.

Ключевые слова: гибкость фискальной политики, фискальная политика, фискальное пространство, функциональное пространство, экономический цикл

Рис.: 8. **Табл.:** 2. **Библ.:** 26.

Лактіонова Олександра Анатоліївна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра фінансов і банківського дела, Донецький національний університет (ул. Університетська, 24, Донецьк, 83001, Україна)

Email: sshalakt@rambler.ru

Laktionova O. A. Methodological Approach to the Evaluation of the Flexibility of Fiscal Policy in the Context of Cyclical Development of the Economy

The paper considers the improvement of the methodological approach to the evaluation of the flexibility of fiscal policy in view of its different orientation at different stages of the macroeconomic business cycle and defined on this basis the three types of flexibility (flexibility to fiscal expansion, restriction and consolidation). Assessment of the flexibility of fiscal policy is based on the evaluation of three characteristics: the estimates of fiscal space, functional space and components of uncertainty of trends. Indicators of fiscal space: the ability to generate a positive indicator of cyclically-adjusted budget balance, government debt, interest differential and GDP growth, the current funding requirements, the necessary size adjustments of the state budget balance to GDP, the value of the stabilization fund. The flexibility of fiscal policy or the capacity of its maneuverability in accordance with changes in the economic situation in Ukraine during the 2003 - 2013 periods was evaluated. Its reactivity, inability to carry out counter-cyclical impact, primarily due to the lower level of the generated function space was determined.

Key words: flexibility of fiscal policy, fiscal policy, fiscal space, functional space, the economic cycle

Pic.: 8. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 26.

Laktionova Olexandra A. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Finance and Banking, Donetsk National University (vul. Universytetska, 24, Donetsk, 83001, Ukraine)

Email: sshalakt@rambler.ru

В умовах циклічного розвитку економіки виникає необхідність оцінки можливостей фінансового реагування, метою якого є зниження негативних проявів циклічності, згладжування динаміки ділового циклу за умови підтримки фінансової стійкості в країні.

Сьогодні існують різні підходи до оцінки, що тією чи іншою мірою торкаються предмету дослідження, однак уповні не охоплюють сутності питання. Безпосередньо оцінки можливостей фінансової політики присвячено методик, запропонованих аналітиками журналу *Economist* [1]. Потенціал фінансового регулювання оцінюється в рамках визначення ступеня «агукості» (wobble-room) реалізації фінансової і монетарної політик за допомогою індексу фінансової гнучкості, розрахованого на основі всього двох показників кумулятивно – показника боргу держави відносно до ВВП і структурного (скоригованого на циклічність) дефіциту бюджету. Монетарна компонента в свою чергу розраховується на основі показників інфляції, ступеня надмірності зростання кредитування економіки, реальної відсоткової ставки, зміни валютного курсу, сальдо поточного рахунку платіжного балансу. Серед її переваг слід відзначити її простоту та врахування як фінансової, так і монетарної складових, серед недоліків – неврахування фактору зміни циклу та інших значущих факторів потенціалу фінансового регулювання.

Безпосередньо оцінці фінансового простору з позиції визначення можливого нарощування боргового навантаження без порушення фінансової стійкості присвячено методику агентства Moody's [2]. Фінансовий простір при цьому визначається як різниця між граничною та фактичною величинами боргу з урахуванням наявного досвіду фінансової політики з урегулювання свого боргового навантаження конкретно для кожної країни, а саме: передбачається, що існує деякий ліміт, перевищення якого за умови реалізації всіх можливих фінансових зусиль влади, характерних для минулого, є ознакою суттєвого порушення фінансової стійкості та потребує суттєвого довгострокового корегування у майбутньому. Гранична величина боргу знаходиться як точка перетину двох функцій – функції реакції первісного балансу державного бюджету на те чи інше значення боргового навантаження та функції диференціалу між вартістю боргу та ставкою зростання ВВП залежно від боргового навантаження. При цьому перша функція є регресією, що визначає залежність необхідного корегування первинного балансу державного бюджету (без витрат на обслуговування боргу) не тільки від боргу, але й, що важливо, від інших факторів – галузі ВВП, галузі витрат держави, відкритості країни, інфляції, цін на нафту, майбутнього зростання витрат, цін на біржові товари, політичної стабільності, фінансових правил, наявності узгодженості з МВФ. Важливою основою побудови регресії є виконання передумови про дисциплінованість і послідовність у реалізації фінансової політики державою – відповіддю на збільшення боргу є корегування балансу бюджету у бік зменшення дефіциту балансу. Серед уразливих сторін використання цієї методики для України є необхідність тривалої історичної вибірки – автори методики досліджують період близько 40 років, на який припадає значна кількість прецедентів з підвищеною величиною боргу та корегування бюджетного сальдо в рамках кожної з досліджуваних країн.

Відрізняється від попередніх методик оцінки фінансового простору, запропонована спеціалістами Європейської комісії та відповідними дослідженнями П. Хеммінга [3, 4]. Індекс фінансового простору згідно з цією розробкою визначається шляхом агрегування п'яти індикаторів: загального боргу держави, величини умовних зобов'язань у фінансовому секторі, середньострокового падіння податкових доходів держави, величини недискреційних витрат держави (переважно, пенсійного забезпечення) та величини сальдо поточного рахунку платіжного балансу.

Заслуговує на увагу також методика визначення індексу фінансового стресу (ризик фінансової стійкості), запропонована Балдачі Е., Петровою І. та ін., яка виявляє, наскільки поточна та майбутня фінансові політики відповідають вимогам платоспроможності та ліквідності держави [5]. За основу взято кумулятивну функцію, параметри якої поділено на три групи: головні фінансові компоненти (структурний первісний баланс бюджету, боргове навантаження, диференціал відсотка та зростання ВВП), показники довгострокового тренду (зростання витрат держави у майбутньому) та структурні характеристики боргового навантаження. Авторами на основі проведення аналізу розвинутих країн та тих, що швидко розвиваються, розраховано коефіцієнти вагомості кожної з груп у формуванні фінансової стійкості: для обох груп країн найбільш впливовими є показники ліквідності та доступу до фінансування (структурні характеристики боргового навантаження), далі для розвинутих країн – головні компоненти, для другої групи – довгострокового тренду. Серед окремих факторів, що мають суттєву перевагу для країн, що розвиваються, відносно розвинутих слід визначити показник боргового навантаження, частку короткострокового боргу у зобов'язаннях, середньозважений строк боргу, збільшення пенсійних виплат у перспективі. Серед переваг підходу – обмежена кількість параметрів моделі (їх 14), обґрунтовані на великій вибірці країн вагові коефіцієнти.

Менша кількість показників без їх агрегування застосовується аналітиками фінансового моніторингу МВФ під час оцінювання фінансової волатильності (невизначеності): відношення боргу до ВВП, структурний баланс, диференціал, поточна та майбутня потреби у фінансуванні. Серед переваг – чітко визначені межі кожного з них, а також визначення тенденції зміни та її вірогідності відносно таких факторів, як зростання ВВП, рівень відсотка та умовні зобов'язання (вірогідність кризи банківської системи) [6].

Отже, зважаючи на отримані результати у дослідженні питання оцінки фінансової та боргової стійкості, залишається актуальним вирішення проблем оцінки потенціалу фінансової політики як із позиції її застосування на тій чи іншій стадії ділового циклу, так і з позиції врахування особливостей її застосування у країнах з економікою, що розвивається.

Метою статті є вдосконалення методичного підходу до оцінки гнучкості фінансової політики з урахуванням її різної спрямованості на різних стадіях ділового макроекономічного циклу та виокремлених на цій основі трьох типів гнучкості (гнучкості до фінансової експансії, рестрикції і консолідації).

В основу оцінки гнучкості фінансової політики покладемо наступні передумови:

- урахування величини «фіскального простору», який визначається основними параметрами фіскальної стійкості держави – величиною державного боргу та дефіциту бюджету, що впливають на можливу тривалість і вартість фіскального регулювання;

- урахування факторів ефективності фіскальної політики – тих, що визначають ступінь реакції об'єктів фіскального регулювання (функціональний простір);
- урахування факторів невизначеності, що визначають стабільність збереження відповідного рівня фіскального простору (рис. 1).

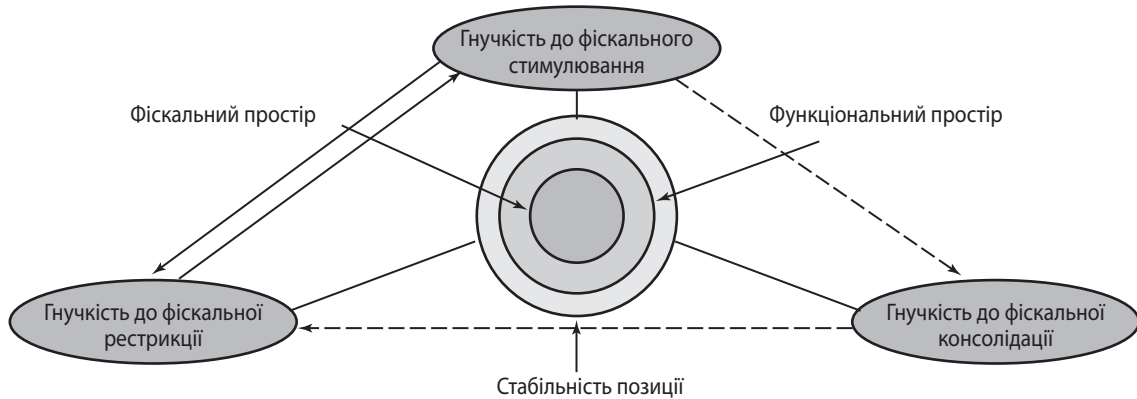

Рис. 1. Складові оцінки гнучкості фіскальної політики

Для оцінки кожного з видів гнучкості застосуємо кумулятивну функцію:

$$FP_s = w_{s1}FS_s + w_{s2}FP_s + w_{s3}FC_s,$$

$$FP_R = w_{R1}FS_R + w_{R2}FP_R + w_{R3}FC_R,$$

$$FP_C = w_{C1}FS_C + w_{C2}FP_C + w_{C3}FC_C$$

де FS_s, FS_R, FS_C – рівень фіскального простору відповідно до стимулюючої, рестрикційної та консолідаційної політики;

FP_s, FP_R, FP_C – рівень функціонального простору відповідно до стимулюючої, рестрикційної та консолідаційної політики;

FC_s, FC_R, FC_C – рівень стабільності наявного фіскального простору відповідно до стимулюючої, рестрикційної та консолідаційної політики;

w – вагові коефіцієнти.

Кожна компонента є синтетичним показником, агрегування якого здійснюється на основі середньозваженої відповідно до встановленої ієрархії пріоритетів, коли показники ранжуються за принципом зменшення ступеня їхньої значущості. При цьому інструментом визначення ваги (w_i) виступає формула Фішберна:

$$\omega_i = 2(n-i+1) / [n(n+1)], \quad \sum_{i=1}^n \omega_i = 1,$$

де w_i – вага i -го показника;

i – порядковий номер показника відповідно до встановленого пріоритету;

n – кількість показників.

Різна розмірність показників призводить до необхідності їх нормалізації на базі наступних формул:

- для показників, зростання яких за своєю економічною сутністю відбиває позитивну тенденцію (зростання гнучкості):

$$F_i = \frac{F_i - F_{\min i}}{F_{\max i} - F_{\min i}},$$

де F_i – нормалізовані значення окремого показника;

F – фактичне значення окремого індикатора;

$F_{\min i}$ – мінімальне значення на відповідному інтервалі для показника i ;

$F_{\max i}$ – максимальне значення на відповідному інтервалі для показника i .

Для показників, зростання яких за своєю економічною сутністю відбиває негативну тенденцію (зниження гнучкості):

$$F_i = \frac{F_i - F_{\max i}}{F_{\min i} - F_{\max i}}.$$

Значення показників ранжується як «низьке», «середнє» та «високе». Аналогічно ранжується і рівень трьох видів гнучкості фіскальної політики. Для цього під час їх нормування в якості границь інтервалу $[F_{\min i}, F_{\max i}]$ беруться значення показників середнього рівня. Відповідно, нормоване значення $F_i > 1$ буде відповідати високому рівню гнучкості, значення в інтервалі $0 > F_i > 1$ – середньому рівню, $F_i < 0$ – низькому.

Оцінка гнучкості до фіскальної експансії передбачає визначення ступеня спроможності у формуванні державою фіскального і функціонального просторів, що дозволяє знизити податкове навантаження на економіку, розширити державні витрати з мінімальним зростанням вартості фінансових ресурсів, зменшенням ступеня фінансової стійкості, зростанням інфляції.

В якості показників головної компоненти, що визначає величину фіскального простору, є показник боргу держави та дефіциту (профіциту) держбюджету. Саме ці показники є основними в оцінці фіскальної та боргової стійкості, яка, в свою чергу, є необхідною умовою збереження фіскального простору або запасу маневру для реалізації експансивної фіскальної політики. Фундаментальна взаємозалежність величини боргу та сальдо державного бюджету роблять концепції фіскальної та боргової стійкості суттєво пов'язаними одна з іншою, на посилення уваги до

чого наполягають останнім часом експерти МВФ і вчені [7]. Так, позиція держави щодо боргових зобов'язань визнається як стійка, якщо первинного профіциту балансу держави у визначеному майбутньому буде досить для повернення величини боргу до вихідної або помірної величини, та така фінансова політика є досяжною з економічної та політичної точок зору [8]. Для більшого рівня боргу необхідний більший рівень майбутнього позитивного сальдо бюджетного балансу або відповідне корегування, що може призвести як до фінансової, так і до боргової нестійкості.

Виходячи з можливостей фінансового корегування вченими виокремлено два види граничного рівня боргу: той, що визначає безпечний рівень, – у перспективі, фінансових можливостей досить для його відновлення; той, перевищення якого загрожує дефолтом країни та борговою кризою. Саме позитивне відхилення між останнім і фактичним рівнем, на думку вчених, є масштабом можливого маневру або фінансовим простором бюджетної політики. За результатами останніх досліджень гранична величина довгострокового безпечного рівня боргу для розвинутих країн складає 50 – 75 % ВВП, для країн, що швидко розвиваються, – 25 % [9]. І навпаки, граничний рівень боргової стійкості для розвинутих країн – 80 – 192 %, для країн, що швидко розвиваються, – 35 – 75 %. Разом із тим, застосовуємо більш уніфікований підхід МВФ до величини граничного рівня боргу для країн, що розвиваються, який дорівнює наприкінці 2013 р. 42,8 % від ВВП (табл. 1). За цим показником Україна до 2013 р. мала цілком задовільні, але стрімко зростаючі значення боргового навантаження, яке з 2007 р. виросло більш ніж у 3,2 рази (рис. 2).

Як показник державного боргу, так і сальдо балансу державного бюджету є параметрами бюджетних обмежень, формалізованими Бланчардом О. та іншими на базі визначення таких умов стійкості державного боргу: боргове навантаження повинне повертатися до висхідного рівня; теперішня вартість первинного дефіциту бюджету до ВВП повинно дорівнювати від'ємному поточному рівню державного боргу до ВВП [12].

Імпліцитними, крім указаних основних показників, є також рівень відсотка (вартості державних зобов'язань), темп зростання ВВП та зміна курсу іноземної валюти. Їхня роль у визначенні розміру боргу є суттєвою, що робить ці показники обов'язковими для оцінки фінансового простору. За визначенням МВФ, рівень диференціалу між вартістю боргів держави та темпом зростання ВВП має бути не більш 1,1 %, для розвинутих країн – у три рази більше. Україна за цим показником характеризується вкрай негативно – найбільший позитивний розрив спостерігався за новими позиками держави у 2009 р. – 27 %, у 2012 р. – 12,74 %, у 2013 р. – 12,29 %.

Необхідно зазначити, що застосування як водночас показників боргового навантаження держави та сальдо балансу державного бюджету, так і, тим більше, одного з них не є достатнім для оцінки фінансового простору. Так, серед ініціатив експертної оцінки, що проводиться міжнародними фінансовими інститутами, є необхідність широкого застосування показників, що враховують специфічні характеристики фінансового стану країни та її боргового менеджменту. Визнаючи, що боргові проблеми можуть виникнути і при незначному рівні боргового на-

вантаження, для країн, що швидко розвиваються, пропонується більше уваги під час аналізу приділяти ризикам, що виникають при необхідності суттєвого фінансового корегування (наявності значного фінансового гепу), невизначеності зростання економіки, значних спредів за державними боргами, високих зовнішніх державних зобов'язань, значної частки боргу перед нерезидентами та номінованого в іноземній валюті, а також в разі швидкого зростання короткострокового боргу [11]. Погоджуючись із суттєвістю врахування вказаних характеристик боргового навантаження, але визначаючи їхню додаткову роль, зазначені показники (крім першого) віднесемо до компоненти, що визначає стабільність збереження наявної позиції фінансового простору.

На противагу накопиченій величині боргу, показник бюджетного дефіциту є визначенням стану фінансів держави за рік, що відповідно впливає на його репрезентативність. Так, аналізуючи вибірку з 87 країн, Котареї К. та Магдадам Р. визначили, що 40 % країн мали профіцит, що перевищував 5 % хоча б один рік, але тільки у 20 % такий профіцит спостерігався протягом 5 років і більше [7]. Виходячи з цього, доцільним є врахування середнього значення сальдо балансу державного бюджету за останні 5 років.

Ще одним із показників, що має спроможність віддзеркалювати ступінь фінансового простору, є показник розриву фінансової стійкості, який визначає величину необхідного корегування структурного поточного балансу в довгостроковій або середньостроковій перспективах та застосовується Світовим банком і Європейською комісією в оцінці ризикованості фінансового стану. Його особливістю є врахування прогнозованих показників зростання ВВП, вартості фінансування, дефіциту бюджету та збільшення потреб на пенсійне забезпечення та охорону здоров'я до визначеної дати (зазвичай, на 10 – 20 років). В якості необхідного орієнтиру величини боргу, до якого повинно здійснити корегування, використовується: для розвинутих країн – 60 %, інших – 40 %. Варто зазначити, що показник необхідного корегування структурного поточного балансу, на відміну від зазначених вище, не має визначеного граничного рівня, але за індексом складності фінансового корегування, який розраховували спеціалісти МВФ, рівень високої складності на виборці країн ОЕСР за двадцятирічний період дослідження (спостерігається вже для величини 6,75 % необхідного структурного профіциту балансу) [13]. Середній рівень фінансового гепу для найбільших 20-ти розвинутих країн, який вони повинні подолати для стабілізації рівня боргового навантаження на економіку за сім років (без врахування довгострокових потреб у збільшенні витрат на охорону здоров'я та пенсії) до 2020 р. склав 5,5 %, для великої двадцятки країн, що швидко розвиваються, – 0,4 %. При цьому найбільшу потребу у корегуванні мають Японія – 16,1 %, США та Ірландія – 6,2 %, Великобританія – 5,4 %.

Нами розраховано показник необхідного корегування сальдо первинного балансу до 2020 р. Необхідний рівень такого корегування в 2012 та 2013 рр. завдяки погіршенню поточного дефіциту зведеного бюджету, а також високому потенціалу зростання боргу завдяки значному диференціалу між вартістю боргу та темпом зростання ВВП, склав більше 12 в. п.

Таблиця 1

Порогові рівні показників фінансової і боргової стійкості відповідно до різних підходів

Показники	Методика визначення індексу фінансово-го стресу [5]	Методика оцінки фінансової волатильності МВФ [6]	Методика розрахунку рівня економічної безпеки Мінекономіки України [10]	Методика оцінки боргової стійкості МВФ (2010 р.)	Методика оцінки боргової стійкості МВФ (2013 р.) [11]
Показник боргового навантаження (борг / ВВП), %	$v > 72,2$ ($v > 42,8$)*	$v^* > 72,2$; $c^* > 59,6$; $n^* < 59,6$ ($v > 42,8$; $c > 29,4$; $n < 29,4$)	> 55	-	$v > 70$ ($v > 60$)
Показник структурного сальдо державного бюджету відносно до потенціального ВВП, %	$v < -4,2$ ($v < -0,5$)	$v < -4,2$; $c < -1,8$; $n > -1,8$ ($v < -0,5$; $c < 1,3$; $n > 1,3$)	Відношення зовнішнього боргу до ВВП, % > 25	$v > 60,35$ ($v > 17,28$)	$v > 60$; $c > 20$; $n < 20$ ($v > 45$; $c > 30$; $n < 30$)
Диференціал між відсотковою ставкою та зростанням ВВП	$v > 3,6$ ($v > 1,1$)	$v > 3,6$; $c < 3,6$; $n < 0,3$; ($v > 1,1$; $c < 1,1$; $n < -4,4$)	Відношення зовнішнього боргу на одну особу, дол. США > 200	-	-
Поточна потреба у фінансуванні відносно до ВВП, %	$v > 17,2$ ($v > 20,6$)	$v > 17,2$; $c > 12,9$; $n < 12,9$ ($v > 20,6$; $c > 16,3$; $n < 16,3$)	Відношення зовнішнього боргу до річного експорту, % > 70	$v > 300$ ($v > 100$)	-
Необхідний розмір корегування сальдо державного бюджету/ ВВП, %	-	$v > 6,75$; $c > 5$; $n < 5$ протягом 7 років	Відношення витрат на обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту, % > 12	$v > 35$ ($v > 15$)	-
Довгострокова потреба у фінансуванні відносно до ВВП, %	$v > 10,7$ ($v > 6,7$)	$v > 3$; $c > 0,6$; $n < 0,6$ ($v > 2$; $c > 0,3$; $n < 0,3$)	Відношення платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходу держбюджету, % > 25	-	Поточні зовнішні зобов'язання, % до ВВП $v > 25$; $c > 17$; $n < 17$ ($v > 15$; $c > 5$; $n < 5$)
Ризик зменшення індексу зростання реального ВВП, %	-	Вплив оціненого відхилення прогнозу ВВП на зростання боргового навантаження: $v > 0,5$; $c > 0,2$; $n < 0,2$	Відношення платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу держбюджету, % > 20	$v > 40$ ($v > 20$)	Зміна короткого боргу, % до загального боргу $v > 1,5$; $c > 1$; $n < 1$ ($v > 1$; $c > 0,5$; $n < 0,5$)
Ризик витрат фінансування, % ВВП	-	$v > 0,065$; $c > 0,024$; $n < 0,024$	Відношення боргу держави за цінними паперами до ВВП, % > 30	-	EMBI global spreads, б. п $v > 600$; $c > 400$; $n < 400$ ($v > 600$; $c > 200$; $n < 200$)
Ризик умовних зобов'язань, % від ВВП	-	Витрати на покриття збитків від банківської кризи: $v > 1$; $c > 0,5$; $n < 0,5$	Відношення внутрішнього боргу до ВВП, % > 30	-	

v* – високий рівень небезпеки; c* – середній рівень небезпеки; n* – низький рівень небезпеки

* - у дужках визначено рівень для країн з економікою, що розвивається

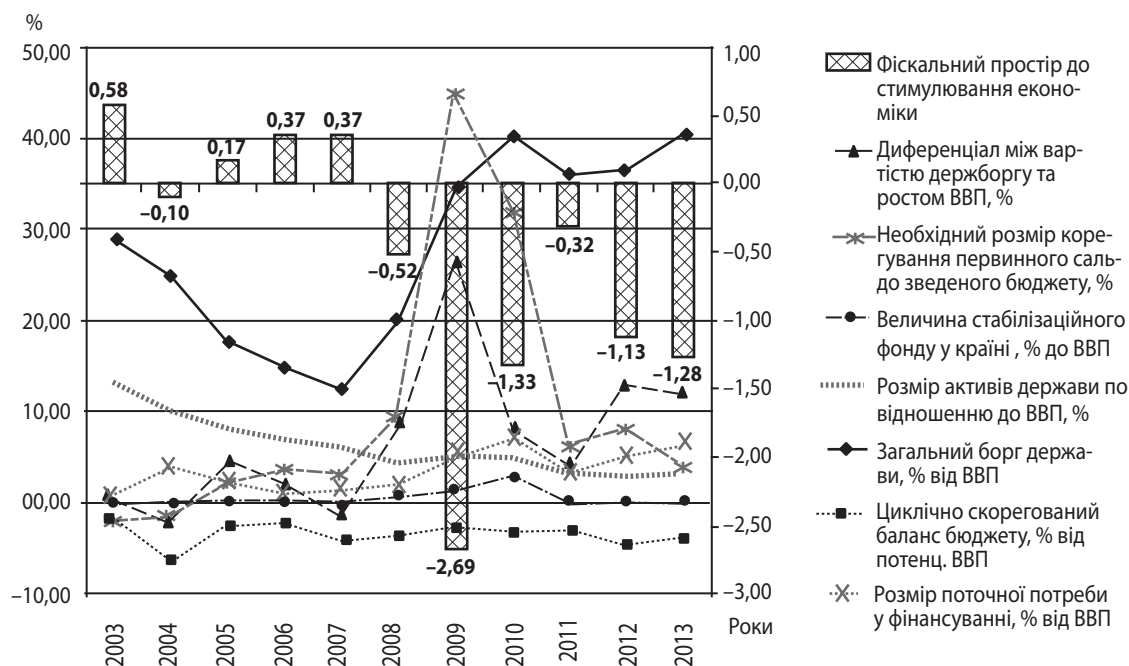

Рис. 2. Динаміка вихідних показників фінансового простору стимулюючої політики в Україні та його рівень (розраховано автором на основі [14 – 16])

На величину фінансового простору також впливає поточна потреба у фінансуванні, яка складається з дефіциту річного державного бюджету та поточних річних виплат за державним боргом. За оцінкою МВФ, високий небезпечний рівень цього показника для країн, що швидко розвиваються, спостерігається на рівні значення 17,2 % від ВВП.

Іншим показником додаткового потенціалу стимулювання економіки є розмір стабілізаційного фонду або фонду національного добробуту, який є інструментом згладжування нестабільної динаміки економічної активності в країні, яка зазвичай суттєво залежить від експорту обмеженої групи товарів. На кінець 2007 р. загальна величина таких фондів у світі складала більше 2 трлн дол. США з перспективою зростання до 13 трлн у наступні 10 років, що зробить їх двократно більшими за золотовалютні резерви центральних банків. Найбільші такі грошові фонди на кінець 2013 р. сформовано у Норвегії (818 млрд дол. або 160 % від ВВП), Саудівській Аравії (675,9 млрд дол., 94 % від ВВП), ОАЕ (697 млрд дол., 180 % від ВВП), Китаї (1303 млрд дол., 15 % ВВП), Кувейті (386 млрд дол., 207 % ВВП), Гонконзі (326,7 млрд дол., 117 % ВВП), Сінгапурі (285 млрд дол., 96 % ВВП), Катарі (115 млрд дол., 58 % ВВП), Австралії (88,7 млрд дол., 6 % ВВП), Росії (88 млрд дол., 4 % ВВП), Алжирі (77,2 млрд дол., 36 % ВВП) [17].

В Україні спробу формування такого фонду було здійснено вже у період розгортання фінансово-економічної кризи та передбачено Законом України «Про позачергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31. 10. 2008 р. Разом із тим, не маючи іншої альтернативи, його формування повинно було базуватися на понадпланових надходженнях від приватизації, а також цільового розміщення державних цінних паперів, що суперечило традиційному механізму формування ста-

білізаційного фонду. Три роки поспіль його розмір складав 5,9 млрд грн, 11,6 млрд грн та у 2011 р. було передбачено його формування на рівні 30,22 млрд грн, що відповідно складало 0,62 %, 1,27 % та 2,8 % від ВВП. Разом із тим, нецільовий характер використання цих коштів, а також відсутність надійних джерел формування фонду з порушенням основного принципу його превентивного накопичення визначили неефективність застосування даного засобу на цей період.

Отже, до показників фінансового простору, що визначають синтезований рівень гнучкості до фінансового стимулювання, віднесемо наступні показники, які розраховуються на основі відхилення значень від їхнього граничного рівня: показник спроможності генерування позитивного циклічно скорегованого бюджетного балансу (GP), боргу держави (GD), диференціалу відсотка та зростання ВВП (Gd), поточної потреби у фінансуванні (GF), необхідного розміру корегування сальдо державного бюджету до ВВП (GK), величини стабілізаційного фонду (GST) (табл. 2).

Виходячи з нормативних показників, фінансовий простір мав позитивні значення у 2005 – 2007 рр. (у 2004 р. до від'ємного значення призвели значний вплив негативного сальдо бюджету та відсутність механізму накопичення стабілізаційного фонду). У 2008 р. фінансова спроможність до майбутнього стимулювання економіки знизилася майже у 2 рази до -0,52, чому сприяли поступові: збільшення диференціалу відсотка та темпу зростання ВВП, зростання поточної потреби у фінансуванні та відповідне збільшення необхідного корегування сальдо балансу для збереження фінансової стійкості. Глибоке падіння рівня фінансового простору закономірно відбулося у 2009 р. в період економічної кризи. У посткризовому періоді найкращими умовами з позиції фінансового простору для можливого фінансового маневру був 2011 р. (значення складало -0,32). Надалі він

Таблиця 2

Показники фінансового простору, що визначають синтетичний рівень гнучкості до стимулювання економіки

Показники	Визначення показників	Параметри	Порогові значення
Відхилення загального боргу держави від граничного рівня (GD)	$GD = \frac{D_t}{GDP_t} - d_{lim}$	D_t – фактичний рівень загального державного боргу у періоді t ; GDP_t – величина ВВП у періоді t ; d_{lim} – граничний рівень державного боргу (42,8 %)	$[-0,134; 0]$
Спроможність генерування позитивного циклічно скорегованого бюджетного балансу (GP)	$GP = \frac{\bar{P}}{GDP_P} - P_{lim}$	$\bar{P}$ – середній циклічно скорегований бюджетний баланс (дефіцит / профіцит) за останні 5 років; GDP_P – середній потенційний ВВП за останні 5 років; P_{lim} – граничний рівень скорегованого бюджетного балансу відносно до потенційного ВВП країни (-1,3 %)	$[0; 1,8]$
Відхилення диференціалу відсотка та зростання ВВП від граничного рівня (Gd)	$Gd = (r_t - k_t) - dif_{lim}$	r_t – середньозважена вартість державних зобов'язань; k_t – ставка зростання ВВП; dif_{lim} – граничний рівень диференціалу (1,1 %)	$[0; 5,5]$
Відхилення поточної потреби у фінансуванні від граничної (GF)	$GF = \left(\frac{-PB_t + CD_t}{GDP_t} \right) - CR_{lim}$	PB_t – дефіцит (профіцит) державного бюджету у періоді t ; CD_t – поточні виплати за державним боргом у періоді t ; GDP_t – граничний рівень поточної потреби у фінансуванні (20,6 %)	$[-4,3; 0]$
Необхідний розмір корегування сальдо державного бюджету / ВВП (GK)	$GK = \left(\frac{\left(\frac{1+r}{1+k} \right)^j \frac{D_{t0} - d_{lim}}{GDP_{t0}} - P_{t0}}{\sum_{t=1}^j \left(\frac{1+r}{1+k} \right)^{j-t}} - P_{t0} \right) - \frac{\sum_{t=0+t-1}^j \Delta P_{t0+t-1} \left(\frac{1+r}{1+k} \right)^{j-1}}{\sum_{t=1}^j \left(\frac{1+r}{1+k} \right)^{j-t}}$	де j – кінцевий період розрахунку, за який передбачається необхідне корегування; $t0$ – початковий період корегування; ΔP_{t0+t-1} – зміна первинного сальдо балансу державного бюджету порівняно з періодом $t0$	$[3,25; 6,75]$
Величина стабілізаційного фонду у країні (GST)	$GST = \frac{SF_t}{GDP_t}$	SF_t – розмір накопиченого стабілізаційного фонду	$[3; 20]$

поступово тільки знижувався до значень -1,13 та -1,28. При цьому найбільш негативний вплив чинили в цей період погіршення платоспроможності держави та супроводжуючі негативні очікування відносно економічних перспектив країни, що відбилося у збільшенні негативного диференціалу між вартістю державних зобов'язань та ставкою зростання ВВП.

Наступною синтетичною компонентою гнучкості фінансової політики в період економічної рецесії є функціональний простір, який визначає стан факторів ефективності фінансової політики, включаючи потенційну реакцію об'єктів фінансового регулювання на регуляторний вплив.

Важливим показником функціонального простору є еластичність автоматичних стабілізаторів, що забезпечують контрциклічне автоматичне корегування окремих витрат і доходів держави у відповідь на зміну економічних умов, тим самим допомагаючи амортизувати шоківий вплив на економічну активність і соціальне забезпечення економічних агентів. Рівень еластичності таких стабілізаторів визначається співвідношенням зміни циклічної компоненти сальдо державного бюджету до відповідного

зрушення потенційного ВВП. Саму ж циклічну компоненту визначають шляхом вилучення з рівня зростання (падіння) ВВП структурної компоненти зміни сальдо державного бюджету [13]. Потенціал ефективності дії автоматичних стабілізаторів можливо також визначити за допомогою оцінки сприяючих цьому факторів: часткою податкових доходів із прогресивною шкалою оподаткування (LP); часткою у витратах держави соціальних виплат (LS); ступенем прогресивності шкали податку на доходи (LH) – визначається на основі співвідношення рівня доходів фізичних осіб із максимальною ставкою оподаткування за шкалою та середнім рівнем доходів (заробітної плати) у країні.

Базуючись на результатах оцінки циклічної компоненти сальдо бюджету, зробленого Світовим банком [13], розрахуємо циклічну компоненту сальдо державного бюджету України. Така компонента була менш ніж структурна у 1,5 – 3 рази та мала позитивні значення у декількох періодах з 2003 року: у 2007 р. – 5,3 %, у 2010 р. – 0,62 %, у 2011 р. – 1,48 %, у 2013 р. – 3,07 %. У свою чергу, еластичність автоматичних стабілізаторів коливалася від -0,34 до 0,24 (рис. 3).

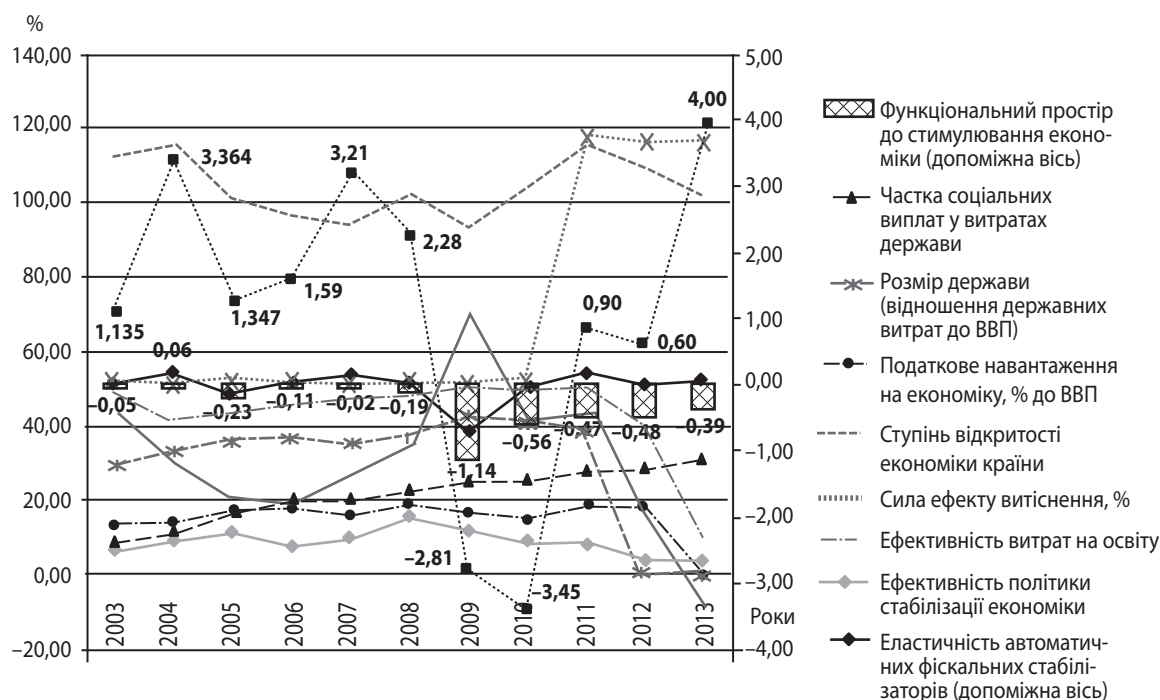

Рис. 3. Динаміка вихідних показників функціонального простору стимулюючої фінансової політики в Україні та його рівень (розраховано автором на основі [14 – 18])

Наступним показником функціонального простору, який є найсуттєвішим із тих, що сприяють фінансовій контрциклічності та згладжуванню економічного циклу, є якість інституційного забезпечення. Оскільки фактори інституційного середовища сьогодні отримали широке розповсюдження в оцінці фінансових та економічних індикаторів, використаємо такі, що регулярно оцінюються міжнародними інституціями, а саме: світовий індекс управління (World governance indicator), який застосовуємо в частині трьох показників: верховенства права та порядку, контролю над корупцією, політичної стабільності, які колива-

ються на проміжку від -2,5 до 2,5 [18]. В якості загального індикатора застосуємо їхнє середнє значення.

Для України індикатор верховенства права та порядку не підіймався вище -0,69, що було характерним для 2008 р., найгірше його значення було зафіксовано у 2003 р.: -0,84 та -0,83 у 2011 р. Індикатор контролю над корупцією мав ще гірші значення – від -0,69 у 2005 р. до -1,03 у 2012 р., що поставило Україну на 23 місце серед 214 країн світу. Деяко кращі значення спостерігаються для показника політичної стабільності з найбільш негативними з них у 2005 р. -0,48 та у 2009 р. -0,31.

Дискреційні стимулюючі заходи держави в період спаду ділової активності можуть характеризуватися втратою ефективності в частині неадекватного впливу на сукупний попит, викликаного ефектом витіснення в результаті недостатнього зростання споживання, збільшення об'ємів імпорту на противагу зростанню власного виробництва. Силу ефекту витіснення (*LV*) визначимо на основі показників граничної схильності до споживання та граничної схильності до імпортування.

Так, для України є характерною вкрай висока гранична схильність до імпортування, яка мала тенденцію до посилення після 2008 р. Якщо у період економічного підйому на кожну гривню приросту ВВП припадало в середньому 0,4 – 0,5 грн зростання імпорту, то у 2009 р. – 2,39 грн, у 2010 р. – 0,89 грн, у 2011 р. – 0,96 грн. У 2013 р., унаслідок значного скорочення об'ємів імпорту на 32,4 млрд грн, указаний коефіцієнт мав від'ємне значення. Кращі значення, з точки зору впливу на ефект витіснення фіскального регулюючого впливу, має показник граничного споживання, що витікає з невисокого рівня життя населення в Україні. Так, у докризовий та кризовий періоди схильність до споживання відносно до показника ВВП зростала та складала від 70 % до 84 %. У 2010 р. рівень споживання впав до 28 %. До зростання ефекту витіснення у посткризовий період також призвело збільшення граничної ставки оподаткування економіки з 17 % у 2007 р. до 19 % у 2011 р. В результаті сила ефекту витіснення складала 20 % у 2006 р., 36 % у 2008 р., 70 % у 2009 р., 16 % у 2012 р. внаслідок суттєвого зниження імпорту Україною.

На функціональний простір фіскальної політики неабиякий вплив має розмір держави, що визначається співвідношенням його витрат до ВВП. Разом із тим, такий вплив є двояким. З одного боку, більший розмір зазвичай збільшує дію автоматичних стабілізаторів та їхній вплив на економіку, з іншого – більший перерозподіл знижує ефективність державних витрат. Деструктивний вплив виявляється у формі деформацій ринкових механізмів, які створюють хибні стимули для економічних агентів і блокують вільний прогнозований та гармонійний розвиток національної економіки. Спираючись на дослідження, присвячені цьому питанню, визначимо оптимальну границю на рівні 30 % [19]. Між тим, витрати держави відносно до ВВП в Україні продовжують зростати, що свідчить про неефективність економіки та управління. В 2003 р. відношення витрат до ВВП складало 29,7 %, поступово збільшуючись у передкризовому періоді до 37 %. Зі зменшенням обсягів ВВП участь держави проте продовжувала зростати, сягнувши у 2010 р. 41 % і трохи знизившись до 38 % у 2013 р.

Функціональний простір фіскальної політики також залежить від структури фіскального пакета стимулювання – чим більшим є збільшення інвестиційних витрат, поточних витрат держави, зниження податкового навантаження на верстви населення, найбільш обмежені у ліквідності. При наявності розробленого урядом пакета стимулювання показником структури є розмір збільшення державних інвестицій (*LU*), потенційні можливості можна визначити за допомогою фактичного рівня інвестиційних вкладень в економіку (*L*), а також наявного податкового навантаження (*LT*). Варто зазначити, що рівень інвестиційних

вкладень в Україні є низьким – його максимального рівня було досягнуто у 2004 р. – 7,9 % від загальних витрат держави. У посткризовому періоді їхній рівень стрімко впав до 3,7 % у 2009 – 2020 рр., у 2013 р. – до 1,2 %.

Безпосередніми елементами функціонального простору у стимулюванні є фіскальні мультиплікатори поточних витрат держави (*LMG*), державних інвестицій (*LMI*) і податків (*LMT*), які, як визначають учені, у період спаду ділової активності внаслідок шоків споживання справляють більший ефект на економіку, ніж у період підйому. За розрахунками ОЕСР, середні значення по країнам-учасникам спостерігаються на рівні поточних витрат – 1,1 (мінімум – 0,6), податків на доходи корпорацій – 0,3 (мінімум – 0,1), податків на доходи фізичних осіб – 0,5 (мінімум – 0,1), непрямих податків – 0,5 (мінімум – 0) [20]. Зниження вказаних мультиплікаторів спостерігається у країнах, що мають високий ефект витіснення (значну частку імпорту, спрямованість населення більш на накопичення коштів, аніж на споживання). Крім того, за оцінкою Спінози Є., Мендози Е. та Вега К., проведеною на основі 44 країн за період 1960 – 2007 рр., більший ефект на споживання справляє стимулююча політика у більш розвинутих країнах, а також у країнах із фіксованим режимом курсу валюти. В країнах, що розвиваються, ефект від збільшення витрат спостерігається тільки через 2 – 4 квартали [21].

Ще одним фактором зниження мультиплікаційного ефекту є загальна неефективність системи витрат держави, яка визначається на базі індексу ефективності бюджетних витрат, визначених на основі коефіцієнтів ефективності витрат на освіту (*LEO*), у сфері управління (*LEE*) та політики стабілізації економіки (*LES*) за методикою, висвітленою у працях Ангелополуса К. і Ціонаса Е. [22]. Відповідно до цих індикаторів, найгіршим для України є індикатор ефективності управління. Кращими є значення ефективності політики стабілізації, оціненої на базі середнього з рівнів безробіття та інфляції. При цьому найнижчих значень за 10 років було досягнуто у 2012 – 2013 рр.

Заключними факторами, що враховуються під час оцінки функціонального простору, є: розвиток фінансового сектору, спроможний полегшити доступ до фінансових ресурсів (*LF*), режим курсоутворення (фіксований або гнучкий) і розмір розриву ВВП (*LK*), збільшення якого зменшує ефективність фіскальних дій (*LG*).

Розраховані значення розриву ВВП, як різниці між фактичним і потенційним його значеннями, дозволяє визначити суттєве зниження реалізованих виробничих можливостей економіки України у посткризовому періоді. Так, розрив ВВП з 2009 по 2013 рр. відповідно складав: -8 %, -7 %, -17,7 %; -29,5 % [23].

Отже, синтезований індикатор функціонального простору в оцінці гнучкості фіскальної політики в період економічного спаду оцінюється наступною сукупністю показників:

$$FP_S = (LE; LP; LS; LH; LIS; LV; LO; LR; LI; LT; LU; LMC; LMI; LMT; LF; LK; LG).$$

Розрахований синтетичний індикатор функціонального простору вказує на стабільно негативні його значення для України (рис. 4). Відбиваючи структурні характеристики і, відповідно, структурні дисбаланси, які важливо подо-

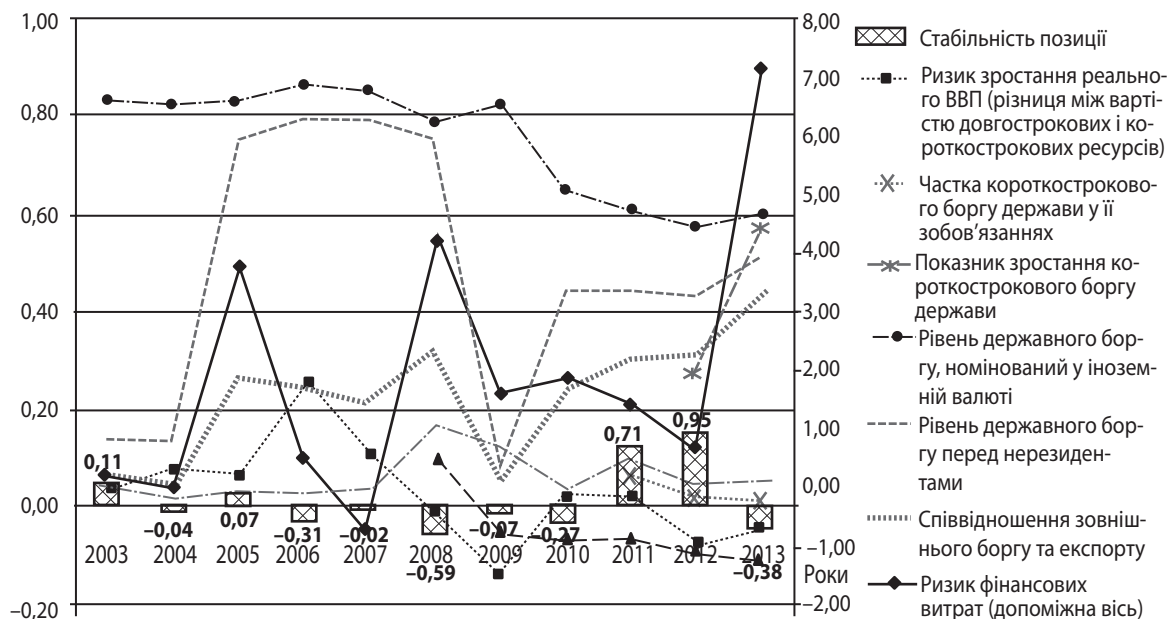

Рис. 4. Фактори стабільності наявної позиції фінансового простору
(розраховано автором на основі [14 – 18])

лати в рамках короткострокової перспективи без суттєвих реформ, функціональний простір стимулюючої політики відповідно має і меншу амплітуду відносно фінансового простору. Негативно на рівень фінансового простору при цьому у період його найбільшої потреби справляли: низька якість інституційного середовища, неадекватний відповідно до ступеня економічного розвитку розмір держави, від'ємні значення фінансних мультиплікаторів, значна сила ефекту витіснення.

Третьою компонентою в оцінці фінансової гнучкості є стабільність наявної позиції фінансового простору. Отже, більшість показників цієї компоненти визначають боргову стійкість держави.

Необхідною сферою для оцінки також виступає надійність прогнозу зростання ВВП і вартості зобов'язань держави. Нестабільність диференціалу між ними не лише ускладнює прогноз боргової стійкості держави, але й невизначеність відносно величини необхідного корегування сальдо державного бюджету та, відповідно, розмір і глибину майбутньої бюджетної консолідації та фінансних ризиків. Ризик прогнозу зростання ВВП оцінимо на основі відхилення прогнозу, що закладено під час планування державного бюджету та фактичної його величини. В свою чергу, ризик фінансових витрат – на основі різниці між вартістю довгострокових та короткострокових зобов'язань держави, яке, з позиції експертів, не повинно перевищувати 1 в. п.

Необхідно зазначити, що процес бюджетного планування відрізняється вкрай високою невизначеністю. Розбіжність між прогнозними та фактичними показниками ВВП сягає 25 в. п. (у 2006 р.). Максимального ж значення розрив між довгостроковою та короткостроковою ставками, що знаменує ризик фінансових витрат, було досягнуто у 2008 р. – 4,5 в. п. та у 2013 р. – 7,17 в. п.

Стабільність фінансової позиції також визначається ризиками виникнення фінансових потреб і відповідної до-

помогі з боку фінансних органів держави в разі банківської кризи або суттєвого погіршення фінансового стану великих банків. Урахування умовних зобов'язань держави є важливим компонентом в оцінці як боргової стійкості, так і величини фінансового простору. Так, якщо Балдачі Е. та інші визначають умовні зобов'язання на основі волатильності дохідності акцій банківського сектору [5], то Європейська комісія шляхом розрахунку добутку з величини кредитування приватного сектору до ВВП та коефіцієнта потенційних умовних зобов'язань залежно від розміру економіки [3, с. 195]. Засновуючись на слабкій інформаційній ефективності вітчизняного фондового ринку, а також обмеженості визначення ризику умовних зобов'язань тільки одним показником, застосуємо синтетичний показник, джерелом інформації для розрахунку якого можуть стати показник співвідношення регулятивного капіталу 1-го рівня до зважених за ризиком активів, співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, співвідношення кредитів до житлової нерухомості до сукупних валових кредитів.

Синтез трьох характеристик фінансової гнучкості до стимулювання економіки України вказує на те, що протягом усього періоду післякризових 2008 – 2009 рр. Україна мала низький (негативний) рівень маневреності (рис. 5). Основною причиною такого, з нашої точки зору, є проциклічність фінансової політики, яка не дозволила накопичити адекватний запас фінансової гнучкості, проте накопичила суттєві фінансово-економічні дисбаланси. Між тим, найкращу в рамках розглянутого періоду кризи та рецесії, найбільшу спроможність до фінансового маневрування країна мала у 2011 – 2012 рр.

Обмеженість фінансового простору, його вичерпання, невисока ефективність стимулюючих дій держави визначають необхідність проведення фінансової консолідації, яка теж має свої обмеження у вигляді накопиченої величини боргового навантаження, наявного рівня бідності на-

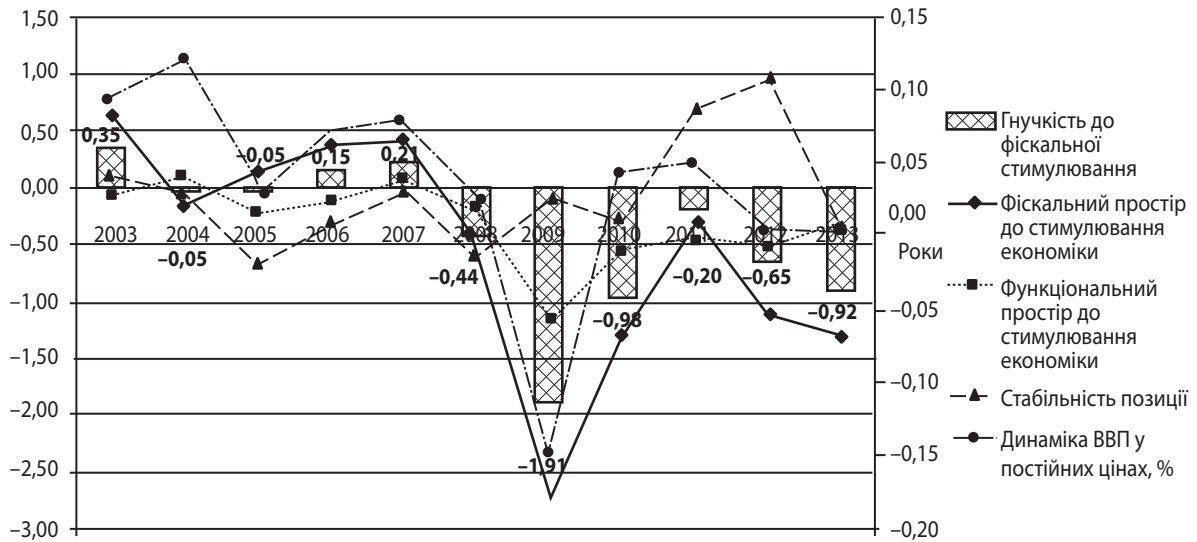

Рис. 5. Рівень фінансової гнучкості до стимулювання економіки України

селення та безробіття, дефіциту фінансування потреб пенсійного забезпечення. Отже, оцінка гнучкості до фінансової консолідації – це визначення наявного фінансового та функціонального просторів, які дозволяють зменшити бюджетний дефіцит і борг держави у найкоротші терміни з мінімальним зменшенням зайнятості та негативного впливу на перспективи економічного зростання і розвитку.

Необхідно зазначити, що фінансовий простір як стимулюючої, так і консолідуючої політики, визначається практично однаковим набором показників (за виключенням розміру активів держави, які можуть бути предметом приватизації). Разом із тим, якщо в першому випадку фінансовий простір означає запас можливості їхнього погіршення внаслідок підтримки державою економіки, у випадку консолідації – потребу та складність заходів щодо фінансової економії. Відповідно, буде іншою пріоритетність показників фінансового простору, послідовність яких визначається: $FS_C = (GK; GD; GP; Gd; GF; GST; GA)$. Відповідно визначено й вагові коефіцієнти.

Функціональний простір політики фінансової консолідації оцінюється на основі наступної сукупності показників:

$$FP_R = (LB; LT; LMI; LMG; LMT; LF; LG; LSS; LSD; LKG; LKC; LR).$$

На відміну від оцінки функціонального простору у попередньому випадку, найвагомішим показником є рівень бідності та соціального забезпечення населення: чим він більший, тим складніше здійснювати економію на основі зниження соціальних трансфертів. Індикатором такого потенціалу будуть виступати наступні показники: частка соціальних виплат у структурі доходів населення (SD); співвідношення наявного доходу на душу населення і прожиткового мінімуму (SN); співвідношення середньої зарплатної плати і прожиткового мінімуму (SS); співвідношення середньої пенсії і прожиткового мінімуму (SP); рівень бідності населення (SB).

Розраховані показники потенціалу такого виду вказують на досить складну ситуацію у цій сфері, низьку манев-

реність влади у скороченні соціального навантаження на бюджет. Так, навіть із дуже високою часткою у доходах населення соціальних трансфертів держави (в середньому, 37 – 40 %), рівень життя залишається на низькому рівні – наявний дохід на душу населення до прожиткового мінімуму не перевищував протягом останніх десяти років двократного розміру, хоча й збільшився на 30 – 50 % (рис. 6). Дещо більшим є співвідношення середньої зарплатної плати до мінімуму, сягнувши майже трикратного розміру у 2013 р. Показовим індикатором є співвідношення середньої пенсії до мінімуму, який мав максимальне значення у 2009 та 2013 роках – 1,33. Між тим, треба зазначити і позитивну тенденцію у зміні цих показників. Так, показник рівня бідності у 2004 р. складав 28 %, поступово знизившись до 24,7 % у 2003 р.

Доповнюють ці показники структурні індикатори, а саме: частка видатків на соціальний захист у структурі державних витрат. Їхній суттєвий рівень відносно як витрат держави, так і відповідно до ВВП, роблять їх одним із об'єктів скорочення під час бюджетної консолідації. Так, якщо у 2003 р. частка таких видатків у структурі бюджетних витрат складала 8,97 %, то у 2009 р. – 24,5 %, та різко зросла в останні три роки до 26,1 %. Відносно ВВП Україна має вищі показники, ніж в середньому по розвинутим країнам, які там складають до 4 %. В Україні у передкризовому періоді така частка складала 7 %, після кризи – 8 – 10 %.

Між тим, окрім показників рівня життя та соціального забезпечення населення, про потенціал можливих видатків бюджету свідчить і частка недискреційних витрат. Варто зазначити, що в Україні до не дискреційних можна умовно віднести тільки витрати в рамках одного періоду, що не підлягають скороченню під час секвестру державного бюджету, до яких належать: оплата праці бюджетних установ і нараховування на неї, обслуговування боргу, поточні трансфери населенню, витрати на фундаментальні дослідження тощо. В середньому, частка захищених видатків у структурі зведеного бюджету України складала 53 – 59 % із максимальним рівнем у 2009 – 2011 рр. – 65 %. Для при-

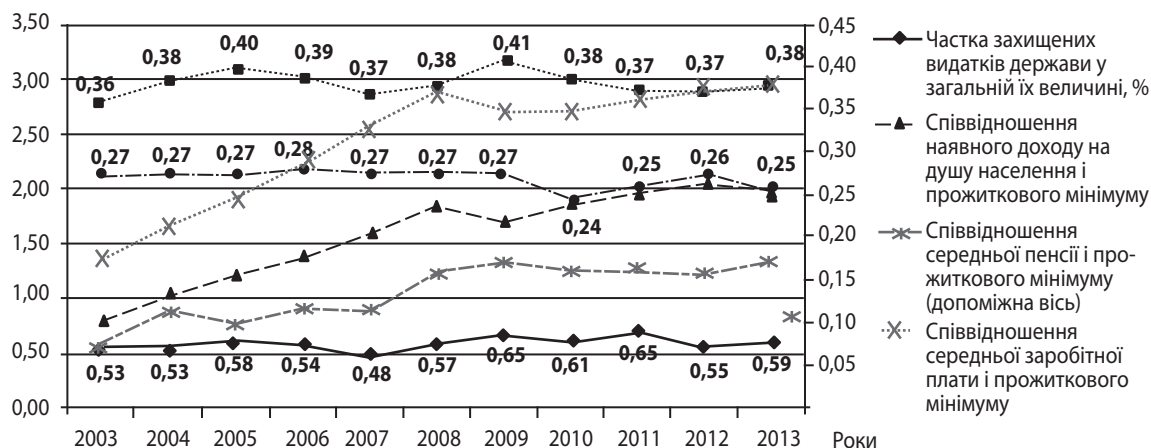

Рис. 6. Показники соціального забезпечення і рівня бідності в Україні

кладу можна навести частку дискреційних («мандатних») витрат у США, які склали у 2012 р. 63,7 % [24]. При цьому, за прогнозом експертів, в результаті їхнього зростання до 2030 р. вони перевищать доходи держави. Спираючись на те, що у країн, які розвиваються, частка таких витрат є меншою, ніж у розвинутих, в Україні цей індикатор перевищив граничний рівень, що без застосування консолідаційних болючих заходів украї обмежує гнучкість фінансової політики.

Специфічними є також показники структури консолідаційних заходів – співвідношення зниження витрат і збільшення податкових доходів у рамках консолідувальної політики (LKG) та співвідношення зниження поточних витрат держави та зниження витрат на соціальне забезпечення (LKC). Базуючись на пріоритетному превалюванні чисельника над займенником та їхніх оптимальних значеннях у структурі бюджету, визначено порогові рівні: для першого – 0,9, для другого – 0,5.

Компонента стабільності наявної позиції фінансового простору консолідаційної політики має більший пріоритет і, відповідно, більше значення вагового коефіцієн-

ту – 0,25. Склад показників – той же, як і у гнучкості до фінансового стимулювання:

$$FC_C = (SO; SD; SL; LC; LCF; LF; LN; LSR; LT).$$

Виходячи з синтетичного показника гнучкості фінансової політики відносно її спроможності та сприятливих умов для впровадження фінансової консолідації у посткризовому періоді, зазначимо, що найгірші значення такої мінливості було отримано для 2009 – 2010 рр. (рис. 7).

При цьому вони є закономірно нижчими відносно показника фінансової гнучкості до стимулювання. Особливу негативну роль у цьому періоді відіграли колапс фінансового ринку, суттєва частка недискреційних або захищених витрат держави, суттєвий розрив ВВП, суттєвий вплив фінансової кризи на незахищені верстви населення. Більш сприятливими були наступні 2 роки внаслідок покращення всіх складових фінансової гнучкості.

Спроможність проведення контрциклічної політики в період економічного підйому є основою формування фінансової гнучкості для підтримки економіки в період її спаду. Виходячи з цього, важливою є оцінка гнучкості до фінансової рестрикції, а саме: спроможності сформувати

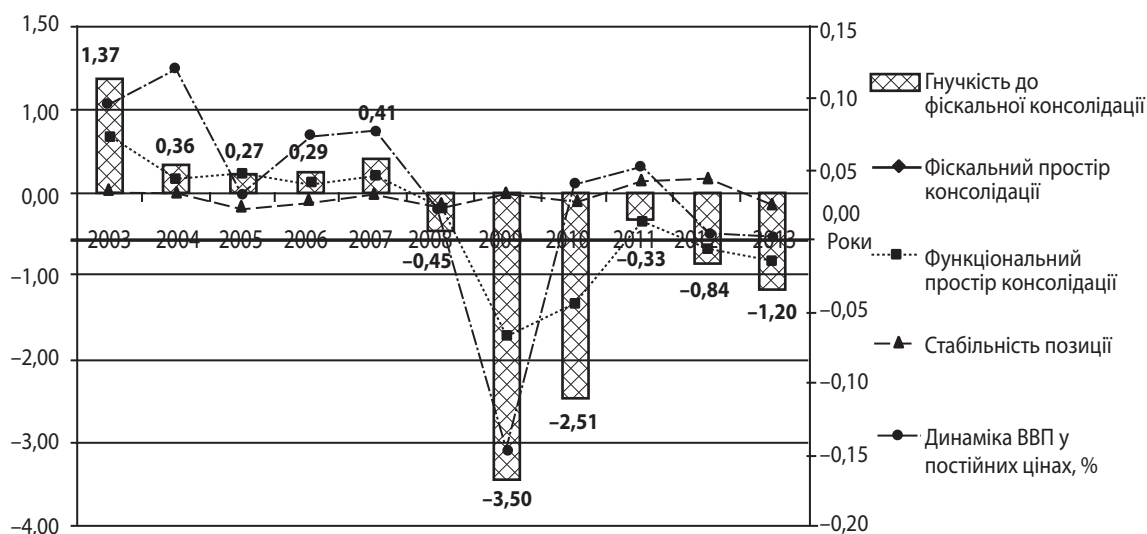

Рис. 7. Рівень гнучкості до фінансової консолідації в Україні

фіскальний і функціональний простори, які дозволяють обмежити сукупний попит завдяки підвищенню податкового навантаження та зниження витрат держави, тим самим сприяючи зменшенню бюджетного дефіциту та боргу держави. Перша компонента оцінки цього виду гнучкості – оцінка відповідного фіскального простору на основі наступних показників: $FS_R = (GP; GD; GF; GK)$. При цьому, як і у випадку фіскальної консолідації, вони вказують на необхідність покращення боргової та фіскальної стійкості.

Найбільшої ваги в оцінці функціонального простору фіскальної рестрикції набуває індикатор застосування фіскальних правил (*LFR*). Саме їх упровадження допомагає «дисциплінувати» владу у формуванні витрат і доходів державного бюджету. Впровадження правил оцінюється бінарною змінною, визначаючи сам факт його застосування чи відсутності. Серед різновидів ураховуються такі: правило сальдо балансу; правило державних витрат; правило державних доходів; правило державного боргу. Фіскальні правила мають свої переваги та недоліки відповідно до складності застосування та моніторингу в частині необхідного статистичного забезпечення та потреб у базі даних (найбільш складним щодо цього є правило циклічно відкоригованого сальдо балансу), відповідно до завдання підтримки боргової стійкості (найменш пов'язаними є правила бюджетних витрат і доходів). Різною може бути і спроможність до стабілізації економіки, тобто можливості реагування на діловий цикл або прояв фіскальної контрциклічності. Так, найбільш схильними до проциклічності (особливо у період рецесії) є правила сальдо балансу, державного боргу та доходів. Разом із тим, саме правило доходів успішно справляється із проциклічним споживанням у період економічного буму та контролює розмір перерозподілу ВВП через державний бюджет.

У світі майже 80 країн провадили механізм фіскальних правил. При цьому варто зазначити тенденцію до збільшення тих із них, що застосовують водночас декілька цільових порогів. Так, поєднання обмеження боргу та витрат (або боргу та структурного сальдо балансу) дозволяє як забезпечити боргову стійкість, так і деяку контрциклічність.

Так, із 30-ти розвинутих країн три й більше різновидів правил застосовують 14 із них: Австралія, Австрія, Естонія, Фінляндія, Франція, Люксембург, Нідерланди, Швеція, Великобританія та ін. При цьому є видимою залежність, відповідно до якої, чим раніше було застосовано такий мультиплікативний підхід, тим кращою виявилася фіскальна позиція у період останньої кризи. З країн із економікою, що швидко розвивається, три чи більше правил упровадили Польща, Литва, Болгарія, Хорватія та жодна з країн із малими доходами. Застосування більшої кількості правил допомагає збільшити водночас досягнення цілей боргової стійкості та врахування економічного циклу.

Оскільки ефективність використання фіскальних правил суттєво залежить від особливостей механізму їхнього застосування, врахуємо це через показник рівня забезпечення фіскальних правил (*LIR*), що враховує ступінь покриття правилами перерозподілу ВВП (тільки державний бюджет або консолідований та весь публічний сектор); інституціональне забезпечення (встановлення порогу ви-

трат як середнього за декілька років; наявність фіскальної відповідальності; наявність незалежного органу моніторингу); гнучкість механізму застосування (наявність можливостей відхилення від правил; визначення сальдо балансу відкоригованого на циклічність) [25].

Необхідно зазначити, що формування гнучкості фіскальної політики в цьому аспекті в Україні суттєво знижується внаслідок відсутності впровадження у практику бюджетного менеджменту фіскальних правил.

Важливим є також урахування можливостей формування стабілізаційного фонду. Механізм його формування дозволяє, з одного боку, накопичувати фіскальний потенціал для його використання у період спаду, з іншого – збільшувати рестрикційну дію фіскального механізму. Відповідно до досліджень зарубіжних учених, найсуттєвішими факторами накопичення таких грошових фондів є експорт біржових товарів, особливо палива, та позитивне сальдо поточного рахунку платіжного балансу [26]. Так, до країн, що мають стабілізаційні фонди, але частка експорту складає менше 20 % від загальної його величини, належать Мексика, Малайзія, Сінгапур, Китай, Чилі, Гонконг. До країн, що мають невелике (до 5 %) або від'ємне сальдо платіжного балансу, належать Судан, Мексика, Казахстан, Чилі, Корея. Між тим, як зазначають автори вказаного вище дослідження, фактор експорту металу має низький вплив на розмір фонду стабілізації. Отже, в якості показників застосовуємо розмір експорту біржових товарів (палива) до ВВП країни та середнє за останні 5 років сальдо поточного платіжного балансу. В Україні експорт палива мав позитивне значення тільки до 2010 р. і складав 1 – 2 %. Не є джерелом потенціалу формування такого фонду і сальдо поточного рахунку, яке мало позитивне значення тільки до 2005 р.

Враховується також показник рівня бідності та соціального забезпечення. Його низьке значення, відзначаючи наявність накопиченого незадовільного соціального попиту, стає суттєвою перепоною у зниженні соціальних витрат навіть під час покращення макроекономічної ситуації.

Отже, рівень функціонального простору рестрикційної фіскальної політики визначається сукупністю показників: $FP_R = (LFR; LIR; LFE; LFP; LB; LIS; LE)$. Негативні значення всіх складових функціонального простору вказують на суттєві структурні перепони для відповідного фіскального впливу на економіку країни та необхідність стратегічних реформ (рис. 8).

Варто зазначити, що синтетичний показник фіскальної гнучкості навіть у період економічного підйому мав переважно негативні значення. Найбільш сприятливі умови завдяки фіскальному простору та стійкості позиції спостерігалися у 2005 – 2006 рр.

Отже, зробимо наступні висновки:

- контрциклічність фіскальної політики передбачає формування фіскального потенціалу маневреності в умовах кардинальної та тривалої зміни економічної кон'юнктури та негативного зовнішнього впливу на економіку країни. Гнучкість до стимулювання економічного розвитку взаємообумовлена спроможністю до фіскальної рестрикції, або, щонайменш, формування резервів ефектив-

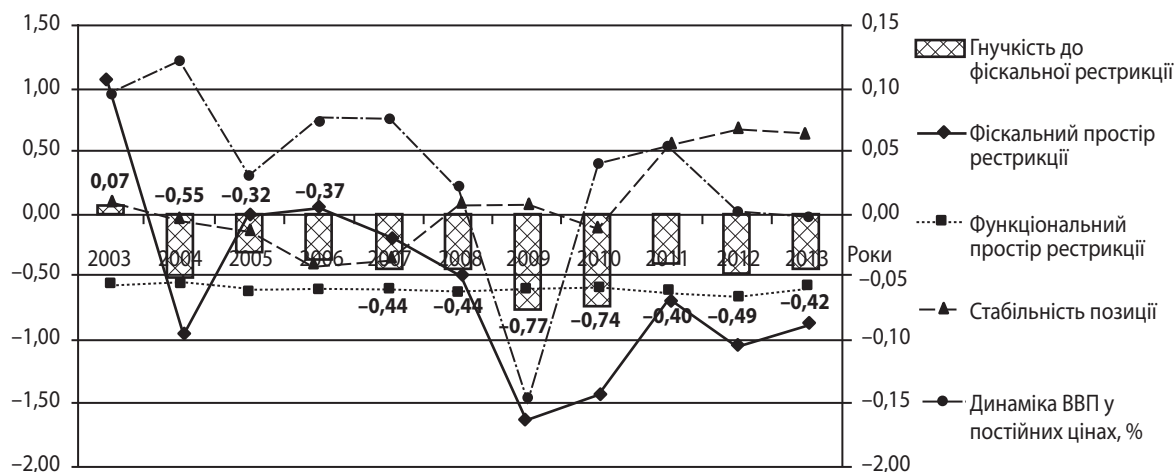

Рис. 8. Рівень гнучкості до фінансової рестрикції в Україні

ної фінансової відповіді на негативний розвиток подій. Відсутність такої спроможності визначає необхідність проведення фінансової консолідації, чия ефективність також залежить від вихідних сприятливих умов;

- оцінка гнучкості фінансової політики базується на оцінці трьох характеристик: фінансового простору, функціонального простору та компоненти невизначеності тенденції. Якщо перша та третя компоненти визначають оперативний аналітичний зріз, то друга є характеристикою накопичених структурних дисбалансів, наявність яких потребує проведення стратегічних реформ;
- оцінка гнучкості фінансової політики не є самодостатньою та потребує її доповнення оцінкою потенціалу монетарного впливу.

ЛІТЕРАТУРА

- The wobble-room index [Electronic resource]. – Access mode : <http://lb-stage.economist.com/blogs/graphicdetail/2012/01/daily-chart-11>
- Zandi M. Fiscal Space / M. Zandi, X. Cheng, T. Packard. – 2011 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.moodyanalytics.com/~media/Insight/Economic-Analysis/Special-Studies/2011-12-13-Fiscal-Space.ashx>
- Public Finances in EMU 2009 [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15390_en.pdf
- Hemming R. A Framework for Assessing Fiscal Vulnerability / R. Hemming, M. Petrie. – 2000 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.bancaditalia.it/studiricerche/convegni/atti/fiscal_sust/i/061-094_chalk_and_hemming.pdf
- Assessing Fiscal Stress / E. Baldacci, I. Petrova, N. Belhocine, G. Dobrescu, S. Mazraani. – 2011 [Electronic resource]. – Access mode : imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11100.pdf
- Fiscal Adjustment in an Uncertain World // Fiscal monitor. – April 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2013/01/fmindex.htm>
- Cottarelli C. Modernizing the Framework for Fiscal Policy and Public Debt Sustainability Analysis / C. Cottarelli, R. Moghadam. – 2011 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/080511.pdf>

8. Public debt sustainability analysis in market-access countries. – 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/050913.pdf>

9. Ostry J. Fiscal Space / J. D. Ostry, G. R. Atish, K. I. Jun, M. S. Quareshi // IMF Working Paper. – 2010.

10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р.

11. Staff guidance note for public debt sustainability analysis in market-access. – 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/050913.pdf>

12. Blanchard O. The Sustainability of Fiscal Policy : New Answers to an Old Question / O. Blanchard, J. C. Chouraqui, R. P. Hagemann, N. Sartor // OECD Economic Studies. – 1990. – No. 15.

13. Taxing Times. Fiscal monitor. – 2013. – October [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2013/02/pdf/fm1302.pdf>

14. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/

15. Офіційний сайт Державного казначейства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : treasury.gov.ua/

16. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua/

17. Статистический портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.statista.com/statistics/276617/sovereign-wealth-funds-worldwide-based-on-assets-under-management/>

18. World governance indicator [Electronic resource]. – Access mode : info.worldbank.org/governance/wgi/

19. Зимовець В. Державна фінансова політика економічного розвитку : [монографія] / В. В. Зимовець. – К. : ІЕП НАНУ, 2010.

20. OECD economic outlook [Electronic resource]. – Режим доступу : http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook_16097408

21. Ilzetzki E. In How Big (Small?) Are Fiscal Multipliers? / E. Ilzetzki, E. Mendoza, C. Vegh // NBER Working Paper. – No. 16479.

22. Angelopoulos K. Does public sector efficiency matter? Revisiting the relation between fiscal size and economic growth in a world sample / Angelopoulos K., Philippopoulos A., Tsionas E. // Public choice. – 2008. – Vol. 137, Issue 1 – 2. – P. 245 – 278.

23. Public Expenditure Reform: Making Difficult Choices // Fiscal monitor. – 2014 – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2014/01/fmindex.htm>

24. Jump up to: a b c CBO Historical Tables. – February, 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://cbo.gov/publication/43904>

25. Fiscal Rules in Response to the Crisis – Toward the “Next-Generation” Rules / A. Schaechter, T. Kinda, N. Budina, A. Weber [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=26094.0>

26. Sovereign Wealth Funds: Stylized Facts about their Determinants and Governance / J. Aizenman, R. Glick. – 2008 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.frbsf.org/economic-research/files/wp08-33bk.pdf>

REFERENCES

Angelopoulos, K., Philippopoulos, A., and Tsionas, E. “Does public sector efficiency matter? Revisiting the relation between fiscal size and economic growth in a world sample” *Public choice* vol. 137, no. 1–2 (2008): 245–278.

Aizenman, J., and Glick, R. “Sovereign Wealth Funds: Stylized Facts about their Determinants and Governance” <http://www.frbsf.org/economic-research/files/wp08-33bk.pdf>

Baldacci, E., Petrova, I., and Belhocine, N. “Assessing Fiscal Stress” [imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11100.pdf](http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11100.pdf)

Blanchard, O., Chouraqui, J. C., and Hagemann, R. P. “The Sustainability of Fiscal Policy: New Answers to an Old Question” *OECD Economic Studies*, no. 15 (1990).

Cottarelli, C., and Moghadam, R. “Modernizing the Framework for Fiscal Policy and Public Debt Sustainability Analysis” <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/080511.pdf>

“Fiscal Adjustment in an Uncertain World” <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2013/01/fmindex.htm>

Hemming, R., and Petrie, M. “A Framework for Assessing Fiscal Vulnerability” http://www.bancaditalia.it/studiricerche/convegna/atti/fiscal_sust/i/061-094_chalk_and_hemming.pdf

Ilzetzki, E., Mendoza, E., and Vegh, C. “In How Big (Small?) Are Fiscal Multipliers?” NBER Working Paper, no. 16479.

“Jump up to: a b c CBO Historical Tables” <http://cbo.gov/publication/43904>

“Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy Ministerstva ekonomiky Ukrainy” [Methods of calculating

the level of economic security of Ukraine, Ministry of Economy of Ukraine]. № 60, 2007.

Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua/

Ofitsiyni sait Derzhavnoho kaznacheistva Ukrainy. treasury.gov.ua/

Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy. www.minfin.gov.ua/
OECD economic outlook. http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook_16097408

Ostry, J. D., Atish, G. R., and Jun, K. I. “Fiscal Space” IMF Working Paper (2010).

“Public debt sustainability analysis in market-access countries” <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/050913.pdf>

“Public Expenditure Reform: Making Difficult Choices” Fiscal monitor. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2014/01/fmindex.htm>

“Public Finances in EMU 2009” http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15390_en.pdf

“Staff guidance note for public debt sustainability analysis in market-access”.

Statisticheskii portal. <http://www.statista.com/statistics/276617/sovereign-wealth-funds-worldwide-based-on-assets-under-management/>

Schaechter, A. and others. “Fiscal Rules in Response to the Crisis – Toward the “Next-Generation” Rules” <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=26094.0>

“The wiggle-room index” <http://lb-stage.economist.com/blogs/graphicdetail/2012/01/daily-chart-11>

“Taxing Times” <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2013/02/pdf/fm1302.pdf>

“World governance indicator” info.worldbank.org/governance/wgi/

Zymovets, V. Derzhavna finansova polityka ekonomichnoho rozvytku [State financial policy of economic development]. Kyiv: IEP NANU, 2010.

Zandi, M., Cheng, X., and Packard, T. “Fiscal Space” <http://www.moodyanalytics.com/~media/Insight/Economic-Analysis/Special-Studies/2011-12-13-Fiscal-Space.ashx>

ОЦІНКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

© 2014 ОМАРОВ Ш. А. ОГЛИ

УДК 338.2

Омаров Ш. А. Огли

Оцінка сталого розвитку регіонів України

У статті розглядається проблема оцінки сталого розвитку регіонів. Досліджено існуючі методичні підходи до оцінки та виявлено, що, незважаючи на значну їх кількість, у теперішній час відсутній єдиний системний підхід, що забезпечував би комплексну та обґрунтовану оцінку з метою подальшого вибору цілей та стратегічних напрямів сталого розвитку регіонів. Запропоновано методичний підхід до оцінки сталого розвитку регіонів України, в якому загальна оцінка його рівня здійснюється за допомогою інтегрального показника, побудованого на основі рангового методу (адитивної згортки рангів соціальної, економічної та екологічної компонент розвитку регіонів України). На основі запропонованого підходу здійснена інтегральна оцінка сталого розвитку регіонів України та визначено проблемні напрями розвитку регіонів країни у соціальній, економічній та екологічній сферах.

Ключові слова: сталий розвиток, методика, інтегральний показник, складова, компонента, порогове значення, динаміка, напрям розвитку

Рис.: 6. Табл.: 2. Формул.: 1. Бібл.: 22.

Омаров Шахін Анвер Огли – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 338.2

UDC 338.2

Омаров Ш. А. Огли. Оценка устойчивого развития регионов Украины**Omarov Sh. A. Evaluation of Sustainable Development of Regions of Ukraine**

В статье рассматривается проблема оценки устойчивого развития регионов. Исследованы существующие методические подходы к оценке и выявлено, что, несмотря на значительное их количество, в настоящее время отсутствует единый системный подход, который обеспечивал бы комплексную и обоснованную оценку с целью последующего выбора целей и стратегических направлений устойчивого развития регионов. Предложен методический подход к оценке устойчивого развития регионов Украины, в котором общая оценка его уровня осуществляется с помощью интегрального показателя, построенного на основе рангового метода (аддитивной свертки рангов социальной, экономической и экологической компонент развития регионов Украины). На основе предложенного подхода осуществлена интегральная оценка устойчивого развития регионов Украины и определены проблемные направления развития регионов страны в социальной, экономической и экологической сферах.

Ключевые слова: устойчивое развитие, методика, интегральный показатель, составляющая, компонента, пороговое значение, динамика, направление развития

Рис.: 6. Табл.: 2. Формул.: 1. Библ.: 22.

Омаров Шахин Анвер Огли – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

The article discusses the problem of evaluation of sustainable regional development. Existing methodological approaches to evaluation are studied, and it is established that, despite their considerable amount, there is currently no single systemic approach ensuring comprehensive and well-founded assessment with a view to further selection of objectives and strategic directions of sustainable development of regions. A methodological approach to evaluation of sustainable development of regions of Ukraine is proposed where the overall evaluation of its level is conducted by using an integral index constructed on the basis of the rank method (additive convolution of ranks of the social, economic, and ecological components of the development of regions of Ukraine). The proposed approach is used as the basis for integral evaluation of sustainable development of regions of Ukraine, and problematic lines of development of the country regions are singled out in the social, economic, and ecological spheres.

Keywords: sustainable development, methodology, integral index, constituent, component, threshold value, dynamics, line of development

Pic.: 6. Tabl.: 2. Formulae: 1. Bibl.: 22.

Omarov Shakhin A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pydyzd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Вступ. На сучасному етапі розвитку національної економіки України актуальним є завдання переходу до сталого розвитку країни в цілому та для кожного її регіону. Збалансований розвиток регіонів країни має бути орієнтований на забезпечення умов, які дозволять кожному регіону країни мати необхідні та достатні ресурси для забезпечення гідних умов життя населення, комплексного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки.

Концепція сталого розвитку широке розповсюдження набула після виходу публікації доповіді «Наше майбутнє» (1987 р.), який підготувала комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку («комісія Брундтланд»), – саме її висновки склали концептуальну основу рішень, прийнятих в рамках конференції ООН з навколишнього середовища

та розвитку в 1992 р. у Ріо-де-Жанейро. Там були визначені глобальні проблеми сталого розвитку, прийнятий та схвалений усіма учасниками (179 держав світу) програмний документ «Порядок денний на XXI століття». У даному документі під стійким розвитком розуміється розвиток, який задовольняє потреби сьогодення і не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої [21].

Термін «сталий розвиток» сьогодні починає сприйматися в усьому світі як універсальне поняття, як модель цивілізованого розвитку.

Згідно з даним визначенням сутності поняття сталого розвитку вихідними його умовами можна визнати забезпечення:

- економічного розвитку, що підтримується на основі радикально-модифікованої ринкової системи;
- природно-екологічної стійкості на базі теорії біотичної регуляції навколишнього середовища;
- тісної міжнародної співпраці та кооперації для досягнення цілей стійкого розвитку;
- стійкого соціального розвитку на основі принципу справедливості;
- екологізації суспільної свідомості, що ґрунтується на використанні системи освіти та засобів масової інформації [13].

Отже, стратегічним напрямом розвитку регіональної політики сьогодні повинна стати реалізація нової, активної ролі регіону як суб'єкта сталого розвитку. Наукове забезпечення задач управління, узгодження критеріїв ефективності й соціальної захищеності, міжтериторіальної та ієрархічної взаємодії вимагають свого соціального й еколого-економічного системного дослідження з урахуванням політичних, міжетнічних, медико-біологічних, інформаційних та інших факторів сталого розвитку й, зокрема, розвитку відповідних теорій гармонізації інтересів сторін і т. д. [11].

Оцінка сталого розвитку регіонів країни необхідна для визначення внутрішніх й зовнішніх загроз, що дозволить виробити заходи запобігання їх негативного впливу з метою виявлення сценаріїв розвитку і вироблення оптимальної стратегії функціонування регіональних систем країни.

Отже, **метою** наведеного дослідження є розробка комплексного структурного методичного підходу до оцінки сталого розвитку регіону та на його основі оцінка сталого розвитку регіонів України.

Результати. Дослідження методичних підходів, які застосовуються для оцінки сталого розвитку регіонів [2 – 10; 12; 14 – 17; 19; 21], дало змогу зробити такі висновки:

1. Різноманітність методичних підходів до оцінки сталого розвитку обумовлюються різними цілями, які ставилися під час проведення оцінки.
2. Переважна більшість досліджених методичних підходів передбачають розрахунок інтегрального показника сталого розвитку, інші базуються на дослідженні системи часткових показників.
3. Майже всі представлені методики ґрунтуються на концепції сталого розвитку ООН: виділяють соціальну, економічну та екологічну складові (рідше враховуються інституціональна, політична та ін.), з деякими відмінностями у структурі компонент та кількості часткових показників, що їх характеризують.
4. Побудова інтегрального показника сталого розвитку здійснюється різними способами: за допомогою розрахунку середніх арифметичних та геометричних величин або із застосуванням більш складного математичного апарату.
5. Багато представлених методик мають перевантажену систему часткових показників, або таких, які не відповідають системі національної статистики, що створює мультиплікативний ефект та ускладнює проведення оцінки в динаміці.

Таким чином, проведений аналіз методичних підходів, які застосовуються при оцінці сталого розвитку регіонів, показав, що незважаючи на значну їх кількість у теперішній час відсутній єдиний системний підхід до оцінки такого складного явища як сталий розвиток регіонів, тому гостро стоїть питання розробки комплексної структурної методики, яка має об'єктивно визначати проблеми сталого розвитку регіонів країни, вибір й обґрунтованість цілей та стратегічних напрямів його досягнення.

Як основа для оцінки сталого розвитку регіону та ідентифікації його проблем в даному дослідженні використана Методика оцінки економічної безпеки, що запропонована Міністерством економіки України [12]. Дослідження рівня сталого розвитку регіонів України доцільно здійснювати відповідно до наведеного нижче алгоритму (рис. 1).

На першому етапі необхідно провести моніторинг інформаційного простору регіонів України на наявність, доступність, порівнянність та об'єктивність необхідної інформації щодо соціально-економічного та екологічного становища регіонів країни. При цьому необхідно враховувати, що особливстю сучасного етапу розвитку регіонів є збільшення обсягу нормативно-правової, статистичної та іншої інформації.

Проведений моніторинг має синтезувати різного роду інформацію, що базується на: виявленні особливостей, умов та передумов функціонування й розвитку соціальної, економічної та екологічної сфер сталого розвитку регіонів країни; аналізі тенденцій та факторів, що впливають на відтворювальні процеси; дослідженні зовнішнього та внутрішнього середовища та трансформаційних особливостей. Також його проведення необхідно базувати на системному підході, структурно-функціональному та порівняльному аналізі сталого розвитку регіонів країни; динамічному підході до проблематики, що досліджується, з використанням різних індикаторів, що характеризують як окремі напрями, так і загальний рівень сталого розвитку регіонів.

На другому етапі необхідно провести наукове обґрунтування системи показників, через що необхідно окреслити основоположні начала, згідно з якими вони можуть бути об'єднані в одну систему, тобто окреслити принципи побудови показників безпеки. Характеристика кожного компонента системи має спиратися на обмежену кількість показників.

Система індикаторів для аналізу та оцінки сталого розвитку регіонів України має відповідати таким вимогам [3; 9; 21]:

1. Виступати засобом вираження стратегічних цілей сталого розвитку регіону. Так реалізується можливість розробляти систему цільових показників для кожного індикатора, здійснювати їх моніторинг та оперативну корекцію.
2. Зв'язувати різні рівні державного регулювання сталим розвитком регіону.
3. Надавати можливість встановлення осіб, відповідальних за виконання заходів із впровадження стратегії сталого розвитку регіону.
4. Забезпечувати процес безперервної інформаційної підтримки планування та управління сталим розвитком регіону.

Рис. 1. Алгоритм проведення оцінки рівня сталого розвитку регіонів України

5. Бути елементом єдиної системи державної підтримки сталого розвитку країни.

При цьому при відборі системи показників слід керуватися такими міркуваннями [1]:

- застосування вартісних і натуральних показників по методу наскрізного і вертикального використання;
- для розрахунку показників має використовуватися існуюча система бухгалтерського та управлінського обліку, що означатиме доступність, достовірність та можливість перевірки вихідних даних;
- застосування правил міжнародної статистики, системи національних рахунків, щоб забезпечити порівнянність із зарубіжними даними;
- кількість показників має бути мінімальною, але достатньо повно відображати соціально-економічні процеси в регіоні;
- розрахунок показників не повинен вимагати складних математичних методів і бути доступним розумінню практичним працівникам.

Виходячи з можливостей та особливостей наявної статистичної бази, а також враховуючи світовий досвід мінімізації кількості показників, для аналізу та оцінки стало-

го розвитку регіонів України на третьому етапі сформовано систему показників, що характеризують найважливіші напрямками та об'єктивно оцінюють соціальну, економічну й екологічну сфери сталого розвитку регіонів України.

На наступному етапі дослідження встановлено граничні значення часткових показників, ґрунтуючись на Методиці оцінки економічної безпеки, що запропонована Міністерством економіки України [12], статистичних даних європейських країн та розрахункових даних за регіонами України [18; 19].

Перелік часткових показників та їх порогових значень, за якими здійснюється оцінка складових, компонент та інтегрального показника сталого розвитку регіонів, наведено в табл. 1.

Відповідно до запропонованої методики (рис. 1) нормалізація часткових показників регіонів здійснювалася через перехід до такого масштабу вимірювань, коли «найкращим» значенням часткових показників відповідає значення 100 %, а «найгіршим» – значення 0.

При формуванні ознакового простору (множини часткових показників) регіонів важливо забезпечити інформаційну односпрямованість часткових показників. З цією метою метод нормування здійснюється у такий спосіб:

$$z_{ij} = \begin{cases} x_{OPT}^H \leq x_{ij} \leq x_{OPT}^B, \text{ якщо оптимальне значення обмежене інтервалом, при цьому } z_{ij} = 100\%; \\ \frac{x_{ij}}{x_{OPT}} \times 100\%, \text{ якщо частковий показник є стимулятором, при цьому } z_{ij} = 100\% \text{ при } x_{ij} \geq x_{OPT}; \\ \frac{x_{OPT}}{x_{ij}} \times 100\%, \text{ якщо частковий показник є дестимулятором, при цьому } z_{ij} = 100\% \text{ при } x_{ij} \leq x_{OPT}, \end{cases} \quad (1)$$

Таблиця 1

Перелік часткових показників та їх порогових значень за компонентами сталого розвитку регіонів України

Компонента	Частковий показник	Порогове значення
<i>Соціальна складова сталого розвитку регіонів</i>		
Демографія	Коефіцієнт природного приросту населення на 1000 населення	не менше 1,5
	Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, %	не менше 45 не більше 60
Доходи населення	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	не менше середнього значення по ЄС-27
	Частка населення із середньодушовими загальними доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму, %	не більше середнього за регіонами України
Зайнятість населення	Рівень безробіття населення (за методологією МОП), % до економічно активного населення віком 15 – 70 років	не більше середнього значення по ЄС-27
	Доля економічно активного населення у віці 15 – 70 років, % до населення віком 15 – 70 років	не менше середнього за регіонами України
<i>Економічна складова сталого розвитку регіонів</i>		
Достатність рівня та динаміка росту	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн	не менше середнього значення по ЄС-27
	Темп росту ВРП у розрахунку на одну особу, %	не менше 107
Відкритість економіки	Відношення обсягу експорту до ВРП, %	не менше 37,5 не більше 50
	Відношення обсягу імпорту до ВРП, %	не менше 22,5 не більше 30
Фінансова самостійність	Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %	не менше 20 не більше 30
	Відношення доходів та видатків бюджету, %	не менше 100
	Відношення капітальних інвестицій до ВРП, %	не менше 25
Інноваційність	Кількість студентів на 10000 населення, чол.	Не менше середнього за регіонами України
	Питома вага видатків на наукові та науково-технічні роботи у ВВП, %	не менше 2
	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції, %	не менше 15
Прогресивність структури економіки	Частка у промисловому виробництві машинобудування, %	не менше 20
<i>Екологічна складова сталого розвитку регіонів</i>		
Атмосферне повітря	Викиди шкідливих речовин у атмосферне повітря (стаціонарні та нестаціонарні джерела), т/км	не більше 0,25 процентиля за регіонами України
Вода	Частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні, %	не більше 0,25 процентиля за регіонами України

де x_{ij} – значення j -го часткового показника i -го регіону;

x_{OPT}^H, x_{OPT}^B – відповідно нижнє та верхнє оптимальне (порогове) значення j -го часткового показника;

x_{OPT} – оптимальне (порогове) значення j -го часткового показника;

z_{ij} – нормоване значення j -го часткового показника i -го регіону.

Групування часткових показників у компоненти та складові здійснюється за формулою простої арифметичної середньої. Інтегральний показник сталого розвитку регіонів України розраховується як сума рангів його складових. За логікою побудови складових, компонент та інтегрального показника сталого розвитку регіонів країни вони не

можуть перевищувати 100 %, що спрощує аналіз та ідентифікацію проблем.

На останньому етапі проводиться системний аналіз результатів досягнутого рівня сталого розвитку регіонів України за його складовими, компонентами та частковими показниками, за результатами якого ідентифікуються рівень регіональних проблем згідно з методикою, яку наведено на рис. 2.

Згідно з методикою (рис. 1) загальна оцінка рівня сталого розвитку регіонів країни здійснюється за допомогою інтегрального показника, побудованого на основі рангового методу (адитивної згортки рангів соціальної, економічної та екологічної компонент сталого розвитку регіонів України).

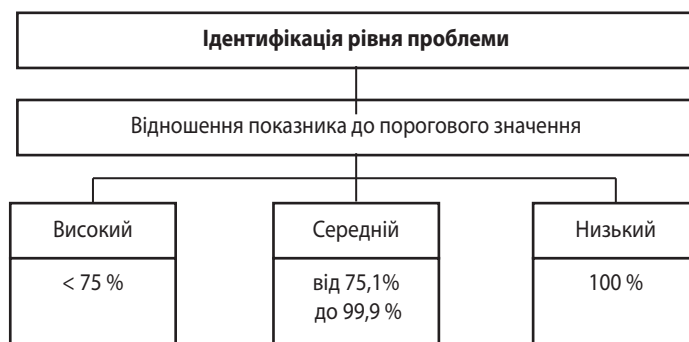

Рис. 2. Методика ідентифікації проблем сталого розвитку регіонів

У табл. 2 наведено результати розрахунків динаміки інтегрального показника рівня сталого розвитку регіонів України та його складових у 2010 – 2012 роках.

Згідно з даними табл. 2, за рангом інтегрального показника сталого розвитку регіонів України кращими були: Волинський, м. Київ, Полтавський. Незадовільним станом

сталого розвитку протягом усього періоду, що аналізувався, характеризувався Чернігівський регіон.

За значеннями інтегрального показника сталого розвитку регіони України у 2010 – 2012 рр. розподілялися таким чином (рис. 3).

Таблиця 2

Динаміка оцінки інтегрального показника сталого розвитку регіонів України та рівня його складових у 2010 – 2012 рр., ранг

Регіон	Рік											
	2010				2011				2012			
	Інтегральний показник	Соціальна складова	Економічна складова	Екологічна складова	Інтегральний показник	Соціальна складова	Економічна складова	Екологічна складова	Інтегральний показник	Соціальна складова	Економічна складова	Екологічна складова
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
АР Крим	21	15	17	18	14	11	14	19	16	10	14	21
Вінницький	24	17	27	7	23	18	27	5	19	16	27	6
Волинський	1	3	11	4	1	4	9	1	1	2	12	1
Дніпропетровський	18	13	9	26	19	13	8	26	23	13	13	26
Донецький	25	16	10	27	25	19	11	27	25	17	11	27
Житомирський	18	25	22	1	12	25	17	1	21	26	23	1
Закарпатський	6	8	7	20	6	3	10	18	4	5	6	18
Запорізький	7	12	4	21	9	14	5	22	7	12	4	22
Івано-Франківський	21	4	23	23	10	5	16	21	10	8	21	11
Київський	10	14	19	8	17	15	23	8	11	15	18	8
Кіровоградський	26	26	18	15	17	17	19	10	19	23	16	10
Луганський	21	18	8	24	26	24	12	24	23	20	8	24
Львівський	10	6	13	22	20	10	15	23	11	3	15	23
Миколаївський	4	10	5	13	4	8	4	14	5	9	7	15
Одеський	9	7	14	19	10	9	13	20	6	6	10	20
Полтавський	4	19	3	6	3	20	1	4	3	19	1	5
Рівненський	14	5	25	12	14	6	25	13	7	4	25	9
Сумський	7	22	1	14	7	22	2	11	11	22	3	16
Тернопільський	16	23	20	3	22	21	22	6	26	24	20	12

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Харківський	2	11	2	10	5	12	3	15	7	14	5	19
Херсонський	10	24	16	1	16	16	20	9	11	18	19	4
Хмельницький	17	21	21	5	23	26	21	3	21	25	22	3
Черкаський	10	20	12	9	20	23	18	7	16	21	17	7
Чернівецький	15	2	26	17	12	2	24	17	18	11	24	13
Чернігівський	27	27	24	11	27	27	26	12	27	27	26	14
м. Київ	2	1	6	16	2	1	7	16	2	1	2	17
м. Севастополь	20	9	15	25	8	7	6	25	11	7	9	25

Як видно з рис. 3, найбільш високий рівень інтегрального показника сталого розвитку в 2012 р. мали такі регіони України: Волинський – 15 (1-е місце), м. Київ – 20 (2-е місце), Полтавський – 25 (3-є місце) та Закарпатський – 29 (4-е місце).

Такі регіони країни, як Чернігівський – 67 (27-е місце), Тернопільський – 56 (26-е місце) та Донецький – 55 (25-е місце), за рівнем інтегрального показника сталого розвитку в 2012 р. значно поступалися іншим регіонам країни.

Для визначення рівня проблем за складовими інтегрального показника сталого розвитку регіони України здійснимо їх ідентифікацію відповідно до запропонованої методики на рис. 2.

На рис. 4, наведено динаміку значень складової соціальної сфери інтегрального показника сталого розвитку регіонів України в 2010 – 2012 рр.

Як видно з рис. 4, високим рівнем проблемності в соціальній сфері протягом періоду, що аналізувався, характеризувалися 11 регіонів: Чернігівський, Житомирський, Хмельницький, Тернопільський, Кіровоградський, Сумський, Черкаський, Луганський, Полтавський, Херсонський та Донецький.

Середнім рівнем проблемності в даній сфері характеризувалися 13 регіонів: Харківський, Дніпропетровський, Запорізький, Чернівецький, Миколаївський, Івано-Франківський, м. Севастополь, Одеський, Закарпатський, Рівненський, Львівський, Волинський та м. Київ.

Мінливий рівень проблемності у соціальній сфері за даний період мали 3-и регіони: Вінницький, Київський та АР Крим.

Детальний аналіз компонент та часткових показників соціальної складової інтегрального показника сталого розвитку регіонів України показав, що найбільш проблемними компонентами для них є «Доходи населення» та «Демографія», серед часткових показників даної сфери сталого розвитку регіонів проблемними є «Наявний дохід у розрахунку на одну особу» та «Коефіцієнт природного приросту населення».

На рис. 5, наведено динаміку значень складової економічної сфери інтегрального показника сталого розвитку регіонів України в 2010 – 2012 рр.

Як видно з рис. 5, високим рівнем проблемності в економічній сфері протягом періоду, що аналізувався, характеризувалися всі регіони країни, крім Полтавського, який у 2012 році мав середній рівень проблемності (76,7 %).

Детальний аналіз компонент та часткових показників економічної складової інтегрального показника сталого розвитку регіонів України показав, що найбільш проблемними компонентами для них є «Інноваційність», «Фінансова самостійність» та «Достатність рівня та динаміка росту», серед часткових показників даної сфери сталого розвитку регіонів проблемними є «Питома вага видатків на наукові та науково-технічні роботи у ВВП», «Відношення доходів та видатків бюджету» та «Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу».

На рис. 6 наведено динаміку значень складової екологічної сфери інтегрального показника сталого розвитку регіонів України в 2010 – 2012 рр.

Як видно з рис. 6, високим рівнем проблемності в екологічній сфері протягом періоду, що аналізувався, характеризувалися 20 регіонів: Донецький, Дніпропетровський, м. Севастополь, Луганський, Львівський, Запорізький, АР Крим, Одеський, Харківський, Закарпатський, м. Київ, Сумський, Миколаївський, Чернігівський, Чернівецький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Рівненський, Київський, та Черкаський.

Середнім рівнем проблемності в даній сфері характеризувалися 3 регіони: Вінницький, Полтавський та Хмельницький.

Мінливий рівень проблемності екологічної сфери за даний період мали 2 регіони: Херсонський та Волинський.

Житомирський регіон протягом усього періоду, що аналізувався, характеризувався низьким рівнем проблемності в екологічній сфері сталого розвитку.

Детальний аналіз часткових показників екологічної складової інтегрального показника сталого розвитку регіонів України показав, що серед часткових показників цієї складової більш проблемною для регіонів є «Частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні», однак показник «Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря (стаціонарні та нестаціонарні джерела)» також має дуже високу проблемність серед регіонів країни. Крім того, між регіонами країни існує дуже висока диференціація, так, відношення між максимальним та мінімальним значеннями викидів шкідливих речовин у атмосферне повітря та частки забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні склали у середньому 125 та 60 разів відповідно.

Висновки. Таким чином, застосування запропонованої комплексної структурної методики до оцінки сталого розвитку показало, що в порівнянні регіонів країни

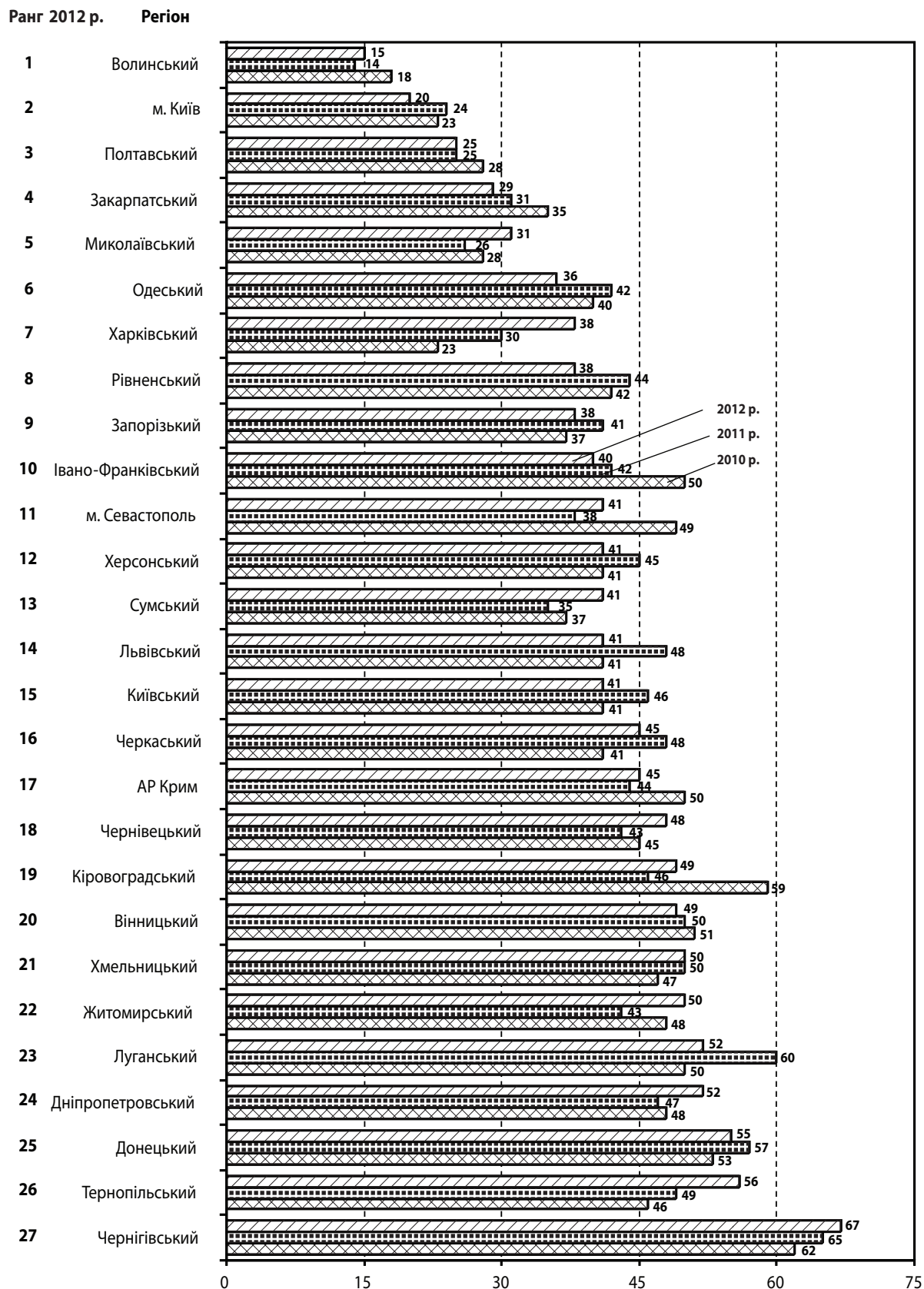

Рис. 3. Діаграма розподілу регіонів України в 2010 – 2012 роках за значенням інтегрального показника сталого розвитку

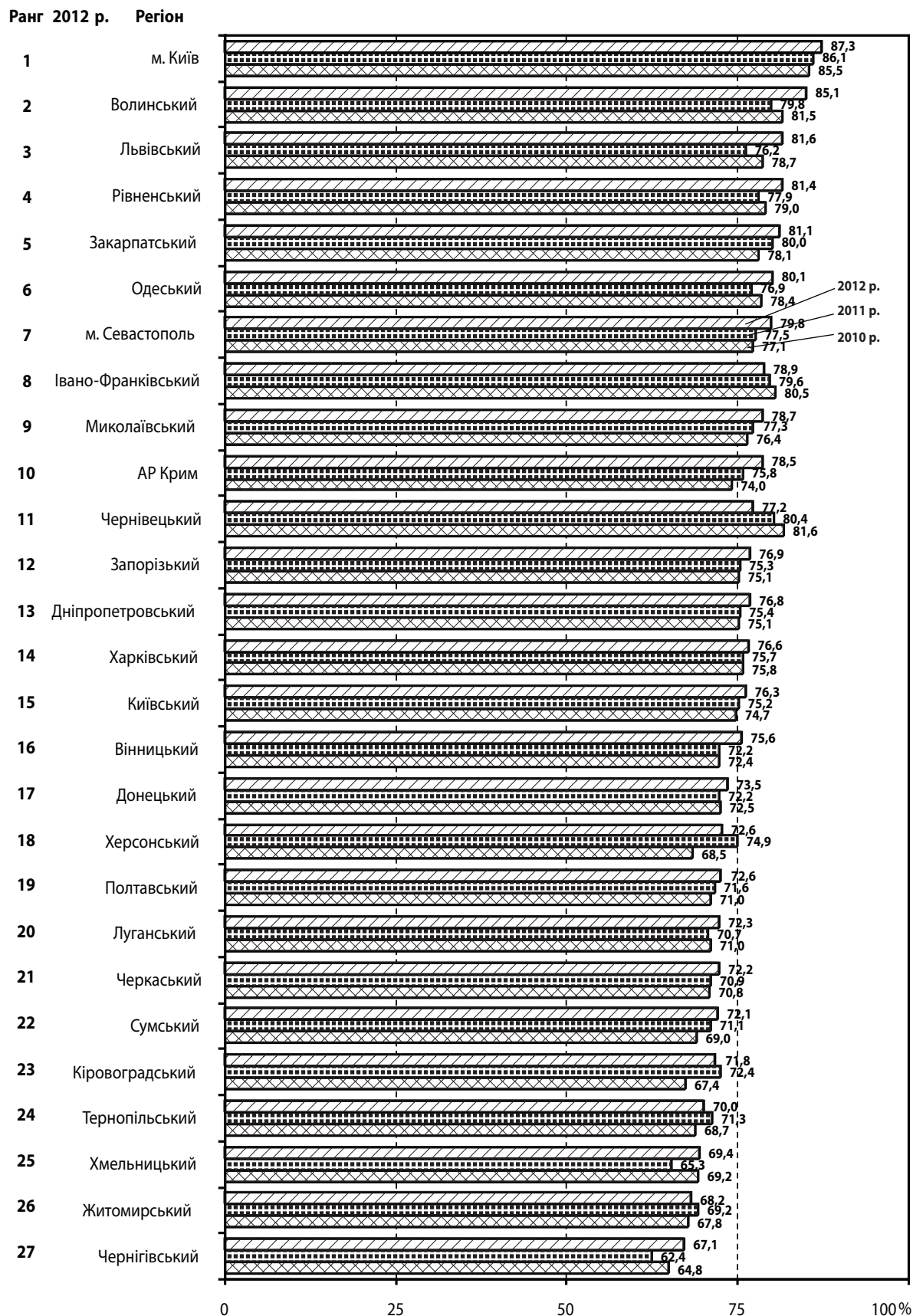

Рис. 4. Діаграма розподілу регіонів України в 2010 – 2012 роках за значенням соціальної складової інтегрального показника сталого розвитку

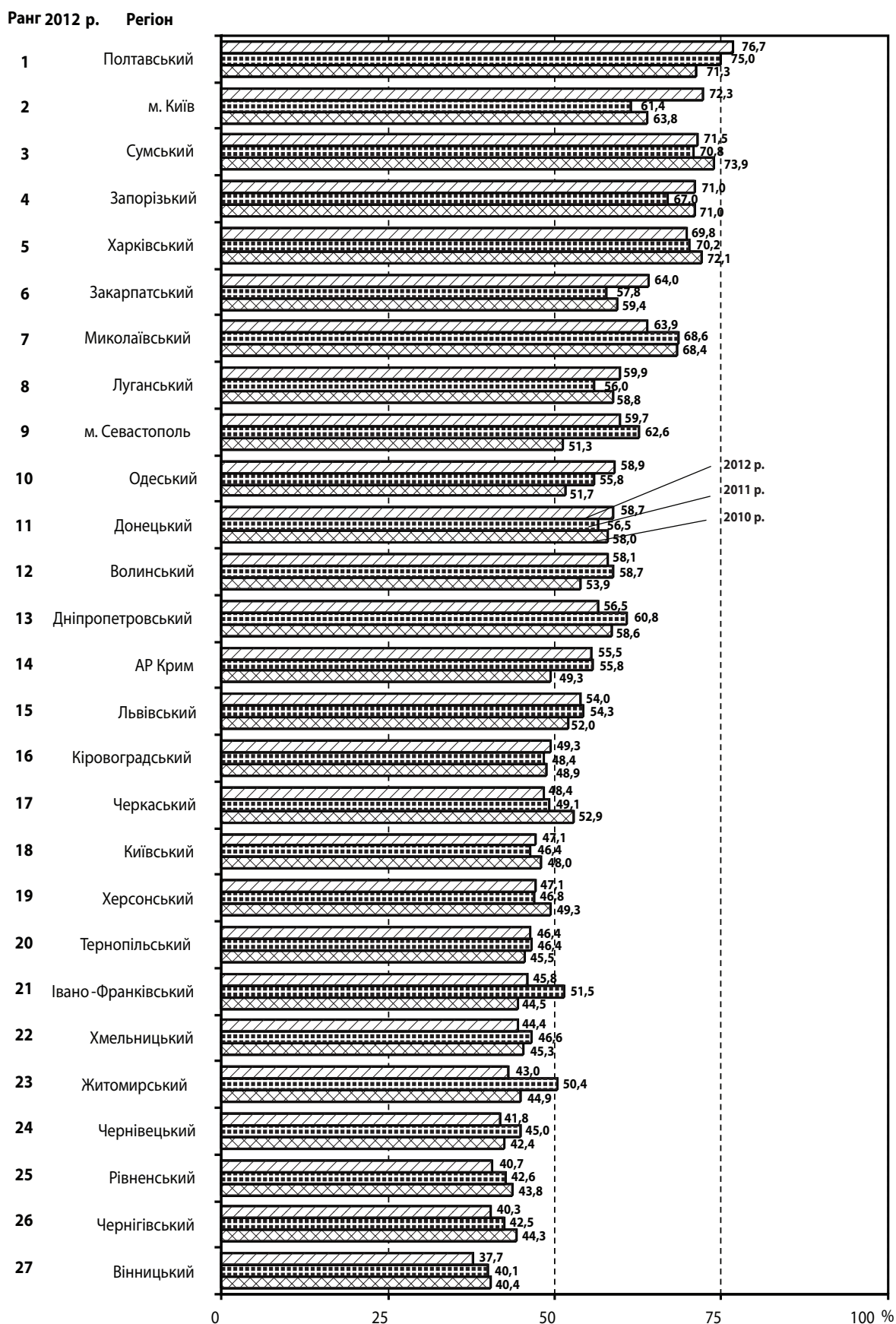

Рис. 5. Діаграма розподілу регіонів України в 2010 – 2012 роках за значенням економічної складової інтегрального показника сталого розвитку

Ранг 2012 р. Регіон

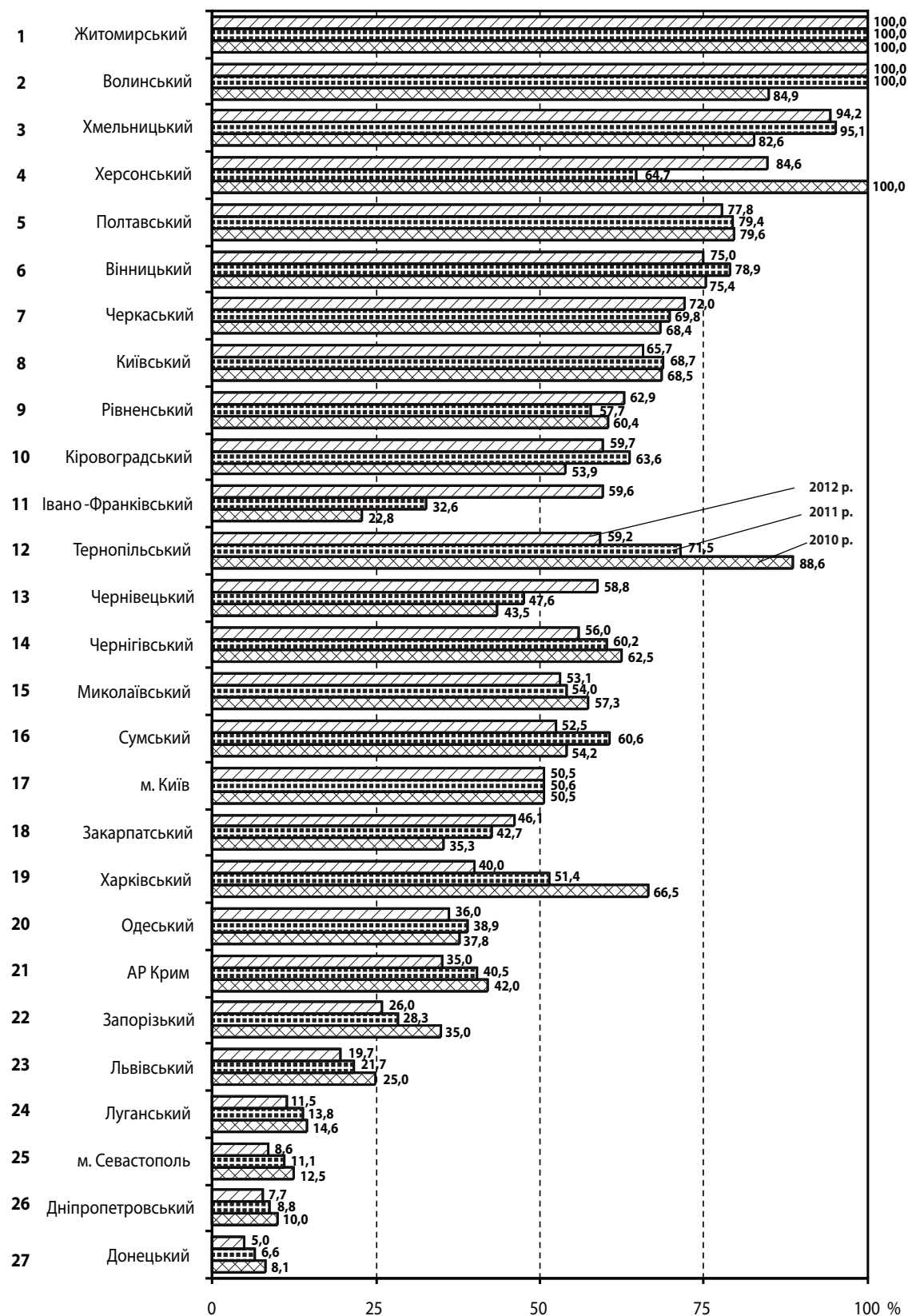

Рис. 6. Діаграма розподілу регіонів України в 2010 – 2012 роках за значенням екологічної складової інтегрального показника сталого розвитку

між собою переважна їх більшість мають суттєві проблеми у соціальній, економічній та екологічній сферах. Аналіз проблемних напрямів розвитку соціальної сфери регіонів країни виявив, що такими є низький рівень доходів населення та демографічні проблеми відтворення населення. Проблемними напрямками розвитку економічної сфери сталого розвитку українських регіонів є низькі рівні загальної продуктивності виробництва, технологічного рівня продукції, що пов'язано з недостатнім фінансуванням НДДКР, та доходності регіональних бюджетів. В екологічній сфері сталого розвитку регіонів крім її загального низького рівня спостерігається суттєва диференціація, особливо низьким рівнем характеризуються промислові регіони країни.

Отже, на основі проведеної комплексної структурної оцінки сталого розвитку можуть бути обґрунтовані цілі та стратегічні напрями покращення збалансованого розвитку країни та регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анализ, прогнозирование и регулирование социальной устойчивости регионов : коллективная монография / ФГБОУ ВПО «СПбГГТУ»; [под общ. ред. Н. В. Панковой]. – СПб. : Изд-во «ЛЕМА», 2012. – 531 с.
2. Аралбаева Ф. З. Технология оценки региона как системы, обеспечивающей развитие муниципального образования / Ф. З. Аралбаева // Проблемы современной экономики. – 2008. № 2 (26) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1911>
3. Бобылев С. Н. Индикаторы устойчивого развития: региональное измерение : [пособие по региональной экологической политике] / под ред. В. М. Захарова. – М. : Акropolis, ЦЭПР, 2007. – 60 с.
4. Борисевич В. И. Экономика региона : учеб. пособие / В. И. Борисевич, П. С. Гейзлер, В. С. Фатеев. – Минск : БГЭУ, 2002. – 432 с.
5. Боташева Л. С. Оценка устойчивости развития отраслей экономики региона / Л. С. Боташева // Аудит и финансовый анализ. – 2009. № 1. – С. 1 – 5.
6. Гаркавая В. Г. Интегрированная оценка устойчивости развития регионов / В. Г. Гаркавая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/CCN/Economics/13_garkavaja.doc.htm
7. Горяня І. В. Формування методики оцінювання сталості розвитку регіонів / І. В. Горяня // Економічний аналіз. – 2013. – Т. 14, № 1. – С. 59 – 63.
8. Джерештиева Ф. Исследование понятия и критериев устойчивого развития / Ф. Джерештиева // Бизнес в законе. – 2010. – № 4. – С. 206 – 209.
9. Дохолян А. С. Проблемы устойчивого развития экономики региона / А. С. Дохолян // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/99-4975>
10. Качинский А. Б. Индикаторы национальной безопасности: визначення та застосування їх граничних значень / А. Б. Качинский. – К. : НІСД, 2013. – 104 с.
11. Кушнарєва О. С. Методы оценки устойчивости развития региона на примере Приморского Края / О. С. Кушнарєва, Ю. Г. Мигунов // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 3. – С. 267 – 270.
12. Ляшенко І. М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку / І. М. Ляшенко. – К. : Вища школа, 1999. – 236 с.
13. Мартынов К. П. Методика оценки устойчивости развития региональной аграрной сферы / К. П. Мартынов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2013/8/ekonomika/martynov.pdf
14. Національна парадигма сталого розвитку України / за ред. проф., академіка НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К. : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
15. Пельмская О. В. Формирование комплексного показателя устойчивого развития строительного предприятия / О. В. Пельмская // Управление экономическими системами. Электронный журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs-39-392012/item/1153-2012-03-20-06-30-56>
16. Пономарев Д. Л. Анализ устойчивости развития регионов Сибири и Дальнего Востока за 2002 – 2008 гг. / Д. Л. Пономарев // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. – 2009. – № 12 (62) – С. 111 – 116.
17. Растопчина Ю. Л. Индикаторы устойчивого развития как инструмент оценки развития сельского хозяйства и сельских территорий / Ю. Л. Растопчина, Е. И. Ковалева // Молодой ученый. 2012. № 11. С. 195 – 197.
18. Сталій розвиток регіонів України / наук. кер. М. З. Гуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 197 с.
19. Регіони України 2013 : статистичний збірник. Ч. 1 / Держкомстат України; [за ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Держкомстат України, 2013. – 322 с.
20. Регіони України 2013 : статистичний збірник. Ч. 2 / Держкомстат України; [за ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Держкомстат України, 2013. – 783 с.
21. Хомяченкова Н. А. Механизм интегральной оценки устойчивости развития промышленных предприятий : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Н. А. Хомяченкова. – М. : 2011. – 20 с.
22. Indicators of Sustainable Development, UN Department for Policy Coordination and Sustainable Development, December, 1994.

REFERENCES

- Analiz, prognozirovanie i regulirovanie sotsialnoy ustoychivosti regionov [Analysis, Forecasting and social sustainability of the regions]. St. Petersburg: LEMA, 2012.
- Aralbaeva, F. Z. "Tekhnologiya otsenki regiona kak sistemy, obespechivaiushchey razvitie munitsipalnogo obrazovaniia" [Technology assessment of the region as a system that ensures the development of the municipality]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1911>
- Bobylev, S. N. Indikatory ustoychivogo razvitiia: regionalnoe izmerenie [Indicators of sustainable development: the regional dimension]. Moscow: Akropol; TsEPR, 2007.
- Borisevich, V. I., Geyzler, P. S., and Fateev, B. C. Ekonomika regiona [The economy of the region]. Minsk: BGEU, 2002.
- Botasheva, L. S. "Otsenka ustoychivosti razvitiia otrasley ekonomiki regiona" [Evaluation of sustainable development of the region's economy]. Audit i finansovyy analiz, no. 1 (2009): 1-5.
- Dzhereshtieva, F. "Issledovanie poniatii i kriteriev ustoychivogo razvitiia" [A study of the concept and criteria of

sustainable development]. *Biznes v zakone*, no. 4 (2010): 206-209.

Dokholian, A. S. "Problemy ustoychivogo razvitiia ekonomiki regiona" [Problems of sustainable development of the regional economy]. <http://www.science-education.ru/99-4975>

Garkavaia, V. G. "Integrirovannaia otsenka ustoychivosti razvitiia regionov" [Integrated assessment of sustainable regional development]. http://www.rusnauka.com/CCN/Economics/13_garkavaja.doc.htm

Horiana, I. V. "Formuvannia metodyky otsiniuvannia stalosti rozvytku rehioniv" [Formation evaluation methods sustainability of regional development]. *Ekonomichnyi analiz* vol. 14, no. 1 (2013): 59-63.

Indicators of Sustainable Development, UN Department for Policy Coordination and Sustainable Development, 1994.

Kushnareva, O. S., and Migunov, Yu. G. "Metody otsenki ustoychivosti razvitiia regiona na primere Primorskogo Kraia" [Methods for assessing the sustainability of development in the region as an example of Primorsky Krai]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 3 (2007): 267-270.

Khomiachenkova, N. A. "Mekhanizm integralnoy otsenki ustoychivosti razvitiia promyshlennykh predpriiatiy" [The mechanism of the integrated sustainability assessment of industrial enterprises]. *avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*: 08.00.05, 2011.

Kachynskiy, A. B. *Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia ikh hranychnykh znachen* [Indicators of national security: definition and application of the limit values]. Kyiv: NISD, 2013.

Liashenko, I. M. *Ekonomiko-matematychni metody ta modeli staloho rozvytku* [Economic-mathematical methods and models for sustainable development]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1999.

Martynov, K. P. "Metodika otsenki ustoychivosti razvitiia regionalnoy agrarnoy sfery" [Methods of assessing the sustainability

of regional development of the agrarian sector]. http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2013/8/ekonomika/martynov.pdf

Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [National paradigm of sustainable development of Ukraine]. : Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, 2012.

Ponomarev, D. L. "Analiz ustoychivosti razvitiia regionov Sibiri i Dalnego Vostoka za 2002 - 2008 gg." [Stability analysis of development of Siberia and the Far East for the 2002 - 2008 biennium]. *Vestnik Altayskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, no. 12 (62) (2009): 111-116.

Pelymskaia, O. V. "Formirovanie kompleksnogo pokazatelya ustoychivogo razvitiia stroitel'nogo predpriiatiia" [Formation of the complex index of sustainable development of the construction company]. <http://www.uecs.ru/uecs-39-392012/item/1153-2012-03-20-06-30-56>

Rehiony Ukrainy 2013 [Regions of Ukraine 2013]. Part 1. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2013.

Rehiony Ukrainy 2013 [Regions of Ukraine 2013]. Part 2. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2013.

Rastopchina, Yu. L., and Kovaleva, E. I. "Indykatory ustoychivogo razvitiia kak instrument otsenki razvitiia selskogo khoziaystva i selskikh territoriy" [Indicators of sustainable development as a tool to assess the development of agriculture and rural areas]. *Molodoy uchenyy*, no. 11 (2012): 195-197.

Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy [Sustainable Development of the Regions of Ukraine]. Kyiv: NTUU «KPI», 2009.

CONCEPTUALIZATION OF A DEMOGRAPHICALLY STABLE MODEL OF THE PENSION SYSTEM AND ECONOMIC ACTIVITY OF «THIRD AGE» PEOPLE: INTERACTION CONTEXT

© 2014 RAD N. S.

UDC 368.914.2

Rad N. S.

Conceptualization of a Demographically Stable Model of the Pension System and Economic Activity of «Third Age» People: Interaction Context

The objective of the article consists in studying the problems in the domestic pension system within the context of contemporary demographic imbalances. Proceeding from the correlation of the economically active population and the population having lost the earning capacity (as the basis for its financial balance), it is indicated that the pension insurance mechanism is susceptible to financial instability risks due to a growing trend towards population ageing. The study focuses on the availability of economic and personal prerequisites to extension of the limits of economic activity of people throughout their lifetime and during the "third age" period, as well as formation of a demographically stable model of pension insurance. Analysis of contemporary studies shows that transformation of the final (production) output from the material to the information and knowledge form has occurred within the context of domination of the innovative economic development vector and establishment of a "knowledge-driven economy", and its generation requires formation of a corresponding specialist training level. Collection, compilation and grouping of results of a survey conducted for the purposes of the study among 3.0 thousand Donetsk oblast residents representing varying age categories, education levels and occupations, have demonstrated that the primary incentive for continuation of labor activity to the vast majority of respondents is insufficiency of means to provide for vital needs. Problems and negative trends in pension insurance functioning found in the plane of overlying systemic imbalances in the demographic, labor, and pension spheres are singled out by analyzing legal framework provisions and scientific research. As a result of theoretical generalization and on the basis of the abstract and logical method, a conclusion is made concerning practicality of forming a demographically stable framework of pension system functioning by realizing professional abilities of people considering the present-day development requirements. Propositions are developed aimed at improvement of the modern pension system framework by realizing economic activity of "third age" people. Implementation of the listed propositions will allow ensuring improvement in the demographic and financial stability of the pension system and senior citizens' social security level within the context of innovative economic development. Prospects for future studies in this area consist in the development of an integral pension system framework resistant to imbalances and risks of an instable social environment.

Keywords: pension system, population ageing, financial imbalance, economic activity, "third age", knowledge-driven economy, problems, development

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 20.

Rad Nataliya S. – Candidate of Sciences (Economics), Deputy Head of the Department, General Directorate of Pension Fund of Ukraine in Donetsk region (vul. Universytetska, 91, 83073, Ukraine)

Email: NRad2@yandex.ru

УДК 368.914.2

УДК 368.914.2

Рад Н. С. Концептуалізація демографічно стабільної моделі пенсійної системи та економічної активності людей «третього віку»: контекст взаємодії

Целью статьи является исследование проблем отечественной пенсионной системы в условиях современных демографических дисбалансов. Основываясь на соотношении экономически активного населения и населения, утратившего трудоспособность (как основу ее финансовой устойчивости) отмечено, что механизм пенсионного страхования подвержен риску финансовой нестабильности из-за усиливающейся тенденции старения населения. Исследование сфокусировано на наличии экономических и личностных предпосылок для расширения рамок экономической активности людей на протяжении всей жизни и в «третьем возрасте» и формирования демографически устойчивой модели пенсионного страхования. Анализ современных исследований показал, что в условиях доминирования инновационного вектора экономического развития и становления «экономики знаний» произошла трансформация конечного продукта (производства) от материальной к информационно-знаниевой форме, для генерирования которого необходимо формирование соответствующего уровня специалистов. Сбор, обобщение и группировка результатов проведенного в рамках исследования опроса 3,0 тысяч жителей Донецкой области различных возрастных категорий, уровня образования и профессиональной принадлежности показал, что основным побудительным мотивом для продолжения трудовой деятельности подавляющей частью респондентов считается недостаточность средств для обеспечения жизнедеятельности. Путем анализа положений нормативной базы и научных исследований выявлены проблемы и негативные тенденции в функционировании пенсионного страхования, которые находятся

Рад Н. С. Концептуалізація демографічно стабільної моделі пенсійної системи та економічної активності людей «третього віку»: контекст взаємодії

Метою статті є дослідження проблем вітчизняної пенсійної системи в умовах сучасних демографічних дисбалансів. Виходячи зі співвідношення економічно активного населення та населення, що втратило працездатність (як основу її фінансової збалансованості), зазначено, що механізм пенсійного страхування є чутливим до ризиків фінансової нестабільності з причини зростаючої тенденції старіння населення. Дослідження сфокусовано на наявності економічних та особистісних передумов для поширення меж економічної активності людей протягом усього життя та в «третьому віці» і формування демографічно стабільної моделі пенсійного страхування. Аналіз сучасних досліджень показав, що в умовах домінування інноваційного вектору економічного розвитку становлення «економіки знань» відбулась трансформація кінцевого продукту (виробництва) з матеріальної до інформаційно-знаннєвої форми, для генерування якого необхідно формування відповідного рівня фахівців. Збір, узагальнення та групування результатів проведеного в межах дослідження опитування 3,0 тисяч мешканців Донецької області різних вікових категорій, рівня освіти та професійної належності показав, що основним збуджувальним мотивом для подовження трудової діяльності переважною частиною респондентів вважається недостатність коштів для забезпечення життєдіяльності. Шляхом аналізу положень нормативної бази та наукових досліджень виявлено проблеми та негативні тенденції у функціонуванні пенсійного страхування, що знаходяться в площині нашарування си-

в плоскості наслонення системних дисбалансів в демографічній, трудовій та пенсійній сферах. В результаті теоретичного обобщення і на основі абстрактно-логічного методу зроблено висновок про доцільність формування демографічно сталої концепції функціонування пенсійної системи шляхом актуалізації професійних здібностей людей з урахуванням сучасного розвитку. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення концепції сучасної пенсійної системи шляхом актуалізації економічної активності осіб «третього віку». Реалізація перелічених пропозицій дозволить забезпечити підвищення ступеня демографічної та фінансової сталості пенсійної системи і рівня соціальної захищеності пенсіонерів у контексті інноваційного розвитку економіки. Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є розробка цілісної концепції пенсійної системи, спроможної протистояти дисбалансам і ризикам нестабільного суспільного середовища.

Ключевые слова: пенсияная система, старение населения, финансовая несбалансированность, экономическая активность, «третий возраст», экономика знаний, проблемы, развитие

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 20.

Рад Наталия Сергеевна – кандидат экономических наук, заместитель начальника, Главное управление Пенсионного фонда Украины в Донецкой области (ул. Университетская, 91, Донецк, 83073, Украина)

Email: NRad2@yandex.ru

стемних дисбалансів у демографічній, трудовій та пенсійній сферах. У результаті теоретичного узагальнення та на підставі абстрактно-логічного методу зроблено висновок про доцільність формування демографічно сталої концепції функціонування пенсійної системи шляхом актуалізації професійних здібностей людей з урахуванням сучасного розвитку. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення концепції сучасної пенсійної системи шляхом актуалізації економічної активності осіб «третього віку». Реалізація перелічених пропозицій дозволить забезпечити підвищення ступеня демографічної та фінансової сталості пенсійної системи і рівня соціальної захищеності пенсіонерів у контексті інноваційного розвитку економіки. Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є розробка цілісної концепції пенсійної системи, спроможної протистояти дисбалансам і ризикам нестабільного суспільного середовища.

Ключові слова: пенсійна система, старіння населення, фінансова незбалансованість, економічна активність, «третій вік», економіка знань, проблеми, розвиток

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 20.

Рад Наталія Сергіївна – кандидат економічних наук, заступник начальника, Головне управління Пенсійного фонду України в Донецькій області (вул. Університетська, 91, Донецьк, 83073, Україна)

Email: NRad2@yandex.ru

The successful functioning of the pension system depends on many factors. The main include demographic component. It is considered that the basis of the financial balance of the pension system is the optimal ratio of economically active (working) and disabled people (pensioners). After all, these two categories of people form the income and expenses of any pension system. However, one of the main distinguishing features of the modern development of society is the continuous aging process. Under such circumstances, the pension system is vulnerable to demographic imbalances, and should take into account these risks. At first glance, the problem of an aging population in the pension system can be solved by extending the retirement age and the period of insurance. Many states do that. Ukraine in 2011, took a similar decision. [1] However, this path is fraught with many negative consequences. The first negative impact affects the labor market. For young professionals the extension of the period of work for older workers leads to a significant narrowing of opportunities to find work (slows down the release of jobs). At the same time, the risks of losing their jobs due to the reduction and loss of physical (corresponding to the requirements of the time) and professional abilities in old age also tends to strengthen. We emphasize that the elderly are more likely to face problems of working categories of discrimination at work (reduction, demotion, other). From an economic point of view, the use of irrelevant (physically worn out and no longer in compliance with the intellectual needs) elderly workforce also significantly affects the efficiency of the economic development of the state. Around the problem of finding an optimal demographically stable model of the pension system in an aging population there's an on-going debate.

The study of various problems in the functioning of the pension system, many scholars and practitioners dedicated their work, including Ossetskiy V. L., Tatomir I. L., Miklyayeva A. V., Yuriy S. I., Kizima T. O., Roik V. D., Safonova V. E., Yakunin V. I. and many others. However, existing approaches to the formation of a demographically sustainable pension sys-

tem in transforming the socio-economic environment are not examined fully. In particular, the possibility of building post economic – the active period of a person's life in the context of improving the efficiency of the pension system requires further study, which confirms the relevance of the study.

Thus, **the aim of the article** is to analyze the specific problems in the functioning of modern pension system caused by the existing demographic imbalances, providing proposals to improve the efficiency of pension insurance by expanding the range of cost – the active period of the people of the «old age» in order to form a more demographically sustainable model of national pension system.

Hypothesis of the study is the assertion of the potential for improving the efficiency of pension insurance by expanding economically – the active period of life of people of the «old age» in order to enhance the sustainability of the modern model of the pension system to demographic imbalances.

The methodology of the study. In order to verify the hypotheses of the study the general scientific methods were applied: generalization, grouping analysis (the current pension legislation, scientific views on the demographic problems of pension insurance and ways to optimize it), as well as a questionnaire on various aspects of economic expansion – within the active period. The abstract and logical method was used to draw conclusions.

The main material of the article with the justification of the obtained scientific results. Transformation processes of socio-economic sectors of the state gives the characteristic features of the development of the national pension system. For example, the search for effective ways to improve the social protection of the elderly is happening in the face of rapid aging of the population. At the same time the significant changes in the structure of population ratios determine application of increasingly diverse forms of pension insurance. The introduction (2004) of its three-tier model consisting of solidarity and funded systems of compulsory state pension insurance system

and private pension provision [2; 3] can be regarded as the ability to create a modern pension system which is more resilient to risks. However, the practice of functioning of the national pension system shows that the pre-reform issues (very low pension benefits, the financial imbalance in the pension system, etc.) continue to occur. Let's note that such an attempt is considered to be an effective way to remedy the consequences of demographic imbalances by increasing the retirement age has not brought positive results [1; 4, p. 92]. The balance of the budget of the Pension Fund of Ukraine has not been achieved; the conditions to increase pension payments were not established as well. Instead, the tension in the labor market increased as a result of reduction of jobs because of senior citizens continuing to work. Thus, the complex of conceptualization problems of the pension system in the face of increasing demographic risk continues to require permission.

It is noteworthy that the efficiency of the three-tier pension system is largely determined not only by participation but also the ability to understand the effect of the financial mechanism of different types of pension insurance in the long run for everyone involved.

Therefore, on the one hand, the need to justify all the components of pension supply is gaining its urgency and determination of its optimal proportions as a national redistributive mechanism [5, p. 53]. On the other hand, the most important task in the context of what has been said is the development of effective behavioral strategies and patterns of life in the country's population [3, p. 92]. It should be emphasized that the comprehensive nature of the pension system and the diversity

of its members directly contribute to the formation within the pension relationship varied interests. We believe that in such circumstances, the viability of the concept of the pension system depends on its ability to reach and satisfy all existing interests. Among researchers there is no unanimous conviction of the person's expressed need to remain economically active throughout life and in old age. However, statistics show that a significant part of Ukrainian pensioners continue to engage in economic activity. At the beginning of 2013 of 13,035.8 thousand pensioners 1865.1 thousand or 14.3% were working [6, p. 42, 66]. Noteworthy are the reasons for continued employment. According to a survey conducted by the author among 3,0 thousand inhabitants of Donetsk oblast of different age and occupation, 51.2% of respondents need to continue their economic activities (labor relations) because of insufficient income to support their everyday activities, 25.4% - the need to meet their usual necessities of life, 12.5% - need to be integrated into a specific social environment. Only 10.9% of respondents expressed a desire to acquire new knowledge to enhance competitiveness in the labor market and the expansion of professional range for the purpose of career advancement. Thus, among a growing number of people there is a need to maintain their professional skills up to date for various reasons. This position is reflected in the widely spread concept of learning throughout life. This approach allows a person to make more efficient use and to extend the maximum period of economic activity for a more financially stable life strategy of social protection (high wages and pensions). Main features of the age periods of pension rights within relationships are shown in Table 1.

Table 1

Main possibilities to realize the concepts of education throughout the whole life

Participants of relations	Main possibilities
Senior citizen	Meeting own needs of material support and socialization of the individual in society, as well as improving the quality of life
People of economically active age	Ability to maintain the economic activity up to date and planning prospects for financial level of material security
People younger than economically active age	The opportunity to observe more active forms of economic behavior of older people and use it in your own life
Employer	Having the opportunity to employ more professional actualized workers
State	Increase of material support of workers and their participation in economic activities and in the formation of the GDP
Society	More effective participation of elderly people in contemporary social life stabilization of intergenerational relations

Sources: author's research

Note that the possibility of continuing the economically active period of a person's life is caused by the requirements of modern social development. At the same time, the declared principles of the Constitution of Ukraine, the welfare state provide for the creation of conditions for the full realization of the individual [7; 8, p. 319]. And it was noticed that the other way to express and implement their knowledge and skills, except through labor, the nature of human society does not incorporate [9, p. 62]. In the context of the above said, work is seen not only as a means to create a certain level of wealth, but also for creativity and abilities. We believe that this is the essence

of effective and valuable work. However, in today's society the stereotypes about the ability of highly productive labor only at a young age were developed and maintained, reducing professional and personal characteristics of the elderly. The author Miklyaieva A. V. emphasized that the age stereotypes exist in the space of human interaction by giving each age stage some specific characteristics [10, p. 67]. Matveiev M. Ya. underlined that each stage of human age is characterized by a special state, due to its natural and acquired properties. These qualities define the features of people's participation in educational, industrial, scientific and cultural life [11, p. 51-55]. A post-production

stage is characterized by the author as a period of knowledge or intellectual rent. Thereby implying that there are promising opportunities of use of this experience in the activities.

It is believed that in fact the decision to continue or to determine the moment of ending of the economic activity is taken independently by the person [5, p. 52]. One of the main reasons that lead to this choice is the loss of ability to work. It should be emphasized that the presence of industries with hazardous and difficult working conditions (energy, coal, metallurgy, mechanical engineering, etc.) in the real sector of the economy greatly accelerates the loss of physical ability to work and early retirement age for this category of workers. And the influence of unfavorable factors on the livelihoods of people in old age, according to Roik V. D., leads to further marginalization of the social group and of social dependency, financially overburdening the society [5, p. 49]. In her turn, Semyenova V. V. draws attention to the significant reduction in social capital among older people due to the loss of the predominant part of life opportunities and choices [12, p. 236]. We believe that in the absence of changes in the functioning of the existing order of social and labor sphere (with respect to the elderly) and the continued growth of human longevity, negative processes of social inferiority will only grow and take various forms.

It's appropriate to note that the negative demographic trend of population aging apart from increasing the load on the pension system also means the restriction of the labor market that will have an effect later on increasing labor shortages. In this context, the researcher can agree with Roik V. D., who deems it necessary to replace the old type of economy with labor-saving formats of use of the country's labor potential [5, p. 52]. It is important to consider that in deciding whether to extend the period and the range of employment of a person first of all it has to be the person's deliberate desire that is presupposed. However, in the course of a survey of residents of Donetsk region on the question of the attitude to the prospect of continued employment 49% of respondents said they would not like that, and only 14.3% were positive about it. The rest allow this possibility only under certain conditions (27.1%) and were not able to determine the attitude to the question (9.4%). Importantly, expressing a desire to remain economically active respondents put a different meaning to the character of the potential employment opportunities. Thus, 52.1% of those polled expressed a preference for not challenging (physical or without physical activity) work, as well as the field of vocational level (25.2%). The highest qualification level was selected only by 22.7% of respondents. However, the focus on the innovative development of the country requires a corresponding transformation of all segments of professional training. A harmonization of targeting these two components, in our opinion, minimizes the possibility of terminating the process of professional improvement in any of its stages. However, the researchers strongly emphasize the need to stimulate it. It is noted that in accordance with the concept of continuous learning throughout life it requires the involvement of all elements of enabling a person needs to learn and being self-productive [5, p. 52]. Possibility of updating the professional level of the person contributes, in particular, the concept of dynamic capabilities, that in Lavrenko V. V. opinion, in fact, reveals a new mechanism of competitive advantage [13, p. 72]. The author connects them with such knowledge as strategic assets, the quality of which is subordinate to the or-

ganizational level of learning. Conceptually, training elderly or the «old age» implies an exceptionally integrated approach and «modernization» not only of professional knowledge, but also of contemporary life ideology, without which the full integration into the modern social life is impossible. Structural and logical scheme of conceptual provisions of education for the «old age» people in the context of the functioning of the national pension system is shown in Fig. 1.

Thus, the updating of the economic activity of the person in the «old age» can be considered the final stage of the educational process throughout life. The comprehensive nature of the concept suggests the presence of diverse effects of its impact on the labor sphere and socio-economic development of the state. And a man, who updated their knowledge and skills up to the level of modern professional requirements, can be considered an actualized economically active person. In the context of the development of the concept of education for people of the «old age» an actualized economically active person, in our opinion, can be represented as a participant in economic activity that has a set of advanced professional skills and expertise, skills and experience at a competitive level. This fact is believed to be important in an increasingly competitive labor market for more skilled jobs with high pay, appropriate social benefits and pension prospects. It was noted that such an age confrontation or conflict is also accompanied by increased formalization of boundaries in different age groups in the labor market [12, p. 237]. At the same time, in most developed countries, according to Soboleva I. V. there is a transition to a new type of employment which implies a different distribution of roles and factors of production in other forms of labor relations. Its main features, as the author points out, are: complexity and enrichment of all categories of work, increasing the role of creative work; increase the flexibility of labor relations, the spread of new and non-traditional forms of employment arrangements [14, p. 117]. At the same time, illustrating the main features of the content of the post-industrial society in the context of an integrated system of categories of the «new economy», Safonova V. Ye. notes the rapid structural changes in the direction of science as a direct productive force and service sectors, as well as the establishment of scientific work as a creative activity [15, p. 51]. The researchers also noted that the changes that we can observe with the advent of information technology, give jolt to the development of a new motivational tool, the use of which will make it possible to provide a high level of rotation of work [16, p. 51]. It is emphasized that the focus is primarily on the increase in demand for workers, which can be easily adapted to the technologically advanced working conditions.

Note that the controversy surrounding the problem-solving skills in age professional update generates a variety of approaches, based on the priorities of innovation and economic development.

It is assumed that in the system – model understanding system of education in the post-Soviet space has not been determined yet. Researchers Yakunin V. M. and Sulakshin S. S. emphasized that the Soviet school at the time was positioned as a polytechnic. At the moment, this imperative has lost its meaning. In their opinion, the most appropriate for achieving the objectives of economic development and increasing the innovative component is the breeding model (the goal is in selection during the preparation of highly qualified personnel)

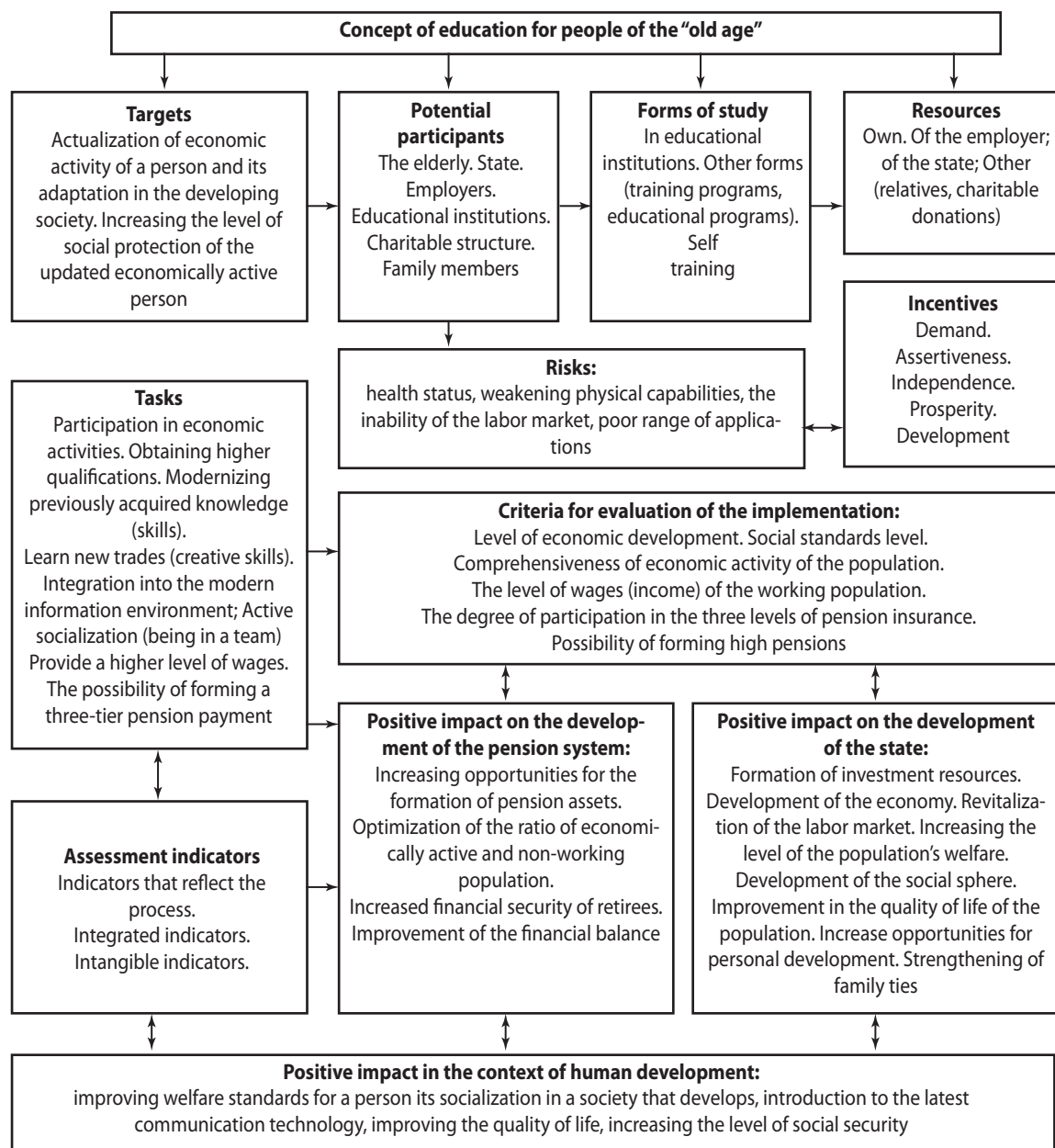

Fig. 1. Structural and logical scheme of conceptual provisions of education of the «old age» people in the context of the functioning of the national pension system

Sources: Elaboration of the author

and educational (the goal is the formation of work ethic) [17, p. 59]. At the same time, referring to the scientific manpower and noting the high average age of researchers, the authors suggest an age restriction to carry on scientific research [17, p. 61-62], which in our opinion is quite polemical. Also there's the point of view that the resumption of disability associated with professional reprofiling in the context of post-industrial (information) society needs and the need of self-realization [3, p. 51]. It is important to bear in mind that due to the flexibility of professional reorientation greater freedom of the knowledge worker who does not require attachment to the means of production. This is indicated by Danilenko L. N., stressing that such employees already own the means of production, that is, the knowledge that they hold [9, p. 67]. Consequence of this

is the high mobility of such workers in the conditions of not stable economic environment.

However, the survey results show a variety of priorities for the use of updated professional knowledge of those «old age». The majority of respondents suggested the use of new knowledge in the work performed at a better level (35.5%). Prospects of continuation of economic activity on another workplace were regarded by 13.5% in business – 17.8%, in the creative or scientific activities – 5.9%. In addition, the prospect of using the knowledge gained was associated also with the personal lives of the respondents (17.8%), in order to maintain social bonds – 5.9%, in volunteer or community work – 3.6%.

Thus, the updating of professional competence throughout their lives, and especially in the «old age» suggests a harmo-

nious incorporation of the system of social relations. As a part of the pension system functioning this concept is able to revive the sphere of economic activity and to give a positive impulse to the development of pension insurance. The main provisions of the conceptual model of the pension system in the context of the educational mainstreaming of economic activity of "old age" people in the schematic are shown in Fig. 2.

Of particular importance in the context of conceptualizing demographically sustainable pension system is a factor of unemployment, the meaning of the concept which is gradually evolving. It is noted that in the context of social risks, unemployment cannot be considered only as an individual person's risk as a result of inaction or unwillingness to work [18, p. 78]. In particular, one of the most common manifestations of un-

employment can be regarded as the result of the imbalance between supply and demand for certain categories of occupations in the labor market. In this case, the problem of no demand occurs even among highly qualified specialists. In the concept of learning throughout life such a negative situation can be corrected by modifying the existing, obtaining new or additional professions conversion. Note that getting a new education extends the preparatory period before the start of work and shortens the period of its economic activity. In today's pension insurance system the restriction of the insurance period (during full-time forms of education a person is not an insured person) causes a corresponding impact on the formation of their pension assets. Thus, this negative factor should be resolved by harmonizing vectors of economic development and education.

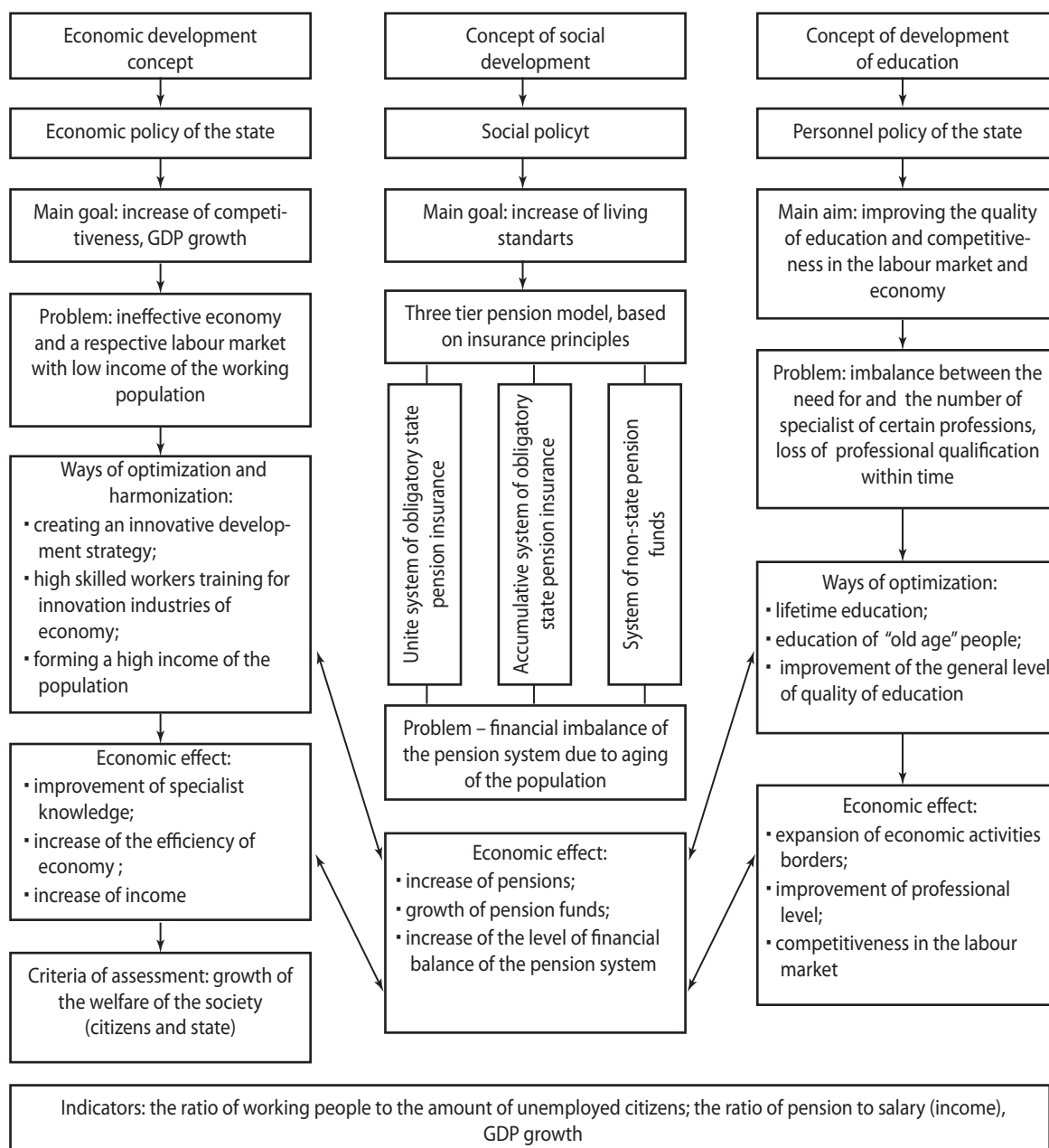

Fig. 2. Conceptual model of the pension system in terms of updating the economic activity of the people of the «old age»

Sources: Development of the author

A feature of the current pension system, which has a direct potential impact on the person's educational process (life-long), is the presence of capitalization tools through a funded system of compulsory state pension insurance system and private pension provision. The successful operation of accumulative pension insurance forms requires active participation of insured persons at all stages of the formation of pension savings and investment income. Participants of pension relations are expected to have a necessary level of financial knowledge. Direct control of the active participants of accumulative forms of pension insurance is considered as one of the factors to strengthen the quality characteristics of the pension relationship. However, the researchers noted a low demand for financial knowledge among bulk of the population and misunderstanding their practical role [19, p. 23]. This author sees as the main reason for the existing level of financial illiteracy. They conclude on the need to overcome the rapid frankly ignorant attitude of the majority of Ukrainians to their money and to unexpected financial future, as well as the formation of their philosophy of self-reliance, so that everyone can achieve financial independence and preserve it throughout life [19, p. 23]. In the context of the educational concept the problem requires the development and consolidation on the methodological and normative level.

We emphasize that the globalization trend in the development and use of knowledge is becoming increasingly dominant factor in the formation of effective economic environment and labor relations. Noted that such a universal approach to the «knowledge for development» should also help to change (adjust) the national standards of work [20, p. 139]. After all, the knowledge society places new demands on labor productivity due to changes in the final product delivered to the market. The author pointed out that the final product is often not material, but has a «knowledge – information» form. It is believed that such a character of work is able to make the domestic economy truly modern and efficient. However, the survey conducted by the author showed that the respondents considered non-productive sectors of activity (60.7%) the most promising for the continuation of the professional activity, of which the public service was 9.0%, the social protection of the population – 5.9%, education – 7.3 % art – 6.8%, services – 7.7%, the scope of health care – 5.4%, other – 18.6%. Only 33.6% of those polled expressed a preference for the industrial sector: manufacturing (10.2%), business (18.9%), agriculture (4.5%) and science (5.7%). The title indicates the absence of attractive incentives for professionals in the real sector of the national economy, where they could see the use of their abilities. This requires settlement in the concept of high-quality professionals in the process of becoming «knowledge economy». Effective motivational factors, in our opinion, may make investment (at the national and personal levels) in intellectual improvement professionals through continuing education and self-education, the creation of high-tech conditions, a more flexible timing control the use of labor, high wages, a reflection on the level of pension assets, which also requires regulatory settlement.

Findings from the study. To summarize, we can conclude that the mechanism laid down in the pension insurance potential to improve the level of social security and the effectiveness of the socio-economic development of the state is not implemented fully. The hypothesis of the study of a potential

increase of efficiency of modern pension system by updating the cost – the active period of life of people of the «old age» and to strengthen its demographic stability was confirmed. The study showed the presence of obstacles to activate stimulating factors and increase the efficiency of pension insurance. Lack of adequate features of modern social development concept to mainstream professional opportunities for the «people of the old age» led to the spread of false social stereotypes about low professional assessment of older people in different professional categories and the manifestation of age discrimination in employment relations. This circumstance makes it necessary to revise the national educational concepts. In the context of the provisions of the pension insurance and «knowledge society» extension of the period of economic activity and its actualization for citizens of «old age» is considered, in our opinion necessary and expedient.

Thus, in order to address the listed in the article problematic issues within the framework of a three-tier pension system and the educational concept of the state, in our opinion, it is necessary:

1. Activate the methodological and regulatory compliance conceptual orientation vectors of economic and educational spheres for the corresponding expansion of the range of economic activity of people of the «old age.»
2. Develop and introduce a conceptual model «of economic activity actualized people «old age» in the context of pension insurance by the development of opportunities of the real sector of the economy, education policies and administration of the labor market.
3. Develop a system of incentives and motivational factors in the implementation of the conceptual model «of economic activity actualized people “old age” in the context of pension insurance in the state and personal level.

Implementation of these proposals will enhance the development of pension insurance, increase the effectiveness of pension insurance and raise the level of social protection of pensioners in the context of further socio-economic development of the society.

Prospects for further research in this direction are the development of a holistic concept of the pension system and the harmonization of its functioning in the social environment.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 № 3668-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
3. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
4. Никифорова О. Н. Пенсионное обеспечение в системе социальной защиты населения: монография / О. Н. Никифорова. – М. : ИНФРА-М, 2013. – 124 с.

5. Роик В. Д. Пенсионная система России: вызовы XXI века и пути модернизации / В. Д. Роик. – СПб. : Питер, 2012. – 256 с.
6. Соціальний захист населення України : статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2012. – 128 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-вр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
8. Волгин Н. А. Социальная политика. Энциклопедия / Н. А. Волгин; [под ред. д. э. н., проф. Н. А. Волгина и д. ф. н., проф. Т. С. Сулимовой]. – М. : Альфа-Пресс, 2006. – 416 с.
9. Даниленко Л. Н. Социогуманитарный фон и факторы модернизационных процессов и создания новой экономики в России : монография / Л. Н. Даниленко. – М. : ИНФРА-М, 2013. – 160 с.
10. Микляева А. В. Возрастная дискриминация как социопсихологический феномен : монография / А. В. Микляева. – СПб. : Речь, 2009. – 160 с.
11. Матвій М. Я. Маркетинг знань: методологічний та організаційний аспекти : монографія / М. Я. Матвій. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 448 с.
12. Семенова В. В. Социальная динамика поколений: проблемы и реальность / В. В. Семенова. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 271 с.
13. Лавренко В. В. Організаційне навчання на основі концепції динамічних здібностей // Економічна теорія. – 2011. – № 4. – С. 65 – 72.
14. Соболева И. В. Человеческий потенциал российской экономики: проблемы сохранения и развития / И. В. Соболева; Ин-т экономики РАН. – М. : Наука, 2007. – 202 с.
15. Сафонова В. Е. Знання як стратегічний ресурс «нової економіки»: еволюція поглядів // Економічна теорія. – 2012. – № 2. – С. 43 – 51.
16. Осецький В. Л. Поступ системи мотивації праці: від матеріалізації до постматеріалістичних цінностей / В. Л. Осецький, І. Л. Татомир // Економічна теорія. – 2011. – № 2. – С. 47 – 57.
17. Якунин В. И. Образование как фактор экономического развития : монография / В. И. Якунин, С. С. Сулакшин, В. Э. Багдасарян, М. С. Нетесова. – М. : Научный эксперт, 2008. – 104 с.
18. Надрага В. Ризик безробіття у розрізі професійних груп / В. Надрага // Економічна теорія. – 2014. – № 1. – С. 76 – 84.
19. Юрій С. І. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій / С. І. Юрій, Т. О. Кізіма // Фінанси України. – 2012. – № 2 (195). – С. 16 – 25.
20. Семів Л. К. Трудова діяльність в економіці знань: підходи до оцінки впливу знаннєвих факторів / Л. К. Семів, У. Є. Гузар // Регіональна економіка. – 2011. – № 3 (61). – С. 131 – 140.
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
- [Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>
- Лавренко, В. В. "Orhanizatsiine navchannia na osnovi kontseptsii dynamicnykh zdibnostei" [Organizational learning based on the concept of dynamic capabilities]. *Ekonomiczna teoriia*, no. 4 (2011): 65-72.
- Mikliaeva, A. V. *Vozrastnaia diskriminatsiia kak sotsiopsikhologicheskii fenomen* [Age discrimination as a socio-psychological phenomenon]. St. Petersburg: Rech, 2009.
- Matviiv, M. Ya. *Marketynh znan: metodolohichni ta orhanizatsiyni aspekty* [Marketing knowledge: methodological and organizational aspects]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2007.
- Nikiforova, O. N. *Pensionnoe obespechenie v sisteme sotsialnoy zashchity naseleniia* [Retirement benefits in the social protection system]. Moscow: INFRA-M, 2013.
- Nadraga, V. "Ryzik bezrobittia u rozrizi profesiinykh hrup" [The risk of unemployment in terms of occupational groups]. *Ekonomiczna teoriia*, no. 1 (2014): 76-84.
- Osetskyi, V. L., and Tatomyr, I. L. "Postup systemy motyvatsii pratsi: vid materializatsii do postmaterialistychnykh tsinnosti" [Progress of work motivation: the materialization to post-materialistic values]. *Ekonomiczna teoriia*, no. 2 (2011): 47-57.
- Roik, V. D. *Pensionnaia sistema Rossii: vyzovy XXI veka i puti modernizatsii* [The pension system in Russia: Challenges of the XXI century and the way of modernization]. St. Petersburg: Pyter, 2012.
- Sotsialnyi zakhyst naselennia Ukrainy [Social protection in Ukraine]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.
- Soboleva, I. V. *Chelovecheskii potentsial rossiyskoy ekonomiki: problemy sokhraneniia i razvitiia* [Human potential of the Russian economy: problems of conservation and development]. Moscow: Nauka, 2007.
- Safonova, V. IE. "Znannia iak stratehichniy resurs «novoi ekonomiki»: evoliutsiia pohliadiv" [Knowledge as a strategic resource "new economy": the evolution of views]. *Ekonomiczna teoriia*, no. 2 (2012): 43-51.
- Semenova, V. V. *Sotsialnaia dinamika pokoleniy: problemy i realnost* [Social dynamics of generations: problems and reality]. Moscow: ROSSPEN, 2009.
- Semiv, L. K., and Huzar, U. IE. "Trudova diialnist v ekonomitsi znan: pidkhody do otsinky vplyvu znannievykh faktoriv" [Gainful employment in the knowledge economy: approaches to assessing the impact of knowledge factors]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (61) (2011): 131-140.
- Volgin, N. A. *Sotsialnaia politika. Entsiklopediia* [Social policy. Encyclopaedia]. Moscow: Alfa-Press, 2006.
- Yurii, S. I., and Kizyma, T. O. "Finsanova hramotnist naselennia v dialektytsi suchasnykh osvitykh tendentsii" [Financial literacy in the dialectic of modern educational trends]. *Finansy Ukrainy*, no. 2 (195) (2012): 16-25.
- Yakunin, V. I. et al. *Obrazovanie kak faktor ekonomicheskogo razvitiia* [Education as a factor of economic development]. Moscow: Nauchnyi ekspert, 2008.

REFERENCES

Danilenko, L. N. *Sotsiogumanitarnyy fon i faktory modernizatsionnykh protsessov i sozdaniia novoy ekonomiki v Rossii* [Sociohumanities background factors and modernization processes and the creation of a new economy in Russia]. Moscow: INFRA-M, 2013.

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНЕРЦІЙНОСТІ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

© 2014 ТЕРОВАНЕСОВ М. Р.

УДК 330.342:378.1

Терованесов М. Р.

Методичні підходи до оцінки інерційності розвитку вищої освіти

Стаття присвячена проблемам підвищення ефективності вищої школи, за рахунок удосконалення її управління. Розглянуто основні інструменти контролю якості вищої освіти в Україні та у розвинених країнах, які включають акредитацію, аудит, моніторинг та оцінку. Доведено, що у якості критерію оцінки якості підготовки випускників можна використовувати інерційність розвитку вищої школи. Запропоновано метод її обчислення на основі рейтингової та статистичної інформації. Він базується на порівнянні основних показників функціонування системи із так званими еталонними. Індикаторів використовуються групи показників, що характеризують складові інерційності освіти: економічна маса, зовнішні впливи і часові параметри. Виправданість такої оцінки визначається фактичним порівнянням освітніх систем і наочністю використання відносних величин. Розроблено алгоритм оцінних процедур. Вірогідність отриманої величини визначається похибкою вихідних оцінок і джерел даних. Запропоновано підходи до оцінювання діяльності ВНЗ шляхом обчислення інерційності освітньої системи дозволяють визначити її величину у чисельному вираженні і використовувати в аналітичній роботі із оптимізації управління вищою школою.

Ключові слова: вища освіта, система управління, інерційність, якість, оцінні процедури

Бібл.: 11.

Терованесов Михайло Румелійович – кандидат технічних наук, доцент, декан, факультет інфраструктури та економіки залізничного транспорту, Донецький інститут залізничного транспорту Української державної академії залізничного транспорту (вул. Артема, 184, Донецьк, 83018, Україна)

Email: terovanesov@yandex.ru

УДК 330.342:378.1

UDC 330.342:378.1

Терованесов М. Р. Методические подходы к оценке инерционности развития высшего образования**Terovanesov M. R. Methodological Approaches to Evaluation of Developmental Rigidity of Higher Education**

Статья посвящена проблемам повышения эффективности образовательной системы за счет совершенствования ее управления. Рассмотрены основные инструменты контроля качества высшего образования в Украине и в развитых странах, которые включают аккредитацию, аудит, мониторинг и оценку. Доказано, что в качестве критерия оценки качества подготовки выпускников можно использовать инерционность развития высшей школы. Предложен метод ее вычисления на основе рейтинговой и статистической информации. Он базируется на сравнении основных показателей функционирования системы с так называемыми эталонными. В качестве индикаторов используются группы показателей, характеризующих составляющие инерционности образования: экономическая масса, внешние воздействия и временные параметры. Оправданность такой оценки определяется фактическим сравнением образовательных систем и наглядностью использования относительных величин. Разработан алгоритм оценочных процедур. Достоверность полученной величины определяется погрешностью исходных оценок и источников данных. Предложенные подходы к оценке деятельности ВУЗов путем вычисления инерционности образовательной системы позволяют определить ее величину в числовом выражении и использовать в аналитической работе по оптимизации управления высшей школой.

Ключевые слова: высшее образование, система управления, инерционность, качество образования, оценочные процедуры

Библ.: 11.

Терованесов Михаил Румельевич – кандидат технических наук, доцент, декан, факультет инфраструктуры и экономики железнодорожного транспорта, Донецкий институт железнодорожного транспорта Украинской государственной академии железнодорожного транспорта (ул. Артема, 184, Донецк, 83018, Украина)

Email: terovanesov@yandex.ru

The article discusses the problems of increasing effectiveness of higher education by means of improving its management. Primary instruments of higher education quality assurance in Ukraine and developed countries are considered, among them accreditation, audit, monitoring, and evaluation. It is proven that developmental rigidity of higher education can be viewed as a criterion for assessment of graduates' training quality. A method of its calculation on the basis of ratings and statistical data is proposed. It is based on the comparison of principal indices of system functioning with the so-called reference ones. Groups of indices describing education rigidity constituents are used as indicators, namely: economic weight, external influences, and temporal parameters. Such evaluation is justified by factual comparison of education systems and clarity of utilization of relative values. A scheme of evaluation procedures is developed. The credibility of the obtained value is determined by the accuracy of original assessed values and data sources. The proposed approaches to evaluation of activities of higher education establishments through calculation of rigidity of the educational system allow establishing its numerical value and using it in the analytical efforts aimed at optimization of higher education management.

Keywords: higher education, management system, rigidity, quality, evaluation procedures

Bibl.: 11.

Terovanesov Mykhailo R. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Dean, Faculty of Economics and Infrastructure of Railway Transport, Donetsk Institute of Railway Transport of the Ukrainian State Academy of Railway Transport (Artema str., 184, Donetsk, 83018, Ukraine)

Email: terovanesov@yandex.ru

Актуальність проблеми. Успішна реалізація завдання збереження фундаментальності вищої школи і відповідності потребам суспільства та держави залежить від ефективної системи управління, що відповідає світовим стандартам. Проблема підвищення якості вищої освіти стає актуальною у світлі відкритості освітніх систем і тенденцій до створення єдиного освітнього простору. Якість підготовки фахівців залежить від багатьох факторів, і в остаточному підсумку визначається результативністю вищої школи, здатністю розв'язувати проблеми зайнятості населення, рівня добробуту, забезпечення трудовими ресурсами суспільства й економіки. Особливість освітньої системи обумовлена її інерцією і полягає в закономірному відставанні від економічних процесів, що стимулює розвиток вищої школи та визначає необхідність її постійного реформування. Для побудови оптимальної моделі ефективного управління якістю освіти необхідно враховувати рівень її інерційності. Сьогодні значна кількість статистичних даних, нестача інформаційного забезпечення різних рівнів оцінки якості навчання, розбіжність підходів до статистичного аналізу освітньої системи в різних країнах не дозволяють визначати величину інерційності. Отже, це є актуальним завданням і вимагає додаткового вивчення.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженням результативності вищої освіти, а саме оцінці якості освітніх процесів і підготовки випускників приділяється підвищена увага вчених різних країн. Зокрема Т. А. Абашидзе та О. Л. Федотова пропонують методику оцінки якості підготовки випускників із застосуванням метода Дельфі. Передбачено використання узгодженої експертної інформації високого ступеня достовірності для прийняття рішень [1]. О. Ю. Васильєва досліджує якість освіти в аспекті викладацької діяльності та моделювання критеріальних значень показників якості [2]. Л. О. Волощук і К. П. Ганєва анонсують методичні підходи до оцінки розвитку вищого навчального закладу, досліджуючи основні аспекти та етапи оцінки на основі первинних облікових даних та їх аналітичної обробки [3]. О. К. Єлісєєва і Т. В. Тарасенко оцінюють розвиток освітніх послуг в Україні, застосовуючи методологію когнітивного моделювання та розрахунку індексу якості розвитку ринку освітніх послуг [4]. С. М. Єрмак пропонує систему показників рейтингового оцінювання результатів творчої індивідуальної та колективної праці викладачів вищих навчальних закладів [5]. В. О. Зінченко досліджує теоретико-методичні засади моніторингу якості навчального процесу у ВНЗ, приділяючи значну увагу аналізу сучасної теорії та практики управління якістю вищої освіти та навчального процесу [6]. В. Кісс визначає типології та опис існуючих національних систем підвищення якості у ВНЗ, переваги і недоліки різних механізмів забезпечення якості освіти, проблемні питання у реалізації ефективних систем у цьому напрямі [7]. О. В. Родіонов аналізує механізми стратегічного управління якістю вищої освіти на основі впровадження процесного підходу до управління, що, на думку вченого, значною мірою обумовлюється методологією більшості міжнародних стандартів [8]. С. Ю. Трапідін і О. О. Граничина пропонують моделі комплексного оцінювання якості діяльності ВНЗ також із застосуванням процесного підходу [9].

Виділення нерозв'язаних проблем. Наведені приклади свідчать про актуальність поставлених питань. Разом із тим, існує необхідність розробки методичних підходів, що охоплюють окремі аспекти освітніх процесів для визначення інерційності та її рівня для підвищення ефективності функціонування освітньої сфери.

Метою роботи є розробка методичних підходів до оцінки якості освіти і зіставлення освітніх систем, що дозволить удосконалити управління системою вищої освіти (СВО).

Виклад основного матеріалу. Як відомо, основним інструментом контролю якості вищої освіти в Україні та у більшості розвинених країн є акредитація. Процедури її проведення визначаються нормативними документами і здійснюються державними органами або незалежними агентствами. Акредитація передбачає відповідність змісту навчальних планів і програм державним стандартам, аналіз інформаційної бази навчального процесу, якості підготовки за результатами підсумкових атестацій, наявності умов для професійної підготовки фахівців, обсягу наукових досліджень, науково-методичної роботи, складу науково-педагогічного персоналу. Акредитація припускає перевірку ВНЗ із використанням певних критеріїв і не передбачає можливості порівняння навчальних закладів між собою, аналітичних і прогнозних оцінок.

Крім акредитації, В. Кісс виокремлює як інструмент контролю якості вищої освіти аудит [7]. При цьому, на думку автора, за допомогою аудиту визначається ефективність функціонування систем планування і прийняття рішень у ВНЗ, оцінюються система управління, кваліфікація персоналу, а також системи внутрішнього контролю якості. Аудит припускає констатацію певних показників освітнього процесу на основі проведення періодичних перевірок підсистем вищої школи. Він еквівалентний моніторингу якості, який регламентований відповідними державними стандартами і передбачає спостереження, відстеження, вимір і випробування через певні проміжки часу з метою регулювання або управління процесами [10, с. 11 – 12]. В. О. Зінченко визначає моніторинг якості як систему збору, систематизації та аналізу стану навчального процесу і його елементів [6, с. 251]. Учений підкреслює, що моніторинг дозволяє здійснювати багаторівневу оцінку ВНЗ у сфері забезпечення якості підготовки й надавати інформацію для вироблення стратегії подальшого розвитку вищої школи. Різновидом моніторингу можна вважати внутрішній контроль або самооцінку, які проводяться закладом освіти для аналізу змін різних параметрів. Слід зазначити, що аудит і моніторинг є невід'ємними частинами управлінської діяльності щодо забезпечення якості. Разом із тим, використання цих сучасних інструментів має досить великі обмеження, які пов'язані з недостатньою об'єктивністю оцінок через вплив суб'єктивного фактора, відсутністю чітко визначених критеріїв, необов'язковістю здійснення.

Для усунення зазначених недоліків, крім аудиту й акредитації, використовується оцінка освітньої системи, основним призначенням якої є зіставлення різних ВНЗ між собою й оцінювання ступеня конкурентоспроможності. В. Кісс звертає увагу, що дана процедура регулярно проводиться у більшості країн Європи [7]. Порівняння СВО за різними критеріями дозволяє виявити сильні і слабкі боки

національних освітніх систем у контексті їх відповідності базовим освітнім стандартам, здатності задовольняти споживачів освітніх послуг, одержання достовірних рейтингових балів, визначення динаміки змін. Труднощі проведення оцінки пов'язані з вибором універсальних критеріїв, які дозволяють на основі різноманітної вхідної інформації (статистичних даних, експертних суджень, опитувань учасників освітнього процесу, що включають студентів, викладачів і роботодавців) забезпечити контроль діяльності ВНЗ, виявити проблеми в освітній сфері, підвищити ефективність функціонування, об'єктивно зіставляти різні СВО.

Без визначення граничних величин, детермінуючих якісні показники результативності вищої школи, неможливо здійснити управління якістю освіти. О. В. Родіонов підкреслює, що «розвиток інструментарію управління якістю вищої освіти вимагає механізмів управління, які б функціонували на політичному і процесному рівнях планування та прийняття рішень» [8, с. 6]. Також автор відзначає, що впровадження процесного підходу до управління обумовлюється методологією міжнародних стандартів управління якістю.

Для проведення оцінки якості навчання існують різні способи. Т. А. Абашидзе і Е. А. Федотова пропонують оцінювати якість підготовки випускників ВНЗ, використовуючи організацію системи збору експертних оцінок, засновану на методі Дельфі [1]. Обраний спосіб передбачає опитування експертів у декілька турів з обробкою результатів кожного туру, інформування експертів про ці результати і чергове повторення процедури. Перевагою даного підходу є простота його здійснення, збільшення ступеня узгодженості і компетентності експертів шляхом багаторівневої обробки одержуваної інформації. Істотними недоліками можна вважати трудомісткість застосованих операцій, похибку методу експертних оцінок, неможливість порівняння різних освітніх систем, суб'єктивність оцінки, необхідність інформаційно-організаційного супроводу.

Показники, що відбивають кваліфікацію та ефективність роботи педагогічних кадрів, є найважливішими при аналізі діяльності освітніх установ. О. Ю. Васильєва досліджує якісні характеристики викладацького складу, використовуючи як основні критерії результативності та перспективності [2, с. 76]. Вихідною інформацією слугують дані самооцінки, експертні оцінки й опитування студентів. Перевагою запропонованого варіанту можна вважати досить досконалу методiku, що дозволяє аналізувати один із важливих показників функціонування ВНЗ – кваліфікацію кадрового складу. До недоліків можна віднести суб'єктивізм, обмеженість використання, високу похибку, відсутність універсальності.

Слід зазначити, що система освіти належить до динамічних, тому при проведенні оцінки необхідно враховувати зміну параметрів освітніх процесів у часі. А. О. Волощук і К. П. Ганева пропонують оцінювати розвиток навчального закладу за інтегральними показниками динаміки, які охоплюють обсяги діяльності, ресурсне забезпечення і результативність навчання [3, с. 253]. На думку авторів, такий прийом є універсальним і надає керівництву узагальнену оцінку динаміки розвитку освітньої сфери. Безсумнівними позитивними рисами зазначеного підходу є використання великої кількості статистичного матеріалу, що забезпечує

вірогідність інтегральних індикаторів і підсумкової величини – індексу розвитку ВНЗ. Разом із тим, констатація зміни досліджуваних величин і невизначеність критеріїв, за якими би проводився аналіз, робить його результати недостатньо інформативними для прийняття рішень. Також до недоліків запропонованого способу оцінки можна віднести різноманітність і велику кількість вихідних показників, використання яких збільшує трудомісткість обробки даних та ускладнює порівняння освітніх установ. Перелічені недоліки обмежують сферу застосування даної методики.

При побудові моделі комплексного оцінювання ВНЗ на основі процесного підходу С. Ю. Трапідіним і О. А. Граничиною було акцентовано увагу на відсутності критерію якості роботи науково-педагогічних працівників як одного з головних факторів, що свідчить про рівень викладання [9, с. 223]. Усунення даного недоліку було запропоновано О. В. Чернишовою і О. І. Пятковським, які розробили алгоритм оцінки діяльності викладачів в аспекті управління якістю освіти і створення оптимальних умов навчання студентів. Ефективність роботи і рівень кваліфікації обчислювалися за допомогою інтегральних величин, що включають окремі показники, які всебічно відбивають підсумки роботи за кожним напрямом [11, с. 189]. Систему показників рейтингового оцінювання результативності творчої індивідуальної і колективної праці викладачів було побудовано С. М. Єрмаком і В. В. Дрижаком. На основі набраних викладачами балів за різні види діяльності вчені розробили методику кількісної та якісної оцінки науково-педагогічних здібностей і мотивації до науково-дослідної роботи [5].

Відзначаючи важливість критерію якості педагогічних кадрів для визначення ефективності функціонування навчальної установи, необхідно вказати, що багатоаспектність діяльності вищої школи і взаємозв'язок освітніх процесів ускладнюють використання критеріїв оцінки за кожним напрямом при загальному аналізі освітньої системи. Так, роздільне використання критеріїв, що відбивають показники, які характеризують матеріально-технічну базу, кадровий склад, методичне й інформаційне забезпечення, студентський контингент, міжнародне співробітництво, науково-дослідну діяльність тощо не надає цілісної інформаційної картини і не дозволяє приймати ефективні управлінські рішення з оптимізації ситуації.

Універсальним критерієм, що охоплює різні аспекти діяльності вищої школи, можна вважати її інерційність. Рівень інерційності при порівнянні освітніх систем відбиває результативність вищої школи та якість підготовки фахівців.

Визначення рівня інерційності може дозволити практично використовувати таку найважливішу нематеріальну складову освіти, як якість навчання, для підвищення ефективності управління СВО, і надасть можливість порівнювати за даним критерієм різні виші. Крім того, на відміну від рейтингових оцінок, які мають переважно інформативний характер, у такому випадку з'являється можливість порівняння ВНЗ за певним набором критеріїв, вибір яких часом досить суб'єктивний, має вибіркового характеру і не охоплює всі аспекти системи. Інерційність як критерій оцінки є більш глобальним та об'єктивним показником. Вона використовує не тільки рейтингові оцінки як один із складових механізмів обчислення, але й постійно оновлювані фактич-

ні дані статистики, позбавлена будь-якого суб'єктивізму і може бути практично використана у конкретно заданому часовому проміжку.

Одним із способів знаходження на основі статистичної і рейтингової інформації величини інерційності є метод «ідеального університету». Він базується на порівнянні основних показників функціонування системи із так званими еталонними. Якщо взяти за основу модель «ідеальної освітньої системи», або на більш низькому рівні «ідеального ВНЗ», то співвідношення показників дозволить приблизно оцінити стан вищої школи і зробити висновок про величину її інерційності. Отже, оцінювання якості досліджуваної освітньої системи буде співвідноситися із граничними значеннями. Виправданість такої оцінки визначається фактичним порівнянням освітніх систем і наочністю використання відносних величин. Основними труднощами можна вважати вибір «ідеальної СВО» і критеріїв порівняння.

Подібний підхід був використаний О. К. Єлісеєвою і Т. В. Тарасенко для оцінки якості освітніх послуг в Україні. Учені на основі когнітивного моделювання запропонували зіставляти модель еталонної якості з фактичним співвідношенням темпів зростання того чи іншого показника [4, с. 243]. Перевагою запропонованої методики є використання різноманітних рейтингових оцінок, які характеризують освітню сферу, і обчислення індексу якості розвитку освітніх послуг. До недоліків можна віднести обмеженість застосування рамками національної освітньої системи, невизначеність поняття «еталонна якість» і, відповідно, труднощі практичної реалізації.

Для їх усунення пропонується послідовність оцінних процедур методом «ідеального університету», яку можна умовно поділити на такі етапи.

Визначення сукупності показників порівняння для досліджуваних освітніх систем. Сукупність показників формується із факторів, які впливають на якість освіти або її інерційність. Вихідними є статистичні дані, рейтингова інформація, що включає експертні оцінки, думку роботодавців, викладачів і студентів. Відтак формуються порогові або еталонні значення, які використовуються на наступних етапах.

Збір інформації про стан освітньої системи, причому її вірогідність повинна бути достатньою для прийняття управлінських рішень. За відсутності достовірної інформації величину інерційності можна визначати на основі даних, які характеризують подібні освітні системи, з урахуванням відповідних виправлень. Виправлення повинні враховувати тенденції зміни показників і бути обґрунтованими.

Проведення порівняльного аналізу і коригування порівнюваних параметрів, якщо буде потреба, із метою врахування істотних відмінностей системи освіти, для якої проводиться оцінка, від подібних систем.

Визначення величини інерційності і висновок про рівень якості освіти шляхом узгодження отриманих результатів.

Вибір «ідеального університету» або «ідеальної освітньої системи» з урахуванням цілей оцінки діяльності ВНЗ повинен проводитися залежно від розглянутого рівня. Наприклад, для вищого навчального закладу України оцінні процедури можуть проводитися стосовно світової,

європейської, національної, регіональної, профільної або відомчої освітніх систем.

Як індикатори використовуються групи показників, що характеризують складові інерційності освіти: економічна маса, зовнішні впливи і часові параметри.

Економічну масу характеризують кількісні та якісні показники. До кількісних відносять: число ВНЗ, контингент студентів, обсяг фінансування, кількість викладачів та іноземних студентів, об'ємні характеристики освітньої інфраструктури. Якісні показники обумовлені рівнем викладання, забезпеченістю ресурсами, результативністю підготовки випускників і науково-дослідної діяльності. Важливою якісною характеристикою, яка відбиває систему управління, є ступінь автономності ВНЗ або рівень децентралізації системи в цілому.

Зовнішні впливи на освітню систему відбито показниками, що обумовлені геополітичними і зовнішньоекономічними змінами в сучасному світі, головним з яких вважається глобалізація вищої освіти. Незважаючи на це, глобальні освітні тенденції – це об'єктивний процес, спрямований на пошук нових форм взаємодії і співробітництва між національними освітніми системами. Розвиток вищої освіти і різних форм дослідної роботи сприяє одержанню загальних переваг для країн із різним рівнем розвитку. Глобалізація виявляється у вигляді процесів інтернаціоналізації та інтеграції в освіті, інформатизації вищої школи, комерціалізації та інновацій в освітній сфері. Перелічені процеси взаємозалежні і можуть розглядатися як рушійні сили розвитку СВО на сучасному етапі.

Часові параметри інерційності включають: час впливу зовнішніх сил, збільшення якого приводить до зменшення інерційності, тому що система втрачає здатність протистояти їм; закономірне відставання або зменшення динаміки розвитку СВО стосовно суспільно-економічних процесів. Часові параметри виявляються періодом працевлаштування випускника й адаптацією до робочого місця.

Інтерпретація отриманих результатів з урахуванням відповідних виправлень, відмінностей, вірогідності вихідних даних проводиться після здійснення зазначених процедур.

Запропоновані підходи до оцінювання діяльності ВНЗ шляхом обчислення інерційності освітньої системи дозволяють визначити її величину у чисельному вираженні і використовувати її в аналітичній роботі з оптимізації управління вищою школою. Вірогідність отриманої величини визначається похибкою вихідних оцінок і джерел даних. Отримана у такий спосіб характеристика якості освіти дозволяє у загальному вигляді порівнювати різні ВНЗ й освітні системи. Використовуючи наведений методичний інструментарій з оцінки результативності функціонування СВО, можна побудувати адекватну модель управління вищою школою із урахуванням інерції процесів в освітній сфері.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Викладене дозволяє зробити такі висновки. По-перше, найбільш поширеними інструментами визначення якості освіти є акредитація, аудит, моніторинг та оцінка. По-друге, інерційність освіти як універсальний параметр освітньої системи може застосовуватися для характеристики якості освіти. По-третє, одним із способів знаходження величини

інерційності є метод «ідеального університету». Він базується на порівнянні основних рейтингових і статистичних показників функціонування системи із так званими еталонними. По-четверте, наведений методичний інструментарій з оцінки результативності функціонування СВО можна використовувати для оптимізації управління вищою школою з урахуванням інерції освітніх процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашидзе Т. Л. Оценка качества подготовки выпускников вуза на основе метода Дельфи / Абашидзе Т. Л., Федотова Е. Л. // Ин-т гос. управления, права и инновационных технологий (ИГУПИТ). Интернет-журнал «Науковедение». – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://publ.naukovedenie.ru>
2. Васильева Е. Ю. Подходы к оценке качества деятельности преподавателя вуза / Е. Ю. Васильева // Университетское управление: практика и анализ. – 2006. – № 2. – С. 74 – 78.
3. Волощук Л. О. Методичні підходи до оцінки розвитку вищого навчального закладу / Л. О. Волощук, К. П. Ганева // Праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – Вип. 3(37). – С. 248 – 254.
4. Єлісєєва О. К. Оцінка якості розвитку ринку освітніх послуг в Україні / О. К. Єлісєєва, Т. В. Тарасенко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 5. – С. 241 – 245.
5. Єрмак С. М. Система рейтингового оцінювання науково-педагогічної діяльності викладачів / С. М. Єрмак, В. В. Дрижак // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 108.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2013_1_108_16.pdf
6. Зінченко В. О. Моніторинг якості навчального процесу у вищому навчальному закладі : монографія / В. О. Зінченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 360 с.
7. Kiss V. (2005). Quality Assurance in Tertiary Education: Current Practices in OECD Countries and a Literary Review on Potential Effects // OECD Thematic Review of Tertiary Education, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oecd.org/edu/tertiary/review
8. Родіонов О. В. Розробка механізму стратегічного управління якістю вищої освіти / О. В. Родіонов // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. праць. – 2011. – № 4 (40). – С. 30 – 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/40/11rovyvo.pdf>
9. Трапицын С. Ю. Построение модели системы комплексного оценивания качества деятельности вуза с использованием процессного подхода / С. Ю. Трапицын, О. А. Граничина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – № 50. – С. 222 – 236.
10. ДСТУ ISO 9001 – 2001. Система управління якістю. Вимоги. – К. : Державний стандарт, 2001. – 24 с.
11. Чернышова Е. В. Разработка моделей оценки качества деятельности преподавателей вуза и реализация в информационно-аналитической системе «кафедральный аналитик» / Abashidze, T. L., and Fedotova, E. L. "Otsenka kachestva podgotovki vypusnikov vuza na osnove metoda Delfi" [Assessment of the quality of graduates based on the Delphi method]. <http://publ.naukovedenie.ru>
- Chernyshova, E. V., and Piatkovskiy, O. I. "Razrabotka modeley otsenki kachestva deiatelnosti prepodavateley vuza i realizatsiia v informatsionno-analiticheskoy sisteme «kafedralnyy analitik»" [Development of models of quality assessment activities, and high school teachers in the implementation of information-analytical system "cathedral analyst"]. Polzunovskiy almanakh, no. 2 (2009): 188-192.
- DSTU ISO 9001 - 2001. Systema upravlinnia yakistiu. Vymohy [ISO 9001 - 2001 quality management system. Requirements]. Kyiv: Derzhavnyi standart, 2001.
- Kiss, V. "Quality Assurance in Tertiary Education: Current Practices in OECD Countries and a Literary Review on Potential Effects" www.oecd.org/edu/tertiary/review
- Rodionov, O. V. "Rozrobka mekhanizmu stratehichnoho upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity" [Development of a mechanism of strategic quality management of higher education]. <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/40/11rovyvo.pdf>
- Trapitsyn, S. Yu., and Granichina, O. A. "Postroenie modeli sistemy kompleksnogo otsenivaniia kachestva deiatelnosti vuza s ispolzovaniem protsessnogo podkhoda" [Building a model of comprehensive quality evaluation of the university using a process approach]. Izvestiia Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gertsena, no. 50 (2008): 222-236.
- Voloshchuk, L. O., and Hanieva, K. P. "Metodychni pidkhody do otsinky rozvytku vyshchoho navchalnogo zakladu" [Methodological approaches to assess the development of higher education]. Pratsi Odeskoho politekhnichnoho universytetu, no. 3 (37) (2011): 248-254.
- Vasileva, E. Yu. "Podkhody k otsenke kachestva deiatelnosti prepodavateley vuza" [Approaches to assessing the quality of the teacher institute]. Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz, no. 2 (2006): 74-78.
- Yelisieieva, O. K., and Tarasenko, T. V. "Otsinka yakosti rozvytku rynku osvity posluh v Ukraini" [Evaluation of the quality of the educational services market in Ukraine]. Biznes Inform, no. 5 (2012): 241-245.
- Yermak, S. M., and Dryzhak, V. V. "Systema reitynhovoho otsiniuvannia naukovopedagogichnoi diialnosti vykladachiv" [Rating evaluation system of scientific and pedagogical activity of teachers]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2013_1_108_16.pdf
- Zinchenko, V. O. Monitorynh yakosti navchalnogo protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi [Monitoring the quality of the educational process in higher education]. Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2013.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ УКРАЇНИ

© 2014 ШЕВЧУК А. В.

УДК 37:332.05

Шевчук А. В.

Використання зарубіжного досвіду для управління розвитком регіональних освітніх систем України

У статті представлено та охарактеризовано основні напрями адаптації зарубіжного досвіду з метою забезпечення трансформації регіональних освітніх систем. Обґрунтовано допустимість плюралізму форм власності навчальних закладів, у тому числі приватної освіти, згідно з досвідом розвинених країн. Виокремлено пріоритети забезпечення доступності освіти з точки зору фізіологічних та фінансових можливостей особи, що навчається, які практикуються в розвинених країнах. Визначено варіативність адаптації зарубіжного досвіду трансформації регіональних освітніх систем до вітчизняного інституціонального середовища. Досліджено основні напрями адаптації зарубіжного досвіду в контексті забезпечення трансформації регіональних освітніх систем. Розглянуто конкретні заходи з підвищення конкурентоспроможності освіти в Україні та способи стимуляції співпраці освітніх, наукових установ і бізнесу. Виділено провідну роль забезпечення неперервності освітнього процесу та ревіталізації сучасної університетської науки України для забезпечення розвитку регіональних освітніх систем.

Ключові слова: регіональна освітня система, зарубіжний досвід, адаптація досвіду, трансформація

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 11.

Шевчук Андрій Васильович – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, сектор просторового розвитку, Інститут регіональних досліджень НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

Email: avshevc@gmail.com

УДК 37:332.05

UDC 37:332.05

Шевчук А. В. Использование зарубежного опыта для управления развитием региональных образовательных систем Украины

В статье представлены и охарактеризованы основные направления адаптации зарубежного опыта с целью обеспечения трансформации региональных образовательных систем. Обоснована допустимость плюрализма форм собственности учебных заведений, в том числе частного образования, согласно опыту развитых стран. Выделены приоритеты обеспечения доступности образования с точки зрения физиологических и финансовых возможностей учащегося, которые практикуются в развитых странах. Определена вариативность адаптации зарубежного опыта трансформации региональных образовательных систем к отечественной институциональной среде. Исследованы основные направления адаптации зарубежного опыта в контексте обеспечения трансформации региональных образовательных систем. Рассмотрены конкретные меры по повышению конкурентоспособности образования в Украине и способы стимуляции сотрудничества образовательных, научных учреждений и бизнеса. Выделена ведущая роль обеспечения непрерывности образовательного процесса и ревитализации современной университетской науки Украины для обеспечения развития региональных образовательных систем.

Ключевые слова: региональная образовательная система, зарубежный опыт, адаптация опыта, трансформация

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 11.

Шевчук Андрей Васильевич – доктор экономических наук, старший научный сотрудник, сектор пространственного развития, Институт региональных исследований НАН Украины (ул. Козельницкая, 4, Львов, 79026, Украина)

Email: avshevc@gmail.com

Shevchuk A. V. Utilization of Foreign Experience for Management of the Development of Regional Educational Systems of Ukraine

The article outlines and gives account of principal directions for adaptation of foreign experience with a view to ensuring transformation of regional educational systems. Rationale is provided for acceptability of pluralism of ownership forms of educational institutions, including private education, in accordance with the experience of developed countries. Priorities are singled out for ensuring accessibility of education in terms of physiological and financial capabilities of the individual receiving education which are practiced in developed countries. Variability of adaptation of foreign experience in transforming regional educational systems to the national institutional environment is determined. Principal directions for adaptation of foreign experience within the context of ensuring transformation of regional educational systems are studied. Individual steps aimed at increasing competitiveness of Ukrainian education and methods of stimulating cooperation among educational, scientific research institutions and business entities are considered. The key role of ensuring continuity of the educational process and revitalization of the modern university education of Ukraine is singled out in the process of ensuring development of regional educational systems.

Keywords: regional educational system, foreign experience, adaptation of experience, transformation

Pic.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 11.

Shevchuk Andriy V. – Doctor of Science (Economics), Senior Research Fellow, Sector of Spatial Development, Institute of Regional Researches NAS of Ukraine (vul. Kozelnytska, 4, Lviv, 79026, Ukraine)

Email: avshevc@gmail.com

Вступ. Сучасні процеси регіоналізації з поступовою децентралізацією управління різними сферами суспільного життя актуалізують необхідність дослідження нових просторових утворень – регіональних освітніх систем. Вони формуються на тлі системних освітніх процесів, пов'язаних із просторовою мобільністю населення з метою

споживання освітніх послуг. Наразі в Україні формування таких систем відбувається досить стихійно та некеровано, в результаті чого спостерігається різка невідповідність системи освіти іншим регіональним підсистемам, зокрема й регіональному ринку праці. Тому на даний момент важливим завданням державної освітньої політики постає за-

безпечення таких трансформацій регіональних освітніх систем (РОС), щоб вони чинили максимально стимулятивний вплив на соціально-економічний розвиток регіонів. У зв'язку з цим слід звернутись до досвіду інших країн, які в даному напрямі досягли значних успіхів. Тому вивчення цього питання є актуальним та потребує активних наукових пошуків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До питання вивчення зарубіжного досвіду у сфері регулювання освіти зверталось чимало вітчизняних науковців. Зокрема тут варто відзначити напрацювання таких вчених, як Ю. Бажал, Л. Ващенко, Л. Гриневич, О. Гук, Д. Дзвінчук, О. Другов, Г. Захаревич, М. Згуровський, В. Кремень, В. Кулешова, Т. Лукіна, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, В. Пашков, Л. Рижак, А. Сбруєва, Л. Семів, Г. Степаненко та інших. Водночас дуже мало уваги приділено конкретизації пріоритетних напрямів адаптації зарубіжного досвіду з метою обґрунтування способів трансформації регіональних освітніх систем як потужних детермінант загального соціально-економічного розвитку регіону. Власне це обумовило вибір даної проблеми дослідження.

Метою даною статті є наукове обґрунтування пріоритетних напрямів адаптації зарубіжного досвіду трансформації регіональних освітніх систем до вітчизняних реалій. У контексті досягнення поставленої мети були сформульовані наступні завдання:

- системне представлення та характеристика основних напрямів адаптації зарубіжного досвіду з метою забезпечення трансформації регіональних освітніх систем;
- обґрунтування допустимості плюралізму форм власності навчальних закладів, у тому числі приватної освіти, згідно з досвідом розвинених країн;
- виокремлення пріоритетів забезпечення доступності освіти з точки зору фізіологічних та фінансових можливостей особи, що навчається, які практикуються в розвинених країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. При вивченні зарубіжного досвіду трансформації регіональних освітніх систем слід зосереджувати увагу на 4-х ключових аспектах, а саме: концептуальних підходах забезпечення трансформацій в освіті на наддержавному, національному і регіональному рівнях; характеристиках трансформацій як процесу з відповідними часовими, причинно-наслідковими, органічними, ресурсними та іншими ознаками; ключових факторах, що зумовлюють трансформації освітніх систем, володіють певними характеристиками і через коригування котрих можна здійснювати ефективний вплив на регіональні освітні системи згідно з декларованими цілями; детермінації освітніми системами інших суспільних явищ та процесів, виконання цілей національного і регіонального розвитку, особливо стратегічного характеру.

Зазвичай повне копіювання будь-яких освітніх моделей і феноменів інших країн є непродуктивним. Національні моделі освіти слід розбудовувати, керуючись національними потребами і особливостями. Тому запозичення досвіду інших країн може викликати спротив щодо специфічності інституціональної основи регіону загалом та його РОС зокрема, яка базується на укоріненій тисячоліттями системі цінностей українського народу та окремих етносів, що про-

живають у межах визначених територіальних суспільних систем. З метою недопущення втрати такої специфічності, що сьогодні особливо актуально для європейських країн унаслідок впровадження Болонського процесу, важливо конкретизувати *механізм адаптації зарубіжного досвіду трансформації РОС до вітчизняного інституціонального середовища*. Схематично його будова відображена на рис. 1. Виняткову увагу тут слід зосереджувати на спільних середовищних характеристиках вітчизняних та зарубіжних як освітніх, так і суспільних систем загалом. У цьому контексті потребує вивчення історичних передумов державотворення, інституціональних основ способу життя, системи цінностей, традицій, релігійних характеристик у межах визначених територій.

Отже, при вивченні зарубіжного досвіду трансформації РОС слід зосереджувати увагу на:

- 1) концептуальних підходах забезпечення трансформацій в освіті на наддержавному (у рамках інтеграційних об'єднань, таких як ЄС, чи на території декількох держав у рамках дії дво- і багатосторонніх угод про співпрацю у сфері освіти), національному і регіональному рівнях;
- 2) характеристиках трансформацій як процесу з відповідними часовими, причинно-наслідковими, органічними (без дисонувальності із закономірностями розвитку інших регіональних підсистем і систем вищого порядку), ресурсними (у тому числі з відповідним фінансовим забезпеченням) та іншими ознаками;
- 3) ключових факторах, що зумовлюють трансформації освітніх систем, мають певні характеристики, у тому числі характер та силу впливу, і через коригування котрих можна здійснювати ефективний (непрямий) вплив на РОС згідно з декларованими цілями;
- 4) детермінації освітніми системами інших суспільних явищ та процесів, виконання цілей національного і регіонального розвитку, особливо стратегічного характеру. Мається на увазі розуміння ролі освіти як потужної детермінанти забезпечення соціально-економічного розвитку регіону і у зв'язку з цим стимулювання освітніх процесів за окремими напрямами, що можуть слугувати потужними каталізаторами покращення ситуації різних сфер суспільного життя.

Узагальнюючи проведений огляд досвіду зарубіжних країн щодо регулювання освітньої сфери, у тому числі стосовно трансформаційних процесів, виокремимо основні *напрями* його запозичення для вітчизняних регіональних освітніх систем (табл. 1).

У першу чергу слід звернутися до досвіду зарубіжних країн стосовно формування концептуального бачення розвитку освіти як основної детермінанти соціально-економічного розвитку регіону в цілому (див. табл. 1). У ретроспективному зрізі з середини ХХ століття у розвитку освіти більшості країн проявились два важливих чинники, що ніяк не вписувались у традиційні системи: по-перше, школа почала катастрофічно відставати від темпу розвитку й оновлення знань; по-друге, у зв'язку із соціокультурними зрушеннями ХХ століття освіта стала масовою, розрахованою «на всіх».

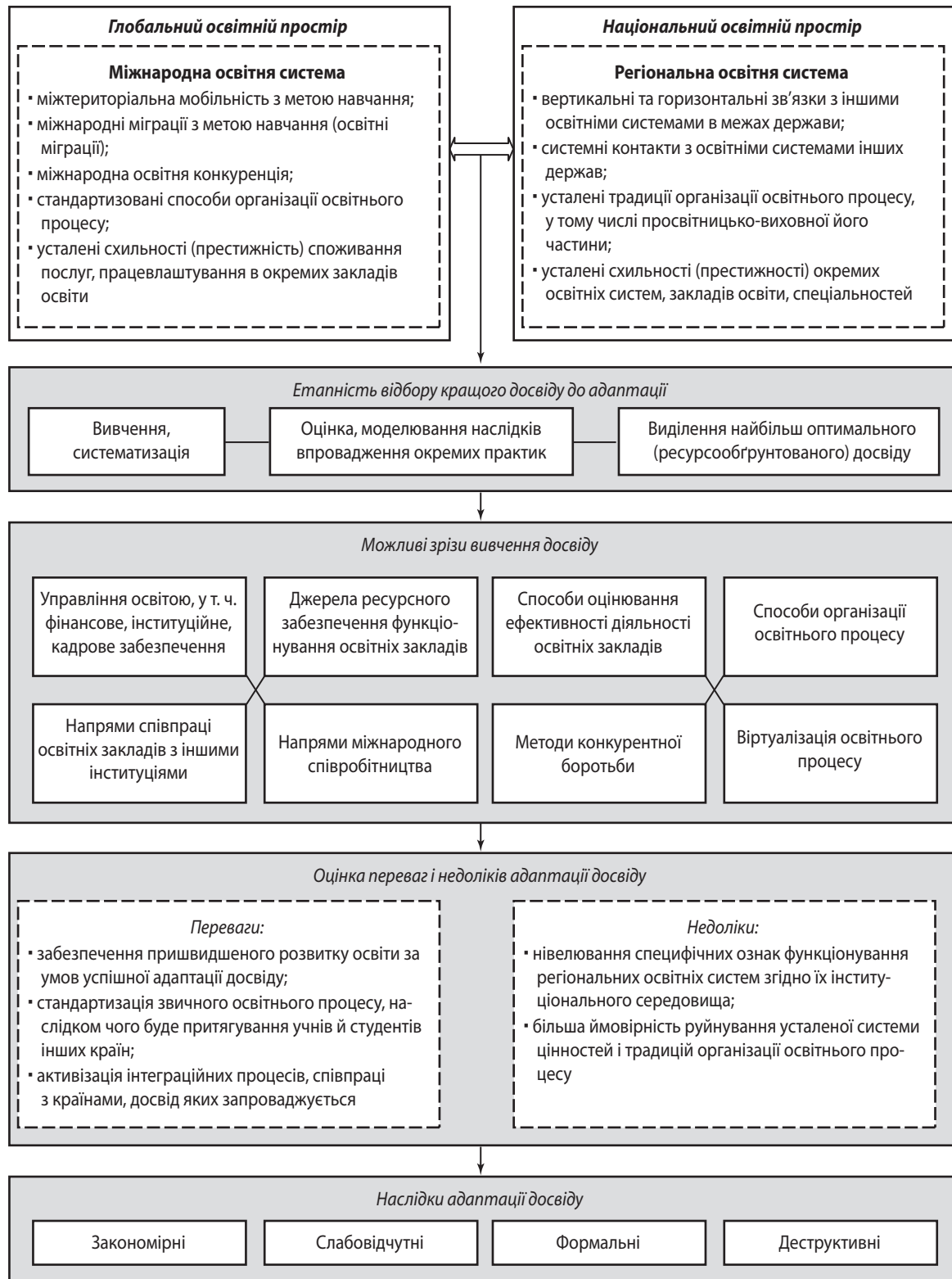

Рис. 1. Варіативність адаптації зарубіжного досвіду трансформації РОС до вітчизняного інституціонального середовища*

* Складено автором

Відтоді ці чинники обумовили чимало спроб реформування та якісних зрушень в освітніх системах більшості країн світу. У зв'язку з цим спрямованість освіти на засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька

десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, що вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих та еко-

Таблиця 1

Основні напрями адаптації зарубіжного досвіду в контексті забезпечення трансформації регіональних освітніх систем*

№ з/п	Напрямок	Загальна характеристика	Значення для трансформації регіональних освітніх систем
1	Структурно-рольовий	Формування концептуального бачення розвитку освіти як основної детермінанти соціально-економічного розвитку регіону в цілому	Підвищення ефективності управління, у т. ч. ресурсного забезпечення, регіональних освітніх систем, їх якісних параметрів
2	Інформаційно-обліковий	Удосконалення (поглиблення) інформаційної бази регулювання розвитку регіональних освітніх систем	Можливість міждержавних порівнянь, прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень
3	Майновий	Плюралізм форм власності навчальних закладів, допустимість приватної освіти	Формування конкурентного середовища між освітніми закладами різної форми власності
4	Фінансово-прибутковий	Додаткові можливості фінансового забезпечення функціонування освітніх закладів	Посилення конкурентних позицій окремих освітніх закладів, здатних диференціювати джерела доходу та ефективно їх перерозподіляти
5	Науковий	Посилення наукового напрямку діяльності освітніх закладів	Підвищення можливостей розвитку осіб, що навчаються, реалізації їх творчості й інноваційності; підвищення рівня професіоналізму викладацького складу; посилення прикладного характеру дисциплін
6	Організаційний	Адаптивне інституційне забезпечення	Більш дієвий та конкретизований вплив на розвиток освітніх систем з прямими системними контактами, незалежним контролем за якістю освітнього процесу
7	Комунікаційний	Забезпечення доступності освіти	Залучення осіб з найвищим інтелектуальним потенціалом супроти вищих фінансових чи фізичних (у плані здоров'я) можливостей
8	Мотиваційний	Мотивація професійної діяльності та розвитку науково-педагогічних кадрів	Підвищення якісних характеристик через більш продуктивну та інноваційну наукову і педагогічну діяльність професійних кадрів у сфері освіти
9	Компетентнісно-змістовний	Реалізація компетентнісного підходу в організації освітнього процесу	Підвищення компетентності педагогічних кадрів, фахівців у сфері управління освітою
10	Темпологічний	Забезпечення якісної неперервної освіти	Підтримка на належному рівні професіоналізму осіб, недопущення старіння знань
11	Законнісний	Подолання формалізму, суб'єктивних оцінок рівня знань, права надання освітніх послуг	Формування добросовісного конкурентного середовища розвитку регіональних освітніх систем
12	Міжсуб'єктний	Подолання бар'єрів між особою, що навчається та педагогом	Підвищення якісних результуючих характеристик освітнього процесу та рівня підготовки осіб, що навчаються
13	Змістовний	Посилення профорієнтаційної діяльності	Залучення у вищі освітні рівні більш цілеорієнтованих і мотивованих до навчання осіб
14	Інституціональний	Збереження укорінених традицій організації освітнього процесу	Одержання додаткових конкурентних переваг за рахунок винятковості інституціонального середовища, традицій організації освітнього процесу

* Складено автором

номічних завдань [1, с. 15]. Тобто нинішня вагомість освіти для соціально-економічного розвитку повинна проявлятися у підготовці професіоналів та всебічно розвинених особистостей, здатних через свою працю покращувати середовище та способи людської життєдіяльності. З іншого боку, освітня система повинна слугувати інноваційним середовищем реалізації інтелектуального потенціалу осіб, що навчаються, та тих, хто тут працює.

На жаль, наразі в Україні домінує характерний для розвинених країн середини ХХ століття підхід «масовості»

освіти. Відтак якісні результуючі характеристики вітчизняних регіональних освітніх систем значно поступаються закордонним аналогам.

Виокремлення напрямку адаптації зарубіжного досвіду «вдосконалення (поглиблення) інформаційної бази регулювання розвитку регіональних освітніх систем» є закономірним у силу практичної неможливості міждержавних порівнянь даних освітньої статистики. Статистичні дані, що подаються на загальнодержавному рівні та в регіональному розрізі, не відображають у повній мірі ситуацію

щодо кількісно-якісних характеристик освітнього процесу. У зв'язку з цим, на наш погляд, було б корисним запозичити практику ведення обліку у сфері освіти згідно з індикаторами, представленими у доповіді ОЕСР «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР» [2]. Наведені тут показники дозволяють комплексно оцінити поточний та перспективний стани розвитку регіональних освітніх систем. Зокрема заслуговує на увагу той факт, що такі показники подаються в розрізі тих, що відображають [3]:

- результати навчання на різних рівнях освіти, що передбачають навчальні досягнення, перехід на інший ступінь освіти й працевлаштування, а також довготермінові, що передбачають рівень зайнятості, заробітної плати тощо;
- факторні ознаки з позитивним чи негативним впливом на досягнення відповідних результатів навчання;
- ресурси, зокрема через інвестиції в освіту (людський капітал);
- процес, зокрема доступність до освіти, умови та методики освітнього процесу тощо.

Актуальним для вітчизняних регіональних освітніх систем є досвід інших країн у контексті доцільності плюралізму форм власності навчальних закладів, допустимість приватної освіти. Як відомо, Конституцією України регламентовано право кожного на освіту і те, що держава забезпечує доступність та безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах [4]. Декларацією прав людини ООН теж регламентовано, що кожна людина має право на освіту. Освіта має бути безоплатною, хоча б у тому, що стосується початкової і загальної. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта мають бути загальнодоступними, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного [5]. В Україні наразі кількість приватних навчальних закладів невинно зростає, що змушує оцінювати доцільність таких процесів. Слід констатувати, що наявність приватних закладів освіти є поширеною в розвинених країнах. Для прикладу, більш як половина вузів США є приватними закладами, проте 79 % студентів навчаються в громадських вузах [6, с. 304]. Виключність освіти за державний кошт характерна, для прикладу, Скандинавським країнам високих соціальних стандартів, а переважання приватного інвестування в людський капітал спостерігається серед коледжів «Ліги плюща» США. За міжнародними критеріями освіта є рентабельною галуззю. Проте це не означає, що вона повинна повністю заробляти на свій розвиток і вносити частку в бюджет держави. Освіта робить це опосередковано, через свій продукт – навчання і підготовку фахівців. За оцінкою експертів, 56 % ВВП у кожній державі створюють працівники, які здобули вищу освіту [7; 8]. Виходячи з таких міркувань, для вітчизняних регіональних освітніх систем основна частина осіб повинна навчатись у закладах державної форми власності із жорстким контролем неприпустимості розриву в якісних характеристиках організації освітнього процесу від приватних, де сегментна орієнтованість на замовних громадян допускати більше потуги для здобуття конкурентних переваг.

Забезпечення доступності освіти виділено як один із напрямів адаптації досвіду зарубіжних країн у силу актуалізації даного питання як дещо вторинного (наслідкового) відносно вже охарактеризовано – плюралізму форм власності освітніх закладів. Доступність освіти означає мобільну, фінансову та фізіологічну спроможність кожного громадянина здобути відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень згідно з особистими потребами та очікуваннями. Протягом другої половини XX – початку XXI ст. багато країн світу за допомогою різноманітних загальнодержавних і галузевих стратегій здійснили перехід від елітарної моделі (вищої) освіти, коли доступ до неї мала виключно еліта (аристократична чи фінансова), до масової моделі, коли значна частина випускників середньої школи продовжує навчання у вузах [9, с. 138]. Звичайно, масовість вищої освіти є неприпустимою, тут важливий у більшій мірі якісний аспект її здобуття. Проте доступність освіти актуалізується на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях відповідно до потреб та здібностей особистості.

При забезпеченні доступності освіти важливо враховувати також інтереси осіб з обмеженими фізичними можливостями. У межах міжнародного руху «Освіта для всіх» (Education For All – EFA), ініційованого ЮНЕСКО, першочерговим завданням суспільного розвитку стає забезпечення кожного правом на задоволення освітніх потреб, отримання якісної базової освіти. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема задоволення освітніх потреб дітей і молоді з обмеженими можливостями, зокрема проблема інклюзивної освіти. Такий вид освіти може реалізуватись за моделями медичної (надання освітніх послуг в об'єктах закритого типу; характерна для Великобританії й Італії) нормалізації (Скандинавські країни, США, Канада) і включення. Інклюзивна освіта займає пріоритетні позиції в законодавстві Канади, Кіпру, Данії, Ісландії, Індії, Мальти, Нідерландів, Норвегії, ПАР, Іспанії, Швеції, Уганди, США, Великої Британії, проте в Україні робляться лише перші кроки щодо її широкого запровадження [10]. Незважаючи на те, що в Україні порівняно нижчі можливості соціального захисту таких осіб, даний напрям забезпечення доступності освіти є також вкрай важливим.

З точки зору запозичення зарубіжного досвіду особливо актуальним залишається фінансовий аспект даного питання. Не секрет, що вартість освітніх послуг в Україні є надзвичайно високою і не останню роль в цьому відіграє розірваність українського суспільства за рівнем доходів (висока платоспроможність окремих категорій громадян), а також потужні «інвестиції» в цій сфері у формі міграційного капіталу (причому такий капітал не спрямовується через розвиток різних видів підприємництва у сфері освіти, а виступає як споживчі витрати – на оплату навчання). У зв'язку з цим адаптація зарубіжного досвіду щодо альтернативних можливостей оплати навчання є досить актуальною. Тут привабливою постає практика соціальних студентських кредитів Франції (річний процент – 7–9%) [6, с. 303].

Забезпечення доступності освіти також важливе у контексті запозичення досвіду інших країн у поширенні так званої параформальної освіти (вечірні школи, дистанційна освіта), яка передбачає програми, що замінюють

формальну школу, тобто дає другий шанс тим, хто не зміг відвідувати звичайну школу [11].

Виокремлення окремого напрямку адаптації зарубіжного досвіду мотивації професійної діяльності та розвитку науково-педагогічних кадрів є закономірним у зв'язку з численними проблемами для вітчизняних регіональних освітніх систем щодо якості наукової та педагогічної діяльності фахівців даної сфери. Досвід країн ОЕСР свідчить, що в більш ніж 35-ти країнах введена система додаткових виплат вчителям, що показують найвищі результати і мають високу кваліфікацію. Деякі країни – члени ОЕСР підвищують зарплати вчителям, які працюють з важкими підлітками в несприятливих районах [6].

Напрямок забезпечення якісної неперервної освіти у нинішніх умовах є особливо актуальним. Значною мірою це обумовлено практичною необліковістю таких процесів. Разом з тим, у розвинених країнах 40 % дорослих бере участь у програмах формальної та неформальної освіти. В Україні такий рівень якщо і досягається, то часто має формальний характер. Тому важливо звертатись до досвіду інших країн, зокрема США, де такий вид освіти називається подовженою, США і Канади, де реалізуються програми кооперативної освіти, Великобританії, де організовуються так звані сендвіч-курси, які пропонують оптимальне чергування навчання і роботи. Кооперативне навчання в силу поступового, хоча і проблемного, розвитку бізнес-середовища, повинно сьогодні активно підтримуватись і в Україні, поетапно просуваючись на ринок освітніх послуг у межах регіональних освітніх систем. Також у розвинених країнах Європи (Німеччині, Великобританії, Швеції, Франції) вдало поширюється концепція «відновлюючої освіти», основною ідеєю якої є розподіл навчання на невеликі дози, які можуть чергуватись або проходити паралельно з трудовою діяльністю протягом життя людини [11].

На тлі усіх можливих напрямів адаптації зарубіжного досвіду, що дозволять забезпечити конструктивні трансформації регіональних освітніх систем, важливим є й досвід збереження укорінених традицій організації освітнього процесу. Отже, право кожної регіональної освітньої системи на самобутній вияв в організації освітнього процесу та інших напрямках освітньої діяльності є обов'язковим.

В перспективі після аналізу та вибору напрямів використання зарубіжного досвіду розвитку РОС підвищення конкурентоспроможності освітньої системи України має відбуватися у таких стратегічних напрямках.

По-перше, має відбутися структурна зміна будови таких систем: системоформуючим ядром кожної РОС мають стати університети третього тисячоліття. Вони повинні стати центральними ланками РОС, на які мають орієнтуватися всі інші підсистеми РОС.

По-друге, необхідно виробити новітню модель такого університету, який би став не тільки установою для навчання людей будь-якого віку, геронтологічною лабораторією, новітньою освітньою установою для молоді, центром виробництва новітніх біологічних, освітніх, соціальних та інших технологій, потрібних не тільки для виробництва інформації, послуг і товарів, але й необхідних кожній людині у практиці її життєдіяльності; такий університет повинен стати управлінським центром РОС.

По-третє, університети третього тисячоліття мають стати вогнищами дифузії технологічних інновацій до всіх елементів не тільки РОС, але й регіональних суспільних систем загалом за допомогою включення до складу університетів бізнес-інкубаторів – установ з надання комплексу послуг (бухгалтерських, юридичних, консалтингових, інформаційних, орендних, адміністративно-технічних) новостворюваним підприємницьким суб'єктам; інноваційних структур, здатних продукувати інновації, необхідні найрізноманітнішим споживачам не тільки в Україні, але й в інших країнах світу.

По-четверте, університети третього тисячоліття мають стати самі реципієнтами інновацій у сфері освіти і науки з інших розвинених країн світу; вони повинні стати здатними готувати середовище відповідних регіонів до сприйняття таких інновацій.

Реалізація таких стратегічних напрямів розвитку університетів третього тисячоліття стане важливим кроком до конвергенції української освіти з європейською на регіональному рівні.

В іншому випадку може відбутися втрата конкурентоспроможності системи освіти в регіонах через повільне впровадження інновацій та відсутність коригування попиту регіональних ринків праці на ті чи інші професії, що в кінцевому рахунку призведе до значного відтоку вітчизняних студентів у закордонні навчальні заклади. Такий відтік у першу чергу негативно відобразиться на вітчизняних РОС і в недалекій перспективі на вітчизняних регіональних ринках праці та національній економіці.

Конкретними заходами для підвищення конкурентоспроможності освіти в Україні мали б стати додаткові заходи стимуляції співпраці освітніх, наукових установ і бізнесу:

- створення навчально-наукових комплексів з наскрізними програмами, починаючи від дитячого садочка та закінчуючи ВНЗ, з активною і системною співпрацею з бізнесом регіону;
- організація круглих столів, семінарів та інших заходів з залученням освітян, науковців та підприємців для подолання проблем забезпечення висококваліфікованих спеціалістів для регіонального ринку праці;
- розробка програм та заходів стартапного типу (startup) з відбором та залученням перспективних ідей щодо інноваційного розвитку системи освіти та співпраці з регіональним ринком праці;
- стимулювання спільних проектів освіти, науки та бізнесу, взаємодія в рамках створення регіональних LCMS та VLE;
- підтримка та створення з органами управління освіти в області та іншими зацікавленими державними органами організаційних структур, які повинні стимулювати та контролювати впровадження інновацій в освітньому процесі, оцінювати ефект від їх впровадження;
- обговорення та розробка механізму залучення наукових кадрів та висококваліфікованих спеціалістів-практиків з реального сектора еконо-

міки до навчального процесу і підвищення якості педагогічного штату.

Очевидно, процес активізації співпраці освіти, науки і бізнесу за активної участі профільних органів державної влади вимагає достатніх часових затрат та застосування активних стимулятивних механізмів. Вказані вище заходи можуть стати дієвим базисом поступового покращення рівня конкурентоспроможності державної освітньої системи з використанням наявного інтелектуально-трудового потенціалу та переваг вигідного геополітичного розташування.

Висновки. У підсумку важливо зазначити, що проблемність впровадження зарубіжного досвіду з метою здійснення трансформації регіональних освітніх систем для організації їх конструктивного (стимулюючого) впливу на загальний соціально-економічний розвиток регіону виникає на тлі величезної кількості успішних практик інших держав, окремі з яких наведені вище. Тому слід розуміти пріоритети адаптації зарубіжного досвіду з орієнтацією на критерії послідовності, системності й сили стимулювання інших сфер суспільного життя в регіоні. Вважаємо, що такими пріоритетами повинні бути практики обліку явищ і процесів, пов'язаних з освітньою системою із публічним відображенням в офіційній статистиці, мотивації науково-педагогічних кадрів, а також подолання формалізму, суб'єктивних оцінок освітнього процесу, права надання освітніх послуг. Саме ці пріоритети повинні слугувати своєрідною відправною точкою забезпечення конструктивних трансформацій регіональних освітніх систем із подальшим завоюванням ними вагомих сегментних ніш на міжнародному ринку освітніх послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К. І. С., 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).
2. Education at a glance 2011: OECD Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf>
3. Гриневич Л. М. Освітні індикатори для міжнародного оцінювання (на прикладі доповіді «Погляд на освіту 2011: індикатори ОЕСР») / Л. М. Гриневич // Теорія та методика управління освітою. – 2011. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/...7/3.pdf
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року : Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
5. Всеобщая декларация прав человека, принята и провозглашена в резолюции 217А(III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года : Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. Остудімова В. А. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення вищої освіти / В. А. Остудімова // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. – 2009. – № 4. – С. 301 – 306.
7. Бескид Й. Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку / Й. Бескид // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 103 – 106.
8. Дегтяр А. О. Адаптація зарубіжного досвіду державного фінансування вищої освіти / А. О. Дегтяр, Я. В. Календжян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpdu/2010_4/doc/.../01.pdf
9. Пашков В. О. Стратегії модернізації вищої освіти: світовий досвід (друга половина XX – початок XXI сторіччя) / В. О. Пашков // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1 (22). – С. 137 – 141.
10. Лисевич О. М. Інклюзивне навчання – рівний доступ до якісної освіти / О. М. Лисевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-116967.html?page=8>
11. Кулешова В. В. До проблеми ретроспективного аналізу зарубіжного досвіду функціонування системи неперервної професійної освіти / В. В. Кулешова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2011_32.../11kvvlpe.pdf

REFERENCES

- Beskyd, I. "Finansovyi mekhanizm vyshchoi shkoly v umovakh rynku" [Financial mechanism of higher education in the marketplace]. *Finansy Ukrainy*, no. 8 (2003): 103-106.
- Diehtiar, A. O., and Kalendzhian, Ya. V. "Adaptatsiia zarubizhnogo dosvidu derzhavnoho finansuvannia vyshchoi osvity" [Adaptation of international experience of public funding of higher education]. *archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpdu/2010_4/doc/.../01.pdf*
- "Education at a glance 2011: OECD Indicators" <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf>
- Hrynevych, L. M. "Osvitni indykatory dlia mizhnarodnoho otsiniuvannia (na prykladi dopovidy «Pohliad na osvitu 2011: indykatory OESR»)" [Educational indicators for international assessment (for example, the report "A Look at Education 2011: OECD Indicators")]. *archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/...7/3.pdf*
- Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektivy [Competence approach in modern education: international experience and prospects for Ukrainian]. Kyiv: K. I. S., 2004.
- Kuleshova, V. V. "Do problemy retrospektyvnoho analizu zarubizhnogo dosvidu funktsionuvannia systemy neperervnoi profesiinoi osvity" [The problem of retrospective analysis of foreign experience of the system of continuous professional education]. *www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2011_32.../11kvvlpe.pdf*
- [Legal Act of Ukraine] (1948). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
- Lysevych, O. M. "Inklyuzyvne navchannia - rivnyi dostup do iakisnoi osvity" [Inclusive education - equal access to quality education]. <http://do.gendocs.ru/docs/index-116967.html?page=8>
- Ostudimova, V. A. "Zarubizhnyi dosvid finansovoho zabezpechennia vyshchoi osvity" [Foreign experience of financial provision of higher education]. *Naukovyi visnyk VNU imeni Lesi Ukrainky*, no. 4 (2009): 301-306.
- Pashkov, V. O. "Stratehii modernizatsii vyshchoi osvity: svitovyi dosvid (druha polovyna XX - pochatok XXI storichchia)" [Strategy to modernize higher education: international experience (the second half of XX - beginning of XXI century)]. *Stratehichni priorytety*, no. 1 (22) (2012): 137-141.

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ЛІСОВИХ ГОСПОДАРСТВ

© 2014 ШОСТ І. М., ВИНЯТИНСЬКА Л. В.

УДК 311.21:658.14

Шост І. М., Винятинська Л. В.

Статистичний аналіз та оцінка рівня платоспроможності лісових господарств

Метою статті є дослідження платоспроможності лісових господарств за допомогою системи взаємопов'язаних статистичних показників із використанням вибіркового методу (в основу вибірки покладено критерій лісистості регіонів України). У статті проаналізовано платоспроможність лісових господарств України впродовж 2007 – 2013 рр. з використанням фінансової звітності лісових господарств, що формує систему інформаційно-аналітичного забезпечення статистичного аналізу та оцінки рівня платоспроможності лісових господарств. Узагальнено та систематизовано результати статистичного аналізу та оцінки рівня платоспроможності лісових господарств за умов самофінансування та комерційного розрахунку. Обґрунтовано методику проведеного комплексного статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств за відповідним алгоритмом, що є актуальним в умовах ринкової економіки та відповідає потребам сьогодення. Запропоновано систему взаємопов'язаних статистичних показників, що включають до себе абсолютні та відносні показники платоспроможності.

Ключові слова: платоспроможність, лісові господарства, статистичний аналіз, тип ліквідності балансу, система взаємопов'язаних статистичних показників

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 9.

Шост Іван Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра статистики та економічного аналізу, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

Винятинська Людмила Василівна – асистент, кафедра обліку, аудиту і економічного аналізу, Буковинський державний фінансово-економічний університет (вул. Манфреда Штерна, 1, Чернівці, 58000, Україна)

Email: viniatinska@yahoo.com

УДК 311.21:658.14

UDC 311.21:658.14

Шост И. М., Винятинская Л. В. Статистический анализ и оценка уровня платежеспособности лесных хозяйств

Целью статьи является исследование платежеспособности лесных хозяйств с помощью системы взаимосвязанных статистических показателей с помощью выборочного метода (в основу выборки положен критерий лесистости регионов Украины). В статье проанализирована платежеспособность лесных хозяйств Украины в течение 2007 – 2013 гг. с использованием финансовой отчетности лесных хозяйств, которая формирует систему информационно-аналитического обеспечения статистического анализа и оценки уровня платежеспособности лесных хозяйств. Обобщены и систематизированы результаты статистического анализа и оценки уровня платежеспособности лесных хозяйств при условиях самофинансирования и коммерческого расчета. Обоснована методика проведенного комплексного статистического анализа платежеспособности лесных хозяйств при помощи соответствующего алгоритма, что является актуальным в условиях рыночной экономики и соответствует потребностям. Предложена система взаимосвязанных статистических показателей, включающих в себя абсолютные и относительные показатели платежеспособности.

Ключевые слова: платежеспособность, лесные хозяйства, статистический анализ, тип ликвидности баланса, система взаимосвязанных статистических показателей

Рис.: 3. Табл.: 2. Библ.: 9.

Шост Иван Михайлович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра статистики и экономического анализа, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

Винятинская Людмила Васильевна – ассистент, кафедра учета, аудита и экономического анализа, Буковинский государственный финансово-экономический университет (ул. Манфреда Штерна, 1, Черновцы, 58000, Украина)

Email: viniatinska@yahoo.com

Shost I. M., Vyniatynska L. V. Statistical Analysis and Evaluation of the Solvency Level of Forestries

The aim of this article is to study the solvency of forestries with assistance of the system of interrelated statistical indicators and by using the sampling method (the sampling frame based on the criterion of the forest coverage in the regions of Ukraine). The article examined the solvency of Ukrainian forestries for the years 2007-2013, using the financial reporting of the forestries, which forms a system of information and analytical support to statistical analysis and assessment of solvency level of the forestries. The results of statistical analysis and assessment of solvency level of the forestries under the conditions of self-financing and commercial calculation were generalized and systematized. The procedure of comprehensive statistical analysis of the solvency of the forestries with use of an appropriate algorithm was grounded, that is relevant in the context of a market economy and meeting the needs. The system of interrelated statistical indicators is offered, with absolute and relative indicators of solvency included.

Keywords: solvency, forestries, statistical analysis, the type of liquidity balance, system of interrelated statistical indicators

Pic.: 3. Tabl.: 2. Bibl.: 9.

Shost Ivan M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Statistics and Economic Analysis, Ternopil National Economic University (vul. Lvivska, 11, Ternopil, 46020, Ukraine)

Vyniatynska Liudmila.V. – Assistant, Department of Accounting, Auditing and Economic Analysis, Bukovina State Finance and Economics University (vul. Manfreda Shterna, 1, Chernivtsi, 58000, Ukraine)

Email: viniatinska@yahoo.com

Вступ. У процесі побудови інноваційної моделі розвитку ринкової економіки сучасним державним лісовим господарствам необхідно здійснювати фінансово-господарську діяльність з метою отримання чистого прибутку та максимізації на перспективу. Його відсутність або недостатні розміри впродовж тривалого періоду на підприємстві свідчать про неефективність ведення діяльності та його неконкурентоспроможність, тобто у майбутньому підприємство може збанкрутувати та підлягатиме ліквідації. Тому досягнення належного рівня платоспроможності є першочерговим завданням для лісових господарств, що здійснюють свою діяльність на основі самофінансування та комерційного розрахунку. Досягнення позитивних результатів здійснюється шляхом статистичного аналізу та оцінки рівня платоспроможності лісових господарств за допомогою системи взаємопов'язаних статистичних показників платоспроможності.

Актуальність статистичного аналізу та оцінки рівня платоспроможності лісових господарств обумовлюється зростаючими потребами в аналітичних даних про їхню фінансово-господарську діяльність з боку різних категорій користувачів. Адже вимоги до якості статистичної аналітичної роботи, її обсяги постійно зростають. Не буде помилковим сказати, що конкретні завдання діючих підприємств, специфіка організації їх функціонування потребують статистичної обробки, в першу чергу, фінансової звітності.

Для того, щоб лісові господарства здійснювали свою діяльність, зокрема могли виконувати природоохоронну діяльність і відтворення лісових зон, необхідно вчасно проводили розрахунки між собою, тобто потрібно, щоб вони були платоспроможними [4]. Причому однією з проблем платоспроможності є не тільки наявність грошових коштів у касі чи на рахунках у банках, але й те, щоб ці кошти були там вчасно, тобто тоді, коли потрібно погасити зобов'язання, термін оплати яких уже настав. Постає проблема узгодження надходження та витрат грошових коштів, а також чинників, що на них впливають із зовнішнього та внутрішнього середовища [8].

В науково-практичній діяльності визначено низку критеріїв платоспроможності як показників фінансово-економічного стану підприємства різних типів та інформативності: категоріальні – як граничні стани підприємства – неплатоспроможність, банкрутство та перманентні – як індикатори його поточного стану [6]. Точна статистична характеристика та оцінка платоспроможності, обґрунтування та розробка алгоритму управлінського впливу на рівень платоспроможності лісових господарств мають для системи управління велике значення, оскільки визначають оптимальність управлінських рішень.

Для досягнення якісної визначеності статистичного аналізу всі показники повинні бути систематизовані та представлені у вигляді системи. Існування багатьох підходів до аналізу платоспроможності підприємств пов'язане з відсутністю цілісної теоретичної концепції аналізу, яка б ґрунтувалась на знаннях про об'єктивну економічну сутність даних явищ, що дозволило б виділити реальні об'єкти, відповідні їм задачі аналізу та методики їх вирішення. Отже, визначальною проблемою аналізу платоспроможності підприємств є розробка цілісності об'єктивної теоретичної концепції аналізу, що вирішується шляхом наукового обґрунтування сутності платоспроможності підприємств як об'єкта аналізу та узгодження з нею його методики [5].

Проведення комплексного статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств за представленою системою статистичних показників дає можливість всебічно охарактеризувати фінансовий стан у контексті підвищення рівня платоспроможності та розробити статистичне забезпечення управління галуззю економіки в умовах нестабільного ринкового середовища [1].

Для комплексного статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств слід дотримуватися алгоритму проведення статистичного аналізу стану, структури, динаміки, рівня збалансованості, закономірностей та тенденцій розвитку платоспроможності лісових господарств, який схематично представлено на рис. 1.

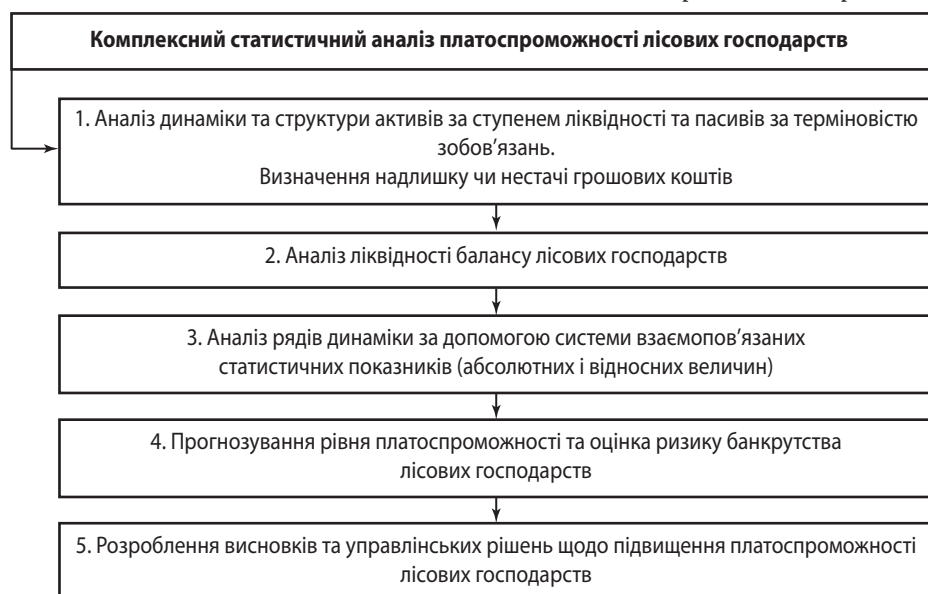

Рис. 1. Етапи комплексного статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств.

Джерело: сформовано автором

грн від 15 до 17 підприємств, в II групі – 2 – 4 підприємства, і в III групі – від 0 до 3 держлісгоспів;

- згруповані пасиви за терміновістю зобов'язань мають найрізноманітніші значення від 0 до 15009,3 тис. грн за аналізований період, що сприяє досить значній роздрібності показників по лісовим господарствам.

Обчисливши середній рівень згрупованих показників, бачимо, що найменший розмір становлять короткострокові (П2) та довгострокові зобов'язання (П3), дана закономірність упродовж аналізованого періоду не змінюється: починаючи від 661,7 тис. грн в 2007 та 2012 роках та до 2087,6 тис. грн – в 2008 та 2013 роках.

Поряд із тим, найбільшу частину майна лісових господарств займають найбільш термінові пасиви (П1) – середні значення по досліджуваним підприємствам коливаються від 2415,6 тис. грн у 2007 і в 2013 році до 3409,1 тис. грн в 2010 році та постійні зобов'язання (П4) – власний капітал від 2342,7 тис. грн в 2010 році і до 3182,1 тис. грн у 2011 році.

Аналізуючи розміри згрупованих пасивів за терміновістю зобов'язань лісових господарств з 2007 року по 2013 рік можна зробити такий висновок:

- найбільш термінові пасиви лісових господарств: в I групі – від 0 до 5003,0 тис. грн – містяться 16 підприємств (окрім 2010 року, де їх кількість становила 17, та 2011 році – 14 лісгоспів), а в II групі – від 5003,0 до 10006,0 тис. грн – 4 підприємства (окрім 2010 року, де їх кількість становила 3 та в 2011 році – 14 лісгоспів). Дана тенденція зберігається впродовж усього досліджуваного періоду;
- короткострокові зобов'язання лісових господарств містяться в I групі – від 0 до 5003,0 тис. грн, окрім 2009 та 2010 років, де розподіл відбувся між I та II групами відповідно 19 та 1 підприємства, а в 2011 році – між I та III групами відповідно 19 та 1 підприємства;
- довгострокові зобов'язання більшості досліджуваних підприємств містяться в I групі – від 0 до 5003,0 тис. грн – від 18 до 20 лісгоспів;
- постійні зобов'язання – власний капітал – знаходяться в I групі – від 0 до 5003,0 тис. грн – від 12 до 18 підприємств, в II групі – 2 – 5 підприємства і в III групі – від 0 до 3 держлісгоспів. Аналізуючи динаміку, можемо побачити загальну тенденцію до

зростання розмірів постійних зобов'язань упродовж аналізованого періоду, про що свідчить зміна в розподілі.

Після групування активів і пасивів традиційно здійснюють кількісний і якісний аналізи ліквідності балансу. Проте, відповідно до визначеної сутності ліквідності, вона визначається спочатку ліквідністю активів, а вже потім ліквідністю балансу. Для визначення ліквідності балансу необхідно порівняти підсумки за кожною групою активу і пасиву балансу [5]. Отже, після групування активів за ступенем ліквідності та пасивів за терміном зобов'язання на лісових господарствах необхідно визначити тип ліквідності балансу, що наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Типи ліквідності балансу на лісових господарствах

Тип	Ознака
Абсолютна	$A1 \geq P1, A2 \geq P2, A3 \geq P3, A4 \leq P4$
Допустима	$A1 \leq P1, A2 \geq P2, A3 \geq P3, A4 \approx P4$
Порушена	$A1 \leq P1, A2 \leq P2, A3 \geq P3, A4 \approx P4$
Кризова	$A1 \leq P1, A2 \leq P2, A3 \leq P3, A4 \geq P4$

Джерело: власна розробка автора

Здійснивши порівняння згрупованих активів за ступенем ліквідності та пасивів за терміном зобов'язання на лісових господарствах проведемо вторинне групування за альтернативною ознакою для визначення типу ліквідності балансів (табл. 1) досліджуваних лісових господарств упродовж 2007 – 2013 років. Результати представимо в табл. 2.

З табл. 2 можна зробити висновок, що найбільша частина лісових господарств із допустимою ліквідністю балансу, їх кількість коливалася від 9 підприємств у 2008 році до 14 підприємств у 2013 році. Це означає, що більшість лісових господарств можуть розраховуватися зі своїми борговими зобов'язаннями в короткостроковій перспективі (до одного місяця).

Лісові господарства з порушеною ліквідністю балансу займають значно меншу частину досліджуваних підприємств, їх кількість коливається від 2 підприємств у 2010 році до 8 підприємств у 2012 році. Тобто лісовим господарствам не вистачає коштів на погашення боргових зобов'язань, і найближчим часом вони не зможуть це зробити. Даний платіжний стан підприємств значно псує їх діловий імідж у сфері бізнесу.

Таблиця 2

Тип ліквідності балансу лісових господарств України в 2007 – 2013 роки

Рік Тип	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Абсолютна	2	1	1	0	1	0	0
Допустима	11	9	10	12	10	10	14
Порушена	7	5	3	2	3	8	4
Кризова	0	5	6	6	6	2	2
Разом	20	20	20	20	20	20	20

Джерело: розраховано автором, з використанням даних фінансової звітності лісових господарств

Кризова ліквідність балансу лісгоспів – досить негативний чинник у веденні фінансово-господарської діяльності, підприємства не мають грошових коштів і не можуть себе самофінансувати. Звичайно, дані державні лісові господарства є тягарем для бюджету і потребують значних фінансових вливань. Варто зазначити, що в 2007 році із досліджуваних підприємств не було жодного лісгоспу з критичною ліквідністю балансу, а в 2008 році – 5 підприємств, у 2009 – 2011 роках – 6 підприємств (дана негативна тенденція пояснюється складним фінансовим станом держави у зв'язку зі світовою фінансовою кризою). У 2012 та 2013 роках таких підприємств було два.

Державних лісових господарств з абсолютно ліквідним балансом дуже мало, в 2010, 2012, 2013 роках їх не виявлено взагалі, в 2008 році – ДП «Вижницький ДСПГ АПК», в 2009 і 2011 роках – ДП «Новоселецький ДСЛ АПК». Поряд із тим, у 2007 році було два підприємства: ДП «Вижницький ДСПГ АПК» та ДП «Чернігівський лісгосп».

Статистичний аналіз та оцінка рівня платоспроможності здійснюються за допомогою системи взаємопов'язаних статистичних показників платоспроможності лісових господарств (рис. 3), які у свою чергу поділяються на абсолютні та відносні. Система взаємопов'язаних статистичних показників характеризує умови, процес і результати статистичної оцінки рівня платоспроможності лісових господарств. Одна з вимог, яка висувається до показників функціонування, – достатня компактність, охоплення всіх сторін економічної, соціальної та демографічної діяльності, зв'язків і взаємозв'язків усіх елементів і вузлів системи.

Рис. 3. Етапи комплексного статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств.

Джерело: власна розробка автора

До абсолютних показників належать: згруповані активи за ступенем ліквідності (чотири групи) та пасиви за терміновістю зобов'язань (відповідно, чотири групи) – ці показники були представлені та відповідно проаналізовані, а також до них належать вартість власних оборотних коштів і робочий капітал. Динаміка власних оборотних коштів і робочого капіталу лісових господарств України за 2007 – 2013 роки показала, що:

- значній частині досліджуваних лісових господарств не вистачає власних оборотних коштів;
- динаміка робочого капіталу лісових господарств не має чітко вираженої тенденції, їхні кількості і питома вага значно коливаються.

Оцінимо рівень платоспроможності лісових господарств за допомогою загальних показників платоспроможності, враховуючи нормативні значення даних показників і критерії їх поділу. В цілому можна зробити висновок, що досліджувані загальні показники та їхня динаміка свідчать про негативний фінансовий стан у частині платоспроможності державних лісових господарств упродовж 2007 – 2013 років, яка має тенденцію до зростання. На досліджуваних підприємствах немає достатньої суми коштів, щоб мати змогу їх використати для погашення як короткострокових, так і довгострокових зобов'язань не тільки впродовж року, але й упродовж більшого терміну.

Для детальнішого вивчення ситуації розглянемо часткові показники платоспроможності та їхні нормативні значення, а саме: коефіцієнт фінансування, коефіцієнт стійкості фінансування та коефіцієнт автономії, коефіцієнт структури фінансування необоротних активів, коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованостей. Проаналізувавши часткові показники платоспроможності лісових господарств, їхню зміну впродовж 2007 – 2013 років, слід підсумувати, що вони знаходяться в межах критичного рівня, і дана тенденція підтверджується розрахунками.

Для детальнішого статистичного аналізу платоспроможності лісових господарств здійснимо аналіз та оцінку рівня спеціальних показників платоспроможності лісових господарств. Отже, слід зазначити, що:

- індекс ліквідності досліджуваних лісових господарств показує термін, упродовж якого підприємство має реальну можливість розрахуватися з боргами. Аналізуючи динаміку даного показника, слід зазначити, що у 90,0 % підприємств вона є негативною, тобто з досліджуваних лісових господарств розрахуватися з боргами у найближчий термін до 3-х місяців можуть лише 10,0 %, отже, 2 підприємства; до одного року (до 365 днів) – 20,0 %, тобто 4 підприємства. Інші 70,0 % або 16 лісових господарств не можуть погасити свої боргові зобов'язання більше одного року.
- загальний показник платоспроможності дає змогу порівняти баланси підприємств за різні періоди, баланси різних підприємств та визначити найбільш платоспроможний. Оцінка рівня даного показника показала, що лише четверта частина досліджуваних лісових господарств може забезпечити себе необхідними активами для покриття своїх боргів.

На даний час статистичне забезпечення управління платоспроможністю, що є результатом проведення статистичного дослідження, дасть змогу не лише Державному агентству лісових ресурсів України приймати відповідні державні управлінські рішення [7; 9], але і дозволить конкретному лісовому господарству побачити свій реальний стан (порівняно з іншими підприємствами) в галузі, скон-

центруватися на недоліках і розробити заходи щодо їх мінімізації на майбутні періоди.

Враховуючи, що платоспроможність – це не лише здатність розраховуватися по борговим зобов'язанням, але і здійснювати це своєчасно, розраховуємо середню кількість днів на розрахунок із боргами на лісових господарствах, що становить 838,0 дня, з можливим відхиленням на 494,4 дня або на 59,0 %, тобто сукупність неоднорідна, середня не типова, а розподіл не близький до нормального, зміщений вправо та гостровершинний.

Висновок. В умовах функціонування державних підприємств у ринковій економіці виникає низка фінансових проблем, які необхідно вирішити в найкоротший термін. Звичайно, дотримання належного рівня платоспроможності є важливою характеристикою у фінансово-господарській діяльності при виконанні принципу самофінансування та комерційного розрахунку. Слід зазначити, що реальна дійсність показала: досліджувані лісові господарства є неплатоспроможними, тобто не здатними погасити свої боргові зобов'язання наявними грошовими коштами як упродовж певного періоду, так і на певну дату. Поряд із тим, більша частина державних лісових господарств має допустимо ліквідний баланс, тобто можуть отримати грошові кошти у найближчий час, до 12 місяців.

Враховуючи специфіку діяльності лісового господарства, саме виконання різного роду лісовідновлювальних і лісовирощувальних робіт, обслуговування державних об'єктів, виконання державних програм, покладених на них державою тощо, здійснюються за власні кошти. Недостатнє державне фінансування є головним чинником, що впливає на рівень платоспроможності лісових господарств, оскільки підприємства витрачають кошти на виконання державних робіт, а на погашення термінових зобов'язань коштів не вистачає.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика з використанням аналітичних можливостей програмного середовища Microsoft Excel / А. В. Головач, В. Б. Захожай, І. Г. Манцуров, Н. А. Головач. – К. : КНЕУ, 2006. – 322 с.
2. Державне агентство лісових ресурсів України / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Державний комітет статистики України / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Замула Х. Роль лісового господарства в адаптації до наслідків зміни клімату / Х. Замула // Економісти. – 2011. – С. 17 – 19.
5. Кулик А. В. Проблеми організації та методики аналізу ліквідності і платоспроможності підприємств / А. В. Кулик // Збірник наукових праць МННЦ ІТіС. – 2009. – Випуск 14. – С. 300 – 332.
6. Макаручук І. Основні показники оцінки платоспроможності та ліквідності підприємств і методика їх визначення / І. Макаручук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 7. – С. 36 – 41.
7. Печуляк В. Зарубіжний досвід організації державного управління лісовим господарством і перспективи його використання в Україні / В. Печуляк // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 12. – С. 55 – 59.
8. Рижаківа Г. М. Визначення впливу факторів на показник обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) малих підприємств у сільському, лісовому господарстві та мисливстві України / Г. М. Рижаківа // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 7 – 8. – С. 108 – 112.
9. Шершун М. Реформування у галузі лісового господарства в контексті проведення економічних реформ в Україні / М. Шершун // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 9 – 11.

REFERENCES

- Derzhavne ahentstvo lisovykh resursiv Ukrainy. <http://www.zakon.rada.gov.ua>
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.zakon.rada.gov.ua>
- Holovach, A. V. et al. Statystychne zabezpechennia upravlinnia ekonomikoiu: prykladna statystyka z vykorystanniam analitychnykh mozhlyvostei prohramnoho seredovyshcha Microsoft Excel [Statistical Support economic management: applied statistics using the analytical capabilities of software environment Microsoft Excel]. Kyiv: KNEU, 2006.
- Kulyk, A. V. "Problemy orhanizatsii ta metodyky analizu likvidnosti i platospromozhnosti pidpriemstv" [Problems and methods of analysis of the liquidity and solvency of enterprises]. Zbirnyk naukovykh prats MNNTs ITiS, no. 14 (2009): 300-332.
- Makarchuk, I. "Osnovni pokaznykyotsinky platospromozhnosti ta likvidnosti pidpriemstv i metodyka ikh vyznachennia" [Key indicators for assessing the solvency and liquidity of companies and their method of determination]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, no. 7 (2008): 36-41.
- Pechuliak, V. "Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia lisovym hospodarstvom i perspektivy iohov vykorystannia v Ukraini" [Foreign experience of public forest management and the prospects for its use in Ukraine]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, no. 12 (2010): 55-59.
- Ryzhakova, H. M. "Vyznachennia vplyvu faktoriv na pokaznyk obsiahu realizatsii produktsii (robit, poslug) malykh pidpriemstv u silskomu, lisovomu hospodarstvi ta myslivstvi Ukrainy" [Determination of the influence factors on the rate of sales of products (works, services) of small enterprises in agriculture, forestry and hunting Ukraine]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, no. 7-8 (2010): 108-112.
- Sherhun, M. "Reformuvannia u haluzi lisovoho hospodarstva v konteksti provedennia ekonomichnykh reform v Ukraini" [Reform in the forestry sector in the context of economic reform in Ukraine]. Ekonomist, no. 10 (2011): 9-11.
- Zamula, Kh. "Rol lisovoho hospodarstva v adaptatsii do naslidkiv zminy klimatu" [The role of forestry in adapting to climate change]. Ekonomisty (2011): 17-19.

МОЖЛИВОСТІ ПРОГРЕСИВНОЇ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ СТРУКТУРНИХ ЗМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 ШКУРУПІЙ О. В., БАЗАВЛУК Н. Г.

УДК 165.63:339.137.2(477)

Шкурупій О. В., Базавлук Н. Г.

Можливості прогресивної динаміки розвитку України на основі структурних змін національної економіки

Науково-практичні пошуки, пов'язані з визначенням умов стійкого економічного розвитку України, є надзвичайно актуальними. В умовах політичної та економічної дестабілізації можливості прямої векторної динаміки (забезпечення росту макроекономічних показників за рахунок залучення ресурсів та інвестицій) суттєво обмежені. Метою цієї публікації є визначення можливостей макроекономічного розвитку на основі структурних змін національної господарської системи. Аналіз показав, що зважаючи на вплив названих чинників дестабілізації для розвитку України, значущості набувають не прямі структурні зміни в економіці, зумовлені інноваціями, а такі, що зумовлені та опосередковані дією попиту. З огляду на це, зростання національної економіки може бути забезпечене через регулятор, яким виступають доходи населення, що в свою чергу перетворюються на платоспроможний попит товарів вітчизняного виробництва (при зменшенні частки імпоротної продукції у споживанні), і у короткостроковому інтервалі часу зумовлюють підвищення виробничої, а далі інноваційної активності підприємств. У подальшому ця передумова дозволить відтворити в Україні більш типовий для сучасного цивілізаційного розвитку порядок структурних змін в економіці (ресурси – інновації) та перейти у довгостроковому періоді до високих технологічних укладів.

Ключові слова: структурні зміни в економіці, чинники динамізації економіки, конкурентоспроможність, інноваційний розвиток

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Шкурупій Ольга Всеволодівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра міжнародної економіки, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

Email: me.pusku@yandex.ua

Базавлук Наталія Григорівна – асистент, кафедра міжнародної економіки, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

Email: notabazavluk@ukr.net

УДК 165.63:339.137.2(477)

UDC 165.63:339.137.2(477)

Шкурупій О. В., Базавлук Н. Г. Возможности прогрессивной динамики развития Украины на основе структурных изменений национальной экономики

Научно-практические исследования, связанные с определением условий устойчивого экономического развития Украины, чрезвычайно актуальны. В условиях политической и экономической дестабилизации возможности прямой векторной динамики (обеспечение роста макроекономических показателей за счет привлечения ресурсов и инвестиций) существенно ограничены. Целью этой публикации является определение возможностей макроекономического развития на основе структурных изменений национальной хозяйственной системы. Анализ показал, что вследствие влияния названных факторов дестабилизации для развития Украины значимость приобретают не прямые структурные изменения в экономике, обусловленные инновациями, а такие, которые обусловлены и опосредованы действием спроса. Учитывая это, рост национальной экономики может быть обеспечен действием регулятора, которым являются доходы населения. Как следствие, платежеспособный спрос на товары отечественного производства (при уменьшении доли импортной продукции в потреблении), что в краткосрочном интервале времени обуславливает повышение производственной, а далее инновационной активности предприятий. В дальнейшем эта предпосылка позволит восстановить в Украине более типичный для современного цивилизационного развития порядок структурных изменений в экономике (ресурсы – инновации) и перейти в долгосрочном периоде к более высоким технологическим укладам.

Ключевые слова: структурные изменения в экономике, факторы динамики экономики, конкурентоспособность, инновационное развитие

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

Шкурупій Ольга Всеволодівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра міжнародної економіки, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

Shkurupii O. V., Bazavluk N. G. Possibility of Progressive Dynamics of Ukraine on the Basis of Structural Changes of the National Economy

Scientific and practical studies related to the determination of conditions for sustainable economic development of Ukraine, are extremely relevant. In the context of political and economic destabilization of direct vector dynamics possibility (ensuring macroeconomic growth by attracting resources and investments) is severely limited. The purpose of this publication is to identify opportunities of macroeconomic development based on the structural changes in the national economic system. The analysis showed that due to the influence of these factors of destabilization for the development of Ukraine, the importance is obtained by not direct structural changes in the economy due to innovations, and those which are due and are mediated by the action of the demand. Taking this into account, the growth of the national economy can be achieved by using regulators which are incomes of the population. As a result, the effective demand for domestically produced goods (with a lower share of imported goods in consumption), in the short time interval tends to raise production, and further innovation activity of enterprises. In the future, this assumption will let to restore the more typical for modern civilization development procedure for structural changes in the economy (resources ↔ innovation) and in the long run change to higher technological structures in Ukraine.

Keywords: structural changes in the economy, factors dormant economy, competitiveness, innovation development

Pic.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Shkurupii Olga V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of International Economics, Poltava University of Economics and Trade (vul. Kovalya, 3, Poltava, 36014, Ukraine)

Email: me.pusku@yandex.ua

тавський університет економіки і торгівлі (ул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

Email: me.pusku@yandex.ua

Базавлук Наталія Григорівна – асистент, кафедра міжнародної економіки, Полтавський університет економіки і торгівлі (ул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

Email: natabazavluk@ukr.net

Bazavluk Nataliia G. – Assistant, Department of International Economics, Poltava University of Economics and Trade (vul. Kovalya, 3, Poltava, 36014, Ukraine)

Email: natabazavluk@ukr.net

З'ясуванню проблем економічного розвитку України присвячено багато публікацій вітчизняних науковців. Зазначена наукова активність є закономірною, зважаючи на надзвичайну актуальність науково-практичних пошуків, спрямованих на дослідження умов для створення стійкого економічного розвитку країни. У наш час переважна більшість науковців і практиків схиляються до думки, що найбільш значущими для економічного розвитку України є інноваційні чинники. Фактично доведено, що Україна володіє великим інноваційним потенціалом, який, проте, не використовується належним чином. З іншого боку, дію інноваційних чинників внутрішнього походження істотно трансформують умови зовнішнього середовища, зокрема, з урахуванням останніх подій, потрібно назвати вплив середовища політичного.

Найбільш ґрунтовно сучасні проблеми національного економічного розвитку та чинників, що на нього впливають, відображені в працях Л. Антонюк, В. Геєця [2], А. Гальчинського [1], О. Грішнєвої, П. Єщенко [4], В. Семиноженка, Л. Федулової [6], А. Чухна [7] та інших.

Зважаючи на надзвичайно високу значущість для України забезпечення умов прогресивної економічної динаміки, ця проблематика буде й надалі залишатись серед найбільш актуальних. Метою цієї публікації є визначення можливостей макроекономічного розвитку на основі структурних змін національної господарської системи.

Науковий пошук пріоритетів економічного розвитку України дозволив сформулювати власне бачення щодо того, за якими напрямками мають відбуватись зміни в системі використання конкурентних можливостей країни. При цьому необхідно підкреслити таке: вітчизняні пріоритети розвитку економіки ми розглядаємо з урахуванням того, що в умовах політичної та економічної дестабілізації можливості прямої векторної динаміки (забезпечення росту макроекономічних показників за рахунок залучення ресурсів та інвестицій) суттєво обмежені. Отже, якщо зазначеним чином створити належні умови зростання неможливо, то необхідно використовувати інший шлях, яким можуть розвиватись складноутворені відкриті системи (у нашому випадку – економіка України). Йдеться про те, щоб у складних умовах сучасного історичного періоду досягти позитивних якісних перетворень на основі структурних змін в економіці (у тому числі та насамперед, за використання інноваційного чинника зростання). За нашим розумінням, для реалізації цього напрямку розвитку української економіки існує значно менше обмежень, ніж за умов дотримання традиційних засад макроекономічного зростання.

Основою структурних змін в економіці є принцип адресності використання ресурсів. В ринкових умовах конкуренція стимулює бізнес до продукування та вико-

ристання новачків («проривних» технологій у виробництві, ексклюзивних маркетингових засад, унікального готового продукту тощо). У конкурентні виробництва первинних суб'єктів господарювання та конкурентні галузі «перетікають» фактори виробництва (рис. 1).

Рис. 1. Інновації як чинник структурних змін в економіці

Проте в Україні цей принцип не реалізує себе так, як в економічно розвинутих макросистемах. Перешкодою його дії є неефективне утворення споживчого ринку країни. Інновації є дуже впливовим чинником структурних змін в економіці, проте не менш значущим чинником є попит населення. Він спрямовує інновації у ті сфери, де перебуває споживчий інтерес покупця, і також виступає регулятором потоків вхідних ресурсів. Для відповідей на питання, чому ринок кінцевого споживача в Україні є неефективним і чому це робить структуру економіки з погляду конкурентоспроможності недосконалою, необхідно врахувати, що попит населення опосередковують гроші, а сутнісно, істотно визначають доходи. Український ринок товарів кінцевого споживання все більше «працює» не на конкурентоспроможність вітчизняної економіки, а на посилення конкурентних позицій інших країн. Згідно з даними Держкомстату України, за підсумками 2013 р. частка вітчизняних товарів у загальному обсязі продажу становила 58,9 %, знизившись за рік на 1,7 % (58,9 % у 2012 р.). В цілому, протягом 2005 – 2013 рр. частка вітчизняних товарів у загальному обсязі продажу знизилась на 11,6 % (70,5 % у 2005 р.). Вітчизняні виробники скорочують свою присутність як у сегменті продовольчих товарів (з 90,9 % у 2005 р. до 85,5 % у 2013 р.), так і непродовольчих (з 57,6 % до 39,0 %) [5].

Отже, попит населення, який за умов оптимізації місткості вітчизняного ринку за критерієм співвідношення «продукція національних виробників / імпортовані товари», мав би сприяти економічному зростанню України, насправді гальмує його. На нашу думку, оптимальною була б пропорція 80 : 20. Фактично ж в Україні має місце наступне: доходи населення «фінансують» економіку інших країн, механізм споживчого ринку істотно послабив функцію ресурсного регулятора, який діє через формування похідного попиту на ринках факторів виробництва, а монополізація економіки країни перерозподіляє ресурси на користь інтересів олігархії.

За версією *Forbes* [3] серед компаній, які відіграють найважливішу роль в економіці України, переважають холдинги в таких галузях: металургія (*Метінвест, Індустріальний союз Донбаса, АрселорМіттал*), енергетика (*ДТЕК*), нафта і газ (*WOG, Укрнафта, Газтек*) та ін. Зауважимо, що виробництво засобів виробництва, власно кажучи, не є якимось бар'єром на шляху розвитку національної економіки, навпаки, ця сфера завжди залишатиметься його основою. Йдеться про інше: в Україні, де переважає сировинноорієнтований характер господарювання та первинна переробка (і, зазначимо побіжно, 3-й технологічний уклад), обмежені можливості національного виробництва товарів споживання.

Отже, якщо наразі держбюджет не має досить коштів для фінансування інновацій, то інституційний ресурс уряду є по суті необмеженим. Економічного зростання на нинішньому етапі можна досягти через забезпечення більш сприятливих умов ведення бізнесу для національних товаровиробників у сфері продукування товарів кінцевого споживання. Це викликати зменшення частки ім-

портної продукції та приведе до наповнення вітчизняного споживчого ринку товарами українського виробництва. Збільшення сукупного попиту на вітчизняні товари, відповідно, збільшить ВВП країни, а ринковий механізм почне у подальшому все активніше розподіляти вхідні ресурси на користь виробництва тих українських товарів, яких потребує споживач.

Національна економіка, набувши певного запасу стійкості, обов'язково переміститься на новий щабель. Попит населення стимулюватиме вітчизняні підприємства до покращення споживчих властивостей товарів, існуючих на ринку, і виготовлення нових видів продукції. Як наслідок структурних змін споживчого ринку, реалізовані доходи населення викликати потребу системних інновацій у секторі виробництва; в перспективі – аж до зміни найбільш значущих для суспільства базових технологій. Весь описаний вище комплекс засад, дію якого спрямовано на структурні зміни в економіці України, укладається у певну логічну схему (рис. 2).

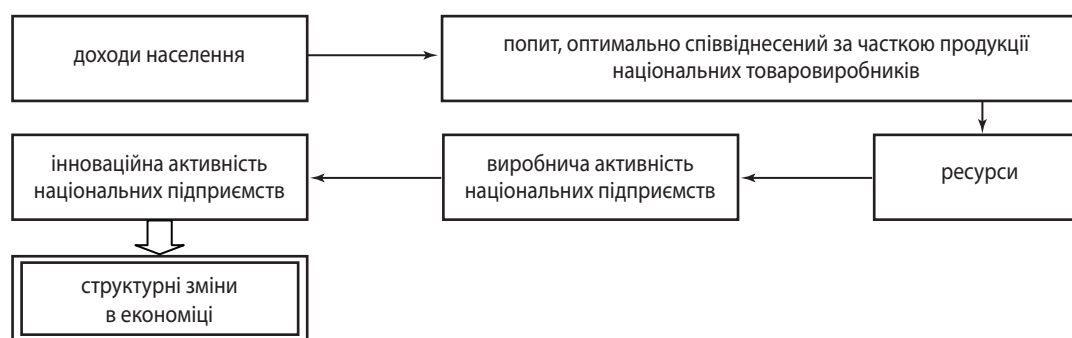

Рис. 2. Попит як чинник структурних змін в економіці

Структурну перебудову економіки України на основі переспрямування доходів населення на продукцію національних товаровиробників і підвищення інноваційної активності підприємств, зумовленої попитом, слід розглядати як короткостроковий варіант визначення пріоритетів макроекономічного розвитку. Якщо бути більш точним, то входження України в тренд макроекономічного зростання потребує множини таких короткострокових інтервалів часу, які поступово формують передумови для переходу економіки країни у стан тривалого та стійкого економічного зростання. В перспективі довгострокові пріоритети економічного розвитку України визначатиме не лише п'ятий технологічний уклад (інформаційні, комунікаційні технології, програмне забезпечення, мікроелектроніка), а й шостий, основною відмінністю якого є взаємопроникнення та взаємообумовленість розвитку нано-, біо-, інфо- і когнітивних технологій (*NBIC*).

Слід зазначити, що трансформаційні зміни економіки за стадіями розвитку, а також за умов переходу від короткострокових інтервалів макроекономічної динаміки до довгострокових, не мають чітко визначених меж. За типологією Всесвітнього економічного форуму існують 5 стадій розвитку країни (ресурсорієнтована економіка, перехідна стадія від ресурсорієнтованої до ефективноорієнтованої економіки, ефективно орієнтована економіка, перехідна стадія від ефективноорієнтованої економіки до інноваційної, інноваційна економіка).

Стадії розвитку країн дозволяє ідентифікувати *Global Competitiveness Index (GCI)*. Він показує, що на першому етапі розвитку знаходяться країни, економічний розвиток яких базується на наявності дешевих ресурсів, насамперед некваліфікованої робочої сили та природних ресурсів. Конкуренція здійснюється на основі цінового фактору. Низька продуктивність праці призводить до низького рівня зарплат. Підтримка конкурентоспроможності на цьому етапі розвитку залежить переважно від функціонуючих на належному рівні державних і приватних установ, інститутів (перший елемент *GCI*), розвиненої інфраструктури (другий елемент *GCI*), стабільного макроекономічного середовища (третій елемент *GCI*) і наявності робочої сили людей, які отримали принаймні базову освіту (четвертий елемент *GCI*). За оцінками Всесвітнього економічного форуму 2013 р. до цієї стадії розвитку належать 38 країн світу зі 148 країн, охоплених рейтингом. Переважно в названу групу входять країни, в яких виробництво ВВП на душу населення до 2000 дол. США. На першій стадії розвитку знаходяться переважно африканські країни.

На другій стадії розвитку країнам властива більша конкурентоспроможність. З розвитком країн збільшується продуктивність праці і зростає середня заробітна плата. За умов, що певна країна переходить до стадії розвитку ефективноорієнтованої економіки, для підвищення рівня конкурентоспроможності необхідно розробляти більш дієві виробничі процеси і підвищувати якість виробленої про-

дукції. На цій стадії конкурентоспроможність найбільшим чином залежить від вищої освіти та професійної підготовки (п'ятий елемент *GCI*), ефективності ринку товарів і послуг (шостий елемент *GCI*), ефективності ринку праці (сьомий елемент *GCI*), розвиненості фінансового ринку (восьмий елемент *GCI*), технологічного рівня (дев'ятий елемент *GCI*) і розміру внутрішнього ринку (десятий елемент *GCI*). На другій стадії, за оцінками Всесвітнього економічного форуму у 2013 р., перебуває 31 країна світу. ВВП на душу населення цих країн коливається в діапазоні від 3000 до 9000 дол. США.

Третя і найвища ступінь розвитку країн – це економіка, заснована на інноваціях. Конкуренція на цій стадії здійснюється на основі нової та унікальної продукції. На третьому етапі компанії повинні конкурувати, виробляючи товари з використанням найсучасніших виробничих процесів (одинадцятий елемент *GCI*), а також інноваційного потенціалу (дванадцятий елемент *GCI*). Всесвітній економічний форум виокремлює 37 країн світу, які досягли стадії

інноваційної економіки. Це високорозвинені країни, ВВП на душу населення яких перевищує 17000 дол. США. До цієї групи входить більшість країн Європейського Союзу, а також Японія, США, Канада, Нова Зеландія, ОАЕ та ін. [8].

Також Всесвітній економічний форум виокремлює перехідні (транзитні) стадії розвитку – від економіки, орієнтованої на ресурси, до ефективноорієнтованої (20 країн) і від ефективноорієнтованої до інноваційної економіки (22 країни).

Виходячи з того, на якій стадії знаходиться країна, групи чинників конкурентоспроможності мають різний ступінь впливу (табл. 1). Слід зазначити, що при цьому вплив чинників інноваційності на кожній наступній стадії розвитку зростає, вплив базових чинників, навпаки, знижується. Отже, збільшення ступеня впливу інноваційних чинників відбувається за рахунок зменшення питомої ваги базових чинників. Водночас частка чинників ефективності на останніх двох стадіях розвитку країн залишається незмінною.

Таблиця 1

Стадії розвитку країн залежно від впливу чинників конкурентоспроможності за групами (відповідно до версії Всесвітнього економічного форуму), 2013 р.

Питома вага групи чинників конкурентоспроможності	Базові чинники, %	Чинники ефективності, %	Інноваційні чинники, %
Ресурсорієнтована економіка	60	35	5
Перехідна стадія до ефективно орієнтованої економіки	40–60	35–50	5–10
Ефективноорієнтована економіка	40	50	10
Перехідна стадія до інноваційної економіки	20–40	50	10–30
Інноваційна економіка	20	50	30

Джерело: [8].

Чинники, що зумовлювали якісні зміни на першій стадії, не припиняють своєї дії і на наступних стадіях. Внаслідок цього виникає накопичувальний ефект макроекономічної конкурентоспроможності, який здобувається країнами в процесі руху національної господарської системи від першої з названих моделей до третьої. Чинники конкурентоспроможності, які були визначальними за більш низьких форм організації макросистем лише поступаються місцем новим – тим, що визначатимуть подальші умови, необхідні для економічного зростання. Вони стануть новими домінантами в моделях економічного розвитку країни більш високого рівня.

Україна за даними Звітів про індекс глобальної конкурентоспроможності ВЕФ впродовж 2008 – 2014 рр. не мала стійкого статусу, пересуваючись у рейтингах (та за фактичним станом економіки) з групи країн, господарські системами яких знаходяться на перехідній стадії між ресурсорієнтованою економікою та ефективноорієнтованою, до групи ефективноорієнтованих країн і навпаки. Це означає, що для закріплення позитивного ефекту динаміки, який є цілком доступним для України, важливо «переставити акценти» економічного зростання, не зменшуючи при цьому позитивний вплив чинників конкурентоспро-

можності, які домінували на нижчих стадіях розвитку національної економіки. Зокрема, детермінанти інноваційної економіки – конкурентоспроможність бізнесу та інновативність – мають підсилюватись дією базових чинників (досконалістю інститутів, налагодженістю інфраструктури, макроекономічною стабільністю тощо) та дією чинників ефективності – передусім розвиненістю ринків (товарних, фінансового, ринку праці та інших), а також максимальною результативністю їх функціонування з огляду на потребу в забезпеченні умов економічного прогресу макросистеми та формування конкурентних переваг України.

Висновки.

- З'ясовано, що в процесі руху національної господарської системи від моделі нижчого порядку до моделі вищого виникає накопичувальний ефект конкурентоспроможності. Детермінанти інноваційної економіки, які забезпечують поступальний розвиток макросистеми (конкурентоспроможність бізнесу та інновативність) мають підсилюватись дією базових чинників (досконалістю інститутів, налагодженістю інфраструктури, макроекономічною стабільністю тощо) та дією чинників ефективності (передусім розвиненістю товарних і

ресурсних ринків, їх максимальною результативністю, а також іншими). Зважаючи на це, конкурентні переваги України істотно залежатимуть від сприятливих інституцій в державі, дію яких спрямовано на створення умов для накопичення ефекту від різних чинників конкурентоспроможності за стадіями економічного розвитку країни.

2. За теперішнього часу традиційні засади макроекономічного зростання на основі забезпечення прямої векторної динаміки (зростання макроекономічних показників за рахунок залучення більшого обсягу ресурсів та інвестицій) для України обмежені. Внаслідок політичної та економічної дестабілізації вимушено набувають значущості не прямі структурні зміни в економіці, зумовлені інноваціями, а такі, що опосередковані дією попиту. З огляду на це, зростання національної економіки може бути забезпечено через регулятор, яким виступають доходи населення, що в свою чергу перетворюються на платоспроможний попит товарів вітчизняного виробництва (при зменшенні частки імпортової продукції у споживанні), і у короткостроковому інтервалі часу зумовляють підвищення виробничої, а далі інноваційної активності підприємств. Ця передумова дозволить у подальшому відтворити в Україні більш типовий для сучасного цивілізаційного розвитку порядок структурних змін в економіці (ресурси ↔ інновації) та перейти у довгостроковому періоді до високіх технологічних укладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми / А. Гальчинський // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 4 – 17.
2. Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. Геєць // Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 4 – 20.
3. 200 найбільших компаній. Які компанії відіграють найважливішу роль в економіці України // Сайт Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : forbes.ua/ua/ratings/2
4. Єщенко П. С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки / П. С. Єщенко // Економіка України. – 2013. – № 10. – С. 4 – 20.

5. Статистична інформація // Офіційний сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Федулова Л. Тенденції становлення новітнього технологічного укладу світової економіки: роль управління інтелектуальною власністю / Л. Федулова, Л. Цибульська // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 23 – 35.

7. Чухно А. А. Модернізація економіки та економічна теорія / А. А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 24 – 33.

8. The Global Competitiveness Report 2013 – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

REFERENCES

Chukhno, A. A. "Modernizatsiia ekonomiky ta ekonomichna teoriia" [Modernization of the economy and economic theory]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10 (2012): 24-33.

Fedulova, L., and Tsybul'ska, L. "Tendentsii stanovlennia novitnyoho tekhnolohichnoho ukladu svitovoi ekonomiky: rol upravlinnia intelektualnoi vlasnosti" [Tendencies of modern technological structure of the global economy: the role of intellectual property]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 12 (2011): 23-35.

Heiets, V. "Liberalno-demokratychni zasady: kurs na modernizatsiiu Ukrainy" [Liberal democratic principles: a course on modernization of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 3 (2010): 4-20.

Halchynskiy, A. "Ekonomichnyi rozvytok: metodolohiia onovlenoi paradyhmy" [Economic development: methodology revised paradigm]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5 (2012): 4-17.

"Statystychna informatsiia" [Statistical information]. Ofitsiyni sait Derzhkomstatu Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

"The Global Competitiveness Report 2013 – 2014" http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

Yeshchenko, P. S. "Ekonomichne zrostantia bez rozvytku: prychny i shliakhy innovatsiinoho peretvorennia ekonomiky" [Economic growth without development: causes and innovative ways to transform the economy]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10 (2013): 4-20.

"200 naibilshykh kompanii. Yaki kompanii vidihraiut naivazhlyvishu rol v ekonomitsi Ukrainy" [200 largest companies. Which companies play a vital role in the economy of Ukraine]. Sait Forbes Ukraina. forbes.ua/ua/ratings/2

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

© 2014 ВАХОВИЧ І. М., ЧУЛЬ О. М.

УДК 332.242

Вахович І. М., Чуль О. М.

Розвиток креативної економіки в умовах транскордонного співробітництва

У статті проаналізовано роль транскордонного співробітництва в просуванні та реалізації програм креативного розвитку. Проведено оцінку перспектив і можливостей реалізації програм транскордонного співробітництва в контексті забезпечення креативного розвитку прикордонних регіонів та на цій основі визначено пріоритетні напрями міжнародного співробітництва. Автори наголошують, що поглиблення транскордонного співробітництва в рамках розвитку креативної економіки має сприяти всебічному стимулюванню нових форм бізнесу, активізації інвестиційного потенціалу регіону, створенню нових робочих місць, формуванню якісної інфраструктури, забезпеченню високого рівня життя населення.

Ключові слова: креативна економіка, транскордонне співробітництво, прикордонний регіон, креативний регіональний розвиток

Рис.: 2. Бібл.: 8.

Вахович Ірина Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра фінансів, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

Email: irina-vaxovitch@mail.ru

Чуль Олена Михайлівна – аспірант, Луцький національний технічний університет (вул. Львівська, 75, Луцьк, Волинська обл., 43018, Україна)

Email: elena.chul@yandex.ru

УДК 332.242

UDC 332.242

Вахович И. М., Чуль Е. М. Развитие креативной экономики в условиях трансграничного сотрудничества

В статье проанализирована роль трансграничного сотрудничества в продвижении и реализации программ креативного развития. Проведена оценка перспектив и возможностей реализации программ трансграничного сотрудничества в контексте обеспечения креативного развития приграничных регионов и на этой основе определены приоритетные направления международного сотрудничества. Авторы отмечают, что углубление трансграничного сотрудничества в рамках развития креативной экономики должно способствовать всестороннему стимулированию новых форм бизнеса, активизации инвестиционного потенциала региона, созданию новых рабочих мест, формированию качественной инфраструктуры, обеспечению высокого уровня жизни населения.

Ключевые слова: креативная экономика, трансграничное сотрудничество, приграничный регион, креативный региональное развитие

Рис.: 2. Библ.: 8.

Вахович Ирина Михайловна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра финансов, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)

Email: irina-vaxovitch@mail.ru

Чуль Елена Михайловна – аспирант, Луцкий национальный технический университет (ул. Львовская, 75, Луцк, Волынская обл., 43018, Украина)

Email: elena.chul@yandex.ru

Vahovych I. M., Chul O. M. Development of the Creative Economy under the Conditions of Cross-border Cooperation

The article analyzes the role of cross-border cooperation in the promotion and implementation of creative development. The evaluation of the prospects and possibilities of cross-border co-operation programs in the context of the creative development of the border regions was made, and on this basis, the priority of areas for international cooperation was identified. The authors note that the deepening of cross-border cooperation in the development of the creative economy should contribute to the comprehensive promotion of new forms of business, enhance investment potential of the region, the creation of new jobs, the formation of high-quality infrastructure, ensuring a high standard of living.

Keywords: creative economy, cross-border cooperation, border region, creative regional development

Pic.: 2. Bibl.: 8.

Vahovych Irina M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Finance, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)

Email: irina-vaxovitch@mail.ru

Chul Olena M. – Postgraduate Student, Lutsk National Technical University (vul. Lvivska, 75, Lutsk, Volynska obl., 43018, Ukraine)

Email: elena.chul@yandex.ru

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Розвиток креативної економіки вимагає від усіх її суб'єктів активної взаємодії та налагодження тісних

зв'язків. В умовах поглиблення трансформаційних процесів в економіці та враховуючи прагнення українських регіонів до сталого соціального-економічного розвитку, заснованого на постулатах вільного, активного і творчого розви-

тку, роль такої співпраці значно посилюється. Мова йде не тільки про налагодження тісних економічних, соціальних, а й міжкультурних та міждержавних зв'язків, активної участі у програмах розвитку транскордонного співробітництва. Така ситуація зумовлена тим, що формування креативної економіки в регіоні вимагає відкритого, творчого простору, здатного забезпечити розвиток творчого потенціалу кожного його суб'єкта. При цьому поглиблення міжкультурного діалогу сприятиме розвитку не тільки її мистецького аспекту, а й стане основою формування якісного наукового, інноваційного, творчого потенціалу, запорукою стабільності регіональної системи загалом.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Про роль транскордонного співробітництва для забезпечення соціально-економічного розвитку говорять багато вітчизняних науковців, серед них: Мікула Н. А., Толканов В. В., Кулин С. Я., Долішній М. І., Рябінін Є. В. та інші. Разом з тим, питання розвитку транскордонного співробітництва в рамках креативної економіки залишається не розкритим. Останнє пов'язане із новизною обраної нами сфери наукового дослідження, відсутністю чітких уявлень наукових кіл щодо практичної реалізації постулатів креативної економіки в сучасних умовах.

Метою статті є оцінка перспектив та можливостей реалізації програм транскордонного співробітництва в контексті забезпечення креативного розвитку прикордонних регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтування отриманих наукових результатів. Сьогодні Україна стоїть на порозі важливого вибору стосовно подальшої реалізації політики розвитку. Глобальна криза економічної, політичної, соціальної системи гальмує соціально-економічний розвиток держави та її регіонів, стає на заваді реалізації комплексних програм розвитку. Досвід розвинених європейських країн показує, що традиційні підходи до виведення країни із затяжної кризи уже не мають достатнього ефекту. Натомість бачимо справжній бум розвитку креативної економіки. Остання стала пріоритетним напрямом національного розвитку більшості європейських країн та виступає як «точка росту», здатна впливати не тільки на економічну сферу, а й сприяти підвищенню рівня культури цілої держави.

Дослідники ЮНКТАД (Конференції ООН з розвитку і торгівлі), здійснюючи аналіз ефективності реалізації креативних проектів та їх вплив на соціально-економічний розвиток держави, дійшли висновку, що товари креативної економіки більш стійкі до нестабільності економічної системи та економічних спадів, оскільки новий стиль життя сучасного суспільства все більше пов'язаний з такими заснованими на креативній економіці аспектами, як статус, стиль, бренд та соціальна взаємодія [1].

В цьому контексті відбудова нації та державності вимагає реалізації нових інструментів, нових управлінських рішень. Вважаємо, що політика регіонального розвитку в сучасних умовах повинна ґрунтуватися на створенні збалансованих умов розвитку, інтеграції регіонів у єдиному політичному, економічному, соціальному, культурному, інформаційному просторі. Разом з тим, в умовах креативної економіки значна увага має бути зосереджена на розвитку

людського капіталу, формуванні якісного рівня життя населення, забезпеченні реалізації його творчого та наукового потенціалу. У регіоні повинні бути сформовані умови для комфортного проживання населення, а також забезпечення привабливості території, зосередженої на розширенні туристичних потоків.

Важливим етапом відбудови економічної системи в рамках креативного розвитку має стати налагодження тісних зв'язків добросусідства. Міжнародна співпраця, використання досвіду зарубіжних країн дасть змогу сформувати якісні та ефективні стратегії креативного регіонального розвитку.

Однією із форм такого співробітництва є поглиблення співпраці через програми транскордонного співробітництва. Її реалізація в Україні започаткована з 1993 року, разом із приєднанням до Європейської конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади та закріплено прийняттям Закону України «Про транскордонне співробітництво». Відповідно до останнього, транскордонне співробітництво визначається як «спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначені їх національним законодавством [2; 3].

Транскордонне співробітництво стало чинником, який сприяє соціальній рівності та суспільному діалогу, інструментом для розвитку усіх напрямів діяльності прикордонної місцевої та регіональної влади в Європі, і сьогодні введений в різні аспекти повсякденного життя [6, с. 15].

Важливим є і той факт, що одним із основних принципів налагодження і підтримки в Україні проектів транскордонного співробітництва є усунення політичних, економічних, правових, адміністративних та інших перешкод для взаємної співпраці.

Схожі принципи лежать і в основі теорії креативного регіонального розвитку, де відсутність обмежень та можливість вільного розвитку, зміцнення демократичної стабільності, орієнтація на підтримку ініціатив громади та забезпечення високої якості їх життя стають основними пріоритетами державної політики.

Саме скоординовані спільні дії регіональної влади прикордонних територій із їх міжнародними партнерами, в тому числі через налагодження транскордонного співробітництва, стають запорукою досягнення соціальної та економічної стабільності розвитку. Особливо актуальним це питання стає для України, що має найдовшу серед усіх держав СНД ділянку кордону з ЄС. До того ж, реалізація програм транскордонного співробітництва з питань розвитку креативної економіки дасть змогу зменшити диспропорції регіонального розвитку, вивести їх на якісно новий рівень.

Вважаємо, що налагодження такої співпраці повинне мати на меті усунення політичних, економічних чи адміністративних бар'єрів, створення належної інфраструктури та можливостей для реалізації креативного потенціалу усіх учасників такого співробітництва.

З метою оцінки ролі та місця транскордонного співробітництва в просуванні ідей креативної економіки проведено аналіз її потенційних можливостей та загроз, сильних та слабких сторін (рис. 1).

Проведений SWOT-аналіз показав очевидність того факту, що більшість прикордонних регіонів, незважаючи на багатий природно-ресурсний потенціал, вигідні географічні положення та значний людський потенціал, залишається ре-

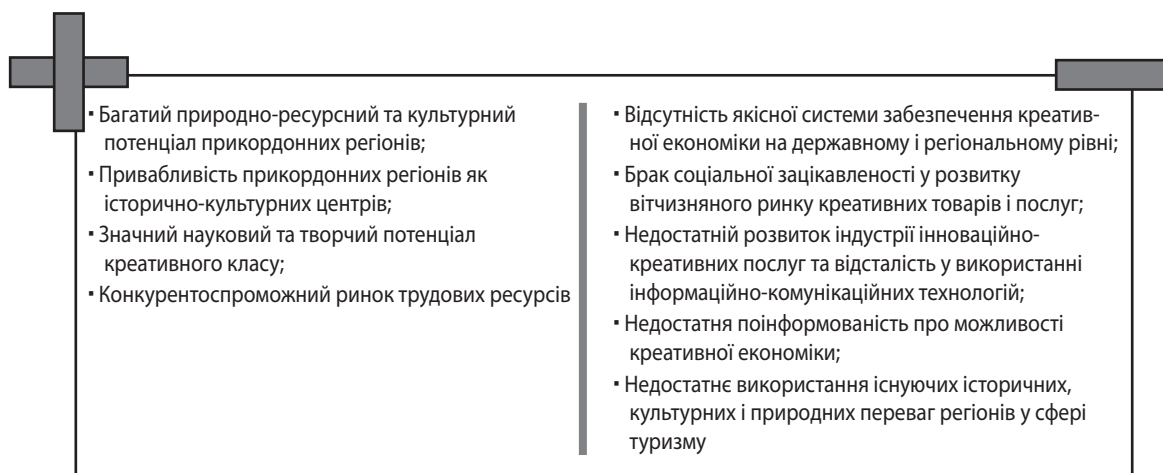

Рис. 1. SWOT-аналіз креативного регіонального розвитку в умовах транскордонного співробітництва (сильні та слабкі сторони) *

* складено автором

гіонами з низьким рівнем інноваційного та креативного розвитку. В результаті якості життя населення в цих регіонах, у порівнянні з найбільш креативно розвиненими (м. Київ, Одеська обл.), залишається низькою, а в результаті підвищується трудова міграція, знижується потенціал креативного класу. Неналежна державна політика з підтримки регіонального розвитку креативної економіки призводить до зниження ефективності функціонування креативних індустрій. До того ж відсутність зацікавленості населення та бізнес-структур до товарів вітчизняних креативних індустрій і популяризація її закордонних аналогів не дає змогу сформувати гідну конкуренцію на ринку креативних товарів та послуг.

Разом з тим, Україна має значний культурно-історичний, туристичний, а також науковий та творчий потенціал креативного класу. Налагодження ефективного співпраці з міжнародними партнерами, спрямованої на їх розвиток, дасть змогу підвищити інтенсивність соціально-економічного розвитку регіонів на основі розвитку її креативної складової (рис. 2).

В умовах креативного регіонального розвитку важливими напрямками поглиблення транскордонного співробітництва мають стати всебічне стимулювання нових форм бізнесу, активізації інвестиційного потенціалу, створення нових робочих місць, формування якісної інфраструктури та покращення якості життя населення. Значна увага повинна приділятися формуванню технологічних парків, креативних кластерів, впровадженню нових технологій. Спільні дії суб'єктів транскордонного співробітництва мають бути спрямовані на розвиток інноваційного підприємництва, підвищення потенціалу інформаційних технологій, підтримку дослідної роботи підприємництва, розширення культури спільної діяльності та ринків збуту, активний обмін досвідом стосовно практичної реалізації моделей розвитку креативної економіки в регіоні.

В цьому аспекті важлива увага повинна акцентуватися на розширенні культури ведення бізнесу, активізації розвитку перспективних креативних індустрій, руйнуванні адміністративних бар'єрів розвитку креативного підприємництва. Розвиток і налагодження співробітництва між науковими інститутами, державою та бізнесом стануть запорукою успішності реалізації політики розвитку креативної економіки.

Необхідно також підкреслити, що в умовах глобалізації та нівелювання економічних бар'єрів для вільного переміщення потоків інформації, капіталів, працівників принципово важливим чинником конкурентоспроможності регіону виступає його здатність залучити та втримати талановитих працівників [8, с. 10]. Адже, як стверджують Н. А. Мікула та О. І. Дацко, відсутність можливостей самореалізації творчих осіб є однією із найважливіших причин, що стимулюють їх міграцію, і відповідно їх відтік до великих міст або за кордон, де їм надається можливість реалізації власного потенціалу [7].

Саме тому виділяємо наступні завдання реалізації програм транскордонного співробітництва в рамках розвитку креативної економіки:

- підтримка креативного регіонального розвитку через налагодження зв'язків між державою, бізнесом та креативним класом;
- всебічний обмін досвідом та інформацією;
- покращення умов та якості життя населення, створення умов для реалізації їх творчого потенціалу;
- формування спільних інститутів в галузі освіти, науки, інновацій, цифрових технологій;
- культурний обмін і турбота про культурне надбання, формування регіональної ідентичності та самобутності.

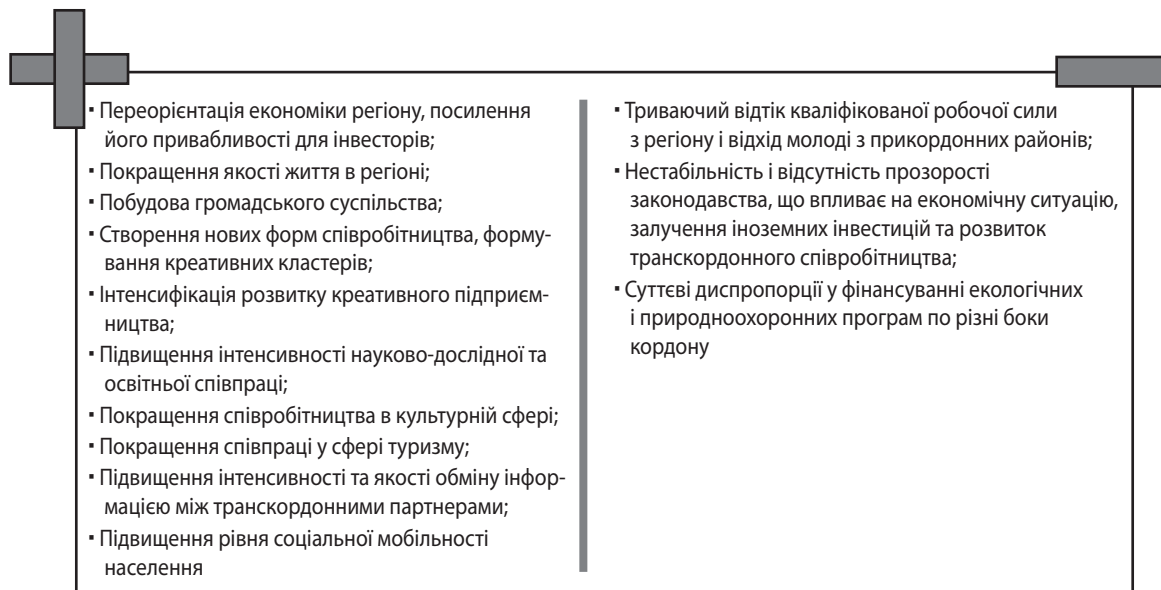

Рис. 2. SWOT-аналіз креативного регіонального розвитку в умовах транскордонного співробітництва (можливості та загрози)

*складено автором

Реалізація таких завдань сприятиме не тільки зменшенню диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, переорієнтації регіональної економіки, а й певною мірою стиратиме кордони міжнаціональні, міжкультурні та міждержавні. І в цьому аспекті активна позиція органів державного управління у підтримці проектів і програм транскордонного співробітництва стає запорукою успіху такої співпраці.

Досвід реалізації програм транскордонного співробітництва уже сьогодні показує ефективність і подальшу доцільність їх впровадження. Зокрема, значна увага приділена активізації міжнародного співробітництва, спрямованій на розвиток індустрій культурної спадщини (архітектурних та природних пам'яток, музеїв, бібліотек тощо). Так, завдяки успішній реалізації проектів транскордонного співробітництва між Україною, Словаччиною, Польщею та Німеччиною до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО внесено транскордонний українсько-словацько-німецький об'єкт «Букові праліси Карпат» (2007 р.), «Дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі та України» (2013 р., транскордонний серійний українсько-польський об'єкт), «Геодезична дуга Струве» (2005 р.). Останній транскордонний геодезичний об'єкт «Дуга Струве» було номіновано від 1 європейських країн: Норвегії, Швеції, Фінляндії, Росії, Естонії, Латвії, Литви, Білорусі, Молдови та України [4]. Факт того, що ці об'єкти значаться в списку Світової спадщини, означає не лише те, що вони опиняться на світовій карті культурної спадщини та туризму, пов'язаного з нею, а також стає ключовим фактором покращення загального підходу до управління культурною спадщиною в Україні в цілому.

Крім того, значно активізувалася міжнародна співпраця у сфері розвитку індустрій інноваційно-креативних послуг, зокрема підготовки наукових та освітніх кадрів. З цією метою у вищих навчальних закладах запроваджуються двомовні учбові програми, налагоджується міжнародні зв'язки між науковими школами. Результатом такої

співпраці стало підвищення мобільності наукових кадрів, сформовано інституційну та інформаційну базу для ефективного та сталого інформаційного потоку у сфері освіти, організовано проведення ознайомчих поїздок, наукових семінарів, тренінгів, розроблено освітні програми обміну.

Позитивний досвід має також реалізація програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна на 2007 – 2013 рр., перед якою були поставлені такі завдання [5]:

Підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій – спрямоване на покращення та забезпечення кращих умов для підприємництва, розвитку туризму та транспортного зв'язку

Покращення якості життя – спрямоване на запобігання виникненню екологічних загроз, сприяння раціональному та економічному використанню природних ресурсів, розвиток відновлювальних засобів енергії та енергозбереження, а також підвищення ефективності прикордонної інфраструктури та процедур перетину кордону, покращення безпеки на кордонах.

Інституційна співпраця та підтримка ініціатив місцевих громад – спрямоване на проекти, що покращують та підтримують транскордонне співробітництво в рамках розвитку інституційних можливостей, а також місцеві ініціативи для підтримки співробітництва громад.

Успішне виконання цієї програми транскордонного співробітництва дозволило реалізувати заходи щодо реалізації проектів «Об'єднання трьох культур» (Україна, Білорусь, Європейський Союз), «Спілкування без кордонів» (розвиток туристичних потоків між країнами, зокрема польсько-українського туристичного маршруту тощо).

Разом з тим, через брак коштів не вдалось реалізувати низку важливих для регіонів програм стосовно подальшого налагодження співробітництва.

Власне недостатність фінансування таких проектів є чи не однією з головних проблем в реалізації програм

трансграничного співробітництва. Саме тому деякі програми трансграничного співробітництва набувають характеру формальних зв'язків. Відсутність гарантій щодо виконання умов розроблених проєктів, недосконалість контролю за ходом їх виконання, відсутність інформації щодо перспектив і можливих загроз їх реалізації призводить до стримування економічної, соціальної ефективності їх виконання.

Разом з тим, у контексті налагодження міжнародної співпраці розвитку креативної економіки в комплексі не приділяється значної уваги. Така ситуація зумовлена неузгодженістю питань стосовно нового стратегічного бачення спільного розвитку, заснованого на розвитку креативної економіки, насамперед з боку вітчизняних суб'єктів трансграничного співробітництва, низькою зацікавленістю представників бізнесу у налагодженні відповідної співпраці, недостатністю інформаційних ресурсів щодо потенційних можливостей креативного регіонального розвитку.

Висновки. Як бачимо, недосконалість системи забезпечення реалізації трансграничного співробітництва стає вагомим перешкодою на шляху до переорієнтації регіональної економіки. Активна участь та зацікавленість органів місцевого самоврядування в розвитку креативної економіки, за підтримки міжнародних партнерів, налагодження добросусідства та реалізації програм трансграничного співробітництва стають не викликами майбутнього, а потребою сьогодення. Адже здійснення інтеграційних процесів та поширення інтересу до креативної економіки визначає гостру необхідність продовження та подальшого вдосконалення міжнародної співпраці, здатної забезпечити мобілізацію та ефективне використання існуючого потенціалу прикордонних регіонів і територій, а також оптимальне поєднання їх можливостей та ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доклад об итогах диалога высокого уровня по политике в отношении креативной экономики в интересах развития: ЮНКТАД XIII, 21 – 26 апреля 2012 г., г. Доха (Катар) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/td481_ru.pdf
2. Закон України «Про трансграничне співробітництво» від 24.06.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15)
3. Постанова Верховної ради України «Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про трансграничне співробітництво між територіальними общинами або властями» від 14.07.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3384-12>
4. Співробітництво України з ЮНЕСКО. Звіт Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим до-

ступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/unesco>

5. Стратегія розвитку трансграничного співробітництва в Карпатському регіоні «Карпати-2004 – 2011». Агентство з регіонального розвитку та трансграничного співробітництва «Закарпаття», Проєкт Tacis «Карпати 2003 – 2011» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pl-by-ua.eu/upload/pl/Crossborderer2013.pdf>

6. Мікула Н. А. Трансграничне співробітництво / Н. А. Мікула, В. В. Толканов. – К. : Крамар, 2011. – 259 с.

7. Мікула Н. Зміни методологічних підходів до формування стратегій регіонального розвитку / Н. Мікула, О. Дацко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=32>

8. Брикова І. В. Регіональна компонента підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / І. В. Брикова. – К., 2008. – 22 с.

REFERENCES

Brykova, I. V. "Regionalna komponenta pidvyshchennia mizhnarodnoi konkurentospromozhnosti krain" [The regional component of international competitiveness]. avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.02, 2008.

"Doklad ob itogah dialoga vysokogo urovnia po politike v otnoshenii kreativnoi ekonomiki v interesah razvitiia: YUNKTAD XIII" [Report on the results of high-level dialogue on policies for the creative economy for development: UNCTAD XIII]. http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/td481_ru.pdf

[Legal Act of Ukraine] (1993). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3384-12>

[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>

Mikula, N. A., and Tolkanov, V. V. Transkordonne spivrobitnytstvo [Cross-border cooperation]. Kyiv: Kramar, 2011.

Mikula, N., and Datsko, O. "Zminy metodolohichnykh pidkhodiv do formuvannia stratehii rehionalnoho rozvytku" [Changes methodological approaches to the formation of regional development strategies]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=32>

"Stratehiia rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva v Karpatskomu rehioni «Karpaty-2004 – 2011»" [Strategy for cross-border cooperation in the Carpathian region "Carpathian-2004 - 2011"]. <http://www.pl-by-ua.eu/upload/pl/Crossborderer2013.pdf>

"Spivrobitnytstvo Ukrainy z YUNESKO. Zvit Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy" [Ukraine Cooperation with UNESCO. Report of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine]. <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/unesco>

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

© 2014 ВОЗНЯК Г. В.

УДК 336.143.01

Возняк Г. В.

Сучасні механізми реалізації бюджетної політики розвитку: регіональний вимір

У статті проведено проблемно-орієнтований аналіз бюджетних механізмів підтримки регіонального розвитку, джерелом коштів яких є місцеві бюджети. Основну увагу приділено питанням розширення доходних джерел місцевих бюджетів, формуванню бюджетів розвитку, міжмуніципальному співробітництву як альтернативному механізму фінансової підтримки та місцевим запозиченням як вагомому джерелу наповнення бюджету розвитку. В результаті дослідження визначено особливості та протиріччя новацій, запроваджених змінами до Бюджетного та Податкового кодексів, в частині фінансування регіонального розвитку; показано переваги та недоліки міжмуніципального співробітництва; висвітлено функціонування ринку муніципальних облігацій та інституту муніципального кредиту як ключового джерела фінансування місцевих інвестиційних програм. Доведено, що бюджетна політика підтримки регіонального розвитку містить низку проблем, вирішувати які слід комплексно в напрямі розширення доходної бази власних фінансових ресурсів і наروщення можливостей доступу до кредитних ресурсів шляхом активізації ринку місцевих запозичень.

Ключові слова: бюджетна політика, розвиток регіону, бюджетні ресурси, місцеві запозичення

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 12.

Возняк Галина Василівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, докторант, Інститут регіональних досліджень НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

Email: gvoznjak@gmail.com

УДК 336.143.01

UDC 336.143.01

Возняк Г. В. Современные механизмы реализации бюджетной политики развития: региональный вектор

В статье проанализированы бюджетные механизмы поддержки регионального развития, источниками средств которых являются местные бюджеты. Большое внимание уделено вопросам расширения доходных источников местных бюджетов, формированию бюджетов развития, межрегиональному сотрудничеству как альтернативному механизму финансовой поддержки и муниципальным заимствованиям как источнику наполнения бюджета развития. В результате исследования установлены особенности и противоречия новаций, введенных изменениями к Бюджетному и Налоговому кодексам, в сфере финансирования регионального развития, рассмотрены плюсы и минусы межрегионального сотрудничества, изучена работа рынка муниципальных облигаций и института муниципального кредита как существенного источника финансирования местных инвестиционных программ. Обосновано, что бюджетная политика имеет множество проблем, решение которых следует искать в расширении доходной базы собственных финансовых ресурсов и наращивании возможностей доступа к кредитным ресурсам путем активизации рынка местных заимствований.

Ключевые слова: бюджетная политика, развитие региона, бюджетные ресурсы, местные заимствования

Рис.: 3. Табл.: 2. Библ.: 12.

Возняк Галина Васильевна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, докторант, Институт региональных исследований НАН Украины (ул. Козельницкая, 4, Львов, 79026, Украина)

Email: gvoznjak@gmail.com

Voznyak H. V. Modern Mechanisms for the Implementation of Budget Policy of Development: Regional Vector

The paper analyzes the budgetary mechanisms to support regional development, which sources of funds are local budgets. Much attention is paid to the issues of expansion of revenue sources of local budgets, budgeting development, interregional cooperation as an alternative system of financial support and municipal borrowing as a source of budget revenue development. The study established the features and contradictions of innovations introduced by changes to the Budget and Tax Codes, in the financing of regional development, discussed the pros and cons of interregional cooperation, and studied the work of the municipal bond market and municipal credit institution as a significant source of funding for local investment programs. It is proved that budget policy has a lot of issues that should be sought in the expansion of the revenue base of their own financial resources and capacity building, access to credit by strengthening the local market borrowings.

Keywords: budget policy, regional development, budget resources, local borrowing

Pic.: 3. Tabl.: 2. Bibl.: 12.

Voznyak Halyna V. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Candidate on Doctor Degree, Institute of Regional Researches NAS of Ukraine (vul. Kozelnytska, 4, Lviv, 79026, Ukraine)

Email: gvoznjak@gmail.com

Нові виклики, обумовлені погіршенням економічної кон'юнктури та падінням темпів зростання економіки України (у МВФ прогнозують, що падіння ВВП України в 2014 р. становитиме 6,5 %, в тому числі через конфлікт на сході держави) [1], загострили проблеми регіонально-

го відтворення. На цьому фоні регіони, максимально використовуючи всі можливі види власних фінансових ресурсів, приречені зменшувати свої претензії на державну підтримку через обмежені її можливості. Це з одного боку. З іншого – хронічний дисбаланс доходів і витрат місцевих

бюджетів не дозволяє органам місцевої влади проводити самостійну політику розвитку. Джерела покриття поточних витрат є невизначеними і непередбачуваними в часі, оскільки суттєво залежать від рішень центральної влади. Обмеженість власних фінансових ресурсів є тим бар'єром, який перешкоджає реалізації стратегічних програм економічного розвитку регіону. За таких умов місцеві бюджети з механізмів розвитку регіонів перетворилися в інструменти забезпечення їхнього виживання, а тому доводиться констатувати, що сучасна регіональна політика (одним із пріоритетних завдань якої є зменшення асиметрії соціально-економічного розвитку), орієнтована переважно на підтримку регіонів, а не їхній розвиток.

Різні аспекти даної проблеми критично осмислюються у вітчизняних і зарубіжних наукових дослідженнях. Так, проблеми децентралізації управління та шляхи зміцнення фінансової та бюджетної стабільності регіонів розроблені в роботах Н. Старостенко [2], В. Харченко [3], Т. Єфименко [4], Ю. Каспрук [5]; проблеми муніципальних запозичень досліджено в працях В. Зайчикової [6], О. Кириленко [7]; теоретичні аспекти реформування бюджетної та податкової системи знайшли своє відображення у працях О. Барановського [8], О. Молдована [9] та інших.

Водночас результати проведених досліджень доводять, що більшість учених або зосереджують увагу на загальних теоретико-методологічних засадах розвитку бюджетної політики в масштабах країни, або вивчають конкретні питання регіонального розвитку і недостатньо уваги приділяють формуванню бюджетної політики та механізмів її реалізації на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Зазначене актуалізує потребу концентрування зусиль на обґрунтуванні дієвих механізмів бюджетної політики у розв'язанні проблем розвитку регіонів України.

Метою статті є аналіз бюджетних механізмів підтримки регіонального розвитку, що в свою чергу надасть можливість більш системно підійти до передбачення та прогнозування регіональної економічної динаміки.

У контексті цього дослідження автор виходить із того, що бюджетні механізми – це сукупність певних видів бюджетних відносин, специфічних методів, форм, стимулів та інструментів формування і використання бюджетних коштів з метою забезпечення стійкого розвитку регіону. Аналіз бюджетних механізмів підтримки регіонального розвитку доцільно здійснювати в розрізі державного та місцевих бюджетів. У даній статті зосередимо увагу на бюджетних механізмах підтримки регіонального розвитку, джерелом коштів яких є місцеві бюджети.

Наріжним каменем цієї проблематики залишається порядок формування місцевих бюджетів, особливо в частині розширення дохідних джерел. Зрозуміло, що це дозволило б регіонам самостійно вирішувати питання свого розвитку, не чекаючи трансфертів із «центру». Серед чинників, які суттєво вплинули на формування місцевих бюджетів упродовж останніх років слід виокремити: ухвалення Податкового кодексу, який набув чинності з 01 січня 2011 р. та внесення змін до Бюджетного кодексу України. Необхідно зазначити, що бюджетні новації, з одного боку, призначені були зміцнити місцеві фінанси внаслідок розширення джерел власних надходжень (зарахування єдиного податку,

податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (з 1 січня 2013 р. набула чинності стаття 265 Податкового кодексу України), та коштів від пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту до бюджету розвитку), з іншого – нововведення призвели тільки до посилення централізації фінансових ресурсів на державному рівні через зменшення кількості місцевих податків, що в свою чергу сприяло зростанню залежності органів місцевого самоврядування від трансфертів з Державного бюджету (рис. 1). Наслідком цього стало невпинне погіршення економічної структури видатків місцевих бюджетів, серед яких соціальні сягнули 85 – 90 %.

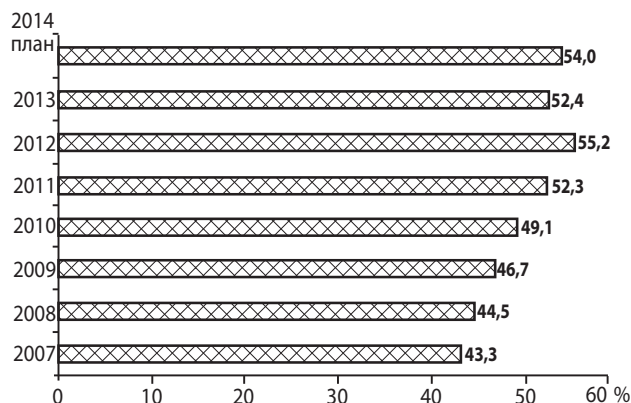

Рис. 1. Частка трансфертів із Державного бюджету України у доходах місцевих бюджетів за 2007 – 2014 рр.

Примітка. Складено автором із використанням даних Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua/news/429/130279/?fpage=2>

Проблемою загальнодержавної ваги на даний час є хронічний дефіцит фінансових ресурсів на виконання делегованих повноважень, покладених на органи місцевого самоврядування. Практика доводить, що за період 2009 – 2013 рр. забезпеченість делегованих повноважень становила 80 – 86 % від реальної потреби, причому за різними галузями рівень забезпеченості складав 41 – 65 % від потреби. За таких умов органам місцевого самоврядування доводиться щорічно відволікати значну частку власних фінансових ресурсів від реалізації самоврядних повноважень, хоча вона у загальних доходах місцевих бюджетів залишається мізерною (за останні 6 років не перевищила 8 %) (рис. 2). До речі, в країнах ЄС цей показник коливається в межах 30 – 70 % (Франція – 67 %, Німеччина – 46 %, Великобританія – 37 %). Неможливість забезпечити місцеві бюджети власними джерелами надходжень призводить до зменшення частки власних доходів місцевих бюджетів у зведеному, а отже, до необхідності міжбюджетного вирівнювання. Як наслідок – дестимулюючий чинник для активізації задіяння внутрішнього потенціалу розвитку регіону. В умовах, коли ключовою метою реалізації бюджетної політики є збільшення податкових надходжень, а не нагромадження ресурсів розвитку, регіони втратили мотивацію до розширення економічної активності та пошуку внутрішніх стимулів розвитку. Тому на часі питання децентралізації фінансів і зміцнення матеріально-фінансової основи міс-

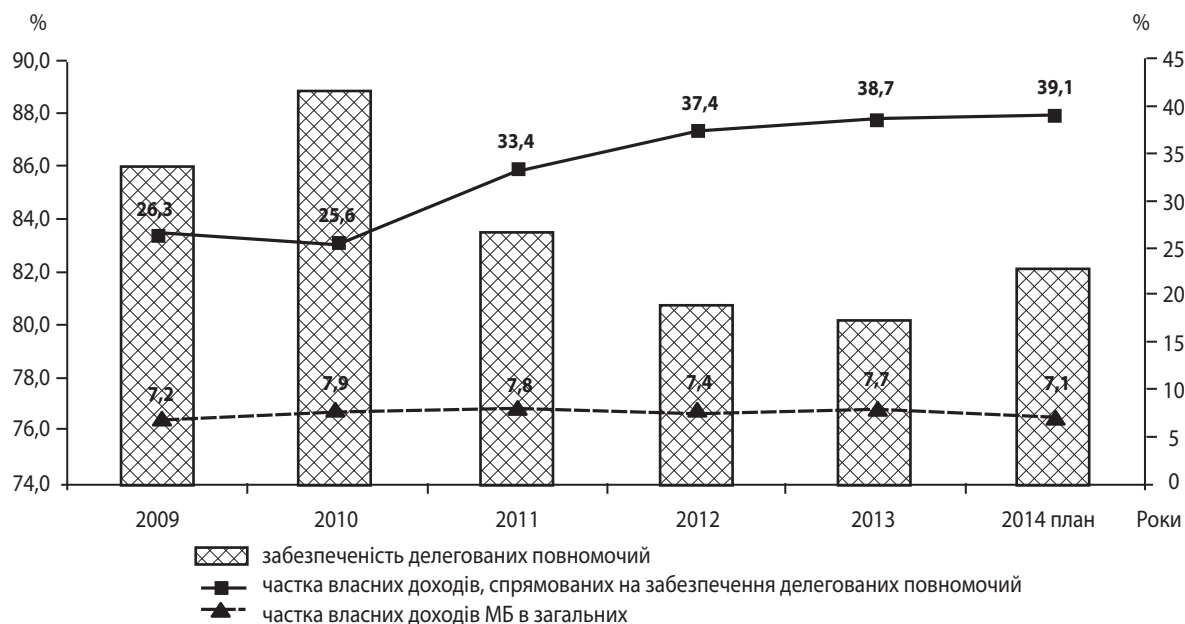

Рис. 2. Окремі показники фінансової забезпеченості органів місцевого самоврядування за 2009 – 2014 рр., %

Примітка. Складено автором із використанням даних Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/429/130279/?fpage=2>

цевого самоврядування, ключовою метою якої повинна бути мотивація локальних людських спільнот (громад) до саморозвитку на базі ефективного використання місцевих ресурсів і власних можливостей.

У структурі доходів місцевих бюджетів останніх двох років можна зазначити певне зростання частки місцевих податків з одночасним зменшенням доходів від операцій з капіталом, а незмінним основним джерелом доходів упродовж багатьох років є податок на доходи фізичних осіб. Законодавчі нововведення 2012 – 2013 рр. (передання єдиного податку до категорії «місцеві податки») дозволили отримати суттєвий фіскальний зиск: обсяг надходжень від даного податку склав у 2012 р. 4,8 млрд грн, у 2013 р. – 6,4 млрд грн. Зрозуміло, що збільшився *бюджет розвитку* (який є складовою частиною спецфонду), до якого надходить єдиний податок. Однак, обсяги та частка бюджету розвитку у доходах місцевих бюджетів є настільки незначними, що не дозволяють фінансувати масштабні інвестиції (рис. 3). Видається, що за таких умов місцеві бюджети розвитку не відповідають пріоритетам і завданням розвитку регіонів, оскільки переважно орієнтуються на поточні витрати та витрати по «захищеним» статтям, а штучне збільшення місцевих бюджетів за рахунок фінансування делегованих повноважень створює більше проблем, ніж можливостей.

Питання використання власних бюджетів регіонів на цілі розвитку тісно пов'язані з іншим можливим механізмом фінансової підтримки регіонального розвитку – *об'єднання коштів кількох бюджетів для реалізації спільних програм* (у науковій літературі цей механізм тлумачать як міжмуніципальне співробітництво – ММС²).

² * Під ММС автор розуміє відносини між двома чи більше структурами базового рівня територіального управління, які мають статус юридичних осіб та наділені політичною, юридичною та фінансовою автономією.

Ідея його реалізації базується на співпраці територіальних громад, спрямованій на забезпечення їхнього стійкого розвитку шляхом об'єднання фінансових ресурсів, та дозволяє вирішувати проблеми суб'єктів місцевого самоврядування, які виходять за межі повноважень і спроможностей окремо взятого муніципалітету. Цей прогресивний механізм підтримки розвитку регіонів набув масового поширення в країнах Північної Америки та Європи. Вирізняють наступні форми функціонування міжмуніципального співробітництва, які можуть здійснюватись як на проєктній основі, так і мати довгостроковий характер: створення координаційного органу; створення комунального підприємства; угода про співпрацю між містами чи територіями.

Чинне законодавство передбачає умови передачі коштів між місцевими бюджетами на здійснення видатків, що враховуються / не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів (ст. 92, 93 БКУ), але водночас не забезпечує чіткого розуміння для органів місцевого самоврядування їхніх прав та обов'язків. До речі, діючий БК не передбачає співфінансування об'єктів із двох міських (обласного значення) бюджетів за рахунок коштів кошика II, рівно як і не передбачено співфінансування об'єктів із кошика II міського (обласного значення) чи з кошика I сільського бюджету районного. Також не дозволено співфінансування об'єктів із двох районних бюджетів за рахунок коштів кошика I. Існуюча нормативно-правова база унеможливає здійснення обґрунтованого розрахунку сум та обсягів за угодами по співфінансуванню в силу того, що укладення угод про передачу коштів регламентовано до 1-го жовтня року, що передуює плановому, а отже, існує гостра потреба законодавчого унормування процесів об'єднання коштів бюджетів різних рівнів в цілях розвитку. Слід зазначити, що законодавчо неврегульовані питання поточного співфінансування посилені ризиками недосконалої системи адміністрування бюджетних коштів.

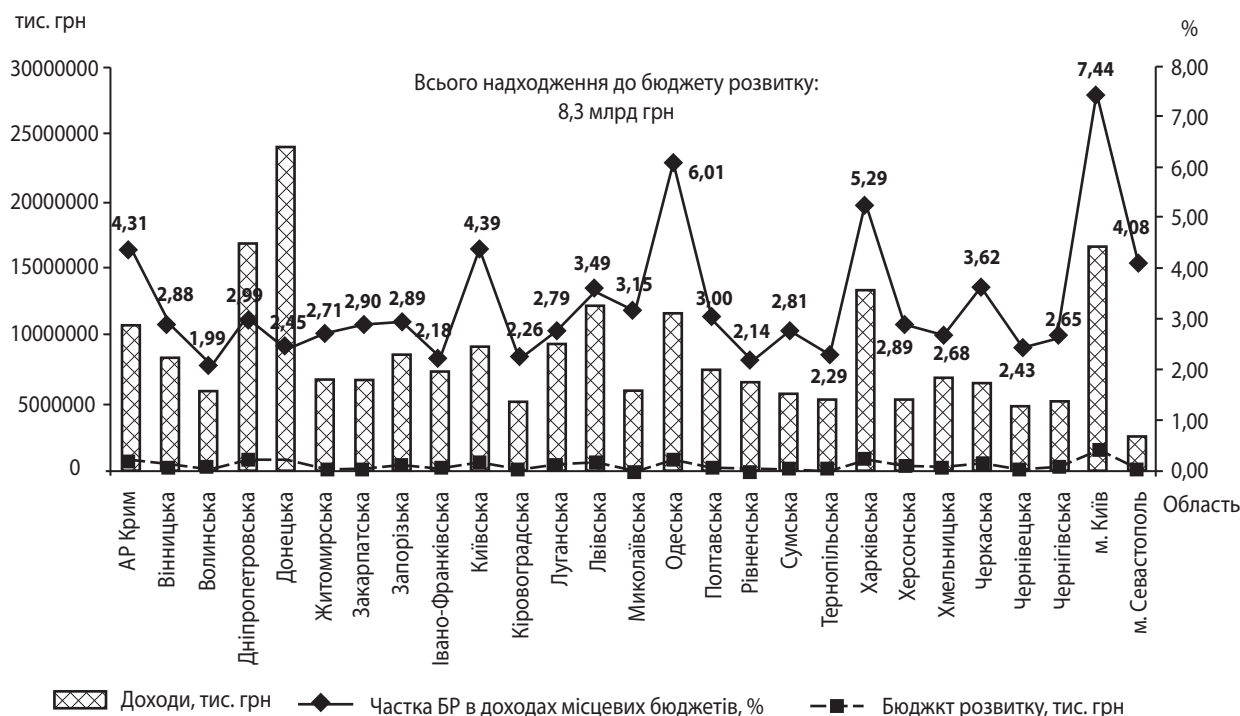

Рис. 3. Обсяги надходжень місцевих бюджетів і частка бюджету розвитку в доходах місцевих бюджетів за 2013 р.

Примітка. Складено автором на основі даних МФУ

У чинному законодавстві не прописані процедури створення спільних органів управління, контролю над виконанням наданих повноважень; відсутня методика розрахунку обсягів співфінансування; чинний порядок розрахунків міжбюджетних трансфертів не враховує особливості утримання спільних об'єктів, створених у рамках міжмуніципального співробітництва тощо.

Незбалансованість місцевих бюджетів спонукає регіональні органи влади до пошуку додаткових джерел фінансування власного розвитку. Такими джерелами можуть бути місцеві запозичення (здійснюються з метою фінансування бюджету розвитку АРК, міських бюджетів і використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань ВР АРК і міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення АРК і територіальних громад міст) [10]. Зазначимо, що ринок місцевих запозичень в Україні знаходиться на етапі свого становлення, в той час як у ринкових економіках використання боргових інструментів та прямі залучення кредитних ресурсів для реалізації стратегій розвитку набули широкого застосування, оскільки є вагомим інструментом фінансування регіонального розвитку. За умови ефективного управління місцеві запозичення дозволяють приймати децентралізовані рішення у сфері фінансування місцевих інвестицій, мобілізувати додаткові ресурси для задоволення потреб у фінансуванні капітальних видатків тощо.

Відповідно до чинного законодавства боргові зобов'язання існують у формі: укладення договорів позики (кредитних договорів) та випуску облігацій місцевих позик [11]. Існуюча в Україні нормативно-правова база регулю-

вання місцевих позик накладає обмеження фінансово-економічного характеру на обсяги та напрями використання, зобов'язує органи місцевого самоврядування погоджувати розмір позик з МФУ та реєструвати випуск облігацій у Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку. До таких обмежень ще слід віднести [10]:

- сукупний обсяг запозичень до місцевого бюджету не може перевищувати обсягу дефіциту бюджету розвитку місцевого бюджету на відповідний рік;
- кошти від розміщення облігацій, які отримує емітент, залучаються до фінансування лише бюджету розвитку відповідного місцевого бюджету;
- видатки на обслуговування боргу місцевих бюджетів не можуть щорічно перевищувати 10 % видатків від загального фонду відповідного місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування боргу;
- місцеві запозичення можуть здійснювати лише міські ради міст з чисельністю населення понад триста тисяч жителів;
- загальний обсяг місцевого боргу та гарантованого Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста боргу станом на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 200 %, хоча для міста Києва зроблено виняток – 400 %, середньорічного індикативного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку.

Світовий досвід переконує в можливості досягнення місцевими позиками рівня 2 – 3 % ВВП без створення ризиків фінансовій стабільності країни. На жаль, в Україні використання такого інструментарію представлено в обмежених масштабах, про що свідчать дані (табл. 1), з яких

чітко прослідковуються різкі коливання на ринку муніципальних облігацій, окрім того, емітують цінні папери практично ті ж самі обласні центри та декілька міст, тобто можливістю додаткового залучення коштів через ринок

облігацій внутрішньої місцевої позики скористались станом на 01. 01. 2013 р. 17 міських рад, а правом розміщення облігацій місцевих позик на зовнішньому ринку – лише міська рада міста Києва.

Таблиця 1

Динаміка здійснених випусків внутрішніх місцевих облігацій в Україні за 2003 – 2012 рр.

Рік	Всього за рік, млн грн	Міська рада, що здійснює запозичення	Обсяг емісії, млн грн	У % до суми запозичень за рік
2003	100,0	Київська	100,0	1,86
2004	25,0	Запорізька	25,0	0,46
2005	350,0	Харківська	100,0	28,57
		Донецька	45,0	12,86
		Запорізька	75,0	5,36
		Одеська	125,0	11,91
		Черкаська	5,0	1,43
2006	33,5	Івано-Франківська	5,5	16,42
		Вінницька	20,0	19,90
		Комсомольська	8,0	23,88
2007	114,3	Бердянська	10,0	8,75
		Львівська	50,0	43,74
		Вінницька	15,0	6,13
		Луцька	10,0	8,75
		Луганська	29,3	12,82
2008	444,0	Севєродонецька	20,0	4,5
		Бориспільська	9,0	2,03
		Львівська	200,0	45,04
		Луцька	30,0	6,76
		Донецька	75,0	16,89
		Вінницька	10,0	2,25
		Луганська	50,0	11,26
		Запорізька	35,0	7,88
		Краматорська	15,0	3,38
2009	280,0	Львівська	200,0	71,43
		Луцька	20,0	10,0
		Донецька	60,0	21,43
2011	257,5	АРК	133,0	51,65
		Запорізька	25,0	9,71
		Харківська	99,5	38,64
2012	3775,0	Київська	3500,0	92,71
		Кременчуцька	25,0	0,67
		Львівська	100,0	2,65
		Запорізька	50,0	1,32
		Дніпропетровська	100,0	2,65

Примітка. Складено автором на основі даних МФУ та НКЦПФР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua) та <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>

Протягом 2013 р. не зареєстровано жодного випуску облігацій місцевих позик, що пояснюється відсутністю інвестиційного попиту на цей вид фінансових інструментів. Слід зазначити, що обсяг ринку облігацій внутрішніх місцевих позик України більш як на 90 % був сформований міськими радами семи міст та АРК. Звертає увагу і

той факт, що частка емісій облігацій у формуванні доходів місцевих бюджетів є надто мізерною (табл. 2), що дозволяє робити висновок про низький рівень розвитку вітчизняного ринку місцевих запозичень і про незначну роль залучених фінансових ресурсів у формуванні доходів місцевих бюджетів.

Таблиця 2

Тенденції розвитку ринку облігацій місцевих позик в Україні за 2005 – 2012 р.

Показник \ Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість випусків облігацій, шт.	10	6	8	15	3	0	8	12
Обсяг емісії облігацій внутрішніх позик, млн грн	350	83,5	156,3	974	370	0	584,5	5680,3
Фактичний обсяг позик, млн грн	350	33,5	114,3	444	280	0	257,5	3775
Обсяг емісії облігацій зовнішніх місцевих позик, млн дол.	250	0	0	0	0	0	300	0
Частка емісії облігацій місцевих позик на ринку цінних паперів України, %	0,56	0,1	0,12	0,64	0,23	0	0,33	5,27
Частка емісії облігацій місцевих позик у формуванні доходів місцевих бюджетів України, %	1,24	0,21	0,27	1,58	0,39	0	0,3	3,7

Примітка. Складено автором на основі даних МФУ та НКЦПФР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua> та <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>

Видається, що корінь проблем слід шукати в:

- незацікавленості потенційних інвесторів до МЦП через низьку дохідність цінних паперів (на даний час вона становить 10 – 12 %, а розмір місцевого боргу станом на 01. 01. 2013 р. складав 1,5 % ВВП);
- низькій ліквідності муніципальних облігацій порівняно з іншими борговими інструментами фондового ринку;
- обмеженому обсязі бюджету розвитку місцевих бюджетів, що спонукає органи місцевого самоврядування до витрачання фінансових ресурсів на інвестиційні проекти безпосередньо, без емісії цінних паперів та економії на витратах по її обслуговуванню;
- існуванні фінансових ризиків інвестування у МЦП;
- додатковому навантаженні на місцеві бюджети внаслідок випуску боргових інструментів, які здійснюються за рахунок загального фонду;
- відсутності прозорості та обмеженості доступу до інформації про діяльність емітента.

У контексті нашого дослідження неможливо оминути увагою інститут муніципального кредиту (зовнішнього, внутрішнього, місцеві гарантії для комунальних підприємств, позики від міжнародних організацій), який є вагомим джерелом місцевих інвестиційних програм і дозволяє фінансувати суспільні блага та послуги мешканців певної території. Необхідно визнати, що існуюча система здійснення місцевих запозичень перебуває на етапі становлення та потребує врегулювання низки питань, більшість

яких пов'язана з ризиками, що зумовлені: високою ймовірністю неефективного використання запозичених коштів, викликаного відсутністю навичок управління проектами на місцевому рівні та слабким захистом прав кредиторів у випадку дефолтів місцевих органів, викликаним відсутністю належних правових норм, низькою ліквідністю предметів застави, неефективністю судової системи. Це з одного боку. З іншого – місцеві позики можуть створювати небезпеку фінансовій сталості на місцевому рівні, оскільки низький рівень фінансової автономії місцевих бюджетів виявляється у відсутності надійних власних дохідних джерел, а отже, і низькому ступені відповідальності органів місцевого самоврядування за взяті зобов'язання. В контексті сказаного слід зазначити, що міжнародний досвід регулювання розміщення місцевих позик свідчить, що такі позики підлягають погодженню чи реєстрації центральними органами, які підтверджують законність такого запозичення та гарантують, що предмети застави і спеціально обумовлені механізми захисту прав кредиторів не суперечать національному (регіональному) законодавству [12].

Отже, проведене дослідження показало, що бюджетна політика регіонального розвитку містить низку проблем, які все ще залишаються на порядку денному та свідчать про необхідність їхнього розв'язання з метою перетворення на ефективний інструмент ресурсного забезпечення. Низький рівень забезпечення місцевих бюджетів власними доходами призвів до того, що органи місцевого самоврядування займаються не розвитком територіальних громад, інтереси яких вони покликані представляти, а реалізацією державної політики. Комплексні перетворення

в системі місцевих бюджетів у контексті забезпечення розвитку регіонів можливі за наступними напрямками:

1. Стимулювання власного розвитку через місцеві бюджети шляхом послідовного розширення їхньої дохідної бази.

В частині розширення дохідних джерел місцевих бюджетів доцільно: відновити раніше ліквідовані окремі місцеві податки та збори, а саме: податок з реклами та ринковий збір; удосконалити систему адміністрування податку на нерухоме майно (зокрема, усунути всі пільги залежно від площі об'єкту) та загальнодержавний податок – плата за землю, перевести до категорії «місцеві податки і збори», закріпити за місцевими бюджетами частину надходжень від податку на прибуток підприємств усіх форм власності, окрім комунальної. Це дозволить зміцнити ресурсну базу кошика П. В структурі видатків повинні переважати видатки на виконання власних повноважень.

2. Реформування ринку місцевих запозичень з метою розширення можливостей кредитування проектів регіонального розвитку.

Нарощення можливостей доступу до кредитних ресурсів на реалізацію інвестиційних проектів органами місцевого самоврядування потребує вдосконалення нормативно-правової бази шляхом: подальшого розширення переліку адміністративно-територіальних одиниць, що мають право здійснювати такі запозичення; скасування вимог щодо рейтингової оцінки облігацій до їхньої емісії; спрощення процедур погодження місцевих позик і гарантій; врегулювання процедури дефолту органів місцевого самоврядування (застава, реструктуризація боргу тощо). Обмеження на обслуговування боргу слід модифікувати: на процентні виплати і погашення основної суми боргу збільшити ліміт до 15 % річних доходів місцевих бюджетів (без трансфертів і бюджету розвитку). З метою зниження ризиків кредиторів і підвищення відповідальності позичальників (органів місцевого самоврядування) доцільно напередодні здійснити аудит (незалежною компанією) фінансового стану адміністративно-територіальної одиниці та визначити її кредитний рейтинг.

ЛІТЕРАТУРА

1. МВФ погіршив прогноз падіння ВВП України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2014/07/18/476752/>
2. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Н. Старостенко // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 38 – 47.
3. Харченко В. А. Бюджет и его влияние на реализацию программы социально-экономического развития региона / В. А. Харченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – № 2. – С. 9 – 13.
4. Єфименко Т. І. Актуальні питання сучасних стратегій реформування податкових систем / Єфименко Т. // Фінанси України. – 2014. – № 1. – С. 105 – 122.
5. Каспрук Ю. В. Вплив ресурсів місцевого бюджету на темпи економічного зростання області / Ю. В. Каспрук // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 38 – 44.
6. Зайчикова В. В. Теоретичні та практичні проблеми управління муніципальними запозиченнями / В. Зайчикова // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 36 – 42.
7. Кириленко О. П. Боргова політика органів місцевого самоврядування / О. Кириленко // Вісник ТНЕУ. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – Вип. 5. – 153 – 158.
8. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / Барановський О. І. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
9. Молдован О. О. Стратегічні пріоритети реформування податкової системи України / О. Молдован // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 1 (30). – С. 32 – 40.
10. Стаття 74 БКУ від 08. 07. 2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
11. Постанова КМУ від 16. 02. 2011 р. №110 Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF>
12. Noel M. Building Sub-national Debt Markets in Developing and Transition Countries. – World Bank, 2000.

REFERENCES

- Baranovskyi, O. I. Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia) [Financial security in Ukraine (assessment methodology and tools required)]. Kyiv: KNTEU, 2004.
- Kharchenko, V. A. "Biudzhety i ego vliianie na realizatsiiu programmy sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regiona" [Budget and its impact on the implementation of socio-economic development of the region]. Ekonomika. Finansy. Pravo, no. 2 (2008): 9-13.
- Kaspruk, Yu. V. "Vplyv resursiv mistsevoho biudzhetu na tempy ekonomichnoho zrostantia oblasti" [The impact of local budget resources on economic growth of the region]. Rehionalna ekonomika, no. 4 (2008): 38-44.
- Kyrylenko, O. P. "Borhova polityka orhaniv mistsevoho samovriadiuvannia" [Debt policies of local governments]. Visnyk TNEU, no. 5 (2008): 153-158.
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
- [Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF>
- "MVF pohirshyv prohnaz padinnia VVP Ukrainy" [IMF downgraded its forecast for GDP decline Ukraine]. <http://www.epravda.com.ua/news/2014/07/18/476752/>
- Moldovan, O. O. "Stratehichni priorytety reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy" [Strategic priorities for reforming the tax system of Ukraine]. Stratehichni priorytety, no. 1 (30) (2014): 32-40.
- Noel, M. Building Sub-national Debt Markets in Developing and Transition Countries: World Bank, 2000.
- Starostenko, N. "Metodychni pidkhody do otsinky finansovoi stiikosti biudzhetu mista" [Methodological approaches to assessing the financial sustainability of the city budget]. Ekonomika Ukrainy, no. 9 (2005): 38-47.
- Yefymenko, T. I. "Aktualni pytannia suchasnykh stratehii reformuvannia podatkovykh system" [Current issues of modern tax systems reform strategies]. Finansy Ukrainy, no. 1 (2014): 105-122.
- Zaichykova, V. V. "Teoretychni ta praktychni problemy upravlinnia munitsypalnymi zapozychenniamy" [Theoretical and practical problems of municipal borrowing]. Finansy Ukrainy, no. 1 (2007): 36-42.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658.1:339.37

СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ЯК ОБ'ЄКТА МОНІТОРИНГУ НА ТОРГОВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

© 2014 **АНДРОСОВА Т. В., КРУГЛОВА О. А., КОЗУБ В. О.**

УДК 658.1:339.37

Андросова Т. В., Круглова О. А., Козуб В. О.

Світовий та вітчизняний досвід визначення фінансового результату як об'єкта моніторингу на торговельному підприємстві

Метою даної статті є подання результатів дослідження щодо сутності, особливостей розрахунку та напрямів управління фінансовими результатами діяльності підприємства торгівлі. Подано сутність фінансових результатів підприємства як результат бухгалтерської оцінки результатів діяльності підприємства, що відображає різницю між відповідними доходами та витратами поточної діяльності підприємства згідно з нормативними положеннями системи обліку. Здійснено порівняння прибутку та фінансових результатів з огляду характеру та моделі оцінки, а також ступеня ідентифікації елементів, що ураховують під час визначення прибутку та фінансових результатів. Наведено особливості визначення фінансових результатів за різних систем обліку та відображення у звітності. Представлено види фінансових результатів підприємства торгівлі з урахуванням послідовності їх формування та інтересів зацікавлених сторін. Як об'єкт моніторингу виділено такі види фінансових результатів, як валовий прибуток (збиток), фінансовий результат від реалізації, іншої операційної діяльності, операційної діяльності, EBITDA, NOPAT, фінансовий результат від інвестиційної, фінансової, іншої звичайної, інших видів звичайної діяльності, фінансовий результат до оподаткування, чистий фінансовий результат, капіталізований прибуток.

Ключові слова: моніторинг, прибуток, фінансовий результат, торговельне підприємство

Табл.: 3. **Бібл.:** 13.

Андросова Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра міжнародної економіки, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Email: barhatova_nataly@mail.ru

Круглова Олена Анатолівна – кандидат економічних наук, доцент, професор, кафедра прикладної економіки та інформаційних систем, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Email: helena767@mail.ru

Козуб Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра міжнародної економіки, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Email: kozub.viktoria@mail.ru

УДК 658.1:339.37

UDC 658.1:339.37

Андросова Т. В., Круглова О. А., Козуб В. А. Мировой и отечественный опыт определения финансового результата как объекта мониторинга на торговом предприятии

Целью данной статьи является представление результатов исследования сущности, особенностей расчета и направлений управления финансовыми результатами деятельности торгового предприятия. Представлена суть финансовых результатов предприятия как результат бухгалтерской оценки результатов деятельности предприятия, отражающий разницу между соответствующими доходами и расходами текущей деятельности предприятия в соответствии с нормативными документами системы учета. Проведено сравнение прибыли и финансовых результатов с учетом характера и модели оценки, а также степени идентификации элементов, которые учитываются при определении прибыли и финансовых результатов. Приведены особенности определения финансовых результатов при различных системах учета и отражения в отчетности. Представлены виды финансовых результатов предприятия торговли с учетом последовательности их формирования и интересов заинтересованных сторон. Как объект мониторинга выделены следующие виды финансовых результатов: валовая прибыль (убыток), финансовый результат от реализации, прочей операционной деятельности, операционной деятельности, EBITDA, NOPAT, финансовый результат от инвестиционной, финансовой, другой обычной, других видов обычной

Androsova T. V., Kruglova Ye. A., Kozub V. A. International and Domestic Experience of Defining a Financial Result as an Object of Monitoring in a Trade Enterprise

The purpose of this article is to present the results of examination of the essence, characteristics of calculating and directions for control of the financial performance of a commercial enterprise. The essence of the financial results of the company as a result of the financial evaluation of the company was shown, representing the difference between the revenues and expenditures of the current activities of the company in accordance with the regulations of the accounting system. A comparison of the profit and financial performance was made, taking into account the nature and valuation models, as well as the degree of identification of elements that are taken into account in determining the income and financial results. The features of the definition of financial results under different accounting systems and reporting were given. The views of financial results of an outlet with the sequence of their formation and the interests of stakeholders were shown. As objects for monitoring the following types of financial results were outlined: gross profit (loss), the financial result from the sale, other operating revenues, operating activities, EBITDA, NOPAT, the financial result of the investment, financial, other conventional and other types of ordinary operations, the financial result before tax, the net financial result, the capitalized earnings.

деятельности, финансовый результат до налогообложения, чистый финансовый результат, капитализированная прибыль.

Ключевые слова: мониторинг, прибыль, финансовый результат, торговое предприятие

Табл.: 3. Библ.: 13.

Андросова Татьяна Васильевна – кандидат экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра международной экономики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Email: barhatova_nataly@mail.ru

Круглова Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор, кафедра прикладной экономики и информационных систем, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Email: helen767@mail.ru

Козуб Виктория Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра международной экономики, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Email: kozub.viktoria@mail.ru

Keywords: monitoring, revenue, result, and trade company

Tabl.: 3. Bibl.: 13.

Androsova Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department, Department of International Economics, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Email: barhatova_nataly@mail.ru

Kruglova Yelena A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Applied Economics and Information Systems, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Email: helen767@mail.ru

Kozub Viktoriia A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of International Economics, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Email: kozub.viktoria@mail.ru

Вступ. Моніторинг, як процес спостереження за визначеним об'єктом та як компонента загальної системи управління, може бути поданий через ланцюг «об'єкт – суб'єкт – інструмент моніторингу». У поданому ланцюгу об'єкт та суб'єкт є визначальними для використання відповідного інструменту, спостереження за об'єктом здійснює суб'єкт. Проте суб'єкт використовує відповідні інструменти моніторингу, враховуючи особливості об'єкта, зокрема сутнісні характеристики та компонентний склад. В дослідженні акцентуємо увагу на такому об'єкті моніторингу як «фінансові результати діяльності підприємства», а саме з'ясуємо суть даного поняття та визначимо особливості розрахунку.

Поняття «фінансовий результат підприємства» має неоднозначне трактування в економічній літературі та досить часто ототожнюється з прибутком. Така ситуація зумовлена різними цільовими настановами дослідження, змістовним наповненням понять «доходи» та «витрати» та особливостями їх визначення за різних систем обліку та завдань управління.

Основні сутнісні характеристики прибутку надає економічна теорія. Як відзначено у праці [1] «...прибуток – складна економічна категорія, в основі якої лежать ціннісно-вартісні відносини між суб'єктами господарювання (власниками факторів виробництва) з приводу створення, перерозподілу та присвоєння економічних благ, створених у результаті виробничо-фінансових процесів» [1, с. 11]. З розвитком економічної думки змінювались уявлення про прибуток та джерела його походження. Згідно з існуючими підходами прибуток є результатом ринкової нерівноваги або проявом монопольної влади, винагородою за використання капіталу та інших факторів виробництва, результатом підприємницької активності, перетвореною формою додаткової вартості, результатом інновацій, винагородою за ризик. Знання економічної природи прибутку дозволяє зрозуміти його характеристики. Як основні з них визначаються такі: визначення прибутку як частини доходу підприємства, що звільнена від відповідних витрат, вар-

тісний характер, результат реалізації прав власності підприємця на капітал, результат підприємницької діяльності [1 – 6]. Найбільш суттєві характеристики прибутку поєднані у визначенні, що надано І. О. Бланком: «Прибуток являє собою виражений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності, що являє собою різницю між сукупним доходом та сукупними витратами у процесі здійснення цієї діяльності» [5, с. 15].

Щодо сутності поняття «фінансові результати», то у літературі його подають як підсумковий результат діяльності підприємства, наведений у формі прибутку (збитку), а також як приріст капіталу внаслідок діяльності у звітному періоді. У визначенні сутності фінансових результатів ми дотримуємось позиції, що подана у праці [1], згідно з якою «фінансові результати являють собою бухгалтерську оцінку різниці між поточними доходами ... та витратами ... відповідно до нормативної бази складання фінансової звітності» [1, с. 25]. Отже, використання понять «прибуток» та «фінансовий результат» як синонімів є некоректним.

Незважаючи на семантичну схожість, прибуток та фінансові результати різняться за характером оцінки. Зокрема, з огляду наявності різних підходів до визначення прибутку сама оцінка його є суб'єктивною та залежить від дотримання відповідних теоретичних засад. Визначення фінансових результатів носить об'єктивний характер та ґрунтується на діючих національних стандартах обліку.

Щодо формалізованої моделі визначення прибутку та фінансових результатів відзначимо, що в узагальненому вигляді прибуток розглядається як функція доходів та витрат та визначається як різниця між ними. Щодо фінансових результатів, то з огляду міжнародної та вітчизняної практики, під час їх визначення використовують два методи, а саме: метод «витрати-випуск», а також «балансовий» метод. Визначення фінансового результату за методом «витрати-випуск», як і під час визначення прибутку, передбачає співставлення відповідних доходів та витрат із наступним їх коригуванням на суму зміни залишків запасів

та незавершеного виробництва. Суть балансового методу – визначення фінансового результату на підставі зміни величини чистих активів або власного капіталу впродовж звітного періоду. Наявність двох методів визначення фінансового результату ґрунтується на базових положеннях теорії балансу, зокрема наявності його статичної та динамічної моделей. В основі балансового методу визначення фінансового результату лежить статична модель балансу, а саме положення, що «бухгалтерський баланс має завдання огляду і констатації майнового стану підприємства на конкретний момент часу, і, одночасно шляхом порівняння балансів за різні моменти часу, повинен бути засобом оцінки результатів діяльності підприємства за періоди між складанням балансу» [6, с. 26]. За динамічного підходу фінансовий результат визначається як різниця між виручкою і витратами від реалізації, при цьому зміни у вартості майна не слід враховувати [6, с. 26]. В Україні балансовий метод поширення не набув, а порядок визначення фінансового результату ґрунтується на динамічній моделі. Проте науковці відзначають, що алгоритм визначення фінансового результату за динамічного підходу не такий однозначний та прозорий, оскільки величина результату значно залежить від методичних аспектів обліку окремих видів активів (зокрема запасів), визначення амортизації, розподілу непрямих витрат [6, с. 27; 2, с. 114].

Відмінності між прибутком та фінансовими результатами зумовлені різним складом доходів та витрат, що використовують під час розрахунків, а також різним ступенем ідентифікації елементів, що їх формують. Зокрема складові, від яких залежить прибуток, не завжди можуть бути чітко ідентифіковані, особливо під час визначення економічного або нормального прибутку. На відміну від прибутку, складові фінансових результатів чітко ідентифікуються, ведеться їх облік, для їх визначення на рівні кожного суб'єкта господарювання існує база об'єктивних даних.

Наступне дискусійне питання пов'язане з особливостями формування фінансових результатів. Зокрема, у праці [1] зазначено, що «фінансові результати... являють комплекс (систему) взаємозалежних стандартизованих показників, що формуються поетапно, як різниця між доходами та відповідними їм витратами за видами діяльності» [1, с. 35]. Погоджуючись із цим положенням, відзначимо, що вказане визначення фінансових результатів за видами діяльності відображає українські стандарти формування фінансових результатів. Разом із тим, фінансові результати можуть бути визначені й у інший спосіб. В Україні під час визначення фінансового результату дотримуються моделі «витрати-випуск» та розраховують фінансові результати за порівняння відповідних доходів та витрат. Проте, сама модель «витрати-випуск» має два основні варіанти визначення фінансових результатів, а саме за урахування характеру витрат, або витрат за функціями. Використання різних підходів до виділення витрат (за характером, або за функціями) дозволяє отримати різні показники фінансових результатів. За урахування характеру витрати у звітності подаються за елементами (амортизація, транспортні витрати, придбання матеріалів тощо). За дотримання «функції витрат» витрати подаються відповідно до їх функцій, зокрема виділяються собівартість реалізації, витрати на збут,

адміністративні витрати. Згідно з МСБО1 у господарській діяльності може бути використаний як перший, так і другий метод відображення фінансових результатів. Вимогою є лише достовірність та доречність застосування кожного з поданих способів представлення фінансових результатів у практичній діяльності [7].

Розглянемо визначення та відображення фінансових результатів з урахуванням діючих національних положень обліку фінансових результатів у звітності підприємств в Україні. Форма фінансової звітності, а отже і види фінансових результатів, що у ній відображені, значною мірою залежать від форми власності підприємства та його розміру. На поточний момент фінансові результати підприємств знаходять відображення у наступних формах фінансової звітності (табл. 1).

У результаті можна зробити висновок, що під час подання інформації щодо фінансових результатів використовують як перший, так і другий підходи до їх формування. З урахуванням характеру витрат фінансові результати обчислюють суб'єкти малого підприємництва. Зокрема, згідно з формою №2-м та №2-мс послідовно визначаються доходи та витрати підприємства, за результатами співвіднесення яких розраховують фінансовий результат до оподаткування та, урахувавши податок на прибуток, чистий прибуток (збиток). За урахуванням функцій витрат представлено формування фінансових результатів для всіх інших юридичних осіб. Звернемо увагу на формування фінансових результатів у підприємствах недержавного сектора.

Окрім фінансової звітності фінансові результати, як сукупність показників, що відображають результат співвідношення доходів та витрат, представлено і в інших документах нормативного характеру [8 – 11]. В узагальненому вигляді види фінансових результатів, що подаються у фінансовій звітності за НП(С)БО 1, НП(С)БО 2, за інструкцією № 291 та Податковим Кодексом, наведено у табл. 2.

Як система показників фінансові результати становлять інтерес для численних зацікавлених осіб, а саме: власників, менеджерів та робітників підприємства, постачальників, фінансових установ, держави. Їх зацікавленість зумовлена участю (прямо або опосередковано) кожної з груп у діяльності підприємства. Зокрема, участь власників (одноосібні власники, пайщики, акціонери) опосередковується через вкладення їх власних коштів, менеджерів (топ-менеджери, менеджери середньої ланки) та робітників – застосування своїх знань, здібностей та навичок у діяльності підприємства, постачальників – надання сировинних та товарних ресурсів, фінансових установ – надання у тимчасове використання фінансових ресурсів, держави – забезпечення правових засад господарювання.

Ураховуючи зазначене, фінансові результати підприємства можуть бути подано у розширеному вигляді, а саме, за поданням фінансових результатів: а) згідно з формою фінансової звітності та б) з додатковими, що отримані за співвідношення відповідних доходів та витрат.

Розширення переліку фінансових показників за використання фактичної інформації про доходи та витрати підприємства не є новим та у повній мірі відповідає загаль-

Таблиця 1

Перелік форм фінансової звітності для визначення фінансових результатів підприємств*

№ з/п	Назва форми	Примітка
<i>Для юридичних осіб усіх форм власності (крім банків та бюджетних установ), які зобов'язані подавати фінансову звітність згідно із законодавством</i>		
1	Форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»	Додаток 1 до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»
2	Форма № 2-к «Консолідований звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»	Додаток 2 до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»
<i>Для суб'єктів малого підприємництва</i>		
1	Форма № 2-м «Звіт про фінансові результати	Додаток 1 до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»
2	Форма № 2-м (з додатковими рядками) «Звіт про фінансові результати	Додаток 1 до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»
3	Форма № 2-мс «Звіт про фінансові результати»	Додаток 2 до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»
<i>Фінансова звітність у державному секторі</i>		
1	Форма 2-дс «Звіт про фінансові результати»	Додаток 2 до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності»
2	Форма №2-кдс «Консолідований звіт про фінансові результати»	Додаток 2 до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 102 «Консолідована фінансова звітність»

Примітка: * розроблено за [8; 9].

Таблиця 2

Види фінансових результатів підприємства за діючих положень щодо їх обліку та надання у фінансовій звітності*

Види фінансових результатів підприємства			
за формами звітності		за Інструкцією № 291	за Податковим Кодексом України
ф. № 2, ф. № 2-к	ф. № 2-м, ф. № 2-м (з додатковими рядками), ф. № 2-мс		
валовий прибуток (збиток)	–	–	–
фінансовий результат від операційної діяльності (прибуток/збиток)	–	результат операційної діяльності	–
–	–	результат фінансових операцій	–
–	–	результат від іншої звичайної діяльності	–
–	–	результат надзвичайних подій	–
фінансовий результат до оподаткування (прибуток/збиток)	фінансовий результат до оподаткування	–	прибуток із джерелом походження з України та за її межами
		–	дохід (прибуток) нерезидента, що підлягає оподаткуванню, з джерелом походження з України
прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	–	–	–
чистий фінансовий результат (прибуток, збиток)	чистий прибуток (збиток)	–	–

Примітка: * розроблено за [8 – 11].

ним принципам подання інформації. Перелік показників фінансових результатів у розширеному вигляді наведено у працях [1 – 6; 13] та ін.

В узагальненому вигляді розширений перелік показників фінансових результатів, що може бути визначений за

даними фінансової звітності з огляду інтересів зацікавлених сторін, подано у табл. 3.

За форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» початковим показником для визначення фінансових результатів у подальшому є чистий дохід.

Таблиця 3

Види фінансових результатів з урахуванням послідовності формування та інтересів зацікавлених сторін

Фінансовий результат	Методика розрахунку	Позначки	Група зацікавлених осіб
1	2	3	4
Валовий (прибуток/збиток) ($ВП(3)$)	$ВП(3) = ЧД - С$	ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); С – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	менеджери, робітники підприємства, кредитори
Фінансовий результат від реалізації (ΦP_p)*	$\Phi P_p = ВП(3) - АВ - В_з$	АВ – адміністративні витрати; В _з – витрати на збут	менеджери підприємства, кредитори
Фінансовий результат від іншої операційної діяльності ($\Phi P_{ін.оп.}$)*	$\Phi P_{ін.оп.} = D_{ін.оп.} - B_{ін.оп.}$	$D_{ін.оп.}$ – інші операційні доходи;	менеджери підприємства
Фінансовий результат від операційної діяльності (прибуток/збиток) ($\Phi P_{оп.}$)	$\Phi P_{оп.} = ВП(3) + D_{ін.оп.} - АВ - В_з + B_{ін.оп.}$	$B_{ін.оп.}$ – інші операційні витрати	менеджери підприємства, кредитори
Фінансовий результат від операційної діяльності до сплати відсотків, податків, вирахування амортизації ($EBITDA$)*	$EBITDA = \Phi P_{оп.} + B_a$ $EBITDA = ВП(3) + D_{ін.оп.} - АВ - В_з + B_{ін.оп.} + B_a$	B_a – амортизація основних засобів та нематеріальних активів	менеджери, інвестори
Фінансовий результат від операційної діяльності після сплати податків ($NOPAT$)*	$NOPAT = \Phi P_{оп.} \times (1 - C_{nn})$	C_{nn} – ставка податку на прибуток, у частках	власники
Фінансовий результат від інвестиційної діяльності ($\Phi P_{інвест.}$)*	$\Phi P_{інвест.} = D_{інвест.} - B_{інвест.}$	$D_{інвест.}$ – дохід від участі у капіталі; $B_{інвест.}$ – витрати від участі у капіталі	менеджери, власники підприємства
Фінансовий результат від фінансової діяльності ($\Phi P_{фін.}$)*	$\Phi P_{фін.} = D_{фін.} - B_{фін.}$	$D_{фін.}$ – дохід від фінансової діяльності; $B_{фін.}$ – витрати від фінансової діяльності	менеджери, власники підприємств
Фінансовий результат від іншої звичайної діяльності ($\Phi P_{ін.зв.}$)*	$\Phi P_{ін.зв.} = D_{ін.зв.} - B_{ін.зв.}$	$D_{ін.зв.}$ – дохід від іншої звичайної діяльності; $B_{фін.}$ – витрати від іншої звичайної діяльності	менеджери, власники підприємств
Фінансовий результат від інших видів звичайної діяльності ($\Phi P_{ін.}$)*	$\Phi P_{ін.} = D_{інвест.} + D_{фін.} + D_{ін.зв.} - B_{інвест.} - B_{фін.} - B_{ін.зв.}$		менеджери, власники підприємств
Фінансовий результат до оподаткування (прибуток/збиток) ($\Phi P_{доп.}$)	$\Phi P_{доп.} = \Phi P_{оп.} + D_{інвест.} + D_{фін.} + D_{ін.зв.} - B_{інвест.} - B_{фін.} - B_{ін.зв.}$		менеджери підприємства, держава
Чистий фінансовий результат (прибуток/збиток) (ΦP)	$\Phi P = \Phi P_{доп.} \pm B(D)_{nn} \pm П(З)_{доп./оп.}$	$B(D)_{nn}$ – витрати (дохід) з податку на прибуток; $П(З)_{доп./оп.}$ – прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	менеджери, працівники, власники підприємства

1	2	3	4
Капіталізований прибуток (Π_K)*	$\Pi_K = ЧФР - ДВ$	ДВ – дивідендні виплати	менеджери, власники підприємства

Примітка: * фінансовий результат, який у формі № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» не представлений, проте може бути визначений за даними фінансової звітності

Даний показник відображає величину виручки (доходу) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) з вирахуванням наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, податків і зборів. Чистий дохід за змістом відповідає показникові net revenues, що використовують для наведення та порівняння загальних результатів діяльності суб'єктів господарювання [12]. Різниця між чистим доходом та собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) дає показник валового прибутку або збитку (ВП(3)), залежно від того, позитивний чи негативний результат отримано. У формах звітності світових компаній даний показник відповідає показникові gross profit [12].

У формалізованому вигляді валовий прибуток (збиток) розраховується як різниця між чистим доходом та собівартістю. Даний показник має особливості у торгівлі порівняно з підприємствами інших видів економічної діяльності. У підприємствах торгівлі, згідно з діючими положеннями, собівартість відображає не всі поточні витрати підприємства, а лише ті, що пов'язані із закупівлею товарів. Ураховуючи наповнення чистого доходу та собівартості, вважаємо, що у підприємствах торгівлі показник валового прибутку (збитку) відображає загальний успіх діяльності з купівлі-продажу товарів, та, з огляду можливостей управління на основі моделі CVP (Cost-volume-profit), є предметом інтересу, перш за все, для менеджменту підприємства. Виділення ключових показників та встановлення залежності витрат, обсягу реалізації та прибутку дозволяє визначити обсяги реалізації, що забезпечують беззбиткову діяльність, досягнення запланованої суми прибутку, а також визначити розмір можливого зниження обсягу реалізації за несприятливої кон'юнктури [5, с. 188 – 200]. Окрім менеджерів, у показнику валового прибутку (збитку) також зацікавлені власники підприємства та кредитори. За інших рівних умов, чим більшою є величина валового прибутку, тим більшою є вірогідність покриття постійних витрат, виконання зобов'язань перед фінансовими установами в частині сплати відсотків за кредитні ресурси та отримання позитивного кінцевого фінансового результату.

Наступний показник фінансових результатів, що виділено, – фінансовий результат від реалізації ($ФР_p$) – не знаходить відображення у формах фінансової звітності, проте може бути визначений на підставі даних, що у ній подано, а саме за вирахування від величини валового прибутку (збитку) адміністративних витрат та витрат на збут. Наведений показник відображає загальний результат основної діяльності торговельного підприємства – реалізації товарів, а його величина залежить не лише від ділової активності суб'єкта господарювання, але успішності діяльності у внутрішньому середовищі, зокрема оптимізації торговельно-технологічних процесів, логістичних потоків на підприємстві.

Фінансовий результат від реалізації подібний до показників операційного прибутку (OI) (operating income) та прибутку (збитку) від продажів, що використовуються під час подання результатів діяльності підприємств у інших країнах.

Інша операційна діяльність підприємства також супроводжується відповідними доходами та витратами. Різниця між іншими операційними доходами та витратами дає показник фінансового результату від іншої операційної діяльності ($ФР_{ін.оп.}$), який становить інтерес, перш за все, для менеджменту підприємства, адже надає підстави для висновку щодо доцільності окремих господарських операцій (зокрема надання послуг з операційної оренди, реалізації активів), також свідчить про якість роботи з товарною масою на підприємстві (співвідношення між надходженнями та сплатою штрафів, пені за порушення умов контрактів, угод) та ін.

Загальний результат основної та іншої операційної діяльності знаходить відображення у фінансовому результаті від операційної діяльності ($ФР_{оп.}$). Даний показник є значущим як для менеджменту підприємства, так і для кредиторів, адже свідчить про можливості підприємства щодо сплати відсотків за залучені кредитні ресурси. З огляду складу компонентів, які формують фінансовий результат від операційної діяльності, даний показник відповідає показникові EBIT (Earnings Before Interest and Taxes), який кредитні установи розглядають як основний під час прийняття рішення щодо надання позик.

Попри інформативну значущість показника EBIT науковці звертають увагу на те, що його високе значення ще не є гарантією позитивного грошового потоку від операційної діяльності, на що звертають увагу інвестори [13]. Тому в практиці на додаток до поданого EBIT використовують показник EBITDA (Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization), який визначається шляхом додавання до EBIT величини амортизаційних відрахувань. У вітчизняній фінансовій звітності показник EBITDA не наведений, проте може бути визначений за урахування даних про фінансовий результат від операційної діяльності та величини амортизаційних витрат. Затребуваність у розрахунках даного показника зростає за виходу підприємства на світові ринки. Міжнародні інвестори та рейтингові агентства під час оцінки діяльності суб'єкта господарювання здебільшого використовують саме показник EBITDA. Як відзначають дослідники, така затребуваність показника для компаній, що виходять на зовнішні фінансові ринки, зумовлена особливостями обліку та умовами отримання (надання) кредитів, що не дозволяє під час обґрунтування інвестиційних рішень обрати в якості основних інші показники, зокрема такі як фінансовий результат від операційної

діяльності або чистий прибуток, розмір яких зумовлений саме особливостями обліку та відображення результатів у звітностях. За таких обставин проблема розбіжностей в обліку у різних країнах вирішується з використанням показника EBITDA [13].

Наступний показник – NOPAT використовують як під час обґрунтування інвестиційних рішень, так і для оцінки ефективності функціонування підприємства, тому він є значущим як для менеджерів підприємства, так і для його власників та потенційних інвесторів. NOPAT (Net Operating Profit After Tax) є штучним показником, який дослівно означає «чистий операційний прибуток після сплати податку». NOPAT призначений для того, щоб оцінити ефективність роботи компанії, дохід, що отриманий нею безпосередньо від операційної діяльності, а не від рішень із фінансування, або за рахунок податкового планування, фінансової та інвестиційної діяльності. Показник NOPAT використовують під час оцінки ефективності функціонування бізнесу на основі концепції економічної доданої цінності [13].

Наступні показники відображають фінансові результати від інших видів звичайної діяльності, а саме: інвестиційної, фінансової та іншої звичайної. Інвестиційна діяльність суб'єкта господарювання пов'язана з його участю у функціонуванні та розвитку асоційованих, дочірніх або спільних підприємств; фінансова – з фінансовими інвестиціями, інша – з операціями, які виникають у процесі господарської діяльності, проте не пов'язані з діяльностями, що подані вище. Як і будь-яка інша, кожен з поданих видів діяльності супроводжується доходами та витратами. Зіставлення відповідних доходів із витратами дозволяє визначити в межах окремого суб'єкта господарювання фінансові результати від інвестиційної, фінансової та іншої звичайної діяльності ($ФР_{інвест.}$, $ФР_{фін.}$, $ФР_{ін.}$ відповідно). Наведені показники становлять інтерес здебільшого для топ-менеджменту та власників підприємства в частині обґрунтування рішень щодо активізації або згортання діяльності суб'єкта господарювання у визначеному напрямі.

На підставі інформації щодо фінансового результату від операційної діяльності та з урахуванням фінансових результатів від інших видів звичайної діяльності визначають показник фінансового результату до оподаткування ($ФР_{доп.}$). Даний показник є об'єктом оподаткування та становить інтерес як для менеджменту підприємства, так і для держави. Визначення фінансового результату для менеджменту підприємства є значущим у частині оптимізації податкової політики суб'єкта господарювання та оцінки ефективності окремих господарських операцій з точки зору їх кінцевого ефекту. Щодо держави, то податок на прибуток підприємств є одним із основних бюджетотворюючих податків, що зумовлює інтерес не лише до податку на прибуток як такого, але й до бази оподаткування, якою є фінансовий результат до оподаткування.

Кінцевим фінансовим результатом діяльності підприємства є чистий фінансовий результат (ЧФР), який становить інтерес, перш за все, для власників підприємства, адже за позитивного значення та достатнього розміру чистого прибутку зростає вірогідність отримання власниками доходу у вигляді дивідендів. Разом із тим, чистий прибуток є джерелом фінансових ресурсів для виробничого

розвитку підприємства та реалізації проектів соціального, що зумовлює інтерес до даного показника не лише з боку власників, але й працівників та менеджерів підприємства.

Чистий прибуток розподіляється за такими напрямками, як виплата дивідендів власникам, спрямування прибутку до зареєстрованого капіталу та відрахування до резервного капіталу. Залишок чистого прибутку становить величину нерозподіленого прибутку. Ураховуючи зазначене, у межах підприємства у загальному вигляді можна виділити чистий прибуток, спрямований на споживання (виплату дивідендів) та капіталізований прибуток ($П_k$), який, у свою чергу, можна навести у вигляді прибутку, що зарезервований (зокрема, спрямований до зареєстрованого та резервного капіталів), а також реінвестованого прибутку, що відображається в обліку як нерозподілений прибуток та є джерелом для поповнення оборотних активів та реалізації інвестиційних проектів на підприємстві.

Висновки. Узагальнення світового та вітчизняного досвіду дозволило визначити сутність фінансових результатів підприємства, особливості їх визначення за різних систем обліку та відображення у звітності. Отже, фінансові результати подано як результат бухгалтерської оцінки результатів діяльності підприємства, що відображають різницю між відповідними доходами та витратами поточної діяльності підприємства згідно із нормативними положеннями системи обліку. З метою забезпечення ефективності моніторингу фінансові результати підприємства наведено з урахуванням послідовності їх формування та інтересів зацікавлених сторін. Як об'єкт моніторингу виділено такі види фінансових результатів, як: валовий прибуток (збиток), фінансовий результат від реалізації, іншої операційної діяльності, операційної діяльності, EBITDA, NOPAT, фінансовий результат від інвестиційної, фінансової, іншої звичайної, інших видів звичайної діяльності, фінансовий результат до оподаткування, чистий фінансовий результат, капіталізований прибуток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власова Н. О. Ефективність формування фінансових результатів підприємств роздрібної торгівлі : [монографія] / Н. О. Власова, І. Ю. Мелушова. – Х. : ХДУХТ, 2008. – 259 с.
2. Фролова Л. В. Ефективність управління фінансовими результатами торговельних підприємств : [монографія] / Л. В. Фролова, Л. В. Семерунь. – Донецьк : Ноулідж, 2011. – 187 с.
3. Криклій О. А. Управління прибутком банку : [монографія] / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ УАБС НБУ, 2008. – 136 с.
4. Прохар Н. В. Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики: [монографія] / Н. В. Прохар, Ю. О. Ночовна. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 257 с.
5. Бланк І. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – 2-е изд., расш. и доп. – К. : Ника-Центр; Эльга, 2002. – 752 с.
6. Янчева Л. М. Обліково-інформаційна система управління прибутком торговельних підприємств : [монографія] / Л. М. Янчева, І. Б. Чернікова, С. О. Кузнецова. – Х. : ХДУХТ, 2012. – 217 с.
7. Подання фінансової звітності : міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO1.pdf>

8. Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1. Затверджено наказом Міністерства фінансів України 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO1.aspx>

9. Консолідована фінансова звітність : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2. Затверджено наказом Міністерства фінансів України 27.06.2013 № 628 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO2.aspx>

10. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій : Наказ № 291. Затверджений Міністерством фінансів України 30.11.1999 (у редакції станом на 09.08.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

11. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

12. Global 500 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2013/full_list/

13. Момот Т. В. Оцінка вартості бізнесу: сучасні технології: [монографія] / Т. В. Момот. – Х. : Фактор, 2007. – 224 с.

REFERENCES

Blank, I. A. Upravlenie pribyliu [Profit management]. Kyiv: Nika-Tsentr; Elga, 2002.

Frolova, L. V., and Semerun, L. V. Efektyvnist upravlinnia finansovymy rezultatomy torhovelnykh pidpriemstv [Effectiveness of the financial performance of commercial enterprises]. Donetsk: Noulidzh, 2011.

"Global 500" http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2013/full_list/

Kryklii, O. A., and Maslak, N. H. Upravlinnia prybutkom banku [Office of profit]. Sumy: DVNZ UABS NBU, 2008.

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO1.aspx>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO2.aspx>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Momot, T. V. Otsinka vartosti biznesu: suchasni tekhnolohii [Business Valuation: modern technology]. Kharkiv: Faktor, 2007.

"Podannia finansovoi zvitnosti : mizhnarodnyi standart bukhgalterskoho obliku 1" [Presentation of Financial Statements: International Accounting Standard 1]. <http://buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO1.pdf>

Prokhar, N. V., and Nochovna, Yu. O. Oblik dokhodiv, vytrat i finansovykh rezultativ: problemy teorii ta praktyky [Revenue, expenses and financial performance: problems of theory and practice]. Poltava: RVV PUET, 2011.

Vlasova, N. O., and Melushova, I. Yu. Efektyvnist formuvannia finansovykh rezultativ pidpriemstv rozdribnoi torhivli [The efficiency of formation of financial performance of retailers]. Kharkiv: KhDUKhT, 2008.

Yancheva, L. M., Chernikova, I. B., and Kuznetsova, S. O. Oblikovo-informatsiinasystemaupravlinniaprybutkomtorhovelnykh pidpriemstv [Accounting and Management Information System profit commercial enterprises]. Kharkiv: KhDUKhT, 2012.

ПІДХОДИ ДО ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ

© 2014 БІРЮК О. Г.

УДК 657:421.31

Бірюк О. Г.

Підходи до облікової політики щодо відображення інформації про нематеріальні активи

Метою статті є критична оцінка та систематизація інформації про нематеріальні активи для відображення її в наказі про облікову політику підприємства згідно з чинним законодавством України з метою більш раціональної їх організації, що дозволить сформувати точну та правдиву інформацію про такі активи на підприємстві. В роботі проаналізовано альтернативні варіанти відображення інформації про нематеріальні активи в наказі про облікову політику підприємства, які регламентовані на законодавчому рівні. Запропоновано додаткові елементи наказу про облікову політику підприємства при відображенні інформації про нематеріальні активи.

Ключові слова: облікова політика підприємства, нематеріальні активи, термін корисного використання, переоцінка, амортизація, зменшення корисності

Бібл.: 11.

Бірюк Олена Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра обліку, аналізу та аудиту в АПК, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: biruk_kneu@mail.ru

УДК 657:421.31

UDC 657:421.31

Бірюк Е. Г. Подходы к учетной политике при отображении информации о нематериальных активах

Целью статьи является критическая оценка и систематизация информации о нематериальных активах при отображении их в приказе об учетной политике предприятия согласно действующему законодательству Украины, с целью более рациональной их организации, которая позволит сформировать точную и правдивую информацию о таких активах на предприятии. В работе проанализированы альтернативные варианты отображения информации о нематериальных активах в приказе об учетной политике предприятия, которые регламентированы на законодательном уровне. Предложены дополнительные элементы приказа об учетной политике предприятия при отображении информации о нематериальных активах.

Ключевые слова: учетная политика предприятия, нематериальные активы, срок полезного использования, переоценка, амортизация, уменьшение полезности

Библ.: 11.

Бірюк Елена Григорьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра учета, анализа и аудита в АПК, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Email: biruk_kneu@mail.ru

Biryuk E. G. Approaches to Accounting Policy when Displaying Information about Intangible Assets

The purpose of this paper is a critical evaluation and systematization of information on intangible assets when they are displayed in the order on accounting policies in accordance with the current legislation of Ukraine in order to make their organization more rational, which will form accurate and truthful information about such assets in the enterprise. This paper analyzes the alternative display of information on intangible assets in order on accounting policies, which are regulated at the legislative level. Additional elements of the order of accounting policies when displaying information about the intangible assets were proposed.

Keywords: accounting policies of the enterprise, intangible assets, useful life, revaluation, depreciation, decrease of utility

Bibl.: 11.

Biryuk Elena G. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of accounting, analysis and audit in the AIC, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Email: biruk_kneu@mail.ru

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. При управлінні підприємством використовують інформацію, яку збирають із різних джерел. Несвоєчасне надходження інформації на підприємство, її неповнота чи недоцільність призведе до неможливості прийняття обґрунтованих рішень. Тому інформація, яка повинна бути відображена, зокрема про нематеріальні активи, має бути об'єктивною, корисною та своєчасною. Одним із шляхів досягнення цього є застосування сукупності правил, які обирають і розробляють на підприємстві для організації

відображення інформації про такі активи шляхом формування облікової політики підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сьогодні фахівці приділяють значну увагу питанням, пов'язаним з обліковою політикою підприємства. Проте комплексному дослідженню щодо відображення інформації про нематеріальні активи, які доцільно відображати в наказі про облікову політику підприємства відповідно до чинного законодавства України, приділяється недостатньо уваги. Вирішити це завдання намага-

лися в своїх дослідженнях Поліщук В. А. [1], Саюн А. О. [2], Шпонько І. О. [3]. Проте результати їхніх досліджень або мали загальний характер, або були спрямовані на відображення елементів облікової політики про нематеріальні активи в управлінському обліку і мали тезисне викладення без обґрунтування їх альтернативних варіантів. Враховуючи, що для бухгалтерів першочергове значення має саме бухгалтерський (фінансовий) облік, наші подальші дослідження були спрямовані в цьому русі.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Облікова політика на підприємстві регламентована низкою нормативно-правових актів [4], [5], [6], в яких рекомендовано здійснювати її формування на підставі альтернативних варіантів, що передбачені П(С)БО, зокрема П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [7]. При цьому чинним законодавством України облік нематеріальних активів регламентується низкою інших документів, в яких зазначена альтернативна інформація щодо обліку таких активів, зокрема: Податковим кодексом України [8], Інструкцією про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку [9], Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку нематеріальних активів [10], наказами та методичними рекомендаціями міністерств щодо документального оформлення [11], синтетичного і аналітичного обліку нематеріальних активів. Це значною мірою розширює коло напрямків, які доцільно було б розглядати в наказі про облікову політику при відображенні інформації про нематеріальні активи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою нашого дослідження є критична оцінка та систематизація інформації про нематеріальні активи для відображення її в наказі про облікову політику підприємства, згідно з чинним законодавством України, з метою більш раціональної їх організації, що дозволить сформулювати точну та правдиву інформацію про такі активи на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В результаті дослідження було встановлено, що наказ про облікову політику підприємства складається з таких частин, як: організація бухгалтерського обліку, технологічна частина, методична. Тому виклад результатів дослідження щодо відображення інформації про нематеріальні активи буде надано саме в такому розрізі.

1. При організації роботи бухгалтерської служби підприємства щодо обліку нематеріальних активів в наказі про облікову політику підприємства доцільно відображати інформацію щодо посадової інструкції бухгалтера з обліку нематеріальних активів; склад і обсяг комерційної таємниці та порядок їх захисту. Так до комерційної таємниці в частині нематеріальних активів рекомендуємо відносити інформацію про незапатентовані науково-технічні розробки; бази даних та комп'ютерні програми, створені підприємством; усі ноу-хау; технічні проекти; промислові зразки; незапатентовані товарні знаки тощо. Для безпосереднього визначення такого переліку на підприємстві доцільно створити спеціальну комісію, яка буде здійснювати групування й уточнення

інформації для цього переліку, що рекомендуємо зазначити в наказі про облікову політику підприємства.

2. Щодо організаційно-технологічних аспектів в наказі про облікову політику підприємства про нематеріальні активи доцільно відображати наступну інформацію: 1) форму ведення бухгалтерського обліку; 2) організацію документації і документообігу в системі облікової інформації; 3) організацію, умови й строки зберігання документів та облікових регістрів на підприємстві; 4) робочий план рахунків.
- 2.1. При відображенні форми ведення обліку доцільно зазначити, яку форму ведення застосовують (меморіально-ордерну, журнал-головну, журнально-ордерну, просту, спрощену, автоматизовану) і які регістри синтетичного й аналітичного обліку будуть використовувати саме при відображенні інформації про нематеріальні активи.
- 2.2. В результаті дослідження було встановлено, що для потреб управління для окремих ділянок обліку нематеріальних активів підприємства можуть розробити первинні документи для їх обліку. Це, зокрема, може стосуватися документального оформлення встановлення (зміни) терміну корисного використання та способу нарахування амортизації нематеріальних активів, які не є регламентованими в законодавстві. Тому одним із варіантів вирішення цього питання є розробка первинного документа у вигляді Акту, що буде містити обов'язкові реквізити, передбачені Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Відтак, вважаємо за доцільне розробити підприємству Акт про встановлення (зміни) терміну корисного використання нематеріальних активів і зазначити це в наказі про облікову політику підприємства, а зразок розробленого акту відображати в додатках до наказу про облікову політику підприємства. Отже, враховуючи вищезазначене про документування в наказі про облікову політику підприємства, рекомендуємо зазначати таку інформацію: графік документообігу щодо відображення інформації про нематеріальні активи; документи, які розроблені підприємством самостійно для відображення в обліку нематеріальних активів та вимоги щодо їх заповнення.
- 2.3. Завершальним етапом організації документообігу на підприємстві є формування справ бухгалтерсько-економічних служб для організації поточного та довготривалого їх зберігання, зокрема документів, якими оформлюють в обліку нематеріальні активи. Враховуючи це, вважаємо за доцільне в наказі про облікову політику підприємства відображати наступну інформацію: місце та строки зберігання первинних документів і регістрів бухгалтерського обліку нематеріальних активів, виготовлених на всіх видах носіїв інформації.
- 2.4. Робочий план рахунків бухгалтерського обліку нематеріальних активів повинен містити синтетичні

рахунки та субрахунки до них, необхідні для ведення бухгалтерського обліку відповідно до вимог своєчасності й повноти обліку та звітності, що доцільно зазначити в наказі про облікову політику підприємства.

3. При дослідженні *методичних аспектів відображення інформації про нематеріальні активи в наказі про облікову політику підприємства* було встановлено, що чинним законодавством регламентовано відображати такі елементи.

- 3.1. *Порядок встановлення терміну корисного використання нематеріальних активів.* Згідно із п. 25 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», підприємство самостійно встановлює термін корисного використання нематеріальних активів за кожним об'єктом окремо при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс).

Так в п. 26 П(С)БО 8 зазначено, що при визначенні терміну корисного використання об'єкта нематеріальних активів слід урахувати: термін корисного використання подібних об'єктів; моральний знос, що передбачається; правові чи інші подібні обмеження щодо термінів його використання; очікуваний спосіб використання нематеріального активу підприємством; залежність терміну корисного використання нематеріального активу від терміну використання інших активів підприємства.

Крім П(С)БО 8, облік нематеріальних активів регламентують Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів № 1327 [10], в яких у п. 5.4 рекомендовано при встановленні терміну корисного використання нематеріальних активів урахувати такі економічні й правові чинники: очікуваний спосіб використання об'єкта нематеріальних активів підприємством і здатність управлінського персоналу ефективно управляти цим об'єктом; період життєвого циклу товару, для ідентифікації якого використовується об'єкт нематеріальних активів, і терміни корисного використання подібних об'єктів нематеріальних активів; передбачуване моральне старіння об'єкта нематеріальних активів; стабільність галузі, в якій функціонує підприємство, та зміни ринкового попиту на продукти чи послуги, які є результатом експлуатації; тенденції розвитку конкуренції на ринку; рівень витрат на обслуговування, необхідний для отримання очікуваних майбутніх економічних вигод від об'єкта нематеріальних активів, та здатність і намір підприємства досягти такого рівня; період контролю об'єкта нематеріальних активів та юридичні або інші обмеження його використання; залежність терміну корисного використання нематеріальних активів від строку корисного використання інших активів підприємства.

Для нарахування амортизації нематеріальних активів підприємство може застосовувати терміни корисного використання, встановлені податковим законодавством. Так п. 145.1 Податкового кодексу України встановлено класифікацію нематеріальних активів і визначення термінів дії права користування. Запропонована класифікація повною мірою відповідає розподілу об'єктів нематеріальних активів за субрахунками, згідно з Інструкцією № 291. Податковим законодавством практично ніде не встановлено мінімально допустимих строків права користування нематеріаль-

них активів, що акцентує увагу на тому, що термін дії права користування в першу чергу залежить від суб'єктивного фактора, тобто бажання власника (автора) передати права, які не мають регламентування розділами Кодексу. Водночас податковим законодавством встановлено, що строк дії права користування визначається у правовстановлюючому документі (договір на використання майнових прав інтелектуальної власності, ліцензійний договір тощо). Отже, у зазначеному пункті законодавство встановлює певні обмеження, якими мають користуватися платники податку для визначення строку корисного використання об'єкта нематеріального активу для цілей оподаткування.

Відповідно до п. 31 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» та п. 5.10 Методичних рекомендацій № 1327, нематеріальні активи з невизначеним терміном корисного використання в кінці кожного року також оцінюються щодо наявності ознак невизначеності обмеження строку їх корисного використання, а за відсутності таких ознак підприємством встановлюється строк корисного використання таких нематеріальних активів.

В результаті дослідження було також встановлено, що законодавством не передбачено механізму встановлення терміну корисного використання нематеріальних активів. Вважаємо за доцільне в наказі про облікову політику підприємства також зазначити, що термін корисного використання нематеріальних активів підприємство самостійно встановлює створюваною на підприємстві комісією із зазначенням членів комісії та їхніх посад.

- 3.2. *Застосування методів нарахування амортизації нематеріальних активів.* Метод нарахування амортизації нематеріального активу підприємство обирає самостійно, виходячи з умов отримання майбутніх економічних вигод. Якщо такі умови визначити неможливо, амортизацію нарахувують із застосуванням прямолінійного методу. Розрахунок амортизації при застосуванні відповідних методів нарахування здійснюється згідно з п. 27 П(С)БО 7 «Основні засоби», зокрема: прямолінійний; зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості; кумулятивний; виробничий. На розсуд підприємства, до різних об'єктів нематеріальних активів можуть використовуватися різні методи нарахування амортизації.

- 3.3. *Порядок і умови переоцінки нематеріальних активів.* Вартість нематеріальних активів на дату складання балансу може суттєво відрізнятися від їхньої реальної ринкової вартості, у зв'язку з чим підприємствам дозволено здійснювати переоцінку на свій розсуд у добровільному порядку. Про це зазначено в п. 19 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», зокрема «підприємство може здійснювати переоцінку за справедливою вартістю на дату балансу тих нематеріальних активів, щодо яких існує активний ринок». При цьому слід пам'ятати, що активному ринку властиві такі умови: предмети, які продаються і купуються на ринку, є однорідними; в будь-який час можна знайти зацікавлених осіб; інформація про ринкові ціни є загальнодоступною.

В п. 3.1 Методичних рекомендацій № 1327, крім вищезазначеної інформації, додатково рекомендовано за відсутності активного ринку здійснювати переоцінку за експертною оцінкою суб'єкта оціночної діяльності.

Згідно з п. 20 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», переоцінка нематеріальних активів тієї групи, об'єкти якої вже зазнали переоцінки, надалі має проводитися з такою регулярністю, щоб їхня залишкова вартість на дату балансу суттєво не відрізнялася від справедливої вартості.

У листі Міністерства фінансів України «Щодо суттєвості у бухгалтерському обліку та звітності» запропоновано варіанти визначення порогу суттєвості переоцінки нематеріальних активів: 1 % чистого прибутку (збитку) підприємства або 10 % відхилення залишкової вартості об'єкта основних засобів від його справедливої вартості. При цьому критерій суттєвості може бути встановлено як за кожною групою нематеріальних активів, так і один для всіх нематеріальних активів, що знаходяться на балансі підприємства.

На практиці більшість підприємств намагаються уникнути переоцінки, наполягаючи на тому, що немає відхилення залишкової вартості від справедливої, а також відсутній активний ринок. А в наказі про облікову політику підприємства зазначають, що здійснюватимуть переоцінку за справедливою вартістю на дату балансу тих матеріальних активів, щодо яких існує активний ринок.

3.4. Періодичність (період) зарахування сум дооцінки нематеріальних активів до нерозподіленого прибутку. Згідно з п. 24 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», при вибутті об'єктів нематеріальних активів, які раніше було переоцінено, перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта нематеріальних активів включається до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням додаткового капіталу. Перевищення сум попередніх дооцінок об'єкта нематеріальних активів над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта нематеріальних активів може щомісяця (щокварталу, раз на рік) у сумі, пропорційній нарахуванню амортизації, включатися до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням додаткового капіталу. Враховуючи норми цього пункту, підприємству доцільно зазначити періодичність зарахування сум дооцінки нематеріальних активів до нерозподіленого прибутку.

Наказ про облікову політику повинен максимально розкривати всі методологічні засади і принципи, які використовує підприємство для обліку і відображення в фінансовій звітності нематеріальних активів. На підставі проведених досліджень пропонуємо, крім офіційно регламентованих елементів в Наказі про облікову політику, відображати додатково наступні елементи.

- **Умови збільшення первісної вартості об'єктів нематеріальних активів.** Відповідно до п. 18 П(С)БО 8 «Нематеріальних активів», первісна вартість нематеріальних активів збільшується на суму витрат, пов'язаних з удосконаленням цих нематеріальних активів і підвищенням їхніх можливостей і терміну використання, які сприятимуть

збільшенню первісно очікуваних майбутніх економічних вигод.

При використанні нематеріального активу в господарській діяльності підприємство може зазнати витрат, що будуть підтримувати актив у робочому стані або модернізувати його.

Ключовим критерієм, від якого залежатиме порядок бухгалтерського обліку таких операцій, є збільшення економічних вигод. Якщо витрати, пов'язані з удосконаленням нематеріальних активів, збільшенням можливостей і терміну їх використання, приведуть у майбутньому до збільшення економічних вигод, такі витрати підлягають капіталізації. Разом із цим, витрати, які здійснюються для підтримання об'єкта в придатному для використання стані, й отримання первісно очікуваних економічних вигод від його використання, включають до складу витрат того періоду, в якому вони були понесені.

Тому першочерговим буде критерій величини майбутніх економічних вигод, який підприємство зазвичай устанавлює самостійно. Отже, якщо внаслідок будь-яких понесених витрат на покращення нематеріальних активів підприємство почало приносити більший дохід, набуло нових якісних ознак і поширило сферу використання, тоді йдеться про його вдосконалення. Такі витрати на модернізацію нематеріального активу збільшують його первісну вартість. Якщо витрати підприємством були понесені лише для того, щоб забезпечити нормальне функціонування й використання активу, тоді йдеться про підтримання його в нормальному стані, такі витрати треба списати на витрати поточного звітного періоду.

При цьому в П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» наведено перелік витрат, які не збільшують первісну вартість нематеріальних активів, а відображаються у складі витрат того звітного періоду, в якому були здійснені такі витрати, зокрема: витрати, що здійснюються для підтримання об'єкта у придатному для використання стані та одержання первісно визначеного розміру майбутніх економічних вигод від його використання включаються до складу витрат звітного періоду; витрати на дослідження; витрати на підготовку та перепідготовку кадрів; витрати на рекламу та просування продукції на ринку; витрати на створення, реорганізацію та переміщення підприємства або його частини; витрати на підвищення ділової репутації підприємства, вартість видань і витрати на створення торгових марок.

- **Порядок визначення ліквідаційної вартості нематеріальних активів.** Згідно з п. 28 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», під час розрахунку вартості, яка амортизується, ліквідаційна вартість нематеріальних активів прирівнюється до нуля, крім випадків: коли існує невідоме зобов'язання іншої особи щодо придбання цього об'єкта наприкінці терміну його корисного використання; та / або коли ліквідаційна вартість може бути визначена на підставі інформації наявною активного ринку й очікується, що такий ринок існуватиме наприкінці терміну корисного використання цього об'єкта.

У п. 5.1. Методичних рекомендацій № 1327, крім вищезазначеної інформації, додатково передбачено, що ліквідаційна вартість може не прирівнюватися до нуля, якщо

підприємство очікує продати цей об'єкт нематеріальних активів до кінця терміну його корисного використання.

Отже, в наказі про облікову політику підприємства доцільно відображати інформацію щодо порядку визначення ліквідаційної вартості нематеріальних активів.

- *Встановлення груп (класифікація) нематеріальних активів для їх переоцінки.* В П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» та Податковому кодексі України надано чітку класифікацію нематеріальних активів для цілей бухгалтерського обліку за групами, що обмежує вільні дії підприємства при групуванні нематеріальних активів, зокрема: права користування природними; права користування майном; права на комерційні позначення; права на об'єкти промислової власності; авторське право та суміжні з ним права; незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи; інші нематеріальні активи.

При цьому на підприємстві може здійснюватися переоцінка нематеріальних активів, яка, відповідно до чинного законодавства, передбачає, що у разі переоцінки окремого об'єкта нематеріального активу треба здійснювати переоцінку всіх інших активів групи, до якої належить цей нематеріальний актив (крім тих, щодо яких не існує активного ринку).

До того ж, слід звернути увагу, що групування нематеріальних активів, відповідно до П(С)БО 8 та Податкового кодексу України, не дозволяє говорити про те, що групи обліку є досить однорідними, тобто на одному субрахунку можна обліковувати абсолютно різні об'єкти промислової власності, тому доцільно обґрунтувати здійснення переоцінки не всієї групи (в контексті всіх об'єктів, що обліковуються на окремому субрахунку), а більш деталізованої групи, що належить сукупності об'єктів, які обліковують на одному субрахунку (наприклад, корисні моделі чи промислові зразки).

Враховуючи зазначену особливість і трудомісткість процесу переоцінки в обліку, вважаємо за доцільне в наказі про облікову політику підприємства зазначити інформацію про встановлення груп (класифікації) нематеріальних активів для здійснення їх переоцінки.

- *Порядок встановлення зміни терміну корисного використання нематеріальних активів.* Відповідно до П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» та Методичних рекомендацій № 1327, термін корисного використання нематеріального активу переглядають наприкінці звітного періоду, якщо в наступному періоді очікуються зміни терміну корисного використання активу або зміни умов отримання майбутніх економічних вигод. Враховуючи цю норму законодавства, вважаємо за доцільне в наказі про облікову політику підприємства зазначити, як буде здійснюватися порядок зміни терміну корисного використання нематеріальних активів.
- *Порядок застосування методики визначення суми втрат від зменшення корисності нематеріальних активів (особливо нематеріальних активів з невизначеним терміном корисного використання і невикористовуваних немате-*

ріальних активів) та порядок визначення вигід від відновлення корисності нематеріальних активів регламентування яких здійснюється відповідно до П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів».

- *Порядок відображення результатів переоцінки нематеріальних активів у регістрах аналітичного обліку.* Згідно з П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», відомості про зміни первісної вартості та суми накопиченої амортизації нематеріальних активів заносять до регістрів їх аналітичного обліку.

Відповідно до затверджених «Типових форм первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів» [11], регістром аналітичного обліку нематеріальних активів є Інвентарна картка обліку об'єкта інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (ф. № НА-2), в якому не знайшла відображення інформація щодо результатів щорічної переоцінки.

Тому в наказі про облікову політику підприємства доцільно зазначити наступне. Результати переоцінки нематеріальних активів відображати в регістрах аналітичного обліку нематеріальних активів. Для цього в регістрах аналітичного обліку (інвентарних картках ф. № НА-2) додатково визначати щорічну суму переоцінки (дооцінки або уцінки), а також переоцінену вартість об'єкта нематеріальних активів.

- *Порядок списання (ліквідації) нематеріальних активів (особливо недоамортизованих).* При прийнятті самостійного рішення щодо списання об'єкта нематеріального активу необхідно враховувати той момент, що не підлягають списанню об'єкти нематеріальних активів, які повністю недоамортизовані, але не втратили своєї первісної якості і придатні для експлуатації. Такий об'єкт із нульовою вартістю необхідно просто переоцінити, що рекомендуємо зазначити в наказі про облікову політику підприємства. Також підприємству доцільно встановити вартісну межу, відповідно до якої списання (ліквідація) нематеріальних активів буде здійснюватися з дозволу загальних зборів членів акціонерного товариства (ТОВ).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. При складанні наказу про облікову політику підприємства щодо відображення інформації про нематеріальні активи рекомендуємо зазначити: в частині організації роботи бухгалтерської служби підприємства – інформацію щодо посадової інструкції бухгалтера з обліку нематеріальних активів, склад і обсяг комерційної таємниці та порядок їх захисту; в частині організаційно-технологічних аспектів – форму ведення бухгалтерського обліку, організацію документації і документообігу в системі облікової інформації, організацію, умови й строки зберігання документів та облікових регістрів на підприємстві, робочий план рахунків; в частині методичних аспектів – крім загальноновстановлених елементів (порядок встановлення терміну корисного використання нематеріальних активів; методи нарахування амортизації нематеріальних активів; порядок і умови переоцінки нематеріальних активів; періодичність (період) зарахування

сум дооцінки нематеріальних активів до нерозподіленого прибутку); рекомендуємо зазначати такі елементи, як умови збільшення первісної вартості об'єктів нематеріальних активів; порядок визначення ліквідаційної вартості нематеріальних активів; установлення груп (класифікація) нематеріальних активів для їх переоцінки; порядок установлення зміни терміну корисного використання нематеріальних активів; порядок застосування методики визначення суми втрат від зменшення корисності нематеріальних активів (особливо нематеріальних активів із невизначеним терміном корисного використання і невикористовуваних нематеріальних активів); порядок визначення вигід від відновлення корисності нематеріальних активів; порядок відображення результатів переоцінки нематеріальних активів в регістрах аналітичного обліку; порядок списання (ліквідації) нематеріальних активів (особливо недоамортизованих).

Дані пропозиції сприяють більш раціональній організації обліку нематеріальних активів підприємств, що дозволить сформувати точну та правдиву інформацію про стан і рух таких активів на підприємстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поліщук В. Л. Формування облікової політики щодо нематеріальних активів / В. Л. Поліщук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/5525/1/187.pdf>
2. Саюн А. О. Формування облікової політики нематеріальних активів / А. О. Саюн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/files/1104/11saofrp.pdf>
3. Шпонько І. О. Формування облікової політики щодо нематеріальних активів / І. О. Шпонько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Economics/7_133191.doc.htm
4. Про погодження облікової політики підприємств. Затв. наказом Міністерства аграрної політики України від 11.04.2007 року № 254.
5. Методичні рекомендації щодо складання розпорядчого документа про облікову політику підприємства. Затв. наказом

Міністерства аграрної політики України від 17.12.2007 року № 921.

6. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства. Затв. наказом МФУ від 27.06.2013 року № 635.

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи». Затв. наказом МФУ від 18.10.1999 року № 242.

8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI (зі змінами).

9. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Затв. наказом МФУ від 30.11.1999 року № 291.

10. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів. Затв. наказом МФУ 16.11.2009 року № 1327.

11. Типові форми первинного обліку об'єктів прав інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів. Затв. наказом МФУ від 22.11.2004 року № 732.

REFERENCES

- [Legal Act of Ukraine] (2007).
 [Legal Act of Ukraine] (2007).
 [Legal Act of Ukraine] (2013).
 [Legal Act of Ukraine] (1999).
 [Legal Act of Ukraine] (2010).
 [Legal Act of Ukraine] (1999).
 [Legal Act of Ukraine] (2009).
 [Legal Act of Ukraine] (2004).
 Polishchuk, V. L. "Formuvannia oblikovoi polityky shchodo nematerialnykh aktyviv" [Formation of accounting policies for intangible assets]. <http://eztuir.ztu.edu.ua/5525/1/187.pdf>
 Shponko, I. O. "Formuvannia oblikovoi polityky shchodo nematerialnykh aktyviv" [Formation of accounting policies for intangible assets]. http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Economics/7_133191.doc.htm
 Saiun, A. O. "Formuvannia oblikovoi polityky nematerialnykh aktyviv" [Formation of accounting policy for intangible assets]. <http://fp.cibs.ck.ua/files/1104/11saofrp.pdf>

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

© 2014 БЛИЗНЮК О. П., ГОРПИНЧЕНКО А. П.

УДК 658.1.003.12:339.37

Близнюк О. П., Горпинченко А. П.

Оцінка ефективності управління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібно́ї торгівлі України

Метою статті є здійснення комплексної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібно́ї торгівлі на основі системного підходу, який дозволяє отримати цілісне уявлення про рівень ефективності такого управління у процесі руху та трансформації фінансових ресурсів на етапах їх формування, розподілу, використання та відтворення, на оперативному, тактичному та стратегічному рівнях управлінської діяльності підприємства за допомогою обґрунтованої системи економічних показників. Здійснено аналіз ефективності використання фінансових ресурсів на підприємствах України, основним видом економічної діяльності яких є оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів за період 2008 – 2012 рр., а також на основі сформованої та обстеженої вибіркової сукупності підприємств роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами. Виявлено вплив чинників на рівні локальних показників ефективності (рентабельності, оборотності) у вибірковій сукупності торговельних підприємств за цільовими групами, у процесі стохастичного дослідження зв'язку між результативними та факторними ознаками за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Визначено критерії та обґрунтовано систему показників розробленого методичного інструментарію комплексної інтегральної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібно́ї торгівлі на різних етапах руху та трансформації фінансових ресурсів та з урахуванням ієрархічних рівнів організаційної структури управління підприємством: оперативного, тактичного, стратегічного.

Ключові слова: фінансові ресурси, оцінка ефективності управління, роздрібна торгівля

Рис.: 6. **Табл.:** 4. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 18.

Близнюк Оксана Павлівна – кандидат економічних наук, доцент, професор, кафедра фінансів, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Email: bliznukoksana@mail.ru

Горпинченко Анастасія Павлівна – аспірант, кафедра фінансів, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Email: nastyaestet@rambler.ru

УДК 658.1.003.12:339.37

UDC 658.1.003.12:339.37

Близнюк О. П., Горпинченко А. П. Оценка эффективности управления финансовыми ресурсами на предприятиях розничной торговли Украины

Целью статьи является осуществление комплексной оценки эффективности управления финансовыми ресурсами на предприятиях розничной торговли на основе системного подхода, который позволяет получить целостное представление об уровне эффективности такого управления в процессе движения и трансформации финансовых ресурсов на этапах их формирования, распределения, использования и воспроизводства, на оперативном, тактическом и стратегическом уровнях управленческой деятельности предприятия с помощью обобщенной системы экономических показателей. Осуществлен анализ эффективности использования финансовых ресурсов на предприятиях Украины, основным видом экономической деятельности которых является оптовая и розничная торговля, ремонт автотранспортных средств и мотоциклов за период 2008 – 2012 гг., а также на основе сформированной и обследованной выборочной совокупности предприятий розничной торговли продовольственными товарами. Выведено влияние факторов на уровни локальных показателей эффективности (рентабельности, оборачиваемости) в выборочной совокупности торговых предприятий по целевым группам, в процессе стохастического исследования связи между результативными и факторными признаками с помощью корреляционно-регрессионного анализа. Определены критерии и обоснована система показателей разработанного методического инструментария комплексной интегральной оценки эффективности управления финансовыми ресурсами на предприятиях розничной торговли на разных этапах движения и трансформации финансовых ресурсов с учетом иерархических уровней организационной структуры управления предприятием: оперативного, тактического, стратегического.

Bliznuk O. P., Goprynenko A. P. Evaluation of Efficiency of the Financial Resources Management in Retail Trade Enterprises in Ukraine

The purpose of this paper is the implementation of a comprehensive evaluation of the effectiveness of financial management in retail through a systematic approach that provides a holistic view of the level of effectiveness of such control in the process of movement and transformation of financial resources at the stages of formation, distribution, reproduction and use; on operational, tactical and strategic levels of management of the company with the help of a reasonable system of economic indicators. The analysis of the effectiveness of financial resources for the enterprises of Ukraine was conducted; the main economic activity is the wholesale and retail trade, repair of motor vehicles and motorcycles for the 2008 - 2012 years period; as well as on the basis of the generated and surveyed selective sum-total of retail food trade. The influence of factors on the levels of local performance indicators (profitability, turnover) in a selective sum-total of commercial enterprises to target groups in the study of the relationship between the stochastic and productive factor variables using regression analysis was found. The criteria was defined and the system of indices of the developed methodological tools of the complex integral evaluation of the effectiveness of financial management in the retail outlets at different stages of the movement and transformation of financial resources, taking into account the hierarchical levels of the organizational structure of the enterprise management: operational, tactical and strategic.

Keywords: financial resources, assessment of the effectiveness of management, retail

Pic.: 6. **Tabl.:** 4. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 18.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, оценка эффективности управления, розничная торговля

Рис.: 6. Табл.: 4. Формул: 6. Библ.: 18.

Близнюк Оксана Павловна – кандидат экономических наук, доцент, профессор, кафедра финансов, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Email: bliznukoksana@mail.ru

Горпинченко Анастасия Павловна – аспирант, кафедра финансов, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Email: nastyaestet@rambler.ru

Bliznuk Oksana P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Finance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Email: bliznukoksana@mail.ru

Goprynenko Anastasiya P. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Email: nastyaestet@rambler.ru

Постановка проблеми. Управління фінансовими ресурсами торговельного підприємства є складною системою, яка синтезує процеси прийняття і реалізації управлінських рішень, спрямованих на оптимальне формування, раціональне розміщення, ефективне використання, розширене відтворення та нарощення фінансового потенціалу підприємства з метою досягнення поставлених ним стратегічних, тактичних і оперативних цілей, забезпечення його стійкого функціонування і подальшого розвитку з урахуванням впливу чинників мінливого зовнішнього середовища.

Системний підхід набуває актуальності під час прийняття, обґрунтування та оцінки управлінських рішень, формування довгострокових та поточних цілей фінансової діяльності та вибору найбільш ефективних шляхів їх досягнення. В даному контексті пріоритетним завданням суб'єктів господарювання стає розробка та впровадження збалансованої системи комплексної оцінки ефективності та результативності фінансової стратегії та фінансової політики на етапах їх формування та реалізації.

Окремі локальні економічні показники і коефіцієнти, за допомогою яких на більшості підприємств торгівлі здійснюється оцінка процесів формування та використання фінансових ресурсів, у сучасних умовах не дають цілісного уявлення про рівень ефективності управління фінансовими ресурсами та не відповідають вимогам комплексності і системності фінансово-економічного аналізу. Системна методологія оцінки є найбільш впорядкованою та надійною основою для управління складними процесами фінансово-господарської діяльності торговельного підприємства, яка дозволяє розкривати й аналізувати складові компоненти системи і послідовно поєднувати їх один з одним.

Враховуючи вищевикладене, актуальним завданням на сьогодні стає розробка обґрунтованого методичного інструментарію комплексної інтегральної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами в підприємствах роздрібно́ї торгівлі з урахуванням етапів їх трансформації: формування, розміщення, використання та відтворення, на оперативному, тактичному та стратегічному рівнях управлінської діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії управління фінансовими ресурсами підприємств та розробку науково-методичних підходів до оцінки ефективності їх формування, інвестування та використання зробили зарубіжні і вітчизняні вчені-економісти, а саме: А. Бернштейн [3], Ю. Бригхем,

М. Эргхардт [4], С. Майерс, Н. Майлуф, Ф. Модільяні, М. Міллер, Д. Коліс, В. Монтгомери [5], Е. Нікбахт, А. Гроппеллі [6], Ф. Фабоззі [7], Р. Холт, Дж. К. Ван Хорн [8] та ін.

Серед російських та вітчизняних економістів слід відзначити наукові праці таких авторів як М. С. Абрютіна, М. И. Баканов, І. Ю. Бланк, М. Д. Білик, О. Д. Василік, А. В. Грачов, О. Д. Заруба, В. В. Ковальов, М. Н. Крейнина, О. І. Кулинич, А. А. Лахтіонова [9], А. О. Лігоненко [10], А. А. Мазаракі [11], К. В. Павлюк, В. Ф. Палій, А. М. Поддєрьогін [12], Р. С. Сайфулін, Е. С. Стоянова, О. О. Терещенко, А. Д. Шеремет та ін.

Значний внесок у розробку системного підходу як методології управління внесли фундаментальні наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених: Р. Акоффа [13], А. фон Берталанфі [14], У. Гослінга [15], А. Холла [16], В. Г. Афанасьєва, А. І. Берга, І. В. Блауберга, О. О. Богданова, О. В. Кустовської, С. А. Чернишова, Р. А. Фатхутдінова [17] та ін.

Водночас, на наш погляд, в економічній літературі недостатньо дослідженими залишаються питання використання системного підходу до формування методології та розробки методичного інструментарію економічної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання як цілісної системи, підпорядкованої єдиній фінансовій і генеральній стратегії функціонування та розвитку підприємства.

Ціллю статті є здійснення комплексної оцінки ефективності системи управління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібно́ї торгівлі на етапах їх формування (мобілізації), розміщення (інвестування), використання та відтворення (повернення) за допомогою обґрунтованої системи показників на основі обстеженої вибіркової сукупності підприємств роздрібно́ї торгівлі продовольчими товарами та за видом економічної діяльності в Україні: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів.

Виявлення впливу чинників на рівні локальних показників ефективності (рентабельності, оборотності) у вибірковій сукупності торговельних підприємств за цільовими групами, у процесі стохастичного дослідження зв'язку між результативними та факторними ознаками за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

Визначення критеріїв та обґрунтування системи показників методичного інструментарію комплексної інтегральної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібно́ї торгівлі на різ-

них етапах руху та трансформації фінансових ресурсів та з урахуванням ієрархічних рівнів організаційної структури управління підприємством: оперативного, тактичного, стратегічного.

Основні результати дослідження. Ефективність діяльності будь-якого суб'єкта господарювання в сучасних умовах визначається через комплексну оцінку за допомогою системи взаємопов'язаних показників і коефіцієнтів, які відображають ефективність функціонування системи управління його фінансовими ресурсами на етапах їх формування, розподілу, використання, відтворення та повернення.

В економічних працях науковців переважає думка, що серед основних показників оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств важливе місце посідають показники ефективності використання їх фінансових ресурсів, що відображають швидкість (прискорення або уповільнення) руху капіталу (обертання коштів)

та його віддачу у вигляді доходу, валового, операційного або чистого прибутку.

У світовій практиці широкого застосування набув узагальнюючий показник міри ефективності використання капіталу – його прибутковості (дохідності, рентабельності) [9].

Аналіз ключових індикаторів ефективності використання фінансових ресурсів підприємств України, основним видом економічної діяльності яких є оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (відповідно до ДК 009:2010, КВЕД-2010) за період 2008 – 2012 рр., засвідчив наступну тенденцію: протягом 2008 – 2011 рр. спостерігалася позитивна динаміка показників рентабельності використання загального та власного капіталу, рентабельності продажу та операційної діяльності підприємств, а в 2012 р. – відбулося їх зниження порівняно з попереднім періодом (2010 – 2011 рр.) (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1

Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів підприємствами України за видом економічної діяльності: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів за період 2008 – 2012 рр.

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	Зміни 2012 до 2008, (+, -)
Показник						
<i>I. Показники рентабельності, (%)</i>						
Чиста рентабельність загального капіталу	-5,043	-1,946	0,937	1,343	0,021	+ 5,064
Чиста рентабельність власного капіталу	-48,074	-19,236	9,271	12,547	0,201	+ 48,275
Чиста рентабельність продажу	-2,421	-1,177	0,547	0,726	0,013	+ 2,433
Рентабельність операційної діяльності	-0,036	0,845	1,689	2,578	1,778	+ 1,813
<i>II. Показники ділової активності, (коэф., дні)</i>						
Коефіцієнт оборотності загального капіталу, об.	2,084	1,653	1,713	1,849	1,606	-0,477
Термін 1 обороту в днях	175	221	213	197	227	+ 52
Коефіцієнт оборотності власного капіталу, об.	19,861	16,342	16,955	17,276	15,716	-4,145
Термін 1 обороту в днях	18	22	22	21	23	+ 5
Коефіцієнт оборотності позикового капіталу	2,343	1,851	1,918	2,085	1,801	-0,542
Термін 1 обороту в днях	156	197	190	175	203	+ 47
Коефіцієнт оборотності оборотних активів, об.	2,686	2,126	2,173	2,290	1,959	-0,727
Термін 1 обороту в днях	136	172	168	159	186	+ 50
Коефіцієнт оборотності товарних запасів, об.	12,694	10,496	11,272	11,569	9,612	-3,082
Термін 1 обороту в днях	29	35	32	32	38	+ 9
Фондовіддача необоротних активів, коэф.	9,809	7,827	8,509	10,128	9,453	-0,356
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	4,116	3,207	3,336	3,786	3,320	-0,796
Термін 1 обороту в днях	89	114	109	96	110	+ 21
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	3,351	2,601	2,623	2,864	2,515	-0,835
Термін 1 обороту в днях	109	140	139	127	145	+ 36

Джерело: Розраховано авторами на основі даних [1–2]

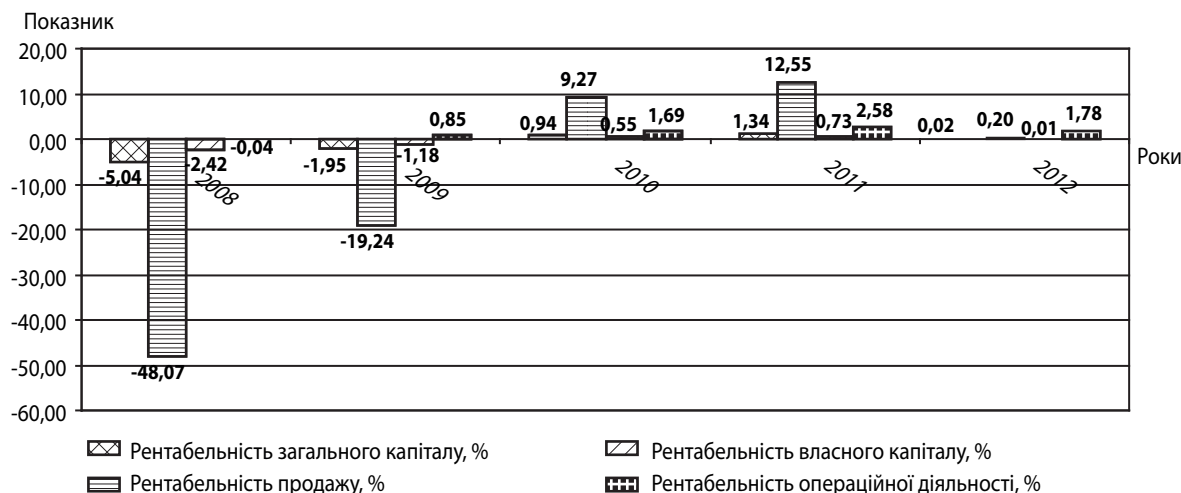

Рис. 1. Динаміка показників рентабельності підприємств України за видом економічної діяльності: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів за період 2008 – 2012 рр.

Джерело: Побудовано авторами на основі табл. 1 та даних [1–2]

Слід зауважити, що протягом 2008 – 2009 рр. використання фінансових ресурсів на досліджуваних підприємствах характеризувалося збитковою діяльністю, а в період 2009 – 2010 рр. спостерігалася незначне підвищення рентабельності загального (0,94 – 1,34%), власного капіталу (9,27 – 12,55%), рентабельності продажу (0,55 – 0,73%), операційної діяльності (1,69 – 2,58%).

Аналіз розрахованих показників ділової активності підприємств України, основним видом економічної діяльності яких є оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів за період 2008 – 2012 рр., виявив тенденцію до зниження швидкості обертання загального, власного та позикового капіталу, оборотних активів, запасів, дебіторської та кредиторської заборгованостей, фондів віддачі необоротних активів порівняно з базовим 2008 р. та засвідчили незначне прискорення їх оборотності в період з 2009 по 2011 рік. Проте вже в 2012 році спостерігалася уповільнення обертання коштів майже за усіма

показниками ділової активності та збільшення середньої тривалості одного обороту в днях (табл. 1, рис. 2).

З метою більш ретельного та об'єктивного дослідження чинників, що вплинули на ефективність діяльності та використання фінансових ресурсів на торговельних підприємствах, зокрема на рівень рентабельності (прибутковості) різних складових частин їх капіталу, було сформовано та обстежено вибірку сукупності з 32-х підприємств роздрібною торгівлі продовольчими товарами, що розташовані в м. Харкові та Харківській табл.

Основними ознаками групування обрано вид економічної діяльності підприємства та розмір його загального інвестованого капіталу, відповідно до якого вибірку сукупності поділено на 2 основні групи: 1) торговельні мережі (великі, середні) та 2) підприємства, що не є торговельними мережами (середні, дрібні) з метою забезпечення внутрішньої однорідності групувань, що є однією з важливих вимог під час їх побудови.

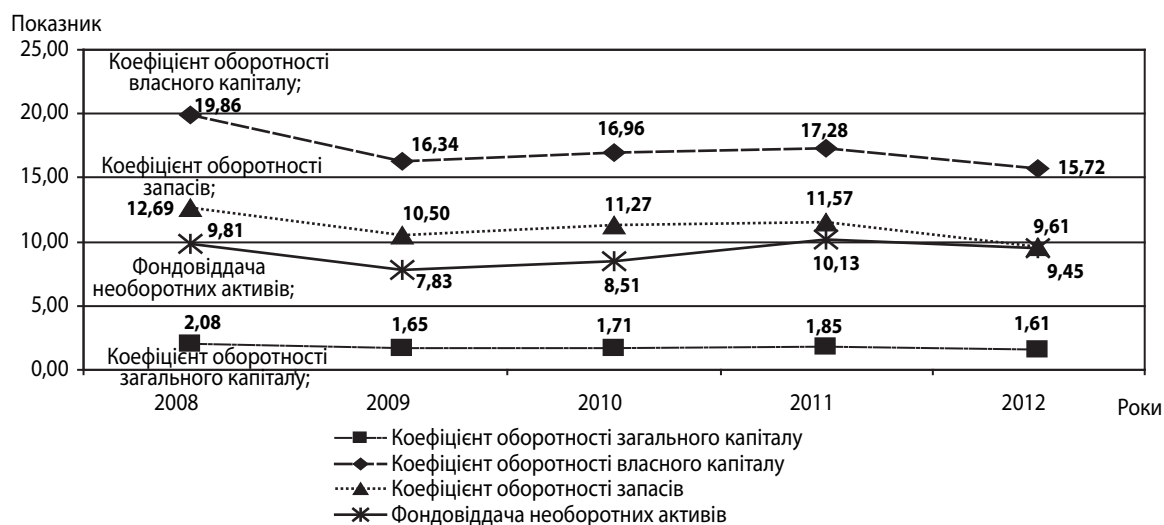

Рис. 2. Динаміка показників ділової активності підприємств України за видом економічної діяльності: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів за період 2008 – 2012 рр.

Джерело: Побудовано авторами на основі табл. 1 та даних [1–2]

Розраховані показники варіації засвідчили достатню однорідність вибіркової сукупності торговельних підприємств за обраними ознаками, коефіцієнт варіації за кожною підгрупою не перевищує 33 %. Такий підхід дозволяє визначити загальні риси, характерні для якісно однорідних суб'єктів досліджуваної сукупності, та виявити законо-

мірності і тенденції їх розвитку всередині кожної групи та в цілому за вибіркою [18].

Результати розрахунків показників рентабельності (прибутковості) використання загального, власного та оборотного капіталу підприємствами роздрібної торгівлі вибіркової сукупності за період 2008 – 2012 рр. наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Оцінка рентабельності використання фінансових ресурсів підприємствами роздрібної торгівлі вибіркової сукупності за період 2008–2012 рр.

Групи підприємств роздрібної торгівлі		Рік	2008	2009	2010	2011	2012	Зміни 2012 до 2008, % (+, -)
<i>(У₁) 1. Валова рентабельність загального інвестованого капіталу, %</i>								
1. Торговельні мережі	1.1. Великі		4,82	5,18	6,40	6,94	7,40	+ 2,58
	1.2. Середні		10,58	9,39	8,99	7,96	7,51	-3,07
	За групою 1		4,93	5,27	6,45	6,96	7,40	+ 2,47
2. Підприємства, що не є торговельними мережами	2.1. Середні		30,22	27,60	20,96	26,10	24,45	-5,77
	2.2. Дрібні		28,94	24,67	23,77	26,01	27,35	-1,59
	За групою 2		30,02	27,15	21,37	26,09	24,86	-5,15
За вибіркою			5,01	5,33	6,49	7,01	7,44	+ 2,43
<i>(У₂) 2. Чиста рентабельність загального інвестованого капіталу, %</i>								
1. Торговельні мережі	1.1. Великі		-2,34	-0,98	0,91	1,97	1,58	+ 3,92
	1.2. Середні		2,18	1,53	3,44	5,32	4,72	+ 2,53
	За групою 1		-2,25	-0,94	0,96	2,04	1,64	+ 3,89
2. Підприємства, що не є торговельними мережами	2.1. Середні		-2,45	-0,84	2,05	2,99	2,19	+ 4,64
	2.2. Дрібні		-1,93	-1,78	-0,24	2,70	1,10	+ 3,03
	За групою 2		-2,37	-0,99	1,72	2,95	2,03	+ 4,40
За вибіркою			-2,25	-0,94	0,96	2,04	1,65	+ 3,90
<i>(У₃) 3. Чиста рентабельність власного капіталу, %</i>								
1. Торговельні мережі	1.1. Великі		-11,21	-4,44	4,39	10,35	8,15	+ 19,36
	1.2. Середні		14,88	9,51	16,81	22,82	19,78	+ 4,90
	За групою 1		-10,85	-4,24	4,63	10,65	8,43	+ 19,28
2. Підприємства, що не є торговельними мережами	2.1. Середні		-5,57	-2,01	5,22	7,76	5,83	+ 11,40
	2.2. Дрібні		-8,04	-7,51	-1,03	10,52	4,14	+ 12,17
	За групою 2		-5,80	-2,52	4,64	8,04	5,65	+ 11,45
За вибіркою			-10,82	-4,23	4,63	10,64	8,41	+ 19,24
<i>(У₄) 4. Операційна рентабельність оборотного капіталу, %</i>								
1. Торговельні мережі	1.1. Великі		-0,03	7,56	15,61	26,01	17,40	+ 17,44
	1.2. Середні		26,02	22,30	25,55	26,41	18,84	-7,18
	За групою 1		0,93	8,08	15,95	26,03	17,45	+ 16,52
2. Підприємства, що не є торговельними мережами	2.1. Середні		7,63	9,71	6,44	18,38	10,17	+ 2,54
	2.2. Дрібні		-11,03	-1,86	-3,42	-0,44	0,37	+ 11,40
	За групою 2		4,43	7,77	4,84	15,36	8,59	+ 4,16
За вибіркою			0,94	8,08	15,90	25,98	17,41	+ 16,47

Джерело: Розраховано авторами на основі даних фінансової звітності обстеженої вибіркової сукупності з 32-х підприємств роздрібної торгівлі України

Динаміку рівнів рентабельності підприємств роздрібною торгівлі вибіркової сукупності за групами, що відносяться до торговельних мереж та не відносяться до торговельних мереж, представлено на рис. 3 – 4.

Порівняльний аналіз рівнів рентабельності, які характеризують прибутковість використання фінансових ресурсів на підприємствах роздрібною торгівлі в розрізі окремих груп та підгруп, свідчить про переважно позитивну динаміку локальних показників рентабельності використання капіталу в період 2008 – 2011 рр. та їх незначне зниження в 2012 році.

У групі підприємств роздрібною торгівлі, що відносяться до торговельних мереж, найбільш високим виявився рівень операційної рентабельності оборотного капіталу (26,3 % в 2011 р.), а у групі підприємств, що не відносяться до торговельних мереж, – рівень валової рентабельності

загального капіталу (26,09 % в 2011 р.). І в першій, і у другій групі найнижчий рівень спостерігався за показником чистої рентабельності загального інвестованого капіталу (рис. 3 – 4).

З метою виявлення впливу окремих чинників на рівні локальних показників рентабельності у вибірковій сукупності торговельних підприємств, було проведено стохастичне дослідження зв'язку між рівнями рентабельності використання капіталу та чинниками, що на них вплинули протягом аналізованого періоду, за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, який дозволив оцінити форму, напрям і щільність такого зв'язку.

Обрані для кореляційно-регресійного аналізу факторні ознаки згруповано у такі цільові групи: 1) показники динаміки товарообороту і капіталу ($X_1 - X_4$); 2) показники структури капіталу, фінансової стійкості і ліквідності ($X_5 - X_{17}$); 3) показни-

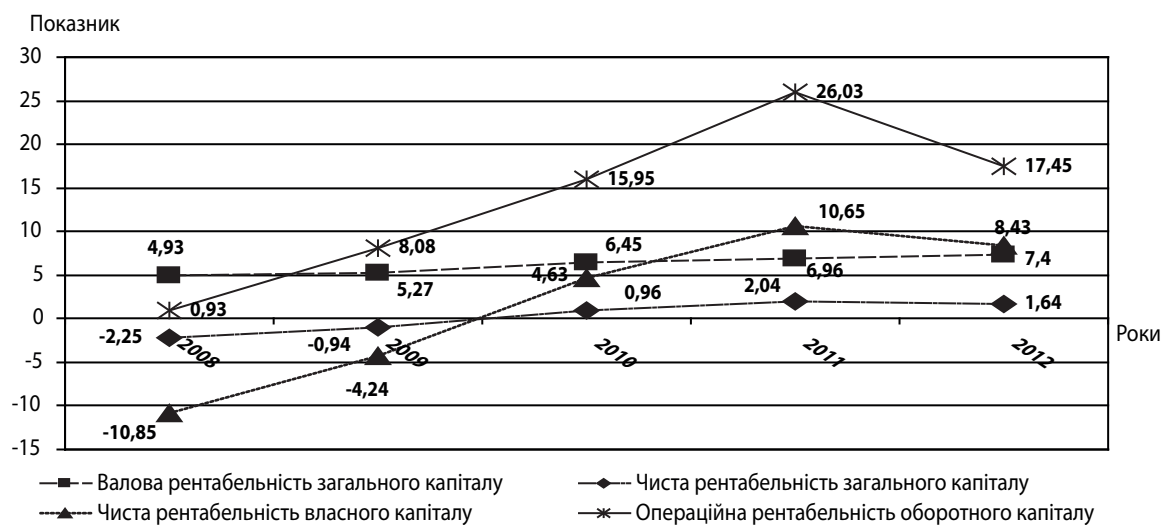

Рис. 3. Динаміка рівнів рентабельності підприємств торгівлі вибіркової сукупності, що відносяться до групи торговельних мереж

Джерело: Побудовано авторами на основі табл. 2

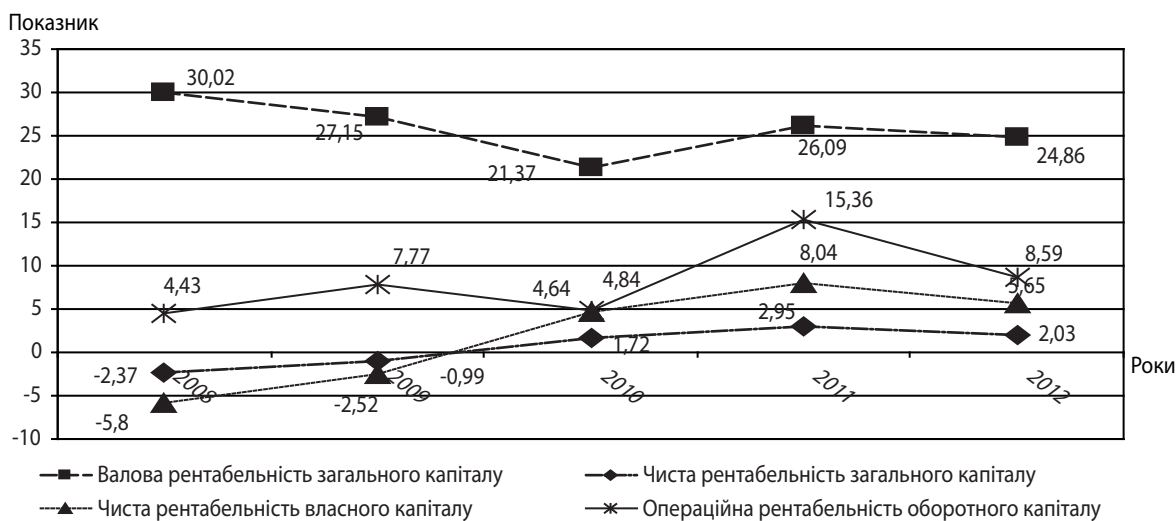

Рис. 4. Динаміка рівнів рентабельності підприємств торгівлі вибіркової сукупності у групі, що не відносяться до торговельних мереж

Джерело: Побудовано авторами на основі табл. 2

ки ділової активності (оборотності різних складових активів і капіталу) ($X_{18} - X_{27}$). В якості результативних ознак обрано локальні показники рентабельності капіталу (Y_1, Y_2, Y_3, Y_4), які свідчать про ефективність використання (віддачу) його складових частин протягом досліджуваного періоду (2008 – 2012 рр.).

За результатами дослідження виявлено, що склад чинників та їх вплив на результативні ознаки, які враховано при побудові багатофакторних моделей рентабельності капіталу, різняться за групами підприємств вибіркової сукупності та періодами (роками) їх фінансово-господарської діяльності.

Так, зокрема, на валову рентабельність загального інвестованого капіталу (Y_1) в першій групі підприємств, що відносяться до групи торговельних мереж, у 2012 році найбільший вплив мали: X_{16} – частка запасів в оборотних активах; X_2 – індекс змін середньорічної величини загального капіталу; X_4 – індекс змін середньорічної величини позикового капіталу; X_7 – питома вага довгострокових зобов'язань; X_{12} – коефіцієнт покриття; X_5 – коефіцієнт автономії. Множинний коефіцієнт лінійної кореляції $R_{yx1...x11} = 0,959$.

Рівняння багатофакторної моделі регресії, отримане в результаті покрокового регресійного аналізу, має вигляд:

$$Y_1 (1 \text{ гр}) = 23,1 - 141,8X_{16} + 42,3X_2 - 22,73X_4 + 13,2X_7 - 10,2X_{12} + 11,4X_5, \quad (1)$$

На чисту рентабельність власного капіталу (Y_3) в першій групі підприємств у 2012 році вплинули: X_6 – питома вага короткострокових та поточних зобов'язань в капіталі; X_5 – коефіцієнт автономії; X_{12} – коефіцієнт покриття; X_{20} – коефіцієнт оборотності перманентного капіталу; X_{17} – частка власних оборотних коштів у покритті запасів; X_2 – індекс змін середньорічної величини загального капіталу. Множинний коефіцієнт лінійної кореляції $R_{yx1...x11} = 0,913$. Рівняння багатофакторної моделі регресії, отримане в результаті покрокового регресійного аналізу, має вигляд:

$$Y_3 (1 \text{ гр}) = 83,9 - 2,23X_6 - 46,1X_5 + 12,2X_{12} + 2,37X_{20} - 4,32X_{17} - 71,71X_2, \quad (2)$$

На чисту рентабельність загального капіталу (Y_2) у другій групі підприємств у 2012 році вплинули: X_{23} – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості; X_3 – індекс змін середньорічної величини власного капіталу; X_{27} – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості; X_{18} – коефіцієнт оборотності загального капіталу; X_{21} – коефіцієнт оборотності позикового капіталу; X_{24} – фондоддача необоротних активів. Множинний коефіцієнт лінійної кореляції $R_{yx1...x11} = 0,979$. Рівняння багатофакторної моделі регресії, отримане в результаті покрокового регресійного аналізу, має вигляд:

$$Y_2 (2 \text{ гр}) = -6,9 - 7,31X_{23} + 7,23X_3 - 2,52X_{27} + 24,25X_{18} + 5,98X_{21} - 2,68X_{24}, \quad (3)$$

На чисту рентабельність власного капіталу (Y_3) в другій групі підприємств, у 2012 році вплинули: X_{10} – індекс постійного активу; X_8 – коефіцієнт фінансового ризику; X_{22} – коефіцієнт оборотності короткострокового позикового капіталу; X_{26} – коефіцієнт оборотності запасів; X_{18} – коефіцієнт оборотності загального капіталу; X_{20} – коефіцієнт оборотності

перманентного капіталу. Множинний коефіцієнт лінійної кореляції $R_{yx1...x11} = 0,978$. Рівняння багатофакторної моделі регресії, отримане в результаті покрокового регресійного аналізу, має вигляд:

$$Y_3 (2 \text{ гр}) = 14,45 + 40,98X_{10} - 11,59X_8 - 49,89X_{22} - 4,34X_{26} + 203,3X_{18} - 34,15X_{20}, \quad (4)$$

Оцінка достовірності, надійності та значущості математичних моделей здійснювалася за допомогою t -критерію Ст'юдента та F -критерію Фішера.

За результатами регресійного аналізу зроблено висновок про високу залежність рівнів рентабельності (прибутковості) капіталу торговельних підприємств від інших показників ефективності, які відображають швидкість руху та обертання коштів і характеризують інтенсивність використання фінансових ресурсів підприємства. Тобто поряд з віддачею капіталу у вигляді грошового потоку (валового, операційного, чистого прибутку), який генерується різними частинами капіталу, інтенсивність та швидкість його обертання є другим найважливішим показником оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання.

У процесі дослідження вибіркової сукупності підприємств розрібної торгівлі розраховано та проаналізовано показники обертання загального, власного, оборотного капіталу, товарних запасів, дебіторської та кредиторської заборгованостей у вигляді коефіцієнтів оборотності та тривалості 1 обороту в днях. За результатами аналізу зроблено висновок про більш високу динаміку обертання коштів у середніх підприємствах 1-ї групи (торговельні мережі) та в 2-й групі підприємств, що не відносяться до торговельних мереж. У 2011 році спостерігалася найбільш інтенсивне обертання капіталу та його складових частин в усіх досліджуваних групах торговельних підприємств. Уповільнення руху коштів за більшістю показників оборотності капіталу відбулося в 2012 році порівняно з попереднім 2011 роком (рис. 5).

Слід зауважити, що локальні показники рентабельності та оборотності використання капіталу підприємств торгівлі не дають можливості комплексно і всебічно оцінити ефективність управління фінансовими ресурсами на конкретному підприємстві. В даному контексті важливим напрямом удосконалення механізму управління торговельним підприємством є впровадження системного підходу до управління його фінансовими ресурсами та розробка на цій основі комплексної системи фінансово-економічної оцінки ефективності такого управління.

Загальна система управління фінансовими ресурсами в торговельному підприємстві повинна базуватися на основних підходах, що виділяються в теорії та практиці управління, а саме: **системному, процесному і ситуаційному** [13]. Р. А. Фатхутдінов визначає системний підхід до управління як підхід, при якому будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів, що мають «вхід» (мета), «вихід», зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок і «процес» у системі [17].

У структурі системи управління фінансовими ресурсами торговельного підприємства, на наш погляд, можна виділити такі базові взаємопов'язані процеси, які перетворюють «вхід» у «вихід» і забезпечують трансформа-

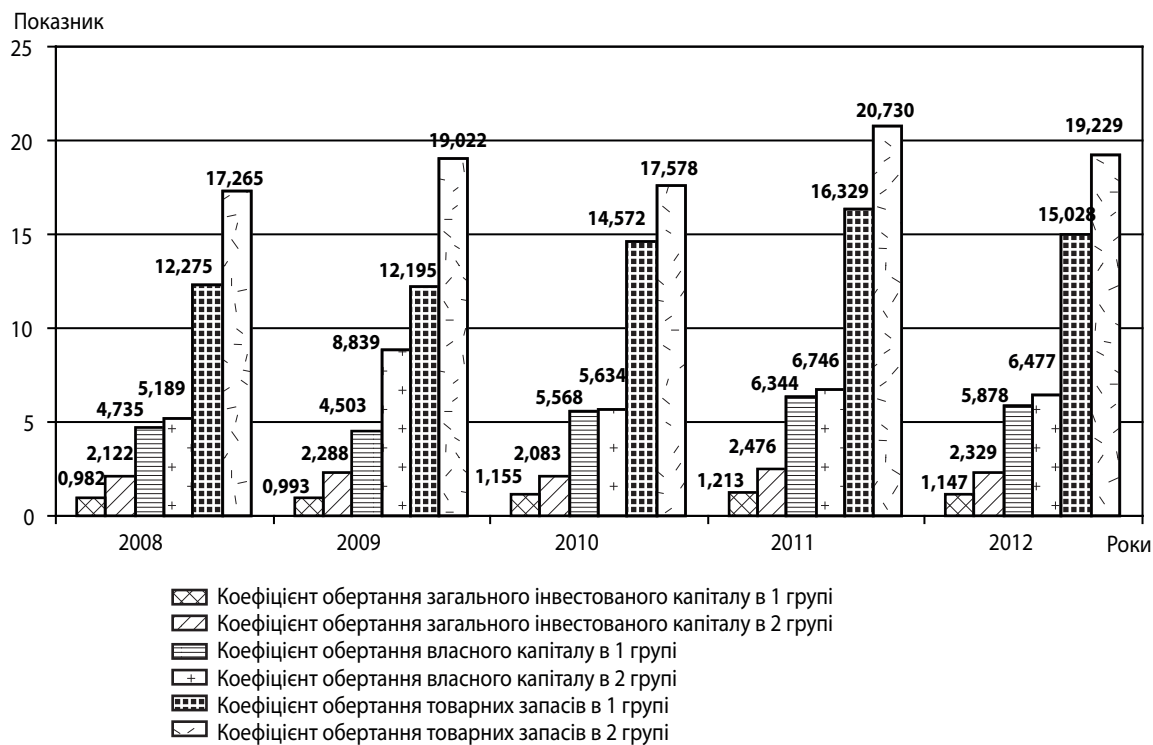

Рис. 5. Динаміка коефіцієнтів оборотності загального, власного капіталу та запасів підприємств торгівлі вибіркової сукупності за групами

Джерело: Побудовано авторами на основі даних обстеженої вибіркової сукупності з 32-х підприємств роздрібної торгівлі України

цію фінансових ресурсів у системі: 1) процеси, пов'язані з формуванням та мобілізацією фінансових ресурсів з різних джерел (власних, позикових, залучених); 2) процеси, пов'язані з розміщенням (інвестуванням) фінансових ресурсів в активи підприємства (необоротні та оборотні); 3) процеси, пов'язані з використанням фінансових ресурсів (вкладених в активи) у процесі операційної, інвестиційної, фінансової діяльності торговельного підприємства; 4) процеси, пов'язані з відтворенням (поверненням) фінансових ресурсів на розширеній основі, що забезпечують капіталізацію торговельного підприємства (зростання його ринкової вартості); 5) процеси, пов'язані з новими вкладеннями фінансових ресурсів у господарську діяльність торговельного підприємства.

У відповідності з визначеними пріоритетами та ієрархією організаційної структури в управлінні фінансовими ресурсами торговельних підприємств можна виділити три основні рівні управління – стратегічний (генеральний), тактичний (функціональний) та оперативний (короткотерміновий).

Отже, спираючись на системний, процесний та ситуаційний підходи, враховуючи ієрархію організаційної структури в управлінні підприємством, нами розроблено матрицю цільових показників (індексів) інтегральної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібної торгівлі (табл. 3).

За допомогою запропонованого методичного інструментарію можна здійснювати комплексну інтегральну оцінку ефективності управлінських дій щодо фінансових ресурсів на оперативному, тактичному, стратегічному рівнях на різних етапах трансформації фінансових ресурсів на

торговельному підприємстві: у процесі їх формування, розміщення, використання та відтворення.

Локальні цільові показники (коефіцієнти) ефективності управління фінансовими ресурсами розраховуються у вигляді індексів, які відображають рівень відповідності їх фактичних значень еталонним (рекомендованим нормативам, оптимальним значенням у групах та підгрупах підприємств). Для показників, позитивна тенденція яких проявляється в збільшенні абсолютного значення, застосовується нормалізуюча функція:

$$K_i = \frac{X_{ij}}{P_{opt}} \rightarrow \max. \quad (5)$$

Якщо позитивна динаміка показника полягає у зменшенні його значення, застосовується нормалізуюча функція:

$$K_i = \frac{P_{opt}}{X_{ij}} \rightarrow \min, \quad (6)$$

де K_i – локальний індекс цільового показника (коефіцієнта);

X_{ij} – цільовий показник (коефіцієнт);

P_{opt} – оптимальне (рекомендоване) значення показника.

На основі локальних індексів розраховуються інтегральні індекси фінансової стійкості ($I_{\phi c}$), ліквідності та платоспроможності ($I_{\Lambda n}$), ділової активності ($I_{\Delta A}$), рентабельності (I_p) на оперативному (I_{OE}), тактичному (I_{TE}), стратегічному (I_{CE}) рівнях, які характеризують рівень ефективності управління фінансовими ресурсами у процесі їх руху та трансформації в торговельному підприємстві. Інтегральний індекс ($I_{EY\Phi p}$) є узагальнюючим показником

Таблиця 3

Матриця цільових показників інтегральної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібно торгівлі на основі системного підходу (авторська розробка)

ЕТАПИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ						
Рівні оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами	I. Формування (мобілізація) фінансових ресурсів (власних, позикових, залучених)	II. Розміщення (інвестування) фінансових ресурсів в активи)	III. Використання у процесі операційної, інвестиційної, фінансової діяльності торговельного підприємства	IV. Відтворення (повернення) фінансових ресурсів на розширеній основі (капіталізація)		
Цільові показники	Фінансова стійкість ($I_{\text{фс}}$)	Ліквідність та платоспроможність ($I_{\text{лп}}$)	Ділова активність ($I_{\text{да}}$)	Рентабельність ($I_{\text{р}}$)		
Оперативна ефективність, $I_{\text{оє}}$ $I_{\text{оє}} = I_{\text{фс1}} \cdot I_{\text{лп1}} \cdot I_{\text{да1}} \cdot I_{\text{р1}}$	$I_{\text{фс1}}$	Питома вага кредиторської заборгованості в поточних зобов'язаннях	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт оборотності запасів	$I_{\text{р1}}$	Валова рентабельність продажу
		Частка короткострокових кредитів банків в поточних зобов'язаннях	Частка власних оборотних коштів у покритті запасів	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості		Операційна рентабельність продажу
		Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	Частка запасів в оборотних активах	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості		Рентабельність операційної діяльності
Тактична ефективність, $I_{\text{тє}}$ $I_{\text{тє}} = I_{\text{фс2}} \cdot I_{\text{лп2}} \cdot I_{\text{да2}} \cdot I_{\text{р2}}$	$I_{\text{фс2}}$	Коефіцієнт маневреності власного (перманентного) капіталу	Коефіцієнт проміжної ліквідності	Коефіцієнт оборотності перманентного капіталу	$I_{\text{р2}}$	Валова рентабельність загального капіталу
		Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу	Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами	Коефіцієнт оборотності загального позикового капіталу		Операційна рентабельність оборотного капіталу
		Коефіцієнт структури залученого капіталу	Частка оборотних активів в капіталі	Коефіцієнт оборотності оборотних активів		Чиста рентабельність продажу
Стратегічна ефективність, $I_{\text{сє}}$ $I_{\text{сє}} = I_{\text{фс3}} \cdot I_{\text{лп3}} \cdot I_{\text{да3}} \cdot I_{\text{р3}}$	$I_{\text{фс3}}$	Коефіцієнт автономії (незалежності)	Коефіцієнт покриття	Коефіцієнт оборотності загального капіталу	$I_{\text{р3}}$	Чиста рентабельність загального капіталу
		Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	Індекс постійного активу	Коефіцієнт оборотності власного капіталу		Чиста рентабельність власного капіталу
		Коефіцієнт фінансового ризику (плече фінансового важеля)	Коефіцієнт структури покриття довгострокових вкладень	Фондовіддача необоротних активів		Чиста рентабельність необоротних активів
Інтегральний індекс, $I_{\text{єфр}}$ $I_{\text{єфр}} = I_{\text{оє}} \cdot I_{\text{тє}} \cdot I_{\text{сє}}$	$I_{\text{фс}}$	$I_{\text{лп}}$	$I_{\text{да}}$	$I_{\text{р}}$	$K_i = \frac{X_{ij}}{P_{\text{opt}}} \rightarrow \max$	$K_i = \frac{X_{ij}}{P_{\text{opt}}} \rightarrow \max$

оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами в торговельному підприємстві на усіх ієрархічних рівнях організаційної структури управління в системі розширеного відтворення.

З метою формалізації процедури ідентифікації й інтерпретації результатів аналізу, було розроблено шкалу оцінки рівня інтегрального індексу ефективності управління фінансовими ресурсами для окремого торговельного підприємства: $I_{EУФР} < 0$ – неефективне управління; $I_{EУФР} \in [0; 0,5]$ – дуже низька ефективність; $I_{EУФР} \in [0,51; 0,75]$ – низька ефективність; $I_{EУФР} \in [0,76; 0,99]$ – недостатня ефективність; $I_{EУФР} \in [1; 1,25]$ – достатня ефективність; $I_{EУФР} > 1,25$ – висока ефективність управління фінансовими ресурсами на підприємстві.

Практичну апробацію розробленого методичного інструментарію інтегральної оцінки ефективності управ-

ління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібно-ї торгівлі на основі системного підходу здійснено на вибірковій сукупності з 32-х підприємств роздрібно-ї торгівлі продовольчими товарами, що розташовані в м. Харкові та Харківській обл. (табл. 4, рис. 6).

Аналіз результатів проведених розрахунків (див. табл. 4, рис. 6) свідчить, що за досліджуваний період (2008 – 2012 рр.) найвищий рівень ефективності управління фінансовими ресурсами у всіх групах та підгрупах вибіркової сукупності торговельних підприємств спостерігався в 2011 році. В розрізі досліджуваних груп та підгруп більш високий рівень інтегрального індексу ефективності протягом аналізованого періоду відзначено в підгрупах середніх торговельних підприємств першої та другої груп вибіркової сукупності. Найнижчий рівень ефективності зафіксований в підгрупі дрібних підприємств, що не відносяться до торговельних

Таблиця 4

Інтегральна оцінка ефективності управління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібно-ї торгівлі вибіркової сукупності

Рік		2008	2009 рік	2010	2011	2012	За період 2008 – 2012
Групи підприємств роздрібно-ї торгівлі		2	3	4	5	6	7
<i>1. Індекс оперативної ефективності управління фінансовими ресурсами, ІОЕ</i>							
1. Торговельні мережі	1.1. Великі	0,595	0,771	0,905	1,025	0,524	0,764
	1.2. Середні	0,944	0,926	1,015	1,037	0,937	0,972
	За групою 1	0,644	0,778	0,909	1,025	0,529	0,777
2. Підприємства, що не є торговельними мережами	2.1. Середні	0,991	1,006	0,897	1,102	1,006	1,000
	2.2. Дрібні	1,121	0,530	0,684	0,392	0,411	0,628
	За групою 2	0,901	0,968	0,858	1,097	0,999	0,964
За вибіркою		0,633	0,779	0,909	1,026	0,529	0,775
<i>2. Індекс тактичної ефективності управління фінансовими ресурсами, ІТЕ</i>							
1. Торговельні мережі	1.1. Великі	0,530	0,326	0,797	0,928	0,265	0,569
	1.2. Середні	0,965	0,929	1,049	1,048	0,893	0,977
	За групою 1	0,398	0,339	0,813	0,939	0,276	0,553
2. Підприємства, що не є торговельними мережами	2.1. Середні	0,620	0,711	1,032	1,180	1,082	0,925
	2.2. Дрібні	-0,021	-0,417	-0,519	-0,928	-0,353	-0,447
	За групою 2	0,629	0,658	0,958	1,131	1,046	0,884
За вибіркою		0,398	0,340	0,814	0,940	0,277	0,554
<i>3. Індекс стратегічної ефективності управління фінансовими ресурсами, ІСЕ</i>							
1. Торговельні мережі	1.1. Великі	0,052	0,293	0,645	0,836	0,757	0,516
	1.2. Середні	0,711	0,657	0,884	1,017	0,900	0,834
	За групою 1	0,061	0,296	0,649	0,842	0,760	0,522
2. Підприємства, що не є торговельними мережами	2.1. Середні	0,439	0,647	0,957	1,111	0,989	0,829
	2.2. Дрібні	0,369	0,478	0,759	1,084	0,617	0,661
	За групою 2	0,484	0,888	0,976	1,093	0,589	0,806
За вибіркою		0,076	0,312	0,667	0,861	0,778	0,539

Закінчення табл. 4

1		2	3	4	5	6	7
4. Інтегральний індекс ефективності управління фінансовими ресурсами, ІЕУФР							
1. Торговельні мережі	1.1. Великі	0,453	0,674	0,764	0,913	0,551	0,671
	1.2. Середні	0,845	0,813	0,961	1,002	0,886	0,902
	За групою 1	0,626	0,676	0,773	0,919	0,553	0,709
2. Підприємства, що не є торговельними мережами	2.1. Середні	1,043	0,960	0,955	1,126	1,021	1,021
	2.2. Дрібні	-0,387	-0,128	0,402	-0,037	0,048	-0,020
	За групою 2	0,962	0,550	0,919	1,099	0,545	0,815
За вибіркою		0,628	0,682	0,779	0,925	0,558	0,715

Джерело: Розраховано авторами на основі даних фінансової звітності обстеженої вибіркової сукупності з 32-х підприємств роздрібної торгівлі України

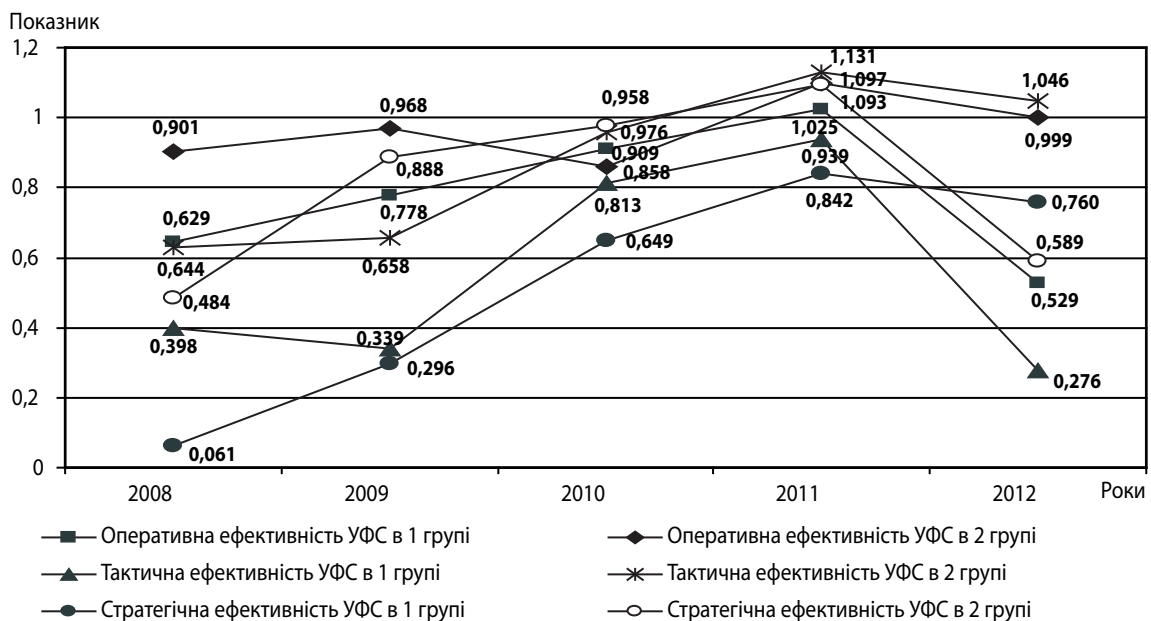

Рис. 6. Ефективність управління фінансовими ресурсами на підприємствах роздрібної торгівлі вибіркової сукупності

Джерело: Побудовано авторами на основі власних розрахунків

мереж.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що сучасна теорія і практика управління вимагає створення нових, ефективних науково-методичних підходів до оцінки ефективності управління усіма сферами та напрямками фінансово-господарської діяльності підприємств, зокрема, формуванням та використанням їх фінансових ресурсів, на основі системності та комплексності прийняття і реалізації управлінських рішень.

У сучасних умовах пріоритетним завданням суб'єктів господарювання стає розробка та впровадження збалансованої системи комплексної оцінки ефективності та результативності фінансової стратегії та фінансової політики на етапах їх формування та реалізації. В даному контексті актуальним на сьогодні завданням стає розробка та реалізація обґрунтованого методичного інструментарію комплексної інтегральної оцінки ефективності управління фінансовими ресурсами, у тому числі, на підприємствах роздрібної

торгівлі, з урахуванням етапів їх руху та трансформації у процесі формування, розміщення, використання та відтворення на оперативному, тактичному та стратегічному рівнях управлінської діяльності підприємства.

Системна методологія оцінки є найбільш впорядкованою та надійною основою для управління складними процесами фінансово-господарської діяльності торговельного підприємства, яка дозволяє розкривати й аналізувати складові компоненти системи і послідовно поєднувати їх один з одним.

За допомогою запропонованого у статті методичного інструментарію визначення інтегрального індексу ефективності управління фінансовими ресурсами та розробленої шкали оцінки його рівня з метою ідентифікації й інтерпретації результатів аналізу, стає можливим здійснення комплексної всебічної оцінки ефективності управлінських дій щодо фінансових ресурсів на торговельному підприємстві на усіх ієрархічних рівнях організаційної структури управління в системі розширеного відтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.org/uk/Noviny/new2013_u/new_u10.html
2. Формування чистого прибутку (збитку) підприємств за видами економічної діяльності // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/fchpr/fchpr_u/fchpr_12_u.htm
3. Bernstein L. A. Financial Statement Analysis: Theory, Application and Interpretation / L. A. Bernstein, J. J. Wild. – McGraw Hill, 2006. – 738 p.
4. Brigham E. F. Financial Management: Theory and Practice / E. F. Brigham, M. C. Ehrhardt. – Thomson South-Western, 2008. – 1074 p.
5. Коллис Д. Дж. Корпоративная стратегия: ресурсный подход / Д. Д. Коллис, В. А. Монтгомери // М. : ЗАО «Вилья-Бизнес», 2007. – 400 с.
6. Нікбахт Е. Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гроппеллі; [пер. з англ. В. Ф. Овсієнка та В. Я. Мусієнка]. – К. : Вік; Глобус, 1992. – 383 с.
7. Fabozzi F. J. Financial Management and Analysis / F. J. Fabozzi. – John Wiley & Sons, Inc., 2008. – 1022 p.
8. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Ван Хорн Дж. К.; [пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 800 с.
9. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання : [монографія] / Л. А. Лахтіонова. – К. : КНЕУ, 2001. – 387 с.
10. Лігоненко Л. О. Фінанси підприємств : [підручник] / Л. О. Лігоненко, Н. М. Гуляєва, Н. А. Гринюк [та ін.]. – К. : КНТЕУ, 2006. – 491 с.
11. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства : [підручник для вузів] / Під ред. проф. Н. М. Ушакової. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.
12. Фінансовий менеджмент : [підручник] / Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2005. – 535 с.
13. Акофф Р. Искусство решения проблем / Р. Акофф; [пер. с англ. Е. Г. Коваленко]. – М. : Мир, 1982. – 220 с.
14. Bertalanfy L. von. General System Theory. Foundations, Development Applications // Bertalanfy L. von. – N.Y. : Braziller, 1969. – 483 p.
15. Gosling W. The Design of Engineering Systems / W. Gosling. – London : Heywood, 1962.
16. Hall A. D. A Methodology for Systems Engineering / A. D. Hall. – Princeton, 1962. – 346 p.
17. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Бизнес-школа «Интел – Синтез», 2008. – 640 с.

18. Лугінін О. Є. Статистика : [підручник] / О. Є. Лугінін, С. В. Білоусова. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 580 с.

REFERENCES

- Akoff, R. Iskustvo resheniia problem [The art of solving problems]. Moscow: Mir, 1982.
- Bernstein, L. A., and Wild, John J. Financial Statement Analysis: Theory, Application and Interpretation: McGraw Hill, 2006.
- Bringham, E. F., and Ehrhardt, M. C. Financial management: theory and practice: Thomson South-Western, 2008.
- Bertalanfy, L. von. General system theory. Foundations, development applications. New York: Braziller, 1969.
- Fabozzi, F. J. Financial Management and Analysis: John Wiley & Sons, Inc., 2008.
- Finansovyi menedzhment [Financial Management]. Kyiv: KNEU, 2005.
- "Formuvannia chystoho prybutku (zbytku) pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti" [Formation of net income (loss) of enterprises by economic activity]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/fchpr/fchpr_u/fchpr_12_u.htm
- Fatkhutdinov, R. A. Strategicheskii marketing [Strategic Marketing]. Moscow: Biznes-shkola «Intel-Sintez», 2008.
- Gosling, W. The design of engineering systems. London: Heywood, 1962.
- Hall, A. D. A methodology for systems engineering: Princeton, 1962.
- Kollis, D., and Monthomeri, S. Korporativnaia strategiia: resursnyi podhod [Corporate strategy: resource-based approach]. Moscow: Vilia-Biznes, 2007.
- Lakhtionova, L. A. Finansovyi analiz sub'ektiv hospodariuvannia [Financial analysis of business entities]. Kyiv: KNEU, 2001.
- Lihonenko, L. O., Huliaieva, N. M., and Hryniuk, N. A. Finansy pidpriemstv [Finance Companies]. Kyiv: KNEU, 2006.
- Luhinin, O. IE., and Bilousova, S. V. Statystyka [Statistics]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2009.
- Mazaraki, A. A. Ekonomika torhovelnoho pidpriemstva [Economics of commercial enterprise]. Kyiv: Khreshchatyk, 1999.
- Nikbakht, E., and Hroppelli, A. Finansy [Finance]. Kyiv: Vik; Globus, 1992.
- "Struktura balansu pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti" [The structure of the balance sheet by sector]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.org/uk/Noviny/new2013_u/new_u10.html
- Van Khorn, Dzh. K. Osnovy upravleniia finansami [Fundamentals of Financial Management]. Moscow: Finansy i statistika, 2001.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРИКЛАДНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

© 2014 ІЛЯШ О. І., ГЕТЬМАНСЬКИЙ В. О.

УДК 65.011.44+65.011.2:061.5

Іляш О. І., Гетьманський В. О.

Теоретико-методичні засади та прикладні рекомендації оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств в умовах економічного розвитку

Уточнено зміст ефективності як економічної категорії, обґрунтовано процес оцінювання ефективності торговельної діяльності на основі функцій реалізації, вирішено завдання її специфікації та параметризації з урахуванням закону спадного граничного продукту. Доведено, що критерієм оцінювання ефективності виступає оцінка статичної та динамічної ефективності торговельної діяльності, що дає змогу врахувати зміни застосовуваних активів (ресурсів), збільшити запас міцності підприємства та свідчить про злиття (інтеграцію) спадної віддачі та економічних коливань у сучасних економічних макро- та мікросистемах. Для обраної методики розроблено алгоритм і запропоновано напрями прогнозування валових вартісних показників на основі песимістичного сценарію з урахуванням сучасного динамізму вітчизняної економічної системи. Здійснено порівняння світових стандартів подання (IFRS/US GAAP/FAS) та оцінки (F7, F9, P3 ACCA) результатів фінансово-економічної діяльності торговельних підприємств.

Ключові слова: ефективність, торговельні підприємства, вхідні / вихідні ресурси, специфікація, параметризація, функція торговельної діяльності, спадний граничний продукт

Рис.: 3. Формул: 2. Бібл.: 10.

Іляш Ольга Ігорівна – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

Email: oliai@meta.ua

Гетьманський Володимир Олександрович – здобувач, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

Email: v.getmanskyy@garant-auto.ua

УДК 65.011.44+65.011.2:061.5

UDC 65.011.44+65.011.2:061.5

Іляш О. І., Гетьманський В. А. Теоретико-методические основы и прикладные рекомендации оценки эффективности функционирования торговых предприятий в условиях экономического развития

Уточнено содержание эффективности как экономической категории, обоснован процесс измерения эффективности торговой деятельности на базе функций реализации, решена задача ее спецификации и параметризации с учетом закона нисходящего предельного продукта. Доказано, что критерием измерения эффективности выступает оценка статической и динамической эффективности торговой деятельности, что позволяет учитывать изменения применяемых активов (ресурсов), увеличить запас прочности предприятия и свидетельствует о слиянии (интеграции) нисходящей отдачи и экономических колебаний в современных экономических макро- и микросистемах. Для использованной методики разработан алгоритм и предложены направления прогнозирования валовых стоимостных показателей на основании песимистического сценария с учетом современного динамизма отечественной экономической системы. Произведено сравнение мировых стандартов представления (IFRS/US GAAP/FAS) и оценок (F7, F9, P3 ACCA) результатов финансово-экономической деятельности торговых предприятий.

Ключевые слова: эффективность, торговые предприятия, входящие / выходящие ресурсы, спецификация, параметризация, функция торговой деятельности, убывающий предельный продукт

Рис.: 3. Формул: 2. Библ.: 10.

Іляш Ольга Ігорівна – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

Email: oliai@meta.ua

Ilyash O. I., Get'manskiy V. O. Theoretical and Methodological Framework and Application Recommendations for Evaluating the Performance of Commercial Enterprises under Economic Development Conditions

The effectiveness as an economic category was clarified, the process of measuring the effectiveness of trading activity on the basis of the implementation of functions was justified, the problem of its specification and parameterization based on the law of the descending marginal product were solved. It was proved that the criterion for measuring the effectiveness of acts of static and dynamic assessment of the effectiveness of trading activity that takes into account changes in applicable assets (resources), to increase the safety margin of the enterprise, and testifies to the merger (integration) and a downward impact of economic fluctuations in the current economic macro-and micro systems. For the methodology used an algorithm was produced and directions forecasting gross value indicators on the basis of the pessimistic scenario were suggested, given the current dynamism of the domestic economic system. Comparison of global standards for reporting (IFRS / US GAAP / FAS) and assessments (F7, F9, P3 ACCA) of the financial and economic activities of commercial enterprises.

Keywords: efficiency, trading companies, incoming / outgoing resources, specification, parameterization, the function of trading activity, decreasing marginal product

Pic.: 3. Formulae: 2. Bibl.: 10.

Ilyash Olga I. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Enterprise Economics, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

Email: oliai@meta.ua

Гетманский Владимир Александрович – соискатель, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

Email: v.getmansky@garant-auto.ua

Get'manskiy Volodymyr O. – Applicant, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

Email: v.getmansky@garant-auto.ua

Роботу виконано в межах науково-дослідних тем «Управління розвитком підприємств торгівлі в посттрансформаційних умовах» (номер державної реєстрації 0110U006833) та «Організаційно-економічний механізм ефективного функціонування підприємств торгівлі» (номер державної реєстрації 0112V000652).

Вступ. Динамічний розвиток торговельної діяльності та постійні зміни, що відбуваються в економіці держави, зумовлюють необхідність узгодити оцінювання ефективності функціонування підприємств із цільовими орієнтирами, економічною поведінкою та міжнародними стандартами оцінювання господарської діяльності підприємств. З огляду на це, набуває актуальності вибір адекватних методів, моделей, критеріїв і показників оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств, які б у комплексі відповідали сучасним вимогам економічного розвитку глобальної ринкової системи та враховували специфіку торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробку теорії та методології оцінювання ефективності господарської діяльності підприємств здійснювали зарубіжні вчені: Е. Альтман, Дж. Дебре, Р. Джонатан, Р. Едмістер, Т. Купманс, М. Мескон, У. Мітчел, М. Дж. Фаррел, П. Хейне, Й. Шумпетер та інші. Теоретико-методичні та практичні аспекти дослідження ефективності відображені у працях вітчизняних науковців: Г. Башнянина, І. Бланка, І. Бойчик, Ф. Бутинця, В. Єлейка, С. Коваль, Є. Мниха, В. Осипова, А. Пілявського, С. Покропивного та інших. Дослідженням безпосередньо оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств присвячені праці В. Апопії, Н. Власової, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, Б. Мізюка, Н. Міценко, І. Міщука, А. Садекова та інших.

Попри вагомий доробок учених, існує об'єктивна необхідність поглибленого дослідження категорії ефективності діяльності підприємства, вдосконалення теоретико-методичних засад і прикладних положень оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств в умовах економічного розвитку. Актуальними є питання обґрунтування принципів комплексного оцінювання ефективності на основі специфікованих і параметризованих функцій торговельної діяльності, зумовлені насамперед використанням сучасними науковими колами методів визначення відносних показників діяльності, порівняльного аналізу та аналізу девіації якісних показників діяльності та відсутністю факторного аналізу змін в умовах економічного розвитку підприємств торгівлі.

Саме цим актуалізується потреба розробки та застосування функціональних моделей інтенсифікації процесу оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств і вдосконалення існуючого методичного інструментарію з її оцінювання.

Виклад основного матеріалу. В 90-х рр. XX ст. Україна вибрала шлях до побудови принципово нових для країни економічних відносин, внаслідок чого виникла постій-

на потреба в демократизації основ суспільного розвитку, пошуку нових для країни факторів розвитку, формування нових принципів економічної діяльності та впровадження засобів контролю за економічним розвитком.

Разом із тим, за роки незалежності показники ефективності в країні значно погіршилися: зменшилися обсяги виробництва, знизилася його рентабельність, різко скоротилися інвестиції. Все це є наслідком занедбання економічної роботи на підприємствах усіх форм власності. У періоди економічної кризи підприємства намагалися досягти збільшення прибутків не за допомогою ретельного економічного розрахунку, зниження собівартості товарообороту, а постійним підвищенням цін на свою продукцію. Хоч у такий спосіб окремим підприємствам і щастило тимчасово досягти бажаних результатів, але в цілому цей підхід призвів до поглиблення економічної кризи.

Оскільки процес господарювання і його результати складаються під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, то суттєвою складовою зміцнення економічної безпеки підприємства буде вияв і моделювання цих чинників, визначення обсягу та якості ресурсів, які дозволять вести найбільш ефективну діяльність у певному циклі економічного розвитку. Все це стане можливим лише у випадку підвищення систематизації теоретико-методичних положень щодо визначення ефективності функціонування підприємств в умовах економічного розвитку, здійсненому на основі аналізу й узагальнення результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, обґрунтування підходів до оцінювання ефективності функціонування підприємств торгівлі за допомогою економічних функцій торговельної діяльності.

У процесі дослідження генезису поняття «ефективність» визначено, що це економічна категорія, яка відображає якість досягнення місії підприємства та може бути визначена як скалярними абсолютними чи відносними показниками, так і експертними та бальними. Відрізнити будуть і показники оцінки ефективності для підприємства, яке знаходиться на одній стадії економічного розвитку (статична ефективність для підприємства, що «знаходиться в спокої») та для підприємства, яке працює на ринку (в економічній системі), що постійно переживає спади, коливання, внаслідок чого змінюються також масштаб і випуск (динамічна ефективність). Очевидно, що статичну ефективність варто оцінювати стандартними показниками середнього продукту (відношення результату до ресурсних затрат). Динамічна ж ефективність функціонування підприємства має на меті відображення, зміни умов та масштабу господарювання в рамках економічного розвитку і, як

наслідок, зміни вхідних ресурсів вплинуть на випуск продукту [1, с. 176].

Вважаємо, що ефективність варто розглядати як відображення певної залежності, пропорційності між ресурсами та кінцевим продуктом, адже саме такий підхід уможливає застосування економічних функцій торговельної діяльності для оцінювання ефективності функціонування підприємств торгівлі в умовах економічного розвитку. Тому при визначенні ефективності функціонування підприємства недостатньо обмежитись частковими відносними показниками ефективності діяльності, а варто оцінювати ефективність комплексно на основі специфікованих і параметризованих функцій економічної діяльності. Економічна нестабільність, циклічність і ринкові коливання знижують довіру до традиційних методів виміру ефективності діяльності підприємства, оскільки свідчать про непорівняльність, неспівмірність показників діяльності підприємств в різні періоди економічного розвитку [2].

Варто зауважити, що в сучасних ринкових умовах важливою передумовою інтенсивного економічного зростання, використання обмежених ресурсів і досягнення високих результатів є визначення залежностей між ними й урахування у функції торговельної діяльності значної кількості чинників. Саме тому застосування функції реалізації уможливить розв'язання важливого завдання її специфікації та параметризації. Додамо також, що залежність більшості показників фінансово-економічної діяльності, зокрема агрегованих, не описується лінійно. Відтак, лише провівши специфікацію функції торговельної діяльності з урахуванням закону спадного граничного продукту, доцільно визначити оптимальний варіант моделі, а саме n -факторну логарифмічну функцію фінансово-економічної діяльності торговельного підприємства. У той же час, проведення параметризації за допомогою розв'язання систем рівнянь дозволить найбільш точно визначити коефіцієнти та підвищити показники відповідності та адекватності функції емпіричним даним.

На основі сучасних досліджень економічного розвитку та його циклічності вважаємо за доцільне ввести у функцію фінансово-економічної діяльності торговель-

них підприємств циклічну складову. Така функціональна складова відображає глибину й тривалість економічних циклів, а також дає змогу правильно планувати торговельну діяльність і об'єктивно визначити динамічну ефективність, що неможливо зробити за допомогою традиційних методів. У той же час порівняння показників економічного розвитку для різних торговельних підприємств дасть змогу спрямувати аналітичну роботу на пошук факторів мінімізації та уникнення економічного спаду, а також розробити більш гнучкий до ринкових змін внутрішньоекономічний механізм вітчизняних торговельних підприємств.

Як уже було зазначено, модель діяльності підприємства можна подати у вигляді функції $y = f(x)$, яка може виступати модифікацією виробничої функції Кобба – Дугласа та функцією економічного розвитку [3, с. 293 – 312; 4, с. 31 – 35]. Очевидним є визначення рівня ефективності функціонування підприємства $E = y/x$ для класичних учень та $E = (y_1 \times x_2)/(x_1 \times y_2)$ для визначення ефективності за Фарреллом як рівня досягнення фронту – кривої максимальної продуктивності.

Урахування ефектів масштабу віддачі та існування ділових циклів для торговельних підприємств, постійний вплив закону спадного граничного продукту сприяли поєднанню в специфікованій функції торговельної діяльності спадної віддачі та циклічності (рис. 1):

$$Q = a \times \log_b(c \times X_1 + d) + e \times \log_f(g \times X_2 + h) + \dots + s \times \log_t(u \times X_n + v) + k + u \times \sin(X_1, X_2, \dots, X_n), \quad (1)$$

де Q – реалізація кінцевого продукту (товарообороту); $X_1, X_2, \dots, X_n$ – вхідні ресурси (або затрати);

$a, b, c, \dots, v, u, k$ – коефіцієнти, які визначатимуть віддачу ресурсів, їхню заміщеність, галузеву приналежність підприємства, мінімальну початкову кількість ресурсів (параметризація функції);

$\sin(X_1, X_2, \dots, X_n)$ – функція чинника часу, економічних коливань та НТП. Ця залежність дасть змогу відображати діяльність торговельного підприємства в довгострокових та надтривалих періодах економічного розвитку, $\sin(X_1, X_2, \dots, X_n)$ залежить від обраних для аналізу ресурсів за їх непорівняльності.

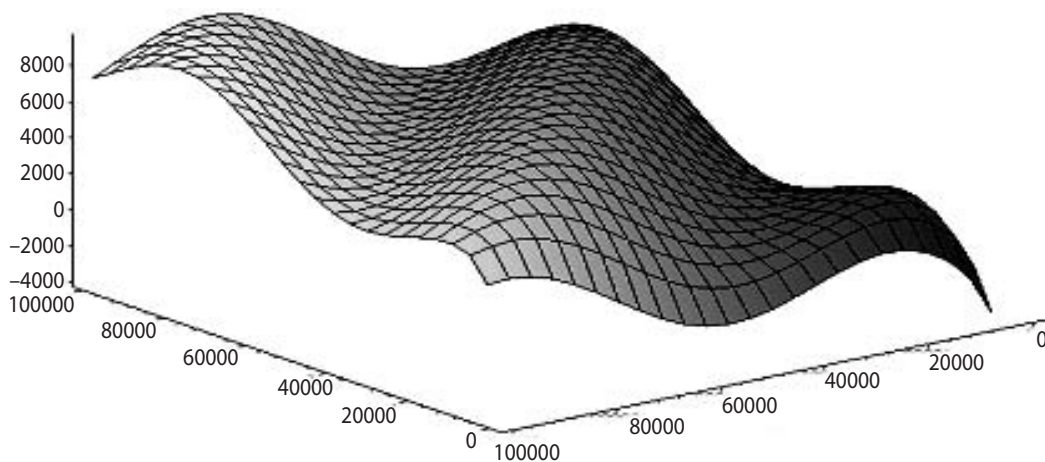

Рис. 1. Графічне зображення двофакторної функції торговельної діяльності в умовах економічного розвитку (розроблено авторами)

Розглядаючи функцію фінансово-економічної діяльності як первинний варіант оцінювання ефективності торговельної діяльності на основі залучених ресурсів, можна констатувати, що оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств передбачає оцінювання можливості оптимізації структури валового грошового потоку торговельного підприємства та оцінювання конкурентоспроможності підприємства на ринках збуту й потребує визначення балансової функції на основі взаємозв'язку факторів усіх частин моделі. Тому для більш якісного оцінювання ефективності діяльності підприємства рівняння $f(x)$ переведено в балансове:

$$f(x) = NI + TC + T(Interest) = \sum((1/m_i) \times c_i \times (d_i \times P_i + a_i)^{-e} + b_i), \\ i = 1, 2, \dots, n, \quad (2)$$

де $f(x)$ – перша частина балансової моделі, n факторна логарифмічна функція реалізації в умовах економічного розвитку;

$NI + TC + T(Interest)$ – друга частина балансової моделі, калькуляція фінансової звітності «знизу-вгору» (Net Income + Total Costs (operating, selling, general and administrative expenses, depreciation and amortization and oth.) + Taxes (income or revenues taxes, equity in earnings (loss) of affiliated companies and minority interest));

$\sum((1/m_i) \times c_i \times (d_i \times P_i + a_i)^{-e} + b_i)$ – третя частина балансової моделі, сума часток ринків функціонування підприємства $(1/m_i)$ – частка на i -му ринку $c_i \times (d_i \times P_i + a_i)^{-e} + b_i$. В умовах реального ринку функція попиту відносно ціни P_i описується степеневою функцією, де c , a , b та e – додатні сталі).

Варто зауважити, що зміни в першій частині балансової функції оцінювання ефективності діяльності торговельних підприємств зумовлюють зміни в структурі та сумі чистого доходу в умовах економічного розвитку, внаслідок чого відбудеться зрушення кривої попиту.

Загальновідомо, що розробка прикладних положень комплексного оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств в умовах економічного розвитку потребує проведення апробації методики оцінювання ефективності торговельної діяльності на основі балансової моделі та здійснення на цій основі процесу оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств за традиційним підходом. З цієї метою за методом ANOVA нами обрано 10 торговельних підприємств Львівської області, на яких виявлено зміни в обсязі чистого доходу в умовах економічного розвитку та показники діяльності яких є адекватними та порівняними. Отримана вибірка вважається однорідною, оскільки оцінювання статичної і динамічної ефективності проведено на основі середнього та граничного продукту торговельної діяльності, визначених із параметризованої економічної функції.

У процесі дослідження з'ясовано, що причиною загрозливого фінансового стану досліджуваних торговельних підприємств упродовж 2008 – 2012 рр. стало нехтування власниками основними економічними законами (принципами) залучення коштів, екстенсивного фінансового розширення та реінвестування отриманих прибутків. Так, на жодному з підприємств торгівлі частка власного капіталу не перевищувала 30 % протягом тривалого фінансового періоду. Водночас негативною тенденцією характеризувався

термін окупності інвестицій і позиченого капіталу, який зріс у середньому за п'ять років з 53 до 150.

Окрім того, на основі створеної методики оцінювання інтенсифікації торговельної діяльності зроблено висновки про зниження процесів інтенсифікації на підприємствах вибірки. Так, приріст показника інтенсифікації на 1 % приросту чистого доходу зумовив зростання ефективності використання трудового потенціалу торговельних підприємств – на кожен відсоток зростання товарообrotу за 5 років припадає 386,923 % зниження продуктивності. Найменший приріст відносно приросту реалізації демонструють оборотні активи – лише 8,085 %. Результати SWOT-аналізу засвідчили існування слабких сторін підприємств торгівлі. Зокрема, виявлено недостатність фінансових ресурсів для внутрішньоекономічних змін на досліджуваних підприємствах, єдиної стратегії розвитку та якісного менеджменту та визначено критичний стан підприємств із нижчим рівнем валюти балансу внаслідок зниження купівельного попиту, сповільнення оборотності (активів, заборгованостей, капіталу) та, як наслідок, дефіциту оборотних коштів (рис. 2).

Обґрунтовуючи необхідність оцінювання статичної та динамічної ефективності торговельної діяльності, ми дійшли висновку, що більшість підприємств торгівлі в умовах екстенсивного зростання потерпає від зниження ефективності при незмінній технології ведення торговельної діяльності, відтак використання статичного оцінювання ефективності та застосування простих кратних моделей не досить. Варто також додати, що резерви зростання ефективності підприємств торгівлі слід шукати на основі динамічної ефективності, оцінювання якої дозволить урахувати зміни застосовуваних активів (ресурсів), збільшити запас міцності та мінімізувати збитки. Запропонований підхід свідчить про злиття (інтеграцію) спадної віддачі та економічних коливань у сучасних економічних макро- та мікросистемах.

На основі коефіцієнтів детермінації параметризованих функцій торговельної діяльності можна зробити висновок про високий рівень охоплення факторних змін моделями. Так, вважаємо, що вплив закону спадної граничної віддачі на підставі спадного характеру додаткового продукту торговельних підприємств унаслідок капіталізації (зниження граничного продукту від додаткового та надлишкового інвестування в активи) пов'язаний, насамперед, із нестабільністю ринку (екстенсифікація не дає відчутної користі), кризовими явищами та неможливістю зміни сегмента ринку, рівень охоплення якого становить 95 – 99 %. При цьому наявність великої частки пасивних (або неоновлених, застарілих, неефективних) необоротних активів знижує граничний продукт і циклічна частина функції буде від'ємною.

Варто також зауважити, що торговельні підприємства демонструють залежність «ресурси – реалізація», внаслідок чого утворюється циклічна крива, яка є однотипною до специфікованих функцій фінансово-економічної діяльності підприємства в умовах економічного розвитку. Адаптивна частина балансової функції в цьому випадку свідчить про зміни технологій діяльності, ринкові зміни та вплив інших чинників, дія яких зумовлює, як і в попередньому варіанті, AP і MP (ефективність діяльності підприємства).

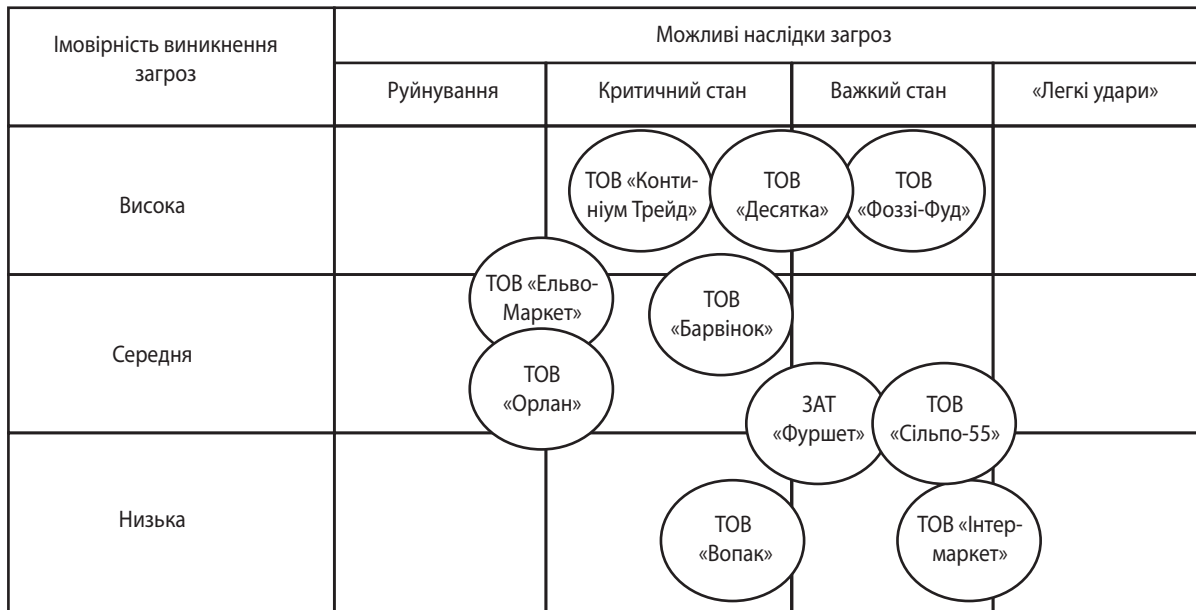

Рис. 2. Позиціонування торговельних підприємств залежно від імовірності виникнення та наслідків існуючих загроз у 2008 – 2012 рр. (розроблено авторами)

Безумовно, процес удосконалення оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств в умовах економічного розвитку потребує вдосконалення балансової моделі оцінювання ефективності функціонування торговельного підприємства та визначення базових складових алгоритму її оцінювання.

Обґрунтовуючи необхідність розробки комплексного універсального алгоритму оцінювання ефективності функціонування підприємства в умовах економічного розвитку, зазначимо, що його реалізація передбачає визначення джерел інформації, технології діяльності торговельного підприємства та очікувань від оцінювання ефективності діяльності підприємства.

Твердження, що підприємство перебуватиме в рівновазі тоді, коли кожна одиниця доданого фактора даватиме нижчий дохід, ніж попередня, а отже, принесе додаткові витрати, пов'язані з її реалізацією, дасть змогу виявити точку $MR=MC$ на функції торговельної діяльності досліджуваних підприємств, тоді як визначення інтервалів показників торговельної діяльності підприємств, близьких до рівноважної точки, дасть змогу управляти слабкими сигналами та поліпшити GAP-аналіз.

Зауважимо, що визначення структури пропозиції та характеристик ринку в такій точці, що викликає необхідність побудови карти ізоквант для кожної асортиментної групи на ринку, яку представляють досліджувані торговельні підприємства, продемонструвало чітку політику ціноутворення на кожну асортиментну групу, найбільш оптимальне її поєднання з можливим прибутком від реалізації товарів даної групи. Відтак, у процесі розробки принципів прогнозування, згідно з алгоритмом ІТЕС, необхідно визначити оптимальний предиктор для торговельних підприємств, який дає змогу здійснити як ресурсне ($f(r)$), так і часове ($f(t)$) прогнозування, а також визначити достовірний прогноз результатів діяльності на основі песимістичного сценарію (рис. 3).

Вивчення проблем багатоваріантності результатів прогнозу, здійсненого на основі парної лінійної регресії або тренду, дозволяє зробити висновок, що точність такого прогнозу зростатиме зі збільшенням досліджуваних чинників і періоду дослідження.

Тут варто зауважити, що у процесі виміру ефективності функціонування підприємств торгівлі для побудови якісної структури процесів бізнес-аналізу доцільно користуватися певною послідовністю дій: акцептація і визначення критеріїв виміру ефективності (Acceptance and Evaluation Criteria Definition); метод мозкового штурму (Brainstorming); аналіз економічних стандартів (принципів) діяльності підприємства (Business Rules Analysis); складання глосарію економічних категорій для проведення аналізу (Data Dictionary and Glossary); складання схеми потоків даних (Data Flow Diagrams); моделювання даних (Data Modeling); аналіз рішень (Decision Analysis); аналіз документації на підприємстві (Document Analysis); інтерв'ювання інсайдерів підприємства (Interviews); розрахунок та аналіз ключових показників діяльності підприємства (Metrics and Key Performance Indicators); аналіз додаткових вимог (Non-functional Requirements Analysis); моделювання організації процесів на підприємстві (Organization Modeling); дослідження проблем (Problem Tracking); моделювання бізнес-процесів (Process Modeling); створення робочих груп (Requirements Workshops); визначення сценаріїв діяльності та використання аналітичних заготовок (Scenarios and Use Cases) [5 – 10].

І, наостанок, додамо, що традиційна методика оцінювання ефективності діяльності вітчизняних підприємств торгівлі суттєво відрізняється від універсальних алгоритмів оцінювання ефективності функціонування підприємств, запропонованих міжнародними асоціаціями, що визначається як у плануванні, прогнозуванні діяльності підприємства, так і в менеджменті, маркетинговій політиці підприємств та особливо при пошуку ефективності

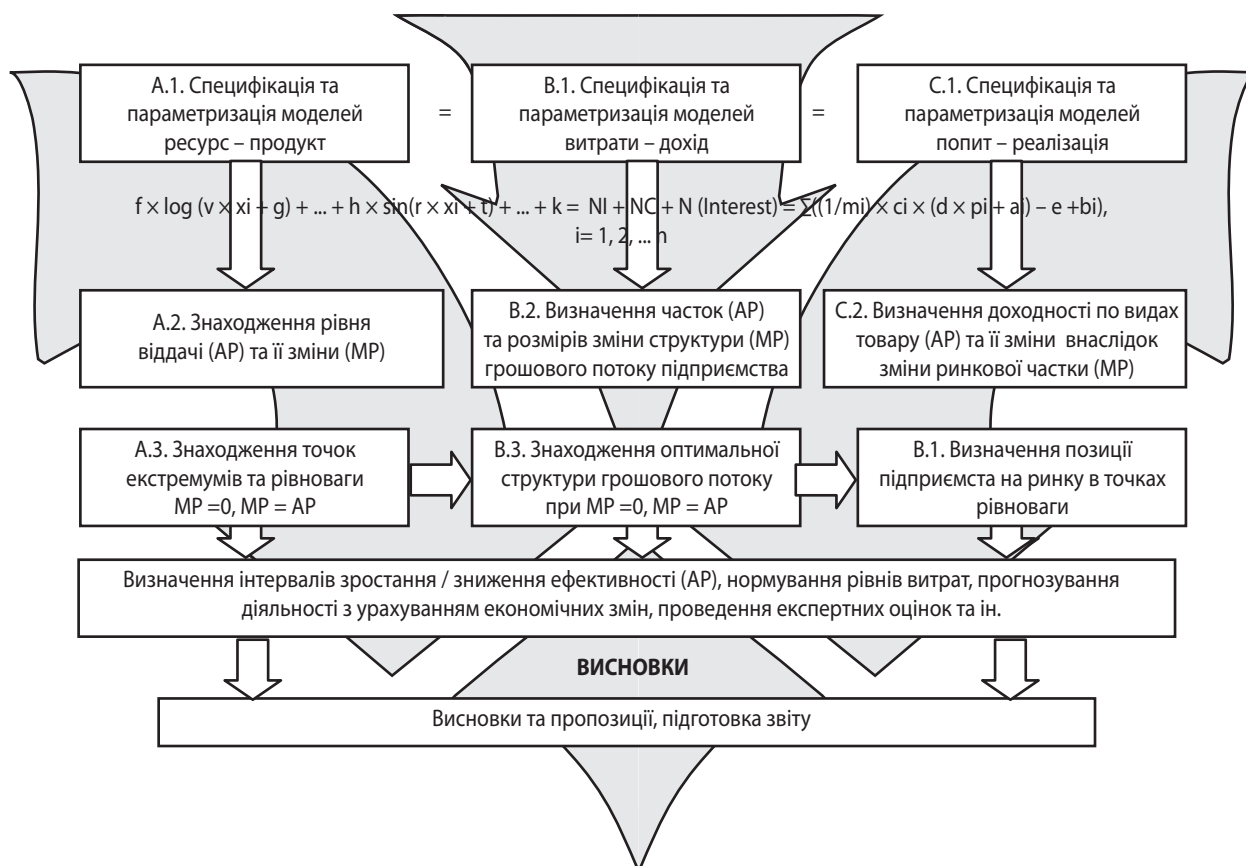

Рис 3. Карта-алгоритм ІТЕС оцінювання ефективності функціонування торговельних підприємств в умовах економічного розвитку (розроблено авторами)

функціонування торговельних підприємств за ринкових умов економічного розвитку. Відтак, більшість показників економічного розвитку підприємств потребують аналізу у світлі виміру ефективності торговельної діяльності.

Висновок. Динамічні умови формування і функціонування ринкової економіки зумовлюють визначення ефективності як економічної категорії, що відображає якість досягнення основної місії підприємства, певну залежність пропорційності між ресурсами та кінцевим продуктом. Процес оцінювання ефективності торговельної діяльності на основі функцій реалізації ставить завдання її специфікації та параметризації з урахуванням закону спадного граничного продукту та пошуку оптимального варіанта моделі, а саме – n -факторної функції фінансово-економічної діяльності торговельного підприємства в умовах економічного розвитку.

За системних перешкод і недостатності методичного інструментарію оцінювання ефективності постала проблема розробки комплексного універсального алгоритму оцінювання ефективності функціонування торговельного підприємства в умовах економічного розвитку, реалізація якого визначає, що найбільший вплив на формування висновків щодо результатів оцінювання ефективності діяльності торговельних підприємств чинять три фактора: визначення джерел інформації, визначення технології діяльності торговельного підприємства, з'ясування очікувань від оцінювання ефективності діяльності підприємства.

Додамо також, що визначення інтервалів показників торговельної діяльності підприємств, близьких до рівноважної точки, є вагомим резервом у системі методів і засобів управління слабкими сигналами низької ефективності, та покращення GAP-аналізу. Втім, поліпшення ефективності функціонування торговельних підприємств вимагає визначення структури пропозиції та характеристик ринку збуту, побудови карти ізоквант для окремої асортиментної групи товарів, визначення пріоритетів цінової політики на підприємстві, вибору оптимального предиктора для вивчення проблем багатоваріантності результатів прогнозу, здійсненого на основі парної лінійної регресії або тренду.

Відтак, вважаємо, що використання прогресивних міжнародних стандартів обліку економічної інформації потребує перегляду та адаптації традиційної оцінки ефективності діяльності вітчизняних підприємств торгівлі до універсальних алгоритмів її оцінювання. Моніторинг європейських і світових методик оцінювання ефективності функціонування підприємств передбачає найбільш оптимальний варіант використання ratio-методики асоціації ACCA, американської системи US GAAP та стандартів IFRS оцінювання ефективності на вітчизняних підприємствах торгівлі. Для їх використання необхідні поетапна оцінка можливостей підвищення ефективності та результативності діяльності, а також розробка принципово нових стратегічних напрямів і стандартів оцінювання ефективності діяльності торговельних підприємств в умовах економічного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьманський В. О. Оцінка функціонування підприємства в умовах економічного розвитку / В. О. Гетьманський, О. І. Іляш // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – Т. 3, № 6. – С. 174 – 178.
2. Paul M. Romer Economic Growth (From The Concise Encyclopedia of Economics, David R. Henderson, ed. Liberty Fund, 2007. Reprinted by permission of the copyright holder).
3. Кирилюк І. Л. Модели производственных функций для российской экономики / И. Л. Кирилюк // Компьютерные исследования и моделирование. – 2013. – Т. 5, № 2. – С. 293 – 312.
4. Копотева А. В. Применение модели Кобба – Дугласа для построения сценария посткризисного развития экономики / А. В. Копотева, С. А. Черный // Вопросы экономических наук. – 2011. – № 6. – С. 31 – 35.
5. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge® (BABOK® Guide) International Institute of Business Analysis. – Toronto, Ontario, Canada. International Institute of Business Analysis. – 2009. – P. 13 – 14.
6. Association of Business Process Management Professionals. Guide to the Business Process Management Common Body of Knowledge. – 2008. – 284 p.
7. Berman K. Financial Intelligence for IT Professionals / Berman K., Knight J. – Harvard : Harvard Business School Press. – 2012. – 180 p.
8. Ross, Jeanne W. Enterprise Architecture as Strategy / Ross J. W., Weill P., Robertson D. C. – Harvard Business School Press. – 2006. – 48 p.
9. Van Assen Marcel. Key Management Models: The 60+ models every manager needs to know / M. Van Assen, G. Van den Berg, P. Pietersma. – 2008. – Pearson Education Canada.
10. White Stephen A. BPMiV Modeling and Reference Guide / S. A. White, D. Miers, L. Fischer. – Future Strategies Inc. – 2008. – 98 p.

REFERENCES

- "A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge®" In BABOK® Guide, 13-14. Toronto, Ontario, Canada: International Institute of Business Analysis, 2009.
- Association of Business Process Management Professionals. Guide to the Business Process Management Common Body of Knowledge, 2008.
- Berman, K., and Knight, J. Financial Intelligence for IT Professionals Harvard: Harvard Business School Press., 2012.
- Hetmanskyi, V. O., and Iliash, O. I. "Otsinka funktsionuvannia pidpriemstva v umovakh ekonomichnoho rozvytku" [Evaluation of the enterprise in terms of economic development]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» vol. 3, no. 6 (2010): 174-178.
- Kopoteva, A. V., and Chernyy, S. A. "Primenenie modeli Kobba – Duglasa dlia postroeniia stsenarii postkrizisnogo razvitiia ekonomiki" [Application of the model Cobb - Douglas to build the post-crisis scenario of economic development]. Voprosy ekonomicheskikh nauk, no. 6 (2011): 31-35.
- Kiriliuk, I. L. "Modeli proizvodstvennykh funktsiy dlia rossiyskoy ekonomiki" [Models of production functions for the Russian economy]. Kompiuternye issledovaniia i modelirovanie vol. 5, no. 2 (2013): 293-312.
- Paul, M. "Romer Economic Growth" In The Concise Encyclopedia of Economics: Liberty Fund, 2007.
- Ross, J. W., Weill, P., and Robertson, D. C. Enterprise Architecture as Strategy: Harvard Business School Press., 2006.
- Van Assen, M., Van den Berg, G., and Pietersma, P. Key Management Models: The 60+ models every manager needs to know: Pearson Education Canada, 2008.
- White, S. A., Miers, D., and Fischer, L. BPMiV Modeling and Reference Guide: Future Strategies Inc., 2008.

РЕЛЕВАНТНІСТЬ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ПРИДАТНОЇ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ВІДТВОРЕННЯМ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ БАГАТОРІЧНИХ НАСАДЖЕНЬ

© 2014 КІНЕВА Т. С., ГЛУШКО О. В.

УДК 657.01:631.1

Кінева Т. С., Глушко О. В.

Релевантність облікової інформації, придатної для управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень

У статті розглянуті питання сутності релевантності облікової інформації, придатної для прийняття управлінських рішень у процесах відтворення біологічних активів багаторічних насаджень. Встановлено необхідність розробки і впровадження методів формування облікової інформації з урахуванням потреб та вимог управління. Розроблено обліково-аналітичну систему управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень, яка ґрунтується на системному підході, варіантності підходів до розробки окремих управлінських рішень, комплексному характері формування управлінських рішень, урахуванні специфічних особливостей організації. У складі обліково-аналітичної системи виділені такі елементи: суб'єкти і об'єкти процесу управління відтворенням; мета відтворення в контексті етапів і джерел фінансування; методи і прийоми надання облікової інформації; оцінка ефективності процесу відтворення біологічних активів багаторічних насаджень; оцінка ризиків відтворення; прийняття управлінських рішень. Запропонована обліково-аналітична система передбачає оцінку ефективності відтворення біологічних активів багаторічних насаджень і дозволяє отримати інформацію про результативність і доцільність сільськогосподарської діяльності. Важливою складовою пропонованої обліково-аналітичної системи є оцінка ризиків, а результатом її функціонування – прийняття управлінських рішень у довгостроковій перспективі у процесі відтворення біологічних активів багаторічних насаджень.

Ключові слова: облікова інформація, релевантність, біологічні активи багаторічних насаджень, відтворення, обліково-аналітична система

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 14.

Кінева Тетяна Степанівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра обліку, аналізу та аудиту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

Email: tanya_kineva@mail.ru

Глушко Олена Володимирівна – аспірант, кафедра обліку, аналізу та аудиту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

Email: ermolcheva_olena@mail.ru

УДК 657.01:631.1

UDC 657.01:631.1

Кінева Т. С., Глушко Е. В. Релевантность учетной информации, пригодной для управления воспроизводством биологических активов многолетних насаждений

В статье рассмотрены вопросы сущности релевантности учетной информации, пригодной для принятия управленческих решений в процессах воспроизводства биологических активов многолетних насаждений. Установлена необходимость разработки и внедрения методов формирования учетной информации с учетом потребностей и требований управления. Разработана учетно-аналитическая система управления воспроизводством биологических активов многолетних насаждений, которая основывается на системном подходе, вариантности подходов к разработке отдельных управленческих решений, комплексном характере формирования управленческих решений, учете специфических особенностей организации. В составе учетно-аналитической системы выделены следующие элементы: субъекты и объекты процесса управления воспроизводством; цель воспроизводства в контексте этапов и источников финансирования; методы и приемы предоставления учетной информации; оценка эффективности процесса воспроизводства биологических активов многолетних насаждений; оценка рисков воспроизводства; принятие управленческих решений. Предложенная учетно-аналитическая система предусматривает оценку эффективности воспроизводства биологических активов многолетних насаждений, позволяет получить информацию о результативности и целесообразности сельскохозяйственной деятельности. Важной составляющей предлагаемой учетно-аналитической системы является оценка рисков, а результатом ее функционирования – принятие управленческих решений в долгосрочной перспективе в процессе воспроизводства биологических активов многолетних насаждений.

Kineva T. S., Glushko O. V. Relevance of Accounting Information Appropriate for Management of Reproduction of Biological Assets of Perennial Plantings

The article discusses the questions of the essence of relevance of accounting information appropriate for making managerial decisions during the processes of reproduction of biological assets of perennial plantings. The need for development and implementation of methods of forming accounting information taking into account managerial needs and requirements is substantiated. An accounting and analytical system for managing reproduction of biological assets of perennial plantings is proposed which is based on the systemic approach, varying approaches to the development of individual managerial decisions, comprehensiveness of formation of managerial decisions, taking into account particular features of an organization. The following elements of the accounting and analytical system are singled out: subjects and objects of the reproduction management process; reproduction objective within the context of stages and sources of funding; methods and ways of provision of accounting information; effectiveness assessment of reproduction of biological assets of perennial plantings; evaluation of reproduction risks; making managerial decisions. The proposed accounting and analytical system implies effectiveness assessment of reproduction of biological assets of perennial assets, and allows obtaining information on the efficiency and practicality of agricultural operations. A crucial component of the proposed accounting and analytical system is evaluation of risks, and the result of its functioning is making managerial decisions during the process of reproduction of biological assets of perennial plantings in the long term.

Keywords: accounting information, relevance, biological assets of perennial plantings, reproduction, accounting and analytical system

Ключевые слова: учетная информация, релевантность, биологические активы многолетних насаждений, воспроизводство, учетно-аналитическая система

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 14.

Кинева Татьяна Степановна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра учета, анализа и аудита, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборона, 15., Киев, 03041, Украина)

Email: tanya_kineva@mail.ru

Глушко Елена Владимировна – аспирант, кафедра учета, анализа и аудита, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборона, 15., Киев, 03041, Украина)

Email: ermolcheva_olena@mail.ru

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 14.

Kineva Tetyana S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Accounting, Analysis and Audit, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

Email: tanya_kineva@mail.ru

Glushko Olena V. – Postgraduate Student, Department of Accounting, Analysis and Audit, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

Email: ermolcheva_olena@mail.ru

Постановка проблеми. Практика підприємництва свідчить, що в сучасних умовах ефективність управління процесами відтворення біологічних активів багаторічних насаджень значною мірою залежить від якісного, своєчасного і достатнього інформаційного забезпечення щодо майна, фінансового стану, результатів роботи, фактичного обсягу витрат на виробництво продукції, обсягів реалізації.

Інформаційне забезпечення належить до основних складових системи управління, оскільки облікова інформація є одним із важливих ресурсів сільськогосподарських підприємств, має здатність накопичуватись і поновлюватись, що дає змогу сформулювати стратегічну мету і приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо відтворення біологічних активів багаторічних насаджень. Тому пріоритетного значення набувають питання створення ефективної обліково-аналітичної системи та управління її релевантними інформаційними потоками в загальній системі управління відтворенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми формування вимог до обліку та релевантності облікової інформації присвячено праці О. В. Вороновської, В. М. Жука, Г. Г. Кірейцева, М. І. Бондар, В. Ф. Палій, С. А. Подолинського, М. Д. Руденко, В. К. Савчука, А. А. Шапошнікова та інших вчених.

Аналіз наукової літератури підтверджує відсутність системно сформованих вимог до облікової інформації, її структури та змісту, що впливає на зниження релевантності інформації, яке віддзеркалюється на ефективності управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень.

Метою дослідження є підвищення релевантності облікової інформації для цілей управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень через розробку системи обліково-аналітичного забезпечення управління у розрізі процесів відтворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо відтворення біологічних активів багаторічних насаджень можливе лише на основі релевантної облікової інформації, що кількісно і якісно характеризує економічні і правові ознаки об'єктів, що відображуються. Вивченню питань сутності релевантності облікової інформації та її впливу на прийняття управлінських рішень присвячені праці багатьох українських вчених, підходи до визначення даного поняття наведено в табл. 1.

Незважаючи на різноманітність визначень релевантності облікової інформації, аналіз даних табл. 1 дозволяє виокремити спільні риси, притаманні більшості понять: практична цінність інформації для прийняття ґрунтовних управлінських рішень, щоб забезпечити одержання бажаного результату.

Отже, на наш погляд, у процесі управління відтворенням, під релевантністю облікової інформації слід розуміти адекватність і спроможність даних відповідати вимогам менеджменту при прийнятті управлінських та інвестиційних рішень щодо відтворення біологічних активів багаторічних насаджень, з метою досягнення окреслених виробничих цілей.

Однак, як було встановлено попередніми дослідженнями, в сучасних умовах господарювання облікові дані не задовольняють потреби управління відтворенням багаторічних насаджень через несвоечасність надходження зацікавленим користувачам, що призводить до запізнення прийняття управлінських та інвестиційних рішень. Це пов'язано із ентропією бухгалтерського обліку, яка негативно позначається на ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

На сучасному етапі наростання ентропії в практичному бухгалтерському обліку пов'язано з тривалим реформуванням, гармонізацією і уніфікацією обліку до міжнародних вимог шляхом перенесення облікового досвіду міжнародних країн і руйнуванням здобутків національної бухгалтерської школи.

Саме ентропія обліку впливає на зниження релевантності інформації, що віддзеркалюється на ефективності управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень, оскільки своєчасність, повнота й узгодженість інформаційних потоків визначають оперативність та якість прийняття як управлінських, так і інвестиційних рішень, запланованих щодо координації виробничих процесів діяльності сільськогосподарських підприємств.

Підвищення релевантності облікової інформації про відтворення довгострокових біологічних активів можливо за умови усунення існуючої на сьогодні ентропії. З цієї мети сформуємо вимоги до облікової інформації, оскільки вона є основою для прийняття кваліфікованих, виважених, раціональних і обґрунтованих управлінських рішень щодо їх відтворення.

Аналіз наукової літератури з бухгалтерського обліку підтверджує відсутність системно сформованих вимог,

Визначення сутності терміну «релевантність облікової інформації»

Автор	Визначення «релевантність облікової інформації»
Слесар Т. М.	«Інформація, якій притаманна не лише оцінка ступеня відповідності, а й ступеня практичного застосування результату, а також ступеня соціального застосування варіанта вирішення задачі» [10]
Добровський В. М., Гнилицька Л. В., Коршикова Р. С.	«Облікові дані, які мають різне значення для різних альтернатив; безпосередньо пов'язані з конкретною альтернативою; стосуються певного майбутнього рішення; можуть вплинути на рішення; враховуються; являють собою майбутні грошові потоки, відмінні для різних альтернативних рішень; обмежені альтернативними рішеннями» [11]
Проценко В. М.	«Релевантною інформацією називають будь-яку можливість, що дозволяє зменшити існуючу невизначеність» [8]
Загородний А. Г., Партин Г. О., Ясінська А. І.	«Інформація, що має різне значення, для різних альтернатив і може вплинути на прийняття рішення і стосується певного майбутнього рішення, тобто витрат за таким рішенням можна уникнути при виборі однієї з альтернатив» [3]
Матвієнко О. В., Цивін М. Н.	«Релевантність інформації – це ступінь відповідності облікового документа запиту користувача; розрізняють змістову і формальну релевантність» [13]
Фаріон В., Фаріон Т.	«Під релевантністю облікової інформації слід розуміти певну бажану характеристику інформації, що може впливати на рішення користувачів, тобто визначати управлінські та інвестиційні рішення. Релевантність передбачає, що інформація повинна мати прямий стосунок або вигідне застосування в діях, для яких вона призначалася, щоб забезпечити одержання бажаного результату, тобто вона має бути доречною» [12]

структури та змісту облікової інформації, що М. І. Бондар пояснює багатогранністю наукових, методологічних, організаційних та практичних досліджень у сфері економіки, що не скоординовані на вирішення спільного результату [1]. За таких умов, виокремимо вимоги до облікової інформації у процесах управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень з урахуванням потреб аналізу (рис. 1).

В контексті формування авторської позиції щодо значення вимог до обліку і функцій на ступінь релевантності інформації для управління галузевими процесами відтворення, зазначимо, що саме на ці дві системоутворюючі складові покладено завдання складання та визначення повноти, достовірності і якості інформаційного забезпечення, яке, в кінцевому підсумку, впливає на ефективність прийнятих рішень.

З метою забезпечення ефективності відтворювальних процесів на сільськогосподарських підприємствах постає необхідність у розробці та впровадженні дієвої обліково-аналітичної системи, яка б забезпечувала практичну реалізацію всіх функцій управління для розроблення і вибору вірної стратегії розвитку. «На підставі обґрунтованої методологічної і організаційної інтеграції функцій управління, – відзначає Г. Г. Кірейцев, створюється система управлінського обліку, яка вирішує свої завдання шляхом реалізації таких загальних функцій: організації, планування, аналізу, контролю, регулювання і обліку» [4; 5].

Виходячи зі змісту вищевведених завдань обліково-аналітичної системи, яку ми розглядаємо як важливий механізм зі збору, оцінки та опрацювання інформації про біологічні активи багаторічних насаджень у процесі управління їх відтворенням, сформуємо її схематичне зображення (рис. 2).

У складі обліково-аналітичної системи запропоновано виділяти такі елементи: суб'єкти і об'єкти процесу управління відтворенням; цілі відтворення у розрізі етапів і джерел фінансування; інформаційне забезпечення та його методи і прийоми; оцінка ефективності відтворення; оцінка ризиків відтворення; прийняття управлінських рішень.

Системний підхід та комплексний характер формування обліково-аналітичної системи управління визначає її суб'єкт, який дає змогу ідентифікувати об'єкти менеджменту та диференціювати його задачі за основними напрямками відтворення біологічних активів багаторічних насаджень.

Відповідно, виокремлення об'єктів даної системи, обумовлене необхідністю врахування господарських особливостей діяльності аграрних підприємств: об'єктами діяльності є живі організми; основним засобом виробництва та предметом праці виступає земля; значний вплив природно-кліматичних умов на результати діяльності; сезонність. Отже, належність до природних ресурсів біологічних активів багаторічних насаджень спричиняє необхідність пристосовувати ритм виробництва до природного протікання процесів у них.

Спираючись на вищезазначене, цілі відтворення біологічних активів багаторічних насаджень в обліково-аналітичній системі розглядаються за етапами, у відповідності зі спектром розв'язуваних задач, які вимагають різного обсягу фінансових ресурсів. Застосування запропонованої обліково-аналітичної системи управління відтворенням урахує фінансові потреби сільськогосподарських підприємств і дозволяє визначитись із джерелом інвестування (фінансування).

Як вже зазначалося, без формування належної інформаційної бази забезпечити дієвість обліково-аналітичної системи та прийняття ефективних управлінських рішень щодо процесів відтворення не є можливим. Для забезпечен-

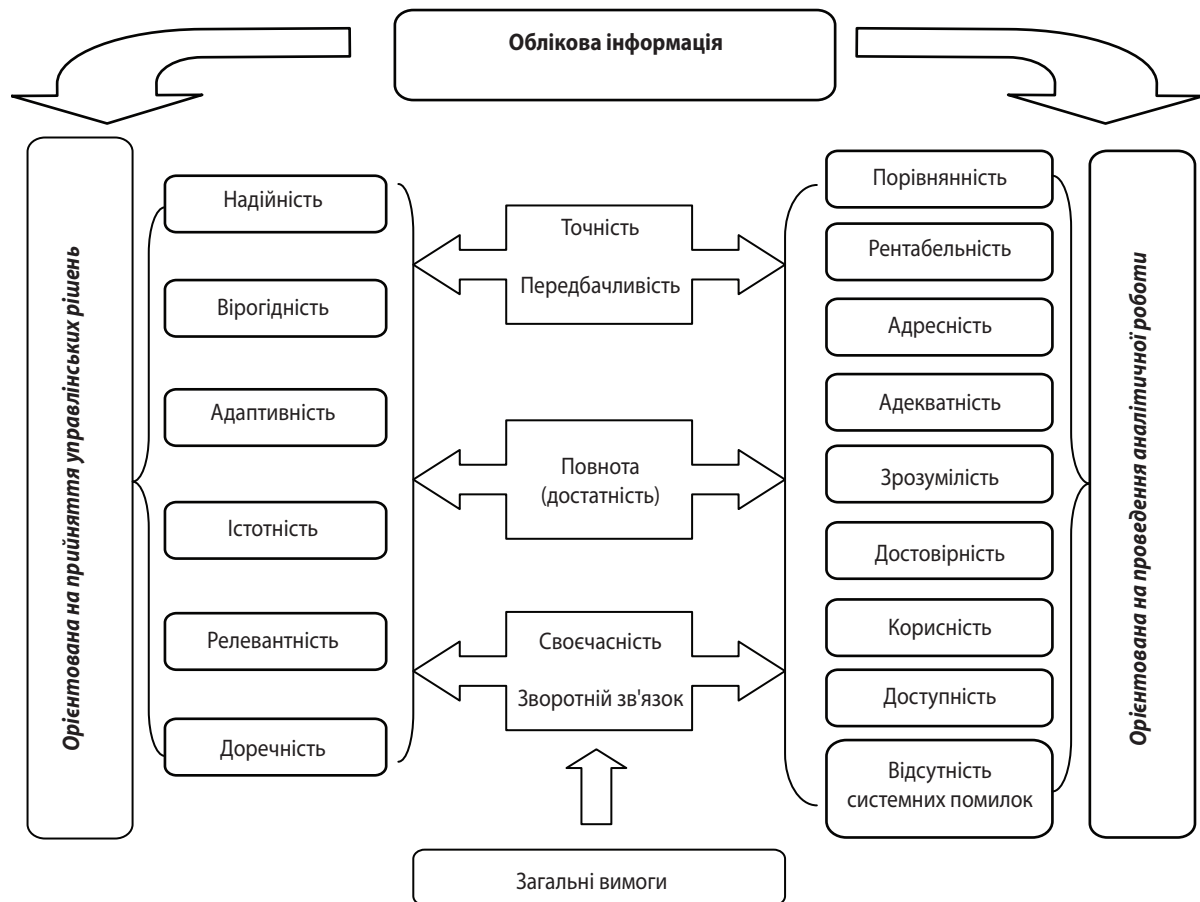

Рис. 1. Вимоги до облікової інформації в системі обліково-аналітичного забезпечення управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень (складено на підставі [6; 7; 9; 14])

ня належної інформатизації відтворення біологічних активів багаторічних насаджень, вважаємо за необхідне у загальній обліково-аналітичній системі управління виокремити чотири основні види інформації: нормативно-законодавча, обліково-аналітична, виробничо-технологічна, екологічна. Основні джерела інформації систематизовані у табл. 2.

Нормативно-законодавча база інформаційного забезпечення управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень складається з документів організаційного, законодавчого, нормативного і методичного характеру. Проте, для прийняття ґрунтовних поточних і стратегічних управлінських рішень особливого значення набуває обліково-аналітична інформація.

Прийняття управлінських рішень щодо відтворення біологічних активів багаторічних насаджень у фінансовій сфері здійснюється на підставі обліково-аналітичної інформації, що поєднує роботу бухгалтерської та економічної служб. Отже, основним інформаційним джерелом обліково-аналітичної системи є бухгалтерська інформація, дані фінансового, управлінського та оперативного обліку.

Виробничо-технологічна й екологічна інформація є основою для науково обґрунтованого відтворення біологічних активів багаторічних насаджень в певному географічному районі, визначення раціональної спеціалізації, що

є фундаментом успішного функціонування сільськогосподарських підприємств.

З метою забезпечення обліково-аналітичної системи управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень різними видами інформації застосовуються методи та прийоми, які є інструментами пізнання її об'єктів. Саме методи та прийоми обліково-аналітичної системи, визначені відповідно до структурної побудови об'єкта дослідження, забезпечують його постійну координацію та практичну реалізацію цілей відтворення за етапами. Системне поєднання методів та прийомів сприяє одержанню не лише релевантних інформаційних потоків, що відповідають потребам управління та цілям відтворення, а й визначають ефективність всіх задіяних у системі процесів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонована обліково-аналітична система передбачає оцінку ефективності відтворення біологічних активів, що дозволяє отримати інформацію про результативність та доцільність сільськогосподарської діяльності. Оцінка ефективності відтворення здійснюється на підставі аналізу аналітичних показників відтворення багаторічних насаджень. Критерій ефективності відтворення дає цілісну уяву про результати господарської діяльності сільськогосподарських підприємств і дозволяє оцінити реалізацію його

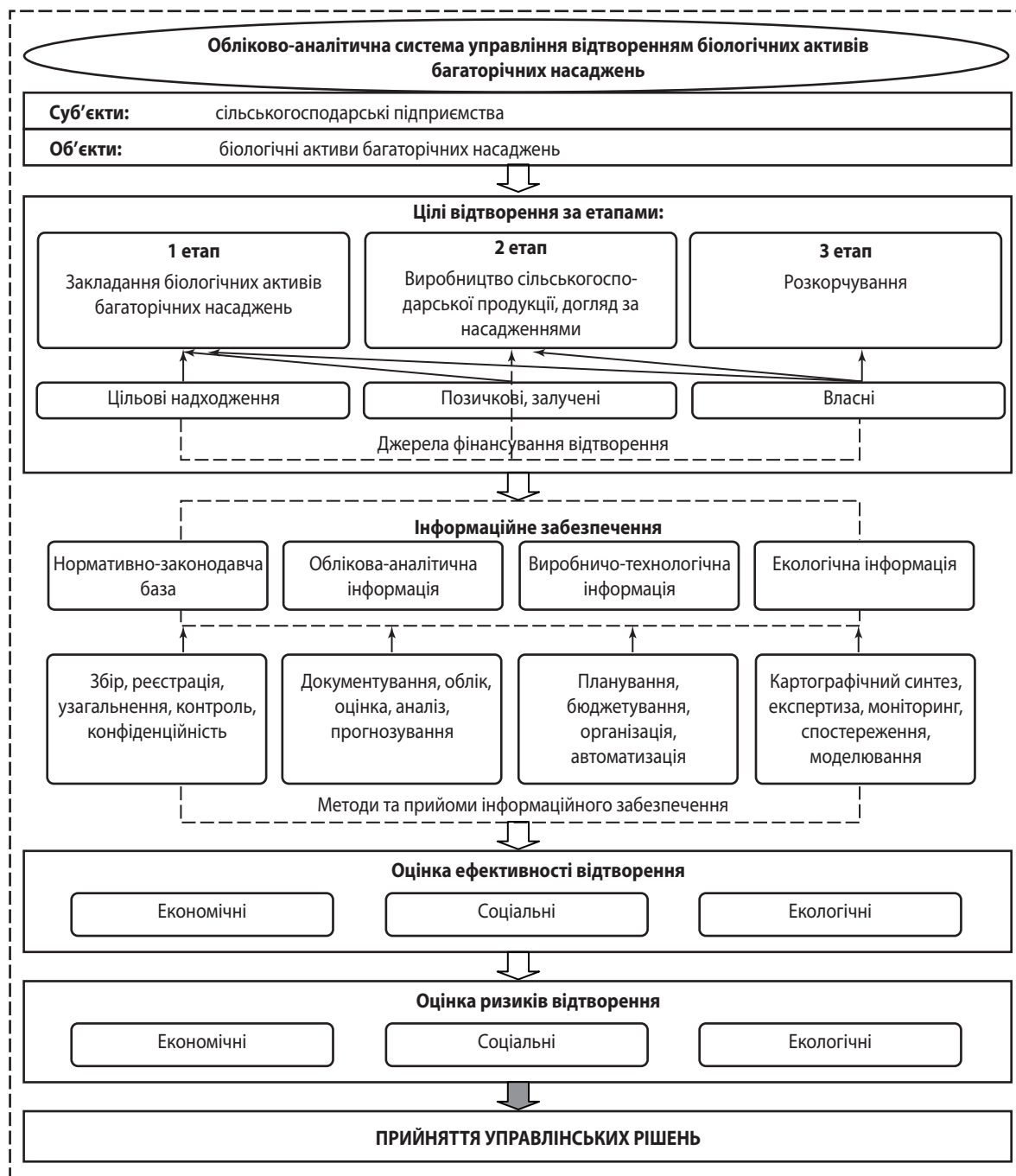

Рис. 2. Обліково-аналітична система управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень
(розробка автора)

стратегії завдяки розгляду комплексу показників (економічних, соціальних, екологічних) і співставлення їх результатів.

В сучасних умовах господарювання основною метою виробничої діяльності є досягнення високих економічних показників за рахунок ефективного використання природних ресурсів, що може призвести до незворотних негативних екологічних процесів. У зв'язку з цим досягнення економічного, соціального та екологічного ефекту відтворення можливе лише при економії всіх видів ресурсів (матеріальних і природних), підвищенні якості сільськогосподарської

продукції, зміні умов праці (застосування інноваційних технологій відтворення).

Важливою складовою запропонованої обліково-аналітичної системи є оцінка ризиків, а підсумком її функціонування – прийняття управлінських рішень щодо відтворення довгострокових біологічних активів багаторічних насаджень. Зважаючи на специфіку досліджуваної галузі, важливе значення має кількісна та якісна оцінка ризиків при реалізації процесів відтворення.

Оцінка якісних характеристик ризику при управлінні відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень

Таблиця 2

Інформаційне забезпечення управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень

Вид інформації	Джерело інформації
Нормативно-законодавча	Статут; облікова політика; положення; правила; листи; розпорядження; накази керівника про проведення інвентаризації, відновленні корисності ДБАР; рішення щодо розподілу прибутку і амортизаційних відрахувань на відтворення ДБАР; Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р.; Положення (стандарт) бухгалтерського обліку: 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», 30 «Біологічні активи»; Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку: 1 «Подання фінансової звітності», 41 «Сільське господарство»; Методичні рекомендації з обліку біологічних активів; Методичні рекомендації щодо застосування регістрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств; Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку виробничих запасів в сільськогосподарських підприємствах; Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів в сільськогосподарських підприємствах; Концептуальні засади складання та надання фінансової звітності РМСБО
Обліково-аналітична	Первинні документи; дані синтетичного обліку; дані аналітичного обліку по відповідних рахунках; регістри аналітичного та синтетичного обліку; фінансова звітність; статистична звітність; аналітичні показники
Виробничо-технологічна	Технологічні карти; норми виробітку; тарифні ставки; строки проведення робіт; технологія відтворення винограду; норми витрачання і вартості використовуваних матеріалів; робочий проект
Екологічна	Емпіричні спостереження дослідних установ (метеостанцій зон відтворення ДБАР); робочий проект

передбачає визначення джерел ризику, його причин та етапів відтворення, на яких він виникає. Отримані дані виступають інформаційним забезпеченням для проведення кількісної оцінки. Кількісна оцінка ризиків при управлінні відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень передбачає застосування статистичного, експертного методів, аналізу доцільності витрат, методу аналогів, які надають можливість, за допомогою аналізу комплексу аналітичних показників (урожайність, собівартість, показники екологічних факторів та ін.) визначити ймовірність виникнення ризиків у зоні відтворення біологічних активів багаторічних насаджень (в залежності від рівня ризиків).

Синтез результатів якісної та кількісної оцінки ризиків дозволяє заздалегідь передбачити можливі негативні наслідки у відтворювальному процесі і врахувати їх при прийнятті управлінських та інвестиційних рішень.

У зв'язку з тим, що об'єкти дослідження чутливі до змін зовнішнього середовища, відтворення має розпочинатися з оцінки екологічних ризиків, оскільки продуктивність і довговічність багаторічних насаджень залежить від розташування в оптимальній природно-кліматичній зоні та правильного і послідовного проведення агротехнологічних заходів. Помилки, допущені на першому етапі відтворення, при визначенні принципової можливості і доцільності вирощування багаторічних насаджень, спеціалізації та способу ведення, будуть виявлені через значний час, що знизить ефективність виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства.

Отже, для оцінки ризику екологічних факторів пропонуємо застосовувати метод картографічного синтезу [2], який унаочнює диференціацію об'єктів дослідження, що дозволяє співставити ефективність використання ресурсів та отриманих результатів відтворення за виділеними групами. Застосування неформалізованих методів для оцінки

кількісних і якісних параметрів не лише дозволяє виявляти вплив галузевої специфікації, а й як наслідок підвищує аналітичність функцій управління відтворенням біологічних активів багаторічних насаджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондар М. І. Бухгалтерський облік як інформаційна підсистема системи управління / М. І. Бондар // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів : Львівська політехніка, 2012. – С. 58 – 62.
- Глушко О. В. Аналітичне забезпечення відтворення довгострокових біологічних активів рослинництва в природно-кліматичних умовах Криму / О. В. Глушко // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 1/1. – С. 24 – 30.
- Загородній А. Г. Аналіз релевантної управлінської інформації при прийнятті інвестиційних рішень з урахуванням впливу чинників ризику / А. Г. Загородній, Г. О. Партин, А. І. Ясінська // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. – Вип. 35. – С. 132 – 136.
- Кірейцев Г. Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки : [монографія] / Г. Г. Кірейцев. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 236 с.
- Кірейцев Г. Г. Про поділ обліку на фінансовий і управлінський / Г. Г. Кірейцев // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 1999. – № 11. – С. 2 – 7.
- Плікус І. Й. Облікова інформація в системі управління фінансами підприємства / І. Й. Плікус // Регіональні перспективи. – 2003. – № 2 – 3. – С. 28 – 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/4037/1/oblik-inf.pdf>
- Подольнячук О. А. Проблеми та порядок обліку доходів за П(С)БО 30 «Біологічні активи» / О. А. Подольнячук // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 5. – С. 28 – 32.

8. Проценко В. М. Формування управлінських рішень на основі релевантного підходу / В. М. Проценко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2013. – № 4 (24). – С. 131 – 136.

9. Ратушна О. П. Обліково-аналітичне забезпечення аналізу результатів діяльності // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 1. – С. 73 – 76.

10. Слесар Т. М. Облік і аналіз релевантної інформації для прийняття управлінських рішень / Т. М. Слесар // Економічні науки. – 2012. – Ч. 4, № 9 (33). – С. 353 – 357.

11. Управлінський облік: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / В. М. Добровський, Л. В. Гнилицька, Р. С. Коршикова. – К.: КНЕУ, 2003. – 235 с.

12. Фаріон В. Роль облікової інформації в системі управління банком / В. Фаріон, Т. Фаріон // Журнал європейської економіки. – 2013. – Т. 12, № 1. – С. 96 – 108.

13. Цивін М. Н. Інформаційний менеджмент: [навч. посіб.] / М. Н. Цивін, О. В. Матвієнко. – К.: ЦУЛ, 2006. – 170 с.

14. Яворов В. В. Удосконалення управлінського обліку в сільськогосподарських підприємствах / В. В. Яворов // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 107 – 112.

REFERENCES

Bondar, M. I. "Bukhhalterskyi oblik i informatsiina pidsystema systemy upravlinnia" [Accounting as an information system management subsystem]. In *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 58-62. Lviv: Lvivska politekhnika, 2012.

Dobrovyskyi, V. M., Hnylytska, L. V., and Korshykova, R. S. *Upravlinskyi oblik* [Management Accounting]. Kyiv: KNEU, 2003.

Farion, V., and Farion, T. "Rol oblikovoi informatsii v systemi upravlinnia bankom" [The role of accounting information in the management of the bank]. *Zhurnal ievropeiskoi ekonomiky* vol. 12, no. 1 (2013): 96-108.

Hlushko, O. V. "Analychne zabezpechennia vidtvorennia dovrostokovykh biolohichnykh aktyviv rosllynnytstva v pryrodno-klimatichnykh umovakh Krymu" [Analytical Support for playback of long-term biological assets crop in the climatic conditions of the Crimea]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 1/1 (2014): 24-30.

Kireitsev, H. H. "Pro podil obliku na finansovyi i upravlinskyi" [On the division of accounting for financial and managerial]. *Bukhhalteriia v silskomu hospodarstvi*, no. 11 (1999): 2-7.

Kireitsev, H. H. *Rozvytok bukhhalterskoho obliku: teoriia, profesiia, mizhpredmetni zv'iazky* [Development of Accounting: Theory, profession, interdisciplinary communication]. Zhytomyr: ZhDTU, 2007.

Podolianchuk, O. A. "Problemy ta poriadok obliku dokhodiv za P (S)BO 30 «Biolohichni aktyvy»" [Problems and the accounting for income by P (S) 30 "Biological assets"]. *Oblik i finansy APK*, no. 5 (2007): 28-32.

Protsenko, V. M. "Formuvannia upravlinskykh rishen na osnovi relevantnoho pidkhodu" [Forming management decisions based on relevant approach]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, no. 4 (24) (2007): 131-136.

Plikus, I. I. "Oblikova informatsiia v systemi upravlinnia finansamy pidpriemstva" [Accounting information in the financial management system of the company]. <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/4037/1/oblik-inf.pdf>

Ratushna, O. P. "Oblikovo-analychne zabezpechennia analizu rezul'tativ diialnosti" [Accounting and analytical software analysis results]. *Oblik i finansy APK*, no. 1 (2012): 73-76.

Sliesar, T. M. "Oblik i analiz relevantnoi informatsii dlia pryiniattia upravlinskykh rishen" [Accounting and analysis of relevant information for decision-making]. *Ekonomichni nauky* vol. 4, no. 9 (33) (2012): 353-357.

Tsyvin, M. N., and Matvienko, O. V. *Informatsiinyi menedzhment* [Information Management]. Kyiv: TsUL, 2006.

Yavorov, V. V. "Udoskonalennia upravlinskoho obliku v silskohospodarskykh pidpriemstvakh" [Improvement of management accounting in agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, no. 3 (2010): 107-112.

Zahorodnyi, A. H., Partyn, H. O., and Yasinska, A. I. "Analiz relevantnoi upravlinskoi informatsii pry pryiniatti investytsiinykh rishen z urakhuvanniam vplyvu chynnykh ryzyku" [Analysis of relevant management information in making investment decisions for the effects of risk factors]. *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii*, no. 35 (2011): 132-136.

ОЦІНКА СТАНУ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ

© 2014 КОЖУШКО О. В., КАЛІНКІН Д. В.

УДК 657.6

Кожушко О. В., Калінкін Д. В.

Оцінка стану внутрішнього аудиту бюджетної установи

Метою статті є розробка системи показників оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи. Для розробки системи показників оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи проаналізовано та узагальнено результати проведеної органами Державної фінансової інспекції оцінки ефективності та якості функціонування відділів внутрішнього аудиту в деяких міністерствах та центральних органах виконавчої влади, де створено відділи внутрішнього аудиту. Авторами виокремлено основні напрями оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи, які знайшли своє відображення в системі показників оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи, яка включає в себе: кадрову складову, що показує штатну чисельність внутрішніх аудиторів, їхнє завантаження та кваліфікаційні якості; результативну складову, що визначає кількість виявлених внутрішніми аудиторами та відшкодованих порушень, кількість рекомендацій внутрішніх аудиторів, що були впроваджені в бюджетній установі після їх надання, та організаційну складову, що розкриває відповідність кількості проведених внутрішніх аудитів запланованим, терміни їх проведення. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка методичного підходу до оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи.

Ключові слова: внутрішній аудит, бюджетна установа, стан внутрішнього аудиту, оцінка стану внутрішнього аудиту бюджетної установи

Табл.: 1. Формул.: 8. Бібл.: 9.

Кожушко Ольга Вікторівна – кандидат економічних наук, викладач, кафедра контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: Olga_kozhushko_z@ukr.net

Калінкін Дмитро Володимирович – аспірант, кафедра контролю та аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 657.6

UDC 657.6

Кожушко О. В., Калінкін Д. В. Оценка состояния внутреннего аудита бюджетного учреждения

Целью статьи является разработка системы показателей оценки состояния внутреннего аудита бюджетного учреждения. Для разработки системы показателей оценки состояния внутреннего аудита бюджетного учреждения проанализированы и обобщены результаты проведенной органами Государственной финансовой инспекции оценки эффективности и качества функционирования отделов внутреннего аудита в некоторых министерствах и центральных органах исполнительной власти, где созданы отделы внутреннего аудита. Авторами выделены основные направления оценки состояния внутреннего аудита бюджетного учреждения, которые нашли свое отражение в системе показателей оценки состояния внутреннего аудита бюджетного учреждения, которая включает в себя: кадровую составляющую, показывающую штатную численность внутренних аудиторов, их загруженность и квалификационные качества; результативную составляющую, определяющую количество выявленных внутренними аудиторами и возмещенных нарушений, количество рекомендаций внутренних аудиторов, которые были внедрены в бюджетном учреждении после их предоставления, и организационную составляющую, раскрывающую соответствие количества проведенных внутренних аудитов запланированным, сроки их проведения. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка методического подхода к оценке состояния внутреннего аудита бюджетного учреждения.

Ключевые слова: внутренний аудит, бюджетное учреждение, состояние внутреннего аудита, оценка состояния внутреннего аудита бюджетного учреждения

Табл.: 1. Формул.: 8. Библ.: 9.

Кожушко Ольга Викторовна – кандидат экономических наук, преподаватель, кафедра контроля и аудита, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: Olga_kozhushko_z@ukr.net

Калінкін Дмитрій Володимирович – аспірант, кафедра контролю і аудиту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Kozhushko O. V., Kalinkin D. V. Assessment of the Internal Audit of a Budget Institution

The purpose of this paper is to develop a system of indicators for assessing the state of the internal audit of a budget institution. To develop a system of indicators for assessing the state of the internal audit of budget institution the results of assessment of the effectiveness and quality of functioning of internal audit departments in some ministries and central bodies of executive power, where internal audit departments were established, were analyzed and summarized by the bodies of the State Financial Inspection. The authors have identified the main areas of internal audit assessment of the state budgetary institution, as reflected in the performance assessment of the internal audit of the budget institution, which includes: HR component, showing the number of staff of internal auditors, their work load and the quality of the qualification; productive component, which determines the number of identified internal auditors and redressed violations, the number of the recommendations of the internal auditors, which were introduced in the budget after the establishment of their provision, and organizational component, disclose the relevant amount of internal audit plan, the timing of the implementation. The prospect of further research in this direction is the development of a methodological approach to assess the state of the internal audit budget institution.

Keywords: internal audit, budgetary institution, the state of the internal audit, assessment of internal audit of budget institutions

Tabl.: 1. Formulae: 8. Bibl.: 9.

Kozhushko Olga V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Department of Control and Audit, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: Olga_kozhushko_z@ukr.net

Kalinkin Dmitry V. – Postgraduate Student, Department of Control and Audit, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Вступ. В умовах недостатнього фінансування бюджетних установ зростає роль внутрішнього аудиту державних фінансів, оскільки потрібно здійснювати постійний контроль за цільовим ефективним і законним використанням бюджетних коштів. Окрім цього, необхідність упровадження внутрішнього аудиту в бюджетних установах обумовлюється тим, що сьогодні спостерігається тенденція до зростання різних видів платних послуг і робіт, які виконують бюджетні установи залежно від профілю своєї діяльності.

Варто зазначити, що в умовах становлення внутрішнього аудиту в державному секторі виникає низка проблемних питань, пов'язаних із теорією та практикою оцінки його якості та стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні науковими і практичними проблемами реформування системи державного фінансового контролю загалом займається низка вчених: Бровко О. Т. [1], Верхоглядова Н. І. [2], Дорош Н. І. [3], Майданевич П. Н. [4], Пантелеев В. П. [5], Сухарева Л. О. [6] та інші. Питанню оцінки якості внутрішнього аудиту приділена увага такими авторами, як: Ян ван Тайнен, П. П. Андреев [7], О. О. Чечуліна, Манфред ван Кастерен. Проте питання оцінки стану внутрішнього аудиту зазначені автори розглядали фрагментарно, тому вони потребують подальшого ґрунтовного дослідження, що й обумовлює актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка системи показників оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи.

Результати дослідження. Для розробки системи показників оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи, на думку авторів, перш за все, слід дослідити результати проведеної органами Державної фінансової інспекції (ДФІ) оцінки ефективності та якості функціонування відділів внутрішнього аудиту в окремих міністерствах і центральних органах виконавчої влади (ЦОВВ), де створено відділи внутрішнього аудиту, відповідно до Порядку утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їхніх територіальних органах і бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 року № 1001 [8]. Результати такого дослідження наведено в табл. 1.

Аналізуючи табл. 1, варто зауважити наступне:

1. У Міністерстві юстиції України, Міністерстві культури України, в Державному агентстві автомобільних доріг України, в системі Державної міграційної служби України та системі Державного агентства лісових ресурсів України, в Антимонопольному комітеті України та в Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України функція внутрішнього аудиту перебуває на стадії розвитку [8]. Впродовж 2012 – 2013 рр. зазначені міністерства та відомства не в повному обсязі забезпечили виконання завдань, передбачених Постановою № 1001 [7].
2. В Міністерстві культури України виконання функції внутрішнього аудиту покладено на самостійний

Відділ, проте він підпорядкований заступнику Міністра – керівнику апарату, чим не дотримано вимоги п. 9 Постанови № 1001 [8], відповідно до якої керівник Відділу повинен підпорядковуватися безпосередньо Міністру. Крім того, з огляду на кількість підконтрольних об'єктів, чисельність відділу внутрішнього аудиту потребує збільшення [8]. До того ж повноті реалізації функції з внутрішнього аудиту не сприяє постійна неуккомплектованість відділу та перевантаження його працівників діяльністю, яка не входить до переліку завдань і функцій внутрішнього аудиту, визначеного у Постанові № 1001 [7].

3. У системі Державної міграційної служби України відсутня координація діяльності головних спеціалістів із внутрішнього аудиту територіальних органів міграційної служби.

Поряд із цим установлено порушення законодавства, які негативно позначалися на результатах діяльності підрозділів внутрішнього аудиту в системі міграційної служби – при призначенні на посади окремі внутрішні аудитори не мали відповідної освіти (економічної або юридичної) та / або стажу роботи на державній службі за фахом (не менш як три роки); не здійснювалось систематичне підвищення кваліфікації внутрішніх аудиторів, їхнє навчання; не проводились внутрішні оцінки якості, не складались і не затверджувались програми забезпечення і підвищення якості внутрішнього аудиту [8].

4. У системі Державного агентства лісових ресурсів України встановлено недостатню чисельність внутрішніх аудиторів як на рівні центрального апарату, так і в територіальних органах і постійну неуккомплектованість відділу внутрішнього аудиту, що не сприяє реалізації функції внутрішнього аудиту [8]. Окремих внутрішніх аудиторів територіальних підрозділів призначено на посади з освітою та / або кваліфікацією, що не відповідає вимогам, визначеним Порядком № 1001 [7].
5. В Державному агентстві автомобільних доріг України штатна чисельність відділу внутрішнього аудиту є недостатньою. Окрім того, у підрозділі не забезпечено функціональної незалежності діяльності з внутрішнього аудиту, оскільки на Відділ покладено обов'язки щодо здійснення заходів із протидії та запобігання корупційним правопорушенням. Також чинну кадрову політику не спрямовано на підтримку стабільного кадрового складу та підвищення кваліфікації персоналу [8].
6. До основних негативних моментів розвитку внутрішнього аудиту в досліджуваних міністерствах та відомствах належать наступні:
 - а) відсутність аудиторської складової проведених контрольних заходів. Внутрішні аудити здійснювались лише у спосіб, аналогічний ревізіям і перевіркам фінансово-господарської діяльності, та обмежувались викладенням описової інформації;
 - б) при проведенні внутрішніх аудитів не завжди визначалися причини системних порушень і механізми їх попередження і недопущення у подаль-

Таблиця 1

Аналіз результатів внутрішнього аудиту (ВА) окремих міністерств та ЦОВВ

Питання, що перевіряли ДФІ		Міністерство юстиції України	Міністерство культури України	Державна міграційна служба України	Державне агентство лісових ресурсів	Анти-монопольний комітет України	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	Державне агентство автомобільних доріг України
Напрями внутрішнього аудиту	Аудит відповідності	+	+	+	+	+	+	+
	Фінансовий аудит	+	+	+	+	+	+	+
	Аудит ефективності	-	+	+	+	+	-	+
Наявність відокремленого підрозділу ВА		+	+	+	+	+	+	+
Підпорядкування відокремленого підрозділу ВА відповідає вимогам Постанови № 1001		+	-	+	-	+	+	+
Наявність системи планування ВА з урахуванням оцінки ризиків		-	-	-	-	-	+	-
Чисельність працівників підрозділу ВА узгоджується з кількістю підконтрольних об'єктів		+	-	+	-	+	-	-
Діяльність працівників підрозділу ВА не виходить за рамки переліку завдань і функцій ВА, визначеного Постановою № 1001 [7]		+	-	-	-	+	+	-
Стабільність кадрового складу		+	+	-	-	+	+	-
Відповідність працівників кваліфікаційним вимогам, наведеним в Постанові № 1001 [7]		+	-	-	-	-	+	-
Заходи щодо підвищення кваліфікації персоналу		+	-	-	-	+	+	-
Визначення причин системних порушень і механізмів їх попередження		-/+	-	-	-	-	-	-
Рекомендації містять чіткі алгоритми їх реалізації та очікуваний результат		-	-	-	-	-	-	-

шій діяльності. Крім того, рекомендації не містять чітких алгоритмів їх реалізації та очікуваного результату з удосконалення діяльності об'єкта аудиту;

- в) в усіх міністерствах та відомствах не проводився аудит ефективності, тоді як лише його застосування в змозі відобразити реальний стан внутрішнього контролю при виконанні бюджетних програм.

Проведений та узагальнений у табл. 1 аналіз результатів оцінки ДФІ ефективності та якості внутрішнього аудиту в окремих міністерствах та ЦОВВ дозволяє розробити систему показників оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи.

Необхідно зауважити, що під оцінкою стану внутрішнього аудиту бюджетної установи автори розуміють результат визначення та аналізу якісних і кількісних характеристик об'єкту оцінювання. Оцінка стану внутрішнього аудиту бюджетної установи передбачає розрахунок комплексу показників, оскільки сам процес внутрішнього аудиту припускає реалізацію величезної кількості функцій, якість виконання яких досить складно оцінити.

Авторами пропонуються такі складові системи показників оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи:

- кадрова складова, яка характеризує результати діяльності внутрішніх аудиторів у бюджетній установі з позиції людської діяльності, а саме: показує штатну чисельність внутрішніх аудиторів, їхні завантаженість та кваліфікаційні якості;
- результативна складова, що визначає підсумкові показники діяльності внутрішніх аудиторів у бюджетній установі, а саме: кількість виявлених внутрішніми аудиторами та відшкодованих порушень, кількість рекомендацій внутрішніх аудиторів, що були впроваджені в бюджетній установі після їх надання;
- організаційна складова, що розкриває загальні моменти при проведенні внутрішнього аудиту в бюджетній установі, а саме: відповідність кількості проведених внутрішніх аудитів запланованим, терміни їх проведення.

Необхідно зазначити, що, на думку авторів, до показників, які визначають кадрову складову стану внутрішнього аудиту бюджетної установи слід віднести:

- 1) показник достатності кадрового забезпечення внутрішнього аудиту, який пропонується авторами, визначати за наступною формулою (1):

$$k_{\text{дост.кадр.забезпеч.}} = \frac{K_{\text{об.контр.}}}{K_{\text{ВА}}}, \quad (1)$$

де $k_{\text{дост.кадр.забезпеч.}}$ – достатність кадрового забезпечення внутрішнього аудиту;

$K_{\text{ВА}}$ – кількість внутрішніх аудиторів чи осіб, на яких покладено обов'язки внутрішніх аудиторів у бюджетній установі;

$K_{\text{об.контр.}}$ – кількість об'єктів контролю в бюджетній установі;

Цей показник визначає, яка кількість об'єктів контролю в бюджетній установі припадає на одного внутрішнього аудитора. Бажано, щоб значення цього показника прямувало до 1, що дозволило б внутрішньому аудитору більш ефективно та якісно перевіряти об'єкти контролю.

- 2) показник завантаженості внутрішнього аудитора, який пропонується визначати за формулою (2):

$$k_{\text{завантаж.ВА}} = \frac{K_{\text{перев.об.контр.}}}{K_{\text{об.контр.}}}, \quad (2)$$

де $K_{\text{завантаж.ВА}}$ – завантаженість внутрішнього аудитора;

$K_{\text{перев.об.контр.}}$ – кількість об'єктів контролю, які було перевірено внутрішніми аудиторами;

$K_{\text{об.контр.}}$ – кількість об'єктів контролю в бюджетній установі.

Наведений показник дозволяє говорити про своєчасність виконання контрольних процедур внутрішніми аудитором чи особами, на яких покладено обов'язки внутрішніх аудиторів. Від чого й залежатиме загальна кількість перевірених об'єктів контролю бюджетної установи.

- 3) коефіцієнт розвитку внутрішніх аудиторів, який розраховується за формулою (3):

$$k_{\text{розвитку ВА}} = \frac{K_{\text{навч.ВА}}}{K_{\text{ВА}}}, \quad (3)$$

де $k_{\text{розвитку ВА}}$ – коефіцієнт розвитку внутрішнього аудитора;

$K_{\text{ВА}}$ – кількість внутрішніх аудиторів чи осіб, на яких покладено обов'язки внутрішніх аудиторів у бюджетній установі;

$K_{\text{навч.ВА}}$ – кількість внутрішніх аудиторів чи осіб, на яких покладено обов'язки внутрішніх аудиторів в бюджетній установі, які пройшли навчання чи підвищення кваліфікації.

Зазначений показник говорить про готовність керівників бюджетних установ покращувати ефективність та якість внутрішнього аудиту за рахунок підвищення кваліфікації своїх співробітників.

Стан внутрішнього аудиту в його результативній частині, на думку авторів, можна оцінити за наступними показниками:

- 1) коефіцієнт відшкодування порушень, який пропонується розраховувати за формулою (4):

$$k_{\text{відшкод.поруш.}} = \frac{C_{\text{відшкод.поруш.}}}{C_{\text{поруш.}}}, \quad (4)$$

де $k_{\text{відшкод.поруш.}}$ – коефіцієнт відшкодування порушень;
 $C_{\text{відшкод.поруш.}}$ – сума, відшкодованих бюджетною установою порушень;

$C_{\text{поруш.}}$ – загальна сума порушень у бюджетній установі, виявлених внутрішніми аудитором;

Цей показник визначає частку відшкодованих бюджетною установою коштів у загальній сумі виявлених внутрішніми аудитором порушень.

- 2) коефіцієнт упровадження аудиторських рекомендацій, що пропонується авторами розраховувати за наступною формулою (5):

$$k_{\text{упр.реком.}} = \frac{K_{\text{упр.реком. ВА}}}{K_{\text{реком.}}}, \quad (5)$$

де $k_{\text{упр.реком.}}$ – коефіцієнт упровадження аудиторських рекомендацій;

$K_{\text{упр.реком. ВА}}$ – кількість рекомендацій внутрішніх аудиторів чи осіб, на яких покладено обов'язки внутрішніх аудиторів у бюджетній установі;

$K_{\text{реком.}}$ – загальна кількість рекомендацій в бюджетній установі, що були надані внутрішніми аудиторами.

Наведений показник визначає частку врахованих та впроваджених рекомендацій внутрішнього аудитора, але й свідчить про ступінь довіри керівництва бюджетної установи до результатів проведеного внутрішнього аудиту.

- 3) коефіцієнт невиявлення внутрішнім аудитором порушень, що пропонується визначати за формулою (6):

$$k_{\text{невияв. поруш.}} = \frac{K_{\text{поруш. знайд. ВА}}}{K_{\text{поруш. знайд. ДФІ}}}, \quad (6)$$

де $k_{\text{невияв. поруш.}}$ – коефіцієнт невиявлення внутрішнім аудитором порушень;

$K_{\text{поруш. знайд. ВА}}$ – кількість порушень у бюджетній установі, знайдених внутрішнім аудитором чи особою, на яку покладено обов'язки внутрішнього аудитора;

$K_{\text{поруш. знайд. ДФІ}}$ – кількість порушень у бюджетній установі, виявлена працівниками ДФІ після проведення внутрішнього аудиту.

Даний показник визначає не тільки частину не виявлених внутрішнім аудитором порушень бюджетного законодавства, але й свідчить про рівень освіти, досвід і кваліфікацію внутрішнього аудитора чи особи, яка виконує його функціональні обов'язки.

Організаційна складова системи показників, що характеризують стан внутрішнього аудиту бюджетної установи, на думку авторів, включає в себе такі показники:

- 1) коефіцієнт виконання плану внутрішнього аудиту, що пропонується розраховувати за формулою (7):

$$k_{\text{викон. планув.}} = \frac{K_{\text{провед. ВА}}}{K_{\text{заплан. ВА}}}, \quad (7)$$

де $k_{\text{викон. планув.}}$ – коефіцієнт виконання плану внутрішнього аудиту;

$K_{\text{провед. ВА}}$ – кількість проведених внутрішніх аудитів у бюджетній установі;

$K_{\text{заплан. ВА}}$ – кількість запланованих внутрішніх аудитів у бюджетній установі;

Наведений показник демонструє відповідність кількості проведених внутрішніх аудитів запланованим.

- 2) коефіцієнт дотримання строків проведення внутрішнього аудиту, який автори пропонують розраховувати за наступною формулою (8):

$$k_{\text{дотрим. стр. пров.}} = \frac{K_{\text{днів факт.}}}{K_{\text{днів план.}}}, \quad (8)$$

де $k_{\text{дотрим. стр. пров.}}$ – коефіцієнт дотримання строків проведення внутрішнього аудиту в бюджетній установі;

$K_{\text{днів факт.}}$ – фактична кількість днів, витрачених на проведення внутрішнього аудиту в бюджетній установі;

$K_{\text{днів план.}}$ – запланована кількість днів на проведення внутрішнього аудиту.

Цей показник визначає рівень виконавчої дисципліни внутрішніх аудиторів чи осіб, на які покладено їхні обов'язки, а крім того характеризує системи менеджменту в бюджетній установі у питаннях планування та організації контрольних робіт і процедур.

Слід звернути увагу, що наведені показники характеризують стан внутрішнього аудиту бюджетної установи з позиції ефективності його проведення, але не врахують його якості, про яку більш детально йтиметься в наступному розділі роботи.

Після обґрунтування системи показників оцінки стану внутрішнього аудиту, на думку авторів, доцільно провести їх розрахунки на прикладі конкретних бюджетних установ. Для цього авторами обрано 12 бюджетних установ у Харківському регіоні, де є відділи внутрішнього аудиту чи функціональні обов'язки з проведення внутрішнього аудиту розподілено між посадовими особами, а саме: КЗОЗ «Харківська міська багатопрофільна лікарня № 18»; КЗОЗ «Обласна дитяча клінічна лікарня»; Дорожня клінічна лікарня ст. «Харків»; Управління Пенсійного фонду України в Зміївському районі; Управління Державного казначейства у Фрунзенському районі м. Харкова; Зідківська селищна рада Зміївського району Харківської області; Державна адміністрація Нововодолазького району Харківської області; Державний лікувально-профілактичний заклад «Центральна клінічна лікарня Укрзалізниці»; Харківська обласна психіатрична лікарня № 3; КЗОЗ «Обласна клінічна лікарня – Центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф»; Спеціальна загальноосвітня школа-інтернат для дітей зі зниженим слухом м. Харкова; Мереф'янська міська рада.

Аналіз проведених розрахунків наведених показників оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи, дозволяє зазначити, що за період 2011 – 2013 рр. спостерігаються позитивні зміни у показнику кадрового забезпечення внутрішнього аудиту. Так, майже на всіх досліджуваних бюджетних установах кількість об'єктів контролю, яка припадає на одного аудитора, зменшилася більше ніж в 2 рази. Це свідчить про більш раціональний розподіл навантаження на внутрішніх аудиторів, що дозволить підвищити якість та ефективність проведеної перевірки. При цьому позитивним моментом також є поступове збільшення завантаженості внутрішніх аудиторів чи осіб, на яких покладено їхні функціональні обов'язки, що, в свою чергу, свідчить про раціональне використання ними робочого часу та професійне використання необхідних контрольних процедур.

Однак, на думку авторів, слід відзначити недостатню увагу з боку керівництва бюджетною установою до проблеми підвищення кваліфікації внутрішніх аудиторів чи осіб,

на яких покладено їхні обов'язки. Так, у 2012 та 2013 роках підвищення кваліфікації проходили всі внутрішні аудитори на 6 з 12 досліджуваних бюджетних установ, в той час коли підвищення рівня освіти цієї категорії працівників проголошується чи не основним завданням при реформуванні системи державного фінансового контролю. Таке недбале ставлення до своїх співробітників з боку керівництва бюджетних установ призводить до того, що в своїх перевірках внутрішні аудитори знаходять менше ніж 50 % помилок від тих, що потім виявляють працівники контрольно-ревізійних органів.

Водночас необхідно звернути увагу на те, що виявлені внутрішніми аудиторами помилки майже у повному обсязі відшкодовують у досліджуваних бюджетних установах, а запропоновані рекомендації поступово впроваджуються в їхню діяльність. Ще одним позитивним моментом, що також характеризує стан внутрішнього аудиту бюджетних установ, є те, що майже завжди за період 2011 – 2013 рр. виконувалися плани проведення внутрішніх аудитів за їхніми кількістю та строками.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що впровадження внутрішнього аудиту в бюджетні установи сприятиме ефективному та раціональному використанню отриманих асигнувань із бюджету, а також попередженню фактів незаконного та нецільового використання бюджетних коштів.

Для оцінки стану внутрішнього аудиту авторами обґрунтовано та проаналізовано систему показників оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетних установ, яка враховує три складові: кадрову, організаційну та результативну.

Напрями подальших досліджень. В подальшому вбачається доцільним розробити методичний підхід до оцінки стану внутрішнього аудиту бюджетної установи, в основу якого буде покладено зазначені показники такої оцінки.

ЛІТЕРАТУРА

- Бровко О. Т. Організаційні аспекти та інформаційне забезпечення внутрішнього аудиту товарних запасів / О. Т. Бровко // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 3(53). – С. 48 – 50.
- Верхоглядова Н. І. Розвиток внутрішнього аудиту / Н. І. Верхоглядова, І. В. Олініченко // Економіка і регіон. – 2009. – № 1 (20). – С. 136 – 139.
- Дорош Н. І. Сутність і призначення внутрішнього аудиту / Н. І. Дорош // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2006. – № 1 (35). – С. 41 – 46.
- Аудит : [учеб. пособ.] / Ж. А. Богданова [и др.]; ред. П. Н. Майданевич, Е. И. Волошина. – Симферополь : Феникс, 2008. – 700 с.
- Пантелеєв В. П. Внутрішньогосподарський контроль : методологія та організація : [монографія] / В. П. Пантелеєв. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2008. – 489 с.
- Сухарева Л. О. Аудит ефективності використання бюджетних коштів: протиріччя формування понятійного апарату / Л. О. Сухарева, Т. В. Федченко // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 125 – 131.
- Методичний посібник / Я. ван Тайнен, П. П. Андреев, О. О. Чечуліна, М. ван Кастерен та ін. – К. : Кафедра, 2012. – 70 с.
- Постанова КМУ від 28 вересня 2011 р. N 1001 «Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» // Офіційний сайт Державної фінансової інспекції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua>
- Внутрішній аудит у державному секторі // Офіційний сайт Державної фінансової інспекції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/101915>

REFERENCES

- Brovko, O. T. "Orhanizatsiini aspekty ta informatsiine zabezpechennia vnutrishnyoho audytu tovarnykh zapasiv" [Organizational aspects and software for internal audit of stock]. Visnyk ZhDTU. Seriya «Ekonomiczni nauky», no. 3 (53) (2010): 48-50.
- Bogdanova, Zh. A. Audit [Audit]. Simferopol: Feniks, 2008.
- Dorosh, N. I. "Sutnist i pryznachennia vnutrishnyoho audytu" [The essence and purpose of internal audit]. Visnyk ZhDTU. Seriya «Ekonomiczni nauky», no. 1 (35) (2006): 41-46.
- [Legal Act of Ukraine] (2011). <http://www.dkrs.gov.ua>
- Panteleiev, V. P. Vnutrishnyohospodarskyi kontrol : metodolohiia ta orhanizatsiia [Internal control: methodology and organization]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2008.
- Sukhareva, L. O., and Fedchenko, T. V. "Audyty efektyvnosti vykorystannia biudzhethnykh koshtiv: protyrichchia formuvannia poniatiinoho aparatu" [Audit efficiency of budgetary funds: the contradictions of forming conceptual apparatus]. Finansy Ukrainy, no. 8 (2006): 125-131.
- van Tainen, Ya., Andrieiev, P. P., and Chechulina, O. O. Metodychnyi posibnyk [Toolkit]. Kyiv: Kafedra, 2012.
- Verkhohliadova, N. I., and Olinichenko, I. V. "Rozvytok vnutrishnyoho audytu" [Development of internal audit]. Ekonomika i rehion, no. 1 (20) (2009): 136-139.
- "Vnutrishnii audyt u derzhavnomu sektori" [Internal audit in the public sector]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi finansovoi inspektsii Ukrainy. <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/10191>

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ІНЖИНІРИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2014 КУЗЬМІН О. Є., ЖЕЖУХА В. Й., ГОРОДИСЬКА Н. А.

УДК 658.818.2:621

Кузьмін О. Є., Жежуха В. Й., Городиська Н. А.

Іноземний досвід інжинірингової діяльності

Метою статті є вивчення іноземного досвіду інжинірингу, а також його порівняння із вітчизняним для виявлення сильних і слабких боків останнього, визначення основних напрямів його розвитку та з'ясування можливості використання світових здобутків інжинірингу в умовах вітчизняної економіки. Наведено загальну характеристику світового ринку інжинірингу, охарактеризовано його структуру. Розглянуто географічну структуру попиту і пропозиції на інжинірингові продукти. Виокремлено етапи еволюціонування інжинірингових компаній. Описано правові аспекти регулювання інжинірингових правовідносин в економічно розвинутих державах. Наведено основні міжнародні об'єднання інжинірингових компаній та найбільших окремих представників цього бізнесу. З урахуванням іноземного досвіду вказано на важливість формування інжинірингових консорціумів. Охарактеризовано роль і значення іноземних інжинірингових компаній у сфері інноваційного розвитку економіки, а також описано масштаби їхньої діяльності. Наведено приклади формування інжинірингових кластерів. Розкрито відмінності між вітчизняним та іноземним інжинірингом щодо змістового наповнення текстів інжинірингових угод, підходів до проведення робіт під час надання інжинірингових послуг, прийняття управлінських рішень, а також використання інструментів інтелектуалізації бізнесу. Наведено основні конкурентні переваги іноземних інжинірингових компаній порівняно із вітчизняними, а також обґрунтовано низьку представленість перших на вітчизняному інжиніринговому ринку. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі повинні полягати у виявленні пріоритетних завдань розвитку вітчизняного інжинірингу на найближчу перспективу з урахуванням іноземного досвіду.

Ключові слова: інжиніринг, інжиніринговий кластер, інжинірингова компанія, інжиніринговий консорціум, інжиніринговий проект

Рис.: 1. Бібл.: 11.

Кузьмін Олег Євгенович – доктор економічних наук, професор, директор, Інститут економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

Email: okuzmin@lp.edu.ua

Жежуха Володимир Йосипович – кандидат економічних наук, доцент, заступник декана, Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

Email: zezukhavj@gmail.com

Городиська Наталія Андріївна – асистент, кафедра зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

Email: nataliagoroduska@mail.ru

УДК 658.818.2:621

UDC 658.818.2:621

Кузьмин О. Е., Жежуха В. И., Городиская Н. А. Иностранный опыт инжиниринговой деятельности

Целью статьи является изучение зарубежного опыта инжиниринга, а также его сравнение с отечественным для выявления сильных и слабых сторон последнего, определения основных направлений его развития и выяснения возможности использования мировых достижений инжиниринга в условиях отечественной экономики. Приведена общая характеристика мирового рынка инжиниринга, охарактеризована его структура. Рассмотрена географическая структура спроса и предложения на инжиниринговые продукты. Выделены этапы эволюционирования инжиниринговых компаний. Описаны правовые аспекты регулирования инжиниринговых правоотношений в экономически развитых государствах. Приведены основные международные объединения инжиниринговых компаний и крупнейшие отдельные представители этого бизнеса. С учетом зарубежного опыта ставится ударение на важности формирования инжиниринговых консорциумов. Охарактеризованы роль и значение иностранных инжиниринговых компаний в области инновационного развития экономики, а также описаны масштабы их деятельности. Приведены примеры формирования инжиниринговых кластеров. Раскрыты различия между отечественным и иностранным инжинирингом по содержательному наполнению текстов инжиниринговых соглашений, подходам к проведению работ при предоставлении инжиниринговых услуг, принятию управленческих решений, а также использованию инструментов интеллектуализации бизнеса. Приведены основные конкурентные преимущества иностранных инжиниринговых компаний по сравнению с отечествен-

Kuzmin O. Ye., Zhezhukha V. Yo., Gorodyska N. A. Foreign Experience in Engineering Activities

The objective of the article consists in studying foreign engineering experience and comparing it with the domestic experience in order to reveal the strengths and weaknesses of the latter, determining the primary lines of its development and establishing the possibility of utilization of the world engineering achievements in the domestic national economy. A general description is provided for the world engineering market, characteristics of its structure are presented. The geographical pattern of demand and supply of engineering products is considered. Evolution stages of engineering companies are singled out. Legal aspects of regulating legal relations in the engineering sphere in economically developed countries are described. Primary international engineering company consolidations are listed as well as the largest individual representatives of this business. Considering the foreign experience, the importance of forming engineering consortia is emphasized. The role and importance of foreign engineering companies in the sphere of innovative economic development is described, as well the range of their activities. Examples of formation of engineering clusters are listed. Distinctions between the domestic and foreign engineering are elaborated on concerning the subject matter of the texts of engineering agreements, approaches to conducting working operations while providing engineering services, making managerial decisions, as well as utilization of business intellectualization tools. Principal competitive advantages of foreign engineering companies in comparison with the domestic ones are listed, and explanation is provided

ними, а также обоснована низкая представленность первых на отечественном инжиниринговом рынке. Перспективы дальнейших исследований в этом направлении должны заключаться в выявлении приоритетных задач развития отечественного инжиниринга на ближайшую перспективу с учетом зарубежного опыта.

Ключевые слова: инжиниринг, инжиниринговый кластер, инжиниринговая компания, инжиниринговый консорциум, инжиниринговый проект

Рис.: 1. Библ.: 11.

Кузьмин Олег Евгеньевич – доктор экономических наук, профессор, директор, Институт экономики и менеджмента, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

Email: okuzmin@lp.edu.ua

Жежуха Владимир Иосифович – кандидат экономических наук, доцент, заместитель декана, Учебно-научный институт экономики и менеджмента, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

Email: zezukhavj@gmail.com

Городиская Наталья Андреевна – ассистент, кафедра внешнеэкономической и таможенной деятельности, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

Email: nataliagoroduska@mail.ru

for low diversity of the former on the domestic engineering market. The prospects of further studies in this field should consist in determination of top-priority tasks for domestic engineering in the short term taking into account foreign experience.

Keywords:

engineering, engineering cluster, engineering company, engineering consortium, engineering project

Pic.: 1. Bibl.: 11.

Kuzmin Oleh Ye. – Doctor of Science (Economics), Professor, Director, Institute of Economics and Management, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

Email: okuzmin@lp.edu.ua

Zhezhukha Volodymyr Yo. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Dean, Educational and Research Institute of Economics and Management, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

Email: zezukhavj@gmail.com

Gorodyska Nataliia A. – Assistant, Department of foreign trade and customs operations, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)

Email: nataliagoroduska@mail.ru

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Досвід економічно розвинутих країн свідчить, що однією із основних передумов економічного зростання та інноваційного розвитку економіки є інжиніринг і діяльність інжинірингових підприємств. Завдяки останнім модернізуються технології, впроваджуються інноваційні технологічні процеси, підвищується енергоощадність виробництва, знижуються експлуатаційні витрати, покращується гнучкість виробничих систем тощо. Західні інжинірингові компанії мають чималий досвід у цьому.

На жаль, слід констатувати, що ринок інжинірингу в Україні фактично перебуває лише на стадії становлення. Понад 80 % вітчизняних інжинірингових компаній займають частку ринку, що менша за 0,3 %. Причому більшість із них виникла із колишніх проектних інститутів чи шляхом реорганізації виробничих підприємств, увібравши в себе і надалі усі недоліки адміністративно-командної економіки. Частка інжинірингових компаній, що створені «з нуля», на вітчизняному ринку є незначною. Вітчизняний інжиніринговий бізнес у більшості не спроможний формувати комплексні портфелі інжинірингових продуктів, пропонувати гнучкі схеми розрахунків із замовниками, вести активну маркетингову політику, запропонувати комплекс рішень у сфері захисту прав інтелектуальної власності, реалізовувати інжинірингові проекти «під ключ» тощо.

Вищенаведене свідчить про необхідність вивчення іноземного досвіду інжинірингової діяльності, по-перше, з метою виявлення можливості його використання в умовах вітчизняного бізнесу, а по-друге, – задля прогнозування розвитку інжинірингу в Україні на найближчі роки, адже зрозуміло, що попит на інжинірингові продукти у нашій державі, як і в усьому світі, з кожним роком зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Чималі здобутки у формуванні і розвитку теоретико-прикладних положень щодо розвитку інжинірингу й діяльності інжинірингових підприємств як в Україні, так і у світі зробило чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких варто виокремити праці І. Александрова, І. Альтшулера, В. Байнева, І. Балабанова, В. Бандурова, В. Белінської, Р. Бірбраера, І. Боярко, Б. Буркинського, О. Виноградової, В. Захарченка, Д. Кокуріна, В. Кондратьєва, І. Кузнецової, К. Литвинова, Б. Малиновського, С. Меховича, В. Мясникова, М. Окландера, О. Редькіна, А. Савчука, В. Соловйова, Л. Федулової, П. Харіва, В. Хобти та багатьох інших. Основними науковими доробками авторів у цій сфері є обґрунтування сутності поняття «інжиніринг», виокремлення видів інжинірингу, типологія інжинірингових компаній, характеристика складових інжинірингової інфраструктури, оцінювання ефективності інжинірингової діяльності, обґрунтування напрямів розвитку інжинірингу залежно від різних обмежень тощо. Попри це низка важливих завдань із вказаної тематики досі не розв'язана. Зокрема, відсутні комплексні й системні напрацювання щодо іноземного досвіду інжинірингових компаній і можливості його використання в умовах вітчизняної економіки. Усе це свідчить про актуальність обраної тематики та її важливість для інноваційних перетворень нашої держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням дослідження є вивчення іноземного досвіду інжинірингу, а також його порівняння з вітчизняним для виявлення сильних і слабких боків останнього, визначення

основних напрямів його розвитку та з'ясування можливості використання світових здобутків інжинірингу в умовах вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчення теорії і практики інжинірингу дає змогу стверджувати, що здебільшого реалізація переважної більшості інжинірингових проектів зосереджена в економічно розвинутих країнах Європи, Північної Америки та Азії. За інформацією Конференції ООН із торгівлі та розвитку [6], у 2011 р. у світі понад 90 % інжинірингових проектів надавались підприємствами із цих країн. Згідно з цим джерелом, 25 % світового ринку інжинірингу належить підприємствам США, 16 % – Канади, 10 % – Великобританії, 10 % – Нідерландів, 7 % – Німеччини, 22 % – підприємствам інших країн. Загалом інжинірингові підприємства Європи згідно зі статистичною інформацією контролюють майже 45 % світового ринку інжинірингу.

Згідно з результатами досліджень Д. Рибця [10, с. 91], у США, наприклад, налічувалось біля 500 великих проектних організацій, у т. ч. більш ніж 40 проектно-будівельних, частка яких складала близько 25–30 % замовлень на проектні послуги. У роботі Е. Закірова [1, с. 32] вказано, що у США на початок 2009 р. зареєстровано

понад 25 тис. різноманітних інжинірингових підприємств. Деякі з них є вузькоспеціалізованими. Трапляється нерідко і так, що такий суб'єкт господарювання представлений лише одним експертом у визначеній сфері, який самостійно надає інжинірингові послуги та виконує відповідні роботи. Окрім того, у США працюють також великі організації, які спеціалізуються на комплексному інжинірингу.

Важливо зауважити, що географічна структура ринку інжинірингових послуг характеризується переважанням експорту у країни, що розвиваються, насамперед у нафто-видобувні країни Близького і Середнього Сходу та Азії [2, с. 41]. В останні роки інжинірингові компанії економічно розвинутих країн зустрічаються із загостренням конкуренції з боку місцевих компаній та компаній-експортерів із країн, що розвиваються, – Бразилії, Мексики, Індії, Кореї, Китаю тощо [10, с. 91].

На підставі огляду й узагальнення літературних джерел можна стверджувати, що у своєму еволюціонуванні підприємства, що надають інжинірингові послуги, пройшли три основні етапи розвитку (рис. 1). Знання і розуміння цього дає змогу виявити ретроспективу розвитку інжинірингу як такого крізь призму вивчення характеристик тих чи інших інжинірингових підприємств.

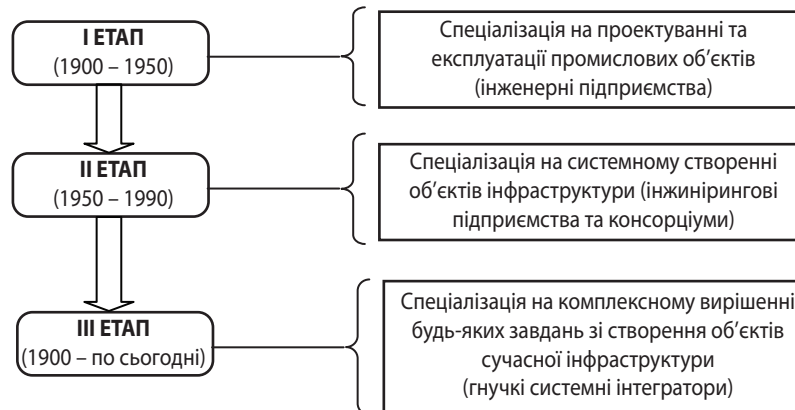

Рис. 1. Етапи розвитку підприємств, що надають інжинірингові послуги

Примітка: виокремлено авторами на підставі [3, с. 12]

Чимало для розвитку інжинірингу зроблено в 1970 – 1980-х роках, коли інжиніринг почали розглядати не тільки в національних межах, але й в міжнародних [3, с. 12]. Саме у цей час, зокрема, Європейська економічна комісія ООН розробила Керівництво по складанню міжнародних договорів інжинірингу, Керівництво по складанню міжнародних договорів консорціуму, а також інші документи, що є рекомендованими до використання у міжнародній практиці. Окрім того, різноманітні національні асоціації інженерів (наприклад, американська, великобританська та ін.) розробили та рекомендували до вжитку різноманітні локальні регламенти і керівництва. Сьогодні значний обсяг робіт у сфері уніфікації та стандартизації зроблено під егідою Світового банку і Європейського банку реконструкції та розвитку.

Досвід економічно розвинутих країн світу свідчить, що функціонує низка об'єднань інжинірингових компаній та різних організацій, що прямо або опосередкова-

но пов'язані із інжинірингом. Найбільш відомими із них є «Construction Industry Institute» (CII) [7], об'єднання інженерів-електриків [8], об'єднання інженерів [9] і низка інших. Зокрема, «Construction Industry Institute» провів понад 280 інжинірингових досліджень, задокументував чимало кращих способів закупівель для капітального будівництва, постійно здійснює програму бенчмаркінгу, проводить різноманітні навчальні програми. Його учасниками є понад 120 різних організацій. Інститут володіє надпотужною базою щодо більш ніж 2000 проектів із загальним бюджетом 110 млрд дол. США [7].

Серед найбільш відомих західних інжинірингових компаній, як приклад, варто згадати «S&B Engineers and Constructors, Ltd.», «Innovative Design Engineering Associates, Inc.», «Day & Zimmermann», «Dresser-Rand Company», «Emerson Process Management», «eProject Management, LLC», «Flint Energy Services Ltd.», «Apex Engineering, Inc.», «Aker Solutions», «Bentley Systems Inc.», «Gross Mechanical

Contractors, Inc.», «GS Engineering & Construction Corporation», «Lauren Engineers & Constructors, Inc.».

Цікавим є досвід Російської Федерації. Згідно з дослідженнями російських вчених [5], інжинірингові компанії у РФ утворюються здебільшого на базі або за участі крупних дистриб'юторів обладнання і технологій. Вони ведуть тісну співпрацю із провідними виробниками обладнання, а також володіють знаннями щодо останніх досягнень у розвитку технологій.

Вивчення теорії і практики дає змогу стверджувати, що в економічно розвинутих країнах найбільш поширеним є виконання робіт і надання послуг у формі комплексного інжинірингу. Доволі часто реалізація інжинірингових проектів «під ключ» у цих країнах передбачає створення тимчасових спільних підприємств-консорціумів, коли співпрацюють між собою кредитори, постачальники, підрядники, інжинірингові підприємства тощо. Інколи поширеною є практика, коли в межах такого консорціуму інжинірингова організація не координує весь проект, а є лише його окремою ланкою, виконуючи визначені роботи з проектування, консультування чи інших завдань.

Ще однією важливою особливістю інжинірингової діяльності в економічно розвинутих країнах є виконання інжиніринговими компаніями ролі генпідрядника модернізації і будівництва нових виробництв. Вони визначають, які виробничі площі повинні бути, під які потужності, яким повинно бути технологічне наповнення нових цехів тощо. Основне завдання таких компаній – створення продукту (дільниці, цеху, заводу тощо), який буде виготовляти вироби із очікуваними параметрами (собівартістю, ефективністю, якістю, енергоощадністю, екологічністю, гнучкістю та ін.). Як слушно визначено у роботах В. Мясникова [5] та А. Чупріна [11], в економічно розвинутих країнах інжинірингові компанії проектують не цехи чи заводи, а виробництво конкретних виробів з максимальною ефективністю і мінімальною собівартістю.

Варто зауважити, що у розвинутих країнах практикується утворення так званих інжинірингових кластерів. Зокрема, як визначено у роботі [4, с. 28], неподалік Лондона поруч із аеропортом Фарнборо функціонує інжиніринговий кластер, у якому знаходяться офіси значної кількості західних компаній. Відтак, це дає змогу персоналу, що залучений у реалізацію конкретних інжинірингових проектів, на основі принципів лізингу персоналу швидко переходити із одного проекту на інший.

Порівнюючи національний та іноземний досвід інжинірингу, варто зауважити, що вітчизняні машинобудівні підприємства мають чималий резерв здобування міжнародного досвіду і практик реалізації інжинірингових проектів, а також налагодження взаємодії між інвестиційними, венчурними, інжиніринговими та іншими організаціями. Згідно зі статистичною інформацією, масштаби діяльності західних інжинірингових компаній такі ж, як і масштаби діяльності великих промислових вітчизняних суб'єктів господарювання [4, с. 15]. З іншого боку, як свідчить вивчення західного досвіду розвитку інжинірингу, переважна більшість відомих інжинірингових компаній пройшли свою понад столітню історію, беручи початок всього із кількох осіб. Сьогодні ж кількість їхніх працівників нерідко сягає і кількох тисяч.

Однією з відмінностей вітчизняного та західного інжинірингу є змістове наповнення текстів відповідних угод. У колишньому СРСР такі договори складались із 1–2 сторінок, адже регулювання взаємовідносин між надавачем інжинірингових послуг та їхнім замовником здійснювалось централізовано адміністративним способом через систему державних стандартів. Цей досвід характерний зараз і для України. Західні ж інжинірингові контракти – це угоди на сотні і тисячі сторінок.

Західний інжиніринг від вітчизняного відрізняється також підходами до проведення робіт під час надання інжинірингових послуг. В економічно розвинутих країнах переважна більшість інжинірингових проектів реалізується за активної співпраці інжинірингових компаній та замовників інжинірингових послуг. Перші максимально відкриті на таку співпрацю. З іншого боку, замовники інжинірингових послуг мають право вимагати заміни персоналу виконавця, а також зміни умов виконання робіт. Натомість, як свідчить вивчення теорії і практики інжинірингу в Україні, для вітчизняних інжинірингових контрактів характерний зовсім інший рівень співпраці. Найчастіше замовники надають технічне завдання, через деякий період часу одержують від виконавця результат і здійснюють оплату. Відтак, здебільшого замовники не втручаються у діяльність виконавців під час реалізації інжинірингових проектів.

Управлінські рішення західними інжиніринговими компаніями приймаються на основі ґрунтовних техніко-економічних обґрунтувань. Такі підприємства зосереджують у своєму штаті фахівців-інтелектуалів, що спроможні формувати й впроваджувати різноманітні креативні проекти. В Україні ж рівень активності інжинірингових підприємств є невисоким, а проектні рішення здебільшого приймаються без належного техніко-економічного обґрунтування. Ще 20–30 років тому у цій сфері активно працювали академічні і галузеві інститути, які фактично сьогодні не працюють.

На високому рівні в економічно розвинутих країнах інжиніринговими підприємствами використовуються сучасні інструменти інтелектуалізації бізнесу, зокрема, захисту прав інтелектуальної власності, а комплекс відповідних робіт доволі часто є обов'язковою складовою інжинірингового контракту.

Діяльність інжинірингових підприємств в економічно розвинутих країнах базується на основі чітко врегульованого правового поля, що унеможливає або істотно зменшує можливість виникнення правових суперечностей. В Україні ж ситуація зовсім інша. Зокрема, слід наголосити на тому, що за часів СРСР у жодному енциклопедичному виданні не було наведено трактування поняття «інжиніринг». Це пов'язане в першу чергу із тим, що вітчизняна інженерна практика того часу використовувала свій власний понятійний апарат, який відрізнявся від світового. Зокрема, те, що у розвинутих країнах ототожнювалось з інжинірингом, в Україні в 80–90-ті роки називалось проектуванням, авторським наглядом, науково-дослідними розробками тощо. Станом на сьогодні ситуація не змінилась.

Інжинірингові компанії економічно розвинутих країн володіють надпотужним творчим і науково-технічним потенціалом, а також спроможні реалізувати інжинірингові проекти «під ключ». В Україні ж навіть не усі суб'єкти

підприємницької діяльності, які називають себе інжиніринговими, насправді є такими. Значна їхня частина спеціалізуються лише на наданні окремих послуг, що входять до складу інжинірингу.

Іноземні інжинірингові компанії мають сформовану потужну інформаційну базу щодо постачальників технологій та обладнання, а також субпідрядників і ліцензіарів, на високому рівні організовують проектне фінансування усіх необхідних робіт в межах інжинірингу, використовують дієві інструменти захисту комерційної таємниці, сучасне спеціалізоване програмне забезпечення, формують гнучкі організаційні структури управління інжиніринговими проектами, здійснюють за необхідності швидке формування проектних груп, використовують постійний моніторинг кожної стадії проекту, розвинену регламентну базу тощо.

Як слушно зауважує В. Мясников [5], в економічно розвинутих країнах інжинірингові компанії є з'єднувальною ланкою між конструкторським бюро і заводом. Перше обирає таку компанію та призначає її генпідрядником. Інжинірингова компанія розробляє технологію і обирає субпідрядника, який проектує споруду. Причому така споруда й уся інфраструктура проектується під конкретні технології, враховуючи розміщення технологічних ліній. В Україні ж проблема полягає у тому, що технології розробляє сам замовник – завод. І нечасто трапляється так, щоб це було зроблено на високому рівні. Справа у тому, що у більшості інженерів заводу немає фахових знань (а якщо вони є, то, здебільшого, застарілі) та відповідного досвіду. Відтак, такі технології нерідко містять значну кількість ручної праці, а також не відповідають сучасним досягненням НТП. Як наслідок, сьогодні практично усе вітчизняне машинобудування використовує технології 1950-х, 1960-х чи в кращому випадку 1970-х років.

Варто звернути увагу на те, що у радянські часи промисловість функціонувала за зовсім іншим неринковим принципом: розроблялась конструкторська документація і передавалась у численні на той час конструкторські бюро. У них на підставі такої документації створювались відповідні технології для серійного виробництва. На наступному етапі обирався проектний інститут, що проектував відповідно до технічного завдання споруду, цех, дільницю чи навіть увесь завод. На підприємстві, куди передавалось виробництво нового виробу, технологію впроваджували інститути, які її писали. На самих підприємствах набирались технологи, завданням яких було підтримання такої технології. Їхніми повноваженнями було внесення незначних змін у конструкторську документацію, які, однак, надалі також повинні були бути затверджені розробником. Результати досліджень свідчать, що вже згодом, на початку 90-х років ХХ ст., такий підхід до здійснення інжинірингу зазнав краху. Зокрема, практично усі галузеві технологічні інститути припинили своє існування або істотно занепади. Усі проектні розробки 1980-х років не були доведені до кінця і, тим більше, не були впроваджені у виробництво. Як наслідок, сьогодні в Україні на відміну від економічно розвинутих країн немає хоча б однієї інжинірингової компанії, яка за масштабами своєї діяльності і за асортиментом послуг може зрівнятися із західними, а за понад 20 років незалежності повноцінний ринок інжинірингу в нашій державі так і не сформувався.

В аналізованому контексті варто звернути увагу ще на одну важливу закономірність розвитку вітчизняного ринку інжинірингових послуг на відміну від іноземного: незважаючи на стрімкий розвиток інжинірингу в економічно розвинутих країнах світу, західні інжинірингові компанії активно в Україні не представлені. Навіть більше: у значній частині вітчизняних потенційних замовників інжинірингових послуг сформувалося негативне ставлення до таких суб'єктів. На одну із причин цього вказує у своїй праці С. Мішин [4, с. 41]. На його думку, протягом тривалого періоду часу західні інжинірингові компанії відносились до вітчизняного ринку як до другорядного, де потрібно не впроваджувати високі технології, а просто «вимивати» гроші. Очевидно, що це не єдина проблема. Огляд й узагальнення літературних джерел дає змогу зробити висновок про те, що іншими причинами низького рівня присутності західних інжинірингових компаній на вітчизняному ринку є: наявність значної кількості ДСТУ (зокрема і таких, актуальність яких в умовах сьогодення втрачена); суперечливість західноєвропейських та вітчизняних стандартів; низький рівень правового захисту інтересів надавачів інжинірингових послуг та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Вищенаведені положення дають змогу зробити висновок про існування значного досвіду іноземних інжинірингових компаній у сфері реалізації інжинірингових проектів, на відміну від вітчизняних. Те, що на Заході успішно використовується роками, в Україні тільки починає формуватись. Відтак, вітчизняний інжиніринговий бізнес має чималий резерв здобування міжнародного досвіду реалізації інжинірингових проектів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі повинні полягати у виявленні пріоритетних завдань розвитку вітчизняного інжинірингу на найближчу перспективу з урахуванням іноземного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закиров Е. Консалтинговый инжиниринг в Узбекистане: de facto / Е. Закиров // Технология и дизайн. – 2009. – № 1. – С. 31 – 33.
2. Караваев Е. П. Промышленные инвестиционные проекты. Теория и практика инжиниринга : [учебник] / Е. П. Караваев. – М. : МИСИС, 2001. – 216 с.
3. Кондратьев В. Даешь инжиниринг! Методология организации проектного бизнеса : [навч. посібник] / В. Кондратьев, В. Лоренц. – М. : Эксмо, 2007. – 446 с.
4. Мишин С. А. Инжиниринг. Россия 2012. Актуальные рекомендации / С. А. Мишин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mishin-s.ru/library/11eng.pdf>
5. Мясников В. Фиктивную модернизацию останавливают инжиниринговые компании / В. Мясников // Независимая газета. – 23.08.2013.
6. Офіційний сайт Конференції ООН з торгівлі та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctad.org>
7. Офіційний сайт Construction Industry Institute (CII) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.construction-institute.org>
8. Офіційний сайт Institute for Engineers Private Limited [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ieee.org>

9. Офіційний сайт AACE International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aacei.org>

10. Рыбец Д. В. Инжиниринг (инженерно-консультационные услуги) на мировом рынке / Д. В. Рыбец // Российский внешнеэкономический вестник. – 2011. – № 8. – С. 84 – 95.

11. Чуприн А. В. Методические основы проектного управления конкурентоспособностью инжинирингового предприятия : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством / А. В. Чуприн. – М., 2008. – 16 с.

REFERENCES

Chuprin, A. V. "Metodicheskie osnovy proektnogo upravleniia konkurentosposobnosti inzhiniringovogo predpriiatiia" [Methodological foundations of project management engineering enterprise competitiveness]. avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05, 2008.

Karavaev, E. P. Promyshlennye investitsionnye proekty. Teoriia i praktika inzhiniringa [Industrial investment projects. Theory and practice of engineering]. Moscow: MISIS, 2001.

Kondratyev, V., and Lorents, V. Daesh inzhiniring! Metodologiya organizatsii proektnogo biznesa [Give engineering! Methodology of the organization of the project business]. Moscow: Eksmo, 2007.

Mishin, S. A. "Inzhiniring. Rossiia 2012. Aktualnye rekomendatsii" [Engineering. Russia 2012 Actual recommendations]. <http://mishin-s.ru/library/11eng.pdf>

Miasnikov, V. "Fiktivnuiu modernizatsiiu ostanoviat inzhiniringovye kompanii" [Fictitious stop upgrading engineering companies]. Nezavisimaia gazeta, 2013.

Ofitsiinyi sait Konferentsii OON z torhivli ta rozvytku. <http://unctad.org>

Ofitsiinyi sait Construction Industry Institute (CII). <http://www.construction-institute.org>

Ofitsiinyi sait Institute for Engineers Private Limited. <http://www.ieee.org>

Ofitsiinyi sait AACE International. <http://www.aacei.org>

Rybets, D. V. "Inzhiniring (inzhenerno-konsultatsionnye uslugi) na mirovom rynke" [Engineering (engineering services) in the world market]. Rossiyskiy vneshneekonomicheskii vestnik, no. 8 (2011): 84-95.

Zakirov, E. "Konsaltingovyy inzhiniring v Uzbekistane: de facto" [Consulting engineering in Uzbekistan: de facto]. Tekhnologiya i dizayn, no. 1 (2009): 31-33.

————— ■

FACTOR MODEL OF THE SIGNIFICANT FACTORS IN THE MACRO ENVIRONMENT OF TOURISM ENTERPRISES

© 2014 KULIESHOVA N. V.

UDC 338.242

Kulieshova N. V.

Factor Model of the Significant Factors in the Macro Environment of Tourism Enterprises

The article is aimed at developing of a factor model based on significant factors in the macro environment of tourism enterprises. In the article the evaluation and analysis of the factors in the macro environment of tourism enterprises are conducted using the principal components method. The actuality of registration of the macroenvironment factors influences for the purpose of the effective operation of tourism enterprises is grounded. The main types of region's potentials are proposed, by which a reliable determination of the most influential factors in the macro environment can be facilitated, among them demographic, socio-economic, infrastructural (common and recreational), natural-ecological, historical and cultural factors. Using the correlation analysis a preliminary selection of the most influential factors in the macro environment is carried out. By using the principal components method the reduction of the influential factors in the macro environment is conducted and formation of the latent, principal components with the important elemental composition is grounded. Based on the calculated coefficient of the information content of the principal components, the interpretation with such content as «development of the material base of tourism», «paying capacity of the consumers», «marketing network of the tourist enterprises» is accomplished. With consideration for the obtained results a factor model of the significant factors in the macro environment with minimal loss of the information content was developed.

Keywords: tourism enterprise, macroenvironment factors model, correlation matrix, reduction, main components, information content

Pic.: 1. Tabl.: 4. Formulae: 2. Bibl.: 16.

Kuleshova Natalya V. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of Enterprise Economics and Management, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: kuleshova_@mai.ru

УДК 338.242

УДК 338.242

Кулешова Н. В. Факторная модель значимых факторов макросреды туристических предприятий

Целью статьи является разработка факторной модели значимых факторов макросреды туристического предприятия. В статье проводятся оценка и анализ факторов макросреды туристических предприятий с использованием метода главных компонент. Обоснована актуальность учета влияния факторов макросреды с целью эффективного функционирования туристических предприятий. Предложены основные виды потенциалов региона, с помощью которых проводится объективное определение наиболее влиятельных факторов макросреды, среди которых демографический, социально-экономический, инфраструктурный (общий и рекреационный), природно-экологический и историко-культурный. С использованием корреляционного анализа проводится предварительный выбор наиболее влиятельных факторов макросреды. С помощью метода главных компонент осуществляется редукция полученных влиятельных факторов макросреды и обобщается формирование латентных, главных компонент со значимым их элементным составом. На основании рассчитанного коэффициента информативности главных компонент осуществляется их интерпретация с таким содержанием, как «Развитие материально-технической базы туризма», «Платежеспособность потребителей», «Сбытовая сеть туристических предприятий». С учетом полученных результатов разработана факторная модель значимых факторов макросреды при минимальной потере информативности.

Ключевые слова: туристическое предприятие, макросреда, факторы, модель, корреляционная матрица, редукция, главные компоненты, информативность

Рис.: 1. Табл.: 4. Формул: 2. Библ.: 16.

Кулешова Наталья Вадимовна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономики предприятия и менеджмента, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнецца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: kuleshova_@mai.ru

Кулешова Н. В. Факторна модель значущих чинників макросередовища туристичних підприємств

Метою статті є розробка факторної моделі значущих чинників макросередовища туристичного підприємства. У статті проводяться оцінка та аналіз чинників макросередовища туристичних підприємств із використанням методу головних компонент. Обґрунтовано актуальність врахування впливу чинників макросередовища з метою ефективного функціонування туристичних підприємств. Запропоновано основні види потенціалів регіону, за допомогою яких проводиться об'єктивне визначення найвпливовіших чинників макросередовища, серед них демографічний, соціально-економічний, інфраструктурний (загальний і рекреаційний), природно-екологічний та історико-культурний. З використанням кореляційного аналізу проводиться попередній вибір найвагоміших чинників макросередовища. За допомогою методу головних компонент здійснюється редукція визначених найвагоміших чинників макросередовища та обґрунтовується формування латентних, головних компонент із значущим їх елементним складом. На підставі розрахованого коефіцієнту інформативності головних компонент здійснюється їх інтерпретація з таким змістом, як «Розвиток матеріально-технічної бази туризму», «Платоспроможність споживачів», «Збутова мережа туристичних підприємств». З урахуванням отриманих результатів розроблено факторну модель значущих чинників макросередовища при мінімальній втраті інформативності.

Ключові слова: туристичне підприємство, макросередовище, чинники, модель, кореляційна матриця, редукція, головні компоненти, інформативність

Рис.: 1. Табл.: 4. Формул: 2. Бібл.: 16.

Кулешова Наталя Вадимівна – кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: kuleshova_@mai.ru

Introduction. Effective functioning of domestic tourism enterprises depends on the degree of influence of factors of the marketing environment, including factors that are not controlled by them. A high level of variability, uncertainty and instability are the properties that are inherent to the factors of the macro environment. Today, leaders of local tourism enterprises should pay enough attention to the comprehensive analysis of macro environment factors to determine their elemental composition and overall impact. Neglect of this will result in the inability to timely adapt tourism activities to changing conditions that affect the loss of customers, loss of income and, consequently, lead to a complete withdrawal from the market of tourist enterprises.

Issues devoted to the study of macro environment factors of the tourist enterprises are covered in the works of well-known foreign and domestic scholars, namely F. Kotler, J. Bowen, J. Meykenz [1], J. K. Holloway [2], N. K. Moyiseyeva [3], O. M. Azarian [4], L. M. Shulgina [5] and others. However, the absence of a unified approach to the objective of forming in the literature, organizing quantitative indicators of macro environment and common methods for determining the most influential factors of macro environment complicate the evaluation of their impact on the tourism enterprises in order to develop an effective marketing strategy.

Therefore, the **aim** of the article is to develop a factor model of important agencies of the tourist enterprise macro environment.

The main material. Under macro environment of a tourist enterprise we mean a set of factors that shape the long-term profitability of tourism enterprises and carry out an indirect effect on its activity and the possibility of successful competition in the market [5].

According to the flowchart of the complex relationship models the formation of marketing strategy of tourism enterprises that was developed within [6] stage of identifying the factors of macro environment is presented by model 1.1, which aims to develop information on important factors macro environment and the degree of impact on the tourism business. Determination of influential factors of a tourist enterprise macro environment is proposed according to the developed algorithm, which is described in detail in [7]. As the objects of the study the regions of Ukraine were selected. This choice was made based on the assumption that tourism businesses operates within a specific region. Therefore the elemental composition of macro environment and its effect do not change both for the region and for the tourist business. The initial data for this analysis were the statistical parameters characterizing the demographic, socio-economic, infrastructural (general and recreational), natural and ecological, historical and cultural potential of the region for 2006–2010. [8–14]. Given study period is due to the possibility of comparison of statistical data both macroeconomic and tourism, which is associated with a change in the form of their presentation in subsequent periods. In addition, this period covers the behavior of statistical indicators during the global financial crisis and the gradual exit from it. As initial, generalized indicator of tourism in regions the volume of provided tourist services was selected (y), since this indicator reflects the level of tourism activity in the regions of Ukraine. Implementation of the model was performed using the package STATISTICA 7.0.

In the first stage, based on the analysis of literature and statistical sources [1–5] a large number of all factors potentials mentioned above have been analyzed. However, due to limited access to the quantitative and based on analysis of statistical sources 69 of those were selected that affect the change in the volume of tourism in the region. On the basis of this analysis the matrixes of input data for 2006–2010 were formed. On the next step a correlation matrix R_{yq_j} was calculated for 2006–2010 and indicators were selected the correlation of which with the initial y is significant and corresponds to a certain grading [15]. The analysis of these results allowed concluding that over the period 2006–2010 the impact of important factors is not sustainable. But still there is a steady group of factors that do not change their effect on the volume of tourism in the region over the period. Representatives of this group are: investment in fixed assets of hotels, foreign direct investment in hotels and other places of temporary stay, number of tourist enterprises that rendered services, spa and wellness facilities, number of beds in health resorts, the number of places in health camps, the number of sea and river ports, parks and nature reserves. Thus, according to the above results a matrix of the most important factors for each year was formed (Table 1).

At the stage of creation of evaluation model of important factors of tourist enterprises a reduction of the most important factors matrix was conducted to reduce the information space using the method of principal components. Formalized type of the model can be represented as follows [16, p. 349]:

$$F_r = \frac{1}{\lambda_r} (a_{1r} \times z_{1l} + a_{2r} \times z_{2l} + \dots + a_{mr} \times z_{lm}), \quad (1)$$

where $a_{1r}, a_{2r}, \dots, a_{mr}$ – elements of column r for the r principal component of factor load matrix A ;

$z_{1l}, z_{2l}, \dots, z_{lm}$ – standardized value of l index;

λ_r – the actual value of r principal component.

Note that the definition of the most important factors of macro environment was conducted separately for each period, starting in 2006 and ending with the year 2010 in order to identify significant factors for sustainable part of the macro environment. Application of principal component allowed reduction of the information space from 14 to 3 factors in 2006, from 16 to 3 factors in 2007 and 2008 and from 12 to 3 factors in 2009 and 2010. Reducing the information space to 3 factors was conducted on the basis of Kaiser and Cattell criteria. As an example, the number of factors for 2010 was determined by usage of Cattell's criterion based on the creation of a graph of a rock slide (Fig. 1).

In order to improve the structure of the obtained factors the inversion of matrixes of factor display Varimax and Biquartimax were applied and the main factors were formed within 2006–2010., significant elements of which are presented in Table 2.

In order to exercise a reasoned choice of important factors of macro environment of a tourist enterprise, we have analyzed the stability of the elements of the principal components over the 2006–2010 period, the results of which are shown in Table 3.

Table 1

The results of choosing the most important factors by the correlation matrix (R_{yq_j}) in 2006 – 2010

Group of factors	Content of indices	Conventional signs	Meaning R_{yq_j}
1	2	3	4
2006			
Demographic	Working population, people	x_1	0,45
	Index of the arrived foreign, people	x_2	0,91
	Index of the departed foreign, people	x_3	0,62
Social and Economic	Investments into main hotel capital, thousands hryvnjas	x_4	0,9
	Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay, thousands hryvnjas	x_5	0,9
Infrastructure	Number of tourist agencies, that provided services, unit	x_6	0,91
	Capacity of hotels, rooms	x_7	0,8
	Retail stalls of enterprises, units	x_8	0,4
	Resort and recreational places, units	x_9	0,73
	Resort and recreational places, units	x_9	0,73
	Number of beds in resort places, units	x_{10}	0,84
Nature and ecology	Number of rooms in resort camps for kids, units	x_{11}	0,64
	Number of sea and river ports, units	x_{12}	0,78
	Number of parks, units	x_{13}	0,79
	Natural reserves, units	x_{12}	0,76
2007			
Demographic	Population, people	x_1	0,52
	Working age population, people	x_2	0,49
	Index of the arrived foreign, people	x_3	0,63
	Index of the departed foreign, people	x_4	0,59
Social and economic	Average monthly pay, thousands hryvnjas	x_5	0,46
	Investments into main hotel capital, thousands hryvnjas	x_6	0,71
	Investments into main restaurant capital, thousands hryvnjas	x_7	0,84
	Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay, thousands hryvnjas	x_8	0,82
	Unemployment rate, %	x_9	-0,51
Infrastructure	Number of tourist agencies, that provided services, units	x_{10}	0,88
	Resort and recreational places, units	x_{11}	0,69
	Number of beds in resort places, units	x_{12}	0,77
	Number of rooms in resort camps for kids, units	x_{13}	0,60
	Number of sea and river ports, units	x_{14}	0,73
Nature and ecology	Number of parks, units	x_{15}	0,83
	Natural reserves, units	x_{16}	0,68
2008			
Demographic	Population, people	x_1	0,50
	Working age population, people	x_2	0,44
	Index of the arrived foreign, people	x_3	0,42
	Index of the departed foreign, people	x_4	0,41

End of table 1

1	2	3	4
Social and economic	Average monthly pay, thousands hryvnjas	x_5	0,44
	Investments into main hotel capital, thousands hryvnjas	x_6	0,74
	Investments into main restaurant capital, thousands hryvnjas	x_7	0,55
	Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay, thousands hryvnjas	x_8	0,88
	Unemployment rate, %	x_9	-0,61
Infrastructure	Number of tourist agencies, that provided services, units	x_{10}	0,84
	Resort and recreational places, units	x_{11}	0,64
	Resort and recreational places, units	x_{12}	0,75
	Number of rooms in resort camps for kids, units	x_{13}	0,57
	Number of sea and river ports, units	x_{14}	0,73
Nature and ecology	Number of parks, units	x_{15}	0,83
	Natural reserves, units	x_{16}	0,66
2009			
Demographic	Index of the arrived foreign, people	x_1	0,63
Social and economic	Investments into main hotel capital, thousands hryvnjas	x_2	0,80
	Investments into main restaurant capital, thousands hryvnjas	x_3	0,77
	Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay, thousands hryvnjas	x_4	0,63
	Unemployment rate, %	x_5	-0,43
2009 рік			
Infrastructure	Number of tourist agencies, that provided services, units	x_6	0,67
	Resort and recreational places, units	x_7	0,57
	Number of beds in resort places, units	x_8	0,80
	Number of rooms in resort camps for kids, units	x_9	0,50
	Number of sea and river ports, units	x_{10}	0,61
Nature and ecology	Number of parks, units	x_{11}	0,62
	Natural reserves, units	x_{12}	0,69
2010			
Social and economic	Average monthly pay, thousands hryvnjas	x_1	0,41
	Investments into main hotel capital, thousands hryvnjas	x_2	0,69
	Investments into main restaurant capital, thousands hryvnjas	x_3	0,81
	Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay, thousands hryvnjas	x_4	0,65
	Unemployment rate, %	x_5	-0,42
Infrastructure	Number of tourist agencies, that provided services, units	x_6	0,69
	Resort and recreational places, units	x_7	0,53
	Number of beds in resort places, units	x_8	0,78
	Number of rooms in resort camps for kids, units	x_9	0,44
	Number of sea and river ports, units	x_{10}	0,60
Nature and ecology	Number of parks, units	x_{11}	0,58
	Natural reserves, units	x_{12}	0,70

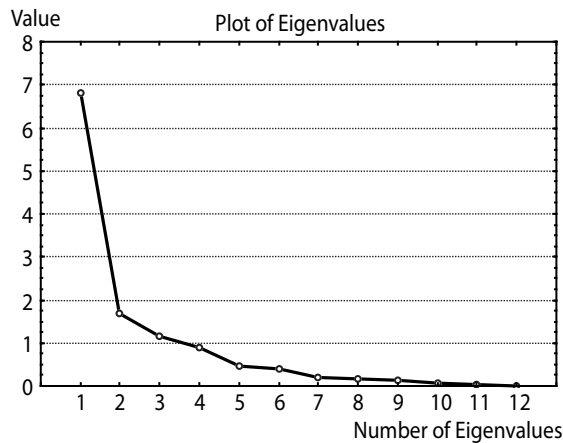

Fig. 1. The graph of a rock slide for determining the number of factors in 2010

Table 3 shows that during the studied period, the most common indicators of impact on the region's tourism businesses were investing in main capital of hotels and the number of tourist agencies rendering services. The second group of stable elements of principal components are indicators of foreign direct investment in hotels and other places of temporary residence, investment in fixed assets of restaurants, number of beds in resorts, amount of sea and river ports, nature reserves, unemployment rate, spa and wellness facilities. The third group, which also can be described as satisfactory stable the numbers of rooms in resort camps for kids and average monthly pay. Based on these parameters, we define the frequency of their manifestations for each year (Table 4).

Table 4 shows that a fairly complete composition of stable elements of principal components can be found in 2007 and 2010. In this regard, further study will be based on a factor model, built on 2010, containing the updated values

Table 2

Significant elemental composition of the main components within 2006–2010

Years	Factor	Significant elements of the main component	Factor load	General dispersion, explained by the factor, %
1	2	3	4	5
2006	F_1	Investments into main hotel capital	0,93	53,00
		Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay	0,93	
		Number of tourist agencies, that provided services, units	0,93	
		Hotels capacity	0,92	
		Number of beds in resort places	0,75	
		Number of sea and river ports	0,73	
		Number of parks	0,74	
		Natural reserves	0,82	
	F_2	Working age population	0,29	15,48
		Index of the arrived foreign	0,40	
		Index of the departed foreign	0,50	
	F_3	Retail stalls of enterprises	0,32	15,13
2007	F_1	Resort and recreational places	0,90	28,93
		Number of beds in resort places	0,85	
		Number of rooms in resort camps for kids	0,90	
		Number of sea and river ports (per 10 thousand km ²)	0,86	
	F_2	Investments into main hotel capital	0,27	27,58
		Investments into main restaurant capital	0,52	
		Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay	0,44	
		Number of tourist agencies, that provided services	0,45	
		Natural reserves	0,34	
	F_3	Population	-0,08	23,00
		Working age population	0,40	
		Average monthly pay	0,05	
		Unemployment rate	-0,20	

End of table 2

1	2	3	4	5
2008	F ₁	Investments into main hotel capital	0,72	42,5
		Investments into main restaurant capital	0,77	
		Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay	0,84	
		Number of tourist agencies, that provided services	0,73	
		Resort and recreational places	0,95	
	F ₂	Population	-0,01	22,01
		Average monthly pay	0,03	
		Unemployment rate	-0,39	
	F ₃	Natural reserves	0,61	12,87
2009	F ₁	Investments into main hotel capital	0,17	54,32
		Investments into main restaurant capital	0,41	
		Resort and recreational places	0,37	
		Number of beds in resort places	-0,18	
		Number of rooms in resort camps for kids	0,39	
		Natural reserves, units	0,70	
		Number of sea and river ports (per 10 thousand km ²)	0,97	
	F ₂	Unemployment rate	-0,87	15,61
	F ₃	Number of tourist agencies, that provided services	0,77	13,04
2010	F ₁	Investments into main hotel capital	0,90	55,58
		Investments into main restaurant capital	0,92	
		Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay	0,86	
		Resort and recreational places	0,88	
		Number of beds in resort places	0,91	
		Number of rooms in resort camps for kids	0,78	
		Number of sea and river ports	0,92	
		Number of parks	0,78	
	F ₂	Number of tourist agencies, that provided services	0,82	7,91
	F ₃	Average monthly pay	0,84	11,79

of quantitative and best match their elemental composition of the main component resistant to certain groups. The structure of the first major component includes a significant factor loading indicators such as investment in fixed assets of hotels and restaurants, foreign direct investment in hotels and other places of temporary stay, spa and wellness facilities, number of beds in resorts, number of rooms in kids resorts, the number of sea and river ports, the number of parks. All figures describe the situation and development of material and technical base of tourism. In this regard, F₁ will be called "Development of material and technical base of tourism." The second component (F₂) contains only one element with a significant load factor – the number of tourist agencies that provided services. Therefore, the correct name of the F₂ can be formulated as "a marketing network of travel products." The third component (F₃) consists of indicators characterizing the average monthly pay and unemployment of the population, which allows to interpret it as "Solvency of the population."

In order to justify ongoing interpretation of principal components the coefficient of informativeness (K_r) will be calculated by the formula [16, p. 358]:

$$K_r = \frac{\sum_j a_{jr}^2 \{W_2 - W_1\}}{\sum_{j=1}^m a_{jr}^2},$$

where a_{jr} is the load factor of r principal component;

W_2 is a subset of significant factor loading of principal component r ;

W_3 is a subset of important factor that does not participate in the formation of names of r principal component;

$\{W_2 - W_3\}$ is a subset of significant factor loading that is involved in the formation of names of r principal component.

Table 3

Resistance of elements of principal components over the 2006–2010 period

№	Indices	Frequency
1	Investments into main hotel capital, thousand hryvnjas	5
2	Number of tourist agencies, that provided services, units	5
3	Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay, thousands hryvnjas	4
4	Investments into main restaurant capital, thousands hryvnjas	4
5	Number of beds in resort places, units	4
6	Number of sea and river ports (per 10 thousand km ²), units	4
7	Natural reserves, units	4
8	Unemployment rate, %	4
9	Resort and recreational places, units	4
10	Number of rooms in resort camps for kids, units	3
11	Average monthly pay, thousands hryvnjas	3
12	Population, people	2
13	Number of parks, units	2
14	Retail stalls of enterprises, units	1
15	Index of the departed foreign, people	1
16	Index of the arrived foreign, people	1
17	Capacity of hotels, rooms	1
18	Working age population, people	1

Table 4

The frequency of the indices as the part of the main component for 2006–2010

Indices	Years				
	2006	2007	2008	2009	2010
Investments into main hotel capital, thousand hryvnjas	+	+	+	+	+
Number of tourist agencies, that provided services, units	+	+	+	+	+
Direct foreign investments into hotels and other places of temporary stay, thousands hryvnjas	+	+	+		+
Investments into main restaurant capital, thousands hryvnjas		+	+	+	+
Number of beds in resort places, units	+	+		+	+
Number of sea and river ports (per 10 thousand km ²), units	+	+		+	+
Natural reserves, units	+	+	+	+	
Unemployment rate, %		+	+	+	+
Resort and recreational places, units		+	+	+	+
Number of rooms in resort camps for kids, units		+		+	+
Average monthly pay, thousands hryvnjas		+	+		+
Amount	5	11	7	9	10

So, in our case, the coefficients of informativeness (K_r) for the first principal component (F_1):

$$K_1 = \frac{0,81 + 0,85 + 0,73 + 0,78 + 0,83 + 0,61 + 0,85 + 0,61}{0,08 + 0,81 + 0,85 + 0,73 + 0,13 + 0,05 + 0,78 + 0,83 + 0,61 + 0,85 + 0,61 + 0,34} = 0,82;$$

for the second principal component (F_2):

$$K_2 = \frac{0,68}{0,0018 + 0,015 + 0,074 + 0,0006 + 0,11 + 0,68 + 0,02 + 0,003 + 0,0025 + 0,00005 + 0,0023 + 0,05} = 0,75;$$

for the third principal component (F_3):

$$K_3 = \frac{0,71 + 0,53}{0,71 + 0,0003 + 0,01 + 0,01 + 0,53 + 0,03 + 0,03 + 0,003 + 0,07 + 0,01 + 0,01 + 0,0002} = 0,87.$$

The obtained values of coefficient of informativeness for each of the main components satisfy its boundary values 0,75–0,95, that indicate the reliability of the generated subsets of significant factor loading and validity of the names of the principal components that were previously defined.

Thus, according to the data in table 2, in 2010 the largest part of the total variance of end indices is explained by the main component F_1 – “Development of material and technical base of tourism.” Also a significant factor is the F_3 – “Solvency of consumers”, which plays a significant role in shaping the demand for tourist services. This result does not contradict the reality, because the development of quality recreational and general infrastructure attracts not only domestic tourists but also foreign, thereby increasing the total volume of services provided by travel companies and maintaining and increasing the financial capital of the region. Certainly, it is clear that with increasing incomes it becomes possible to buy holiday in tourist agencies, thereby increasing the volume of services of tourism enterprises regions. In third place in importance is the F_2 factor, which characterizes the distribution network of tourism products, which is the main representative of tour operators, travel agents that directly create the volume of tourist services.

Therefore, according to formula (1) the factor model of significant ICC factors for 2010 with minimal loss of information content, has the form:

$$F_1 = \frac{1}{6,80} \times (0,90 \times z_{20} + 0,92 \times z_{21} + 0,86 \times z_{22} + 0,88 \times z_{30} + 0,91 \times z_{31} + 0,78 \times z_{33} + 0,92 \times z_{35} + 0,78 \times z_{49});$$

$$F_2 = \frac{1}{1,69} \times (0,82 \times z_{25}); \quad (2)$$

$$F_3 = \frac{1}{1,14} \times (0,84 \times z_{13} + 0,73 \times z_{23}),$$

where z_{13} – standardized index of the average monthly pay;

z_{20} – standardized value of investment into the main capital of hotels;

z_{21} – standardized value of investments into the main capital of restaurants;

z_{22} – standardized value of foreign direct investment in hotels and other places of temporary residence;

z_{23} – standardized value of unemployment;

z_{25} – standardized value of the number of tourist enterprises that provided services;

z_{30} – standardized value of the number of resort and recreational facilities;

z_{31} – standardized value of number of beds in resorts;

z_{33} – standardized value of the number of rooms in kids camp resorts;

z_{35} – standardized value of the number of sea and river ports (per 10 thousand km²);

z_{49} – standardized value of the number of parks.

Conclusion. Consequently, the proposed factor model of important factors of the macro environment of tourist enterprise can be used when managers of tourist enterprises are making strategic marketing decisions, particularly in developing marketing strategies, given the cumulative effect of macro environment factors such as the development of material and technical base of tourism, solvency of the population, the state distribution network of tourism products. The results obtained by the model will be applied during the development of a simulation model implementing marketing strategy for tourism businesses in future.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство и туризм / Ф. Котлер, Дж. Боуен, Дж. Мейкенз; под ред. Р. Б. Ноздревой; [пер. с англ.]. – М.: ЮНИТИ, 2007. – 787 с.
2. Холловей Дж. К. Туристический бизнес / Дж. К. Холловей, Н. Тейлор; [пер. с 7-го англ. изд. Т. А. Черной, А. А. Кожевниковой]. – К.: Знання, 2007. – 798 с.
3. Моисеева Н. К. Стратегическое управление туристической фирмой: учебник / Н. К. Моисеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 208 с.
4. Аналіз комплексу маркетингу на міжнародному ринку туристичних послуг: монографія / [О. М. Азарян, Н. Л. Жукова, О. А. Іщенко, Г. О. Ворошилова]. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 135 с.
5. Шульгіна Л. М. Маркетинг підприємств туристичного бізнесу: монографія / Л. М. Шульгіна. – К.: КНТЕУ, 2005. – 579 с.
6. Полякова О. Ю. Модель оценки влияния факторов макросреды на деятельность туристического предприятия / О. Ю. Полякова, Н. В. Кулешова // Бизнес Информ. – 2009. – № 2 (2). – С. 84 – 88.
7. Полякова О. Ю. Концептуальна модель дослідження макросередовища туристичного підприємства / О. Ю. Полякова, Н. В. Кулешова // Сучасні та перспективні методи і моделі управління в економіці: монографія: у 2 ч. / За ред. д. е. н., проф. А. О. Єпіфанова. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – Ч. 1. – С. 137 – 146.
8. Статистична інформація // Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Туризм в Україні за 2006 рік: статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2007. – 184 с.
10. Туризм в Україні за 2007 рік: статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 221 с.
11. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні: статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 99 с.
12. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні: статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2011. – 99 с.
13. Готелі та інші місця для тимчасового проживання: статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 202 с.
14. Готелі та інші місця для тимчасового проживання: статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 204 с.

15. Марно В. Путеводитель по современной экономет-
рике / Вербик Марно; [пер с англ. В. А. Банникова; под науч.
ред. и предисл. С. А. Айвазяна]. – М. : Научная книга, 2008. –
616 с.

16. Сошникова Л. А. Многомерный статистический
анализ в экономике / Л. А. Сошникова, В. Н. Тамашевич. – М. :
ЮНИТИ-Дана, 1999. – 598 с.

REFERENCES

Azarian, O. M. et al. Analiz kompleksu marketynhu na
mizhnarodnomu rynku turystychnykh posluh [Analysis of the
marketing mix in the international tourism market]. Donetsk:
DonDUET, 2005.

Hoteli ta inshi mistsia dlia tymchasovoho prozhyvannia
[Hotels and other places of temporary residence]. Kyiv: Derzhavnyi
komitet statystyky Ukrainy, 2009.

Hoteli ta inshi mistsia dlia tymchasovoho prozhyvannia
[Hotels and other places of temporary residence]. Kyiv: Derzhavnyi
komitet statystyky Ukrainy, 2010.

Kotler, F., Bouen, Dzh., and Meykenz, Dzh. Gostepriimstvo i
turizm [Hospitality and tourism]. Moscow: YuNITI, 2007.

Khollovei, Dzh. K., and Teylor, N. Turisticheskii biznes [Travel
industry]. Kyiv: Znannia, 2007.

Moiseeva, N. K. Strategicheskoe upravlenie turisticheskoy
firmoy [Strategic management of the travel company]. Moscow:
Finansy i statistika, 2007.

Marno, V. Putevoditel po sovremennoy ekonometrike [Guide
to Modern Econometrics]. Moscow: Nauchnaia kniga, 2008.

Poliakova, O. Yu., and Kuleshova, N. V. "Model otsenki vliianiia
faktorov makrosredy na deiatelnost turisticheskogo predpriiatiia"

[The model estimates the impact on the macro factors of tourism
enterprises]. Biznes Inform, no. 2 (2) (2009): 84-88.

Poliakova, O. Yu., and Kulieshova, N. V. "Kontseptualna model
doslidzhennia makrosередovishcha turystychnoho pidpriemstva"
[A conceptual model of the macro tourism enterprises]. In Suchasni
ta perspektyvni metody i modeli upravlinnia v ekonomitsi, 137-146.
Sumy: UABS NBU, 2008.

Sanatarno-kurortne likuvannia, orhanizovanyi vidpochynok
ta turyzm v Ukraini [Spa treatment, organized recreation and tourism
in Ukraine]. Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2010.

Sanatarno-kurortne likuvannia, orhanizovanyi vidpochynok
ta turyzm v Ukraini [Spa treatment, organized recreation and tourism
in Ukraine]. Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2011.

Shulhina, L. M. Marketynh pidpriemstv turystychnoho
biznesu [Marketing companies of tourist business]. Kyiv: KNTEU,
2005.

"Statystychna informatsiia" [Statistical information].
Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Soshnikova, L. A., and Tamashevich, V. N. Mnogomernyy
statisticheskii analiz v ekonomike [Multivariate statistical analysis in
economics]. Moscow: YuNITI-Dana, 1999.

Turyzm v Ukraini za 2006 rik [Tourism in Ukraine in 2006].
Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2007.

Turyzm v Ukraini za 2007 rik [Tourism in Ukraine in 2007].
Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2008.

АЛГОРИТМ ПОСТРОЕНИЯ СБАЛАНСИРОВАННОГО БИЗНЕС-ПОРТФЕЛЯ ХОЛДИНГОВОЙ КОМПАНИИ

© 2014 ЛАЗАРЕВА М. Г.

УДК 334.758.4.:303.823-057.17

Лазарева М. Г.

Алгоритм построения сбалансированного бизнес-портфеля холдинговой компании

Целью статьи является построение алгоритма формирования сбалансированного портфеля бизнесов холдинга. Предложен алгоритм проведения процесса реструктуризации бизнес-портфеля с целью достижения его сбалансированности. В основе построения алгоритма лежит системный подход, охватывающий всесторонние исследования внешней и внутренней среды холдинга в их взаимном влиянии и взаимосвязи. Индикаторами сбалансированности выступают два базовых принципа структуры портфеля и сочетание доходности и устойчивости портфеля, в которых должны соблюдаться пропорции «золотого сечения». Предложено использование базовых стратегических и тактических критериев отбора и мониторинга бизнесов в бизнес-портфель холдинга. Тактические критерии помогают оценить возможности самих бизнесов, стратегические – возможности отрасли, в которой этот бизнес развивается. Разработан типовой набор критериев к основным и обеспечивающим бизнесам холдинга. В качестве тактических критериев предлагаются следующие: оборачиваемость запасов сырья; ритмичность продаж, оценивающая возможность производить периодические отчисления с оборота; наличие достаточной величины оборота; возможность монополизации (или завоевания большей доли рынка). Стратегические критерии предлагаются следующие: прибыльность отрасли; стабильность отрасли; низкий уровень риска в отрасли; экологическая чистота отрасли; перспективность отрасли. Предложен оригинальный набор критериев к обеспечивающим бизнесам внутри системы, на открытом рынке и общие критерии к обеспечивающим бизнесам. Предлагаемый набор критериев обеспечивает топ-менеджмент удобным и эффективным инструментом при построении и последующем мониторинге сбалансированного портфеля бизнесов. Представленный алгоритм был использован в практической деятельности корпорации «Укрподшипник». Поскольку каждый холдинг – уникальное образование, то предложенные алгоритм и критерии к бизнесам могут служить шаблоном для практического применения в каждом конкретном случае. Оригинальность предложенного подхода состоит в том, что автор обозначил границы сбалансированности, ограниченные пропорциями «золотого сечения»; предложенный алгоритм и критерии к основным и обеспечивающим бизнесам являются универсальными для любого состава бизнес-портфеля: от специализированных холдингов до диверсифицированных.

Ключевые слова: холдинговая компания, сбалансированный бизнес-портфель, динамическая устойчивость, пропорция «золотого сечения», критерии к основным бизнесам бизнес-портфеля, критерии к обеспечивающим бизнесам бизнес-портфеля

Табл.: 2. Библ.: 12.

Лазарева Марина Геннадиевна – кандидат экономических наук, докторант, кафедра управления персоналом и экономики труда, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)

Email: mglazareva@gmail.com

УДК 334.758.4.:303.823-057.17

UDC 334.758.4.:303.823-057.17

Лазарева М. Г. Алгоритм побудови збалансованого бізнес-портфеля холдингової компанії

Lazareva M. G. An Algorithm for Constructing a Balanced Business Portfolio of the Holding Company

Метою статті є побудова алгоритму формування збалансованого портфеля бізнесів холдингу. Запропоновано алгоритм проведення процесу реструктуризації бізнес-портфеля з метою досягнення його збалансованості. В основі побудови алгоритму є системний підхід, що охоплює всебічні дослідження зовнішнього і внутрішнього середовищ холдингу в їхньому взаємному впливі та взаємозв'язку. Індикаторами збалансованості виступають два базових принципи структури портфеля та поєднання прибутковості та стійкості портфеля, які повинні дотримуватися пропорції «золотого перетину». Запропоновано використання базових стратегічних і тактичних критеріїв відбору та моніторингу бізнесів у бізнес-портфель холдингу. Тактичні критерії допомагають оцінити можливості самих бізнесів, стратегічні – можливості галузі, в якій цей бізнес розвивається. Розроблено типовий набір критеріїв до основних і забезпечуючих бізнесів холдингу. В якості тактичних критеріїв пропонуються наступні: оборотність запасів сировини; ритмічність продажів, що оцінює можливість виробляти періодичні відрахування з обороту; наявність достатньої величини обороту; можливість монополізації (або завоювання більшої частки ринку). Стратегічні критерії пропонуються наступні: прибутковість галузі; стабільність галузі; низький рівень ризику в галузі; екологічна чистота галузі; перспективність галузі. Запропоновано оригінальний набір критеріїв до забезпечуючих бізнесів усередині системи, на відкритому ринку і загальні критерії до забезпечуючих бізнесів. Пропонований набір критеріїв забезпечує топ-менеджмент зручним і ефективним інструментом при побудові і наступному моніторингу

The purpose of this paper is the creation of an algorithm of a balanced portfolio of a holding business. We propose an algorithm of the process of restructuring the business portfolio in order to achieve its balance. The creation of an algorithm is based on a systematic approach involving a comprehensive study of external and internal environment of the holding in their mutual influence and relationships. Balance indicators serve two basic principles of portfolio structure and combination of profitability and sustainability of the portfolio, which must follow the proportion of «golden section». The use of the basic strategic and tactical selection criteria and monitoring businesses in the business portfolio holding was suggested. Tactical criteria help to assess the capabilities of the existing businesses, strategic – opportunities of the industry in which this business is growing. A typical set of criteria to the ground and providing businesses of the holding was developed. Tactical criteria include: raw materials inventory turnover; pace of sales that evaluates the opportunity to make periodic payments to the turnover; availability of sufficient quantities of turnover; the possibility of monopolization (or capture of a bigger share of the market). Strategic criteria include: the profitability of the industry; stability of the industry; low level of risk in the industry; environmental cleanliness industry; prospects of the industry. An original set of criteria to provide business within the system, on the open market and the general criteria to provide business. The proposed set of criteria provides top management convenient and effective tool in the construction and subsequent monitoring of a balanced portfolio of businesses. The algorithm was used in the practice of

збалансованого портфеля бізнесів. Представлений алгоритм було використано в практичній діяльності корпорації «Укрпідшипник». Оскільки кожен холдинг – унікальне утворення, то запропоновані алгоритм і критерії до бізнесів можуть слугувати шаблоном для практичного застосування в кожному конкретному випадку. Оригінальність запропонованого підходу полягає в тому, що автор позначив коридор збалансованості, що обмежений пропорціями «золотого перетину»; запропонований алгоритм і критерії до основних і забезпечуючих бізнесів є універсальними для будь-якого складу бізнес-портфеля: від спеціалізованих холдингів до диверсифікованих.

Ключові слова: холдингова компанія, збалансований бізнес-портфель, динамічна стійкість, пропорція «золотого перетину», критерії до основних бізнесів бізнес-портфеля, критерії до забезпечуючих бізнесів бізнес-портфеля

Табл.: 2. Бібл.: 12.

Лазарева Марина Геннадіївна – кандидат економічних наук, докторант, кафедра управління персоналом та економіки праці, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

Email: mglazareva@gmail.com

the corporation «Ukrpodshipnik.» Since each holding is a unique formation, the proposed algorithm and criteria for businesses can serve as a template for the practical application in each case. The originality of the approach lies in the fact that the author has outlined the boundaries of balance, the limited proportions of the «golden section»; the proposed algorithm and the basic criteria and providing businesses are universal for all of the business portfolio: from specialized holdings to diversified.

Keywords: holding company, a balanced business portfolio, dynamic stability, the proportion of the «golden section», the criteria for the main business of the business portfolio, the criteria to providing companies of business portfolio

Tabl.: 2. Bibl.: 12.

Lazareva Maryna G. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Personnel Management and Labour Economics, Donetsk national technical university (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

Email: mglazareva@gmail.com

Введение. Базовые элементы концепции управления динамической устойчивостью, основанной на стоимостном подходе, – оперативное управление стоимостью, обеспечивающее стабильность и стратегическое управление инвестиционной стоимостью, обеспечивающее развитие, требуют прежде всего создания сбалансированного бизнес-портфеля в холдинге. Сбалансированный портфель в холдинге предполагает оптимальное сочетание уровня доходности (желаемой собственником) в текущем и в долгосрочном периодах, заданного темпа роста (для достижения определенного размера группы компаний за определенный собственником период), определенного уровня риска и ликвидности.

Можно выделить следующие особенности портфелей бизнесов отечественных холдингов (выводы сделаны на основании анализа отечественных бизнес-групп, проведенного автором по данным ежегодного рейтинга ТОП-100, который проводится «Инвестгазетой»):

- 1) в состав портфелей входят бизнесы из разных отраслей (более 2-х отраслей);
- 2) в состав портфеля включаются предприятия разных размеров (генерирующие потоки в десятки тысяч гривен до сотен миллионов);
- 3) в разных бизнесах могут быть разные партнеры (холдинг в этом случае рассматривается для одного собственника, который имеет партнеров в разных бизнесах);
- 4) один, два предприятия (субхолдинга), входящие в портфель, создают большую долю стоимости (80 – 90 %);
- 5) большое количество предприятий разной организационно-правовой формы;
- 6) наличие предприятий, которые не генерируют стоимости и не являются венчурными (это могут быть второстепенные бизнесы для владельцев или непрофильные);
- 7) управление ведется, как правило, из одного центра;

- 8) обновление активов происходит в основном в профильных бизнесах, а второстепенные соответственно получают минимальное финансирование.

Анализ этих особенностей позволяет сделать вывод о практической необходимости для современных холдингов формирования сбалансированных портфелей, чтобы холдинги создавали стоимость, а не разрушали ее. Существует актуальная проблема систематизации процессов построения оптимальных портфелей бизнесов.

Анализ последних публикаций. Теоретические основы построения оптимальных портфелей бизнесов внесли такие ученые: Г. И. Ансофф [1], В. Г. Эшлей [2], Г. Минцберг, Б. Альстранд, Ж. Лампель [3], Л. Грэттон [4], Дж. Бакан [5] и другие. Изучению тонкостей портфельного анализа посвящены работы авторов: А. С. Стариковой, В. П. Колесникова [6], Х. М. Беспалюк, И. М. Илив [7], Н. Чухрай [8], И. А. Дмитриева [9], В. А. Уланова [10] и других.

А. С. Старикова, В. П. Колесников, К. М. Беспалюк и И. М. Илив рассматривают вопросы анализа продуктового бизнес-портфеля и формирования методов исследования бизнес-портфелей, таких как ABC-XYZ. Е. В. Шатилова в [11] предлагает процесс оптимизации портфеля бизнесов проводить с учетом заданного уровня риска и заданного уровня доходности направлений деятельности с целью обеспечения стратегической гибкости. Автор разбивает риски и уровень доходности на три категории каждый: допустимый, критический, катастрофический. Предлагает проводить процесс оптимизации в три этапа, которые включают: формирование бизнес-портфеля, установление уровней прибыльности и риска и сравнение их с фактическими данными, формирование множества новых бизнес-проектов.

П. П. Крылатков приводит базовый набор критериев отбора и выбора бизнесов в портфель [12]. Критерии отбора включают оценку соответствия видов бизнеса целям, технологиям, спросу и т. п. Критерии выбора ориентированы на сочетание доходности и риска.

Единого общепринятого подхода к формированию портфеля бизнесов и критериям к отбору бизнесов в портфель не существует. Возникает необходимость в обобщении существующих подходов и методов, составление некоторого алгоритма построения сбалансированного портфеля бизнесов в современных холдингах.

Целью статьи является построение алгоритма формирования сбалансированного портфеля бизнесов в холдинге.

Изложение основного материала. С точки зрения стратегического инвестора, холдинг создает портфель бизнесов для функционирования в долгосрочной перспективе, с позиций портфельного инвестора холдинг выбирает стратегию управления портфелем, предполагающую оптимальное сочетание риска, доходности и ликвидности в соответствии с предпочтениями собственника. В основу такой стратегии могут быть положены портфельные теории У. Шарпа, Г. Марковица, Дж. Тобина и других.

Будем считать бизнес-портфель сбалансированным при обязательном выполнении двух условий:

- портфель считается сбалансированным, если будет соблюдаться пропорция «золотого сечения» при оценке его структуры: 62 % : 38 %;
- портфель сочетает соотношение доходности и устойчивости (в данном случае, риска) также в пропорции «золотого сечения»: 62 % : 38 %.

Эти два критерия сбалансированности будут служить индикаторами при построении портфеля. Чем ближе будут пропорции к «золотому сечению», тем портфель будет ближе к сбалансированному, с нашей точки зрения.

Процесс построения сбалансированного портфеля бизнесов целесообразно проводить по следующему алгоритму.

1. Уточнение цели собственника.
2. Анализ общих мировых тенденций развития мировой экономической системы, оценка рисков.
3. Проведение макроэкономического анализа: определение общих тенденций развития хозяйства Украины на ближайший год, на пять лет, на десять лет, оценка рисков.
4. Исследование бизнес-среды: обзор финансово-промышленных групп с учетом существующих сфер рыночного влияния в регионе / стране, оценка рисков.
5. Отраслевой анализ: определение наиболее перспективных отраслей, в которых имеет смысл участвовать холдингу; выбор отраслей для входа.
6. Первичный выбор направлений венчурного инвестирования.
7. Первичный портфельный анализ: описание существующей ситуации бизнесов группы предприятий до построения сбалансированного портфеля, определение ограничений для разработки альтернатив развития бизнес-портфеля.
8. Измерение стоимости, которую генерирует существующий портфель бизнесов.
9. Определение величины транзакционных издержек при централизации ряда функций (передача предприятиями холдинга части своих функций на

уровень управляющей компании, создание общих центров обслуживания).

10. Измерение синергетического эффекта, создаваемого существующим портфелем.
11. Выделение основных обеспечивающих непрофильных бизнесов и фиксация ситуации с бизнес-портфелем «как есть», проверка структуры на соответствие золотой пропорции.
12. Подготовка отчета состояния портфеля, обсуждение отчета с собственником и уточнение целей.
13. Разработка критериев к основным бизнесам.
14. Создание критериев к обеспечивающим бизнесам (внутри системы, для работы на открытом рынке и общие критерии).
15. Разработка стратегии реструктуризации бизнес-портфеля: создание карты стратегических альтернатив с прогнозом развития бизнес-портфеля – в зависимости от скорости роста стоимости, эффекта синергии, величины транзакционных издержек и динамической устойчивости; определение коридора стабильности для базовых параметров динамической устойчивости холдинга.
16. Выбор базового сценария реструктуризации бизнес-портфеля.
17. Разбивка бизнес-портфеля на управляющие контуры для выполнения разработанной стратегии.
18. Декомпозиция базовых параметров и критериев (отбора и мониторинга бизнесов в бизнес-портфель) для контроля на уровне бизнесов.
19. Регулярный мониторинг динамической устойчивости бизнес-портфеля, его стоимости, эффекта синергии, величины транзакционных издержек, соответствия критериям. В случае отклонения от намеченного пути развития, принимать неотлагательные меры.

Из алгоритма видно, что процесс построения сбалансированного портфеля – достаточно трудоемкая процедура и требует значительного количества времени и привлечения высококвалифицированных специалистов.

Рассмотрим последовательно шаги предлагаемого алгоритма. Мы не будем уделять внимание вопросам, широко применяемым в практической деятельности, а сделаем акцент на новациях, предлагаемых автором. Сроки реализации конкретного этапа устанавливаются эмпирическим путем, отталкиваясь от исходной посылки, что все действия совершаются специалистами управляющей компании холдинга своими силами, без привлечения консалтинговых компаний. Общий цикл (при выполнении всех этапов) проведения реструктуризации, по нашим оценкам, в среднем составляет 4 – 6 месяцев.

Уточнение цели собственника является первым этапом реструктуризации портфеля. Необходимо получить представление о намерениях владельца и его предпочтениях: какого прироста стоимости бизнес-портфеля он хочет достичь, в каком объеме хочет получать доход и с какой периодичностью, в каких отраслях он видит присутствие холдинга, какой уровень риска для него приемлем.

После получения ориентиров можно приступать к анализу общих мировых тенденций и оценке рисков

(уровень мирового окружения). Анализ мирового окружения проводится с учетом перемещения капиталов, зон экономического и политического влияния, позиционирования Украины в мировом экономическом пространстве (выделение конкурентных преимуществ страны). Анализируются риски страны со стороны мировой экономической системы: формируется список возможностей и угроз, определяется вероятность наступления событий, разрабатываются базовые сценарии (не более трех) позиционирования страны на ближайший год, на пять, десять лет. Кроме того, определяются инновационные тенденции: новые технологии, новые отрасли, перспективные рынки.

При проведении макроэкономического анализа необходимо определить общие тенденции развития хозяйства Украины на ближайший год, на пять лет, на десять лет и провести оценку рисков внешней среды (уровень страны). Анализируются базовые параметры, оценивающие макроэкономическое окружение с позиций динамической устойчивости холдинга: курс гривны по отношению к доллару, ставки по 30-дневным межбанковским кредитам и др. Составляется прогноз каждого из параметров для каждого сценария позиционирования Украины. Определяется диапазон стабильности для каждого из параметров.

Следующий этап – исследование бизнес-среды. Проводится анализ бизнес-окружения: финансово-промышленных групп с учетом существующих сфер рыночного влияния в регионе / стране для оценки рисков и выявления степеней собственной свободы холдинга, т. е. определяются возможности и угрозы со стороны бизнес-групп. Оцениваются риски с вероятностью их наступления.

На пятом этапе проводится отраслевой анализ. Этот анализ целесообразно разбить на два блока: анализ отраслей, в которых у холдинга есть бизнесы, и анализ отраслей (с учетом результата анализа мировых тенденций и бизнес-окружения), которые могут быть потенциально интересными для участия в них холдинга (как для венчурных бизнесов, так и для создания интеграционных цепочек).

После этого проводится первичный выбор направлений венчурного инвестирования: определяется список потенциально интересных отраслей с прогнозом их развития. Как правило, проводится параллельно с предыдущим этапом.

После проведения анализа внешнего окружения холдинга, переходим к анализу его внутренней среды. Начинается этот этап с первичного портфельного анализа. На этом этапе целесообразно использовать известный инструментарий: матрицы BCG (рост – доля рынка), GE, жизненного цикла и SWOT-анализа холдинга. В результате первичного портфельного анализа получается список бизнесов с описанием конкурентных позиций и перспектив каждого из бизнесов. Аналитики объединяют полученные результаты на предыдущих этапах исследования: отраслевого анализа, анализа бизнес-окружения, общих тенденций развития мирового сообщества и экономики Украины и сопоставляют с результатами внутреннего анализа, после чего проводится расчет стоимости каждого из бизнесов, входящих в бизнес-портфель (методом свободных денежных потоков – FCF), и расчет стоимости холдинга в целом. Если в холдинге разработан единый стандарт учетной политики, автоматизированный и включающий

процесс консолидации управленческой отчетности, то эта процедура проходит достаточно быстро (до 1 месяца). Если такие стандарты отсутствуют, то можно производить расчеты с помощью таблиц Excel. Для этого необходимо заранее разработать финансовую модель холдинга, а в процессе проведения реструктуризации воспользоваться готовым инструментом.

Определяем величину транзакционных издержек на уровне холдинга и проводим анализ каждой значимой статьи затрат по определенному алгоритму (при этом происходит сравнение издержек внутри группы с аналогичными издержками за ее пределами).

На десятом этапе производится измерение синергетического эффекта, создаваемого существующим портфелем.

В соответствии со вторым принципом концепции управления динамической устойчивостью, основанной на стоимостном подходе, сочетание непрерывного и дискретного метода развития за счет использования комбинированной концепции управления портфелем бизнесов с учетом проведенного анализа и с учетом различного характера управленческих воздействий производим разделение портфеля бизнесов сначала на две группы: профильные и непрофильные. К профильным мы относим все бизнесы, которые будут входить в бизнес-портфель. К непрофильным будем относить бизнесы, которые не интересны собственнику, для них разрабатываются отдельные стратегии: их объединяют в пул и создают для них фонд. Затем разделяем профильные бизнесы на три блока: основные бизнесы, обеспечивающие бизнесы и венчурные бизнесы. К основным необходимо относить все бизнесы текущего портфеля, которые генерируют постоянные денежные потоки, к обеспечивающим относят бизнесы, которые обслуживают предприятия первого блока. Они включают все финансовые институты (кроме случаев, когда финансовый сектор является основным бизнесом): банк, страховую компанию, финансовую компанию и общие центры обслуживания (централизованную бухгалтерию, логистику и др.).

Следующим этапом является формирование критериев для отбора и дальнейшего мониторинга основных бизнесов в бизнес-портфель. Наличие критериев позволяет сфокусировать внимание собственников на достижении необходимого темпа роста стоимости портфеля бизнесов и обеспечивать необходимый уровень его динамической устойчивости. Предлагается две группы критериев – стратегические и тактические. Тактические критерии помогают оценить возможности самих бизнесов, стратегические – возможности отрасли, в которой этот бизнес развивается. Надо отметить, что критерии должны быть универсальными для предприятий разных отраслей, с различными производственными и финансовыми циклами, разными видами деятельности, поскольку прежде всего мы рассматриваем диверсифицированные холдинги (конгломераты).

В качестве тактических критериев предлагаются следующие типовые:

- оборачиваемость запасов сырья;
- ритмичность продаж, оценивающая возможность производить периодические отчисления с оборота;
- наличие достаточной величины оборота (денежной массы);

- возможность монополизации (или завоевания большей доли рынка).

Стратегические (типовые) критерии предлагаются следующие:

- прибыльность отрасли;
- стабильность отрасли;
- низкий уровень риска в отрасли;
- экологическая чистота отрасли;
- перспективность отрасли.

Каждый холдинг – уникальное образование, поэтому набор критериев в каждом бизнесе будет индивидуальным. Предложенный перечень критериев может служить базовым набором для анализа. Пример формирования критериев для основных бизнесов для корпорации «Укрподшипник» представлен в табл. 1.

Основная функция обеспечивающих бизнесов – поддержка необходимыми услугами высокого качества предприятий холдинга в полном объеме, то есть на первом месте – не доходность бизнеса, а обеспечение бесперебойной работы основных бизнесов (в определенной части финансовых услуг). Однако, при этом при низкой интенсивности загрузки операциями для холдинга, а также с целью диверсификации рисков необходимо принимать во внимание рыночную позицию конкретного обеспечивающего бизнеса. Для этих целей разработаны критерии для обеспечивающих бизнесов трех видов:

1. Критерии для обеспечивающих бизнесов внутри системы-холдинга:

1.1. Внутренний финансовый эффект.

Таблица 1

Соответствие основных бизнесов корпорации «Укрподшипник» критериям отбора и мониторинга в 2013 г.

Критерии \ Бизнес-направление	Солнечная энергетика	Ветряная энергетика	Девелопмент	Цветная металлургия	Машиностроение
1.1. Оборачиваемость запасов сырья не более 45 дней	X	X	–	X	–
1.2. Ритмичность продаж	X	X	–	X	X
1.3. Наличие достаточной величины оборота	X	X	–	X	X
1.4. Возможность монополизации	X	X	–	X	–
2.1. Прибыльность отрасли	X	X	X	X	X
2.2. Стабильность отрасли (наше конкурентное положение)	X	–	–	X	–
2.3. Низкий уровень риска в отрасли (операционная деятельность)	–	–	–	X	X
2.4. Экологическая чистота отрасли	X	X	X	–	–
2.5. Перспективность отрасли	X	X	X	X	X

Источник: Разработано автором на основании данных из его личных архивов, созданных во время работы в корпорации «Укрподшипник»

1.2. Удовлетворение потребности предприятий в профильных услугах.

2. Критерии для обеспечивающих бизнесов на открытом рынке:

- 2.1. Доходность деятельности.
- 2.2. Консервативная политика (уровень стратегического риска).
- 2.3. Конкурентное положение бизнеса (на текущий момент и в долгосрочной перспективе).
3. Общие критерии для обеспечивающих бизнесов:
 - 3.1. Гибкость / адаптивность к возникающим возможностям и угрозам (внутренняя, внешняя).
 - 3.2. Долгосрочная привлекательность.

Остановимся немного подробнее на этих критериях.

1. Критерии для обеспечивающих бизнесов внутри системы:

- 1.1. Внутренний финансовый эффект. Результат усилий по формированию синергетических эффектов обычно описывается тремя переменными: увеличением прибыли, снижением операционных расходов (издержек) и снижением потреб-

ности в инвестициях за счет внутреннего эффекта. Действительно, денежные ресурсы, которые уплачиваются предприятиями за оказание услуг, остаются в системе-холдинге, работают и приносят дополнительную прибыль, которая может использоваться для инвестирования производственных и торговых предприятий.

- 1.2. Удовлетворение потребностей предприятий в профильных услугах. Обеспечивающие бизнесы должны в полной мере быть способными оказывать максимально полный перечень профильных услуг, которые востребованы предприятиями холдинга. В идеале, потребности в профильных услугах должны быть замкнуты внутри системы, что обеспечивает конфиденциальность деятельности и сохранение денежных средств внутри системы. Однако в практической деятельности это не представляется возможным по всем видам услуг, так как финансовые учреждения имеют жесткие ограничения в отношении выдачи кредитов инсайдерам со стороны регу-

лирующих органов для диверсификации рисков. Оценивается экспертным путем.

2. Критерии для обеспечивающих бизнесов на открытом рынке (важны при низкой интенсивности загрузки операциями для холдинга). Если обеспечивающий бизнес недостаточно загружен операциями со стороны предприятий холдинга, то он должен предоставлять услуги на открытом рынке. Для оценки обеспечивающих бизнесов на открытом рынке предлагается использовать следующие критерии: доходность деятельности, уровень стратегического риска и конкурентное положение бизнеса.

3. Общие критерии для обеспечивающих бизнесов.

3.1. Гибкость / адаптивность к возникающим возможностям и угрозам. Данный критерий должен рассматриваться с позиций как внутренней, так и внешней среды. Внутренняя гибкость / адаптивность обеспечивающего бизнеса к возникающим возможностям и угрозам обеспечивается политической, административной или финансо-

вой поддержкой со стороны холдинга. С другой стороны, адекватно реагирующий на изменения внешней среды обеспечивающий бизнес создает тем самым конкурентные преимущества для холдинга. Механизмы реагирования разрабатываются в центре принятия решений управляющей компании.

3.2. Долгосрочная привлекательность. В долгосрочной перспективе обеспечивающий бизнес должен быть привлекательным с точки зрения приносимой экономии транзакционных издержек и обеспечения синергетического эффекта, а также доходности предоставления услуг на открытом рынке.

Примеры результатов оценки соответствия критериям обеспечивающих бизнесов корпорации «Укрподшипник» представлены в табл. 2:

Вывод. Обобщение и систематизация опыта построения оптимального портфеля бизнесов и их реструктуризации в теории и практике позволило сформировать

Таблица 2

Результаты оценки соответствия критериям обеспечивающих бизнесов корпорации «Укрподшипник» в 2013 г.

Группы критериев \ Бизнесы	Страховая компания		Финансовая компания	Банк
1. Критерии для обеспечивающих бизнесов внутри системы				
1.1. Формирование положительного эффекта синергии	+		+	+
1.2. Внутренний финансовый эффект	0,6		0,47	1,8
1.3. Удовлетворение потребностей предприятий в профильных услугах	-		+	-
2. Критерии для обеспечивающих бизнесов на открытом рынке				
2.1. Доходность деятельности	10–15%		5%	0,1–0,2% *
2.2. Консервативная политика (уровень стратегического риска)	+		+	+
2.3. Конкурентное положение бизнеса	На текущий момент слабое конкурентное положение		Слабое конкурентное положение	Входит в первые 50 столичных банков
3. Общие критерии для обеспечивающих бизнесов				
3.1. Гибкость / адаптивность к возникающим возможностям и угрозам	Внутренняя	+	+	+
	Внешняя	+	+	+
3.2. Долговременная привлекательность	+		+	+

Источник: Разработано автором на основании данных из его личных архивов, созданных во время работы в корпорации «Укрподшипник»

алгоритм создания сбалансированного портфеля бизнесов в холдинговой компании, который предусматривает ряд шагов, обеспечивающих реструктуризацию бизнес-портфеля с учетом факторов внешнего и внутреннего характера. Предложено использование базовых стратегических и тактических критериев отбора и мониторинга основных бизнесов в бизнес-портфель холдинга. Разработан базовый набор критериев к основным и обеспечивающим бизнесам. Предложен оригинальный набор критериев к обеспечивающим бизнесам внутри системы, на открытом рынке и общие критерии к обеспечивающим бизнесам.

Предлагаемый набор критериев обеспечивает топ-менеджмент удобным и эффективным инструментом при построении сбалансированного портфеля бизнесов. Разработанный алгоритм расширяет возможности проведения реструктуризации портфелей в современных украинских холдингах и имеет весомую практическую значимость. Алгоритм и набор критериев могут служить основой для дальнейшей систематизации методов проведения реструктуризации портфелей бизнесов диверсифицированных холдингов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ansoff H. I. The State of Practice in Planning Systems // Sloan Management Review. – 1977. – № 1. – P. 1 – 24.
2. Ashley W. G. Toward an Appreciation of Collective Strategy // Academy of Management Review. – 1984. – № 9(3). – P. 526 – 533.
3. Минцберг Г. Стратегическое сафари: Экскурсия по дебрям стратегического менеджмента / Г. Минцберг, Б. Аль-странд, Ж. Лампель; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Паблшер, 2013. – 367 с. (Серия «СКОЛКОВО»).
4. Грэттон Л. Живая стратегия: как поместить людей в центр решения корпоративных задач / [пер. с англ.]. – Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2003. – 288 с.
5. Бакан Дж. Корпорация: патологическая погоня за прибылью / Дж. Бакан; [пер. с англ.]. – М.: Вильямс, 2007. – 288 с.
6. Старикова А. С., Колесников В. П. Методы анализа бизнес-портфеля компании [Электронный режим]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/17_APSN_2009/Economics/48064.doc.htm
7. Беспалюк Х. М., Ілів І. М. Комплексне дослідження бізнес-портфеля приладобудівного підприємства // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 53 – 63.
8. Чухрай Н. Інноваційна діяльність в управлінні бізнес-портфелем приладобудівного підприємства / Н. Чухрай, Х. М. Беспалюк // Прометей: регіональний зб. наук. праць з економіки. – 2008. – Вип. 1 (25). – С. 85 – 92.
9. Дмитрієв І. А. Формування та оцінювання бізнес-портфеля підприємств автомобільного транспорту: [монографія] / І. А. Дмитрієв, І. А. Касатонова. – Харків: ХНАДУ, 2010. – 152 с.
10. Уланов В. Л. Современные тенденции реструктуризации отечественных компаний / В. Л. Уланов // ЭКО. – 2010. – № 10. – С. 136 – 145.
11. Шатілова О. В. Модель формування бізнес-портфеля підприємства в контексті забезпечення стратегічної гнучкості / О. В. Шатілова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 1. – С. 345 – 349.
12. Крылатков П. П. Метод реструктуризации диверсифицированного бизнес-портфеля предприятия в пространстве риск-доходности / П. П. Крылатков // Вестник УрФУ. Серия «Экономика и управление». – 2011. – № 1. – С. 14 – 24.

REFERENCES

- Ansoff, H. I. "The State of Practice in Planning Systems" Sloan Management Review, no. 1 (1977): 1-24.
- Ashley, W. G. "Toward an Appreciation of Collective Strategy" Academy of Management Review, no. 9 (3) (1984): 526-533.
- Bakan, Dzh. Korporatsiia: patologicheskaiia pogonia za pribyliu [Corporation: the pathological pursuit of profit]. Moscow: Vilams, 2007.
- Bespaliuk, Kh. M., and Iliv, I. M. "Kompleksne doslidzhennia biznes-portfelii prykladobudivnoho pidpriemstva" [Complex research business portfolio instrument company]. Marketynh i menezhment innovatsii, no. 1 (2012): 53-63.
- Chukhrai, N., and Bespaliuk, Kh. M. "Innovatsiina diialnist v upravlinni biznes-portfelem prykladobudivnoho pidpriemstva" [Innovation activities in managing the business portfolio instrument company]. Prometei, no. 1 (25) (2008): 85-92.
- Dmytriiev, I. A., and Kasatonova, I. A. Formuvannia ta otsiniuvannia biznes-portfelii pidpriemstv avtomobilnoho transportu [Formulation and evaluation of business portfolio companies of automobiles]. Kharkiv: KhNADU, 2010.
- Gretton, L. Zhivaia strategiia: kak pomestit liudey v tsentr resheniia korporativnykh zadach [Living Strategy: how to put people at the center of corporate decision tasks]. Dnepropetrovsk: Balans-Klub, 2003.
- Krylatkov, P. P. "Metod restrukturyzatsii diversifitsirovannogo biznes-portfelii predpriiatiia v prostranstve risk-dokhodnosti" [The method of restructuring a diversified business portfolio in the enterprise space, the risk-return]. Vestnik UrFU. Seriiia «Ekonomika i upravlenie», no. 1 (2011): 14-24.
- Mintsberg, G., Alstrand, B., and Lampel, Zh. Strategicheskoe safari: Ekskursiia po debriam strategicheskogo menedzhmenta [Strategic safari tour of the wilds of strategic management]. Moscow: Alpina Pablisher, 2013.
- Shatilova, O. V. "Model formuvannia biznes-portfelii pidpriemstva v konteksti zabezpechennia stratehichnoi hnuch-kosti" [Model portfolio formation business enterprise in the context of strategic flexibility]. Biznes Inform, no. 1 (2014): 345-349.
- Starikova, A. S., and Kolesnikov, V. P. "Metody analiza biznes-portfelii kompanii" [Methods of analysis of the company's business portfolio]. http://www.rusnauka.com/17_APSN_2009/Economics/48064.doc.htm
- Ulanov, V. L. "Sovremennye tendentsii restrukturyzatsii otechestvennykh kompaniy" [Modern trends in the restructuring of domestic companies]. EKO, no. 10 (2010): 136-145.

ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЧИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ НА ОСНОВІ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ

© 2014 МАНЖУРА О. В.

УДК 338.431:984

Манжура О. В.

Потенціал розвитку виробничих сільськогосподарських кооперативів на основі бізнес-планування

Проведено оцінку показників стану і динаміки особистих селянських господарств в Україні: частка господарств, які утримують худобу та птицю, які мають у приватній власності сільськогосподарську техніку; питома вага площ земельних ділянок, якими володіють господарства, призначених для ведення особистого і товарного сільськогосподарського виробництва. Зроблено висновок про високу ділову активність особистих селянських господарств і наявність значного потенціалу розвитку виробничих сільськогосподарських кооперативів. Проведено аналіз розподілення особистих селянських господарств за регіонами України, встановлено його нормальний характер, виявлено регіони із низькою, середньою і великою кількістю господарств. Визначено ключові фактори створення сільськогосподарського виробничого кооперативу та його успішної роботи. Запропоновано два етапи бізнес-планування розвитку сільськогосподарського виробничого кооперативу. На першому етапі визначаються мета створення, бізнес-потенціал, операційна діяльність, фінансові витрати, джерела фінансування. У разі позитивного висновку проводиться деталізоване техніко-економічне обґрунтування: опис господарської діяльності, ринкові дослідження і план їх проведення, план організаційної діяльності, технічний та операційний план, фінансовий план.

Ключові слова: виробничий сільськогосподарський кооператив, бізнес-планування, потенціал, розвиток

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 11.

Манжура Олександр Васильович – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора, Полтавський кооперативний технікум (вул. Леніна, 9/17, Полтава, 36000, Україна)

Email: manzhura11@ukr.net

УДК 338.431:984

UDC 338.431:984

Манжура А. В. Потенциал развития производственных сельскохозяйственных кооперативов на основе бизнес-планирования

Проведена оценка показателей состояния и динамики личных крестьянских хозяйств в Украине: доля хозяйств, содержащих скот и птицу, имеющих в частной собственности сельскохозяйственную технику; удельный вес площадей земельных участков, которыми владеют хозяйства, предназначенных для ведения личного и товарного сельскохозяйственного производства. Сделан вывод о высокой деловой активности личных крестьянских хозяйств и наличии значительного потенциала развития производственных сельскохозяйственных кооперативов. Проведен анализ распределения личных крестьянских хозяйств по регионам Украины, установлен его нормальный характер, выявлены регионы с низким, средним и большим количеством хозяйств. Определены ключевые факторы создания сельскохозяйственного производственного кооператива и его успешной работы. Предложены два этапа бизнес-планирования в сельскохозяйственном производственном кооперативе. На первом этапе определяются цель создания, бизнес-потенциал, операционная деятельность, финансовые расходы, источники финансирования. В случае положительного вывода проводится детализированное технико-экономическое обоснование: описание хозяйственной деятельности, рыночные исследования и план их проведения, план организационной деятельности, технический и операционный план, финансовый план.

Ключевые слова: производственный сельскохозяйственный кооператив, бизнес-планирование, потенциал, развитие

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 11.

Манжура Александр Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, заместитель директора, Полтавский кооперативный техникум (ул. Ленина, 9/17, Полтава, 36000, Украина)

Email: manzhura11@ukr.net

Manzhura O. V. Potential for the Development of Productive Agricultural Cooperatives on the Basis of Business Planning

The evaluation of status indices and dynamics of personal peasant farms in Ukraine was made: the proportion of households containing cattle and poultry, with privately owned agricultural equipment; the proportion of the area of land owned by the farms intended for personal and commercial farming. It was concluded that there is a high business activity of personal peasant farms and significant potential for development of production of agricultural cooperatives. The analysis of the distribution of personal peasant farms in regions of Ukraine was conducted, its normal character was established, and regions with low, medium, and large number of farms were identified. The key factors of creating an agricultural production cooperative, and its success were identified. Two stages of business planning in the agricultural production cooperative were proposed. At the first stage, the purpose of creation, the potential business, operations, financial costs, sources of financing are determined. In case of the positive conclusion, a detailed feasibility study is carried out: description of the business activities, market research and a plan for their implementation, management plan, technical and operational plan, financial plan.

Keywords: productive agricultural cooperative, business planning, potential, development

Pic.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 11.

Manzhura Oleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Director, Poltava Co-operative College (vul. Lenina, 9/17, Poltava, 36000, Ukraine)

Email: manzhura11@ukr.net

Вступ. Продовольча безпека, яка визначається широким спектром взаємозалежних індикаторів [1], є важливою складовою економічної безпеки держави, і агропромисловий комплекс (АПК) відіграє важливу роль в її формуванні [2]. Циган Р. М., Кравченко А. О. справедливо вважають широке застосування інновацій найбільш дієвим і ефективним засобом вирішення соціально-економічних завдань АПК [3]. Значний потенціал розвитку аграрного сектора несуть також у собі конкурентоспроможні споживчі і сільськогосподарські кооперативи [4]. Зростання виробництва сільськогосподарської продукції Одінцов О. М. пов'язує з формуванням агропромислових кластерів [5]. Він пропонує типову модель агропромислового кластера, яка передбачає добровільне об'єднання сільськогосподарських виробників з підприємствами з постачання засобів виробництва, переробної і харчової промисловості, каналів збуту і споживачів, освіти, науки і влади, що сприятиме привабливості аграрного підприємництва [6]. Кооперативні структури на селі представлені сільськогосподарськими виробничими та обслуговуючими кооперативами, потенціал яких на сьогодні реалізується недостатньо через брак ресурсів для кредитування [7], обмежені можливості проведення інвестиційної діяльності тощо [8]. Однак значною мірою вказані вади обумовлені недосконалим організаційним забезпеченням.

Метою статті є обґрунтування напрямів зміцнення потенціалу розвитку виробничих сільськогосподарських кооперативів на основі бізнес-планування.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарський виробничий кооператив – це юридична особа, утворена шляхом об'єднання фізичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов'язкової трудової участі у процесі виробництва [9]. Протягом 2003 – 1 півріччя 2014 р. їх чисельність в Україні скоротилася із 1224 до 1074 одиниць. Таким чином, сільськогосподарський виробничий кооператив як організаційно-правова форма господарювання є не чисельною і такою, що втрачає привабливість.

У сільських населених пунктах України членам домогосподарств відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства» (ОСГ). Станом на 1 січня 2014 р. зареєстровано 4241,6 тис. ОСГ, що на 60,2 тис. ОСГ, або на 1,4 %, менше рівня минулого року (табл. 1).

Більшість із них (близько 72 %) мають високу активність, оскільки утримують худобу та птицю. Частка ОСГ, яка має у приватній власності сільськогосподарську техніку, зросла із 6,44 % до 7,16 %, що розцінюється позитивно. Площа земельних ділянок, якими володіють ОСГ, у 2014 р. незначно скоротилася і склала 6445,8 тис. га проти 6501,0 тис. га у 2013 р. З цієї площі для ведення особистого селянського господарства використовується близько 42 %, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва – близько 43 % (у тому числі більше десятої частини здано в оренду).

Таблиця 1

Показники стану і динаміки особистих селянських господарств (побудовано за даними [10])

Показник	Од. виміру	Станом на		Приріст	
		01.01.2013	01.01.2014	Абсолютний	Темп приросту, %
Загальна кількість господарств, з них	Тис. од.	4301,8	4241,6	-60,2	-1,40
утримують худобу та птицю	Тис. од.	3111,9	3044,7	-67,2	-2,16
	%	72,34	71,78	-0,56	
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	Тис. од.	277,2	303,5	26,3	9,49
	%	6,44	7,16	0,71	
Площа земельних ділянок, у тому числі за призначенням	Тис. га	6501	6445,8	-55,2	-0,85
для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	Тис. га	828,7	820,7	-8	-0,97
для ведення особистого селянського господарства	Тис. га	2717,1	2692	-25,1	-0,92
	%	41,80	41,76	-0,03	
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	Тис. га	2884,1	2858	-26,1	-0,90
	%	44,36	44,34	-0,02	
з них узятих в оренду	Тис. га	337,3	318,1	-19,2	-5,69
	%	11,70	11,13	-0,56	
Чисельність худоби					
великої рогатої худоби	тис. голів	2566,8	2519,7		
у т. ч. корів	тис. голів	1655,5	1624,7		
свиней	тис. голів	3031,3	3049,0		

На рис. 1 наведено **розподілення** особистих селянських господарств за регіонами України, яке має нормальний характер. У найбільшій кількості регіонів (8) чисельність ОСГ знаходиться в інтервалі від 150 до 200 тис. од. Це Волинська, Чернігівська, Чернівецька, Дніпропетровська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Житомирська області. Найбільшу чисельність ОСГ (більше 250 тис. од.) мають Вінницька, Львівська, Івано-Франківська області (рис. 2), найменшу – АР Крим і Луганська область (менше 50 тис. од.).

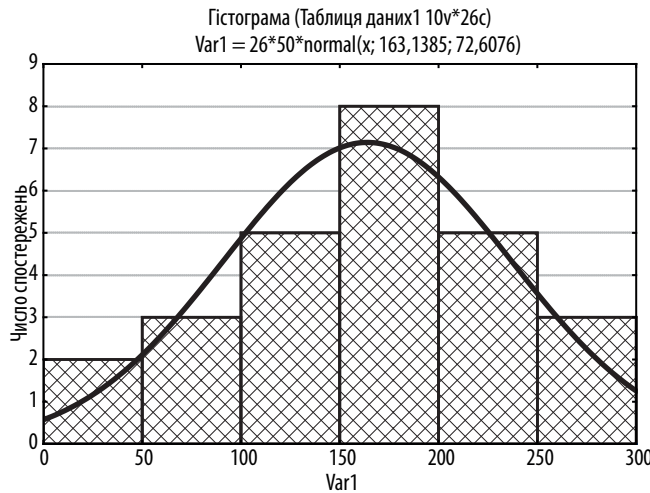

Рис. 1. Розподілення особистих селянських господарств за регіонами на 1 січня 2014 р., тис. од.
(побудовано за даними [10])

Отже, в Україні створено сприятливі умови для перетворення ОСГ на сільськогосподарські кооперативи на основі виробничих груп, які створюються для координування виробничої діяльності задля збільшення обсягу виробництва певного виду продукції.

Селяни оцінюють ефективність спільного вирощування певних сортів сільськогосподарських культур чи певних порід тварин за визначених обсягів виробництва. У разі згоди домовленість формалізується у формі договору, який підписується членами кооперативу [11, с. 43]. Стороною угоди можуть бути покупці сільськогосподарської продукції, які зобов'язуються купити вирощений врожай чи вирощену худобу, при цьому вони можуть надавати насіння, авансувати роботу, надавати технічну допомогу, навчальні чи інші послуги на підтримку селян.

Виробничі сільськогосподарські виробництва можуть створюватися з невеликою кількістю засновників із незначним капіталом і розвиватися поетапно, що дозволяє селянам набути впевненості і відчуття себе власниками. Зі збільшенням обсягу інвестиції виробничий сільськогосподарський кооператив отримує важливість збільшити обсяг своєї діяльності.

Власний капітал сільськогосподарського виробничого кооперативу – це вартість належних йому на правах власності грошових коштів, майна, нематеріальних та інших активів, що забезпечують умови збереження й відтворення капіталу, а також працевлаштування, отримання

доходів і соціальних послуг членами кооперативу. Інвестиції сільськогосподарського виробничого кооперативу – це вкладення особистого і спільного капіталу членів кооперативу, здійснені в його виробничо-господарську, невиробничу та іншу діяльність з метою збереження і збільшення капіталу, отримання запланованого фінансового результату або соціального ефекту. Особливостями інвестиційної діяльності сільськогосподарського виробничого кооперативу є такі: інвесторами виступають лише члени кооперативу, які здійснюють основні й додаткові пайові внески і входять до складу його учасників; інвестиційна діяльність сільськогосподарських виробничих кооперативів здійснюється на основі власності фізичних осіб, а основою її розширення є прямі інвестиції учасників або їх реінвестиції; основними джерелами інвестицій є амортизація, прибуток та залучені кошти.

Основними етапами розвитку виробничих сільськогосподарських кооперативів є такі: визначення можливостей скорочення витрат, збільшення сукупного доходу, зменшення ризику, на який наражаються члени кооперативу; виконання базового аналізу та збирання загальної інформації по конкретних можливостях; виконання спрощеного техніко-економічного обґрунтування простих пропозицій, які надають уявлення про те, як кооператив збирається скористатися наявними комерційними можливостями, і чому селяни, діючи як кооператив, одержать більші вигоди. Обговорення з селянами дозволяє проаналізувати слушність ідеї створення кооперативу, заручитися їх підтримкою і підготувати план дій зі створення та розвитку кооперативу.

Схему простого техніко-економічного обґрунтування наведено в табл. 2. Якщо за результатами простого техніко-економічного обґрунтування зроблено висновки про доцільність створення виробничого сільськогосподарського кооперативу, готується його докладний бізнес-план.

Він має містити докладну інформацію стосовно засад роботи кооперативу, продукції і робіт, порядку управління і фінансування. План має бути реалістичним, здійсненним і зрозумілим кожному члену кооперативу (табл. 3).

Затвердженню бізнес-плану кооперативу має передувати роз'яснення членам кооперативу цілей і вигод від його створення, визначення можливостей стосовно закупівлі і збуту. Всі члени кооперативу мають бути добре й повністю ознайомлені з бізнес-планом, а також із небезпекою виникнення конфліктів інтересів.

Налаштування на створення кооперативу і роботу в його складі може бути оформлено у колективному договорі майбутніх членів кооперативу, який визначатиме обсяги закупівлі селянами необхідних їм матеріалів, обсяги продажу виробленої ними продукції, яка відповідатиме встановленим специфікаціям і стандартам.

Укладання договорів із членами кооперативу формалізує їх зобов'язання користуватися послугами кооперативу, здійснювати контроль за його роботою тощо. Воно є вкрай важливим, оскільки відсутність зобов'язань з боку членів кооперативу призводить до ризику конфлікту інтересів, який підриває конкурентні позиції кооперативу.

Статут кооперативу є основним правовим документом, що регулює його діяльність. У статуті визначаються:

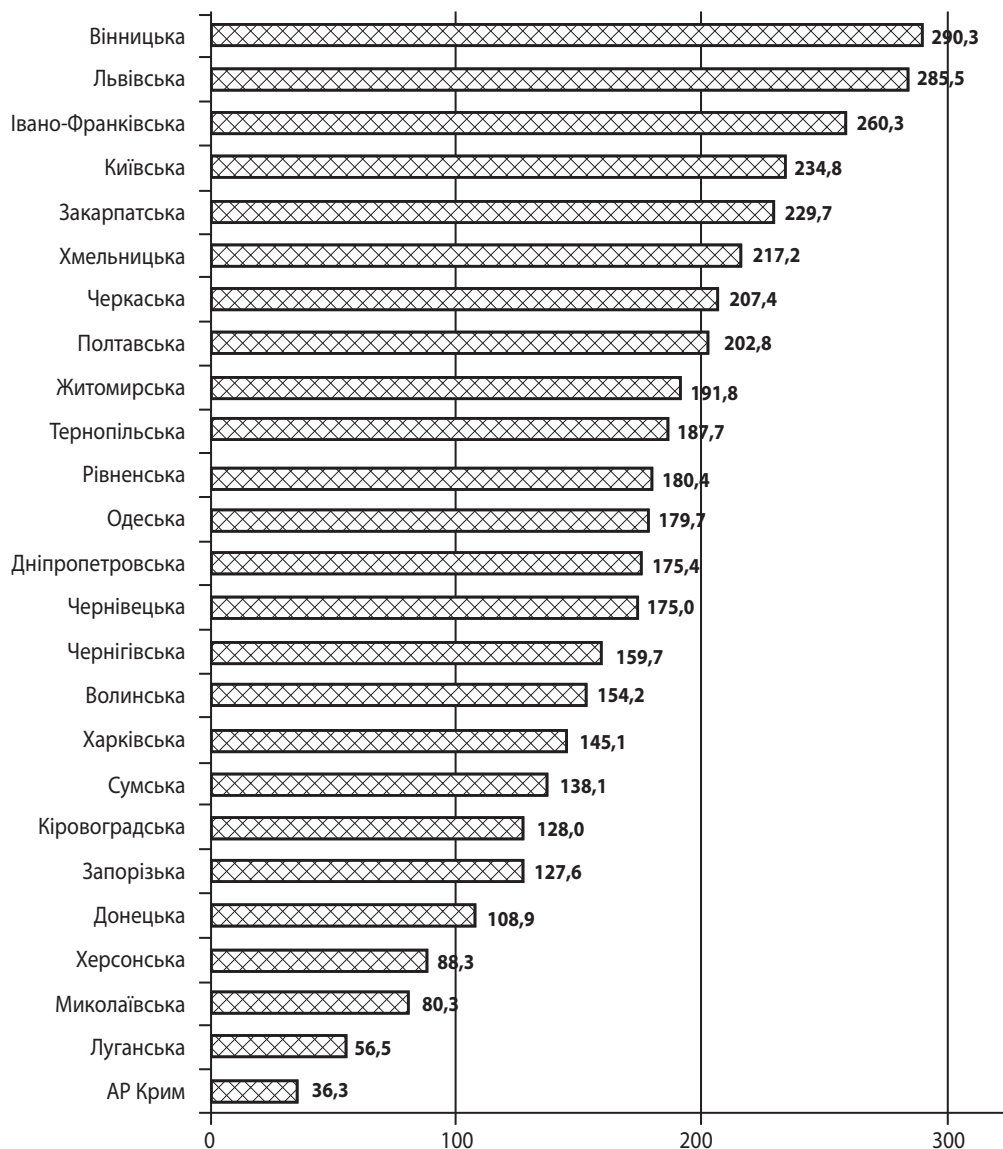

Рис. 2. Чисельність особистих селянських господарств за регіонами на 1 січня 2014 р., тис. од.
(побудовано за даними [10])

Таблиця 2

Схема простого техніко-економічного обґрунтування створення виробничого сільськогосподарського кооперативу (власна розробка)

Складові	Параметри, що визначаються
Мета створення	Спільні потреби селян – потенційних членів кооперативу, його продукції та послуг
Бізнес-потенціал	Потенційні ринки збуту, потенційні споживачі/клієнти кооперативу; їх обстеження з метою оцінки потенційної чисельності і товарообігу; потенційні конкуренти кооперативу
Операційна діяльність	Структура операційної діяльності та управління кооперативом; правила, за якими члени кооперативу будуть зобов'язані купувати матеріали, споживати послуги чи постачати продукцію згідно із встановленою специфікацією
Фінансові витрати	Розмір витрат: початкових і поточних, їх деталізація на необхідне обладнання, виробничі та інші потужності, персонал тощо
Джерела фінансування	Можливі варіанти фінансування та пов'язані з ними витрати, потреба у початковому фінансуванні з боку виробників (членів кооперативу) та з інших джерел

Таблиця 3

Схема деталізованого техніко-економічного обґрунтування створення виробничого сільськогосподарського кооперативу (власна розробка)

Складові	Параметри, що визначаються
<i>Вступ і загальна інформація</i>	- назва, адреса і номер телефону кооперативу; ПІБ і номери телефонів голови (виконавчого директора); - стислий опис господарської діяльності та основних цілей
<i>Опис господарської діяльності</i>	- мета створення кооперативу, типи членства, організаційно-правова форма, товари та/або послуги, що пропонуються кооперативом; - опис поточного стану галузі, перспектив розвитку, нові види продукції, наявні тенденції, що впливають на ситуацію в галузі; - опис продукції і послуг, визначення їх унікальності і відмінностей від конкурентів; - стратегія, до якої планує вдатися кооператив для забезпечення безперебійного постачання своєї продукції
<i>Ринкові дослідження і план їх проведення</i>	- потенційні споживачі, обсяг і тенденції ринку; аналіз ситуації з конкуренцією, оцінка обсягів збуту і частки ринку; - стратегії діяльності з питань контролю якості, ціноутворення, тактики продажів, політики обслуговування клієнтів, реклами і просування на ринок
<i>План організаційної діяльності</i>	Власність та управління, роль правління, голови (виконавчого директора), схема організаційної структури, посадові обов'язки працівників, потреба у навчанні і послугах із професійної підтримки; оцінка витрат на задоволення цих потреб
<i>Технічний та операційний план</i>	- обсяг збуту продукції, необхідний для виведення кооперативу на рівень беззбитковості; - місце здійснення господарської діяльності; - місце розташування виробничих потужностей; - потреба в обладнанні; - аналіз потенційних ризиків
<i>Фінансовий план</i>	прогнози доходів і витрат, грошових потоків, обсягів фінансування, одержаних з різних джерел; обґрунтування цих прогнозів

найменування кооперативу та його місцезнаходження; предмет і мета діяльності; порядок вступу до кооперативу і виходу з нього; порядок визначення розміру та порядок внесення вступного внеску і паю; склад засновників кооперативу; права і обов'язки членів кооперативу; органи управління, порядок їх формування і компетенція; формування неподільного та інших фондів; форми трудової участі та оплати праці членів виробничого кооперативу та форми господарської участі членів обслуговуючого кооперативу; розподіл доходів кооперативу; співвідношення між кооперативними виплатами і виплатами на паї; умови реорганізації та ліквідації кооперативу.

Висновки.

Оцінка показників стану і динаміки особистих селянських господарств в Україні дозволила встановити наявність сприятливих передумов для розвитку виробничих сільськогосподарських кооперативів, які демонструють високу ділову активність, а саме: значна частка господарств, які утримують худобу та птицю, які мають у приватній власності сільськогосподарську техніку. Близько 85 % площ земельних ділянок, якими володіють господарства, у рівних частках призначена для ведення особистого і товарного сільськогосподарського виробництва. Розподілення особистих селянських господарств за областями України має нормальний характер, що переконує у вірності отриманого висновку у регіональному розрізі.

Ключовим рушійним фактором для створення сільськогосподарського виробничого кооперативу є наявність

вигоди від співпраці селян, обумовленої існуванням чітких ринкових та господарських можливостей, а успіх роботи визначається серйозним налаштуванням виробників на створення кооперативу і роботу в його складі.

На першому етапі створення сільськогосподарського виробничого кооперативу потребує простого техніко-економічного обґрунтування (мета створення, бізнес-потенціал, операційна діяльність, фінансові витрати, джерела фінансування). У разі позитивного висновку проводиться деталізоване техніко-економічне обґрунтування: опис господарської діяльності, ринкові дослідження і план їх проведення, план організаційної діяльності, технічний та операційний план, фінансовий план.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування напрямів розвитку сільськогосподарських кооперативів в умовах інтеграції до ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

- Голікова К. П. Індикатори продовольчої безпеки як критерії ефективності розвитку агропродовольчої сфери держави / К. П. Голікова // Бізнес Інформ. – 2013. – №4. – С. 212 – 215.
- Калетнік Г. М. Місце і роль продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки України / Г. М. Калетнік, Г. О. Пчелянська // Бізнес Інформ. – 2014. – №2. – С. 30 – 34.
- Циган Р. М. Основні умови розвитку агропромислового комплексу України на інноваційній основі / Р. М. Циган, А. О. Кравченко // Бізнес Інформ. – 2013. – №5. – С. 184 – 188.

4. Тягунова Н. М. Чинники, що визначають конкурентні стратегії торговельних підприємств споживчої кооперації / Н. М. Тягунова // Бізнес Інформ. – 2013. – №8. – С. 199 – 203.

5. Одінцов О. М. Методичні основи виявлення полюсів розвитку і точок зростання як передумов формування агропромислових кластерів / О. М. Одінцов // Бізнес Інформ. – 2013. – №3. – С. 177 – 182.

6. Одінцов М. М. Методологія формування ефективних форм просторової диверсифікації агропромислового виробництва / М. М. Одінцов // Бізнес Інформ. – 2013. – №2. – С. 135 – 139.

7. Кудінов А. С. Кредитне обслуговування сільськогосподарських кооперативів: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / А. С. Кудінов; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки» УААН. – К., 2007. – 20 с.

8. Ролінський О. В. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських виробничих кооперативів: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.02 / О. В. Ролінський; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки» УААН. – К., 2005. – 19 с.

9. Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004: затверджено Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN10242.html

10. Особисті селянські господарства в Україні станом на 1 січня 2014 року / Експрес-випуск Державної служби статистики України 19.03.2014 р. 102/0/06.3вн-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Маркетингові організації виробників сільськогосподарської продукції. Досвід країн ЄС, порядок створення і діяльності в Україні: Практичний посібник / Кол. авт. – К.: Аграрна освіта, 2011. – 54 с.

REFERENCES

Holikova, K. P. "Indykatory prodovolchoi bezpeky iak kryterii efektyvnosti rozvytku ahroprodovolchoi sfery derzhavy" [Indicators of food security as performance criteria of agri areas of the state]. Biznes Inform, no. 4 (2013): 212-215.

Kaletnik, H. M., and Pchelianska, H. O. "Mistse i rol prodovolchoi bezpeky u formuvanni ekonomichnoi bezpeky Ukrainy" [Place and role of food security in shaping economic security of Ukraine]. Biznes Inform, no. 2 (2014): 30-34.

Kudinov, A. S. "Kredytne obsluhovuvannia silskohospodarskykh kooperatyviv" [Credit maintenance of agricultural cooperatives]. avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08, 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2004). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN10242.html

Marketynhovi orhanizatsii vyrobnykiv silskohospodarskoi produktsii. Dosvid krain IES, poriadok stvorennia i diialnosti v Ukraini [Marketing of agricultural products. The experience of the EU, the order of creation and activity in Ukraine]. Kyiv: Ahrarna osvita, 2011.

Odintsov, M. M. "Metodolohiia formuvannia efektyvnykh form prostorovoi dyversyfikatsii ahropromyslovoho vyrobnytstva" [Methodology for developing effective forms of spatial diversification of agricultural production]. Biznes Inform, no. 2 (2013): 135-139.

"Osobysti selianski hospodarstva v Ukraini stanom na 1 sichnia 2014 roku" [Personal farms in Ukraine as of 1 January 2014]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Odintsov, O. M. "Metodychni osnovy vyvchennia poliuv rozvytku i tochk zrostantia iak peredumov formuvannia ahropromyslovykh klasteriv" [Methodical bases identify poles of development and growth points as prerequisites of agricultural clusters]. Biznes Inform, no. 3 (2013): 177-182.

Rolynskiy, O. V. "Investytsiina diialnist silskohospodarskykh vyrobnychykh kooperatyviv" [The investment activity of agricultural production cooperatives]. avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.02.02, 2005.

Tsyhan, R. M., and Kravchenko, A. O. "Osnovni umovy rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy na innovatsiinii osnovi" [The main conditions for the development of agriculture of Ukraine on the basis of innovation]. Biznes Inform, no. 5 (2013): 184-188.

Tiahunova, N. M. "Chynnyky, shcho vyznachaiut konkurentni stratehii torhovelnykh pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii" [Factors that determine the competitive strategies of commercial enterprises of consumer cooperatives]. Biznes Inform, no. 8 (2013): 199-203.

ДІЛОВОДСТВО ЯК СКЛАДОВА ІНФРАСТРУКТУРИ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ

© 2014 ПІДДУБНА Л. В.

УДК 651

Піддубна Л. В.

Діловодство як складова інфраструктури електронного бізнесу

Мета статті полягає у аналізі сучасних тенденцій розвитку діловодства як складової інфраструктури електронного бізнесу, а також обґрунтуванні потреби у впровадженні інформаційних систем і технологій в організацію документообігу суб'єктів господарювання. Систематизуючи і узагальнюючи наукові доробки вчених та фахівців, були проаналізовані властивості інформаційних систем, які використовуються для автоматизації документоорієнтованих бізнес-потреб суб'єктів господарювання; розглянуті недоліки чинної нормативно-правової бази, що регулює процеси електронного діловодства в Україні; висвітлені необхідні і достатні умови впровадження електронних документів; деталізовані основні вимоги щодо електронних документів, призначених для довгочасного зберігання. Базуючись на нормативно-правовій базі, шляхом компаративного порівняння були опрацьовані поняття «електронного діловодства» та «електронного документообігу»; визначені поняття «електронний цифровий підпис» та «електронний документ». Запропоновано напрями для розбудови різноманітних сфер інфраструктури електронного бізнесу: e-Government, e-Health, e-Learning, e-Commerce тощо. Обґрунтовано доцільність запровадження комплексу технічних регламентів, які гарантують створення IT-фундаменту для розбудови інфраструктури електронного бізнесу та забезпечення якості послуг.

Ключові слова: діловодство, електронний документообіг, електронний документ, електронний цифровий підпис, інформаційна система, електронний бізнес

Бібл.: 16.

Піддубна Лідія Валеріївна – кандидат філософських наук, доцент, кафедра економіко-математичних методів та інформаційних технологій, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі (пров. Плетньовський, буд. 5., Харків, 61003, Україна)

Email: lidp@mail.ru

УДК 651

UDC 651

Поддубная Л. В. Делопроизводство как компонент инфраструктуры электронного бизнеса

Целью статьи является анализ современных тенденций развития делопроизводства как компонента инфраструктуры электронного бизнеса, а также обоснование потребности во внедрении информационных систем и технологий в организацию документооборота субъектов хозяйствования. Систематизируя и обобщая научные достижения ученых и специалистов, были проанализированы свойства информационных систем, использующихся для автоматизации документоориентированных бизнес-потребностей субъектов хозяйствования; рассмотрены недостатки действующей нормативно-правовой базы, регулирующей процессы электронного делопроизводства на Украине; освещены необходимые и достаточные условия внедрения электронных документов; детализированы основные требования к электронным документам, предназначенным для пожизненного хранения. Основываясь на нормативно-правовой базе, путем компаративного сравнения были проработаны понятия «электронного делопроизводства» и «электронного документооборота»; определены понятия «электронная цифровая подпись» и «электронный документ». Предложены направления для развития различных сфер инфраструктуры электронного бизнеса: e-Government, e-Health, e-Learning, e-Commerce и др. Обоснована целесообразность внедрения комплекса технических регламентов, гарантирующих создание IT-фундамента для развития инфраструктуры электронного бизнеса и обеспечения качества услуг.

Ключевые слова: делопроизводство, электронный документооборот, электронный документ, электронная цифровая подпись, информационная система, электронный бизнес

Библ.: 16.

Поддубная Лидия Валерьевна – кандидат философских наук, доцент, кафедра экономико-математических методов и информационных технологий, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, д. 5, Харьков, 61003, Украина)

Email: lidp@mail.ru

Piddubna L. V. Paperwork as a Component of E-business Infrastructure

The aim of the article is to analyze the current trends in records management as a component of e-business infrastructure, as well as justification for the need for the implementation of information systems and technology in the organization of documents of business entities. Systematizing and summarizing the scientific achievements of scientists and specialists the features of information systems that are used to automate document-business needs of business entities were analyzed; the shortcomings of the current regulatory framework which regulates the electronic records management processes in Ukraine; the necessary and sufficient conditions for the introduction of electronic documents were covered; the basic requirements for the electronic documents intended for the storage for life were detailed. Based on the regulatory and law framework, by relative comparisons the concepts of «electronic document management» and «electronic document» were elaborated; the concepts of «digital signature» and «electronic document» were defined. The directions for the development of various spheres of e-business infrastructure were suggested: e-Government, e-Health, e-Learning, e-Commerce, and others. Expediency of implementation of the technical regulations to ensure the establishment of IT-foundation for the development of e-business infrastructure was grounded and the quality of services was assured.

Keywords: records management, electronic document management, electronic document, electronic signature, information system, e-business

Bibl.: 16.

Piddubna Lida V. – Candidate of Sciences (Philosophy), Associate Professor, Department of Mathematical Methods and Information Technology, Kharkov Institute of Finance Ukrainian State University of Finance and International Trade (prov. Pletnovsky, bud. 5, Kharkov, 61003, Ukraine)

Email: lidp@mail.ru

Вступ. Трансформаційні зміни, які відбуваються в інформаційному суспільстві, призвели до того, що не залишилося жодної галузі знань та сфер діяльності, де б не використовувалась комп'ютерна, комунікаційна та оргтехніка. Активно використовується вона і у діловодстві, сприяючи становленню електронних систем діловодства й документообігу як вирішальних чинників успішної діяльності суб'єктів господарювання, факторів розбудови й імplementованих бізнес-процесів. Формування повноцінної національної системи діловодства, що відбувається зараз в Україні, може стати одним із перших кроків в організації інфраструктури електронного бізнесу.

У сучасних установах, підприємствах, організаціях незалежно від форм власності процеси діловодства стають вагомим складовою управлінської діяльності, пов'язаної з інформаційним обміном між суб'єктами та об'єктами управління. Слід зауважити, що 60 %, а в окремих випадках – до 80 % робочого часу, працівники управлінського апарату витрачають на складання, погодження, опрацювання документів та інформації, яка міститься в них. Основний зміст роботи вагомим частини працівників сфери управління, таких як економісти, бухгалтери, секретарі, оператори, кадровики, менеджери, складає саме робота з документами, їх аналіз і опрацювання. Підвищення продуктивності праці цих працівників досягається насамперед за рахунок впровадження у діловодство засобів автоматизації і комп'ютеризації, що у свою чергу потребує однорідності форм документів і такої розробки технології опрацювання документів, щоб подібні операції були зосереджені в одному місці. Постійне зростання обсягів інформації, яка використовується для прийняття управлінських рішень, призводить до необхідності вживання інтегрованих систем електронного документообігу. Традиційні методи роботи з документами стають нерезультативними, частка інформації втрачається. Так, наприклад, за даними компанії Delphi, 15 % паперових документів губляться назавжди, і для їх пошуку співробітники витрачають до 30 % свого робочого часу. Використання техніки у процесах діловодства також потребує суттєвих змін системи документації, фіксування, архівації, обробки та передачі інформації.

Метою публікації є аналіз сучасних тенденцій розвитку діловодства як складової інфраструктури електронного бізнесу, а також обґрунтування потреби у впровадженні інформаційних систем і технологій в організацію документообігу суб'єктів господарювання.

Надзвичайно **актуальними** стають питання автоматизації діловодства як невід'ємної складової електронного бізнесу та впровадження в Україні електронного діловодства та документообігу, про що свідчить значна кількість публікацій вітчизняних вчених і фахівців, зокрема М. Величківич, Н. Мітрофан і Н. Кунанець [7], О. Костюк [10], А. Мелашенко і О. Скарлат [11], О. Перевозчикова [12], В. Писаренко [13], Н. Пронь [14], С. Сельченкова [15], С. Теленик і В. Хмелюк [16] та багато інших. Ці питання набувають вагомим політичної та економічної ваги у зв'язку з поширенням впливу інформаційно-комунікаційних технологій на суспільні відносини, розбудовою систем електронних платежів, електронної торгівлі, управління, бізнесу тощо.

Одним з перших дослідив проблеми автоматизованої обробки і зберігання інформації у безпаперовому машин-

ному уявленні, підкресливши необхідність застосовування комп'ютерних мереж, корпоративних та розподілених баз даних, видатний український вчений, академік В. Глушков у роботі «Основы безбумажной информатики» [8].

Відкриття радикального впливу витрат з діловодства на розвиток бізнес-процесів належить Нобелівському лауреату 1991 р. Рональду Гаррі Коузу (США), який вважав, що «вартість укладання і виконання контрактів та утримання організацій» становить значну частину загальних ресурсів економіки [9]. На думку вченого, існування фірм, різних корпоративних об'єднань, варіантів контрактів і навіть структура фінансової системи залежить від урахування таких організаційних витрат на укладання угод. Поєднуючи різні типи витрат на організаційну діяльність, Р. Коуз запропонував шлях до комплексного аналізу інститутів економічної системи, довівши, що багато економічних законів не мають реального значення при нульових витратах з діловодства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційні технології значно спрощують і прискорюють роботу з документами. Для автоматизації документоорієнтованих бізнес-процесів на підприємстві розроблені та представлені на ринку програмного забезпечення такі класи інформаційних систем як системи автоматизації діловодства й документообігу (САД); системи управління документами (СУД); системи електронного документообігу (СЕД); системи автоматизації ділових процесів (САДП).

Інформаційні системи, які використовуються для автоматизації документоорієнтованих бізнес-потреб підприємств, є розподіленими у комунікаційному середовищі, масштабованими, відкритими, модульними, складними за архітектурою, інформаційною структурою та ґрунтуються на відповідних стандартах і специфікаціях мов моделювання бізнес-процесів. Масштабованість дає можливість системі нарощувати кількість користувачів. Складна архітектура системи з можливістю паралельного виконання різних операцій сприяє підтримці взаємодії розподілених платформ для роботи з документами в територіально розподілених структурних підрозділах підприємства, а також зменшенню часу руху документів і підвищенню оперативності їх опрацювання. В системі для централізованого зберігання документів і виключення можливості дублювання інформації передбачена єдина база документної інформації з ефективною системою пошуку. Розвинена система звітності за статусами та атрибутами документів, що покращує контроль за процесами документообігу. Модульність дозволяє користувачам системи впроваджувати не відразу усі її компоненти, а тільки ті, що потрібні для безпосередньої роботи. Відкритий інтерфейс є резервом системи для її можливої подальшої розробки та інтеграції з іншими розподіленими системами. На нашу думку, у майбутньому навряд чи знайдеться компанія-розробник, яка зможе запропонувати системи, що задовольняють усім вимогам до систем управління бізнес-процесами розподілених інформаційно-комунікаційних систем. Хоча сьогодні вже є ефективні рішення, які забезпечать основні можливості по запровадженню, реалізації, підтримці та оптимізації, що можна застосовувати разом з такими технологіями як автоматизація ділових процесів і діловодства, управління ресурсами підприємства тощо.

У багатьох сферах діяльності – бізнесу (від англ. «business» – справа, спеціальність) розвиток інформаційних систем діловодства та документообігу базується на Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг». За 11 років існування цього Закону електронний документообіг, як взаємодія електронних документів та самі ці документи, так і не увійшли у повсякденну практику взаємодії держави, бізнесу та громадян. При наявності на ринку розробників програмного забезпечення великої кількості комплексних програмних рішень щодо систем електронного діловодства та документообігу жоден центральний орган виконавчої влади сьогодні не має 100 % електронного документообігу або публічно доступного плану стосовно його впровадження. В Україні не має єдиного «простору координат», в якому можливо створювати необхідні для управління державою і бізнесом інформаційно-аналітичні системи [11].

Подання інформації та довіра до неї є базовими складовими електронного бізнесу будь-якої країни. У відзеркаленні на чинне законодавство України ці складові реалізуються відповідно як електронний документ та електронний цифровий підпис. Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник з електронним цифровим підписом автора.

У відповідності до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» «електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа». Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами на візуальну форму, що відображує дані, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною [1]. І хоча є чітке визначення поняття, яке задеклароване у Законі, але досі не регламентовані підзаконними актами технологічні та організаційні вимоги до нього. Крім того, це визначення трактується розробниками систем автоматизації діловодства та документообігу або дуже розгорнуто, або занадто вузько, але, як правило, без урахування діючих національних стандартів з діловодства.

Зауважимо, що електронні дані перебувають у «групі ризику» через легке фізичне ушкодження та моральне старіння апаратного забезпечення, старіння форматів файлів. Згідно із статтею 13 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» «має бути забезпечена можливість відновлення електронного документа у тому форматі, в якому він був створений, відправлений або одержаний» [1]. Саме тому в усіх архівних установах для відтворення інформації в майбутньому електронні документи приймаються разом із програмним забезпеченням, що тягне за собою низку проблем, пов'язаних із конфігурацією відповідних програмно-апаратних комплексів. Інакше кажучи, зберігати потрібно не тільки електронний документ і програмне забезпечення, а й комп'ютер, оскільки деякі операційні системи й програмні продукти розраховані на конкретне апаратне забезпечення разом з відповідною операційною системою. Постійно трансформуються і носії інформації. Сьогодні документи зберігаються на фізичних носіях запам'ятовувальних пристроїв, управління якими вимагає спеціального апаратного забезпечення. За прогнозами фахівців, через десятиліття фізичні носії при-

пинять існування, як зникли перфокарти, гнучкі диски 5¼» і відповідні їм дисководи. Вже важко знайти дискету 3,5», ZIP дискету, стример, CD компакт-диск. На жаль, сьогодні не розроблено правового інструментарію для довготривалого зберігання електронних документів, і тому електронні документи в бізнес-процесах держави, бізнесу і громадян не мають повного життєвого циклу.

Згідно із Законом України «Про електронний цифровий підпис» чітко регламентоване поняття електронного цифрового підпису як «виду електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, що додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. Електронний цифровий підпис застосовується юридичними та (або) фізичними особами для надання електронному документу юридичної сили як еквівалент власноручного підпису; накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа [2]». На жаль, сьогодні електронний цифровий підпис фактично використовується тільки для імплементації алгоритмів звітності: податкової, пенсійного фонду, служби статистики, фонду соціального страхування. Незважаючи на те, що з червня 2012 року розпочав свою роботу акредитований центр сертифікації ключів Міністерства доходів і зборів України, який виділяє суб'єктам підприємництва безкоштовні електронні цифрові підписи, придбання додаткового програмного забезпечення для здачі звітності у інші фіскальні органи в середньому складає 800 грн. Також слід зауважити, що сторіччя «паперового діловодства» сформували інфраструктуру, яка оперує з фізичними об'єктами, сповільнюючи більшість пов'язаних процесів виробництва, прийняття рішень, надання послуг тощо. Інформаційне суспільство потребує побудови досконалішої інфраструктури, що мінімізує, або і зовсім ліквідує, недоліки «паперового діловодства» та стає невід'ємною складовою бізнес-процесів. Український уряд не проводить чіткої послідовної державної політики технічного регулювання, яка б започаткувала засади для розбудови різноманітних сфер інфраструктури електронного бізнесу: e-Government, e-Health, e-Learning, e-Commerce тощо. На жаль, наявний вектор розвитку електронного бізнесу визначається опрацюванням локальних завдань державних органів і бізнесу та відсутністю системного підходу. Сьогодні всі прошарки населення України охоплені інфраструктурою електронного бізнесу, яка об'єднує більшість систем державних органів. Така інтеграція характеризує інфраструктуру як систему з найвищим рівнем складності, досягти якого можна тільки при повній стандартизації всіх її складових. У зв'язку з високою складністю, існуючими вимогами до швидкодії та стабільності роботи всіх компонентів інфраструктури електронного бізнесу доцільним є запровадження технічних регламентів відповідно до Закону України від «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» [3].

Спираючись на дослідження вчених Національної академії наук України [11], можна стверджувати, що добровільний характер виконання національних стандартів спонукає потребу у розробці комплексу технічних регламентів, які гарантують створення IT-фундаменту для розбудови інфраструктури електронного бізнесу та забезпечення якості послуг. Комплекс поєднує п'ять пов'язаних між

собою технічних регламентів: національну систему електронних цифрових підписів, національну систему електронного діловодства, національну систему електронної ідентифікації, якість програмних продуктів та комплексну систему захисту інформації. Розглянемо їх більш детально. Національна система електронних цифрових підписів встановлює обов'язкові вимоги до акредитованих центрів сертифікації ключів з надання послуг цифрового підпису, обслуговування сертифікатів ключів, декларування вимог до програмних продуктів, що формують визнані в ЄС кваліфіковані підписи. Національна система електронного діловодства визначає вимоги до форматів та функцій роботи з електронними документами. Національна система електронної ідентифікації поєднує питання інформаційної безпеки із зручністю для користувачів, які проходять процедури ідентифікації, аутентифікації, авторизації, підписують за допомогою цифрового підпису електронні документи, ініціюють Extranet-з'єднання з узгодженням ключів тощо. Якість програмних продуктів висуває обов'язкові вимоги до розробників програмного забезпечення, які гарантують отримання повного життєвого циклу розробки програмного забезпечення, підвищують його якість та здешевляють розробку. Комплексна система захисту інформації приводить у відповідність до світових вимог сучасний стан вітчизняної нормативно-правової бази комплексної системи захисту інформації [11].

Деякі дослідники [15] помилково ототожнюють терміни «діловодство» та «документообіг». Визначимо їх спорідненість та відмінності. Зокрема документообіг – це рух документів в установі від створення до завершення робочих процесів редагування, транспортування, візування, затвердження, виконання документів. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначає електронний документообіг як «сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, що виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів» [1]. Діловодство включає повний життєвий цикл документів від створення до знищення, або передачі їх на постійне зберігання у архів. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» характеризує діловодство як «сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації і організацію роботи із службовими документами» [4]. Електронне діловодство передбачає формалізацію вимог до повного життєвого циклу електронного документа. Умовою впровадження електронних документів стає імплементація електронного діловодства технологічними і організаційними заходами, тобто забезпечення архівного зберігання електронних документів. Отже, термін «діловодство» є ширшим за термін «документообіг» і охоплює завершальну стадію життєвого циклу документу – архівне зберігання. До архівного зберігання висуваються певні вимоги, які «регламентують бізнес-процеси, взаємодії сутність-зв'язок, потоки даних в репозиторіях, умови надходження і надання інформації в установах, забезпечення інтероперабельності між архівними організаціями різних країн» [4]. Задача архівного зберігання ускладнюється відсутністю формату, ознаками якого є мобільність, кросплатформеність, самодостатність. Проаналізуємо цю дефініцію.

Термін зберігання електронних документів на електронних носіях інформації повинен дорівнюватися терміну, встановленому законодавством для паперових документів, як правило – три роки. Також потрібно забезпечити можливість відновлення електронного документа у форматі, в якому «він був створений, відправлений або одержаний» [1]. На нашу думку, це визначення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» є не зовсім коректним і ускладнює організацію обміну електронними документами. Так, наприклад, при відкритті за допомогою офісного пакету з відкритим вихідним кодом OpenOffice.org файлу з розширенням «*.doc», створеному у комерційному офісному пакеті Microsoft Office, здобуваємо викривлене відображення інформації, що викликано відсутністю закладених у цих форматах правил відображення даних. При конвертуванні з одного формату в інший неможливо зберегти валідність електронного цифрового підпису, тобто гарантувати цілісність конвертованого електронного документа.

Головною ознакою документа є його самодостатність, автономність і незалежність від систем обробки інформації. Відповідно до стандарту ДСТУ 4163-2003 документ має 32 можливих реквізити: 01 – зображення Державного герба України, 02 – зображення емблеми організації або товарного знака, 03 – зображення нагород, 04 – код організації, 05 – код форми документа, 06 – назва організації вищого рівня, 07 – назва організації, 08 – назва структурного підрозділу організації, 09 – довідкові дані про організацію, 10 – назва виду документа, 11 – дата документа, 12 – реєстраційний індекс документа, 13 – посилання на реєстраційний індекс і дату документа, на який відповідають, 14 – місце видання документа, 15 – гриф обмеження доступу, 16 – адресат, 17 – гриф затвердження, 18 – резолюція, 19 – заголовок до тексту, 20 – відмітка про контроль, 21 – текст документа, 22 – відмітка про наявність додатків, 23 – підпис, 24 – гриф погодження, 25 – візи документа, 26 – відбиток печатки, 27 – відмітка про засвідчення копії, 28 – прізвище виконавця і номер його телефону, 29 – відмітка про виконання документа і направлення його до справи, 30 – відмітка про наявність документа в електронній формі, 31 – відмітка про надходження документа до організації, 32 – запис про державну реєстрацію [5]. ДСТУ 2732-2004 встановлює, що «реквізит – це зафіксована в документі інформація для його ідентифікації, організації обігу і (або) надання йому юридичної сили» [6]. Представлені на ринку програмного забезпечення системи електронного документообігу зберігають окремо реквізити і документи, тому що розробники систем зазвичай під документом розуміють його текст, який насправді визначено стандартом ДСТУ 4163-2003 лише як 21 реквізит. Зараз електронний документ не є самодостатнім. У сучасних системах документообігу текст документа зазвичай зберігається нарізно від реквізитів у різних полях бази даних і при «зборці» документа з контенту окремих полів бази даних відразу постає питання яке саме подання документа підписано електронним цифровим підписом. Зокрема, є можливість подання електронного документа в форматах doc, pdf, docx, rtf, html, а також потенційна можливість змінювати атрибути полів бази даних.

Відзначимо, що згідно із Законом України «Про електронний цифровий підпис» створення електронного документа завершується накладанням електронного підпису

і будь-які перетворення документа неможливі, навіть заміна формату без заміни контенту документа. Електронний підпис є обов'язковим реквізитом електронного документа, що гарантує його цілісність і неспростовність [2]. Більшість існуючих систем електронного документообігу не реалізує національні стандарти за форматами цифрового підпису. Однак у роботі [11] аргументовано існування незалежного, автономного, самодостатнього, кросплатформеного, придатного до довгострокового (архівного) зберігання, оснащеного цифровим підписом формату pdf, якому властива можливість організації продуктивного пошуку.

Висновки. Розмаїття документальних потоків, значна кількість виконавців, джерел і користувачів інформації свідчать про визначальне значення питань автоматизації діловодства як невід'ємної складової інфраструктури електронного бізнесу. Незважаючи на достатню кількість наукових праць, присвячених питанням сучасного діловодства, та значну кількість інформаційних систем автоматизації документоорієнтованих бізнес-процесів, представлених на ринку програмного забезпечення, існує ціла низка проблем, що потребують негайного вирішення. Зокрема, залишається проблема інтеперабельності національної системи електронних цифрових підписів. Недостатньо чіткою та послідовною залишається державна політика технічного регулювання розбудови фундаменту інфраструктури електронного бізнесу. Стратегічними напрямками розвитку сучасного діловодства є реформування архівної справи, імплементації нормативно-правової бази електронного діловодства, підвищення ефективності пошуку інформації, автоматичне сортування та рубрикація документів, а також їх інтеграція із засобами опублікування інформації у мережі Інтернет.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України № 851-IV. – Редакція від 19.04.2014, підстава 1170-18. «Про електронні документи та електронний документообіг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
2. Закон України № 852-15. – Редакція від 04.02.2009, підстава 879-17. «Про електронний цифровий підпис» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
3. Закон України № 3164-15. – Редакція від 14.01.2012, підстава 4224-17 «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3164-15>
4. Закон України № 3814-12. – Редакція від 17.08.2012, підстава 5068-17 «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>
5. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації : ДСТУ 4163-2003 – [Чинний від 2003-09-01] – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – (Національний стандарт України).
6. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять : ДСТУ 2732-2004 – [Чинний від 2005-07-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – (Національний стандарт України).
7. Величків М. Б. Електронний документообіг, тенденції та перспективи / М. Б. Величків, Н. В. Мітрофан, Н. Е. Кунаєць [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20146/1/7-44-53.pdf>
8. Глушков В. М. Основы безбумажной информатики / В. М. Глушков. – 2-е изд. – М. : Наука, 1987. – 552 с.
9. Коуз Р. Заметки к «Проблеме социальных издержек» / Р. Коуз; [пер. с англ.] // Фирма, рынок и право. – М. : Новое издательство, 2007. – С. 150.
10. Костюк О. О. Віртуальне підприємство: задачі побудови системи електронного документообігу / О. О. Костюк // Наукові праці ДонНТУ. – 2010. – № 19 (171). – С. 153 – 160.
11. Мелашенко А. О. Електронне діловодство: [монографія] / А. О. Мелашенко, О. С. Скарлат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dm.dep145.org.ua/node/1>
12. Перевозчикова О. Л. Складові стелу валідації архівних електронних документів / О. Л. Перевозчикова, А. О. Мелашенко, О. С. Скарлат // Проблеми програмування. – 2012. – № 1. – С. 52 – 58.
13. Писаренко В. П. Методичні підходи до організації електронного документування в органах публічної влади / В. П. Писаренко // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1 (41). – С. 41 – 46.
14. Пронь Н. О. Вимоги до електронних документів: міжнародна практика та досвід України / Н. О. Пронь // Збірник НУДПСУ. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 1. – С. 356 – 366.
15. Сельченкова С. В. Документообіг: аналіз та вдосконалення / С. В. Сельченкова // Довідник секретаря та офіс-менеджера: для державних і комерційних підприємств. – 2011. – № 3. – С. 12 – 19.
16. Теленик С. Ф. Технологія генерації електронних документів для систем електронного документообігу / С. Ф. Теленик, В. С. Хмельюк // Вісник ХНАДУ. – 2009. – № 45. – С. 104 – 107.

REFERENCES

- Glushkov, V. M. Osnovy bezbumazhnoy informatiki [Foundations of Computer Science paperless]. Moscow: Nauka, 1987.
- Kouz, R. "Zametki k «Probleme sotsialnykh izderzhek»" [Notes to the "Problem of Social Cost"]. In Firma, rynek i pravo. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2007.
- Kostiuk, O. O. "Virtualne pidpriemstvo: zadachi pobudovy systemy elektronnoho dokumentoobihu" [Virtual enterprise: the problem of constructing a system of electronic document]. Naukovi pratsi DonNTU, no. 19 (171) (2010): 153-160.
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>
- [Legal Act of Ukraine] (2003).
- [Legal Act of Ukraine] (2005).
- [Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
- [Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3814-15>
- Melashchenko, A. O., and Skarlat, O. S. "Elektronne dilovodstvo" [Electronic Paper]. <http://dm.dep145.org.ua/node/1>
- Perevozchikova, O. L., Melashchenko, A. O., and Skarlat, O. S. "Skldovi stendy validatsii arkhivnykh elektronnykh dokumentiv." [Components booth validation archival electronic records]. Problemy prohramuvannia, no. 1 (2012): 52-58.
- Pysarenko, V. P. "Metodychni pidkhody do orhanizatsii elektronnoho dokumentuvannia v orhanakh publichnoi vlady" [Methodological approaches to electronic documentation in public authorities]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, no. 1 (41) (2011): 41-46.

Pron, N. O. "Vymohy do elektronnykh dokumentiv: mizhnarodna praktyka ta dosvid Ukrainy" [Requirements for Electronic Records: international practice and experience of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats NUDPSU. Seriya "Ekonomiczni nauky", no. 1 (2012): 356-366.

Selchenkova, S. V. "Dokumentobih: analiz ta vdoskonalennia" [Document analysis and improvement]. Dovidnyk sekretaria ta ofis-menedzhera: dlia derzhavnykh i komertsiiynykh pidpriemstv, no. 3 (2011): 12-19.

Telenyk, S. F., and Khmeliuk, V. S. "Tekhnolohiia heneratsii elektronnykh dokumentiv dlia system elektronnoho dokumen-

toobihu" [Technology generation electronic documents to electronic document management systems]. Visnyk KhNADU, no. 45 (2009): 104-107.

Velychkevych, M. B., Mitrofan, N. V., and Kunanets, N. E. "Elektronnyi dokumentobih, tendentsii ta perspektyvy" [Electronic document, trends and prospects]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20146/1/7-44-53.pdf>

УДК 658.7.01

ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ СЕРВИСАМИ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ОБОЛОЧЕК ДАННЫХ

© 2014 ПОЛУЭКТОВА Н. Р.

УДК 658.7.01

Полуэктова Н. Р.

Подход к управлению сервисами информационной системы предприятия на основе анализа оболочек данных

В статье рассматриваются проблемы повышения эффективности функционирования информационных систем управления в крупных и средних компаниях. Наиболее прогрессивные методики управления такими системами предполагают использование сервисного подхода, в рамках которого можно рассматривать эффективность системы как общую эффективность отдельных сервисов, предоставляемых другим подразделениям предприятия. Используя этот подход, предлагается оценивать эффективность сервисов методом анализа оболочек данных (DEA). Метод предполагает оценивать сравнительную техническую эффективность затрат на организацию информационных сервисов с точки зрения близости к плановым показателям качества сервисов. Несмотря на некоторые сложности практической реализации, предлагаемая методика оценки эффективности позволит выявить неэффективные сервисы и источники этой неэффективности.

Ключевые слова: ERP, эффективность, сервисный подход, функционально-стоимостной анализ, метод DEA

Рис.: 1. Табл.: 2. Формул.: 10. Библ.: 9.

Полуэктова Наталья Робертовна – кандидат экономических наук, доцент, профессор, кафедра экономической кибернетики, Запорожский институт экономики и информационных технологий (ул. Кияшко, 16Б, Запорожье, 69015, Украина)

Email: n-poluektova@yandex.ru

УДК 658.7.01

UDC 658.7.01

Полуэктова Н. Р. Підхід до управління сервісами інформаційної системи підприємства на основі аналізу оболонок даних

У статті розглядаються проблеми підвищення ефективності функціонування інформаційних систем управління у великих і середніх компаніях. Найбільш прогресивні методики управління такими системами використовують сервісний підхід, в рамках якого можна розглядати ефективність системи як загальну ефективність окремих сервісів, що надаються іншим підрозділам підприємства. Використовуючи цей підхід, пропонується оцінювати ефективність сервісів методом аналізу оболонок даних. Метод передбачає оцінку порівняльної технічної ефективності витрат на організацію інформаційних сервісів з точки зору наближення до планових показників якості сервісів. Незважаючи на деякі складності практичної реалізації, запропонована методика оцінки ефективності дозволить виявити неефективні сервіси і джерела цієї неефективності.

Ключові слова: ERP, ефективність, сервісний підхід, функціонально-вартісний аналіз, метод DEA

Рис.: 1. Табл.: 2. Формул.: 10. Бібл.: 9.

Полуэктова Наталья Робертовна – кандидат економічних наук, доцент, професор, кафедра економічної кібернетики, Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій (вул. Кияшко, 16Б, Запоріжжя, 69015, Україна)

Email: n-poluektova@yandex.ru

Poluektova N. R. Approach to the Management of the Services of an Enterprise Information System Based on the Data Envelopment Analysis

This article discusses the problems of increasing the efficiency of information management systems in large and medium-sized companies. The most progressive methods of management for such systems involve the service approach, within the framework of which the system's efficiency can be considered as the overall efficiency of different services provided by other units of the company. Using this approach, it is proposed to evaluate the efficiency of services with use of data envelopment analysis (DEA). The method involves estimating of the relative technical efficiency costs for organizing the information services in terms of proximity to planned indicators of the quality of the services. Despite some difficulties of the implementation, the offered method of efficiency evaluation will help to identify poorly performing services and the origins of such inefficiency.

Keywords: ERP, efficiency, service approach, functional and cost analysis, method of DEA

Pic.: 1. Tabl.: 2. Formulae: 10. Bibl.: 9.

Poluektova Nataliya R. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Economic Cybernetics, Zaporizhzhya Institute of Economics and Information Technologies (vul. Kyashko, 16B, 69015, Ukraine)

Email: n-poluektova@yandex.ru

Pron, N. O. "Vymohy do elektronnykh dokumentiv: mizhnarodna praktyka ta dosvid Ukrainy" [Requirements for Electronic Records: international practice and experience of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats NUDPSU. Seriya "Ekonomiczni nauky", no. 1 (2012): 356-366.

Selchenkova, S. V. "Dokumentobih: analiz ta vdoskonalennia" [Document analysis and improvement]. Dovidnyk sekretaria ta ofis-menedzhera: dlia derzhavnykh i komertsiiynykh pidpriemstv, no. 3 (2011): 12-19.

Telenyk, S. F., and Khmeliuk, V. S. "Tekhnolohiia heneratsii elektronnykh dokumentiv dlia system elektronnoho dokumen-

toobihu" [Technology generation electronic documents to electronic document management systems]. Visnyk KhNADU, no. 45 (2009): 104-107.

Velychkevych, M. B., Mitrofan, N. V., and Kunanets, N. E. "Elektronnyi dokumentobih, tendentsii ta perspektyvy" [Electronic document, trends and prospects]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20146/1/7-44-53.pdf>

УДК 658.7.01

ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ СЕРВИСАМИ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ОБОЛОЧЕК ДАННЫХ

© 2014 ПОЛУЭКТОВА Н. Р.

УДК 658.7.01

Полуэктова Н. Р.

Подход к управлению сервисами информационной системы предприятия на основе анализа оболочек данных

В статье рассматриваются проблемы повышения эффективности функционирования информационных систем управления в крупных и средних компаниях. Наиболее прогрессивные методики управления такими системами предполагают использование сервисного подхода, в рамках которого можно рассматривать эффективность системы как общую эффективность отдельных сервисов, предоставляемых другим подразделениям предприятия. Используя этот подход, предлагается оценивать эффективность сервисов методом анализа оболочек данных (DEA). Метод предполагает оценивать сравнительную техническую эффективность затрат на организацию информационных сервисов с точки зрения близости к плановым показателям качества сервисов. Несмотря на некоторые сложности практической реализации, предлагаемая методика оценки эффективности позволит выявить неэффективные сервисы и источники этой неэффективности.

Ключевые слова: ERP, эффективность, сервисный подход, функционально-стоимостной анализ, метод DEA

Рис.: 1. Табл.: 2. Формул.: 10. Библ.: 9.

Полуэктова Наталья Робертовна – кандидат экономических наук, доцент, профессор, кафедра экономической кибернетики, Запорожский институт экономики и информационных технологий (ул. Кияшко, 16Б, Запорожье, 69015, Украина)

Email: n-poluektova@yandex.ru

УДК 658.7.01

UDC 658.7.01

Полуэктова Н. Р. Підхід до управління сервісами інформаційної системи підприємства на основі аналізу оболонок даних

У статті розглядаються проблеми підвищення ефективності функціонування інформаційних систем управління у великих і середніх компаніях. Найбільш прогресивні методики управління такими системами використовують сервісний підхід, в рамках якого можна розглядати ефективність системи як загальну ефективність окремих сервісів, що надаються іншим підрозділам підприємства. Використовуючи цей підхід, пропонується оцінювати ефективність сервісів методом аналізу оболонок даних. Метод передбачає оцінку порівняльної технічної ефективності витрат на організацію інформаційних сервісів з точки зору наближення до планових показників якості сервісів. Незважаючи на деякі складності практичної реалізації, запропонована методика оцінки ефективності дозволить виявити неефективні сервіси і джерела цієї неефективності.

Ключові слова: ERP, ефективність, сервісний підхід, функціонально-вартісний аналіз, метод DEA

Рис.: 1. Табл.: 2. Формул.: 10. Бібл.: 9.

Полуэктова Наталья Робертовна – кандидат экономических наук, доцент, профессор, кафедра экономической кибернетики, Запорожский институт экономики и информационных технологий (ул. Кияшко, 16Б, Запорожье, 69015, Украина)

Email: n-poluektova@yandex.ru

Poluektova N. R. Approach to the Management of the Services of an Enterprise Information System Based on the Data Envelopment Analysis

This article discusses the problems of increasing the efficiency of information management systems in large and medium-sized companies. The most progressive methods of management for such systems involve the service approach, within the framework of which the system's efficiency can be considered as the overall efficiency of different services provided by other units of the company. Using this approach, it is proposed to evaluate the efficiency of services with use of data envelopment analysis (DEA). The method involves estimating of the relative technical efficiency costs for organizing the information services in terms of proximity to planned indicators of the quality of the services. Despite some difficulties of the implementation, the offered method of efficiency evaluation will help to identify poorly performing services and the origins of such inefficiency.

Keywords: ERP, efficiency, service approach, functional and cost analysis, method of DEA

Pic.: 1. Tabl.: 2. Formulae: 10. Bibl.: 9.

Poluektova Nataliya R. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Economic Cybernetics, Zaporizhzhya Institute of Economics and Information Technologies (vul. Kyashko, 16B, 69015, Ukraine)

Email: n-poluektova@yandex.ru

Введение. Кризис эффективности информационных систем проявился в полной мере в начале 80-х годов прошлого столетия после начала широкомасштабного внедрения информационных систем именно в управленческие процессы. Он выражался в отсутствии прямых связей между возрастающими затратами на новые информационные системы и технологии и финансовыми результатами деятельности предприятий. После появления на рынке систем класса ERP (Enterprises Resource Planning) кризис только углубился, что является следствием растущих расходов, с одной стороны, и дополнением этих систем функционалом, который все сложнее прямо связать с финансовыми эффектами, но который обеспечивает существование предприятий в современной конкурентной среде. Преодоление этого кризиса потребовало обобщения и анализа лучших практик внедрения информационных систем и технологий и создания эффективных подходов к организации, функционированию, поддержке и развитию сложных информационных систем на крупных и средних предприятиях.

В настоящее время наибольшее распространение получили следующие стандартизированные методики управления этими системами:

- 1) CobiT (Control Objective for Information and related Technologies) – набор стандартов управления, контроля и аудита всех аспектов использования информационных технологий на предприятиях;
- 2) ITIL (IT Infrastructure Library) – сборник (библиотека) рекомендаций по управлению информационной службой предприятия;
- 3) Различные международные (ISO) и отечественные стандарты создания, управления, развития и поддержки информационных продуктов и услуг.

В частности, в результате изучения передового опыта использования информационных систем и технологий на большом количестве европейских предприятий были сформированы принципы ITIL, которые обеспечивают эффективное использование информационных систем и технологий:

- основной целью информационной системы является информационное обслуживание бизнеса;
- бизнес-подразделения потребляют не информационные системы, а информационные услуги (сервисы), то есть основная задача – это решение задач бизнеса средствами ИТ;
- управление сервисами ИТ является основной задачей управления информационной системой предприятия.

Сервис ИС характеризуется следующими показателями:

- содержанием (функциями), то есть составом задач, которые он решает;
- доступностью – периодом времени, в течение которого ИС поддерживает данный сервис (например 24x7 или 8x5);
- уровнем, то есть периодом времени, в течение которого может быть устранена неисправность (время на устранение замаятия в устройстве или время на замену сервера после пожара);

- производительностью (т. е. количеством операций определенной категории в единицу времени);
- ценой сервиса для бизнес-подразделений (это могут быть реальные цены или внутренние расчетные цены) [1, с. 26].

Важными количественными характеристиками информационного сервиса может стать максимальное время недоступности в единицу времени или максимально возможное число отказов. Эти параметры описываются в сервисных моделях информационных систем ITIL и CobiT в рамках SLA (Service Level Agreement, соглашения об уровне сервиса).

Управление уровнем сервисов информационной системы составляет основную задачу применения модели ITSM (Information Technology Service Management), которая описывает основные принципы эффективного внедрения и сопровождения сервисов, которые информационная служба оказывает остальным подразделениям предприятия.

Одним из подходов к решению проблем, связанных с оценкой эффективности сложных информационных систем, может стать рассмотрение эффективности отдельных сервисов, что послужит ключом к повышению эффективности ITSM в целом.

Анализ последних исследований и публикаций.

Представление функционирования информационной системы предприятия как набора сервисов, которые она предоставляет другим функциональным подразделениям (например – сервис расчета плана закупок или сервис получения отчета о продажах по отдельным менеджерам), делает возможным реализацию модели оценки и анализа эффективности функционирования информационной системы на основе DEA-анализа, так как предоставление каждого сервиса может быть представлено как отдельное «производство», со своими ресурсами и результатами.

Анализ оболочек данных (Data Environment Analyzes, DEA) – это метод, который применяется для анализа эффективности деятельности различных объектов и систем, основываясь на определении границы эффективности. Идеология метода базируется на определении технической эффективности, когда результат деятельности объекта сравнивается с максимально возможным результатом при заданном количестве ресурсов. Метод был предложен в 1957 году М. Фарреллом [2], который предложил подход к оценке технической эффективности систем с одним входом и одним выходом. Широкое распространение метод получил после создания в 1978 году в трудах А. Чарнса, В. Купера и Э. Родса [3] базовой модели CCR, и дальнейших исследований [4, 5], которые привели к появлению мультипликативных и аддитивных моделей такого типа.

Для реализации моделей применяется математическое программирование как метод получения оптимального результата. Каждый оцениваемый объект называется DMU (Decision Making Unit, единица принятия решений).

Рассмотрим сущность метода. Предположим, что существует n DMU, которые должны быть оценены с точки зрения их эффективности. Каждая из DMU характеризуется разным количеством различных m ресурсов, которые являются входами оцениваемого объекта, в результате

чего производятся t различных выходов. Таким образом, множество $X_j = \{x_{ij}\}$, $(i = \overline{1, m})$ определяет количество ресурсов i -го вида, которые используются для производства в j -м DMU, а множество $Y_j = \{y_{rj}\}$, $(r = \overline{1, t})$ определяет количественную оценку результата r -го вида, который производится в j -м DMU, $x_{ij}, y_{rj} \geq 0$. Эти величины получают путем наблюдений за функционированием объектов.

Задача метода – найти подмножество тех точек, которые создают границу эффективности. DMU, которые не принадлежат границе, являются неэффективными, и метод позволяет определить причины этой неэффективности. DEA использует меру эффективности Парето, которая предполагает, что эффективное решение должно удовлетворять условию, что при данном количестве ресурсов невозможно увеличить значение результатов без одновременного ухудшения результатов деятельности других объектов.

Для определения эффективности в подходе DEA принято рассматривать техническую эффективность как специальное отношение взвешенной суммы выходов к взвешенной сумме входов:

$$Z = \frac{\sum_{r=1}^t (w_r y_{rj})}{\sum_{i=1}^m (v_i x_{ij})}. \quad (1)$$

где v_i, w_r – весовые коэффициенты.

Определение эффективности по Парето-Кумпансу-Фарреллу, означает, что функционирование DMU полностью эффективно, если функционирование других DMU не обеспечивает доказательств того, что некоторые входы или выходы оцениваемого DMU могут быть улучшены без ухудшения других ее входов или выходов. Эффективная DMU₀ достигает единицы в соотношении:

$$Z = \frac{\sum_{r=1}^t (w_r y_{r0})}{\sum_{i=1}^m (v_i x_{i0})} = \max \left\{ \frac{\sum_{r=1}^t (w_r y_{rj})}{\sum_{i=1}^m (v_i x_{ij})} / j = \overline{1, n} \right\}. \quad (2)$$

Значение этого отношения, которое меньше единицы, говорит о том, что существование других DMU доказывает относительную неэффективность DMU₀ [6].

Таким образом, эффективность любого объекта может быть определена как максимальное отношение взвешенных выходов к взвешенным входам, при ограничениях, которые отражают деятельность других объектов, иначе отношение будет неограниченным. DEA-метод рассматривает значение входов и выходов x_{ij}, y_{rj} как константы, и позволяет подобрать такие значения весовых коэффициентов, которые максимизируют значение эффективности оцениваемого объекта по отношению к деятельности других объектов.

Общая постановка задачи, в формулировке «на вход» (максимальное снижение уровня входов для достижения запланированного уровня выходов), таким образом, имеет вид:

$$\max Z_0 = \frac{\sum_{r=1}^t (w_r y_{r0})}{\sum_{i=1}^m (v_i x_{i0})}, \quad (3)$$

при ограничениях:

$$\frac{\sum_{r=1}^t (w_r y_{rj})}{\sum_{i=1}^m (v_i x_{ij})} \leq 1, \quad j = \overline{1, n}, \quad (4)$$

$$v_i w_r > 0, \quad i = \overline{1, m}, \quad r = \overline{1, t}. \quad (5)$$

Модель рассматривается отдельно для каждой DMU, что обеспечивает нахождение n наборов весовых коэффициентов. Оценка эффективности, получаемая с помощью DEA, соответствует предельным возможностям деятельности объекта [7].

Задача 3 – 5 не может быть решена на практике, так как имеет нелинейные и невыпуклые свойства. В [4] приведен метод преобразования нелинейных моделей в линейные. Преобразование Чарнса-Купера позволяет привести задачу к линейному виду:

$$\max G_0 = \sum_{r=1}^t (\omega_r y_{r0}), \quad (6)$$

при ограничениях:

$$\sum_{i=1}^m (\mu_i x_{i0}) = 1, \quad (7)$$

$$\sum_{r=1}^t (\omega_r y_{rj}) - \sum_{i=1}^m (\mu_i x_{ij}) \leq 1, \quad j = \overline{1, n}, \quad (8)$$

$$\mu_i \omega_r > \varepsilon, \quad i = \overline{1, m}, \quad r = \overline{1, t}, \quad (9)$$

где ε – бесконечно малая константа, порядка 10^{-5} .

Целью исследования является решение проблем нахождения сравнительной эффективности отдельных сервисов информационных систем с применением DEA-анализа.

Результаты исследования. Для определения затрат ресурсов предлагается применять функционально-стоимостную модель (ФСА, Activity Based Costing, ABC), которая позволяет определять стоимость и другие характеристики изделий и услуг, используя в качестве основы функции (действия), необходимые для их реализации. Модель позволяет переносить затраты на информационную систему в целом на отдельные ее сервисы, путем определения действий, из которых состоит каждый сервис и оценки ресурсов, которые задействованы в каждом действии [8].

Согласно модели функционально-стоимостного анализа [1], расходы на каждый сервис определяются соотношением:

$$C_j = \sum_{i=1}^m c_{ij}, \quad c_{ij} = a_{ij} \sum_{k=1}^z b_{kij} d_k, \quad (10)$$

где C_j – стоимость затрат на j -й сервис,

c_{ij} – стоимость выполнения i -го действия при выполнении j -го сервиса,

a_{ij} – количество действий i -го вида, которые необходимы для выполнения j -го сервиса,

b_{kij} – количество единиц ресурса k -го вида, которые необходимы для выполнения действия i -го вида при реализации j -го ресурса,

d_k – цена единицы ресурса k -го вида.

Еще одной сложной проблемой является количественное измерение выходов (результатов) информационных сервисов. Предыдущие исследования доказали сложность, а, в некоторых случаях, невозможность использования для этого результатов деятельности под-

разделений, для которых осуществляются эти сервисы. Поэтому можно считать целесообразным рассмотрение результатов сервисов по показателям, которые описаны в соглашении об уровне сервисов (SLA). Это максимальное количество отказов, минимальное время работы до отказа или другие показатели, которые могут быть общими для всех оцениваемых сервисов. Для возможности сопоставления сервисов в модели DEA можно рассматривать максимально возможные относительные отклонения показателей SLA.

Для оценки эффективности сервисов информационной службы предприятия, эксплуатирующего систему класса ERP, может быть построена модель DEA, ориенти-

рованная на вход, так как при заданных параметрах SLA имеет смысл лишь снижение стоимости ресурсов, которые применяются для достижения этого уровня.

В результате расчетов по данной модели для каждого из сервисов можно определить эффективные сервисы, а для неэффективных – значение, на которые нужно скорректировать значение реальных затрат ресурсов, чтобы достичь заданного значения результатов.

С учетом изложенных выше подходов был сформирован алгоритм методики оценки относительной эффективности сервисов информационной службы предприятия, которая строится для систем класса ERP. Он состоит из этапов, приведенных на рис.1.

Рис. 1. Алгоритм оценки эффективности сервисов информационной системы

Рассмотрим условные данные об использовании информационной системы. Система выполняет семь информационных сервисов.

Входными параметрами каждого оцениваемого сервиса является, согласно модели ITSM, стоимость выполнения следующих действий: обеспечение качества сервиса, обеспечение доступности сервиса, обеспечение минимизации отказов. В стоимость этих действий через более детализированные работы могут быть включены ресурсы (зарплата персонала, которые занимаются именно этими проблемами, доля стоимости программного обеспечения, которое амортизируется в период времени, необходимый для реализации таких действий и т. д.).

Выходными параметрами сервисов могут служить, например, 1 – максимальное отклонение от запланированного времени ожидания результатов запроса на выполнение сервиса в процентах, 2 – максимальное отклонение от запланированного количества отказов за период в процентах.

Условные входные и выходные данные по этим показателям приведены в табл. 1.

Результаты решения модели 6 – 9 для всех сервисов приведены в табл. 2.

Анализ полученных результатов позволяет понять, что сервисы 2, 3, 5, 6 выполняются с максимальной эффективностью, а для достижения запланированных показателей 1,5 и 1 единицы, при реализации первого сервиса, стоимость выполняемых действий должна сократиться в соответствии с соотношением:

$$x_{i1} = x_{i1\text{реальн.}} * 0,39.$$

Выводы и направления дальнейших исследований. Оценка затрат на функционирование информационной системы класса ERP традиционно базируется на методе оценки совокупной стоимости владения (TCO, Total Cost Ownership), но для целей определения эффективности функционирования системы, а, тем более, для построения системы эффективного управления затратами, необходимо рассматривать эти расходы в «пересчете» на единицу конечного продукта или услуги. Для этого используется методика функционально-стоимостного анализа, позволяющего преодолеть разрыв «ресурсы-продукты» за счет добавле-

Таблиця 1

Входные и выходные данные для задачи DEA-анализа

Наименование сервисов	Входные показатели			Выходные показатели	
	Действие 1	Действие 2	Действие 3	Показатель 1	Показатель 2
Сервис 1	2	4	5	1,5	1
Сервис 2	6	4	6	15	3
Сервис 3	3	5	6	1	5
Сервис 4	30	5	7	10	0
Сервис 5	0	77	50	40	20
Сервис 6	4	50	0	1	15
Сервис 7	20	20	10	2	6

Таблиця 2

Результаты решения 7 задач модели

Статья	Весовые коэффициенты для входов			Весовые коэффициенты для выходов		Целевая функция
	v_1	v_2	v_3	w_1	w_2	
Сервис 1	0,27	0,11	0,00	0,09	0,26	0,39
Сервис 2	0,07	0,05	0,07	0,06	0,01	1
Сервис 3	0,10	0,14	0,00	0,04	0,19	1
Сервис 4	0,00	0,02	0,13	0,06	0,00	0,56
Сервис 5	0,03	0,01	0,00	0,01	0,03	1
Сервис 6	0,00	0,02	0,04	0,00	0,07	1
Сервис 7	0,00	0,03	0,05	0,01	0,08	0,51

ния еще одного уровня «ресурсы-действия-продукты», что дает возможность детализировать затраты на выполнение отдельных сервисов, которые информационная система оказывает различным подразделениям предприятия.

Сервисная модель управления информационной системой используется для построения предлагаемой методики выявления «узких мест» в функционировании системы, основанной на применении DEA-анализа. Методика позволяет сравнивать все сервисы, предоставляемые системой по показателю их технологической эффективности. Сопоставимость обеспечивается оценкой затрат по одинаковым типам работ на входе системы и использованием относительных показателей качества сервисов на выходе. Предлагается модификация модели DEA, ориентированная на вход, которая позволяет определить, какие сервисы неэффективно используют входные ресурсы для обеспечения заданного уровня.

При этом реализация подхода на практике вызывает сложности, связанные с оценкой количества ресурсов, необходимых для выполнения определенных действий по отдельным сепсисам, а также определением цены единицы каждого ресурса. Каждый из информационных сервисов может использовать множество типов входных ресурсов: расходы на оплату труда каждого типа работников инфор-

мационной службы, амортизацию компьютерного и программного обеспечения различных типов, расходы на аренду каналов связи, стоимость расходных материалов и т. д. Стоимость этих затрат сложно оценивается для системы в целом, а ее перенос на отдельные сервисы является еще более трудоемкой задачей. Необходимо использовать существующие методы сбора и учета затрат на отдельные информационные сервисы, такие, например, как модель ЗВД (затрат по видам деятельности), разработанную К. Г. Скрипкиным [9]. Практическое применение предлагаемого подхода требует также развитой системы ITIL/ITSM, использующей специальное программное обеспечение.

ЛИТЕРАТУРА

1. Скрипкин К. Г. Экономическая эффективность информационных систем / К. Г. Скрипкин. – М.: ДМК Пресс, 2002. – 256 с.
2. Farrell M. J. The measurement of productive efficiency // Journal of the Royal Statistical Society. Series A. – 1957. – No 120. – P. 253 – 281.
3. Charnes A. Measuring the efficiency of decision making units / A. Charnes, W. W. Cooper, E. Rhodes // European Journal of Operational Research. – 1978. – No 2. – P. 429 – 444.

4. Charnes A. A multiplicative model for efficiency analysis / A. Charnes, W. W. Cooper, L. M. Seiford // *Socio-Economic Planning Sciences*. – 1982. – No 16(5). – P. 223 – 224.

5. Sensitivity of efficiency classifications in the additive model of data envelopment analysis / A. Charnes, S. Haag, P. Jaska and oth. // *International Journal of Systems Science*. – 1992. – Vol. 23, no 5. – P. 789 – 798.

6. Lissitsa A., Babićeva T. Анализ оболочки данных (DEA) – современная методика определения эффективности производства / A. Lissitsa, T. Babićeva // *Discussion paper*. – 2003. – No. 50 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hdl.handle.net/10419/28581>

7. Кривоножко В. Е., Лычев А. В. Анализ деятельности сложных социально-экономических систем / В. Е. Кривоножко, А. В. Лычев. – М. : Издательский отдел факультета ВМиК МГУ имени Ломоносова; МАКС Пресс, 2010. – 208 с.

8. Ивлев В. Методология функционально-стоимостного анализа / В. Ивлев, Т. Попова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://citforum.ru/cfin/idef/abc.shtml>

9. Скрипкин К. Сервисный подход и учет затрат ИТ-службы // *Директор ИС*. – 2006. – № 1.

REFERENCES

Charnes, A., Cooper, W. W., and Rhodes, E. "Measuring the efficiency of decision making units" *European Journal of Operational Research*, no. 2 (1978): 429-444.

Charnes, A., Cooper, W. W., and Seiford, L. M. "A multiplicative model for efficiency analysis" *Socio-Economic Planning Sciences*, no. 16 (5) (1982): 223-224.

Charnes, A. et al. "Sensitivity of efficiency classifications in the additive model of data envelopment analysis" *International Journal of Systems Science* vol. 23, no. 5 (1992): 789-798.

Farrell, M. J. "The measurement of productive efficiency" *Journal of the Royal Statistical Society. Series A*, no. 120 (1957): 253-281.

Ivlev, V., and Popova, T. "Metodologiya funktsionalno-stoimostnogo analiza" [Methodology VEA]. <http://citforum.ru/cfin/idef/abc.shtml>

Krivozhko, V. E., and Lychev, A. V. *Analiz deiatelnosti slozhnykh sotsialno-ekonomicheskikh sistem* [Analysis of the activity of complex socio-economic systems]. Moscow: Izdatelskiy otdel fakulteta VMIK MGU imeni Lomonosova; MAKS Press, 2010.

Lissitsa, A., and Babieceva, T. "Analiz obolochki dannykh (DEA) - sovremennaya metodika opredeleniya effektivnosti proizvodstva" [Analysis of the envelope data (DEA) - a modern method of determining the efficiency of production]. <http://hdl.handle.net/10419/28581>

Skripkin, K. G. *Ekonomicheskaya effektivnost informatsionnykh sistem* [Cost-effectiveness of information systems]. Moscow: DMK Press, 2002.

Skripkin, K. "Servisnyy podkhod i uchet zatrat IT-sluzhby" [Service approach and cost accounting IT services]. *Direktor IS*, no. 1 (2006).

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

© 2014 ЯРКИНА Н. Н.

УДК 658

Яркина Н. Н.

Теоретические аспекты оценки эффективности управления предприятием

Целью статьи является исследование и систематизация теоретических аспектов оценки эффективности управления предприятием. В статье оценка эффективности управления предприятием рассматривается в единстве и взаимосвязи процессного и критериального ее аспектов, требующих разработки соответствующего алгоритма и установления количественных и качественных характеристик оцениваемого объекта, отвечающих определенным критериям. Исследованы подходы к характеристике сути понятия «эффективность управления предприятием» и предложены интегрированный ресурсно-целевой подход, позволяющий расширить сущностные границы исследуемой категории. Классифицированы виды эффективности управления предприятием. Выделены объекты и критерии оценки эффективности управления предприятием, а также предложен ее алгоритм. Приведены группы критериев оценки эффективности управления предприятием, дающие возможность комплексно проанализировать и охарактеризовать оцениваемые объекты. Для оценки эффективности управления предприятием, наряду с системой традиционных показателей, предложено использовать коэффициент эффективности управления.

Ключевые слова: эффективность управления предприятием, оценка, объекты, критерии, алгоритм

Рис.: 2. Формул.: 1. Библ.: 9.

Яркина Наталья Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятия, Керченский государственный морской технологический университет (ул. Орджоникидзе, 82, Керчь, АР Крым, 98300, Украина)

Email: nata-yarkina@yandex.ru

УДК 658

UDC 658

Яркіна Н. М. Теоретичні аспекти оцінювання ефективності управління підприємством

Метою статті є дослідження і систематизація теоретичних аспектів оцінювання ефективності управління підприємством. У статті оцінювання ефективності управління підприємством розглядається в єдності і взаємозв'язку процесного та критерійного його аспектів, що потребують розробки відповідного алгоритму і встановлення кількісних та якісних характеристик оцінюваного об'єкта, які відповідають певним критеріям. Досліджені підходи до характеристики суті поняття «ефективність управління підприємством» і запропонований інтегрований ресурсно-цільовий підхід, що дозволяє розширити сутнісні межі досліджуваної категорії. Класифіковані види ефективності управління підприємством. Виділені об'єкти і критерії оцінювання ефективності управління підприємством, а також запропонований її алгоритм. Групи критеріїв оцінювання ефективності управління підприємством дають можливість комплексно проаналізувати і охарактеризувати оцінювані об'єкти. Для оцінки ефективності управління підприємством, разом із системою традиційних показників, запропоновано використовувати коефіцієнт ефективності управління.

Ключові слова: ефективність управління підприємством, оцінювання, об'єкти, критерії, алгоритм

Рис.: 2. Формул.: 1. Библ.: 9.

Яркіна Наталя Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємства, Керченський державний морський технологічний університет (вул. Орджонікідзе, 82, Керчь, АР Крим, 98300, Україна)

Email: nata-yarkina@yandex.ru

Yarkina N. M. Theoretical Aspects of Assessment of Enterprise Management Effectiveness

The objective of the article is studying and systemizing theoretical aspects of assessment of effectiveness of enterprise management. The article considers assessment of enterprise management effectiveness as a unity and interrelation of its procedural and criteria-based aspects which require development of a corresponding procedure and establishment of quantitative and qualitative characteristics of the assessed object which correspond to certain criteria. Approaches to description of the essence of the term "enterprise management effectiveness" are studied, and an integrated resource-target approach is proposed which allows expanding the ontological limits of the studied category. A classification is proposed for enterprise management effectiveness. Objects and assessment criteria of enterprise management effectiveness are singled out, and an assessment procedure is proposed. Groups of criteria for assessment of enterprise management effectiveness enable comprehensive analysis and characterization of the assessed objects. It is proposed to use a management effectiveness coefficient along with a system of traditional indices for assessment of enterprise management effectiveness.

Keywords: enterprise management effectiveness, assessment, objects, criteria, procedure

Pic.: 2. Formulae: 1. Bibl.: 9.

Yarkina Natalia M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Enterprise Economics, Kerch State Marine Technical University (vul. Ordzhonikidze, 82, Kerch, Crimea, 98300, Ukraine)

Email: nata-yarkina@yandex.ru

Введение. «Эффективность» как экономическая категория представляет собой одно из ключевых теоретических и прикладных понятий современной экономики, требующее не только исследования и уточнения ее сути в контексте конкретных предметных областей, и, в част-

ности, управления предприятием, но и совершенствования соответствующего оценочного механизма.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретико-методологические подходы к оценке эффективности управления предприятием являлись предметом ис-

следования многих отечественных и зарубежных авторов, в частности, А. В. Куринного, Н. А. Волошко [1], И. В. Коврижных [2], М. М. Ищенко, М. Г. Крылова [3], Г. В. Ковалишиной [4] и др., внесших свой вклад в формирование и развитие оценочной базы эффективности управления предприятием, как необходимого условия совершенствования системы управления хозяйствующим субъектом в целом и ее отдельных элементов.

Целью статьи является исследование и систематизация теоретических аспектов оценки эффективности управления предприятием, выделение объектов и критериев оценки, а также разработка соответствующего алгоритма.

Изложение основного материала исследования. «Оценка» как научно-прикладное понятие может рассматриваться в двух взаимосвязанных аспектах:

- во-первых – это процесс, в ходе которого осуществляется оценочная деятельность, требующий разработки соответствующего алгоритма;
- во-вторых – это установление количественных и качественных характеристик оцениваемого объекта, отвечающих определенным критериям. В данном случае критерий рассматривается как мерило оценки.

Действенность, полезность, значимость проводимой оценки определяется проработанностью ее алгоритма и обоснованностью, правильностью выбора соответствующих предметных объектов и критериев, которые, в свою очередь, зависят от базового объекта исследования и оценки.

Рассматривая эффективность управления предприятием как объект оценки, необходимо определиться с существенным содержанием данной категории. Эффективность управления предприятием – специфическое понятие, содержание которого вытекает из сути экономической категории «эффективность» предприятия, под которой традиционно понимается результативность производственно-хозяйственной деятельности предприятия, степень использования всех его ресурсов, определяемая соотношением результатов деятельности и затраченных на их достижение ресурсов.

Ресурсный подход к определению эффективности деятельности предприятия нашел отражение и в формулировании сути понятия «эффективность управления», в частности:

- Рудман Я. В. трактует «эффективность управления» как экономическую категорию, отражающую вклад управленческой деятельности в конечный результат работы организации [5];
- Коврижных И. В. отмечает, что эффективность управления определяется путём сопоставления результатов управления и ресурсов, затраченных на процесс управления [2, с. 12].

Согласно данному подходу при оценке эффективности управления в качестве результата управленческого труда рассматриваются результаты деятельности предприятия, представленные целым комплексом итоговых характеристик производственной, коммерческой, финансовой,

инновационно-инвестиционной деятельности в натуральном и стоимостном выражении. Затраты на управление предприятием складываются из текущих расходов на содержание аппарата управления, эксплуатацию технических средств, содержание зданий и помещений, подготовку и переподготовку кадров управления, а также моментных (единовременных) расходов на исследовательские и проектные работы в области создания и совершенствования систем управления, на приобретение вычислительной техники и других технических средств, используемых в управлении, и т. п. [6].

Несмотря на кажущуюся очевидность и простоту приведенного механизма определения эффективности управления, отдельные авторы (в частности, М. М. Ищенко и М. Г. Крылов) отмечают, что «... весьма спорным является тезис о самой возможности оценки эффективности системы управления по указанной схеме. Ведь управление – это, прежде всего, организация, целеполагание, постановка задач, коммуникации и т. д.» [3]. Так как управленческая деятельность реализуется через соответствующие функции, которые охватывают все направления производственно-хозяйственной деятельности предприятия и способствуют их осуществлению, а качество управленческих решений во многом определяет объем привлекаемых ресурсов и уровень их отдачи, то оценка эффективности управления может ориентироваться на оценку эффективности производственно-хозяйственной деятельности предприятия в традиционном виде, осуществляемую посредством расчета и анализа системы показателей, включающей показатели эффективности использования персонала, основных фондов и оборотных средств, производственной мощности и т. д., а также показатели рентабельности, характеризующие прибыльность производства продукции, использования капитала, производственно-хозяйственной деятельности и т. п. Таким образом, по отношению к субъекту и объекту управления можно выделить эффективность собственно управления (управленческой деятельности) и эффективность управления производственно-хозяйственной деятельностью.

Ресурсный подход к эффективности управления предприятием позволяет оценить результативность использования факторов производства и затрагивает, в первую очередь, внутреннюю среду хозяйствования (организацию производственного процесса) предприятия. Вместе с тем, эффективность управления предприятием, как и эффективность использования привлеченных ресурсов, проявляется в способности предприятия устойчиво функционировать и развиваться в условиях внешней конкурентной рыночной среды, умении своевременно и адекватно приспосабливаться и реагировать на ее изменения, увеличивая объем продаж, укрепляя позиции на рынке, максимизируя финансовые результаты, минимизируя предпринимательские риски, повышая конкурентоспособность продукции и поддерживая конкурентный статус предприятия, капитализируя бизнес и т. д., то есть реализуя тактические и стратегические цели предприятия как открытой системы.

В широком смысле суть управленческой деятельности сводится к постановке целей, разработке алгоритмов и организации их достижения, что предопределяет необходимость выделения целевого подхода к оценке эффективности управления предприятием. Целевой подход не противоречит, а скорее дополняет ресурсный, расширяя круг традиционных показателей эффективности, соотносящих результаты и затраты, за счет целевых показателей, построенных на иной методической основе, характеризующих качество управленческих решений в области конкурентоспособности, инноваций и инвестиций, маркетинга, предпринимательских рисков и т. д., отражающих успешность взаимодействия предприятия с факторами внешней среды. Целевой подход к оценке эффективности управления предприятием разделяют Г. В. Ковалишина [4], И. В. Бондаренко [7], А. Р. Велиханова [8], В. П. Грузинов, И. А. Астафьева [9] и др.

Таким образом, согласно целевому подходу, эффективность управления предприятием характеризуется способностью достигать качественно определенные и количественно выраженные тактические и стратегические цели его функционирования и развития.

Эффективность управления предприятием – сложное, многогранное понятие, интегрирующее в себе эффективность управления различными аспектами деятельности предприятия, рассматриваемыми в качестве предметных объектов этой оценки, в частности:

- производственными факторами – трудовыми ресурсами (персоналом), основными и оборотными производственными фондами, основным и оборотным капиталом;
- отдельными направлениями деятельности предприятия (его функциональными подсистемами) – производством, маркетингом, снабжением и сбытом, инновационной, инвестиционной, финансовой деятельностью;
- качественными характеристиками бизнеса – конкурентоспособностью продукции и предприятия, предпринимательским риском и т. п.

Общая эффективность управления предприятием в значительной степени зависит от того, как сбалансировано управление всеми аспектами его деятельности и подсистемами на уровне общего управления, то есть на уровне генерального менеджмента, на котором сводятся и анализируются дифференциальные (частные) и интегральные (обобщающие, комплексные) показатели эффективности управленческой деятельности.

Дифференциальные показатели отражают эффективность использования конкретного фактора производства (какого-либо одного вида ресурсов и затрат), эффективность управления определенным направлением деятельности предприятия или уровень соответствующей качественной характеристики бизнеса.

Чаще всего эта группа показателей представлена:

- относительными величинами интенсивности, рассчитываемыми как отношение выпуска продукции в натуральном или стоимостном выра-

жении к отдельным видам затрат или ресурсов, или наоборот – затрат или ресурсов к выпуску продукции, а также как отношение финансового результата (прибыли) к затратам, его обеспечивающим. К ним, например, относятся: производительность труда и трудоемкость, фондотдача и фондоемкость, коэффициент оборачиваемости и коэффициент закрепления средств в обороте, материалоотдача и материалоемкость, рентабельность инвестиций и период окупаемости и т. д.;

- относительными величинами структуры, показывающими долю фактического результата или задействованного ресурса в максимально возможном объеме. Это, например, показатели рыночной доли предприятия, степени использования его производственной мощности, фонда рабочего времени, экстенсивной и интенсивной нагрузки оборудования и т. п.;
- показателями, характеризующими уровень конкурентоспособности продукции и предприятия, его финансовую устойчивость и уровень предпринимательских рисков, доходность инноваций и инвестиций (чистый приведенный доход и внутреннюю ставку доходности), экономию затрат и т. д.

Интегральные показатели эффективности управления предприятием позволяют наиболее полно и во взаимосвязи учесть многие факторы и элементы производственно-хозяйственной деятельности, которые оказывают влияние на уровень и динамику общей эффективности предприятия. В основе формирования интегральных показателей экономической эффективности управления предприятием лежит соотнесение конечного финансового результата деятельности с совокупной величиной затрат или ресурсов. Традиционно к интегральным показателям эффективности можно отнести показатели рентабельности (продукции, продаж, капитала и т. д.).

Рассмотренные показатели эффективности управления предприятием отражают удельную эффективность (в расчете на единицу затрат, ресурсов, каких-либо суммарных данных) или характеризуют другой качественной показатель, относящийся к определенному промежутку времени, и являются мерой абсолютной эффективности. Вместе с тем, абсолютная эффективность – величина статичная, не позволяющая оценить эффективность решений руководства предприятия и его деятельности в ретро и перспективе, т. е. во времени. Эффективное управление предприятием предполагает изменение показателей абсолютной эффективности или эффекта (результата, представленного абсолютной величиной, например: объема производства и сбыта в натуральном выражении; валовой, товарной, реализованной продукции; прибыли) во времени в сторону увеличения или уменьшения в зависимости от экономической сущности анализируемого показателя, что позволяет говорить о динамической эффективности. И если статическая эффективность характеризует процесс приспособления к сложившейся экономической ситуации предприятий, то динамическая – характеризует тенден-

цию к развитию. Таким образом, статическая эффективность характеризует текущее состояние предприятия и решение вопросов тактики, а динамическая эффективность является ключевой характеристикой стратегического управления.

Динамическая эффективность характеризуется относительными величинами динамики: коэффициентом (индексом) роста, темпом роста, темпом прироста. По сути, к ним близки показатели, отражающие степень выполнения планового задания и соответствующих норм: коэффициент выполнения планового задания (нормы), процент выполнения плана (нормы), процент перевыполнения плана (нормы).

В ходе ведения производственно-хозяйственной деятельности всегда стоит проблема выбора наиболее эффективного варианта хозяйствования (управленческого решения) из определенного количества альтернатив, а также сравниваются собственные результаты с результатами деятельности конкурентов и других субъектов рынка и т. п., то есть оценивается сравнительная эффективность. Сравнительная эффективность характеризуется относительными величинами сравнения или посредством балльной оценки.

Интегральная экономическая эффективность характеризует действенность, результативность управления предприятием в целом и может рассматриваться как системная эффективность. Кроме нее, для комплексного анализа эффективности управления предприятием и выявления резервов ее повышения, исследуется и оценивается эффективность управления отдельными направлениями деятельности предприятия, а также производственными и функциональными подразделениями, представляющая собой локальную эффективность. Эффективность совместной работы группы взаимосвязанных подразделений предприятия трактуется как комплексная эффективность.

Уровень, глубина и детализация разработки определяемых целей и задач позволяет говорить об оперативной, тактической и стратегической эффективности управления предприятием.

Классификация видовых проявлений эффективности управления предприятием приведена на рис. 1.

Множественность и разнообразие видов эффективности управления предприятием предопределяет и многокритериальность ее оценки, т. е. наличие определенной системы признаков, на основании которых должно проводиться соответствующее оценивание.

Ресурсно-целевой подход к определению сути эффективности управления предприятием позволяет выделить группы критериев ее оценки, дающих возможность комплексно проанализировать и охарактеризовать оценочные результаты, представленные:

- 1) дифференциальными и интегральными показателями абсолютной эффективности;
- 2) целевыми (оптимизационными) параметрами тактических и стратегических планов и программ;
- 3) показателями динамической и сравнительной эффективности.

Последняя группа критериальных показателей оценки эффективности управления является обязательным логическим дополнением и завершением двух первых групп, ибо позволяет оценить степень соответствия использования факторов производства и развития предприятия объективным требованиям рыночной среды и научно-технического прогресса, а также степень соответствия достигаемых результатов установленным целям, нормам и другим мерилам оценки.

Алгоритм оценки эффективности управления предприятием сводится к реализации этапов, схематично показанных на рис. 2, содержательные характеристики которых должны быть адекватны объекту оценки по сложности и последовательности выполняемых процедур. В свою очередь, выбор предметных объектов оценки эффективности управления предприятием зависит от того, для кого предназначены ее результаты и с какой целью она выполняется.

Признавая ведущую роль в оценке эффективности управления предприятием оценки эффективности его производственно-хозяйственной деятельности как закономерного следствия управленческой деятельности, нельзя игнорировать наличие системы показателей, характеризующих эффективность собственно управленческого труда, предлагаемых в теории и используемых в практике управления. В частности, выделяется три группы показателей эффективности системы управления предприятием:

- 1) группа показателей, характеризующих эффективность системы управления, выражающихся через конечные результаты деятельности предприятия, и затраты на управление;
- 2) группа показателей, характеризующих содержание и организацию процесса управления, в том числе непосредственные результаты и затраты управленческого труда. В нее входят такие характеристики аппарата управления как производительность, экономичность, адаптивность, гибкость, оперативность, надёжность;
- 3) группа показателей, характеризующих рациональность организационной структуры и её технико-организационный уровень. К структурным характеристикам относятся звенность системы управления, уровень централизации функций управления, принятые нормы управляемости, сбалансированность распределения прав и ответственности.

Несмотря на очевидность и понятность сути приведенных показателей, их практическое применение затрудняется из-за ряда объективных причин:

- недостаточной проработанности и некорректности методик расчета некоторых из них (например, производительности);
- отсутствия в них элемента эффективности (например, удельный вес работников аппарата управления в численности промышленно-производственного персонала зависит от отраслевой специфики предприятия и с высокой долей условности динамика этого показателя

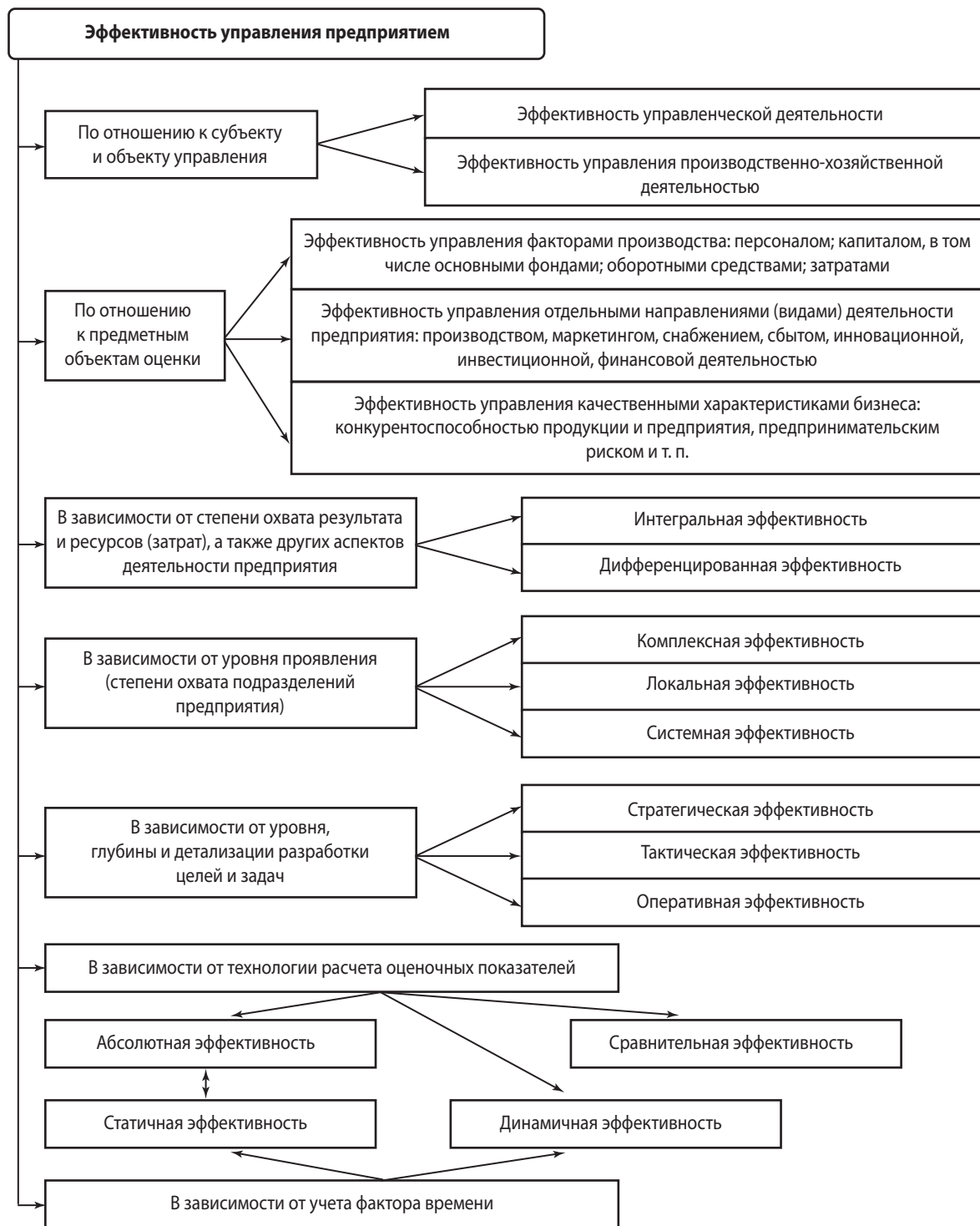

Рис. 1. Классификация видов эффективности управления предприятием

в сторону уменьшения может рассматриваться как показатель эффективности управленческого труда);

- проблематичности получения объективной информации о результатах собственно управленческого труда;
- недостаточной компетенции специалистов, на которых может быть возложена функция оценки эффективности системы управления предприятием.

В результате изучения теоретико-методологических подходов к оценке эффективности системы управления и реальных аналитических возможностей предприятий, в качестве простого и одновременно универсального средства оценки эффективности управленческого труда (эффективности управления предприятием) предложен показатель (коэффициент) эффективности управления, отражающий опережение роста результата производственно-хозяйственной деятельности пред-

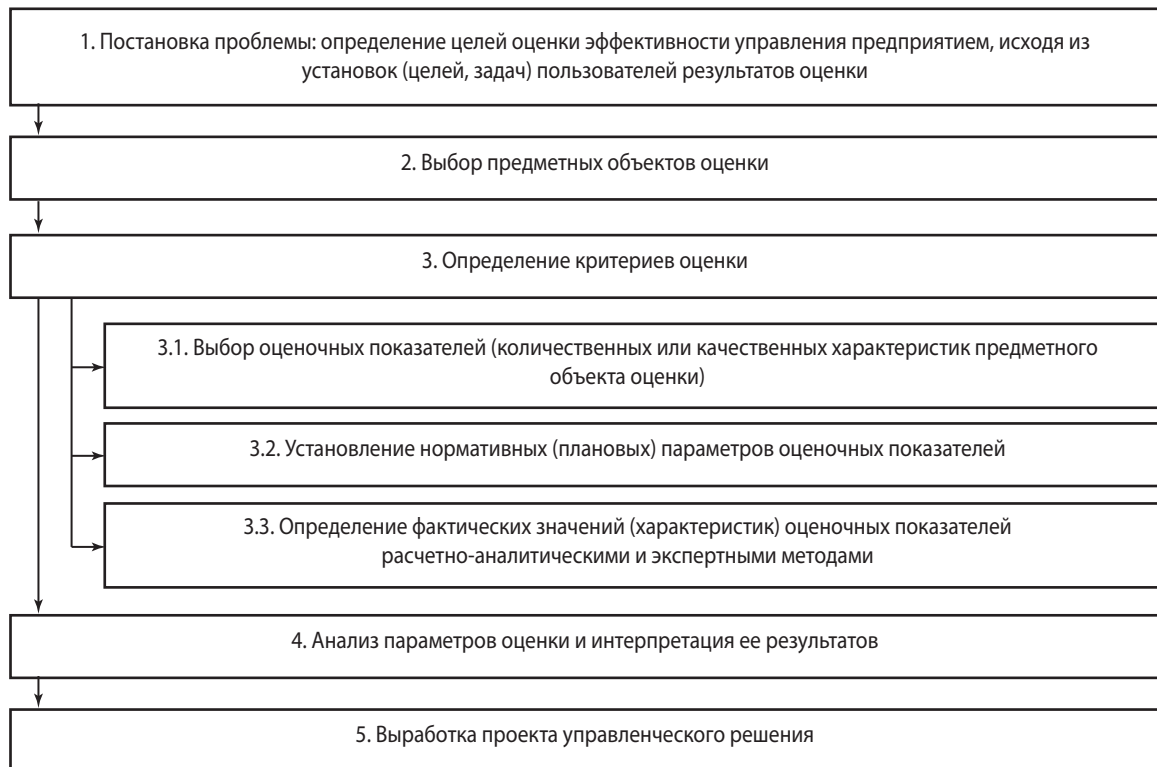

Рис. 2. Основные этапы оценки эффективности управления предприятием

приятия рост затрат на управление предприятием, рассчитываемый по формуле:

$$k_{\text{эу}} = \frac{\uparrow P}{\updownarrow UЗ}, \quad (1)$$

где $k_{\text{эу}}$ – коэффициент эффективности управления. Если $k_{\text{эу}} > 1$, то работу аппарата управления предприятия в целом можно признать эффективной;

$\uparrow P$ – положительная динамика результата производственно-хозяйственной деятельности предприятия (выручки от реализации и (или) чистой прибыли), характеризуемая коэффициентом роста, темпом роста или темпом прироста соответствующего показателя;

$\updownarrow UЗ$ – разнонаправленная динамика совокупных затрат на управление, характеризуемая коэффициентом роста, темпом роста или темпом прироста административных расходов предприятия.

Выводы. Оценка эффективности управления предприятием предполагает выделение и уточнение содержательной характеристики объекта оценивания и определение соответствующих критериев.

Интегрированный ресурсно-целевой подход к определению сути понятия «эффективность управления предприятием» позволил рассматривать данную категорию как способность управляющей системы обеспечивать реализацию заданных (тактических и стратегических) целей предприятия, представленных соответствующими качественными и количественными показателями, отражающими результативность использования задействованных ресурсов (в том числе, и затрат на управление) и рыночные характеристики бизнеса (его успешность и деловую

активность), рассматриваемыми в качестве оценочных критериев.

Несмотря на то, что экономическая наука выработала систему критериальных показателей, характеризующих эффективность управления предприятием, выявлен ряд причин, затрудняющих их практическое использование и предопределяющих необходимость дальнейшего поиска путей и методов усовершенствования оценки эффективности предприятием.

ЛИТЕРАТУРА

1. Курінний О. В. Проблеми оцінки ефективності управління корпоративними правами в акціонерних товариствах / О. В. Курінний, Н. О. Волошко // Проблеми економіки. – 1013. – № 3. – С. 208 – 213.
2. Коврижных И. В. Анализ и оценка эффективности управления в организации / И. В. Коврижных. – Барнаул : АФ СибАГС, 2006. – 86 с.
3. Ищенко М. М. Оценка эффективности системы управления / М. М. Ищенко, М. Г. Крылов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.auditfin.com/fin/2007/4/Ishenko/Ishenko.pdf>
4. Ковалишина Г. В. Системный подход в оценке эффективности управления фирмой [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.auditfin.com/fin/2002/2/rkovalishina/rkovalishina.asp>
5. Рудьман Я. В. Эффективность управления предприятием [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://conference.be5.biz/r2013/4466.htm>
6. Евневич М. А. Эффективность аппарата управления и его организационной структуры / М. А. Евневич // Top-Manager. – 2004. – № 15. – С. 7 – 9.

7. Бондаренко И. В. Эффективность управления предприятием – ключевая задача менеджмента [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.progressive-management.com.ua/statyi-avtora/ef-management>

8. Велиханова А. Р. Основные принципы и задачи эффективного управления предприятием в проблемной среде / А. Р. Велиханова // Транспортное дело России. – 2008. – № 3. – С. 30.

9. Грузинов В. П. Эффективность управления промышленными предприятиями: теоретический аспект / В. П. Грузинов, И. А. Астафьева // Журнал Автомобильных Инженеров. – 2012. – № 1 (72) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aae-press.ru/f/72/44.pdf>

REFERENCES

Bondarenko, I. V. "Effektivnost upravleniia predpriatiem - kliuchevaia zadacha menedzhmenta" [The effectiveness of management - a key task of management]. <http://www.progressive-management.com.ua/statyi-avtora/ef-management>

Evnevich, M. A. "Effektivnost apparata upravleniia i ego organizatsionnoy struktury" [The effectiveness of the management and organizational structure]. *Top-Manager*, no. 15 (2004): 7-9.

Gruzinov, V. P., and Astafeva, I. A. "Effektivnost upravleniia promyshlennymi predpriatiiami: teoreticheskiy aspekt" [The

effectiveness of management of industrial enterprises: theoretical aspect]. <http://www.aae-press.ru/f/72/44.pdf>

Ishchenko, M. M., and Krylov, M. G. "Otsenka effektivnosti sistemy upravleniia" [Evaluating the effectiveness of the control system]. <http://www.auditfin.com/fin/2007/4/Ishenko/Ishenko.pdf>

Kovrizhnykh, I. V. *Analiz i otsenka effektivnosti upravleniia v organizatsii* [Analysis and evaluation of the effectiveness of management in the organization]. Barnaul: AF SibAGS, 2006.

Kurinnyi, O. V., and Voloshko, N. O. "Problemy otsinky efektyvnosti upravlinnia korporatyvnymy pravamy v aktsionernykh tovarystvakh" [The problems of evaluating the effectiveness of corporate rights in joint stock companies]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (1013): 208-213.

Kovalishina, G. V. "Sistemnyy podkhod v otsenke effektivnosti upravleniia firmoy" [Systematic approach to evaluating the effectiveness of management of the company]. <http://www.auditfin.com/fin/2002/2/rkovalishina/rkovalishina.asp>

Rudman, Ya. V. "Effektivnost upravleniia predpriatiem" [The effectiveness of management]. <http://conference.be5.biz/r2013/4466.htm>

Velikhanova, A. R. "Osnovnye printsipy i zadachi effektivnogo upravleniia predpriatiem v problemnoy srede" [Basic principles and objectives of effective management of the enterprise in the problem environment]. *Transportnoe delo Rossii*, no. 3 (2008): 30-.

■

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ВПРОВАДЖЕННЯ АУТСОРСИНГУ ЛОГІСТИЧНИХ ФУНКЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

© 2014 ЯСТРЕМСЬКА О. М., ЗЕЛЕНСЬКИЙ М. В.

УДК 005.591.45:658.7

Ястремська О. М., Зеленський М. В.

Формування організаційного забезпечення процесу впровадження аутсорсингу логістичних функцій на підприємстві

Мета статті полягає у розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування організаційного забезпечення процесу впровадження та реалізації аутсорсингу логістичних функцій. У процесі дослідження застосовано абстрактно-логічний та структурно-логічний аналіз – при проведенні теоретичних узагальнень і формуванні пропозицій щодо змісту організаційних заходів з підготовки до застосування аутсорсингу; системний підхід – при розробленні схеми впровадження аутсорсингу логістичних функцій. Обґрунтовано потребу в розробленні теоретичних і практичних рекомендацій щодо узгодження завдань етапів впровадження аутсорсингу логістичних функцій з відповідними організаційними заходами. Проведене дослідження дало змогу розробити схему формування організаційного забезпечення за ітераційними етапами процесу впровадження аутсорсингу логістичних функцій, використання якої відображає цільову спрямованість організаційних заходів та дозволить визначити організаційні умови для досягнення основних задач підприємства. Розроблений підхід до оптимізації організаційної структури управління на підприємстві та визначення зон відповідальності і повноважень учасників аутсорсингу доцільно застосовувати на вітчизняних промислових підприємствах машинобудування у процесі підготовки до впровадження аутсорсингу логістичних функцій.

Ключові слова: аутсорсинг, організаційне забезпечення, управління, інформаційні потоки, відповідальність, повноваження, організаційна структура

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 12.

Ястремська Олена Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра економіки, організації та планування діяльності підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: yastr@inbox.ru

Зеленський Максим Васильович – аспірант, кафедра економіки, організації та планування діяльності підприємства, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: m.zelenskiy@mob-log.com.ua

УДК 005.591.45:658.7

UDC 005.591.45:658.7II

Ястремская Е. Н., Зеленский М. В. Формирование организационного обеспечения процесса внедрения аутсорсинга логистических функций на предприятии

Цель статьи заключается в разработке теоретических положений и практических рекомендаций по формированию организационного обеспечения процесса внедрения и реализации аутсорсинга логистических функций. В процессе исследования применены абстрактно-логический и структурно-логический анализ – при проведении теоретических обобщений и формировании предложений о содержании организационных мероприятий по подготовке к аутсорсингу; системный подход – при разработке схемы внедрения аутсорсинга логистических функций. Обоснована потребность в разработке теоретических и практических рекомендаций по согласованию заданий этапов внедрения аутсорсинга логистических функций с соответствующими организационными мероприятиями. Проведенное исследование дало возможность разработать схему формирования организационного обеспечения по итерационным этапам процесса внедрения аутсорсинга логистических функций, использование которой отображает целевую направленность организационных мероприятий и позволит определить организационные условия для достижения основных задач предприятия. Разработанный подход к оптимизации организационной структуры управления на предприятии и определению зон ответственности и полномочий участников аутсорсинга целесообразно применять на отечественных промышленных предприятиях машиностроения в процессе подготовки к внедрению аутсорсинга логистических функций.

Ключевые слова: аутсорсинг, организационное обеспечение, управление, информационные потоки, ответственность, полномочия, организационная структура

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 12.

Iastremska O. M., Zelenskyi M. V. Formation of Organizational Support for Implementation of the Outsourcing of Logistics Functions in the Enterprise

The aim of the article is to develop theoretical and practical recommendations to assist the formation of the organizational support for the implementation and fulfillment processes of the outsourcing of logistics functions. In the research process the abstract-logical and structural-logical analysis was used – in the theoretical generalizations and in forming proposals on the content of the organizational preparations for outsourcing; a systematic approach was applied for the purpose of working out scheme of the outsourcing of logistics functions. The necessity to develop theoretical and practical recommendations to harmonize the tasks of the implementation stages of the outsourcing of logistics functions with the relevant organizational measures was grounded. The conducted study made it possible to develop a scheme of organizational support for iterative stages of the implementation process of the outsourcing of logistics functions, application of which displays the goal of the organizational measures and will determine the organizational conditions for achievement of the basic objectives of an enterprise. The designed approach to optimization of the organizational structure of the enterprise management and to the definition of areas of responsibility and organizational authority of the outsourcing members is appropriate for domestic industrial machine-building enterprises during the preparation process for implementation of the outsourcing of logistics functions.

Keywords: outsourcing, organizational support, management, information flow, responsibility, organizational authority, organizational structure

Pic.: 3. Tabl.: 1. Bibl.: 12.

Iastremska Olena M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Economy, Organization and Planning of Acti-

Ястремская Елена Николаевна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра экономики, организации и планирования деятельности предприятия, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнецова (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: yastr@inbox.ru

Зеленский Максим Васильевич – аспирант, кафедра экономики, организации и планирования деятельности предприятия, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнецова (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: m.zelenskiy@mob-log.com.ua

ity of the Enterprise, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: yastr@inbox.ru

Zelenskiy Maksym V. – Postgraduate Student, Department of Economics, organization and business planning, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: m.zelenskiy@mob-log.com.ua

Вступ. Впровадження аутсорсингу логістичних функцій підприємства передбачає корінні зміни організаційної діяльності, яка неминує супроводить реалізацію будь-яких проектів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування підприємства. Зміни у сфері функціонування організаційних систем приводять до істотного зростання важливості саме організаційного чинника, який поєднує сукупність заходів організаційного забезпечення. Стратегічною основою сталого економічного розвитку діяльності вітчизняних промислових підприємств має стати створення такої організаційної структури управління, ефективність якої буде зростати від застосування аутсорсингу логістичних функцій, за рахунок розширення коопераційних зв'язків. Крім того, участь підприємства в аутсорсингових проектах стосується значної кількості чинників його діяльності, майна, доходів та витрат, що потребує попередньої організаційної підготовки з метою створення можливості укласти довгострокові угоди та забезпечення зіставності умов управління підприємством і аутсорсером, а також уникнення значних збитків, пов'язаних з можливими конфліктами інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування організаційного забезпечення аутсорсингу присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Б. О. Анікін [1], Ж.-Л. Бравар і Р. Морган [2], С. О. Календжян [3], І. Д. Котляров [4], А. Х. Курбанов [5; 6], Є. В. Крикавський [7], А. С. Полянська [8], І. А. Руда [10], Л. В. Чижевська [9], Дж. Б. Хейвуд [11], Н. І. Чухрай [12] та ін.

Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено практичним рекомендаціям, пов'язаним з формуванням організаційного забезпечення процесу впровадження та реалізації аутсорсингових угод, що затримує інтеграцію аутсорсингу логістичних функцій на ринок. Це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір на пряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування організаційного забезпечення процесу впровадження та реалізації аутсорсингу логістичних функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційне забезпечення процесу впровадження аутсорсингу має чітко визначати порядок та умови його реалізації. До таких умов можна віднести: цілі та задачі реалізації аутсорсингу, вихідні вимоги до кожного з учасників аутсорсингового проекту, порядок реалізації функцій підприємства,

порядок вибору аутсорсера, формат розподілу повноважень та секторів відповідальності між підприємством та аутсорсером, фіксацію прав учасників аутсорсингової угоди, систему врегулювання конфліктів інтересів, систему внутрішнього контролю та моніторингу ефективності, систему управління ризиками та порядок надання звітності.

Узагальнюючи основні положення щодо впровадження аутсорсингу, які викладені в роботах Анікіна Б. А. [1], Бравара Ж.-Л. [2], Чижевської Л. В. [9], Котлярова І. Д. [4], Рудої І. Л. [10], можна визначити, що процес впровадження аутсорсингу логістичних функцій має бути ітераційним комплексом реалізації етапів розв'язання конкретних задач:

- проведення економічного аналізу показників діяльності підприємства і дослідження ринку на етапі обґрунтування доцільності впровадження аутсорсингу логістичних функцій та вибору потенційного аутсорсера,
- вибір і постановку задач діяльності на етапі розроблення методики реалізації аутсорсингу логістичних функцій;
- організаційні перетворення та регламентацію взаємодії виконавчого персоналу підприємства зі сторонніми виконавцями на етапі передачі певних логістичних функцій аутсорсеру;
- аналіз ефективності використання ресурсів підприємства та виконання плану робіт на етапі контролю і моніторингу реалізації аутсорсингової угоди;
- оцінка результатів реалізації аутсорсингу логістичних функцій та розроблення заходів підвищення ефективності аутсорсингу логістичних функцій на етапі його вдосконалення.

Належне виконання цих етапів є неможливим без побудови чіткої системи організаційного забезпечення.

Перший етап впровадження аутсорсингу логістичних функцій діяльності підприємства передбачає обґрунтування доцільності передачі окремих логістичних функцій до аутсорсингу та пошук потенційних аутсорсерів. Розроблення та прийняття рішення про доцільність застосування аутсорсингу окремих логістичних функцій має починатися з організації руху облікових даних інформаційних потоків для проведення економічного аналізу власних можливостей підприємства, який передбачає: аналіз ефективності діяльності промислового підприємства, виявлення латентних факторів ефективності діяльності підприємств, визначення взаємозв'язків між складовими ефективності та причин, що обумовлюють зниження загальних результатів

функціонування підприємства; аналіз логістичних витрат та результативності виконання логістичних функцій на підприємстві. Вирішення названих завдань потребує організації інформаційної взаємодії між керівниками основних підрозділів підприємства (технічного, виробничого, фінансово-економічного та ін.), які саме і розробляють пропозиції щодо можливості застосування аутсорсингу логістичних функцій в управлінні підприємства.

Пошук потенційних аутсорсерів потребує організації системи руху зовнішніх інформаційних потоків для дослідження ринку логістичних послуг, що включає аналіз стану ринку на предмет наявності юридичних (фізичних) осіб, що володіють необхідними матеріально-технічними і трудовими ресурсами для виконання передбачуваних до передачі на аутсорсинг певних логістичних функцій діяльності підприємства; рівня конкуренції на ринку і можливості для організації і проведення конкурсу на право укладання угоди на передачу на аутсорсинг логістичних функцій діяльності; правових положень, що закріплюють повноваження щодо здійснення окремих видів діяльності, пропонує для передачі до аутсорсингу логістичних функцій; середньої ринкової вартості послуг, аналогічних передбачуваним до передачі на аутсорсинг логістичних функцій діяльності; рівня якості і доступності послуг, аналогічних передбачуваним до передачі на аутсорсинг логістичних функцій діяльності підприємства.

У процесі організації проведення дослідження ринку слід використовувати якнайповніші і доступніші джерела даних (інформація органів статистики; відомості, отримані із засобів масової інформації і мережі Інтернет; дані маркетингових досліджень і опитувань, виконаних інформаційними і консультаційними агенціями; інформація, отримана на спеціалізованих виставках організацій, що надають послуги, аналогічні передбачуваним до передачі на аутсорсинг логістичних функцій). З метою отримання повніших результатів дослідження можна надсилати попередні запити організаціям (фізичним особам), що надають послуги, аналогічні передбачуваним до передачі на аутсорсинг логістичних функцій. За результатами дослідження ринку формується звіт про дослідження ринку, що містить зведені дані про кількість юридичних (фізичних) осіб, що виконують роботи, аналогічні передбачуваним до передачі на аутсорсинг логістичних функцій, інформацію про ринкову вартість відповідних робіт, експертну оцінку рівня якості і доступності таких робіт, а також висновки про можливість передачі окремих логістичних функцій діяльності підприємства на аутсорсинг. Організацію проведення дослідження ринку можна покласти на маркетинговий підрозділ, оскільки інформаційне забезпечення вирішення саме таких питань є в межах його компетентності.

Другим етапом впровадження аутсорсингу логістичних функцій діяльності підприємства є розроблення методики реалізації аутсорсингу. Серед найбільш актуальних логістичних напрямів, які доцільно передати на аутсорсинг, можна виділити транспортування та складування. Кожен з цих напрямів надання логістичних послуг потребує методичної деталізації робіт та вимог до їх належного виконання. Так, передача частки функції складування повинна

супроводжуватися методичними інструкціями, які мають містити: опис товару складування і його короткі характеристики; логістичні дані товару: кількість артикулів; об'єми зберігання; сезонні коливання зберігання; структуру надходжень товару, підбору замовлень, відвантажень; вимоги до складських процедур (наприклад, вибіркова перевірка товару при прийомі, контроль вхідних цін); вимоги до умов зберігання; вимоги до упаковки товару. Передача частки функції транспортування повинна супроводжуватися методичними інструкціями, які мають містити: графік та обсяги транспортування; опис товару транспортування і його короткі характеристики; логістичні дані товару та ін. Таку інформацію має забезпечити підрозділ логістики підприємства.

На третьому етапі впровадження аутсорсингу логістичних функцій діяльності підприємства здійснюється організація передачі окремих логістичних функцій на аутсорсинг. На думку Рудої І. А. [10], аутсорсинг як методологія управління дозволяє поєднати переваги ієрархічної координації в управлінні з перевагами ринкової координації взаємовідносин суб'єктів господарювання на основі довгострокових та середньострокових контрактів про надання спеціалізованих послуг. Процес організації передачі окремих логістичних функцій на аутсорсинг включає: розроблення проекту аутсорсингової угоди і додаткової угоди про рівень надання сервісу (Service Level Agreement – SLA); їх укладання та організацію виконання аутсорсингу, яка передбачає розроблення заходів щодо зміни організаційної структури управління на підприємстві.

Щоб охарактеризувати напрям майбутніх змін у процесі управління складуванням та транспортуванням на підприємстві доцільно розглянути два варіанти: існуючий стан управлінських потоків без застосування аутсорсингу логістичних функцій й управлінські зв'язки у разі застосування аутсорсингу логістичних функцій. Співставлення цих варіантів управління схематично подано на рис. 1. Згідно з наведеними на рис. 1 схемами можна визначити, що управління за варіантом із застосуванням аутсорсингу логістичних функцій є операційним і характеризує перехід об'єкта управління від власної логістичної системи до логістичного аутсорсингу, що значно спрощує структуру управління.

Важливим питанням, що потребує уваги, є дослідження формату взаємодії підприємства із зовнішніми виконавцями: аутсорсер може бути як самостійним виконавцем окремої функції, так і рівноправним партнером підприємства-замовника. Кожен з цих видів взаємодії можна охарактеризувати за основними організаційними ознаками, які відображають організаційні аспекти етапів впровадження аутсорсингу і які необхідно враховувати у процесі залучення аутсорсера (табл. 1).

У контексті застосування аутсорсингу транспортування і складування можна розподілити відповідальність учасників аутсорсингу різного типу. Якщо аутсорсер з транспортування та складування виступає як самостійний виконавець, то підприємство несе відповідальність за оплату послуг, здійснює контроль, моніторинг та оцінку ефективності застосування аутсорсингу й отримує при цьому довгострокові послуги з виконання певних функцій

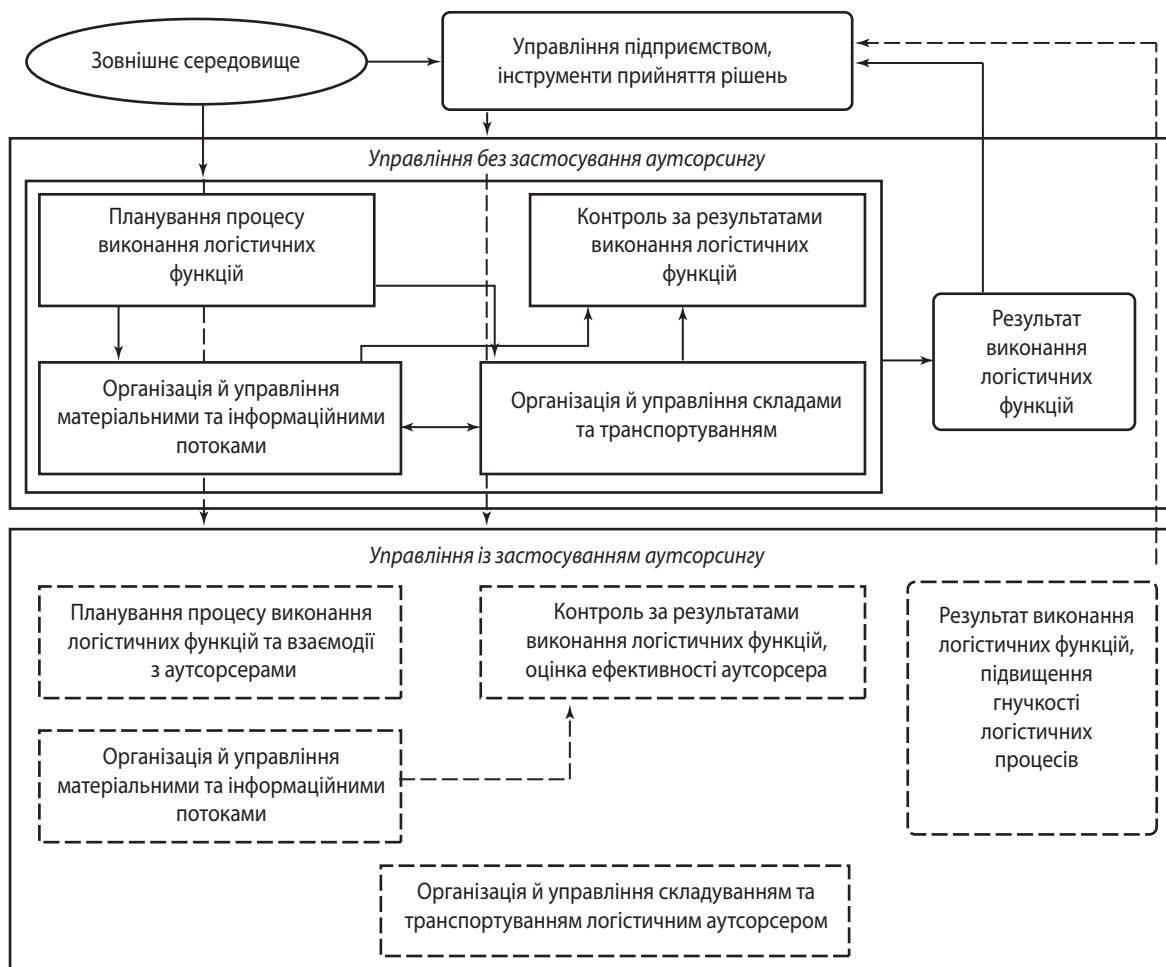

Рис. 1. Порівняння схем управління процесами складування та транспортування (власна розробка)

Таблиця 1

Порівняльна характеристика типів аутсорсингу

Ознака порівняння	Аутсорсер як самостійний виконавець	Аутсорсер як партнер підприємства
Мета	Самостійне виконання окремих функцій в рамках діяльності підприємства	Сумісна реалізація угоди про співробітництво в рамках виконання певних функцій
Формат відносин	Укладання аутсорсингової угоди про виконання певних функцій	Укладання угоди про співробітництво
Розподіл ризиків	Ризики приймаються підприємством	Ризики приймаються на паритетних умовах відповідно до умов угоди про співробітництво
Управління	Адміністративно-командне	Спільне
Порядок контролю	Відповідно до умов аутсорсингової угоди	На рівноправній основі
Фінансовий підхід	Забезпечення прибутку	Розвиток можливостей сталого розвитку

та заздалегідь розрахований прибуток. Якщо аутсорсер є партнером підприємства, то підприємство також отримує довгострокові послуги з виконання певних функцій та лише частку доходів. Відповідно до змісту завдань етапів впровадження аутсорсингу, які пропонується визначати

зонами повноважень, мають бути розподілені й основні повноваження учасників аутсорсингу (рис. 2).

Урахування означених схем розподілу відповідальності та повноважень є важливим у процесі розроблення організаційної структури управління на підприємстві.

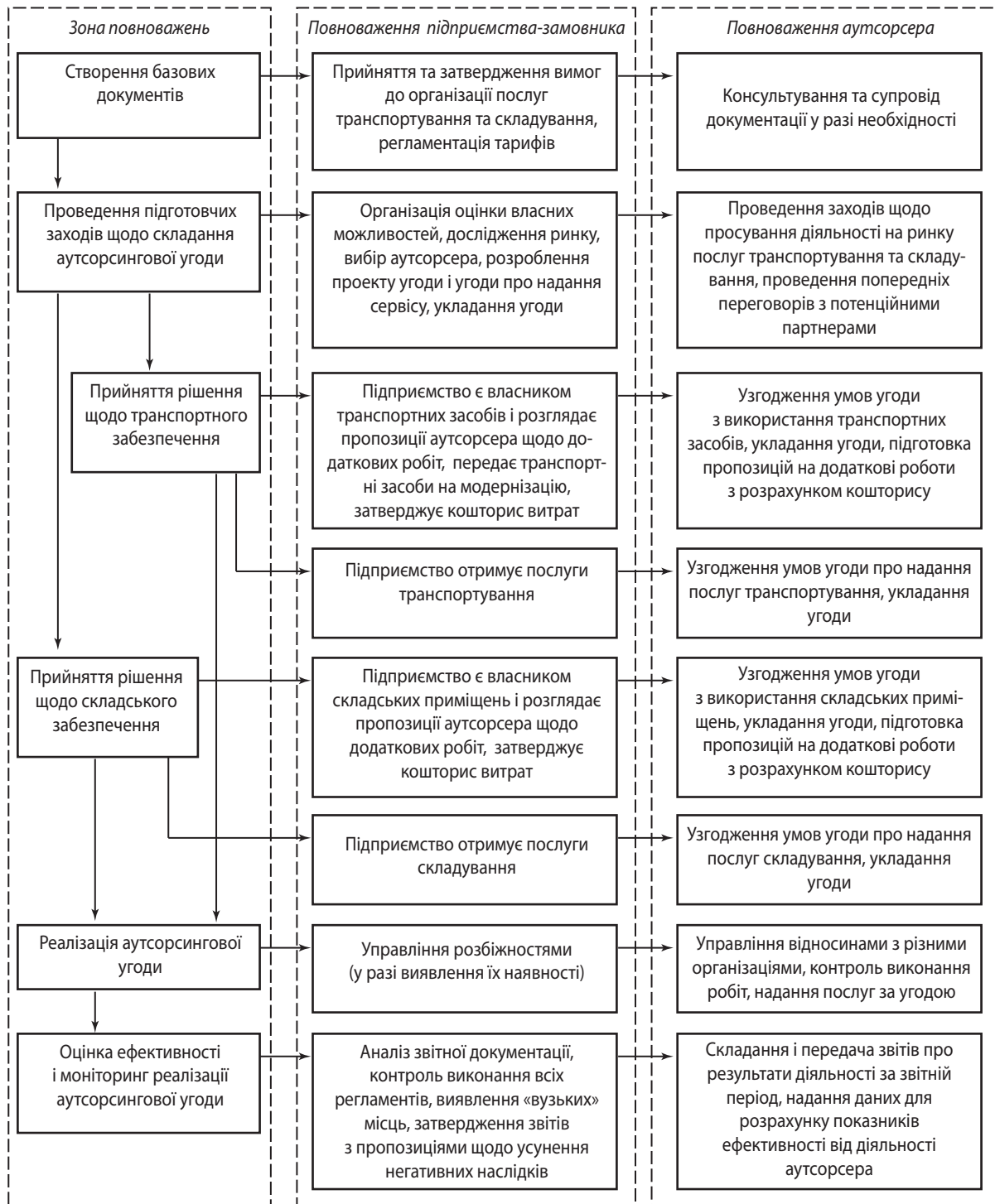

Рис. 2. Схема розподілу повноважень учасників аутсорсингу транспортування і складування (власна розробка)

Крикавський Є. В. [7] розглядає різні типи організаційних структур, попарно поєднані за принципом дихотомії: функціональні і дивізійні; централізовані і децентралізовані; орієнтовані на завдання і на процес; формальні і неформальні; великі і малі; однорідні і змішані тощо. При цьому він визначає такі базові форми організації логістики: логістика у функціональній структурі організації (основний функціональний підрозділ виконує певний комплекс завдань або підрозділ, підпорядкований

іншому функціональному підрозділу з дорадчими функціями логістики, з вирішальними функціями логістики чи зі змішаними функціями логістики); логістика в дивізійній структурі організації (окремий підрозділ горизонтального рівня, або підрозділ одного з дивізіонів, або підрозділи декількох дивізіонів, які підпорядковуються керівнику центру відповідальності за логістику) та логістика в матричній структурі організації (підрозділ в рамках вертикальної ієрархії чинників виробництва взаємодіє з

підрозділами горизонтальної ієрархії основної діяльності підприємства).

Слід зазначити, що аутсорсинг є формою взаємодії, яка близька до підприємств з матричною організаційною структурою управління та передбачає високий рівень управлінської культури: цілевстановлення, чітка формалізація управлінських процедур та організаційних регламентів, однозначні критерії оцінки результатів роботи, визначені обов'язки та відповідальність. Перехід на аутсорсинг актуалізує необхідність здійснення оптимізації організаційної структури підприємства-замовника за рахунок скорочення горизонтальних та вертикальних ланцюгів структури управління, окремих підрозділів підприємства-замовника та ефективної роботи працівників підприємства-аутсорсера. У реальних організаційних структурах вітчизняних промислових підприємств, як правило, існує різна ступінь централізації / децентралізації в залежності від умов і цілей підприємства. Крім цього, якісь напрями діяльності централізовані, а якісь – децентралізовані. В контексті застосування аутсорсингу на вітчизняних підприємствах машинобудування найбільшою мірою організаційній структурі управління підприємства відповідає децентралізована система управління. Враховуючи, що існуюча організаційна структура досліджуваних машинобудівних підприємств є функціональною з дорадчими функціями логістики відносно до планування і контролю, в системі виробничого менеджменту пропонується варіант організаційної структури управління машинобудівним підприємством у разі впровадження аутсорсингу складування і транспортування, за яким органом управління підприємства, в компетенцію якого входить розгляд пропозицій про внесення змін до засновницької документації, затвердження плану фінансово-господарської діяльності підприємства та про укладання аутсорсингових угод, є наглядова рада. Делегування повноважень щодо прийняття рішення та розподілу відповідальності може здійснюватися шляхом розподілу доходів між окремими підрозділами і одноосібними виконавчими органами (голова правління, генеральний директор). Керівники центрів відповідальності (технічний директор, директор з виробництва, директор з економіки і фінансів та ін.) та керівники виконавчих підрозділів повинні розробляти і затверджувати планові та звітні документи певних операційних підрозділів підприємства та надавати пропозиції щодо удосконалення механізмів управління і загальної організації впровадження аутсорсингу. Пропонується організувати взаємодію підприємства з аутсорсером через окрему службу контролю, аналізу і моніторингу виконання аутсорсингових угод, яка має підпорядковуватися фінансово-економічній службі. Працівники служби контролю, аналізу і моніторингу виконання аутсорсингових угод повинні володіти відповідними компетентностями (знання основ документообігу, вміння працювати з формами первинних облікових документів, наявність координаційних та комунікаційних навичок та ін.). Структура і чисельність працівників служби контролю, аналізу і моніторингу виконання аутсорсингових угод залежать від організаційно-правової форми підприємства, характеру господарської діяльності, обсягу виробництва та загальної кількості працівників підприємства.

Така організаційна форма є досить гнучкою й дозволяє забезпечити ефективність управління за рахунок залучення аутсорсерів, найбільш пристосованих для виконання певних логістичних функцій. Розроблену схему формування організаційної структури управління підприємства прийнято до впровадження у практичну діяльність декількох машинобудівних підприємств Слобожанщини.

Четвертий етап впровадження аутсорсингу логістичних функцій діяльності підприємства передбачає контроль і моніторинг ефективності реалізації аутсорсингової угоди, проведення яких також потребує розроблення відповідного організаційного забезпечення. В рамках реалізації довгострокових угод і договорів (контрактів) необхідно здійснювати систематичний контроль за дотриманням цін на послуги, що надаються, виконувани роботи або функції, а також за встановленими в угодах і договорах об'ємами, якістю і термінами виконання певних логістичних функцій. Основною метою контролю і моніторингу є аналіз можливості забезпечення ефективного використання ресурсів та виконання планових завдань. Забезпечення контролю згідно із запропонованою організаційною структурою управління покладається на спеціальну службу контролю, аналізу і моніторингу виконання аутсорсингових угод підприємства. Для виконання контролю і моніторингу необхідно сформувати спеціальну інформаційну базу на основі офіційних звітів про діяльність підприємства (звіт про виконання плану, баланс, звіт про прибутки та збитки та ін.) та внутрішніх форм звітності підрозділів, які деталізують логістичні операції підприємства. У разі виявлення суттєвих відхилень фактичних значень показників контролю від бажаних суб'єкти контролю повідомляють про виявлений факт невідповідності й здійснюють комплексний аналіз причин.

П'ятим етапом впровадження аутсорсингу логістичних функцій діяльності підприємства є вдосконалення аутсорсингу логістичних функцій, що передбачає визначення ефективності реалізації аутсорсингової угоди та розроблення заходів щодо її підвищення. Організацію процесу оцінювання підсумків реалізації аутсорсингової угоди доцільно проводити на предмет досягнення цілей аутсорсингу логістичних функцій: для угод, термін виконання яких складає рік і більше, – після закінчення 6 місяців з початку терміну виконання угоди; для угод, термін виконання яких складає менше року, – після закінчення терміну виконання угоди. Служба контролю, аналізу і моніторингу виконання аутсорсингових угод має здійснювати на постійній основі оцінку результативності впровадження аутсорсингу логістичних функцій. Підсумки реалізації аутсорсингової угоди визнаються позитивними у разі виконання наступних умов: досягнуті встановлені показники ефективності виконання окремих логістичних функцій, переданих на аутсорсинг, або фактичне значення показника економічної ефективності відповідає плановому (бажаному) значенню даного показника чи перевищує його. Після оцінки підсумків реалізації аутсорсингової угоди, у разі визнання їх позитивними, служба контролю, аналізу і моніторингу виконання аутсорсингових угод має розробити заходи щодо подальшої оптимізації організаційної структури підприємства у зв'язку з перекладанням окремих логістичних функцій на аутсорсинг та пропозиції щодо удосконалення

використаних процедур. У разі визнання неефективності аутсорсингової угоди служба контролю, аналізу і моніторингу виконання аутсорсингових угод виявляє причини та розробляє відповідні заходи щодо їх усунення або розірвання відносин з аутсорсером.

Отже, на кожному етапі впровадження аутсорсингу логістичних функцій діяльності підприємства організа-

ційне забезпечення аутсорсингу можна визначити як сукупність організаційних заходів ефективного управління розвитком підприємства за рахунок перебудови організаційної структури управління та організації руху певних інформаційних потоків.

Узагальнюючи викладене вище, пропонується схема етапів впровадження аутсорсингу логістичних функцій ді-

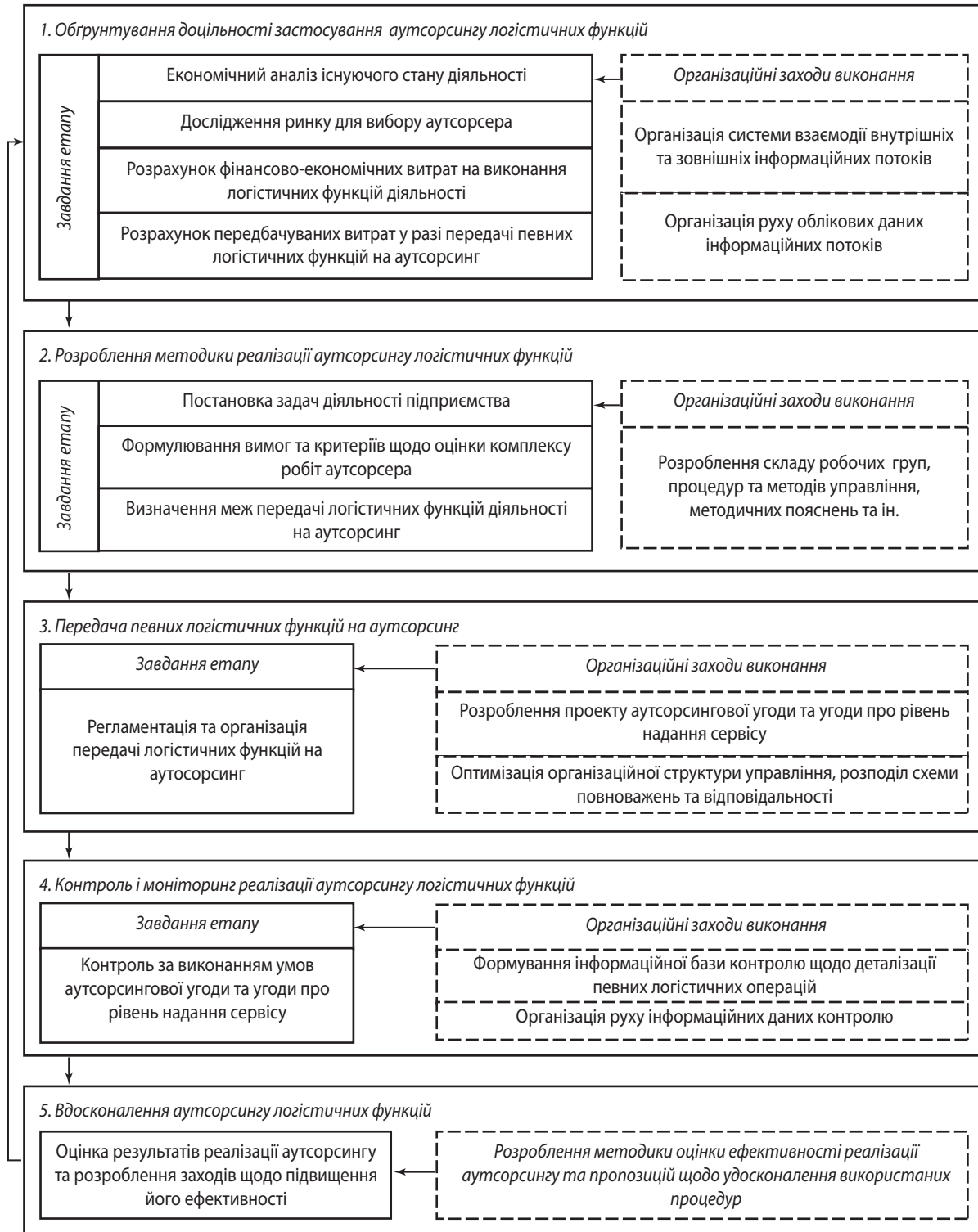

Рис. 3. Етапи впровадження аутсорсингу логістичних функцій (власна розробка)

яльності підприємства та формування заходів організаційного забезпечення кожного етапу (рис. 3). Дана схема має значний потенціал для вибору її як типової, оскільки вона містить опис завдань всіх етапів впровадження аутсорсингу та організаційних заходів їх виконання й визначає взаємозв'язок аутсорсингу з оптимізацією управлінських процесів.

Приведена схема впровадження аутсорсингу логістичних функцій діяльності підприємства в допрацьованому вигляді увійшла до проекту Розпорядження «Про застосування аутсорсингу логістики» одного з машинобудівних підприємств Харківської області, а також до пакета проектів документації підприємства, що дозволить упровадити механізм аутсорсингу логістики.

Висновки з даного дослідження. Формування організаційного забезпечення процесу реалізації аутсорсингу логістичних функцій має бути ітераційною процедурою виконання певних організаційних заходів за етапами впровадження аутсорсингу логістичних функцій діяльності підприємства. Такий підхід до формування організаційного забезпечення відображає його цільову спрямованість, надає можливість встановити певний рівень прозорості діяльності учасників аутсорсингу, а також дозволяє у подальшому дослідити та визначити необхідні організаційні умови для досягнення основних задач підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникин Б. А. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента : [учеб. пособие] / Б. А. Аникин, И. Л. Рудая. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 320 с.
2. Бравар Ж.-Л. Эффективный аутсорсинг: понимание, планирование и использование успешных аутсорсинговых отношений / Ж.-Л. Бравар, Р. Морган. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 288 с.
3. Календжян С. О. Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний / С. О. Календжян. – М. : Дело, 2009. – 212 с.
4. Котляров И. Д. Принятие решения об использовании аутсорсинга на основе оценки его эффекта для предприятия / И. Д. Котляров // Иновации. – 2010. – № 9. – С. 88 – 92.
5. Курбанов А. Х. Аутсорсинг: история, методология, практика / А. Х. Курбанов, В. А. Плотников. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 112 с.
6. Курбанов А. Х. Методика оценки целесообразности использования аутсорсинга // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.science-education.ru/101-5437
7. Крикавський Є. В. Логістичне управління : [підручник] / Є. В. Крикавський – Львів : Львівська політехніка, 2006. – 564 с.
8. Полянська А. С. Ситуаційний підхід до формування концепції розвитку промислових підприємств : [монографія] / А. С. Полянська. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2012. – 214 с.

9. Професійна діяльність бухгалтера: аутсорсинг, ризики, захист інформації : [монографія] / Л. В. Чижевська, І. М. Вишівська, А. П. Дикий та ін. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 404 с.

10. Рудая І. Л. Аутсорсинг: методологія і практика : [монографія] / І. Л. Рудая. – Самара : Універс груп, 2009. – 230 с.

11. Хейвуд Дж. Б. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ / Дж. Б. Хейвуд ; [пер. с англ.]. – М. : Вильямс, 2004. – 176 с.

12. Чухрай Н. І. Логістичне обслуговування : [підручник] / Н. І. Чухрай. – Львів : Львівська політехніка, 2006. – 292 с.

REFERENCES

- Anikin, B. A., and Rudaia, I. L. Outsourcing i autstaffing: vysokie tekhnologii menedzhmenta [Outsourcing and outstaffing: high technology management]. Moscow: INFRA-M, 2009.
- Bravar, Zh.-L., and Morgan, R. Effektivnyy autsorsing: ponimanie, planirovanie i ispolzovanie uspešnykh autsorsingovykh otnosheniy [Effective outsourcing: understanding, planning and use of successful outsourcing relationships]. Dnepropetrovsk: Balans Biznes Bucs, 2007.
- Chyzhevska, L. V., Vyshivska, I. M., and Dykyi, A. P. Profesiina diialnist bukhhaltera: autsorsynh, ryzyky, zakhyst informatsii [Professional activity accounting outsourcing, risk protection]. Zhytomyr: ZhDTU, 2011.
- Chukhray, N. I. Lohistychne obsluhovuvannia [Logistics service]. Lviv: Lvivska politekhnika, 2006.
- Kurbanov, A. Kh., and Plotnikov, V. A. Outsourcing: istoriia, metodologii, praktika [Outsourcing: history, methodology, and practice]. Moscow: INFRA-M, 2012.
- Kurbanov, A. Kh. "Metodika otsenki tselesoobraznosti ispolzovaniia autsorsinga" [Methods of assessing the feasibility of using outsourcing]. <http://www.science-education.ru/101-5437>
- Krykavskiy, I. E. V. Lohistychne upravlinnia [Logistics management]. Lviv: Lvivska politekhnika, 2006.
- Kalendzhian, S. O. Outsourcing i delegirovanie polnomochiy v deiatelnosti kompaniy [Outsourcing and delegation of authority in companies]. Moscow: Delo, 2009.
- Kheyvud, Dzh. B. Outsourcing: v poiskakh konkurentnykh preimushchestv [Outsourcing: In Search of a competitive advantage]. Moscow: Viliams, 2004.
- Kotliarov, I. D. "Priniatie resheniia ob ispolzovanii autsorsinga na osnove otsenki ego effekta dlia predpriatiia" [Decide on the use of outsourcing based on an assessment of its effect for the enterprise]. Inovatsii, no. 9 (2010): 88-92.
- Polianska, A. S. Sytuatsiinyi pidkhyd do formuvannia kontseptsii rozvytku promyslovykh pidpriemstv [The situational approach to the formation of the concept of industrial enterprises]. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH, 2012.
- Rudaia, I. L. Outsourcing: metodologii i praktika [Outsourcing: Methodology and Practice]. Samara: Univers grupp, 2009.

КРЕДИТНО-ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ИННОВАЦИИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА: ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ И СТРАТЕГИЧЕСКИЙ СЕГМЕНТ

© 2014 КОТКОВСКИЙ В. С., ГУЗЕНКО Е. П.

УДК 336.71

Котковский В. С., Гузенко Е. П.

Кредитно-инвестиционные инновации коммерческого банка: оценка эффективности и стратегический сегмент

Цель статьи состоит в разработке теоретической платформы методики оценки уровня экономической эффективности кредитно-инвестиционной деятельности коммерческого банка и ее адаптации в современных депозитных организациях, которые являются представителями банковского сектора. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, была раскрыта существующая взаимосвязь между дефинициями «эффективность кредитно-инвестиционных инноваций банка» и «инновационная деятельность банка», которая более предметно позволяет рассмотреть поставленные проблемы в сфере инновационного развития современных банковских учреждений. В результате исследования была представлена авторская позиция относительно алгоритма оценки дополнительных финансовых потоков банка, образовавшихся на базе реализации кредитно-инвестиционных инноваций. Обосновано, что с точки зрения измерения экономической эффективности инновационных процессов в банке важен анализ дополнительных финансовых потоков, возникших в результате реализации банковских инноваций. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение основных типов базовых стратегий в области внедрения банковских кредитно-инвестиционных инноваций. Дальнейшее развитие кредитно-инвестиционных инноваций позволит современному банку более уверенно завоевывать позиции на рынке банковских продуктов и услуг.

Ключевые слова: инновации, кредитно-инвестиционные инновации, кредитно-инвестиционная деятельность банка, эффективность, инновационная активность, инновационная стратегия

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 11.

Котковский Владимир Станиславович – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой, кафедра банковского дела, Криворожский экономический институт Криворожского национального университета (пр. К. Маркса, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50000, Украина)

Email: Vs-kotkovskiy@rambler.ru

Гузенко Елена Павловна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра банковского дела, Криворожский экономический институт Криворожского национального университета (пр. К. Маркса, 64, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50000, Украина)

Email: guzenko.elena@kneu.dp.ua

УДК 336.71

UDC 336.71

Котковский В. С., Гузенко О. П. Кредитно-інвестиційні інновації комерційного банку: оцінка ефективності та стратегічний сегмент

Мета статті полягає у розробці теоретичної платформи методики оцінювання рівня економічної ефективності кредитно-інвестиційної діяльності комерційного банку та її адаптації в сучасних депозитних організаціях, які є представниками банківського сектора. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було розкрито існуючий взаємозв'язок між дефініціями «ефективність кредитно-інвестиційних інновацій банку» та «інноваційна діяльність банку», котрі більш предметно дозволяють розглянути поставлені проблеми в сфері інноваційного розвитку сучасних банківських установ. У результаті дослідження було надано авторську позицію алгоритму оцінки додаткових фінансових потоків банку, що утворилися на базі реалізації кредитно-інвестиційних інновацій. Обґрунтовано, що з точки зору вимірювання економічної ефективності інноваційних процесів у банку є важливим аналіз додаткових фінансових потоків, що виникли внаслідок реалізації банківських інновацій. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення основних типів базових стратегій у галузі впровадження банківських кредитно-інвестиційних інновацій. Подальший розвиток кредитно-інвестиційних інновацій надасть можливість сучасному банку більш упевнено завоювати позиції на ринку банківських продуктів і послуг.

Ключові слова: інновації, кредитно-інвестиційні інновації, кредитно-інвестиційна діяльність банку, ефективність, інноваційна активність, інноваційна стратегія

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 11.

Котковский Володимир Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра банківської справи, Криворізький

Kotkovskyy V. S., Guzenko O. P. Credit and Investment Innovations of a Commercial Bank: Performance Evaluation and Strategic Segment

The purpose of this paper is to develop a theoretical platform of methodology for assessing the cost-effectiveness of credit and investment activities of a commercial bank and its adaptation to modern depository institutions, which are the representatives of the banking sector. By analyzing, systematizing and summarizing the scientific work of many scientists, the existing relationship between the definitions of «efficiency of credit and investment bank innovation» and «innovation bank» were discovered, which allows us to consider the problems posed in the field of innovative development of modern banking institutions in more detail. The study was presented to the author's position regarding the estimation algorithm of additional financial flows of the bank, formed on the basis of the implementation of credit and investment innovation. It was justified from the point of view of measuring the cost-effectiveness of innovative processes in the bank that it is important to analyze the financial flows resulting from the implementation of banking innovation. The prospect of further research in this direction is to identify the main types of basic strategies in the implementation of bank credit and investment innovation. Further development of credit and investment innovations will enable modern banks to win positions in the market of banking products and services in a more confident way.

Keywords: innovation, credit and investment innovation, credit and investment banking, efficiency, innovation activity, innovation strategy

Pic.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 11.

Kotkovskyy Volodymyr S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Banking, Kryvyi Rih Economic

економічний інститут Криворізького національного університету
(пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

Email: Vs-kotkovskiy@rambler.ru

Гузенко Олена Павлівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра банківської справи, Криворізький економічний інститут Криворізького національного університету (пр. К. Маркса, 64, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50000, Україна)

Email: guzenko.elena@kneu.dp.ua

Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50000, Ukraine)

Email: Vs-kotkovskiy@rambler.ru

Guzenko Olena P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Banking, Kryvyi Rih Economic Institute of the Kryvyi Rih National University (pr. K. Marksa, 64, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50000, Ukraine)

Email: guzenko.elena@kneu.dp.ua

Введение. Инновационная активность коммерческих банков выступает характеристикой их успешной политики с позиции предоставления услуг своим клиентам. Не будет преувеличением назвать инновации основой управления не только циклом банковских операций, но и самим банком. Благодаря инновациям у руководства коммерческим банком появляется возможность взглянуть на собственный этап развития как бы со стороны, в сравнении с другими банками. Безусловно, сам процесс разработки и внедрения инновационных технологий заставляет мобилизоваться и принять коммерческому банку ряд инвестиционных решений, которые связаны с рисками. Но такой шаг можно считать оправданным при условии наличия реальных инструментов для оценивания уровня экономической эффективности кредитно-инвестиционных инноваций банков.

В целях усовершенствования методов расчета экономической эффективности проектных решений и коммерческой целесообразности вложений инвестиций в инновационный вектор развития коммерческого банка необходимо решение ряда вопросов, которые связаны с областью адаптации избранных инноваций. При этом открытым остается вопрос оценивания уровня экономического эффекта.

Наличие и разнообразие различных научных трудов, которые освещают вопросы инновационных процессов в банковских учреждениях, а также наличие критических точек зрения специалистов-практиков свидетельствуют о том, что поднятая проблема имеет определенный уровень актуальности и является вопросом первостепенной важности для развития современного банка.

Анализ последних исследований и публикаций. В подтверждение вышеизложенного целесообразно обратиться к научным трудам таких ученых, как Л. А. Антонюк [1], Т. А. Васильева [2], С. Б. Егорычева [3], Я. Н. Кривич [4], С. В. Леонов [5], Т. В. Майорова [6], Ф. С. Мишкин [7], А. А. Пересада [8] и другие. Их научные исследования раскрывают разные аспекты кредитно-инвестиционных инноваций банков, однако современная ситуация, которая сложилась в экономике и финансовой сфере Украины, указывает на целесообразность углубления отдельных элементов исследования путем усовершенствования оценочного аппарата. Именно такой подход, по мнению авторов, адаптирует существующие инструменты оценивания экономической эффективности кредитно-инвестиционных инноваций банков с учетом тех изменений, которые вызваны существующими финансовыми процессами в Украине.

Постановка задания. Главная цель исследования предусматривает разработку теоретической платформы методики оценивания уровня экономической эффективности кредитно-инвестиционной деятельности коммерческого банка и ее адаптацию в современных депозитных

организациях, которые являются представителями банковского сектора.

Ключевыми задачами намеченной сферы исследования выступают:

- раскрытие взаимосвязи между дефинициями «эффективность кредитно-инвестиционных инноваций банка» и «инновационная деятельность банка» с уточнением их экономической характеристики;
- исследование базовых стратегий внедрения кредитно-инвестиционных инноваций банков с учетом изложенного сценария;
- предоставление критериев рекомендуемой методики оценки эффективности кредитно-инвестиционных инноваций банков, которые получены как результат исследования с подкреплением обоснования внедрения ее в практическую деятельность современного коммерческого банка.

Изложение основного материала исследования.

Проблема внедрения инноваций в деятельность коммерческих банков является актуальной на протяжении длительного времени. Как свидетельствуют многочисленные исследования, значительная часть ученых пыталась решать эту проблему с позиции фактического внедрения определенных видов инноваций, то есть банковских продуктов. Однако ограниченно рассматривались и обсуждались не менее актуальные вопросы, связанные с оцениванием уже существующих кредитно-инвестиционных инноваций банков.

При этом недостаточно внимания уделялось изучению и раскрытию взаимосвязей между понятийными категориями, которые характеризуют процесс оценивания кредитно-инвестиционных инноваций банков. Имеются в виду дефиниции «эффективность кредитно-инвестиционных инноваций банка» и «инновационная деятельность банка».

Ранее проведенные исследования показывают, что существует прямая взаимосвязь между понятиями «инновационная деятельность банка» и «эффективность инновационной деятельности банка». При этом выделяются исследовательская, операционная и стратегическая составляющие инновационной деятельности банка [9] и подчеркивается важность их одновременного развития как ориентира на общий экономический результат его деятельности.

Взаимосвязь между данными дефинициями состоит в том, что деятельность банка, независимо от обстоятельств, должна быть нацелена на определенный результат. В данном случае банк выбирает инновационный механизм на кредитной основе. Добиться определенного уровня эффективности в этой деятельности банку возможно при вы-

полнении ряда условий, которые в своей основе и характеризуют взаимосвязь между данными категориями.

Первым условием выступает исследовательская составляющая, которая связана с базовой основой формирования эффективности кредитно-инвестиционных инноваций банка. Вторым и довольно веским условием выступает мотивационная основа формирования намеченного уровня эффективности инновационной деятельности. Актуальность второго условия состоит в том, что банк делает попытку кредитного вложения на базе внедрения принципов окупаемости и эффективности. Операционная и стратегическая составляющие инновационной деятельности банка являются третьим условием взаимосвязи между дефинициями. Именно эти составляющие имеют возможность осуществить внедрение инновационной идеи и, как следствие, привести к получению экономического эффекта, то есть наступает результативный этап. В результате уровень эффективности кредитно-инвестиционных инноваций банка зависит от качества всех составляющих, которые участвуют в ее появлении. Итак, взаимосвязь между дефинициями установлена так, что без ее наличия банку нет смысла осваивать инновационные технологии на кредитной основе.

Важность ориентации инновационной банковской деятельности на общий результат и эффективность деятельности банка подтверждает и критический анализ результатов исследований [1 – 5]. С точки зрения методологии важными являются: определение основных подходов к стратегии внедрения банковских инноваций в кредитно-инвестиционной деятельности; объяснение результатов инноваций и доказательство производительности персонала; разработка и воплощение инновационных продуктов и услуг в работу банка.

Поставленная задача является достаточно сложным, но крайне важным на сегодня вопросом, который подлежит

решению, ведь мощные волны финансовых кризисов стали доказательством того, что банки еще не достигли достаточной глубины понимания феномена инноваций и не имеют системного подхода при адаптации механизмов их внедрения. Поэтому целесообразно приступить к решению этой задачи с трактовки подходов к базовым стратегиям внедрения банковских кредитно-инвестиционных инноваций.

С позиций системного подхода стратегии внедрения банковских кредитно-инвестиционных инноваций рассматриваем как составляющие общей стратегии инновационного развития банка. В свою очередь, стратегию инновационного развития в плоскости общетеоретического подхода трактуем как основное направление движения банка в долгосрочной перспективе, результатом которого является решение о необходимости инициирования банковских кредитно-инвестиционных инноваций и их характера, а также необходимых ресурсов (рис. 1).

Безусловно, банки отличаются имеющимся интеллектуальным потенциалом, набором конкретных принципов и инструментов достижения определенных целей развития. Кроме того, внешняя среда и дополнительные возможности для дальнейшего закрепления и расширения конкурентных позиций на рынке у каждого отдельно взятого банка разные. Также следует учитывать закономерные результаты прогресса науки в экономике Украины, в результате которых развиваются процессы интерактивного способа банковского обслуживания клиентов в процессе осуществления кредитных и инвестиционных операций банка. Инновационные технологии, исключающие непосредственное общение банка с клиентом, нашли большое количество банков-сторонников. Поэтому актуализация дистанционных технологий банковского обслуживания клиентов в процессе осуществления кредитных и инвестиционных операций в большинстве отечественных банков выглядит естественной, поэтому она взята в основу опре-

Рис. 1. Схема базовых стратегий внедрения банковских кредитно-инвестиционных инноваций (авторская рекомендация)

деления базовых стратегий с позиции внедрения банковских кредитно-инвестиционных инноваций [10].

Проведенные исследования показывают, что базовые стратегии внедрения банковских кредитно-инвестиционных инноваций как технологии дистанционного обслуживания клиентов банка имеют отличительные характеристики, которые раскрываются с позиций основного содержания и возможного результата. Так, традиционная стратегия предполагает повышение качества обслуживания на существующей в банке технологической базе; оппортунистическая – характеризует ориентацию банка на лидерскую инновационную технологию из известных на рынке и не требует высоких затрат на научные исследования; имитационная стратегия означает закупку банком лицензии с минимальными затратами на собственные научные исследования. При оборонной стратегии внедрения банковских инноваций коммерческий банк стремится не отставать от других, не претендуя на доминирование, а при наступательной – банк стремится к первенству на рынке за счет высокого уровня инновационного процесса.

Авторы считают, что с точки зрения измерения экономической эффективности инновационных процессов в банке важен анализ дополнительных финансовых потоков, образованных в результате реализации банковских инноваций, а именно инноваций кредитно-инвестиционной деятельности согласно одному из предложенных выше сценариев и выбранной базовой стратегии внедрения в банке.

Дополнительные финансовые потоки, образованные в результате реализации кредитно-инвестиционных инноваций, представим на примере дистанционных технологий обслуживания клиентов через систему показателей (табл. 1).

Исследованиями установлено, что прибыль от реализации банковских кредитно-инвестиционных инноваций можно получить, во-первых, за счет сокращения расходов, которое обеспечат новые технологии, во-вторых, за счет увеличения доходов банка. Сокращение расходов банка измеряется как в единицах времени, так и в финансовых показателях и связано с увеличением производительности и экономии времени на выполнение операций банка.

Как правило, увеличение доходов банка в целом происходит за счет расширения клиентской базы банка в результате эффективного обслуживания клиентов в процессе осуществления кредитных и инвестиционных операций.

Целесообразно обратить внимание на проблему финансирования цикла внедрения инноваций. Исследования показывают, что ряд положительных моментов в этом случае имеет инвестиционный кредит, который может быть предоставлен НБУ для банка-инноватора. Такой вид кредита, с одной стороны, имеет достаточно качественный пакет гарантий, а с другой – предусматривает обеспечение внешнего контроля с целью эффективности его использования. Участие государства в инновационном развитии коммерческого банка обеспечива-

Таблица 1

Алгоритм оценки дополнительных финансовых потоков коммерческого банка

Показатель	Алгоритм расчета	Определение в алгоритме
Сумма исходного финансового потока после внедрения инноваций в банке (ИФП)	$ИФП = АХО + РСК + ПР + ССВ$	АХО – административно-хозяйственные расходы; РСК – расходы по счетам клиентов; ПР – прочие расходы; ССВ – совокупная стоимость владения
Совокупная стоимость владения (ССВ)	$ССВ = ЯР + НР$	ЯР – явные (прямые) расходы; НР – неявные (косвенные) расходы
Явные (прямые) расходы (ЯР)	$ЯР = Л + В + ОП + В + ДО$	Л – лицензии на использование программного обеспечения дистанционных технологий обслуживания клиентов в процессе осуществления кредитных и инвестиционных операций; В – внедрение технологии проекта; ОП – проведение мероприятий по обучению персонала; В – обслуживание введенных технологии дистанционных технологий; ДО – дополнительное оборудование
Неявные (косвенные) расходы (НР)	$НР = ТИ + ЗПП + ДВ$	ТИ – технологические изменения; ЗПП – заработная плата персонала, привлеченного к внедрению инноваций; ДВ – дополнительные выплаты (премии) сотрудникам за сверхурочную работу
Сумма входного финансового потока к внедрению в банке новых дистанционных технологий обслуживания клиентов (ВФП)	$ВФП = ОД + ДРР + ДПР$	ОД – операционные доходы; ДРР – доходы от размещения ресурсов; ДПР – доходы от продажи ресурсов

ет положительное влияние на весь финансовый сектор страны [11].

Выводы. В экономическом и социальном развитии страны кредитно-инвестиционная деятельность банков способствует: ускорению роста совокупного общественного продукта и его составляющих – валового внутреннего продукта и национального дохода; более быстрому восстановлению и модернизации основных средств предприятий, благодаря стимулированию инвестиционного процесса в форме капитальных вложений, тем самым улучшению качества и конкурентоспособности услуг; росту производительности и т. п. Долгосрочный кредит также ведет к увеличению платежеспособного инвестиционного спроса в смежных отраслях. Вследствие этого возникает мультипликационный эффект увеличения ВВП и национального дохода. Увеличение национального дохода влечет за собой изменение налоговых поступлений в бюджет и расширение возможности государства для осуществления мероприятий, предусмотренных в рамках социально-экономической политики. Таким образом, осуществление политики кредитной экспансии, кроме воздействия на денежную массу, влияет и на другие макроэкономические показатели.

Указанные мероприятия характеризуют качественные изменения на уровне страны. С позиции банка можно утверждать следующее.

Современные условия развития банка провоцируют поиск решений, которые связаны с риском, но при этом имеют инновационно-кредитный сегмент. В этой связи актуальными решениями выступают результаты, полученные при исследовании поставленной проблемы, а именно: менеджмент банка должен иметь ряд инновационных усовершенствований. К их числу, авторы рекомендуют включить один из сценариев внедрения кредитно-инвестиционных инноваций банка. При этом необходимо соблюдать рекомендацию авторов с позиции целевого сегмента, который должен быть адаптирован при помощи выбранной банком базовой стратегии. Вместе с тем, чтобы добиться установленного уровня эффективности, менеджмент банка должен предусмотреть оптимальную величину совокупных расходов процесса, который был исследован в данной разработке.

Исследования стоит продолжить в русле практического варианта внедрения инновационных технологий с учетом кредитно-инвестиционного сегмента. Именно такой подход предоставит возможность современному банку более уверенно завоевывать позиции на рынке банковских продуктов и услуг.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антонюк Л. Л. Актуальні проблеми інноваційного розвитку України на сучасному етапі // Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : [монографія]; за заг. ред. О. І. Амоші, В. П. Антонюк, А. І. Землянкіна та ін. / НАН України; Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2007. – 328 с.
2. Васильєва Т. А. Банківське інвестування на ринку інновацій : [монографія]. – Суми : СумДУ, 2007. – 513 с.
3. Єгоричева С. Б. Теоретичні аспекти банківських інновацій / С. Б. Єгоричева // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 86 – 96.
4. Кривич Я. М. Інноваційний потенціал банку як фактор вибору стратегії подальшого розвитку / Я. М. Кривич // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : [зб. наук. праць]. – Х. : ХІБС УБС НБУ, 2011. – Вип. 1 (10). – С. 86 – 90.
5. Леонов С. В. Інноваційний пакет послуг як інструмент антикризового управління банківськими установами України / С. В. Леонов, О. О. Котенко // Вісник СумДУ. Економічні науки. – 2011. – № 1 – С. 174 – 179.
6. Майорова Т. В. Роль банків у формуванні інвестиційного капіталу / Т. В. Майорова, С. В. Урванцева // Фінанси, облік і аудит: [зб. наук. праць]. – К. : КНЕУ, 2011. – Вип. 18.1. – С. 145 – 152.
7. Мишкін Ф. Фінансові інновації: передумови виникнення та еволюція форм / Ф. Мишкін // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 5. – С. 21 – 24.
8. Пересада А. А. Фінансові інвестиції : [підручник] / А. А. Пересада, Ю. М. Коваленко. – К. : КНЕУ, 2006. – 728 с.
9. Викулов В. Типологія банківських інновацій / В. Викулов // Фінансовий менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 75 – 83.
10. Котковский В. С. Оценивание экономической эффективности кредитно-инвестиционных инноваций банков / В. С. Котковский // Уральский научный вестник (Казахстан). – 2013. – № 19 (24). – С. 63 – 74.
11. Гузенко О. П. Оцінка економічних наслідків взаємозв'язку банківського кредиту та інновацій / О. П. Гузенко, М. В. Адамченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 4. – С. 47 – 53.

REFERENCES

- Biudzhethna pidtrymka ta podatkovye stymulivannia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Budget support and tax incentives for the national economy of Ukraine]. Irpin; Kyiv : Feniks, 2012.
- Chukhno, A. A., Leonenko, P. M., and Yukhymenko, P. I. Instytutsionalno-informatsiina ekonomika [Institutional and information economy]. Kyiv: Znannia, 2010.
- Druker, P. F. Epokha razryva: orientiry dlia nashego meniaushchegosia obshchestva [The era of discontinuity: guidelines to our changing society]. Moscow: Viliams, 2007.
- Ekonomichni problemy XXI stolittia: mizhnarodnyi ta ukraïnskyi vymiry [Economic problems of the XXI century: international and Ukrainian measurements]. Kyiv: Znannia, 2007.
- Finansova polityky ta podatkovy-biudzhetni vazheli ii realizatsii [Financial policy and fiscal instruments for its implementation]. Kyiv: Feniks, 2008.
- Halchynskyi, A. "Try kroky biudzhethnoi polityky" [Three steps fiscal policy]. <http://www.dt.ua/publications/2006/09/15/241731/>
- Halchynskyi, A. S., and Heiets, V. M. Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy (2004 – 2015 roky) «Shliakhom iEvropeiskoi intehtatsii» [Strategy of economic and social development of Ukraine (2004 – 2015 years) "Towards European Integration"]. Kyiv: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2004.
- "Informatsiia pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za vidpovidnyi rik" [Information on the Pension Fund of Ukraine for the year]. Pensiyni fond Ukrainy. <http://www.pfu.gov.ua>
- Lunina, I. O. Derzhavni finansy Ukrainy u perekhidnyi period [Public finances of Ukraine in transition]. Kharkiv: Fort, 2000.
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp>
- Yefymenko, T. I. Fiskalnyy prostirantykryzovoho rehulivannia [Fiscal space crisis management]. Kyiv: Akademiia finansovoho upravlinnia, 2012

BANK BUSINESS UNDER THE CONDITIONS OF FINANCIAL SYSTEM REFORMATION

© 2014 PIDKHOMNYI O. M., KUDLYAK Yu. V.

УДК 336.71

Pidkhomnyi O. M., Kudlyak Yu. V.

Bank business under the conditions of financial system reformation

The aim of the article is to study the features of the world economy today. The global financial crisis has diagnosed the most problematic aspects of the development of the economies of individual countries and the relationships between them, which proves the relevance of the revision of the conceptual foundations of the structure and functions of the economic system in the world. The paper analyzes the features of modern reform of the existing and the creation of a new world (international) financial architecture. The basic characteristics of the development of the global banking system were highlighted, dominated by the functioning of the banking business under the conditions of financial globalization. Factors, which in the context of globalization form a strategy for the global banking system are the international nature of banking activities, the liberalization of financial markets, the emergence of global markets, strengthening of the global resource competition, increasing demand for larger loans, the development of the global information market. Among the factors promoting financial globalization authors suggest: uneven economic development of countries and the disproportionate allocation of financial resources; the deficit of own resources for the implementation of investment projects and financing of social and economic programs in most countries; significant potential of the markets in developing countries, which attracts high-yield operations; reduction of legal and regulatory restrictions on financial transactions between the countries; virtualization of financial transactions.

Keywords: bank, banking, transnational Bank (TNB), financial globalization, the doctrine of the reform of the financial system, a single supervisory mechanism, the European system of financial supervision

Рис.: 2. Bibl.: 18.

Pidkhomnyi Oleg M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance, monetary circulation and credit, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

Email: olegpidkhomnyi@ukr.net

Kudlyak Yuliana V. – Postgraduate Student, Department of Finance, monetary circulation and credit, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

Email: Yuliana_Kudlyak@ukr.net

УДК 336.71

УДК 336.71

Підхомний О. М., Кудляк Ю. В. Банковский бизнес в условиях реформирования финансовой системы

Целью статьи является исследование особенностей функционирования мировой экономики в современных условиях. Мировой финансовый кризис диагностировал наиболее проблемные аспекты развития экономик отдельных стран и взаимосвязей между ними, что обосновывает актуальность пересмотра концептуальных основ структуры и функций экономической системы мира. В статье проанализированы современные особенности реформирования существующей и создание новой мировой (международной) финансовой архитектуры. Выделены основные характерные черты развития мировой банковской системы, среди которых доминирует функционирование банковского бизнеса в условиях финансовой глобализации. Факторами, которые в условиях глобализации формируют стратегию развития мировой банковской системы, являются международный характер банковской деятельности, либерализация финансовых рынков, формирование глобальных рынков, усиление глобальной ресурсной конкуренции, рост потребности в больших кредитах, развитие глобального информационного рынка. Среди факторов стимулирования финансовой глобализации предложено выделять: неравномерность экономического развития стран и непропорциональность распределения финансовых ресурсов; дефицит собственных ресурсов для реализации инвестиционных проектов и финансирования социально-экономических программ в большинстве стран; значительный потенциал рынков развивающихся стран, что привлекает высокой доходностью операций; снижение законодательных и регуляторных ограничений на осуществление финансовых операций между странами; виртуализацию финансовых операций.

Ключевые слова: банк, банковский бизнес, транснациональный банк (ТНБ), финансовая глобализация, доктрины реформирования финансовой системы, единый надзорный механизм, европейская система финансового надзора

Рис.: 2. Библ.: 18.

Підхомний О. М., Кудляк Ю. В. Банківський бізнес в умовах реформування фінансової системи

Метою статті є дослідження особливостей функціонування світової економіки за сучасних умов. Світова фінансова криза діагностувала найбільш проблемні аспекти розвитку економік окремих країн та взаємозв'язків між ними, що обґрунтовує актуальність перегляду концептуальних засад структури та функцій економічної системи світу. У статті проаналізовано сучасний стан реформування існуючої та створення нової світової (міжнародної) фінансової архітектури. Виділено основні характерні особливості розвитку світової банківської системи, серед яких домінуючою є функціонування банківського бізнесу в умовах фінансової глобалізації. Виокремлено, що чинниками, які в умовах глобалізації формують стратегію розвитку світової банківської системи, є міжнародний характер банківської діяльності, лібералізація фінансових ринків, формування глобальних ринків, посилення глобальної ресурсної конкуренції, зростання потреби у великих кредитах, розвиток глобального інформаційного ринку. Серед факторів стимулювання фінансової глобалізації запропоновано виділяти: нерівномірність економічного розвитку країн та непропорційність розподілу фінансових ресурсів; дефіцит власних ресурсів для реалізації інвестиційних проектів і фінансування соціально-економічних програм у більшості країн; значний потенціал ринків країн, які розвиваються, що приваблює високою доходністю операцій; зниження законодавчих та регуляторних обмежень на здійснення фінансових операцій між країнами; віртуалізацію фінансових операцій.

Ключові слова: банк, банківський бізнес, транснаціональний банк (ТНБ), фінансова глобалізація, доктрини реформування фінансової системи, єдиний наглядовий механізм, європейська система фінансового нагляду

Рис.: 2. Бібл.: 18.

Підхормний Олег Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра фінансов, денежного обращения и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетська, 1, Львов, 79000, Украина)

Email: olegpidkhomeyni@ukr.net

Кудляк Юліана Василівна – аспірант, кафедра фінансов, денежного обращения и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетська, 1, Львов, 79000, Украина)

Email: Yuliana_Kudlyak@ukr.net

Підхормний Олег Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Университетська, 1, Львів, 79000, Україна)

Email: olegpidkhomeyni@ukr.net

Кудляк Юліана Василівна – аспірант, кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Университетська, 1, Львів, 79000, Україна)

Email: Yuliana_Kudlyak@ukr.net

Introduction. Functioning of the world economy under the modern conditions is characterized by the competition of strategic projects and vectors of its reformation at the intergovernmental level. The world financial crisis diagnosed the challenges of economies development for separate countries and interrelations between them that substantiates the actuality of conceptual principles revision for the structure and functions of the world economic system. The matter is about adjustment, reformation of existing and creation of a new world (international) financial architecture.

The important aspects of reforming the bank system and the improving of banking regulation are researched by many domestic scientists, including: O. O. Baranovskyy, V. I. Mishchenko, A. M. Moroz, S. V. Naumenkova, M. I. Savluk and others. And also the complex of the international principles of functioning of financial sector, supervision and regulation authorities system makes actual necessity of the national economies integration into the world economic and banking systems. Because of this the world financial institutions and European organizations concentrate their attention on improving the financial system structure. But the process of a new financial architecture forming is a very complicated task, so in spite of numerous scientific publications it is not revealed enough.

The purpose of this research is to analyze the impact of the bank financial globalization factors and to suggest the recommendations for the national and world systems of bank regulation.

The world banking system is a complex of banking systems of separate countries, as well as international and supranational regulation and supervision authorities over the bank activity. Therefore the modern stage of its development is defined by the characteristic features of functioning of a complex of national banking systems (share of foreign capital in bank sector of the country, system of supervision and regulation authorities over banking activity etc.). To the functions of the world banking system, except for those, that are peculiar for the national one (stabilization, creation of money and regulation of money quantity, transformation), belong: financial globalization, integration, diversifications, reorganization, regulation, that is related to accentuation of signs and tendencies peculiar to the modern stage of the world economy development. Diversification is the main characteristic of bank activity in conditions of integration and globalization of financial markets.

Accentuation of regulatory function is substantiated by complication of bank transactions, transformation of banks as participants of international financial relations that requires strengthening and reformation of the supervision and regulation systems for provision of stability and prevention of crises in the world economic system.

The processes of financial globalization and integration contributed to association of banks into large transnational structures, to growth of scales of merging and absorptions of banks with other financial intermediaries within the scope of the world economy that substantiates the corresponding function of reorganization of the world banking system.

A variety of motives of trans-border amalgamations is distinctive exactly for the banking sphere. Among the principal ones, it is necessary to mark out first of all clients search. The transnational bank uses the international expansion strategy for involvement of new clients and retaining of existing ones.

Although intention to serve the requirements in financing of export-import operations of basic clients of foreign branches of multinational corporations was the initial traditional reason of the international activity of transnational banks, they used the physical presence in foreign markets for the search of new instruments and methods of activity, considerable expansion of operations spheres (market of Eurocurrencies, innovation activity), therefore the list of leading transnational banks practically coincides with the list of the largest banking institutions of the Europe (fig. 1).

Efficiency of the TNB subdivisions functioning is determined by financial stability of its parent group. In this context international support and high coordination of the regulatory bodies activity both on regional and on international levels, as well as in offshore financial centres, is necessary to expand the possibilities of financial supervision.

Strategic directions of a new financial architecture formation are as follows:

- effective co-ordination of economic policy at the intergovernmental level;
- reformation of the supervision and regulation system for the national regulatory bodies activity;
- revision of principles and mechanisms of financial assistance provision;
- reformation of the world reserve system for the purpose of diminishing of the USA dollar role and attraction of alternative reserve currencies of other countries of the world.

Concept of the world financial architecture began to be used since 1990th of XX century as a complex of recognized international standards and principles of financial sector functioning and facilities of its diagnostics.

Reformation of the financial system should be accomplished in such following way as the provision of information transparency and authenticity of financial data, the effective monitoring of capitals transformation, the improvement of selection methods of currency rate creation modes, the stimulation of private business participation in prevention of the crisis phenomena.

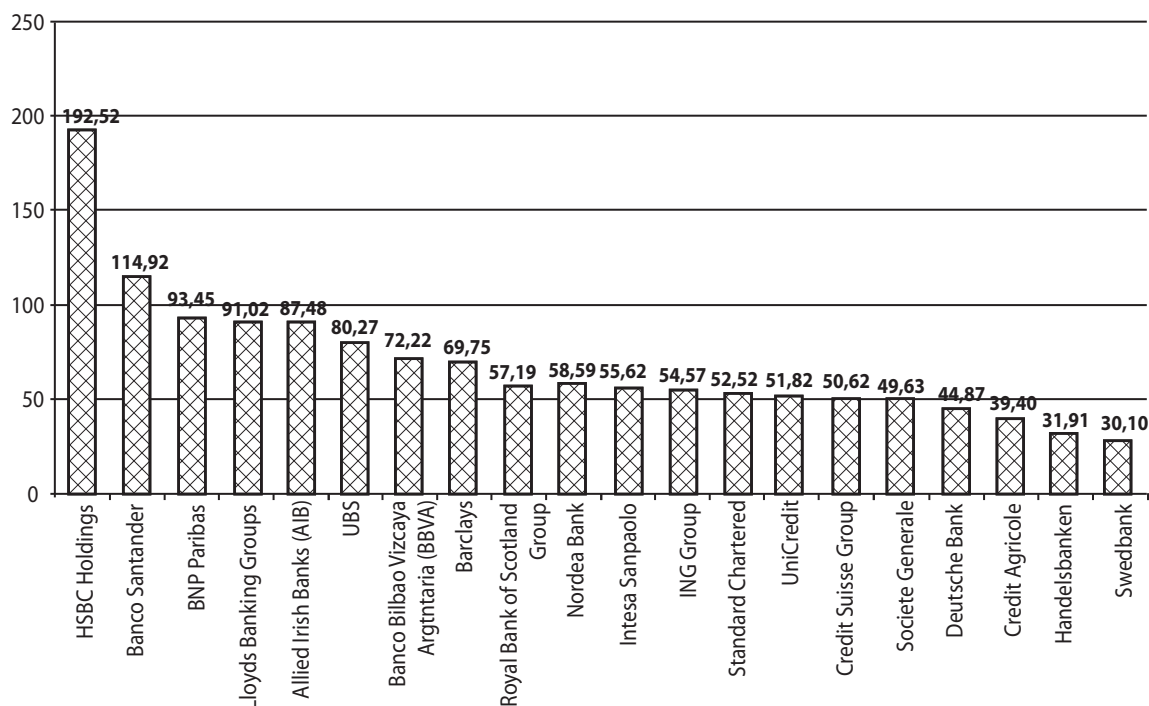

Fig. 1. The 20 largest banks in Europe by market capitalization (April 30, 2014), US\$ billion

Source: [15]

Alternative directions of the world financial system reformation are doctrines of monetary and liberal model ("Washingtonian consensus") and economic regionalization model ("Pekinese Consensus") (Fig. 2).

Prevailing of monetary and liberal model principles in development of the world economic system since 1989 is represented by:

- monetary policy deformations in developing countries, as a result of unpreparedness of transferring to a free currency rate creation mode (floating currency rates, currency board);
- inefficiency of financial assistance provision to the countries on the part of the International monetary fund (displacement of accent on stability support for the world financial system and economies of separate countries and adaptation of their functioning to the conception principles).

In the report of the USA Advisory Commission in 1998 by results of the executed verification of the international financial institutes activity efficiency the following recommendations are given with regard to the substantial limitation of the IMF role and determining of the sphere of its authorities only concerning: 1) statistical processing of information; 2) making of suggestions on the matter of economic policy; 3) provision of short-term support to the financially reliable countries for solving of problems on liquidity (under the condition of prohibition to direct these resources to debt liquidation before the private sector).

In 2004 London Centre of the International policy published the "Pekinese consensus" doctrine. Investigation of effective functioning principles for this model should be executed in Thailand, Brazil and Vietnam. The basis of doctrine of the economic regionalization model is predominance of the state

form of property compared to the private one. For example, level of the state centralization of GDP in China is high, part of the state property is divided as follows: financial sector – 86 %, transport and communication – 84 %, power economy – 75 %, capital of companies with foreign investments – 65 %. By way of adapting the «Pekinese consensus» principles to the national economies, separate countries focus on search of the internal resource potential of the economical growth by creation of effective national investment system (Russia) [6].

Strategic directions of a new financial architecture formation are as follows: effective coordination of economic policy at the intergovernmental level; reformation of the supervision and regulation system for the national regulatory bodies activity; revision of principles and mechanisms of financial assistance provision; reformation of the world reserve system for the purpose of diminishing of the USA dollar role and attraction of alternative reserve currencies of other countries of the world.

Among the characteristics of the global financial integration are [12]: absence of control for financial resources flow; liberalization of the national financial markets; floating modes of currency rates; speed of financial transactions realization, accompanied by financial risks transfer; considerable volume of financial speculations.

At present time these processes substantiate the necessity of regulating quality increase of financial relations at the intergovernmental level. Radically new ideas on reformation of supervision and regulation systems for banking institutions activity are offered by the 40th Davos economic forum towards the strengthening of control bodies' authorities [2].

The main international organizations and banks activity regulators at the international level, involved in a new financial infrastructure creation process are: Basel Committee on Bank-

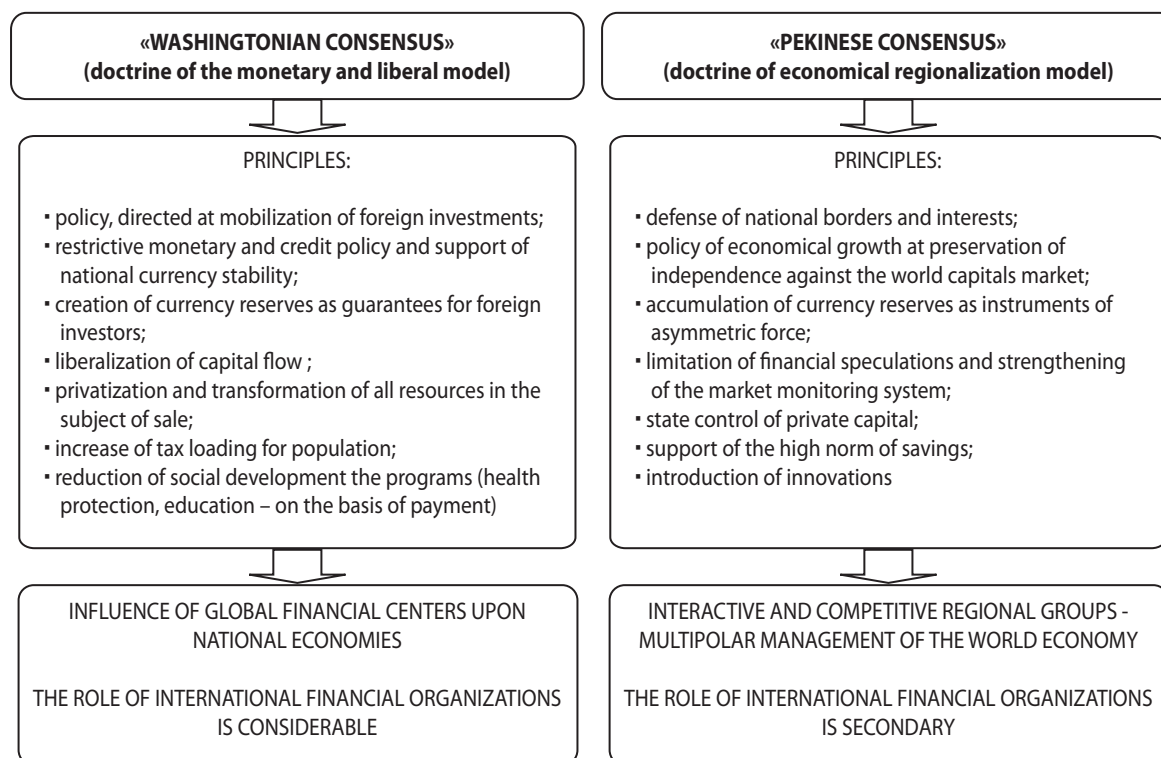

Fig. 2. Features of doctrines on reformation of the world financial system

Source: [6]

ing Supervision, Bank for International Settlements (BIS), International Monetary Fund (IMF), World Bank (WB), Financial Stability Board (FSB), International Organization of Securities Commissions (IOSCO), Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Financial Action Task Force (FATF) etc.

Asian economical (1997) and global financial (2008) crises accelerated the consolidation process for efforts of countries of the Asian region and created pre-conditions for formation of a new regional financial organization, initiative, creation of which was first expressed by the minister of finance of Japan in September, 1997 [13].

On May, 2009 ministers of finance of the Association of South East Asian Nations (ASEAN+3¹) within the framework of intensification of Chiang Mai Initiative [3] coordinated creation of the IMF analogue by 13 Asian countries in the region - the Asian Monetary Fund (AMF), accumulation of 80 % of all payments, which should be provided by China, Japan and South Korea [14].

In 2009 the decision on creation of a new European System of Financial Supervisors (ESFS) as an element of a new financial architecture was taken. It should be formed by such European supervision bodies, which at the same time are a part of Joint Committee, operating for provision of inter-sectoral coordination and joint position in the field of supervision for financial conglomerates activity and for resolving of other cross-sectoral matters, as follows:

- European Banking Authority (EBA), which began official operating from January 1, 2011, and which

is responsible for all existing current tasks and obligations of the Committee of European Banking Supervisors (CEBS). It is a coordinator of the banking system, provides transparency of the financial market and protection of depositors and investors interests [7];

- Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors (CEIOPS) replaced the European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA). Support of the financial system stability, financial markets transparency, as well as the matter of protection for holders of insurance policies, pensioners and beneficiaries, is included in the sphere of its competence [9];
- European Securities and Markets Authority, ESMA, that replaced the Committee of European Securities Regulators, CESR, is an independent authority of the European Union, by the functions of which guaranteeing of integrity, transparency, efficiency and well-organized functioning of the European equity markets, as well as strengthening of defence of investors rights is defined [10].

European Systemic Risk Board (ESRB), which accomplishes macro-prudential supervision for functioning of the European financial system with the purpose of prevention or softening of systemic risks consequences for financial stability in countries of the European Union, completes the structure of supervision system for functioning of the European financial system [11].

The European Committee offered to introduce a “single supervisory mechanism” (SSM) for supervision over banking institutions activity of the European area. Execution of the main

¹ ASEAN (Philippines, Malaysia, Indonesia, Singapore, Thailand, Brunei, Cambodia, Laos, Myanmar, Vietnam) + China, Japan, South Korea.

functions of this supervision will be provided by the European Central Bank (ECB) – the basic currency and money institution of the European Union [8]. Moreover, the banks will be subject to extension of jurisdiction of the European Banking Authority, determining the rules of banking activity in all 28 countries of the European Union, in particular, of those situated outside the European area. In December, 2012 the leaders of the European Union approved the creation of a single mechanism of bank supervision based upon the European Central Bank [8]. A structure will become the basis of the European Banking Union. From the beginning of 2014 about 150 biggest banks of the European area will pass under the control of the European Central Bank [4]. With regard to smaller banks, the European Central Bank will interfere in their affairs only in case the first signs of problems appear [16]. Functioning of this mechanism provides for that problem banks should pass rehabilitation procedure using facilities of the financial sector, instead of using the financial resources of taxpayers, as it is happening now. The ECB will assume its new banking supervision responsibilities in November 2014, 12 months after the SSM Regulation creating the supervisor enters into force.

During 2013 the leaders of the European Union agreed to confirm creation of the “road map” of economic and monetary union. In order that a mechanism began its effective functioning, in opinion of analysts, 5-7 years are necessary [17].

The process of forming of a new financial architecture as a complex of the international principles of functioning of financial sector and supervision and regulation authorities system makes actual necessity of the national economies integration into the world economic and banking systems.

Diversification is the main characteristic of bank activity in conditions of integration and globalization of financial markets [18].

Accentuation of regulatory function is substantiated by complication of bank transactions, transformation of banks as participants of international financial relations that requires strengthening and reformation of the supervision and regulation systems for provision of stability and prevention of crises in the world economic system.

The processes of financial globalization and integration contributed to association of banks into large transnational structures, to growth of scales of merging and absorptions of banks with other financial intermediaries within the scope of the world economy that substantiates the corresponding function of reorganization of the world banking system.

Among the factors of financial globalization stimulation there are: 1) irregularity of economic development of the countries and disproportion of financial resources allocation; 2) deficit of own resources for implementation of investment projects and financing of socio-economic programs in most countries; 3) considerable potential of markets of developing countries, that attracts by high profitability from operations; 4) reduction of legislative and regulatory limitations on realization of financial operations between the countries; 5) virtualization of financial operations.

The international character of bank activity, liberalization of financial markets, forming of global markets, strengthening of global resource competition, growth of necessity in large credits, global information market development are the factors, forming the development strategy of the world banking system in conditions of globalization.

The negative consequences of financial globalization are: 1) high mobility of capital stimulates its movement to the higher norm of income in conditions of economic growth, and in case of unfavourable economic and political events financial resources are drawn outside the country of location, that inflicts considerably damages to its economy; 2) growth of instability of national financial markets which as a result of liberalization become more sensible to the crises; 3) dependence of the real sector of world economy upon a monetary constituent weakens resistance of national economies of the countries to the world financial crises; 4) application of access restrictions for separate participants to the world financial market; 5) risk of the financial systems independence loss by separate countries.

At modern conditions of development, the features of the world banking system are as follows [1]:

- reorganization of bank structures and concentration of bank capital, that explains prevailing of transnational banks;
- use of modern information technologies in bank activity;
- increase of share of foreign banks in the national banking systems of the countries;
- interaction of bank and insurance capitals;
- growth of role of insurance as one of directions of banking business;
- prevailing of supranational authorities for banks activity regulation;
- appearance of new organizational forms of activity of transnational banks, in particular, internet subsections;
- prevailing of private capital in the world banking business, however state banks (China) prevail in some national banking systems;
- offshorisation of bank activity;
- harmonization and standardization of banking legislation of the countries of Eastern and Central Europe with the European banking law, international requirements and standards of banking business organization.

Conclusions. The international character of bank activity, liberalization of financial markets, forming of global markets, strengthening of global resource competition, growth of necessity in large credits, global information market development are the factors, forming the development strategy of the world banking system in conditions of globalization.

In the research the concept of functioning of the bank business as a result of global financial integration on the modern stage of the world economy development is analyzed. Among the factors of financial globalization stimulation there are: 1) irregularity of economic development of the countries and disproportion of financial resources allocation; 2) deficit of own resources for implementation of investment projects and financing of socio-economic programs in most countries; 3) considerable potential of markets of developing countries, that attracts by high profitability from operations; 4) reduction of legislative and regulatory limitations on realization of financial operations between the countries; 5) virtualization of financial operations etc.

The negative consequences of financial globalization are: 1) high mobility of capital stimulates its movement to the high-

er norm of income in conditions of economic growth, and in case of unfavourable economic and political events financial resources are drawn outside the country of location, that inflicts considerably damages to its economy; 2) growth of instability of national financial markets which as a result of liberalization become more sensible to the crises; 3) dependence of the real sector of world economy upon a monetary constituent weakens resistance of national economies of the countries to the world financial crises; 4) application of access restrictions for separate participants to the world financial market; 5) risk of the financial systems independence loss by separate countries.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банківська система [М. Крупка, Е. Андрушак та ін.]. – Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2013 [Глава 9]. – 556 с.
2. Барановський О. На шляху до нової фінансової архітектури / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 11. – С. 8 – 15.
3. Henning R. C. The Future of the Chiang Mai Initiative: An Asian Monetary Fund? / C. Randall Henning // Number Pb. 09 – 5 [Electronic resource]. – Access mode : <http://jfedcmi.pie.com/publications/pb/pb09-5.pdf>
4. Council Agrees Position on Bank Supervision [Electronic resource]. – Access mode : http://www.consilium.europa.eu/eudocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ecofin/134265.pdf
5. Діба М. Вплив глобалізації на банківську систему України / М. Діба, Є. Осадчий // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 11. – С. 19 – 23.
6. Науменкова С. Формування нової фінансової архітектури: основні питання та можливі проблеми для України / С. Науменкова // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 1. – С. 8 – 13.
7. Official web-page of the European Banking Authority [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.eba.europa.eu>
8. Official web-page of the European Central Bank [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ecb.int>
9. Official web-page of the European Insurance and Occupational Pensions Authority [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.esma.europa.eu>
10. Official web-page of the European Securities and Markets Authority [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.esma.europa.eu>
11. Official web-page of the European Systemic Risk Board [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.esma.europa.eu>
12. Пахомов С. Ю. Глобальна конкуренція. Нові явища, тенденції та чинники розвитку / С. Ю. Пахомов. – К. : Київський національний економічний університет, 2008. – 223 с..
13. Ramkishan R. Examining the case for the Asian Monetary Fund / Ramkishan Rajan // Social Science Research Network [Electronic resource]. – Access mode : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=231240
14. Софіщенко І. Юань і євро: перспективи у лізі міжнародних резервних валют / І. Софіщенко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 7. – С. 50 – 54.
15. The 20 Largest Banks in Europe by Market Capitalization (April 30, 2014) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.banksdaily.com/topbanks/Europe/market-cap-2014.html>
16. The Leaders of the European Approved a Creation of a Single Bank Supervision [Electronic resource]. – Access mode : http://dt.ua/ECONOMICS/lideri_es_shvalili_stvorenniya_edinogo_bankivskogo_naglyadu.html
17. The Mechanisms of Overcoming a Crisis Were Produced in Brussels [Electronic resource]. – Access mode : <http://ua.euronews.com/2012/12/14/eu-banking-union-moves-a-step-closer>
18. Зарицька І. А. Конкурентоспроможність національних банківських систем в умовах європейської інтеграції : автореф. дис... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 – світова економіка і міжнародні економічні відносини / І. А. Зарицька. – К., 2011. – С. 17.

REFERENCES

- Baranovsky, O. "On the way to a new financial architecture". Herald of the National Bank of Ukraine, no. 11 (2010): 8-15.
- "Council agrees position on bank supervision" http://www.consilium.europa.eu/eudocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ecofin/134265.pdf
- Dyba, M., and Osadchyy, Ye. "Influence of globalization upon the banking system of Ukraine". Herald of the National Bank of Ukraine, no. 11 (2011): 19-23.
- Henning, C. R. "The Future of the Chiang Mai Initiative: An Asian Monetary Fund?" <http://jfedcmi.pie.com/publications/pb/pb09-5.pdf>
- Krupka, M., and Andrushchak, Ye. Bank system. Lviv: Lviv National University of Ivan Franko, 2013.
- Naumenkova, S. "Formation of a new financial architecture: basic questions and possible challenges for Ukraine". Herald of the National Bank of Ukraine, no. 1 (2010): 8-13.
- Official web-page of the European Banking Authority. <http://www.eba.europa.eu>
- Official web-page of the European Central Bank. <http://www.ecb.int>
- Official web-page of the European Insurance and Occupational Pensions Authority. <http://www.esma.europa.eu>
- Official web-page of the European Securities and Markets Authority. <http://www.esma.europa.eu>
- Official web-page of the European Systemic Risk Board. <http://www.esma.europa.eu>
- Pakhomov, S. Yu. Global competition. New phenomena, tendencies and factors of development. Kyiv: Kyiv National Economical University, 2008.
- Ramkishan, R. "Examining the case for the Asian Monetary Fund" Social Science Research Network. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=231240
- Sofischenko, I. "Yuan and Euro: prospects in the league of international reserve currencies". Herald of the National Bank of Ukraine, no. 7 (2011): 50-54.
- "The 20 largest banks in Europe by market capitalization (April 30, 2014)" <http://www.banksdaily.com/topbanks/Europe/market-cap-2014.html>
- "The leaders of the European approved a creation of a single bank supervision" http://dt.ua/ECONOMICS/lideri_es_shvalili_stvorenniya_edinogo_bankivskogo_naglyadu.html
- "The mechanisms of overcoming a crisis were produced in Brussels" <http://ua.euronews.com/2012/12/14/eu-banking-union-moves-a-step-closer>
- Zarytska, I. A. "Competitiveness of the national banking systems in conditions of the European integration" author's thesis in scientific degree of the Candidate of economic science : 08.00.02, 2011.

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОГРЕСИВНОЇ ШКАЛИ СТАВОК ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

© 2014 СОМОВА В. В., ЧУМАКОВА О. О.

УДК 338.12:336.177.18

Сомова В. В., Чумакова О. О.

Імітаційне моделювання прогресивної шкали ставок податку на доходи фізичних осіб в Україні

У статті запропоновано підхід до вибору розміру ставок податку на доходи фізичних осіб на основі імітаційного моделювання, який на відміну від існуючих здійснюється з урахуванням показників: коефіцієнту соціальної захищеності й податкового навантаження, та дозволяє зменшити нерівномірність розподілу доходів у вигляді заробітної плати та податкового навантаження на фізичних осіб та збільшити обсяг бюджетних надходжень. Обґрунтовано, що найбільш доцільною до впровадження у податкову практику України є така шкала прогресії: 10 % для заробітної плати до 3 МЗП, 15 % для заробітної плати у межах від 3 МЗП до 10 МЗП та 25 % до частини перевищення заробітної плати понад 10 МЗП.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, розподіл податкового навантаження, коефіцієнт соціальної захищеності, імітаційне моделювання
Рис.: 2. Табл.: 7. Бібл.: 11.

Сомова Валентина Валеріївна – викладач, кафедра маркетингу та менеджменту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Email: tinatin40@gmail.com

Чумакова Ольга Александрівна – кандидат економічних наук, викладач, кафедра оподаткування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: chumakova_olya@mail.ru

УДК 338.12:336.177.18

UDC 338.12:336.177.18

Сомова В. В., Чумакова О. А. Имитационное моделирование прогрессивной шкалы ставок налога на доходы физических лиц в Украине

В статье предложен подход к выбору размера ставок налога на доходы физических лиц на основе имитационного моделирования, который в отличие от существующих осуществляется с учетом показателей: коэффициента социальной защищенности и налоговой нагрузки, и позволяет уменьшить неравномерность распределения доходов в виде заработной платы и налоговой нагрузки на физических человек и увеличить объем бюджетных поступлений. Обосновано, что наиболее целесообразной к внедрению в налоговую практику Украины является такая шкала прогрессии: 10 % для заработной платы до 3 МЗП, 15 % для заработной платы в пределах от 3 МЗП до 10 МЗП и 25 % части превышения заработной платы более 10 МЗП.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, распределение налоговой нагрузки, коэффициент социальной защищенности, имитационное моделирование

Рис.: 2. Табл.: 7. Библ.: 11.

Сомова Валентина Валерьевна – преподаватель, кафедра маркетинга и менеджмента, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Email: tinatin40@gmail.com

Чумакова Ольга Александровна – кандидат экономических наук, преподаватель, кафедра налогообложения, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: chumakova_olya@mail.ru

Somova V. V., Chumakova O. O. Simulation Modeling of the Progressive Scale of Individual Income Tax Rates in the Ukraine

The article suggests a different approach for the choice of the tax rates on the income of natural persons, based on the simulation modeling, which unlike the other approaches makes use of both indicators of social security and of taxation burden rates, so that the irregularity in the distribution of income, in form of wages and of the tax burden on individuals will be reduced and budget revenues will be increased. It has been proven that the most appropriate progressive scale for the implementation in Ukrainian tax practice is as the following: 10 % for wages up to 3 minimum salaries, 15 % of the wages ranging between 3 to 10 minimum salaries and 25 % for excesses of more than 10 minimal salaries.

Keywords: individual income tax, tax incidence, social security rate, simulation modeling

Pic.: 2. Tabl.: 7. Bibl.: 11.

Somova Valentyna V. – Lecturer, Department of Marketing and Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: tinatin40@gmail.com

Chumakova Olga O. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Department of Taxation, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: chumakova_olya@mail.ru

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) в Україні повинен не лише забезпечувати державу фінансовими ресурсами, а й сприяти вирішенню соціально-економічних проблем у процесі розподілу ресурсів. Здійснений аналіз рівномірності розподілу податкового навантаження на фізичних осіб засвідчив, що розподіл податкового наван-

таження між категоріями платників, між видами доходів і залежно від величини отриманого доходу не відповідає принципу соціальної справедливості оподаткування. Тому питання розроблення податкового інструментарію з метою посилення соціальної спрямованості податку на доходи фізичних осіб є надзвичайно актуальним. Його нагальність

підтверджується також нормативно-правовими актами, якими передбачено зміни в механізмі ПДФО: Концепцією реформування податкової системи України [1] та Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік та зміни до законодавства України, спрямовані на реалізацію Програми Кабінету Міністрів України «Відновлення України» [2].

Метою дослідження є розроблення підходу до вибору розміру ставок ПДФО на основі імітаційного моделювання.

Аналіз податкових моделей регулювання доходів фізичних осіб показав, що у більшості країн Європейського Союзу податок на доходи фізичних осіб будується на основі прогресивної шкали ставок (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Ставки ПДФО у країнах – членах Європейського Союзу

Країна	Ставка ПДФО
Англія	20 % і 40 %
Австрія	0 – 50 %
Бельгія	25 – 50 %
Болгарія	15 %
Греція	22 – 42 %
Данія	8 – 56,2 %
Ірландія	20 – 41 %
Ісландія	37,32 – 46,22 %
Іспанія	24 – 43 %
Італія	23 – 43 %
Естонія	21 %
Кіпр	20 – 35 %
Латвія	24 %
Литва	15 %
Люксембург	0 – 40 %
Мальта	0 – 35 %
Нідерланди	36,25 – 52 %
Німеччина	14 – 42 %
Норвегія	0 – 47,8 %
Польща	18 % і 32 %
Португалія	10,5 – 60 %
Румунія	16 %
Словаччина	19 %
Словенія	0 – 41 %
Фінляндія	6,5 – 31,75 %
Франція	0 – 45 %
Чехія	15 %
Швеція	20 % і 25 %
Хорватія	12 %, 25 %, 40 %
Угорщина	16 %

Концепцією реформування податкової системи України [1] передбачається 6 можливих варіантів реформування оподаткування заробітної плати (табл. 2). В той же час, Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік та зміни до законодавства України, спрямовані на реалізацію Програми Кабінету Міністрів України «Відновлення України» передбачено запровадження прогресивної шкали податку для осіб зі значними доходами: 20 % – для доходів від 500 тис. грн до 1 млн грн на рік (з суми перевищення); 25 % – для доходу більше 1 млн грн на рік (з суми перевищення) [2].

Проблематика удосконалення чинної системи оподаткування доходів фізичних осіб, а саме – обґрунтування прогресивної шкали ставок, знайшла широке відображення у працях вітчизняних науковців.

О. О. Кухаревою [4] зроблено висновок про можливість управління трудовим потоком різноманітних соціальних груп, якщо ставка податку на доходи фізичних осіб залежна від величини доходу, крім того, ця залежність має бути прогресивною, але її розмір повинен формувати основу для створення середнього класу в Україні. Прогресивне оподаткування обумовлене саме тим, що великі доходи мають порівняно з малими доходами прогресивно зростаючу економічну силу, більшу силу накопичення. Великій економічній силі притаманна й більша платоспроможність, а тому вона може витримати й велике навантаження оподаткування, тобто прогресивний податок. Все це вказує на недосконалі розподільчі процеси в Україні через вади у використанні податкових важелів, що й обумовлює необхідність реформування податку з доходів фізичних осіб.

О. Г. Рябчук [5] у своїй роботі наводить прогресивну шкалу ставок оподаткування доходів населення відповідно до розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (табл. 3).

І. В. Шевчук [6] зазначає, що вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб повинно відбуватися на основі шедулярної системи, при якій механізм оподаткування залежатиме не тільки від розміру доходу, а й від виду діяльності та джерела одержання. На думку науковця, доцільним є впровадження комбінованих технологій справляння податку з доходів фізичних осіб, за яких механізм оподаткування залежатиме від специфіки одержання доходів, вагомості для платника та трудомісткості адміністрування, зокрема, застосування прогресивної податкової шкали для трудових доходів поєднуюватиметься із пропорційними ставками для інших. І. В. Шевчук розроблено модель оподаткування трудових доходів фізичних осіб. В її основу покладено прогресивну шкалу та неоподатковуваний мінімум доходів (НМД) громадян в розмірі мінімальної зарплати (табл. 4).

На думку Т. Р. Яроцької [7], прогресія оподаткування згладжує економічну нерівність; виконує регуляторну функцію, змінюючи структуру виробництва на користь вітчизняних товарів масового вжитку; підвищує роль автоматичних стабілізаторів у процесі усунення інфляційних та рецесійних коливань. Вона обґрунтовує необхідність запровадження малопрогресивної шкали податку з доходів фізичних осіб (табл. 5).

Таблиця 2

Моделі реформування оподаткування заробітної плати відповідно до Концепції

Моделі	Сума заробітної плати	Ставка ПДФО
Чинна модель	До 10 мінімальних заробітних плат (МЗП)	15 %
	Від 10 МЗП	17 % до частини перевищення
Запропонована модель 1	До 10 МЗП	15%
	Від 10 до 17 МЗП	20 % до частини перевищення
	Від 17 МЗП	25 % до частини перевищення
Прогнозований приріст ПДФО	Близько 3,5 млрд грн	
Запропонована модель 2	До 10 МЗП	15 %
	Від 10 до 40 МЗП	20 % до частини перевищення
	Від 40 МЗП	25 % до частини перевищення
Прогнозований приріст ПДФО	Близько 2,5 млрд грн	
Запропонована модель 3	До 1 МЗП з відміною податкової соціальної пільги	10 %
	Від 1 до 10 МЗП	15 %
	Від 10 до 40 МЗП	20 % до частини перевищення
	Від 40 МЗП	25 % до частини перевищення
Прогнозований приріст ПДФО	Близько 4,7 млрд грн	
Запропонована модель 4	До 5 МЗП	15 %
	Від 5 до 17 МЗП	20 % до частини перевищення
	Від 17 МЗП	25 % до частини перевищення
Прогнозований приріст ПДФО	Близько 5,1 млрд грн	
Запропонована модель 5	До 3 МЗП	15 %
	Від 3 до 17 МЗП	20 % до частини перевищення
	Від 17 МЗП	25 % до частини перевищення
Прогнозований приріст ПДФО	Близько 8,9 млрд грн	
Запропонована модель 6	До 1 МЗП	15 %
	Від 1 до 17 МЗП	20 % до частини перевищення
	Від 17 МЗП	25 % до частини перевищення
Прогнозований приріст ПДФО	Близько 14,7 млрд грн	

Таблиця 3

Пропонована О. Г. Рябчук [5] шкала ставок податку з доходів фізичних осіб

Розмір середньодушового доходу фізичної особи на місяць, обумовленого кількістю прожиткових мінімумів для працездатної особи, (ПМ)	Ставка податку, застосовувана до відповідної величини доходу фізичної особи на місяць, %
До 1 ПМ включно	Не оподатковується
Понад 1 ПМ до 3 ПМ включно	10 % суми доходу, що перевищує 1 ПМ
Понад 3 ПМ до 7 ПМ включно	10 % суми доходу в 2 ПМ + 15 % суми доходу, що перевищує 3 ПМ
Понад 7 ПМ до 13 ПМ включно	15 % суми доходу в 6 ПМ + 20 % суми доходу, що перевищує 7 ПМ
Понад 13 ПМ до 20 ПМ включно	20 % суми доходу в 12 ПМ + 25 % суми доходу, що перевищує 13 ПМ
Понад 20 ПМ	25 % суми доходу в 19 ПМ + 30 % суми доходу, що перевищує 20 ПМ

Таблиця 4

Пропонована І. В. Шевчук [6] шкала ставок податку з доходів фізичних осіб

Сума місячної заробітної плати	Ставка ПДФО
До 1 НМД	0 %
1 НМД – 5 НМД	10 %
5 НМД – 10 НМД	15 %
10 НМД – 20 НМД	20 %
понад 20 НМД	25 %

Таблиця 5

Пропонована Т. Р. Яроцькою [7] шкала ставок податку з доходів фізичних осіб

Сума місячної заробітної плати	Ставка ПДФО
До 0,5 МЗП	0 %
0,5 МЗП – 25000 грн	15 %
Понад 25000 грн	20 %

Ю. В. Жеревчук [8] також наголошує на тому, що необхідно запровадити диференційовані ставки в оподаткуванні фізичних та юридичних осіб. Вченою обґрунтовано доцільність запровадження прогресивних ставок у розмірі 10, 15 та 20 % при оподаткуванні доходів фізичних осіб. При цьому Ю. В. Жеревчук [8] передбачає запровадження спеціальної пільги на приріст доходів у межах, що не перевищують 3 % законодавчо встановленого обсягу доходів для застосування визначеної ставки оподаткування. Цей підхід внаслідок усунення ризику переміщення платника податків у категорію платників, які оподатковуються за вищими ставками, сприятиме формуванню стимулів до нарощування доходів фізичної особи.

Загальним недоліком пропонованих науковцями підходів по побудові прогресивної шкали ставок податку на доходи фізичних осіб є відсутність чітко визначених показників чи критеріїв, а також ґрунтовних математичних розрахунків, на основі яких здійснюється вибір конкретного розміру прогресивних ставок ПДФО.

Нерівномірність у розподілі заробітної плати і, відповідно, податкового навантаження, серед працівників в Україні є значною, що обумовлює необхідність застосування податкових інструментів щодо її вирівнювання (рис. 1) [9].

При цьому в 2012 р. за межею бідності (1025 грн) опинилися 24,6 % населення, причому 46,6 % з них перебували за межею злиденності (755 грн). Частка населення із середньодушовими доходами на місяць, які забезпечують витратні нормативи на рівні біологічно допустимих мінімумів для виживання людини, склала 10 %. Про неефективний розподіл доходів свідчить також висока частка витрат фізичних осіб на харчування у структурі споживчого попиту – 52,1 % у 2012 р., а для фізичних осіб із середньодушо-

вими доходами на місяць нижче середньорічного розміру прожиткового мінімуму – 62,4 % [10]. Абсолютно бідними вважають тих, хто спрямовує на харчування понад 60 % свого доходу [11].

За умови обґрунтованого вибору податкового інструментарію при оподаткуванні особистих доходів відбуватиметься збільшення податкових надходжень і вирівнювання розподілу податкового навантаження і підвищення соціальної захищеності. В умовах існуючого розширення доходів фізичних осіб застосування пропорційної ставки податку або незначної прогресії на доходи фізичних осіб тільки поглиблює різницю у розподілі доходів. Як зазначає Т. Р. Яроцька [7], *прогресивна шкала ставок податку з доходів фізичних осіб є більш обґрунтованою порівняно з пропорційною відповідно до принципу соціальної справедливості оподаткування та його фінансової ефективності*. Пропоновані зміни до ПДФО мають урахувати сучасні принципи оподаткування та світові тенденції, а також будувалися з урахуванням існуючих соціально-економічних умов. Вони мають бути спрямовані на вирівнювання розподілу податкового навантаження серед фізичних осіб з різним розміром заробітної плати задля зменшення соціальної диференціації.

Оскільки основним джерелом доходів фізичних осіб є заробітна плата (39,2 % у структурі доходів у 2012 р. [9]), то об'єктом моделювання є прогресивна шкала ставок ПДФО. Оподаткування малоозабезпечених фізичних осіб, які отримують заробітну плату в межах мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму, не є доцільним.

Для побудови шкали ставок використано метод імітаційного моделювання. Вибір розміру прогресивних ставок пропонується здійснювати на основі таких показників: коефіцієнту соціальної захищеності та податкового навантаження. Коефіцієнт соціальної захищеності – це відношення заробітної плати після оподаткування до прожиткового мінімуму. Податкове навантаження – це відношення ПДФО до нарахованої заробітної плати. Свідченням нерівномірності розподілу податкового навантаження серед фізичних осіб з різним рівнем заробітної плати є незначний приріст показника податкового навантаження поряд зі значним приростом показника соціальної захищеності (і навпаки) у розрізі розрядів доходу (границь заробітної плати для відповідної податкової ставки). При цьому обов'язковою умовою моделювання є недопущення падіння надходжень податку з доходів фізичних осіб з метою забезпечення принципу фінансової достатності.

Для вирішення проблеми нерівномірності розподілу податкового навантаження на фізичних осіб як один з варіантів реформування пропонується введення прогресивних ставок ПДФО. За допомогою імітаційного моделювання, здійснюваного в пакеті Vensim, визначимо, як змінюватимуться показники соціальної захищеності, податкового навантаження та надходжень до бюджету у разі застосування різних варіантів прогресивних ставок ПДФО (сценарії). Гіпотеза дослідження – зменшення нерівномірності розподілу податкового навантаження на фізичних осіб при введенні прогресивної шкали ставок ПДФО. Всі вихідні дані для моделювання в пакеті Vensim отримані із статистичних даних Державного комітету статистики України на 1 січня 2014 р. [9]. Надходження до бюджету інтегруються у часі,

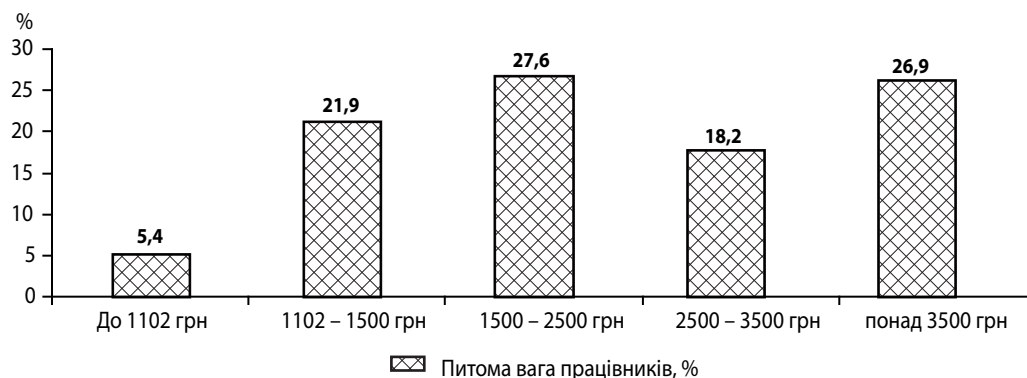

Рис. 1. Розподіл працівників за рівнем заробітної плати в 2012 р.

тому у програмі Vensim були відображені в якості рівнів, на які впливають інші змінні (рис. 2). Фрагмент результатів моделювання представлено у табл. 6, а базовий сценарій та обраний варіант прогресії ПДФО – у табл. 7.

При побудові прогресивної шкали оподаткування враховувалися пропонувані Концепцією [1] та Законом [2] варіанти ставок ПДФО. Границі розрядів для застосування прогресивних ставок – 1 група (до 3 МЗП); 2 група (від 3 до 10 МЗП); 3 група (понад 10 МЗП) були обрані виходячи з того, що більше 70 % працюючих в Україні одержує доходи нижче 3 МЗП [1], а 10 МЗП – границя чинної прогресії ПДФО. Мінімальна заробітна плата (МЗП) відповідає рівню прожиткового мінімуму (ПМ), тому границі розрядів заробітної плати з метою оподаткування встановлювались, виходячи з розміру МЗП.

Шкала прогресії – 10 % – для заробітної плати до 3 МЗП, 15 % – для заробітної плати у межах від 3 МЗП до 10 МЗП та 25 % – до частини перевищення заробітної плати понад 10 МЗП – є найбільш доцільною, адже саме за умови впровадження цього сценарію суттєво знижується рівень податкового навантаження та зростає коефіцієнт соціальної захищеності для 1 групи платників податків (із заробітною платою нижче 3 МЗП). Податкове навантаження перекладається на фізичних осіб зі значним рівнем заробітної плати (понад 10 МЗП), при цьому коефіцієнт соціальної захищеності 3 групи падає незначною мірою, що запобігатиме переміщенню доходів цієї групи у тіньовий сектор економіки. Оподаткування заробітної плати у межах 3 – 10 МЗП на рівні 15 % є доцільним, адже: по-перше, показники податкового навантаження та коефіцієнту соціальної захищеності за її застосування до цього розряду є найбільш прийнятними у порівнянні з іншими варіантами ставок, по-друге, відповідає чинному порядку, а тому не ускладнить процес адміністрування ПДФО значною мірою, а, по-третє, сприятиме збереженню обсягу надходжень ПДФО до Зведеного бюджету у порівнянні з базовим варіантом. На основі проведених розрахунків визначено, що за умови впровадження зазначеної прогресії приріст надходжень ПДФО до Зведеного бюджету зросте на 3,93 млрд грн або майже на 6 % буде перевищувати суму податку, отриманого при чинній системі оподаткування доходів населення (у порівнянні з фактичними надходженнями ПДФО із заробітної плати за 2013 р.).

Таким чином, у статті запропоновано підхід до вибору розміру ставок податку на доходи фізичних осіб на

основі імітаційного моделювання, який, на відміну від існуючих, здійснюється з урахуванням показників: коефіцієнту соціальної захищеності й податкового навантаження, та дозволяє зменшити нерівномірність розподілу доходів у вигляді заробітної плати та податкового навантаження на фізичних осіб і збільшити обсяг бюджетних надходжень.

Пропонувані заходи (застосування неоподатковуваного мінімуму та прогресивних ставок) звільнятимуть від оподаткування доходи, які потрібні для забезпечення прожиткового мінімуму, необхідного для простого відновлення спроможності до праці, та враховують реальні можливості фізичних осіб сплачувати податок, що дозволяє реалізувати принцип соціальної справедливості. Крім того, ці заходи сприятимуть збільшенню надходжень до бюджету. Перспективою подальших наукових досліджень є розробка рекомендацій щодо можливості врахування інфляційного зростання заробітних плат з метою коригування границь розрядів заробітної плати, що передбачають застосування відповідних прогресивних ставок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція реформування податкової системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/anonsi/7085.html>
2. Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік та зміни до законодавства України, спрямовані на реалізацію Програми Кабінету Міністрів України «Відновлення України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua
3. Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States, Iceland and Norway [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DU-13-001/EN/KS-DU-13-001-EN.PDF
4. Кухарева О. О. Напрями використання прибуткового податку як інструменту соціального регулювання в Україні / О. О. Кухарева // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – 2004. – Т. 1, Вип. 192. – С.237 – 241.
5. Рябчук О. Г. Державне регулювання оподаткування доходів населення: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / О. Г. Рябчук; Держ. податк. адмін. України, Нац. ун-т держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2010. – 20 с.
6. Шевчук І. В. Напрями вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб / І. В. Шевчук // Наука й економіка. – 2008. – Випуск 1 (9). – С. 98 – 103.

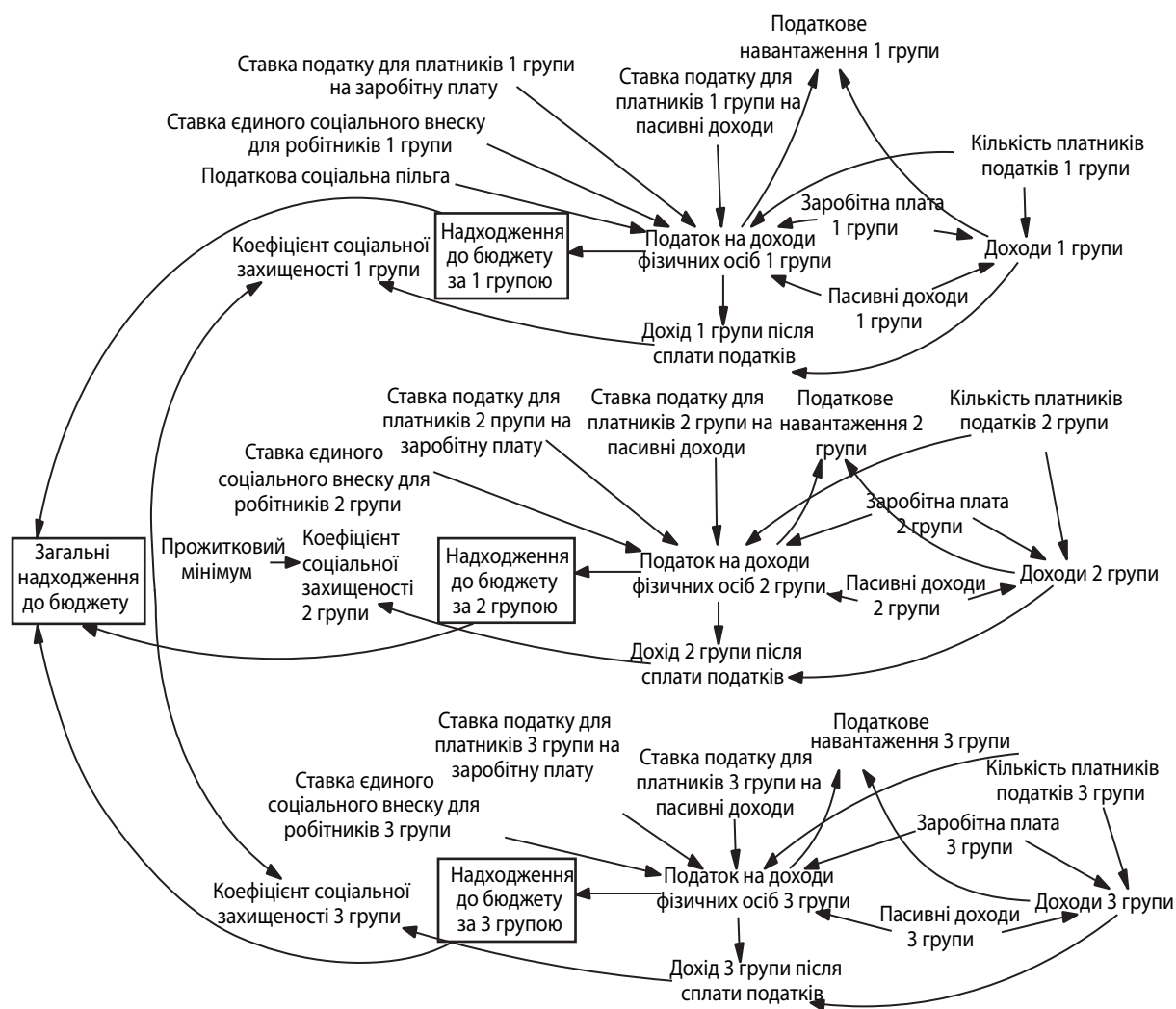

Рис. 2. Схема потоків моделі

Таблиця 6

Результати моделювання ставок ПДФО (фрагмент)

Групи	Показники для вибору прогресивних ставок ПДФО	Сценарії			
		10%	15%	20%	25%
Група 1 (до 3 МЗП)	Податкове навантаження, %	6,31	9,46	12,61	15,77
	Коефіцієнт соціальної захищеності	2,05	1,58	1,11	0,64
Група 2 (від 3 МЗП до 10 МЗП)	Податкове навантаження, %	9,32	13,80	18,28	22,76
	Коефіцієнт соціальної захищеності	7,75	6,30	4,86	3,41
Група 3 (понад 10 МЗП)	Податкове навантаження, %	12,43	14,90	17,37	19,83
	Коефіцієнт соціальної захищеності	70,06	68,08	66,11	64,14

Базовий сценарій та обраний варіант прогресії ПДФО

Сценарії	Групи	Група 1 (до 3 МЗП)	Група 2 (від 3 МЗП до 10 МЗП)	Група 3 (понад 10 МЗП)
Базовий	Ставки ПДФО	15 %	15%	17 % до частини перевищення
	Податкове навантаження, %	12,907	13,798	14,899
	Коефіцієнт соціальної захищеності	1,064	6,302	68,081
	Приріст надходжень ПДФО, млн грн	–		
Обраний сценарій прогресивної шкали ставок ПДФО	Ставки ПДФО	10%	15%	25 % до частини перевищення
	Податкове навантаження, %	6,31	13,8	19,83
	Коефіцієнт соціальної захищеності	2,05	6,30	64,14
	Приріст надходжень ПДФО, млрд грн	3,93		

7. Яроцька Т. Р. Шляхи вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Т. Р. Яроцька; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2007. – 18 с.

8. Жеревчук Ю. В. Фіскальний потенціал прибуткового оподаткування : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Ю. В. Жеревчук; Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2011. – 20 с.

9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

10. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/gdn/vrd/arh_vrd_2012.html

11. Чуприна О. О. Соціальна нерівність і бідність в Україні / О. О. Чуприна // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 2 (5). – С. 57 – 66.

REFERENCES

Chupryna, O. O. "Sotsialna nerivnist i bidnist v Ukraini" [Social inequality and poverty in Ukraine]. Visnyk Natsionalnoi iurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho, no. 2 (5) (2011): 57-66.

Kukharieva, O. O. "Napriamy vykorystannia prybutkovoho podatku iak instrumentu sotsialnoho rehuliuвання v Ukraini" [Allocation of income tax as an instrument of social regulation in Ukraine]. Ekonomika: problemy teorii ta praktyky vol. 1, no. 192 (2004): 237-241.

"Kontseptsiiia reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy" [The concept of reforming the tax system of Ukraine]. <http://sfs.gov.ua/anonsi/7085.html>

[Legal Act of Ukraine] (2014). www.kmu.gov.ua
Ofitsiynyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy.
<http://www.ukrstat.gov.ua/>

Riabchuk, O. H. "Derzhavne rehuliuвання opodatkuvannia dokhodiv naselennia" [State regulation of tax incomes]. avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.03, 2010.

Shevchuk, I. V. "Napriamy vdoskonallennia mekhanizmu opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib" [Ways to improve the mechanism of personal income tax]. Nauka i ekonomika, no. 1 (9) (2008): 98-103.

"Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States, Iceland and Norway" http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DU-13-001/EN/KS-DU-13-001-EN.PDF

"Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv) za 2012 r" [Costs and resources of households in Ukraine (according to a sample survey of household living conditions) for 2012]. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/gdn/vrd/arh_vrd_2012.html

Yarotska, T. R. "Shliakhy vdoskonallennia systemy opodatkuvannia dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini" [Ways of improving the system of personal income taxation in Ukraine]. avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk, 2007.

Zherevchuk, Yu. V. "Fiskalniyi potentsial prybutkovoho opodatkuvannia" [Fiscal potential income tax]. avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08, 2011.

ІНТЕГРОВАНІ ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ ЯК ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВ ТА НЕБАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

© 2014 ЧЕБЕРЯКО О. В., ЛОБОДА А. Б.

УДК 336.71:336.76

Чеберяко О. В., Лобода А. Б.

Інтегровані фінансові посередники як форма взаємодії банків та небанківських установ

У статті досліджується особливість діяльності інтегрованих фінансових посередників як результат взаємодії банків з небанківськими установами. Проаналізовано наукові праці українських і російських учених, на основі яких здійснено систематизацію та уточнення термінів «фінансовий супермаркет» і «фінансовий конгломерат» відносно до терміну «інтегрований фінансовий посередник». Запропоновано авторське трактування терміну «інтегрований фінансовий посередник». Визначено головну відмінність інтегрованих фінансових посередників від традиційних спеціалізованих фінансових посередників (банків і небанківських установ), яка полягає в наданні широкого спектра фінансових послуг в одному місці та в режимі pop-stop, тобто цілодобово впродовж тижня. У результаті дослідження встановлено три форми співробітництва спеціалізованих фінансових посередників у рамках інтегрованого фінансового посередника (bancassurance як об'єднання банків зі страховими компаніями; assurfinance як об'єднання страхових компаній з банками; allfinance як взаємодія фінансових посередників банківського, страхового та інвестиційного ринків). Розглянуто приклади діяльності інтегрованих фінансових посередників в Україні.

Ключові слова: інтегрований фінансовий посередник, фінансовий супермаркет, фінансовий конгломерат, bancassurance, assurfinance, allfinance

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 17.

Чеберяко Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

Email: cheberyako@ukr.net

Лобода Анна Борисівна – аспірант, кафедра фінансів, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

Email: annalobodaflower@ukr.net

УДК 336.71:336.76

UDC 336.71:336.76

Чеберяко О. В., Лобода А. Б. Интегрированные финансовые посредники как форма взаимодействия банков и небанковских учреждений

В статье исследуется особенность деятельности интегрированных финансовых посредников как результат взаимодействия банков с небанковскими учреждениями. Проанализированы научные работы украинских и российских ученых, на основе которых осуществлены систематизация и уточнение терминов «финансовый супермаркет» и «финансовый конгломерат» по отношению к термину «интегрированный финансовый посредник». Предложена авторская трактовка термина «интегрированный финансовый посредник». Определено главное отличие интегрированных финансовых посредников от традиционных специализированных финансовых посредников (банков и небанковских учреждений), которая заключается в предоставлении широкого спектра финансовых услуг в одном месте и в режиме pop-stop, то есть круглосуточно в течение недели. В результате исследования установлено три формы сотрудничества специализированных финансовых посредников в рамках интегрированного финансового посредника (bancassurance как объединение банков со страховыми компаниями; assurfinance как объединение страховых компаний с банками; allfinance как взаимодействие финансовых посредников банковского, страхового и инвестиционного рынков). Рассмотрены примеры деятельности интегрированных финансовых посредников в Украине.

Ключевые слова: интегрированный финансовый посредник, финансовый супермаркет, финансовый конгломерат, bancassurance, assurfinance, allfinance

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 17.

Чеберяко Оксана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедры финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

Email: cheberyako@ukr.net

Лобода Анна Борисовна – аспирант, кафедры финансов, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

Email: annalobodaflower@ukr.net

Cheberyako O. V., Loboda A. B. Integrated Financial Intermediaries as a Form of Interaction between Banks and Nonbanks

The paper investigates the activity of the integrated feature of financial intermediaries as a result of interaction between banks and non-bank institutions. The scientific works of Ukrainian and Russian scientists were analyzed, on the basis of which the ordering and clarification of the terms of "financial supermarket" and "financial conglomerate" in relation to the term «integrated financial intermediary» were made. The author's interpretation of the term «integrated financial intermediary» was suggested. The main difference between the integrated financial intermediaries from the traditional specialized financial intermediaries (banks and nonbanks) were defined, which is to provide a wide range of financial services in one place and in the mode of non-stop, that is, around the clock for weeks. The study identified three forms of co-specialized financial intermediaries in an integrated financial intermediary (bancassurance as an association of banks with insurance companies; assurfinance as an association of insurance companies with banks; allfinance as the interaction of financial intermediaries, the banking, insurance and investment markets). The examples of integrated financial intermediaries in Ukraine were considered.

Keywords: integrated financial intermediary, financial supermarket, a financial conglomerate, bancassurance, assurfinance, allfinance

Pic.: 2. Tabl.: 2. Bibl.: 17.

Cheberyako Oksana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

Email: cheberyako@ukr.net

Loboda Anna B. – Postgraduate Student, Department of Finance, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

Email: annalobodaflower@ukr.net

Вступ. У сучасних умовах глобалізації національних фінансових систем діяльність фінансових посередників характеризується доволі жорсткою конкурентною боротьбою, що змушує всіх учасників фінансового ринку шукати нові шляхи завоювання прихильності клієнтів. Тому не дивно, що в таких умовах змінюється сама структура фінансових посередників: поруч із банками та небанківськими фінансовими установами з'являються якісно нові уніфіковані та надпотужні гравці фінансової сфери – інтегровані фінансові посередники, які виникають у результаті взаємодії двох останніх.

Дослідження питання діяльності інтегрованих фінансових посередників знаходиться у колі інтересів видатних учених-економістів, серед яких добре відомими є прізвища українських науковців, зокрема, В. Базилевича, І. Школьник [16], Л. Кльоби [6], Р. Пікус [9] та російських – Ю. Власенкової [2] та Я. Міркіна. В їхніх працях увага приділяється переважно окремим аспектам діяльності інтегрованих фінансових посередників, найчастіше таким, як *bancassurance*.

З огляду на це, метою написання нашої статті є дослідження всіх аспектів діяльності інтегрованих фінансових посередників в Україні (*bancassurance* (банкстрахування), *assurfinance* (взаємодія страхових компаній і банків), *allfinance* (взаємодія банків з небанківськими установами)), розмежування та уточнення термінів «фінансовий супермаркет» і «фінансовий конгломерат» відносно до терміну «інтегрований фінансовий посередник».

Вважається, що намагання об'єднати власні конкурентні переваги для комплексного фінансового обслуговування клієнтів на високому рівні та отримання високих прибутків є основною причиною виникнення інтегрованих фінансових посередників у рамках взаємодії банків і небанківських фінансових установ.

Поряд із вищесказаним зазначимо, що в подальшому ми будемо розглядати інтегрованих фінансових посередників у двох аспектах: як фінансові супермаркети та як фінансові конгломерати, адже у науковій економічній літературі ці два поняття рівною мірою використовуються відносно до терміну «інтегрований фінансовий посередник». Підтвердженням цього є ствердження українського вченого І. Школьник [16, с. 182], яка вказує на те, що поняття «фінансовий конгломерат» та «фінансовий супермаркет» є поняттями ідентичними, оскільки «це – інтегровані фінансові посередники, які мають можливості пропонувати клієнтам набір різноманітних фінансових продуктів і комплекс фінансових послуг як виключно банківського характеру, так і небанківських фінансових продуктів і послуг». Також вона зазначає, що конгломерат повинен містити в собі щонайменше два з наступних типів фінансових інститутів: банк, страхова компанія, інвестиційна компанія, лізингова компанія.

На жаль, в українському законодавстві відсутнє визначення терміну «фінансовий конгломерат», що ускладнює вирішення даного питання, тому ми звернулися до економічного енциклопедичного словника, згідно з яким конгломерати (лат. *conglomeratus* – зібраний, ущільнений) – одна з форм монополістичних (ут. ч. олігополістичних) об'єднань, за якої об'єднуються компанії різних галузей господарства, не пов'язаних між собою виробничою і технологічною спільністю (функціональною залежністю), внаслідок чого

здійснюється насамперед об'єднання капіталів (власності) різних компаній, які перебувають під єдиним фінансовим контролем переважно великого банку. До конгломерату входять промислові компанії, підприємства сфери послуг, банки, страхові компанії [4, с. 338]. З цього визначення стає зрозумілим, що мова йде про об'єднання компаній під одним керівництвом, а тому, на нашу думку, питання ідентифікації та приналежності фінансових посередників до фінансових конгломератів є дуже важливим.

Разом із тим, у європейській практиці така система існує з часу прийняття Європейським Парламентом і Радою Директиви № 2002/87/ЄС від 16 грудня 2002 року про здійснення додаткового нагляду за кредитними установами, страховими та інвестиційними компаніями, що входять до фінансового конгломерату. Так, згідно зі статтею 2 пунктом 14 цієї Директиви, під фінансовим конгломератом розуміють групу, що відповідає наступним умовам:

- регульований суб'єкт (банк, страхова або інвестиційна компанія) очолює групу суб'єктів господарювання (до якої входить материнська компанія, її дочірні компанії та суб'єкти, в яких материнська компанія та її дочірні компанії володіють часткою у розмірі не менше 20 % акцій чи капіталу материнської компанії) або принаймні одна з дочірніх компаній у групі є регульованим суб'єктом;
- якщо регульований суб'єкт (банк, страхова або інвестиційна компанія), що очолює групу, є материнською компанією фінансового сектору, а хоча б одна з компаній, що входять до групи, пов'язана з компетентними органами нагляду за суб'єктами фінансового конгломерату;
- якщо нерегульований суб'єкт очолює групу, а діяльність групи переважно належить до фінансового сектору, тобто відношення балансової вартості активів регульованих і нерегульованих суб'єктів групи до загальної балансової вартості активів усієї групи перевищує 40 %;
- принаймні один із суб'єктів групи належить до сектора страхування і принаймні один – до банківського сектора чи сектора інвестиційних послуг;
- консолідована та / або сукупна діяльність суб'єктів групи, що належить до сектора страхування та консолідована та / або сукупна діяльність суб'єктів групи у банківському секторі чи секторі інвестиційних послуг є значними, тобто балансова вартість активів найменшого фінансового посередника перевищує позначку в 6 млрд євро [17].

Виходячи з вищерозглянутого, можна стверджувати, що фінансовий конгломерат – це об'єднання фінансових установ банківського, страхового та інвестиційного сектору або ж, інакше кажучи, – об'єднання банків з небанківськими фінансовими посередниками в універсальний фінансовий посередник (інтегрований), при побудові якого використовують концепцію фінансового супермаркету – надання клієнту якомога більшої кількості фінансових послуг у комфортабельних умовах, в одному місці та під одним дахом.

Детально ознайомившись із сутністю терміну «фінансовий супермаркет» (див. табл. 1), ми зробили висновок, що ключовим для розуміння цього терміну, як і двох

інших взаємопов'язаних термінів – «фінансовий конгломерат» та «інтегрований фінансовий посередник» – є поняття «об'єднання».

Відповідно, пропонуємо трактувати термін «фінансовий конгломерат» як форму історичної організації інтегрованих фінансових посередників, а термін «фінансовий супермаркет» – як маркетингову концепцію їх побудови з метою залучення клієнтів.

Відтак, у нашому розумінні, інтегрований фінансовий посередник (фінансовий конгломерат і фінансовий супермаркет) – це універсальний фінансовий посередник, створений за допомогою трансформації банків і небанківських фінансових посередників у більш ефективне, кероване та конкурентне, юридично оформлене об'єднання з метою

надання клієнтам широкого спектру фінансових послуг на основі інтегрованого фінансового продукту в одному місці та під одним дахом (див. рис. 1).

Таку позицію цілком розділяє відома дослідниця Ю. Власенкова [2, с. 27] і зазначає, що «сьогодні створення інтегрованих фінансових посередників, з одного боку, являється світовою тенденцією, а з іншого – найбільш конкурентоспроможна та клієнтоорієнтована стратегія розвитку фінансових посередників». Вона наголошує, що інтегрований фінансовий посередник – це об'єднання (юридичне, маркетингове чи територіальне) банку з іншим професійним учасником фінансового ринку (страховою, інвестиційною, брокерською, управлінською, лізинговою, консалтинговою компаніями тощо).

Таблиця 1

Трактування сутності терміну «фінансовий супермаркет»

Визначення	Джерело
«Фінансовий супермаркет – це інтегрований фінансовий посередник, що надає комплекс фінансових послуг від роздрібних банківських послуг до страхових та інвестиційних продуктів»	Власенкова Ю. Перспективи развития финансовых супермаркетов в России
«Фінансовий супермаркет – це об'єднання (юридичне, маркетингове чи просто територіальне) банку з іншими професійними учасниками фінансового ринку (страховою, інвестиційною, брокерською, лізинговою, консалтинговою компаніями тощо), яке здатне запропонувати не окремий продукт чи послугу, а комплексне вирішення проблем, які відповідають специфіці бізнесу клієнта чи складним запитам приватних осіб».	Духовный А. Финансовый супермаркет как эффективный способ увеличения продаж банками и страховыми компаниями
«...фінансовий супермаркет – це місце, де люба особа чи юридична особа може оперативно та якісно отримати повний набір фінансових та супутніх послуг»	
«Фінансовий супермаркет – це концепція інноваційного перспективного розвитку діяльності комерційного банку, згідно з якою клієнт повинен не тільки задовольнити в банку потреби в банківському обслуговуванні, але й отримати широкий спектр послуг, зокрема послуги страхових, консалтингових, інвестиційних, лізингових, маркетингових, аудиторських, юридичних, брокерських, ріелторських та інших компаній»	Кльоба Л. Г. Финансовый супермаркет – инновационная модель развития коммерческого банка
«Фінансовий супермаркет – це територіальне, маркетингове об'єднання банків з іншими учасниками фінансового ринку – страховими, лізинговими, туристичними, нотаріальними, аудиторськими компаніями»	Костогриз В. Г. Финансовый супермаркет як перспективный напрямок дистрибуції фінансових послуг
«Фінансовий супермаркет – це територіальне, маркетингове об'єднання банків з іншими учасниками фінансового ринку – страховими, лізинговими, туристичними, нотаріальними, аудиторськими компаніями»	Пікус Р. В. Финансовый супермаркет як форма інтеграції банків і страхових компаній
«Фінансовий супермаркет – це установа, що надає клієнтам широкий спектр фінансових послуг».	
«Фінансовий супермаркет – це структура, яка пропонує клієнтам в одному і тому ж місці під одним брендом широкий набір банківських, страхових та інвестиційних послуг».	
«Фінансовий супермаркет – це об'єднання стійких і прибуткових компаній, що являє собою стабільну фінансову структуру з надання різних послуг, яку дуже важко похитнути, навіть у період гострих економічних криз»	Рисін М. В. Финансовый супермаркет
«Фінансовий супермаркет – це об'єднання (юридичне, маркетингове або просто територіальне) банку з іншим професійним учасником фінансового ринку (страховою, інвестиційною, брокерською, ріелторською, лізинговою, консалтинговою компаніями тощо), а також нотаріальною конторою, авіагенством, турсервісом тощо»	Улановський О. Финансові супермаркети: маркетинговий хід чи ефективний канал продажу?
«Фінансовий супермаркет – це висококонвергентний інтегрований фінансовий посередник, що здатен забезпечити пропозицію інтегрованих фінансових продуктів з метою комплексного обслуговування своїх клієнтів – фізичних та юридичних осіб»	Школьник І. О. Финансовый рынок Украины: текущий стан и стратегия развития

Джерело: [6, с. 104; 16, с. 182; 12, с. 13; 2, с. 18; 9, с. 87; 7, с. 244; 3, с. 33; 13, с. 6]

Рис. 1. Інтегровані фінансові посередники як результат взаємодії банків і небанківських фінансових посередників

Джерело: побудовано авторами за даними [2, с. 28; 15, с.33]

Загалом, головною відмінністю інтегрованих фінансових посередників від традиційних фінансових посередників (банків і небанківських установ), які характеризуються чіткою спеціалізацією, є те, що клієнт з «одних рук» отримує широкий спектр фінансових послуг (наприклад, оформлення депозитного вкладу відбувається з перехресним страхуванням машини, інколи здійснюється надання туристичних, консалтингових, лізингових, аудиторських і юридичних послуг) в режимі non-stop, тобто цілодобово і сім днів на тиждень. Звичайно, що процес самого обслуговування клієнтів проходить у формі дружньої бесіди з усміхненими працівниками, які роз'яснюють особливості тієї чи іншої фінансової послуги, надають консультації та поради. При обслуговуванні клієнтів метою працівників (прекрасних маркетологів та психологів) такої установи є не просто продаж фінансового продукту, а орієнтація на довготривалі партнерські відносини.

Дуже часто в боротьбі за клієнта інтегровані фінансові посередники вражають своєю оригінальністю та креативністю, відкриваючи свої офіси навіть на території кав'ярень. Тому й не дивно, що в таких «фінансових кав'ярнях» звичним є діалог: «Офіціанте, чи можу я отримати споживчий кредит на замовлення філіжанки кави?». «Так, якщо оформите заставу та застрахуєте ваш костюм» [3, с. 36].

Слід зазначити, що інтеграція фінансових посередників здійснюється з метою консолідації фінансових активів і розширення клієнтських баз даних, економії на масштабі діяльності за рахунок доступу до нових точок збуту та уникнення дублювання кадрових функцій, мінімізації витрат на рекламу та маркетинг за рахунок використання спільних рекламних матеріалів. На сьогодні розрізняють

такі форми співробітництва спеціалізованих фінансових посередників (банків і небанківських фінансових установ) в рамках інтегрованого фінансового посередника:

- bancassurance – об'єднання банків і страхових компаній з метою координації продажів продуктів та їхньої інтеграції, налагодження спільних каналів реалізації, використання єдиної клієнтської бази з метою розширення діяльності та зростання прибутку [5, с. 111]. Іншими словами, банківське страхування – це стратегія продажу страхових продуктів через мережу банківських відділень. Реалізація цієї стратегії здійснюється на основі банківської установи;
- assurfinance – це стратегія, за якої страхова компанія продає фінансові продукти разом із банком. Мається на увазі, що ця стратегія реалізується на основі страхової компанії;
- allfinance – фінансові конгломерати, сформовані з фінансових посередників, що працюють на банківському, страховому та інвестиційному ринках [5, с. 127].

Як свідчить практика побудови інтегрованих фінансових посередників у світі, найчастіше вони виникають в результаті взаємодії банків зі страховими компаніями, тобто йдеться про співробітництво в рамках bancassurance, прикладом цього може слугувати досвід Західної і Центральної Європи, а також Росії. Це пояснюється досить просто, адже банківська діяльність супроводжується ризиками, які банки самостійно покрити не можуть. Тому певною мірою банки навіть «приречені» на співробітництво зі страховими компаніями, оскільки страхові компанії (страховики) захищають банки від ризиків як під час безпосереднього

здійснення банківською установою своєї діяльності (страхування банківських депозитів), так і під час обслуговування клієнтів банку (страхування застави, життя та здоров'я клієнта-позичальника).

Очевидними є й переваги для страхових компаній від співробітництва з банками. Так, ні для кого не є секретом,

що в Україні банки користуються більшою популярністю та довірою у населення порівняно зі страховими компаніями. Досить часто працівники відділення банку делікатно радять відвідувачам звернутися до страхової компанії-партнера банку, тобто здійснюється «розкрутка» бренду страхової компанії через банк (рис. 2).

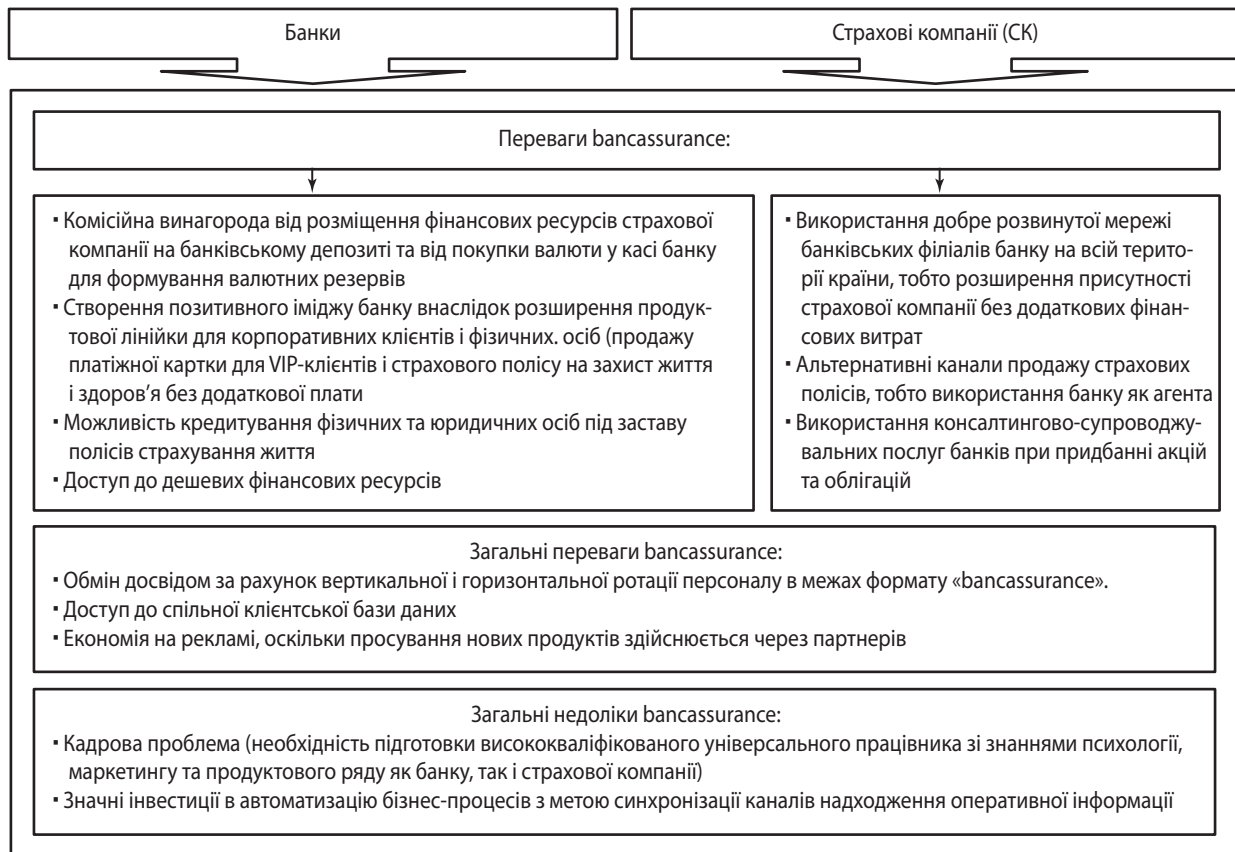

Рис. 2. Переваги і недоліки взаємодії банків зі страховими компаніями в рамках bancassurance

Джерело: побудовано авторами за даними [3, с. 35 – 39; 13, с. 8]

В Україні в рамках інтегрованого фінансового посередника відбувається співпраця банків не тільки зі страховими компаніями, але й з лізинговими компаніями. Така взаємодія здійснюється у формі allfinance. Як ми бачимо з табл. 2, найчастіше банки створюють власні лізингові компанії і відповідно здійснюють їхнє стабільне, довготермінове та безперебійне фінансування шляхом надання кредитів. За рахунок цього банки отримують додаткове джерело прибутків (кредит повертається з %), а лізингова компанія отримує конкурентну перевагу, оскільки не потрібно витрачати час на пошук джерел фінансування для реалізації проєктів.

Іншою перевагою від співпраці банку (кредитора) з лізинговою компанією (лізингодавцем) є захист від ризику неповернення кредиту, адже партнери використовують єдину клієнтську базу даних, тобто банк може детально й заздалегідь ознайомитися з кредитною історією клієнта (лізингоодержувача).

Варто зазначити загальні переваги для банку від створення власної лізингової компанії, що передбачають

можливість збільшити доходи, розширити інфраструктуру та отримати партнера, вкладника і позичальника в одній особі на довготривалий термін. З іншого боку, банк надає лізинговій компанії фінансову підтримку, може здійснювати юридичний супровід, розрахунково-касове обслуговування та перевіряти потенційних лізингоодержувачів – в даному випадку вже йдеться про переваги для лізингової компанії [1, с. 54].

Загалом, думки фахівців щодо майбутнього інтегрованих фінансових посередників, створених в результаті взаємодії банків з небанківськими фінансовими посередниками є суперечливими. Все частіше звучать аргументи проти, з якими не можливо не погодитись. За даними сайту Prostobank.ua, одне з відділень VAB банку, офіційно представлене як фінансовий магазин, відрізняється від інших відділень цього ж банку лише більш вишуканим інтер'єром і відсутністю черг [14]. Тобто фінансові установи позиціонують себе як інтегровані фінансові посередники, хоча насправді такими не є (це всього лиш вдалий маркетинговий хід для заохочення клієнтів).

Інтегровані фінансові посередники, які здійснюють свою діяльність в Україні (умовно)

Форми інтеграції	Назва інтегрованого фінансового посередника
bancassurance	ПАТ «Банк Київська Русь» (СК «Київська Русь») ПАТ «КБ Надра» (СК «Еталон», СК «Скіфія») ПАТ «АКБ Київ» (ПрАТ СТ «Страйполіс») Дельта банк (ПАТ СК «Дельта»)
assurfinance	СК «АХА Страхування» та ПрАТ СК «УНІКА» ПрАТ СК «ГРАВЕ Україна» та ПрАТ СК «Кардіф». ПрАТ СК «УНІКА Життя» та ПуАТ СК «Універсальна» ПрАТ СК «ПЗУ Україна»; ПрАТ СК «ПЗУ Україна страхування життя» ПрАТ «АСКО-Донбас Північний» та ПрАТ СК «БУСІН» ПуАТ УСК «ГАРАНТ-АВТО» та ПрАТ СК «Гарант-Система» ЗАТ СК «Інгосстрах» та ПрАТ Страховий дім «Європейський світ» НАСК «ОРАНТА» та АТ «Просто-страхування» тощо
allfinance	Група «ТАС» (СК«ТАС», АТ «Таскомбанк») Група «Приват» (ПАО КБ «Приватбанк», Приват Лізинг, СК «Кредо») VAB Банк (VAB Лізинг) ОТР Група (КУА «ОТР Капітал», ОТР «Лізинг», «ОТР Факторинг Україна», ОТР Банк) BNP PARIBAS (Укрсиббанк, СК «Кардіф», СК «Кардіф Життя», СК «АХА Страхування», СК «АХА Україна» ТОВ «Українська лізингова компанія», ЗАТ КУА «Укрсиб Ессет Менеджмент»

Джерело: складено авторами за даними [10; 11]

До активних критиків інтегрованих фінансових посередників належить колишній заступник Міністра фінансів РФ (січень 2010 – січень 2013 р) Олексій Заватюгін [8]. Він указує на виникнення грандіозної проблеми ризик-менеджменту у разі створення такого фінансового посередника та зауважує, що «це не більше, ніж красива ідея, яка потребує досить ретельного нагляду та побудови всередині компанії своєрідних «китайських стін». Тобто, зі слів О. Заватюгіна, йдеться про необхідність уважного вивчення сукупних ризиків, які бере на себе подібна універсальна компанія, адже якщо страховик (це ще й юридична особа, яка здійснює зберігання пенсійних накопичень) застрахує сільськогосподарські угіддя та будинки, наприклад, на Далекому Сході, і там станеться повінь, то це означатиме, що гігантські виплати страховика супроводжуватимуться виведенням капіталу з кредитної організації; а якщо до описаних вище процесів додати ще й можливе масове звернення вкладників до даної кредитної установи з вимогою повернути депозити, то стає зрозумілим, що така цілком гіпотетична ситуація може становити серйозну загрозу фінансовій безпеці будь-якої країни.

Ще одним аргументом проти побудови інтегрованих фінансових посередників є надмірна їх стандартизація. На думку скептично налаштованих фахівців таких, як О. Улановський [13, с. 8] набір послуг, які пропонують фінансові супермаркети, не здатні задовольнити всіх потреб клієнтів. Означений дослідник змальовує нестандартну ситуацію, в якій клієнт бажає застрахувати свій голос, частину тіла чи антикваріат і зазначає, що задовольнити потребу в страхуванні такого незвичайного об'єкта може тільки вузько-спеціалізована страхова компанія.

Висновок. Підводячи підсумок виконаного дослідження, приходимо до наступних узагальнень:

- виникненню інтегрованих фінансових посередників як об'єднанню спеціалізованих фінансових посередників (банків і небанківських установ) сприяло не лише загострення конкурентної боротьби на фінансовому ринку за прихильність клієнта, але й бажання самого клієнта підвищити якість обслуговування, отримати доступ до якомога більшої кількості послуг не «відходячи від каси», тобто в даний момент і в даному місці;
- найчастіше в Україні створення інтегрованого фінансового посередника відбувається на основі банківської установи (банк виступає або в ролі партнера, або засновника страхової та лізингової компанії).

ЛІТЕРАТУРА

1. Брегеда О. А. Розвиток ринку лізингу в Україні та його роль в інвестиційному забезпеченні економіки / О. А. Брегеда // Міжнародна економічна політика. – 2012. – Спецвипуск. – Ч. 2. – С. 51 – 56.
2. Власенкова Ю. Перспективи розвитку фінансових супермаркетів в Росії / Ю. Власенкова // Рынок и услуги. – 2007. – № 10 (56). – С. 27 – 29.
3. Духовный А. Финансовый супермаркет как эффективный способ увеличения продаж банками и страховыми компаниями / А. Духовный // Компаньон. – 2002. – № 24 (280). – С. 33 – 39.

4. Економічний енциклопедичний словник / [Юрій С. І., Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Усенко О. А.]. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
 5. Єпіфанов А. О. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку України / Єпіфанов А. О., Школьник І. О., Павелка Ф. – Суми : УАБС НБУ, 2012. – 258 с.
 6. Кльоба Л. Г. Фінансовий супермаркет – інноваційна модель розвитку комерційного банку / Л. Г. Кльоба // Вісник НУЛП. Проблеми економіки та управління. – 2012. – № 725. – С. 103 – 110.
 7. Костогриз В. Г. Фінансовий супермаркет як перспективний напрямок дистрибуції фінансових послуг / В. Г. Костогриз, М. Е. Люзняк // Вісник УБС НБУ. – 2010. – № 3 (9). – С. 241 – 245.
 8. Кто должен тачать сапоги и печь пироги? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbj.ru/pubs/banki-i-biznes/2013/10/15/kto-dolzhen-tachat-sapogi-i-pech-pirogi/index.html>
 9. Пікус Р. В. Фінансовий супермаркет як форма інтеграції банків і страхових компаній / Пікус Р. В., Нестерова Д. С. // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Т. 1, Випуск 27. – С. 181 – 187.
 10. Правила співробітництва банків та страховиків [Електронний ресурс]: дані сайту Ліги страхових організацій України. – Режим доступу : <http://uainsur.com/zakonodavstvo/pravila-spiivpraci-bankiv/>
 11. Рейтинг лізингових компаній за результатами 2013 року [Електронний ресурс]: дані сайту Асоціації “Українське об’єднання лізингодавців”. – Режим доступу : http://www.uul.com.ua/stat/ranking/rating_2013/
 12. Рисін М. В. Фінансовий супермаркет / М. В. Рисін. – К. : УБС НБУ, 2011. – 231 с.
 13. Улановський О. Фінансові супермаркети: маркетинговий хід чи ефективний канал продажу? / О. Улановський // Консалтинг в Україні. – 2007. – № 10 – 11. – С. 6 – 8.
 14. Финансовый супермаркетили отделение банка? [Електронний ресурс]: сайт Prostobank.ua. – Режим доступу: http://www.prostobank.ua/potrebitelskie_kredity/mneniya/finansovyy_supermarket_ili_otdelenie_banka
 15. Школьник І. Критерії ідентифікації фінансового конгломерату: вітчизняний та європейський підходи / І. Школьник, О. Козьменко, В. Кремень // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 32 – 36.
 16. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: [монографія] / І. О. Школьник. – Суми : Мрія, 2008. – 348 с.
 17. European Parliament and Council Directive 2002/87/EC of 16 December on the supplementary supervision of credit institutions, insurance undertakings and investment firms in a financial conglomerate and amending Council Directives 73/239/EEC, 79/267/EEC, 92/49/EEC, 92/96/EEC, 93/6/EEC and 93/22/EEC, and Directives 98/78/EC and 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.esma.europa.eu/system/files/Directive_Financial_Conglomerates.pdf
- REFERENCES**
- Breheda, O. A. “Rozvytok rynku lizynhu v Ukraini ta ioho rol v investytsiinomu zabezpechenni ekonomiky” [The development of the leasing market in Ukraine and its role in providing investment economy]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka* vol. 2 (2012): 51-56.
- Dukhovnyy, A. “Finansovyy supermarket kak effektivnyy sposob uvelicheniya prodazh bankami i strakhovymi kompaniyami” [Financial supermarket as an effective way to increase sales by banks and insurance companies]. *Kompanyon*, no. 24 (280) (2002): 33-39.
- “European Parliament and Council Directive 2002/87/EC of 16 December on the supplementary supervision of credit institutions, insurance undertakings and investment firms in a financial conglomerate and amending Council Directives 73/239/EEC, 79/267/EEC, 92/49/EEC, 92/96/EEC, 93/6/EEC and 93/22/EEC, and Directives 98/78/EC and 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council” http://www.esma.europa.eu/system/files/Directive_Financial_Conglomerates.pdf
- “Finansovyy supermarket ili otdelenie banka?” [Financial supermarket or a bank branch?]. *Sayt Prostobank. ua*. http://www.prostobank.ua/potrebitelskie_kredity/mneniya/finansovyy_supermarket_ili_otdelenie_banka
- Klyoba, L. H. “Finansovyy supermarket – innovatsiina model rozvytku komertsiiinoho banku” [Financial supermarket – an innovative model of a commercial bank]. *Visnyk NULP. Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 725 (2012): 103-110.
- Kostohryz, V. H., and Liuzniak, M. E. “Finansovyy supermarket iak perspektyvnyi napriamok dystributsii finansovykh posluh” [Financial supermarket as a promising direction distribution of financial services]. *Visnyk UBS NBU*, no. 3 (9) (2010): 241-245.
- “Kto dolzhen tachat sapogi i peč pirogi?” [Who should boots and bake pies?]. <http://www.nbj.ru/pubs/banki-i-biznes/2013/10/15/kto-dolzhen-tachat-sapogi-i-pech-pirogi/index.html>
- Pikus, R. V., and Nesterova, D. S. “Finansovyy supermarket iak forma intehratsii bankiv i strakhovykh kompanii” [Financial supermarket as a form of integration of banks and insurance companies]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky* vol. 1, no. 27 (2012): 181-187.
- “Pravyla spivrobitnytstva bankiv ta strakhovykh” [Terms of cooperation between banks and insurers]. *Sait Lihy strakhovykh orhanizatsii Ukrainy*. <http://uainsur.com/zakonodavstvo/pravila-spiivpraci-bankiv/>
- “Reitynh lizynhovykh kompanii za rezultatamy 2013 roku” [Rating leasing companies on the results of 2013]. *Sait Asotsiatsii “Ukrainske ob’iednannia lizynhodavtsiv”*. http://www.uul.com.ua/stat/ranking/rating_2013/
- Rysin, M. V. *Finansovyy supermarket* [Financial supermarket]. Kyiv: UBS NBU, 2011.
- Shkolnyk, I., Kozmenko, O., and Kremen, V. “Kryterii identyfikatsii finansovoho konhlomeratu: vitchyzniani i ievropeiskiy pidkhody” [Criteria for identifying a financial conglomerate: domestic and European approaches]. *Visnyk NBU*, no. 6 (2009): 32-36.
- Shkolnyk, I. O. *Finansovyy rynek Ukrainy: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku* [The financial market of Ukraine: current state and development strategy]. Sumy: Mriia, 2008.
- Ulanovskyi, O. “Finansovi supermarketi: marketynhovyi khid chy efektyvnyi kanal prodazhu?” [Financial supermarkets: marketing ploy or an effective sales channel?]. *Konsaltnykh v Ukraini*, no. 10-11 (2007): 6-8.
- Vlasenkova, Yu. “Perspektivy razvitiia finansovykh supermarketov v Rossii” [Prospects for the development of financial supermarkets in Russia]. *Rynok i uslugi*, no. 10 (56) (2007): 27-29.
- Yurii, S. I., Mochernyi, S. V., and Larina, Ya. S. *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Economic Encyclopedic Dictionary]. Lviv: Svit, 2005.
- Yepifanov, A. O., Shkolnyk, I. O., and Pavelka, F. *Intehratsiini protsesy na finansovomu rynku Ukrainy* [Integration processes in the financial market of Ukraine]. Sumy: UABS NBU, 2012.

ДІАЛЕКТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ

© 2014 ДАВИДОВА І. О.

УДК 331.526

Давидова І. О.

Діалектична взаємодія економічних відносин та діяльності у сфері зайнятості

Мета статті – розглянути зміст категорії зайнятість, показати її як сукупність взаємопов'язаних понять, визначень для розширення можливості на її основі аналізувати дійсність, пов'язану з інтелектуалізацією праці та зайнятості, реалізацією інтелектуального капіталу суспільства. При аналізі категорії «зайнятість» встановлений взаємозв'язок економічних відносин та діяльності на понятійному рівні. Визначено сутність зайнятості як єдності економічних відносин та діяльності з метою людського розвитку та розвитку здібностей людини. Здібність до праці виявляється в її особливих характеристиках: іманентності, мобільності, індивідуалізації, контингентуваності, поліфункціональності, вмотивованості, які відповідно окреслюють специфіку буття відносин зайнятості. Розкриття зайнятості як відносин формування соціально необхідної поведінки дає об'єктивне пояснення позиції суб'єктів, яке залежить як від прагнення і здібностей, так і від системи сформованих суспільних відносин, від того, які ролі суб'єкти відіграють в ній. Суперечності зайнятості як відносин та діяльності знаходять своє ринкове розв'язання через узгодження вимог учасників ринку праці та умов зайнятості. Економічні відносини, як сфера суспільних відносин, окреслюють діяльність з точки зору реалізації певних соціально-економічних переваг та цілей, дозволяючи виділити підсистеми, пояснити природу інноваційних процесів у сфері зайнятості.

Ключові слова: зайнятість населення, економічні відносини, економічна діяльність, діалектика, інноваційна зайнятість

Бібл.: 11.

Давидова Ірина Олегівна – кандидат економічних наук, професор, кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

Email: irinadavydova@list.ru

УДК 331.526

UDC 331.526

Давидова И. О. Диалектическое взаимодействие экономических отношений и деятельности в сфере занятости

Цель статьи – рассмотреть содержание категории занятость, показать ее как совокупность взаимосвязанных понятий, определений для расширения возможности на ее основе анализировать действительность, связанную с интеллектуализацией труда и занятостью, реализацией интеллектуального капитала общества. При анализе категории «занятость» установлена взаимосвязь экономических отношений и деятельности на понятийном уровне. Определена сущность занятости как единство экономических отношений и деятельности с целью человеческого развития и развития способностей человека. Способность к труду проявляется в ее особых характеристиках: имманентности, мобильности, индивидуализации, контингентуваності, полифункциональности, мотивированности, которые во взаимодействии очерчивают специфику бытия отношений занятости. Раскрытие занятости как отношений формирования социально-необходимого поведения дает объективное объяснение позиции субъектов, которое зависит как от стремления и способностей, так и от системы сложившихся общественных отношений, от того, какие роли субъекты играют в ней. Противоречия занятости как отношений и деятельности находят свое рыночное разрешение через согласование требований участников рынка труда и условий занятости. Экономические отношения, как сфера общественных отношений, определяют деятельность с точки зрения реализации определенных социально-экономических преимуществ и целей, позволяя выделить подсистемы, объяснить природу инновационных процессов в сфере занятости.

Ключевые слова: занятость населения, экономические отношения, экономическая деятельность, диалектика, инновационная занятость

Библ.: 11.

Давидова Ирина Олеговна – кандидат экономических наук, профессор, кафедра экономической теории и права, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

Email: irinadavydova@list.ru

Davydova I. O. Dialectical Interrelation between Economic Relations and Activities in the Employment Sphere

The objective of the article is consideration of the employment category and its presentation as an aggregate of interrelated concepts, definitions in order to expand the possibility of using it to analyze the reality associated with intellectualization of labor and employment, realization of the intellectual capital of society. While analyzing the category of "employment", the interrelation between economic relations and activities is established at the conceptual level. The essence of employment is defined as a unity of economic relations and activities aimed at human development and development of human capacities. The capacity for work is manifest in its characteristic features: immanence, mobility, individualization, involvement of certain contingents, multifunctionality, motivation, whose interaction determines the characteristic ontological features of the employment relations. Elaboration on employment as relations of forming socially necessary behavior provides an objective explanation for the positions of participants which relies on intention and capacities as well as the system of established social relations, on the roles that participants perform in it. Contradictions between employment as relations and an activity are resolved within the market context through alignment of demands of labor market participants with employment terms. Economic relations as a sphere of social relations determine activities from the perspective of realization of particular socioeconomic advantages and objectives, which allows singling out subsystems, providing an explanation for the nature of innovative processes in the employment sphere.

Keywords: population employment, economic relations, economic activities, dialectic, innovative employment

Bibl.: 11.

Davydova Iryna O. – Candidate of Sciences (Economics), Professor, Department of Economic Theory and Law, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

Email: irinadavydova@list.ru

Вступ. Розвиток людини багато в чому залежить від зайнятості населення. Людський розвиток має значення для розширення можливостей способу вибору життя, можливостей прийняття рішень, адаптивності у трудовій та суспільній діяльності. Трактуючи людський розвиток на цьому не закінчується, включає також можливості вибору в усіх сферах життя, політичну, економічну та соціальну свободу, можливості займатися творчою діяльністю, відчувати повагу та мати гарантію захищеності та забезпечення прав. Зазначені основні положення людського розвитку найбільш пов'язані з можливостями, що реалізуються через зайнятість.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз поглядів на зайнятість таких дослідників, як Б. Д. Бреев, Д. П. Богіна, А. Е. Котляр, Е. Р. Саруханов, С. В. Андреев, М. Д. Гаузер, Є. С. Єрмакова, В. А. Похощев, О. А. Кацук, В. В. Мортіков, С. Г. Міхнева доводить, що мають право на існування як погляди на зайнятість як трудову діяльність, так і як на трудові відносини по залученню робітників у виробництво, або включенню індивідуальної праці у сукупну суспільну працю. В наведених точках зору різко переважає трактування зайнятості як суспільних відносин з участі у процесі праці.

Нові риси зайнятості в постіндустріальному суспільстві розглядалися в різноманітних концепціях постіндустріального суспільства, інформаційного суспільства; економіки, заснованої на знаннях, нової економіки (Д. Белл, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, С. Дятлов, В. Іноземцев, М. Кастельс, І. Масуда, Ф. Махлуп, М. Порат, Т. Сакайя, Т. Уебстер та ін.). В окремий блок наукових досліджень, до яких автор звертається у процесі аналізу та які наголошують на принципово новій ролі людини в суспільному розвитку, можна виділити праці теоретиків суспільного розвитку: А. Сени, К. Гріфіна, Т. Маккінлі, Дж. Найта. Сутність та види сучасної зайнятості досліджують Дж. Браччі, І. Гришин, О. Грішнова, Г. Еспін-Андерсен, А. Колот, Е. Лібанова, В. Микитенко, Д. Ньюмарк, Л. Санкова, М. Семикіна, С. Тютюнникова, Л. Шевченко, О. Шкаратан, Т. Дж. Холмс. У зв'язку з множинністю позицій у дослідженні зайнятості, які витікають із цілей її аналізу, необхідно в теоретичному відношенні визначити базові проблеми, що включаються на належних підставах у зміст цієї категорії, пов'язати численні нові явища у сфері зайнятості з методологією, показати її як сукупність взаємопов'язаних понять, визначень для розширення можливості на її основі аналізувати дійсність, пов'язану з інтелектуалізацією праці та зайнятості, реалізацією інтелектуального капіталу суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трактуючи зайнятість в аспекті виділення як пріоритетності соціальних моментів, аналіз праці з позиції людини, її вимог до виробництва, розуміння людини як головної продуктивної сили суспільства виходить за вузькі рамки зайнятості, зачіпаючи широкий аспект питань відтворення робочої сили, розвитку соціальної сфери суспільного відтворення, характеризує тенденції руху до постіндустріального суспільства. Якщо дивитися з позицій економічного життя, зайнятість постає як діяльність людей щодо створення суспільного продукту та національного доходу, виступає підґрунтям економічного життя суспільства, рівня та якості життя. Соціальна сутність зайнятості відображає потребу

у самовираженні, у задоволенні матеріальних та духовних потреб через дохід, який людина отримує за свою працю. Створення додаткового джерела ресурсів, доступних для всіх членів суспільства (інакше, у контексті відтворення робочої сили йдеться про створення додаткового джерела міжвідносин та деперсоніфікованих ресурсів як важливого регулятора функціонування ринку праці), надає розвиток інтелектуального капіталу. Виходячи з цього, зайнятість дає можливість консолідувати індивідуальні інтелектуальні здібності для досягнення економічними агентами індивідуальних цілей на ринку праці (престижної зайнятості, справедливої винагороди за працю, яка відповідає соціальним стандартам і відображає реальний внесок працівника, гідних умов праці, можливостей для максимального розвитку і застосування індивідуальних здібностей), сполучити з досягненням суспільних цілей (економічного піднесення та зростання добробуту населення до соціальних стандартів високорозвинених країн через забезпечення продуктивної зайнятості на постіндустріальних засадах) [10, с. 138 – 139]. Основними елементами відносин зайнятості є об'єкти, суб'єкти і відносиноутворююча основа [7, с. 94]. Складність соціально-економічних систем, до яких відноситься зайнятість, обумовлена наявністю в них рівнів, які не тільки вертикально супідрядні, але можуть і перетинатися між собою, утворюючи горизонтальні зв'язки [9, с. 49-50]

Відносини найму як складова зайнятості являють собою стосунки соціально-економічного визначення поведінки суб'єктів та є сукупністю відносин з приводу формування соціально-необхідної поведінки суб'єкта, які відображаються в умовах зайнятості. Як з боку роботодавців, як споживачів здібності до праці, включаючи вимоги до структури та обсягу необхідних професій, так і найманих працівників як носіїв здібності до праці на основі професійного та кваліфікаційного складу, можливості адаптуватися до мінливих умов ринку праці, вимог, що висувуються до оплати праці, умов виробництва, режиму праці та відпочинку, переваг та мотивів працівників здійснюється оцінка зайнятості [8, с. 168]. Зазначені оцінки мають координуватися та функціонувати на ринку праці синхронно в наступних напрямках: 1) система виявлення та аналіз ринкових можливостей щодо зайнятості, доведення необхідної інформації до учасників ринку праці; 2) система зворотного зв'язку, яка забезпечує узгодження сторін ринку праці. Оцінка якості праці як складова оцінки робочої сили сприяє розвитку як професійних, так і особистих якостей працівника, які необхідні для досягнення трудових завдань (спрямувань) суб'єкта господарювання в цілому.

Здібність до праці виявляється в її особливих характеристиках: іманентності, мобільності, індивідуалізації, контингентированості, поліфункціональності, вмотивованості, які відповідно окреслюють специфіку буття відносин зайнятості.

Розкриття відносин формування соціально необхідної поведінки дає об'єктивне пояснення позиції суб'єктів, яке залежить як від прагнення і здібностей, так і від системи сформованих суспільних відносин, від того, які ролі суб'єкти відіграють в ній [11, с. 102]. Через сферу зайнятості проходять, перехреснюючись, еволюційні потоки: розвиток економіки (матеріально-технічний устрій), розвиток людини (загальна і професійна культура, творчі можливості,

інтелектуальна активність), розвиток суспільних відносин (соціальні структури, власність, влада).

З одного боку, на ринку праці відбувається оцінка відповідності здібностей до праці запитам і потребам роботодавця, і, на цій основі, визначаються умови найму: величина заробітної платні, гарантії зайнятості, можливості професійного зростання, умови праці. З іншого боку, на ринку праці виявляється функціональна взаємовідповідність підсистем відтворення – якщо одна підсистема функціонує не узгоджено з іншими, її стійкість порушується і, отже, порушується стійкість системи в цілому. Спонтанна нерівномірність знаходить свої прояви в різного роду невідповідностях, розвитку окремих компонентів і підсистем відтворення, що виявляються як протиріччя:

- між структурою робочих місць і професійно-кваліфікаційною структурою сукупного працівника;
- між спеціальними знаннями і обмеженими навичками працівників і необхідністю їх професійно-кваліфікаційної мобільності, маневрування в рамках підприємства, галузі, економіки в цілому;
- між зростаючими вимогами до психофізіологічних можливостей людини (в першу чергу її нервової системи, розумових здібностей) і спадними характеристиками біологічного потенціалу населення;
- між необхідністю територіального переміщення працівників з метою пошуку нових сфер докладавання здібностей до праці, робочих місць і неготовності їх носія через об'єктивні (нерозвиненість мобільного ринку житла, транспортної інфраструктури, механізмів компенсації витрат на переїзд) або суб'єктивні (складнощі або нездатність до адаптації – звикання до нового місця, різниці в способі життя) причини;
- між зростанням потреби у висококваліфікованих працівниках, здатних до інтелектуальної, творчої праці та обмеженими способами та умовами формування та відтворення працівника як цілісної особистості;
- між об'єктивно виникаючим типом відтворення, визначальним елементом якого є творча діяльність людини, та технократичними методами управління зайнятістю, орієнтованими переважно на виконавчу діяльність, нівелювання здібностей працівника.

Із зростанням ступеня динамічності системи відтворення, збільшується не тільки кількість ривків уперед, але й множина невідповідностей, протиріч між випереджальними та відстаючими елементами системи, які позначаються на ефективності її функціонування. Суперечності знаходять своє ринкове розв'язання через узгодження вимог учасників ринку праці та умов зайнятості.

Зайнятість виступає як критерій ступеня спряженості і, відповідно, ефективності функціонування економічної системи: накопичення протиріч, диспропорцій відбувається при зниженні ступеня спряженості, супроводжується вищим рівнем безробіття та нижчим рівнем зайнятості, зниженням віддачі від людського ресурсу.

Відносини зайнятості розглядаються як відношення між суб'єктами та відношення суб'єктів до об'єкта – сфери

докладання праці – та встановлюються з приводу формування трудового ресурсу; включення трудового ресурсу в суспільну комбінацію чинників виробництва; використання трудового ресурсу у виробництві; забезпечення реалізації суб'єктом зайнятості власного економічного інтересу через отримання доходу. Зайнятість як діяльність має такі знаки: «1) як сукупність дій; 2) здійснення на основі трудового розподілу (професіоналізму); 3) задоволення через її посередництво людських матеріальних та нематеріальних потреб; 4) стадійний характер, дискретність» [3, с.7]

Економічні відносини виступають у поєднанні предметно-речової форми прояву та суб'єктності [3, с. 8]. Зайнятість завжди розуміє під собою носія відносин, який їх створює, реалізує, підтримує та регулює, психологічно «забарвляючи» відносини зайнятості, доповнюючи їх суб'єктивним елементом: мотивацією, метою, емоціями, оцінками або почуттями. Суб'єктність у ступені свободи у праці (вища для інтелектуальної праці), самостійності у виборі способів досягнення результату, можливостей реалізації ділових відносин на основі партнерства, співпраці або конкуренції.

Специфічною ознакою зайнятості виступає професійна суб'єктність, яка формується на основі загальної суб'єктності та виражається активністю в певній професійній діяльності. Завдяки суб'єктності відносини зайнятості існують і як відношення до відношення. Вони обов'язково оцінюються суб'єктом у певній системі цінностей – зиску (матеріального та нематеріального), соціальної справедливості.

Ціннісні орієнтації, проходячи через суб'єктність, приводять до визначення професійної позиції (усвідомлення провідних цілей діяльності, бажання працювати в певній сфері діяльності, вміння працювати). Вибір професійно значущих ціннісних орієнтацій є процесом піднесення потреб у результаті сходження особистості до цінностей суспільства на основі діалектичного закону піднесення потреб [6, с.132]. Формування суб'єкта професійної діяльності передбачає, що він керується відповідними саме цій діяльності мотивами, здатний до самостійного цілепокладання, має засоби контролю та оцінки якості власної професійної діяльності.

Такого роду зв'язок, якому властива багатоконтекстність, класифікується як модальний за характером [5, с. 16]. При наявному рівні здібностей (потенціалу) ми маємо систему так званих «можливих всесвітів» [2, с. 278]. Від того, яку модальну характеристику ми обираємо, залежить входження в той чи інший з множинності «можливих світів», перехід від модальності «можливого» до модальності «дійсного». Розуміння всіх актів та проявів зайнятості як модусів, а не як структур, складових, дозволяє уникнути багатьох протиріч у розумінні сучасного трудового та людського життя: « Властивості зайнятості одночасно виступати характеристикою економічних відносин та діяльності можуть у зазначеному контексті розглядатися як модальності зайнятості, що не суперечать одна одній, але ... можуть по чергову в аналізі виходити на перший план» [3, с. 8]. Зайнятість виступає своєю дією, але у різноманітних формах в силу модальності своєї природи. Під модусом розуміється спосіб або форма дії єдиної сутності. Модальність

передбачає пластичність досліджуваного явища, здатність його існувати різноманітно, в різних якостях, залишаючись при цьому самим собою. Специфіка модального підходу, на відміну від традиційної діалектичної опозиції «сутність – явище», полягає в тому, що модуси – це і є сама сутність, в різних її формах, аспектах, вимірах. Це є буття однієї й тієї ж сутності, яке урізноманітнюється, перебуваючи у різних площинах, всередині різних вимірів. Модальний об'єкт змінює свою якість одразу по декільком параметрам. Модальний підхід інтегрує зміни зайнятості як відносин та діяльності для глибшого розкриття її сутності.

Взаємозв'язок зайнятості та людського розвитку є багатоплановим і неоднозначним. Але забезпечення повної продуктивної зайнятості, безперечно, є потужним та позитивним чинником як економічного зростання, так і розширення можливостей зростання інтелектуального капіталу, людського розвитку [1, с. 200 – 201].

Визначаючи зайнятість як єдність відносин та діяльності з метою людського розвитку, ми виходимо з її причетності для досягнення розвитку людини:

- як матеріальної основи – джерела індивідуальних доходів (заробітна плата та ін.) та суспільних доходів (податкові надходження до держбюджету), що можуть бути спрямовані на розвиток особистості, підвищення якості життя, розвиток нематеріальної сфери, зростання ступеня доступності суспільних благ, які сприяють людському розвитку;
- як сфери формування стимулів – для одержання освіти, інвестицій в людський та інтелектуальний капітал, у разі формування необхідних запитів на ринку праці;
- як складової загального способу життя – через суттєвий вплив зайнятості та трудового життя на формування цінностей, установок особистості, процес її соціалізації.

Інноваційна зайнятість – це здатність окремої людини, кадрового потенціалу фірми, трудових ресурсів галузі максимально швидко пристосовуватися до нових потреб економіки, викликаних технологічними нововведеннями. Багатство різновидів суспільних відносин зайнятості виступає як багатство аспектів оцінки, єдиної діяльності людей в їх універсальній взаємозалежності. Шлях до інноваційного типу зайнятості відбувається через еволюцію поточного стану та накопичення перетворювальних змін [7, с. 11]. При переході до такого типу зайнятості політика на ринку праці, ступінь регулюючого впливу на сферу зайнятості, програми макроекономічного управління залежать від двох основних факторів: спрямованості стратегій зайнятості, характеру її адаптивності до специфічних умов на даному етапі, характеру адаптивності самих працівників.

Вивчення взаємодії сучасного інноваційного процесу та ринків праці в розвинутих країнах дозволяє виявити деякі тенденції, що є цікавими й для вітчизняної економіки. Сучасна зайнятість являє собою різновиди та форми трудової діяльності, що засновані на використанні трудового потенціалу та реалізовані її суб'єктами. Інноваційна зайнятість існує як функція інтелектуального потенціалу підприємства, побудованого на елементах інтелектуального капіталу та інноваційності факторів зовнішнього середовища. Потенціал – системна характеристика, що передбачає на-

явність певних властивостей елементів та системи загалом та готовність забезпечити інновації; його можна розглядати як різницю між станами, між системою та середовищем, між окремими частинами інноваційної системи. Для інноваційної зайнятості характерні суперечності нового типу, наприклад, між соціальною та економічною ефективністю нових форм зайнятості; між ефективністю зайнятості на індивідуальному, груповому, суспільному рівнях та ін.

Інноваційна зайнятість може розвиватися тільки в інноваційній економіці. Інноваційний тип суспільного виробництва, породжуючи нові галузі, підгалузі, підприємства, потребує новітніх робочих місць та професій, приводить до зміни життєвого циклу професій та компетенцій. Досвід останніх років спростовує широко поширену думку, що інновації знижують якість і погіршують зміст праці, розділяючи робочу силу на деякого роду робочу аристократію і основну масу – низькокваліфікованих робітників. Насправді ж, більшу частину нових робочих місць було створено у сфері, де робітники виконують функції менеджерів, спеціалістів, консультантів і малих підприємств, що часто працюють неповний робочий день, але застосовують широкий спектр знань та навичок. В останній час одержала поширення класифікація праці з виділення креативного та евристичного різновидів. Стан сфери зайнятості у зв'язку із змінами сучасного характеру праці, проблемами спрямованості людського суспільства досліджується в теоріях постіндустріалізму – концепції «кінця праці» (Д. Белл, Д. Рісман, Е. Тофлер), впливу інтелектуальної праці як системоутворюючого чинника для дослідження проблем сучасного суспільства на основі діяльнісного підходу (К. Мур, С. Фрікель, Д.Дж. Хесс), аналізу потреб інтелектуальної робочої сили (Р. Конеп, Дж. Кроуфорда), «концепції гнучкості» (К. Бенер, Г. Стендінг). Виділення діяльності як компоненти зайнятості підкреслює онтогенетичний характер процесу використання і формування інтелектуально значущих можливостей і здібностей при здійсненні праці.

Інноваційна зайнятість характеризується показником інноваційної активності, який характеризує зайнятість з боку діяльності, в неявному вигляді розкриває інноваційні тенденції трудової сфери. На мікрорівні інноваційна активність виявляється як інноваційна поведінка суб'єктів економіки. Інноваційна поведінка являє собою комплексний феномен, який заснований як на особистій здібності та готовності генерувати ідеї, так і на здатності розкривати та реалізовувати творчий потенціал. Індекс інноваційної активності є одним із найбільш вагомих рейтингів у світі: згідно з EIS-2006 розвинені країни мають індекс інноваційної активності більше 0,50 (наприклад, Німеччина – 0,6; Франція – 0,5). Рейтинг України за підіндексом «інновації» у 2013 – 2014 рр. знизився до 63-го місця проти 62-го в 2009 – 2010 рр. [4]. На нашу думку, цей показник має включати і параметри зайнятості, де безпосередньо розкривається інноваційна активність.

Сучасний тип економічного розвитку, презентований західною економікою, – інформаційний. Йому властива не тільки особлива структура економіки, але й зайнятості: переважає праця, пов'язана з «індустрією людини», з рішенням науково-технічних та гуманітарних завдань, що відрізняються високим рівнем загальної та професійної освіти зайнятих. Причому характерним є широкий підхід до осві-

ти. В освіті бачать не тільки основу ефективного застосування виробничого потенціалу робітника, але й базу для розвитку творчої складової, здатності самостійно приймати рішення, створювати нові ідеї. Стосовно вітчизняного ринку праці ситуацію в даній сфері можна характеризувати такими особливостями, як суперечність між зафіксованим рівнем освіти й, відповідно, вимогами, що висуваються людьми до робочих місць та реальною потребою народно-го господарства в кадрах за професією та кваліфікацією.

Висновки. Запропонований підхід до зайнятості як єдності системи соціально-економічних відносин та діяльності людини виявляє потенційні джерела неоднорідності трудового ресурсу. У міру формування постіндустріальної економіки принципово змінюється кваліфікаційна структура сукупного працівника та зміст праці, домінуючим стає висококваліфікована, аналітична, новаторська, творча праця.

Зайнятість за умов інтелектуалізації потребує перегляду концептуальних основ: перевагу довгострокових стратегій розвитку зайнятості, пов'язаних з життєвим циклом знань, розширення принципу «включення-виключення» за рахунок застосування критеріїв гідної праці стосовно інтелектуальної зайнятості.

Неможливість реалізації трудового інтересу на останній стадії процесу відтворення результатів у зворотній реакції працівника, який має престижну освіту, високу кваліфікацію, постійне місце роботи, отримуючи мізерну заробітну плату, змінює трудову поведінку в наступних циклах, втрачає стимули для подальшого професійного розвитку. Дослідження інноваційної занятості методологічно доцільно проводити з урахуванням її складного динамічного характеру як системи. Застосування такого підходу дозволяє дати більш точну структурну характеристику системоутворюючих факторів формування й відтворення інноваційної зайнятості.

ЛІТЕРАТУРА

- Гришнова О. А. Людський розвиток: навч. посібник / О. А. Гришнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
- Гречина И. В. Общетеоретические подходы к разра-ботке концепции потенциологического анализа потенциала взаимодействующих процессов экономической системы / И. В. Гречина // Проблемы экономики. – 2013. – № 1. – С. 277 – 282.
- Давидова І. О. Методологія дослідження зайнятості в сучасній економіці / І. О. Давидова // Сучасний стан та перспективи розвитку економіки України: Матеріали XXVIII міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: ЛЕФ, 2013. – С. 7 – 8.
- Інноваційна спроможність та технологічна готовність української економіки у міжнародних порівняннях у 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org/>
- Канке В. А. Философия экономической науки: учеб. пособие / В. А. Канке. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 384 с.
- Мильнер Б. Управление интеллектуальными ресурсами / Б. Мильнер // Вопросы экономики. – 2008. – № 7. – С. 129 – 141.
- Михнева С. Г. Рынок труда: методологические и теоретические основы познания (системно-эволюционный подход): монография / С. Г. Михнева; [науч. ред. Л. С. Шаховская]. – Волгоград: ВолгГТУ, 2001. – 344 с.
- Мойсеенко І. П. Проблеми структурного аналізу інтелектуального потенціалу підприємства / І. П. Мойсеєнко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 10. – С. 165 – 170.
- Мортіков В. В. Економічний механізм формування ефективної зайнятості: монографія / В. В. Мортіков. – Луганськ: СНУ, 2001. – 236 с.
- Поспелова Т. В. Механізми державного управління людським розвитком в Україні: монографія / Т. В. Поспелова. – Донецьк: Ноулідж, 2011. – 350 с.
- Проблемы субъектов в постнеклассической науке / [под ред. В. И. Аршинова и В. Е. Лепского]. – М.: КогитоЦентр, 2007. – 176 с. – (Препринт).

REFERENCES

- Davydova, I. O. "Metodolohiia doslidzhennia zainiatosti v suchasni ekonomitsi" [Research Methodology employment in the modern economy]. Suchasnyi stan ta perspektvy rozvytku ekonomiky Ukrainy. Lviv: LIEF, 2013: 7-8.
- Grechina, I. V. "Obshcheteoreticheskie podhody k razrabotke kontseptsii potentsialogicheskogo analiza potentsiala vzaimodeistviushchih protsessov ekonomicheskoi sistemy" [Theoretical approaches to the development of the concept potentialogical analysis of the potential of interacting processes of the economic system]. Problemy ekonomiky, no. 1 (2013): 277-282.
- Grishnova, O. A. Liudskyi rozvytok [Human Development]. Kyiv: KNEU, 2006.
- "Innovatsiina spromozhnist ta tekhnolohichna hotovnist ukrainsoi ekonomiky u mizhnarodnykh porivnanniakh u 2014 r." [Innovation capacity and technological readiness Ukrainian economy in international comparison in 2014]. <http://www.globalinnovationindex.org/>
- Kanke, V. A. Filosofiia ekonomicheskoy nauki [Philosophy of economics]. Moscow: INFRA-M, 2009.
- Milner, B. "Upravlenie intellektualnymi resursami" [Management of intellectual resources]. Voprosy ekonomiky, no. 7 (2008): 129-141.
- Mikhneva, S. G. Rynok truda: metodologicheskie i teoreticheskie osnovy poznaniia (sistemno-evoliutsionnyy podkhod) [The labor market: methodological and theoretical foundations of knowledge (system-evolutionary approach)]. Volgograd: VolGUTU, 2001.
- Moiseenko, I. P. "Problemy strukturnoho analizu intelektualnoho potentsialu pidpriemstva" [Problems structural analysis of the intellectual potential of the company]. Aktualni problemy ekonomiky, no. 10 (2007): 165-170.
- Mortikov, V. V. Ekonomichnyi mekhanizm formuvannia efektyvnoi zainiatosti [Economic mechanism of effective employment]. Luhansk: SNU, 2001.
- Pospelova, T. V. Mekhanizmy derzhavnogo upravlinnia liudskym rozvytkom v Ukraini [Mechanisms of control human development in Ukraine]. Donetsk: Noulidzh, 2011.
- Problemy subektov v postneklassicheskoy nauke [Problems in subjects postnonclassical science]. Moscow: KogitoTsentr, 2007.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 332.1:373.015

МОДЕЛЮВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ЧИННИКІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ З ЇЇ ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКУ

© 2014 БЛАГУН І. С., КАЦЕДАН А. В.

УДК 332.1:373.015

Благу́н І. С., Кацеда́н А. В.

Моделювання взаємозв'язків чинників регіональної конкурентоспроможності з її потенціалом розвитку

Метою статті є дослідження основних взаємозв'язків між чинниками регіональної конкурентоспроможності у процесі її формування з урахуванням просторової структури економіки. У статті проаналізовано поняття регіональної конкуренції та обґрунтовано актуальність визначення потенціалу регіональної конкурентоспроможності на основі застосування теорії гравітації. При цьому потенціал регіональної конкурентоспроможності розглянуто як комплекс синтезованих чинників економічного характеру у їх взаємозв'язку з іншими детермінантами розвитку регіону. Використано елементи картографічного моделювання потенціалу регіональної конкурентоспроможності як одного з методів латентно-структурного аналізу, який дозволив виявити і розпізнати приховані латентні групи чинників з іманентною їм структурою регіональної конкурентоспроможності за джерелами їх утворення. Для цього використано статистичний метод дослідження, що визначено потребою в аналізі зв'язків між синтезованими багатовимірними змінними, побудова яких здійснена за допомогою різних показників (індикаторів). Апробація запропонованого модельного апарату здійснена на прикладі областей України. Результати дослідження показали значну диференціацію чинників регіональної конкурентоспроможності і збільшення її диспропорцій за рахунок впливу латентних змінних для окремих регіонів.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіон, потенціал розвитку, гравітаційна модель, статистичний аналіз, латентні змінні.

Рис.: 1. Табл.: 6. Формул.: 6. Бібл.: 11.

Благу́н Іван Семенович – доктор економічних наук, професор, декан, економічний факультет, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

Email: blagun@email.ua

Кацеда́н Андрій Володимирович – аспірант, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

Email: a.katsedan@gmail.com

УДК 332.1:373.015

UDC 332.1:373.015

Благу́н И. С., Кацеда́н А. В. Моделирование взаимосвязей факторов региональной конкурентоспособности с ее потенциалом развития

Целью статьи является исследование основных взаимосвязей между факторами региональной конкурентоспособности в процессе ее формирования с учетом пространственной структуры экономики. В статье проанализировано понятие региональной конкуренции и обоснована актуальность определения потенциала региональной конкурентоспособности на основе применения теории гравитации. При этом потенциал региональной конкурентоспособности рассмотрен как комплекс синтезированных факторов экономического характера в их взаимосвязи с другими детерминантами развития региона. Используются элементы картографического моделирования потенциала региональной конкурентоспособности как одного из методов латентно-структурного анализа, который позволил выявить и распознать скрытые латентные группы факторов с имманентной им структурой региональной конкурентоспособности по источникам их образования. Для этого использован статистический метод исследования, что определено потребностью в анализе связей между синтезированными многомерными переменными, построение которых осуществлено посредством разных показателей (индикаторов). Апробация предложенного модельного аппарата осуществлена на примере областей Украины. Результаты исследования показали значительную дифференциацию факторов региональной конкурентоспособности и увеличения ее диспропорций за счет влияния латентных переменных для отдельных регионов.

Ключевые слова: конкурентоспособность, регион, потенциал развития, гравитационная модель, статистический анализ, латентные переменные.

Рис.: 1. Табл.: 6. Формул.: 6. Библ.: 11.

Благу́н Иван Семенович – доктор экономических наук, профессор, декан, экономический факультет, Прикарпатский национальный

Blahun I. S., Katsedan A. V. Modeling Relationships between Factors of Regional Competitiveness and Its Development Potential

The aim of this article was studying the fundamental relationships between factors of regional competitiveness in its formation process, with consideration of the spatial structure of the economy. The article analyzes the concept of regional competition and grounds the urgency of definition of the potential of regional competitiveness with application of the theory of gravity. The potential of regional competitiveness is considered as a complex of synthesized factors of economic nature in their relationships with other determinants of the region development. Elements of cartographic modeling of regional competitiveness potential were used as one of the methods of latent variable analysis of cross-sectional data, which had made possible to identify and recognize the hidden latent factor groups with immanent structure of regional competitiveness according to the sources of their forming. Statistical method was applied for this purpose, considering the need for analysis of relationships between synthesized multi-dimensional variables, with construction of new variables by means of different indicators. The proposed modeling apparatus was evaluated for the case of regions of Ukraine. The results of the study revealed significant differentiation of regional competitiveness factors with increasing of imbalances due to the influence of latent variables for the individual regions.

Keywords: competitiveness, region, development potential, gravity model, statistical analysis, latent variables

Pic.: 1. Tabl.: 6. Formulae: 6. Bibl.: 11.

Blagun Ivan S. – Doctor of Science (Economics), Professor, Dean, Faculty of Economics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

Email: blagun@email.ua

університет ім. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

Email: blagun@email.ua

Кацедан Андрей Владимирович – аспірант, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

Email: a.katsedan@gmail.com

Catsedan Andrij V. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

Email: a.katsedan@gmail.com

Вступ. В умовах глобалізації та інтеграції у світове економічне товариство розвиток конкурентних відносин характеризується суттєвим прискоренням змін, а також багатовекторністю та синергетичністю. Об'єктивними тенденціями є збільшення рівнів та ускладнення процесів конкуренції, що пов'язано з екстраполяцією її суб'єктів та їхніх відносин на регіональний, національний та глобальний рівні, на кожному з яких здійснюється боротьба за різноманітні ресурси – людські, фінансові, інвестиційні, інформаційні та інші.

Особливо це стосується регіонального рівня, на якому забезпечення конкурентоспроможності проявляється у веденні активної політики внутрішнього (для реалізації власного потенціалу розвитку) та зовнішнього (для презентації на вищих рівнях та міжрегіональної співпраці) характеру. Крім того, до цього спонукає активна конкурентна позиція регіонів розвинених країн, які постулюють регіональну конкурентоспроможність не тільки через поживлення діяльності місцевих суб'єктів та виходу їх продукції та послуг за межі своєї території, але й активної діяльності стосовно вирішення питань політичного, соціального характеру, створення сприятливих регуляторних умов надання певного роду преференцій і т. д.

Феномен регіональної конкурентоспроможності порівняно недавно отримав увагу з боку науковців, як і тісно пов'язана з ним проблема оцінки її потенціалу. З розвитком економічної думки внутрішній зміст та форми прояву конкуренції змінювалися, а сама категорія наповнювалась та розросталася, зокрема, починає обговорюватись поняття регіональної конкурентоспроможності, що власне зумовлено розвитком процесів глобалізації, регіоналізації та локалізації [1 – 3]. Разом з тим, досі розроблення цієї проблеми носить описовий характер, відсутнє комплексне чітке уявлення про чинники її виникнення й потенціал розвитку.

Метою статті є дослідження основних взаємозв'язків між чинниками регіональної конкурентоспроможності у процесі її формування з урахуванням просторової структури економіки. Методичну базу склали методи порівняльного дефініційного аналізу, статистичного та гравітаційного моделювання.

Результати. Як зазначено в [2], регіональна конкуренція є більш широким поняттям, ніж конкуренція регіонів. З одного боку, регіональну конкуренцію розглядають як прагнення регіонів створити на своїй території максимально сприятливі умови для залучення капіталу й фінансових ресурсів, з іншого – як сучасну форму просторової взаємодії регіонів, кожен з яких може виступати як підприємець. Отже, регіональна конкуренція стосується як зовнішнього, так і внутрішнього середовища регіону, тобто може і не виходити за його межі. Її можуть характеризувати конку-

рентні відносини в регіоні – між селами, селищами, містами, районами регіону, а також поза межами регіону, проте не вище рівня регіону. Якщо ж говорять про конкуренцію регіонів, то вона стосується зовнішніх відносин регіонів з іншими регіонами, тобто має вужчу спрямованість.

Регіональна конкуренція може стосуватися процесів розміщення підприємств та об'єктів житлового фонду в певних містах або сільських населених пунктах регіону тощо. Внутрішня конкуренція є важливою умовою поживлення діяльності суб'єктів місцевого розвитку і подальшого виходу їх продукції та послуг за межі своєї території та регіону. Причому це стосується не тільки економічних характеристик, але й політичних, соціальних сторін регіональної діяльності. Мотиваційною домінантою такої діяльності є потенціал регіональної конкурентоспроможності, яка акумулює в собі сконцентровані за просторовою ознакою групи взаємозалежних підприємств, спеціалізованих поставальників послуг, а також пов'язаних з їхньою діяльністю некомерційних організацій і установ у визначених регіонах, що конкурують між собою, але разом з тим і взаємодоповнюють один одного [3]. Основною характеристикою таких об'єктів є їх конкурентна стійкість на певному часовому відрізку, тобто здатність підтримувати в довгостроковому періоді власну індивідуальну конкурентоспроможність при використанні можливостей цього середовища [4].

Потенціал регіональної конкурентоспроможності (його відносна або якісна оцінка, або динаміка) – це інтегральний показник, що «притягує/відштовхує» інвестиції в той або інший регіон, а тому може розглядатися як один з індикаторів інвестиційної привабливості цих регіонів [5].

Згідно з теорією системного аналізу, у процесах розвитку систем існують стійкі причинно-наслідкові зв'язки, які свідчать, що дане явище не є випадковим і зумовлене впливом певних чинників [6]. У [7] виділено такі групи чинників регіональної конкурентоспроможності: розмір, чисельність та тип регіону, свобода прийняття рішень, залучення регіонів до горизонтальних та вертикальних суперечностей, відкритість регіонів, їх економіко-виробничий потенціал, обмеження конкуренції, рівень розвитку конкурентів, їх концентрація та вплив на національну конкурентоспроможність тощо. Окрім суто економічних, регіональна конкурентоспроможність відповідно до сучасних теорій регіонального розвитку [8] зумовлюється ще й соціальними, адміністративними, політичними, екологічними та іншого роду чинниками, які в сукупності формують продуктивні сили регіону, економічні відносини та відносини власності, господарсько-управлінський механізм.

Відтак потенціал регіональної конкурентоспроможності розглядається як комплекс синтезованих чинників економічного характеру у їх взаємозв'язку з іншими детермінантами розвитку регіону [3]:

k^1 – коефіцієнт локалізації розраховується як відношення питомої ваги даної галузі у структурі виробництва регіону до питомої ваги тієї ж галузі в країні. Розрахунки можуть бути зроблені на основі обсягу виробленої продукції, основних виробничих фондів, чисельності основного персоналу, продуктивності праці, фондівдачі, інвестицій в основний капітал, іноземних інвестицій, експорту та імпорту,

k^2 – коефіцієнт виробництва у розрахунку на одну особу обчислюється як відношення питомої ваги галузі регіону у відповідній структурі галузі країни до питомої ваги населення регіону в населенні країни,

k^3 – коефіцієнт спеціалізації регіону у даній галузі визначається як відношення питомої ваги регіону в країні по даній галузі до питомої ваги регіону у ВВП країни.

Тоді потенціал регіональної конкурентоспроможності j -го регіону по відношенню до i -го в просторі S визначається на основі формули [5]:

$$P_{ij} = \frac{I_j}{d_{ij}^2} \bigg/ \sum_{j=1}^m \frac{I_j}{d_{ij}^2}, \quad (2)$$

де I_j – параметр інвестиційної привабливості j -го регіону;

d_{ij} – відстань між конкурентними можливостями j -го регіону по відношенню до i -го в просторі S ;

P_{ij} – потенціал регіональної конкурентоспроможності j -го регіону по відношенню до i -го.

Відстань (нерівність) між регіональними конкурентними можливостями у формулі (2) можна замінити відстанню, вираженою в системі координат (k^1, k^2, k^3) . В результаті отримано просторово-структурну оцінку потенціалу регіональної конкурентоспроможності j -го регіону по відношенню до i -го у просторі S :

$$P_{ij} = \frac{I_j / \left(\sqrt{\sum_{s=1}^3 (k_i^s - k_j^s)^2} \right)^2}{\sum_{j=1}^m \left[I_j / \left(\sqrt{\sum_{s=1}^3 (k_i^s - k_j^s)^2} \right)^2 \right]}. \quad (3)$$

Власне такий підхід базується на використанні теорії гравітаційного моделювання, розробку якої при аналізі структурних перетворень економічних систем започатковано та апробовано у працях [9 – 10]. Зокрема, У. Айзард пропонує нові підходи до систематизації методології регіоналістики, проводячи аналогії між фізикою та регіональними соціально-економічними явищами та процесами. У своїх дослідженнях він зазначає, що «сьогодні гравітаційна модель і модель гравітаційного типу широко застосовуються у економіці, географії, міському і регіональному плануванні і, звичайно, в регіональній науці. Ці моделі використовуються для розкриття сутності торгівлі між регіонами і державами, міграцій, трудових поїздок, поїздок за покупками, подорожей у цілях відпочинку та інших видів потоків у рамках урбанізованих територій і систем регіонів... Хімічні процеси, зокрема полімеризація, також дають

привід для плідного пошуку паралелей з ними в регіональній науці... » [9]. В роботі [10] здійснено апробацію такого модельного апарату на прикладі дослідження експортно-імпортних взаємозв'язків вітчизняної економіки із закордоном.

Важливим аспектом обраного модельного підходу для системної інтерпретації такого роду досліджуваних проблем в економіці є те, що на його основі можна здійснювати картографічне моделювання ймовірності нерівномірності розвитку регіональної конкурентоспроможності j -го регіону по відношенню до i -го. Як відомо, форма запису моделі залежить як від природи об'єкта дослідження, так і від поставленої в дослідженні мети. При побудові просторових моделей перевага часто віддається картографічному представленню модельованого об'єкта, що дозволяє передати інформацію і може розглядатися як своєрідна знакова система. Картографічне моделювання має свої переваги, оскільки є універсальним, лаконічним, містким і зрештою характеризується багатовимірністю, що значно розширює інформаційну насиченість карти. Саме багатовимірність картографічної системи дозволяє вивчати просторові відносини. Карта дає нову, вищого порядку інформацію про досліджувані явища, які у вихідній інформації мають латентний характер.

Відтак, картографічне моделювання потенціалу регіональної конкурентоспроможності можна інтерпретувати як один з методів латентно-структурного аналізу (аналізу прихованих структур). Даний аналіз дозволяє виявляти і розпізнавати приховані латентні групи чинників з іманентною їм структурою регіональної конкурентоспроможності за джерелами їх утворення. Аналіз починається з оцінки емпіричного матеріалу і розробки гіпотези про наявність певної системи показників, що формують приховану структуру. На основі фактичних даних здійснюється моделювання, метою якого є перевірка даної статистичної гіпотези.

Модель прихованої структури чинників перевіряє факт їх наявності, проте більш глибокий аналіз проблеми вимагає залучення додаткової інформації. Зокрема, при просторовому дослідженні регіональної конкурентоспроможності латентно-структурний аналіз дозволяє визначити локалізацію таких чинників, а відтак виявити причини, які можуть слугувати основою для формулювання причинно-наслідкових гіпотез, поглиблення і розширення наукового пошуку і, зрештою, прогнозування регіональної конкурентоспроможності.

Виявлення прихованої структури як інструмент аналізу може принести плідні результати при вивченні поведінки регіонів, зміні джерела його ресурсів, для статистичної інтерпретації міжрегіональних відмінностей у конкурентоспроможній структурі, інтенсивності конкурентної протидії між регіонами тощо.

З метою картографічного моделювання взаємозв'язків між чинниками регіональної конкурентоспроможності та потенціалом її розвитку використано статистичний метод дослідження, що визначено потребою в аналізі зв'язків між синтезованими багатовимірними змінними, побудова яких здійснена за допомогою різних показників (індикаторів). При цьому розглянуто систему симулятивних рівнянь:

$$k_j^s = a_0 + a_1 \bar{p}_{ij} + u_j, s = \overline{1,3}, \quad (4)$$

$$\bar{p}_{ij}^s = \sum_{j=1}^m w_j^s k_j^s, s = \overline{1,3}, \quad (5)$$

$$P_{ij} = b_0 + \sum_{s=1}^3 b_j^s \bar{p}_{ij}^s + u_j, \quad (6)$$

де $\bar{p}_{ij} = \sum_{i=1}^m P_{ij}$ – зведена оцінка потенціалу регіональної конкурентоспроможності;

k_j^s – чинник регіональної конкурентоспроможності;

a_0, a_1, b_0, b_j^s – параметри;

u_j – випадкова складова;

m – кількість регіонів;

w_j^s – вага чинників.

Умова (4) описує обернені взаємозв'язки між результуючою змінною (потенціалом регіональної конкурентоспроможності) та її ознаками (чинниками) і тим самим відображає можливість урахування латентних змінних

у чинниках регіональної конкуренції. Рівняння (5) дозволяє визначити ваговий вплив кожного з чинників на теоретичне значення результуючої змінної. Залежність (6) акумулює в собі прямий вплив обраних чинників на результуючий показник з властивою їм латентною структурою.

Реалізація запропонованого модельного підходу здійснюється в наступних етапах:

- ітераційний розрахунок ваги чинників w_j^s ;
- розрахунок параметрів прямої та оберненої залежностей a_0, a_1, b_0, b_j^s та побудова відповідних моделей;
- розрахунок прогнозних значень потенціалу регіональної конкурентоспроможності P_{ij} .

Отримані результати підлягають стандартній статистичній перевірці, яка має на меті тестування істотності розрахованих параметрів та дослідження відповідності підбору функції до емпіричних даних.

З метою повного відображення взаємозв'язків між чинниками регіональної конкурентоспроможності та потенціалом її розвитку взято до уваги синтезовані чинники регіональної конкурентоспроможності $k_j^s, s = \overline{1,3}$ та I_j – параметр інвестиційної привабливості j -го регіону.

Таблиця 1

Вихідні та модельні дані для побудови гравітаційної моделі

Region	Вихідні дані			Модельні дані			
	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн	Обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг), млн грн	Чисельність наявного населення, тис. осіб	k_j^1	k_j^2	k_j^3	I_j
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	1459096	1404564	45553				
АР Крим	44536	27197,4	1965,2	32,762	0,449	0,634	1,434
Області							
Вінницька	33024	22594,3	1627	44,183	0,450	0,711	1,368
Волинська	20005	11443,3	1040	72,937	0,357	0,594	1,323
Дніпропетровська	147970	218916	3307,8	9,861	2,146	1,537	1,45
Донецька	170775	243250,5	4375,4	8,544	1,803	1,480	1,471
Житомирська	24849	16388,1	1268,9	58,718	0,419	0,685	1,329
Закарпатська	21404	9941,3	1254,4	68,169	0,257	0,482	1,38
Запорізька	54828	82654,7	1785,2	26,612	1,502	1,566	1,27
Івано-Франківська	32286	25288,7	1381,8	45,193	0,594	0,814	1,348
Київська	69663	48627,5	1722,1	20,945	0,916	0,725	1,412
Кіровоградська	22056	19531	995,2	66,154	0,636	0,920	1,29
Луганська	58767	84409,4	2256,5	24,828	1,213	1,492	1,397
Львівська	61962	34953,4	2540,7	23,548	0,446	0,586	1,483
Миколаївська	29205	24180,4	1173,5	49,960	0,668	0,860	1,344
Одеська	64743	28686,4	2395,2	22,537	0,388	0,460	1,378
Полтавська	56580	80801,5	1467,8	25,788	1,785	1,484	1,291

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Рівненська	21795	12236,2	1156,9	66,946	0,343	0,583	1,402
Сумська	24933	25014,8	1143,2	58,521	0,710	1,042	1,365
Тернопільська	17957	7747	1077,3	81,255	0,233	0,448	1,334
Харківська	82223	77780,9	2744,4	17,746	0,919	0,983	1,519
Херсонська	19357	10277	1078,2	75,378	0,309	0,552	1,323
Хмельницька	26237	16658,8	1314	55,612	0,411	0,660	1,318
Черкаська	31265	32669,9	1268,9	46,669	0,835	1,086	1,373
Чернівецька	13166	4111,6	907,2	110,823	0,147	0,324	1,226
Чернігівська	23934	19411,9	1077,8	60,963	0,584	0,843	1,318
Міста							
Київ	275685	215247,6	2845	5,293	2,454	0,811	1,459
Севастополь	9891	4544,4	383,4	147,518	0,384	0,477	1,247

розраховано на основі [11]

В якості допоміжних даних використано показники валового регіонального продукту, чисельності наявного населення та рівня інвестиційної привабливості (табл. 1). В результаті розрахунків отримано модельні дані регіональних чинників: коефіцієнтів локалізації (k_j^1), виробництва у розрахунку на одну особу (k_j^2) та спеціалізації (k_j^3),

а також параметр інвестиційної привабливості j -го регіону (I_j).

У результаті використання залежності (3) отримано просторово-структурну оцінку потенціалу регіональної конкурентоспроможності j -го регіону по відношенню до i -го, а також його зведену оцінку $\bar{P}_{ij}$ (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка потенціалу регіональної конкурентоспроможності j -го регіону по відношенню до i -го

Регіон	P_{ij}								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
АР Крим		0,0064	0,0020	0,0030	0,0025	0,0003	0,0008	0,0136	0,0044
Вінницька	0,0584		0,0039	0,0013	0,0012	0,0011	0,0017	0,0017	0,6402
Волинська	0,0047	0,0010		0,0004	0,0004	0,0011	0,0431	0,0003	0,0009
Дніпропетровська	0,0144	0,0007	0,0008		0,8022	0,0001	0,0003	0,0019	0,0005
Донецька	0,0129	0,0007	0,0008	0,8412		0,0001	0,0003	0,0017	0,0005
Житомирська	0,0113	0,0040	0,0161	0,0007	0,0006		0,0110	0,0005	0,0037
Закарпатська	0,0061	0,0015	0,1434	0,0005	0,0004	0,0026		0,0003	0,0013
Запорізька	0,1914	0,0027	0,0015	0,0056	0,0046	0,0002	0,0006		0,0019
Івано-Франківська	0,0493	0,7980	0,0042	0,0012	0,0011	0,0012	0,0019	0,0016	
Київська	0,0545	0,0016	0,0012	0,0125	0,0096	0,0002	0,0004	0,0163	0,0011
Кіровоградська	0,0068	0,0017	0,0706	0,0005	0,0004	0,0041	0,2231	0,0003	0,0015
Луганська	0,1185	0,0022	0,0014	0,0069	0,0056	0,0002	0,0005	0,1658	0,0016
Львівська	0,0897	0,0020	0,0013	0,0082	0,0065	0,0002	0,0005	0,0473	0,0014
Миколаївська	0,0257	0,0251	0,0062	0,0010	0,0009	0,0030	0,0030	0,0010	0,0296
Одеська	0,0728	0,0018	0,0013	0,0095	0,0075	0,0002	0,0005	0,0284	0,0013
Полтавська	0,1489	0,0025	0,0015	0,0061	0,0050	0,0002	0,0005	0,7074	0,0018
Рівненська	0,0065	0,0016	0,0909	0,0005	0,0004	0,0034	0,6483	0,0003	0,0014
Сумська	0,0115	0,0041	0,0157	0,0007	0,0006	0,9101	0,0105	0,0005	0,0038
Тернопільська	0,0032	0,0006	0,0471	0,0003	0,0003	0,0005	0,0057	0,0002	0,0005

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Харківська	0,0337	0,0012	0,0011	0,0244	0,0174	0,0001	0,0004	0,0068	0,0009
Херсонська	0,0042	0,0009	0,5469	0,0004	0,0003	0,0008	0,0189	0,0002	0,0007
Хмельницька	0,0146	0,0064	0,0109	0,0007	0,0007	0,0237	0,0062	0,0006	0,0062
Черкаська	0,0393	0,1297	0,0047	0,0012	0,0010	0,0016	0,0021	0,0013	0,2913
Чернівецька	0,0012	0,0002	0,0023	0,0002	0,0001	0,0001	0,0005	0,0001	0,0002
Чернігівська	0,0096	0,0030	0,0227	0,0006	0,0005	0,0449	0,0188	0,0005	0,0027
м. Київ	0,0100	0,0006	0,0007	0,0726	0,1301	0,0001	0,0002	0,0012	0,0004
м. Севастополь	0,0006	0,0001	0,0006	0,0001	0,0001	0,0000	0,0002	0,0000	0,0001

Регіон	P_{ij}								
АР Крим	0,0094	0,0006	0,0091	0,0069	0,0129	0,0058	0,0081	0,0004	0,0003
Вінницька	0,0024	0,0013	0,0016	0,0014	0,1142	0,0013	0,0012	0,0010	0,0011
Волинська	0,0005	0,0138	0,0003	0,0002	0,0072	0,0002	0,0002	0,0140	0,0011
Дніпропетровська	0,0106	0,0002	0,0026	0,0030	0,0024	0,0037	0,0016	0,0002	0,0001
Донецька	0,0085	0,0002	0,0022	0,0026	0,0022	0,0030	0,0014	0,0001	0,0001
Житомирська	0,0009	0,0115	0,0005	0,0005	0,0497	0,0005	0,0004	0,0074	0,9143
Закарпатська	0,0006	0,1446	0,0003	0,0003	0,0115	0,0003	0,0002	0,3309	0,0025
Запорізька	0,0398	0,0004	0,1796	0,0508	0,0070	0,0317	0,5410	0,0003	0,0002
Івано-Франківська	0,0022	0,0014	0,0014	0,0012	0,1679	0,0012	0,0011	0,0011	0,0013
Київська		0,0003	0,0373	0,0830	0,0045	0,2097	0,0167	0,0002	0,0002
Кіровоградська	0,0006		0,0003	0,0003	0,0146	0,0003	0,0003	0,6054	0,0039
Луганська	0,0837	0,0004		0,1911	0,0060	0,0864	0,3321	0,0003	0,0002
Львівська	0,1881	0,0004	0,1927		0,0055	0,5797	0,0544	0,0003	0,0002
Миколаївська	0,0016	0,0024	0,0009	0,0008		0,0008	0,0007	0,0017	0,0031
Одеська	0,4579	0,0003	0,0839	0,5590	0,0051		0,0306	0,0003	0,0002
Полтавська	0,0532	0,0004	0,4704	0,0765	0,0065	0,0445		0,0003	0,0002
Рівненська	0,0006	0,7688	0,0003	0,0003	0,0132	0,0003	0,0002		0,0032
Сумська	0,0009	0,0109	0,0005	0,0005	0,0521	0,0005	0,0004	0,0070	
Тернопільська	0,0004	0,0028	0,0002	0,0002	0,0039	0,0002	0,0001	0,0024	0,0004
Харківська	0,1281	0,0003	0,0116	0,0171	0,0037	0,0257	0,0063	0,0002	0,0001
Херсонська	0,0004	0,0075	0,0002	0,0002	0,0059	0,0002	0,0002	0,0070	0,0008
Хмельницька	0,0011	0,0057	0,0006	0,0006	0,1192	0,0006	0,0005	0,0039	0,0264
Черкаська	0,0020	0,0017	0,0012	0,0011	0,3499	0,0010	0,0009	0,0012	0,0016
Чернівецька	0,0002	0,0003	0,0001	0,0001	0,0010	0,0001	0,0001	0,0003	0,0001
Чернігівська	0,0008	0,0236	0,0004	0,0004	0,0315	0,0004	0,0003	0,0139	0,0381
м. Київ	0,0053	0,0002	0,0015	0,0017	0,0019	0,0020	0,0010	0,0001	0,0001
м. Севастополь	0,0001	0,0001	0,0000	0,0000	0,0004	0,0000	0,0000	0,0001	0,0000

Регіон	P_{ij}									
АР Крим	0,0057	0,0168	0,0021	0,0054	0,0070	0,0188	0,0024	0,0080	0,0224	0,1751
Вінницька	0,0098	0,0054	0,0039	0,0216	0,2084	0,0258	0,0068	0,0040	0,0277	1,1483
Волинська	0,1948	0,0012	0,6308	0,0094	0,0020	0,0797	0,0133	0,0013	0,0531	1,0749

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	12
Дніпропетровська	0,0026	0,0591	0,0009	0,0013	0,0010	0,0112	0,0007	0,2830	0,0156	1,2209
Донецька	0,0025	0,0441	0,0008	0,0013	0,0009	0,0109	0,0007	0,5316	0,0153	1,4867
Житомирська	0,0266	0,0023	0,0136	0,2919	0,0093	0,0421	0,3747	0,0021	0,0374	1,8334
Закарпатська	0,0788	0,0015	0,0724	0,0179	0,0029	0,0629	0,0366	0,0015	0,0469	0,9685
Запорізька	0,0045	0,0477	0,0016	0,0033	0,0033	0,0161	0,0016	0,0133	0,0202	1,1710
Івано-Франківська	0,0104	0,0050	0,0041	0,0259	0,5835	0,0265	0,0077	0,0038	0,0282	1,7326
Київська	0,0037	0,3672	0,0013	0,0023	0,0020	0,0142	0,0012	0,0246	0,0184	0,8843
Кіровоградська	0,0591	0,0016	0,0441	0,0253	0,0035	0,0573	0,0708	0,0016	0,0446	1,2430
Луганська	0,0042	0,0749	0,0015	0,0030	0,0028	0,0155	0,0015	0,0159	0,0196	1,1418
Львівська	0,0041	0,1111	0,0014	0,0027	0,0025	0,0150	0,0014	0,0180	0,0192	1,3537
Миколаївська	0,0138	0,0036	0,0058	0,0879	0,1235	0,0309	0,0158	0,0030	0,0310	0,4228
Одеська	0,0039	0,1609	0,0013	0,0026	0,0023	0,0147	0,0013	0,0202	0,0189	1,4866
Полтавська	0,0044	0,0576	0,0015	0,0032	0,0031	0,0158	0,0015	0,0144	0,0199	1,6475
Рівненська	0,0659	0,0016	0,0529	0,0219	0,0033	0,0594	0,0531	0,0016	0,0455	1,8456
Сумська	0,0261	0,0023	0,0132	0,3240	0,0096	0,0418	0,3168	0,0021	0,0373	1,8033
Тернопільська		0,0009	0,1089	0,0043	0,0011	0,1308	0,0046	0,0011	0,0672	0,3880
Харківська	0,0033		0,0011	0,0020	0,0016	0,0132	0,0010	0,0386	0,0175	0,3575
Херсонська	0,3904	0,0011		0,0072	0,0016	0,0910	0,0092	0,0012	0,0567	1,1544
Хмельницька	0,0205	0,0026	0,0096		0,0168	0,0375	0,0665	0,0024	0,0350	0,4194
Черкаська	0,0113	0,0045	0,0046	0,0351		0,0278	0,0093	0,0035	0,0290	0,9580
Чернівецька	0,0154	0,0004	0,0030	0,0009	0,0003		0,0008	0,0005	0,2193	0,2477
Чернігівська	0,0327	0,0020	0,0181	0,0982	0,0066	0,0460		0,0020	0,0394	0,4579
м. Київ	0,0023	0,0240	0,0008	0,0011	0,0008	0,0103	0,0006		0,0146	0,2843
м. Севастополь	0,0031	0,0002	0,0007	0,0003	0,0001	0,0849	0,0003	0,0003		0,0925

Розраховані статистичні характеристики вказують на те, що серед обраних чинників коефіцієнт локалізації (k_j^1) має дуже великий рівень варіації (табл. 3). Причому варто зауважити, що максимальне та мінімальне значення відповідають відношенню питомої ваги промислової галузі у структурі виробництва м. Севастополь та м. Київ відповідно до питомої ваги цієї галузі в країні.

Таблиця 3

Статистичні характеристики чинників регіональної конкурентоспроможності

Критерії/ чинники	k_j^1	k_j^2	k_j^3	I_j
Середнє	49,1653	0,7911	0,8459	1,3649
Стандартне відхилення	31,8066	0,6102	0,3660	0,0718
Максимум	147,5175	2,4538	1,5661	1,5190
Мінімум	5,2926	0,1470	0,3244	1,2260

Результати реалізації запропонованого модельного підходу (залежності (4) – (5) наведено у табл. 4.

Аналіз умови (5) показує, що вибраний індикатор є стимулятором, що додатно корелює зі всіма своїми латентними змінними. Усі отримані величини факторних навантажень у статистичному сенсі є важливими та істотними. Абсолютні величини факторних навантажень містяться в діапазоні 0,661 – 0,877. Найсильніше корелює зі своїми латентними змінними параметр інвестиційної привабливості регіону, найслабше – коефіцієнт локалізації промислового виробництва.

Істотними у статистичному сенсі та обґрунтованими є також оцінки параметрів внутрішніх відношень моделі (умова (4)). Достовірність внутрішніх моделей характеризує коефіцієнт детермінації. Він вказує на те, що варіація латентних змінних пояснюється результуючою змінною в межах від 78,6 до 91,0 %. Відтак, рівень пояснення кожної латентної змінної потенціалом розвитку регіону можна вважати задовільним. В умові (6) він є наслідковою категорією економічних змін і характеризується наступною залежністю:

Таблиця 4

Результати моделювання взаємозв'язків між чинниками регіональної конкурентоспроможності та потенціалом її розвитку

Чинники	Умова (4)			Умова (5)
	Параметр a_0 / статистика Стюдента	Параметр a_1 / статистика Стюдента	Коефіцієнт детермінації	Вагові коефіцієнти w_j^s
k_j^1	65,581/5,182	-16,416/-1,48	0,805	0,661
k_j^2	0,691/2,742	0,099/0,451	0,807	0,720
k_j^3	0,635/4,409	0,211/1,668	0,910	0,864
l_j	1,354/0,456	0,011/0,406	0,786	0,877

$$P_{ij} = -0,3186\bar{P}_{ij}^1 - 0,6237\bar{P}_{ij}^2 + 0,8622\bar{P}_{ij}^3 + 0,8249\bar{P}_{ij}^4.$$

Більші значення показника результуючої змінної вказують на вищий рівень потенціалу розвитку регіону. На їхній основі сформовано рейтинг регіонів (табл. 5).

Проведемо також просторовий аналіз зміни потенціалу розвитку регіонів на основі оцінки рівня їх конкурентоспроможності. З цією метою визначимо описові статистики (табл. 6). Результати вказують на зростання рівня диференціації між Житомирською, Сумською, Дніпропетровською та Чернівецькою областями, м. Севастополем та АР Крим (рис. 1).

Отже, найвищі значення потенціалу розвитку регіону характерні для Сумської, Житомирської, Дніпропетровської, Донецької областей (більше 0,8), всередині інтервалу

знаходяться Черкаська, Одеська, Львівська, Волинська, Полтавська обл. та м. Київ (0,5 – 0,6), найнижчі оцінки присвоєно АР Крим та Чернівецькій обл. (менше 0,2). Такі відмінності і є причиною збільшення диференціації потенціалу розвитку регіону на основі оцінки рівня його конкурентоспроможності.

Результати дослідження структурних характеристик (значення кватилів), як найбільш індикативних критеріїв диференціації, вказують на приблизно однаковий рівень розвитку регіонів за обраними економічними характеристиками. Зокрема, для більшості областей (81 %) характерним є рівень кватилу III від 13 до 16 %. Значні відхилення спостерігаються тільки для АР Крим (3,62 %). Щодо нижнього кватилу, то його максимальна величина присвоєно м. Севастополь та Чернівецькій обл. (2,0 та 1,0 % відповідно). Всі решта регіони знаходяться в межах від 0,01 до

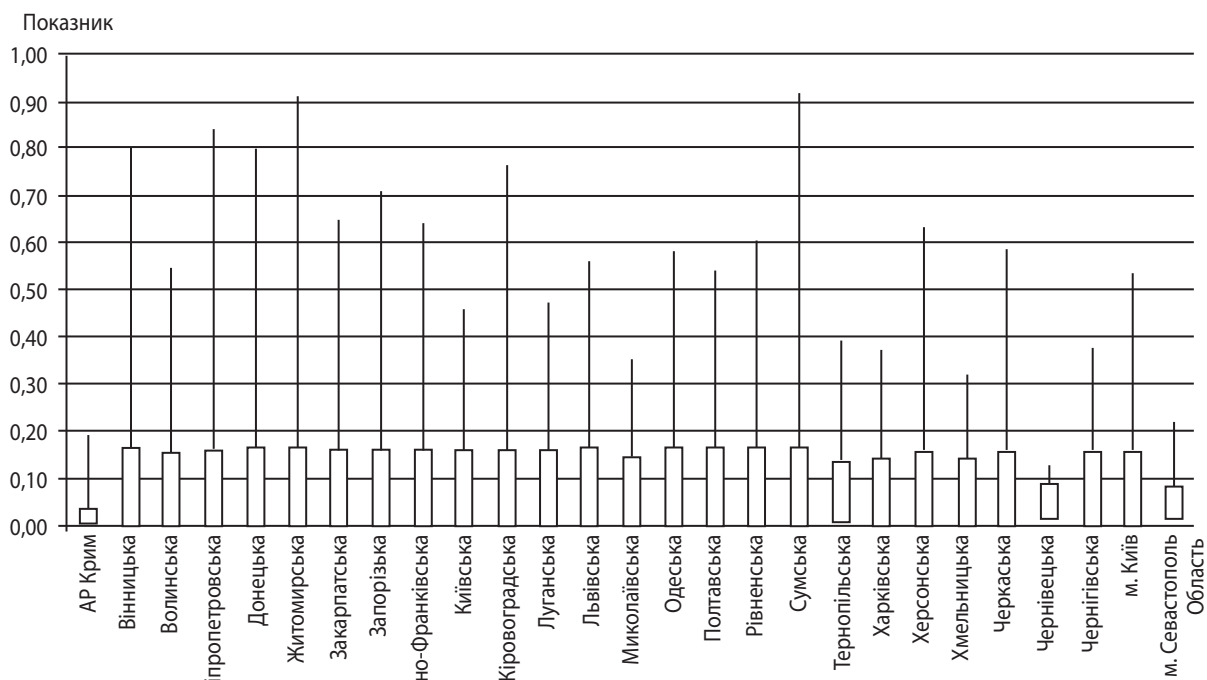

Рис. 1. Просторова зміна потенціалу розвитку регіону на основі оцінки рівня його конкурентоспроможності

Таблиця 5

Результуючі значення потенціалу розвитку регіону на основі оцінки рівня його конкурентоспроможності

Регіон	Величина результуючої змінної (потенціалу розвитку регіону)	Ранг
АР Крим	1,087177	10
Області		
Вінницька	1,070098	12
Волинська	0,865267	22
Дніпропетровська	1,153028	7
Донецька	1,294488	3
Житомирська	0,979361	16
Закарпатська	0,867345	21
Запорізька	1,333276	2
Івано-Франківська	1,075445	11
Київська	0,966586	17
Кіровоградська	1,030357	14
Луганська	1,497046	1
Львівська	1,111316	9
Миколаївська	1,057959	13
Одеська	0,965596	19
Полтавська	1,12756	8
Рівненська	0,934524	20
Сумська	1,182408	6
Тернопільська	0,766347	24
Харківська	1,280415	4
Херсонська	0,84031	23
Хмельницька	0,965854	18
Черкаська	1,211535	5
Чернівецька	0,509678	25
Чернігівська	1,024047	15
Міста		
Київ	0,349439	27
Севастополь	0,390987	26

0,33 %, що свідчить про приблизно рівномірний розподіл інвестиційної привабливості регіонів відповідно до обраного рівня локалізації, спеціалізації та середньодушового виробництва. В той же час на основі аналізу максимальних значень можна стверджувати про різний рівень потенціалу розвитку регіональної конкурентоспроможності одного регіону по відношенню до іншого. Саме його величина свідчить про наявні / відсутні важливі зв'язки між латентними змінними у процесі формування конкурентоспро-

можності в регіонах. Зокрема, латентні змінні в Сумській, Житомирській, Дніпропетровській, Донецькій обл. мають вагомий вплив на змінні, які описують зміни у локалізації, спеціалізації та середньодушовому промислового виробництва даних регіонів.

Висновки. Отже, запропоновано модельний підхід, який відображає основні взаємозв'язки у процесі формування регіональної конкурентоспроможності з урахуванням просторової структури економіки (а саме промислового виробництва) у сенсі зв'язків між регіонами. Показано, що процес соціально-економічних трансформацій в регіонах, у тому числі їх рівень конкурентоспроможності по відношенню до інших регіонів, є рівнодіючою багатьох чинників. До них належать як явні, так і приховані (латентні) фактори. Важливим для дослідження регіональної конкурентоспроможності є рівень інвестиційної привабливості регіонів та коефіцієнт їх спеціалізації. Рівень регіональної конкурентоспроможності також залежить від середньодушових обсягів промислового виробництва (які формують валовий регіональний продукт) та локалізації таких виробництв. Результати дослідження показали значну диференціацію чинників регіональної конкурентоспроможності і збільшення її диспропорцій за рахунок впливу латентних змінних для окремих регіонів.

Отже, запропоновано модельний апарат визначення потенціалу регіональної конкурентоспроможності з позиції його просторової інтерпретації, основне застосування якого полягає у визначенні потенційних конкурентоспроможних регіональних центрів та оцінюванні впливу таких центрів на існуючу соціально-економічну систему.

ЛІТЕРАТУРА

1. Regional Competition / P. W. J. Batey, P. Friedrich (Eds.), Springer, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://link.springer.com/book/10.1007/978-3-662-04234-2>.
2. Дегтярьова І. О. Регіональна конкуренція: сутність, еволюційна зумовленість і тенденції розвитку / І. О. Дегтярьова // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 2 (40). – С. 30 – 36.
3. Андерсон В. М. Геоменеджмент і геомаркетинг як інструменти запровадження регіонального розвитку в умовах ринкових перетворень в Україні : матеріали конференції випускників програм наукового стажування у США [«Україна в сучасному світі»] / В. М. Андерсон. – К. : Стило, 2003. – С. 336 – 348.
4. Дробенко Г. О. Стратегічне планування розвитку територіальних громад / Г. О. Дробенко, Р. Л. Брусак, Ю. І. Свірський. – Львів : СПОЛОМ, 2001. – 356 с.
5. Благун І. С. Просторова інтерпретація потенціалу регіональної конкурентоспроможності на основі гравітаційної моделі / І. С. Благун, Л. І. Дмитришин, А. В. Кацедан // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 8 (158). – С. 411 – 418.
6. Полякова О. Ю. Моделирование системных характеристик экономики / О. Ю. Полякова, А. В. Милов. – Х., 2004. – 296 с.
7. Герасименко А. Еволюція теорії конкуренції в історії економічної думки / А. Герасименко // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 1. – С. 102 – 114.
8. Благун І. С. Аналіз підходів до формування концепцій регіонального розвитку / І. С. Благун, Л. І. Дмитришин, І. М. Ро-

Зміна потенціалу розвитку регіону на основі оцінки рівня його конкурентоспроможності

Регіон	Мінімум	Квартиль I	Середнє	Квартиль III	Максимум	Стандартне відхилення	Дисперсія
АР Крим	0,0006	0,0033	0,0385	0,0362	0,1914	0,0485	0,0024
<i>Області</i>							
Вінницька	0,0001	0,0005	0,0385	0,1616	0,7980	0,1539	0,0237
Волинська	0,0006	0,0009	0,0385	0,1536	0,5469	0,1070	0,0115
Дніпропетровська	0,0001	0,0003	0,0385	0,1614	0,8412	0,1612	0,0260
Донецька	0,0001	0,0003	0,0385	0,1622	0,8022	0,1547	0,0239
Житомирська	0,0000	0,0001	0,0385	0,1649	0,9101	0,1746	0,0305
Закарпатська	0,0002	0,0003	0,0385	0,1605	0,6483	0,1293	0,0167
Запорізька	0,0000	0,0002	0,0385	0,1631	0,7074	0,1377	0,0190
Івано-Франківська	0,0001	0,0004	0,0385	0,1626	0,6402	0,1326	0,0176
Київська	0,0001	0,0004	0,0385	0,1585	0,4579	0,0950	0,0090
Кіровоградська	0,0001	0,0002	0,0385	0,1622	0,7688	0,1487	0,0221
Луганська	0,0000	0,0002	0,0385	0,1626	0,4704	0,1002	0,0100
Львівська	0,0000	0,0002	0,0385	0,1629	0,5590	0,1120	0,0125
Миколаївська	0,0004	0,0019	0,0385	0,1422	0,3499	0,0751	0,0056
Одеська	0,0000	0,0002	0,0385	0,1629	0,5797	0,1165	0,0136
Полтавська	0,0000	0,0001	0,0385	0,1638	0,5410	0,1191	0,0142
Рівненська	0,0001	0,0002	0,0385	0,1631	0,6054	0,1298	0,0169
Сумська	0,0000	0,0001	0,0385	0,1649	0,9143	0,1754	0,0308
Тернопільська	0,0023	0,0029	0,0385	0,1370	0,3904	0,0808	0,0065
Харківська	0,0002	0,0009	0,0385	0,1385	0,3672	0,0765	0,0059
Херсонська	0,0007	0,0009	0,0385	0,1545	0,6308	0,1212	0,0147
Хмельницька	0,0003	0,0012	0,0385	0,1438	0,3240	0,0816	0,0067
Черкаська	0,0001	0,0007	0,0385	0,1585	0,5835	0,1179	0,0139
Чернівецька	0,0103	0,0124	0,0385	0,0848	0,1308	0,0302	0,0009
Чернігівська	0,0003	0,0007	0,0385	0,1531	0,3747	0,0913	0,0083
<i>Міста</i>							
Київ	0,0003	0,0010	0,0385	0,1527	0,5316	0,1123	0,0126
Севастополь	0,0146	0,0167	0,0385	0,0815	0,2193	0,0388	0,0015

манків // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Економіка». – Івано-Франківськ : Плай, 2012. – Вип. 9. – С. 130 – 134.

9. Айзард У. Некоторые направления регионального развития и сотрудничества и некоторые вопросы в региональной науке, не имеющие ответов / У. Айзард // Региональное развитие и сотрудничество. – 1998. – № 12. – С. 46 – 52.

10. Московкин В. М. Гравитационная модель для внешней торговли Украины со странами ЕС / В. М. Московкин, Н. И. Колесникова, Н. М. Рилач // Бизнес Информ. – 2007. – № 7. – С. 26 – 32.

11. Регіони України – 2013 : статистичний збірник [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukr.stat.gov.ua>

REFERENCES

Anderson, V. M. "Heomenedzhment i heomarketynh iak instrumenty zaprovadzhennia rehionalnoho rozvytku v umovakh rynkovykh peretvoren v Ukraini" [Heomenedzhment Geomarketing as tools and implementation of regional development under market reforms in Ukraine]. Ukraina v suchasnomu sviti. Kyiv: Stylos, 2003. 336-348.

Ayzard, U. "Nekotorye napravleniia regionalnogo razvitiia i sotrudnichestva i nekotorye voprosy v regionalnoy nauke, ne imeiushchie otvetov" [Some areas of regional development and cooperation, and some issues in regional science unanswered]. Regionalnoe razvitie i sotrudnichestvo, no. 12 (1998): 46-52.

Batey, P. W. J. "Regional Competition" <http://link.springer.com/book/10.1007/978-3-662-04234-2>

Blahun, I. S., Dmytryshyn, L. I., and Katsedan, A. V. "Prostorova interpretatsiia potentsialu rehionalnoi konkurentospromozhnosti na osnovi hravitatsiinoi modeli" [Spatial interpretation of potential regional competitiveness based on the gravity model]. Aktualni problemy ekonomiky, no. 8 (158) (2014): 411-418.

Blahun, I. S., Dmytryshyn, L. I., and Romankiv, I. M. "Analiz pidkhodiv do formuvannia kontseptsii rehionalnoho rozvytku" [Approaches to the formation of concepts of regional development]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii «Ekonomika», no. 9 (2012): 130-134.

Drobenko, H. O., Brusak, R. L., and Svirskyi, Yu. I. Stratehichne planuvannia rozvytku terytorialnykh hromad [Strategic planning for local communities]. Lviv: SPOLOM, 2001.

Dehtyaryova, I. O. "Rehionalna konkurentsia: sutnist, evoliutsiia zumovlenist i tendentsii rozvytku" [Regional competition: the nature, evolution and trends of conditionality]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, no. 2 (40) (2011): 30-36.

Herasymenko, A. "Evoliutsiia teorii konkurentsii v istorii ekonomichnoi dumky" [The evolution of the theory of competition in the history of economic thought]. Visnyk KNTEU, no. 1 (2009): 102-114.

Moskovkin, V. M., Kolesnikova, N. I., and Rilach, N. M. "Gravitatsionnaia model dlia vneshney torgovli Ukrainy so stranami ES" [The gravity model for Ukraine's foreign trade with the EU countries]. Biznes Inform, no. 7 (2007): 26-32.

Poliakova, O. Yu., and Milov, A. V. Modelirovanie sistemnykh kharakteristik ekonomiki [Modeling system performance of the economy]. Kharkiv, 2004.

"Rehiony Ukrainy - 2013" [Regions of Ukraine - 2013]. <http://www.ukr.stat.gov.ua>

ПРОСТОРОВА МОДЕЛЬ УНІФІКАЦІЇ ТА КОНКУРЕНЦІЇ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ СЕКТОРІ

© 2014 ДМИТРИШИН Л. І., ПАВЛЮК Т. Д.

УДК 332.1:338.48

Дмитришин Л. І., Павлюк Т. Д.

Просторова модель уніфікації та конкуренції в регіональному туристичному секторі

У статті показано, що врахування інформаційної взаємодії регіональних туристичних суб'єктів у поєднанні з їх внутрішнім потенціалом є на даний час особливо актуальними і становить науковий інтерес в аспекті моделювання такого роду взаємозв'язків з метою формування конкурентоспроможності як самих туристичних суб'єктів, так і всієї регіональної туристичної системи. Метою статті є побудова моделі просторової конкуренції з урахуванням взаємодії між туристичними суб'єктами у формі обміну інформацією через співпрацю, спільну діяльність та спільне виробництво. З огляду на джерело зміни рівня конкуренції, її чинники згруповано у вигляді внутрішніх та зовнішніх важелів. Узагальненою мірою ефективності використання комплексу внутрішніх чинників є потенціал розвитку регіональних туристичних суб'єктів, який, у свою чергу, розглядається як результуючий внутрішній важіль обраної цінової політики таких суб'єктів. Мірою ефективності зовнішніх чинників є рівень інформаційної взаємодії суб'єктів зовнішнього середовища. В даному дослідженні пропонується доповнити модель просторової конкуренції Хотеллінга, яка вже включає до себе відцентрову силу (цінову конкуренцію), ще й доцентровими силами (зовнішніми чинниками). Показано, що рівноважні ціни і місця розташування туристичних суб'єктів визначаються уніфікацією та конкуренцією. Зокрема, рівновага може бути досягнута в широкому діапазоні від мінімальної до максимальної диференціації залежно від відносної сили зовнішнього ефекту (уніфікації) в порівнянні з внутрішнім ефектом (ціновою конкуренцією). Встановлено, що умова мінімальної диференціації виконується, якщо співпраця (тобто, доцентрова сила) стає переважаючим чинником.

Ключові слова: регіон, потенціал розвитку, туристичний сектор, просторова модель Хотеллінга, уніфікація, цінова конкуренція, інформаційна взаємодія.

Формул: 20. **Бібл.:** 8.

Дмитришин Леся Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, професор, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

Email: dmytryshyn_l@hotmail.com

Павлюк Тетяна Дмитрівна – аспірант, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

УДК 332.1:338.48

UDC 332.1:338.48

Дмитришин Л. И., Павлюк Т. Д. Пространственная модель унификации и конкуренции в региональном туристическом секторе

В статье показано, что учет информационного взаимодействия региональных туристических субъектов в сочетании с их внутренним потенциалом является на данное время особенно актуальным и составляет научный интерес в аспекте моделирования такого рода взаимосвязей с целью формирования конкурентоспособности как самих туристических субъектов, так и всей региональной туристической системы. Целью статьи является построение модели пространственной конкуренции с учетом взаимодействия между туристическими субъектами в форме обмена информацией через сотрудничество, совместную деятельность и общее производство. Учитывая источник изменения уровня конкуренции, ее факторы сгруппированы в виде внутренних и внешних рычагов. Обобщенной мерой эффективности использования комплекса внутренних факторов является потенциал развития региональных туристических субъектов, который, в свою очередь, рассматривается как результирующий внутренний рычаг избранной ценовой политики таких субъектов. Мерой эффективности внешних факторов является уровень информационного взаимодействия субъектов внешней среды. В данном исследовании предлагается дополнить модель пространственной конкуренции Хотеллинга, которая уже включает центробежную силу (ценовую конкуренцию), еще и центростремительными силами (внешними факторами). Показано, что равновесные цены и местоположения туристических субъектов определяются унификацией и конкуренцией. В частности, равновесие может быть достигнуто в широком диапазоне от минимальной к максимальной дифференциации в зависимости от относительной силы внешнего эффекта (унификации) по сравнению с внутренним эффектом (ценовой конкуренцией). Установлено, что условие минимальной дифференциации выполняется, если сотрудничество (центростремительная сила) становится преобладающим фактором.

Dmytryshyn L. I., Pavljuk T. D. The Spatial Model of Unification and Competition in the Regional Tourism Sector

The article draws attention to accounted communication of regional tourism entities in combination with their inner potential, which is currently of particular relevance and of scientific interest in the aspect of modeling such relationships to form competitiveness of tourism facilities and the entire regional system of tourism. The article was aimed at building a model of spatial competition, taking into account interactions of regional tourism entities in the form of information exchange through partnership, co-operation, and co-production. Considering the source for changes of competition level, the factors were grouped in the form of internal and external levers. The generalized measure tool of the efficiency of a complex of internal factors, is the development potential of the regional tourism entities, which is to be regarded as a resulted internal lever of the chosen price policy of such entities itself. A measurer of the effectiveness of external factors is the level of communication between the environmental subjects. In this study it is proposed to complete the model of Hotelling spatial competition, which includes centrifugal force (price competition), with centripetal forces (external factors). It is shown, that equilibrium prices and locations of tourist entities are determined by the standardization and competition. Particularly, the balance can be achieved in a wide range of minimum to maximum differentiation depending on the relative strength of the external effect (unification) as compared with the internal effect (price competition). It is found, that the condition of the minimum differentiation is fulfilled, when co-operation (centripetal force) becomes the dominating factor.

Keywords: region, development potential, tourism sector, Hotelling spatial model, unification, price competition, communication

Formulae: 20. **Bibl.:** 8.

Ключевые слова: регион, потенциал развития, туристический сектор, пространственная модель Хотеллинга, унификация, ценовая конкуренция, информационное взаимодействие

Формул: 20. **Библ.:** 8.

Дмитришин Леся Игоревна – кандидат экономических наук, доцент, профессор, кафедра экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

Email: dmytryshyn_l@hotmail.com

Павлюк Татьяна Дмитриевна – аспирант, кафедра экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

Dmytryshyn Lesia I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

Email: dmytryshyn_l@hotmail.com

Pavlyuk Tetiana D. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

Вступ. На даний час, в умовах розвитку інформаційної економіки, що базується на знаннях, у всіх галузях можна спостерігати щоразу інтенсивніший розвиток ринків інформатизації. Незважаючи на те, що постійно наголошується на глобальному аспекті цього процесу, також важливим, якщо навіть не найважливішим з точки зору окремого підприємства (зокрема, малого і середнього) є його локальний та регіональний аспекти. Створення мережних технологій, динамічна співпраця з партнерами та клієнтами, разом зі здатністю до випереджального (тобто такого, що випереджає очікування клієнтів) та реактивного (такого, що відповідає поточним потребам) розвитку туристичних продуктів на даний час є важливим аспектом формування конкурентоспроможності туристичних підприємств.

Важко переоцінити у цьому плані значення інформаційних технологій, які підтримують взаємодію між партнерами на туристичному ринку, що допомагає проектувати процес побудови і дистрибуції як самих туристичних продуктів, так і цілих регіональних туристичних напрямків. Крім того, туристична галузь зі своїм високим рівнем насичення інформацією є особливо чутливою до трансформаційного впливу інформаційних технологій.

Відтак, урахування інформаційної взаємодії регіональних туристичних суб'єктів через співпрацю, спільну діяльність та спільне виробництво в поєднанні з внутрішнім потенціалом кожного з суб'єктів становлять науковий інтерес в аспекті моделювання такого роду взаємозв'язків з метою формування конкурентоспроможності як самих туристичних суб'єктів, так і всієї регіональної туристичної системи.

Метою статті є побудова моделі просторової конкуренції з урахуванням взаємодії між туристичними суб'єктами у формі обміну інформацією через співпрацю, спільну діяльність та спільне виробництво. З метою побудови моделі використано просту модель просторової конкуренції Хотеллінга [1] та її модифіковані варіанти [2 – 4], адаптовані до умов сучасної ринкової економіки, що базується на знаннях.

Результати. Запровадження нового етапу дослідження конкурентоспроможності туристичної галузі спричинене також через переконання в тому, що останнім часом відбулось багато змін як у сфері організаційно-фінансової підтримки, так і в можливості активізації регіональних одиниць самоврядування, зокрема, у створенні місцевого потенціалу знань. Суб'єктну структуру такого

підходу формують усі суб'єкти, які виробляють туристичні продукти регіону, тобто: туристичні підприємства, адміністративні одиниці самоврядування та уряду, об'єкти бізнес-середовища та власне місцева спільнота. Причому окремі ізольовані туристичні підприємства та суб'єкти регіонального середовища не впливають на її ефективність, а є лише частиною синергетичного ефекту взаємодії усіх вищеперерахованих суб'єктів, що беруть участь у виробництві туристичних продуктів і базуються на місцевому потенціалі знань.

З огляду на джерело зміни рівня конкуренції, її чинники згруповано у вигляді внутрішніх та зовнішніх важелів. До внутрішніх відносяться: організаційно-правова форма туристичних суб'єктів, імідж, їх цілі, менеджмент, сегменти ринку і напрям діяльності, особливості і характеристики туристичних продуктів і послуг, професіоналізм кадрового складу, фінансово-економічний стан тощо [5]. Узагальненою мірою ефективності використання комплексу внутрішніх чинників є потенціал розвитку регіональних туристичних суб'єктів, який, у свою чергу, можна розглядати як результатуючий внутрішній важіль обраної цінової політики таких суб'єктів. Оскільки основним рушієм ринкової економіки є конкуренція, то ціна, як інструмент ринкової конкуренції, перерозподілу ресурсів, обігу капіталу, виконує значну роль у регулюванні і саморегулюванні економіки. З іншого боку, узгодження інтересів туристичних суб'єктів та їх клієнтів здійснюється при допомозі інструментів цінової політики, від якої залежать показники доходу і прибутковості будь-якої компанії.

До зовнішніх чинників можна віднести: політичну ситуацію, міжнародне оточення, стан економіки, тип ринку, учасників каналів руху туристичного продукту, державного регулювання цін, споживачів і їх платоспроможності, стан купівельного попиту, інтереси та уподобання покупців, поведінку конкурентів та ін. В даному дослідженні прийнято тільки один вимір зовнішнього середовища, а саме регіональне. Відсутність урахування макроекономічного (державного) та міжнародного (глобального) виміру пояснюється аксіологічною специфікою туристичної економіки, що базується на знаннях. Загальновідомо, що з огляду на «неперенесеність туристичних вигод, експорт відбувається на місці виробництва продуктів» [6]. Отже, експорт туристичних послуг відбувається на місці їх виробництва, тобто у визначених регіонах.

Мірою ефективності зовнішніх чинників є рівень взаємодії (узгодженості/неузгодженості їх інтересів) суб'єктів

зовнішнього середовища. Прийнято, що у випадку оцінки зовнішніх важелів вимірниками є інформаційна взаємодія суб'єктів зовнішнього середовища у сфері спільної діяльності, спільного виробництва та співпраці.

При цьому варто зауважити, що чим вищим є рівень такої взаємодії, тим меншим повинен бути рівень цінової конкуренції всередині регіональної туристичної спільноти.

Дослідженням моделювання цінової конкуренції вперше зацікавився в 1929 році Гарольд Хотеллінг, який змодельював гру цін на ринку [1]. Він запропонував розглядати ринок як простір, в якому продавці конкурують за покупців, вибираючи власне розташування і встановлюючи власні ціни на продукт. Хотеллінг проілюстрував свій підхід найпростішою просторовою моделлю конкуренції двох продавців на відрізку з лінійними транспортними тарифами, які визначаються між продавцями. У своїй моделі Хотеллінг зробив два припущення. По-перше, він виключив з розгляду цінові війни з метою повного витіснення конкурента з ринку. По-друге, він розглянув ситуацію повністю нееластичного попиту, коли кількість товару, що купується покупцем, не залежить від ціни.

Дані припущення були усунуті в пізніших роботах різних науковців. Зокрема, в [2] показано, що коли дві фірми знаходяться у спільному просторі, цінова конкуренція призводить до нульового стану рівноважної ціни, і що при квадратичних транспортних витратах дві фірми розташовані в кінці інтервалу. Пізніше наукові зусилля були присвячені підтвердженню даної тези: наприклад, шляхом введення певного рівня неоднорідності серед споживачів та фірм, фіксації ринкової ціни екзогенно, врахування цінової змови чи політики цінового порівняння, дослідження еластичного попиту тощо.

В результаті було розроблено 5 моделей цінової рівноваги на просторових ринках: демпінгової рівноваги, односторонньої демпінгової рівноваги, звичайної цінової рівноваги (Хотеллінга), рівноваги розподілу сфер впливу і модель незалежного існування фірм на достатньо великому за протяжністю ринку [4].

Зокрема, при малих відстанях між фірмами-конкурентами встановлюється рівновага, яку можна трактувати як демпінгову цінову рівновагу. В ній під тиском загроз встановлюються набагато нижчі ціни, ніж при звичайній ціновій конкуренції, описаній рівновагою Хотеллінга. Третя рівновага – це одностороння рівновага, в якій один з гравців визначає ціну виходячи з обмеження загрози демпінгу, а для іншого гравця максимум його цільової функції є безпечною стратегією. Наступна рівновага – це множина рівноваг відриву, умовою формування яких є підтримка нульового конкурентного тиску на межі купівельної спроможності (умова відриву). Цей випадок можна інтерпретувати як рівновагу розподілу сфер впливу, причому тут існує безліч можливостей встановити межу областей (відповідно до різновидів діяльності). Нарешті при достатньо великій відстані між фірмами вони абсолютно не впливають одна на одну.

Як видно з характеристики досліджуваних моделей цінової рівноваги, в кожній з них цінова конкуренція є відцентровою силою, і цей чинник визначав у таких підходах розв'язок задачі цінової підгри, знижуючи тим самим рівень цінової конкуренції. При цьому, не було зроблено

жодних спроб, щоб вирішити проблему знаходження підгрових рішень спільного місцезнаходження, незалежно від обраної відстані.

В той же час розвиток інформаційних технологій спричинив розробку нового наукового напрямку, який підкреслював важливість взаємодії між фірмами у вигляді обміну інформацією з метою забезпечення ефективності їх функціонування. Зокрема, були здійснені дослідження, присвячені історичному виникненню і розвитку такої організаційної структури, як Північно-Каліфорнійська Силиконова долина [7 – 8]. Було показано, що обмін інформацією між схожими за своєю діяльністю фірмами породжує зовнішньо схожі переваги для кожної з них. Оскільки взаємодія зазвичай включає витрати, чутливі до відстані між цими фірмами, вигоди є більшими, якщо фірми знаходяться близько одна до одної. Таким чином, при інших рівних умовах, фірми мають тенденцію до уніфікації інформації (тобто співпраці), щоб полегшити передачу повідомлень. Іншими словами, зовнішній чинник є доцентровою силою.

В даному дослідженні пропонується доповнити модель просторової конкуренції Хотеллінга, яка вже включає в себе відцентрову силу (цінову конкуренцію), ще й доцентровими силами (зовнішніми чинниками). При цьому введено елемент взаємодії у вигляді обміну інформацією через співпрацю, спільну діяльність та спільне виробництво і визначено умови, за яких встановлюється рівновага. Крім того, буде показано, як уніфікація та конкуренція стратегій фірм робить регіональну туристичну економіку стабільною системою.

Отже, подальше дослідження полягає в реалізації таких завдань:

- розробка моделі просторової конкуренції з метою визначення рівноважної ціни двокрокової гри, в якій наявна взаємодія між фірмами (туристичними суб'єктами);
- визначення ефекту зниження транспортної надбавки в умовах рівноваги;
- аналіз соціально оптимальних розв'язків гри;
- визначення оптимального співвідношення уніфікації та конкуренції стратегій фірм з метою стабільного розвитку регіональної туристичної галузі.

Пропонована модель являє собою варіант просторової моделі Хотеллінга, в якій споживачі туристичного продукту рівномірно розподілені вздовж одиничного інтервалу $[0;1]$ і розташування кожного позначається $x \in [0;1]$. Припускається, що транспортні витрати є квадратичною функцією відстані. Повна вартість туристичного продукту для споживача, розташованого в точці x , який купує цей продукт в i -го туристичного суб'єкта, дорівнює:

$$P_i + t(x_i - x)^2,$$

де P_i – ціна туристичного продукту i -го туристичного суб'єкта;

t – транспортні витрати,

x_i – місцезнаходження i -го туристичного суб'єкта.

Кожен споживач купує одну одиницю туристичного продукту у туристичного суб'єкта з нижчою повною вартістю, за умови, що ця повна вартість не перевищує його

купівельну спроможність. Два туристичні суб'єкти пропонують однорідні туристичні продукти з рівними граничними витратами $c(F_0)$, які є функцією від F_0 , де $c'(F_0) < 0$. F_0 розглядається як непервернена інвестиція для зниження витрат на дослідження та розробки (наприклад, витрат на НДКР).

Передбачається, що взаємодія між туристичними суб'єктами приймає певну форму: інформацією вони обмінюються через співпрацю, спільну діяльність та спільне виробництво. Важливою характеристикою інформації є її правдивість. При цьому використання частини інформації не знижує її корисність. Крім того, припускається, що туристичні суб'єкти взаємодіють симетрично, і порівну розділяють витрати на таку взаємодію. Відносна просторова близькість туристичних суб'єктів вимірюється величиною $(x_1 - x_2)^2$ і відображає рівень (відстань) доступу до інформації, зменшення якого знижує витрати на неї. В результаті повні витрати на обмін інформацією становитимуть:

$$\tau(x_1 - x_2)^2,$$

де τ – це параметр зовнішнього ефекту (або витрати на обмін одиницею інформації).

Варто зауважити, що різні галузі економіки можуть містити різні рівні зовнішнього ефекту. Чим більше значення τ , тим вищою є інформаційна технологія галузі, і тим вищим є зовнішній ефект між двома фірмами в даній галузі. В такому випадку буде спостерігатись співпраця між фірмами. До такої галузі належить і туристичний сектор, в якому інформаційний чинник відіграє одну з важливих ролей.

В даному дослідженні припускається, що $x_1 \leq x_2$. Коли туристичні суб'єкти налаштовані на $x_1 < x_2$, споживач, якому байдуже, в якій компанії купляти туристичний продукт, знаходиться в точці $\bar{x}$, що визначається формулою:

$$\bar{x} = \frac{(P_2 - P_1)}{2t(x_2 - x_1)} + \frac{(x_2 + x_1)}{2}. \quad (1)$$

Використовуючи формулу (1), отримаємо умову сукупного попиту для туристичних суб'єктів 1 і 2:

$$Q_1 = \int_0^{\bar{x}} dx = \frac{(P_2 - P_1)}{2t(x_2 - x_1)} + \frac{(x_2 + x_1)}{2}. \quad (2)$$

$$Q_2 = \int_{\bar{x}}^1 dx = 1 - \bar{x} = 1 - \frac{(P_2 - P_1)}{2t(x_2 - x_1)} + \frac{(x_2 + x_1)}{2}. \quad (3)$$

Функції прибутку туристичних суб'єктів визначаються відповідно до умов:

$$\begin{aligned} \pi_1 &= [P_1 - c(F_0)]Q_1 - [F_0 + \tau(x_2 - x_1)^2] = \\ &= [P_1 - c(F_0)] \left[\frac{(P_2 - P_1)}{2t(x_2 - x_1)} + \frac{(x_2 + x_1)}{2} \right] - \\ &\quad - [F_0 + \tau(x_2 - x_1)^2]. \end{aligned} \quad (4)$$

$$\begin{aligned} \pi_2 &= [P_2 - c(F_0)]Q_2 - [F_0 + \tau(x_2 - x_1)^2] = \\ &= [P_2 - c(F_0)] \left[1 - \frac{(P_2 - P_1)}{2t(x_2 - x_1)} + \frac{(x_2 + x_1)}{2} \right] - \\ &\quad - [F_0 + \tau(x_2 - x_1)^2]. \end{aligned} \quad (5)$$

Відповідно до простої моделі конкуренції Хотеллінга визначається звичайна цінова рівновага в двокроковій грі.

На першому етапі обидва туристичні суб'єкти одночасно вибирають свої місця розташування x_1 та x_2 відповідно. На другому етапі місця розташування відомі, і ці дві фірми одночасно вибирають ціни P_1 і P_2 , відповідно. Далі проведемо обернену індукцію і почнемо з другого кроку гри.

Визначивши перші похідні рівнянь (4) і (5) щодо P_1 і P_2 і прирівнявши їх до нуля, розв'яжемо рівняння:

$$P_1 = \frac{2t}{3}(x_2 - x_1) + \frac{t}{3}(x_2 - x_1)(x_2 + x_1) + c(F_0). \quad (6)$$

$$P_2 = \frac{4t}{3}(x_2 - x_1) - \frac{t}{3}(x_2 - x_1)(x_2 + x_1) + c(F_0). \quad (7)$$

Після підстановки рівнянь (6) – (7) в рівняння (4) – (5) отримаємо:

$$\pi_1^* = \frac{t}{18}(x_2 - x_1)(2 + x_1 + x_2)^2 - [F_0 + \tau(x_2 - x_1)^2]. \quad (8)$$

$$\pi_2^* = \frac{t}{18}(x_2 - x_1)(4 - x_1 - x_2)^2 - [F_0 + \tau(x_2 - x_1)^2]. \quad (9)$$

Потім повертаємось до першого кроку гри. Беручи перші похідні рівнянь (8) і (9) по x_1 та x_2 відповідно, вважаючи їх рівними нулю, і обмеживши отриманий результат до симетричного випадку (наприклад, $x_1 + x_2 = 1$), отримаємо:

$$x_1^* = \frac{12\tau - t}{4t + 24\tau} = \frac{12 - \frac{t}{\tau}}{4\frac{t}{\tau} + 24}. \quad (10)$$

$$x_2^* = \frac{12\tau + 5t}{4t + 24\tau} = \frac{12 + 5\frac{t}{\tau}}{4\frac{t}{\tau} + 24}. \quad (11)$$

З рівнянь (10) – (11) зрозуміло, що рівноважне розташування є функцією від параметра $\frac{t}{\tau}$, тобто компроміс між

доцентровою силою (зовнішні чинники), і відцентровою силою (цінова конкуренція) визначається двома параметрами t і τ . Порівняльний статичний ефект збільшення τ в умовах рівноваги може бути обчислений таким чином:

$$\frac{\sigma x_1^*}{\sigma \tau} = \frac{72t}{(4t + 24\tau)^2} > 0. \quad (12)$$

$$\frac{\sigma x_2^*}{\sigma \tau} = \frac{72t}{(4t + 24\tau)^2} < 0. \quad (13)$$

У результаті на основі умов (10) – (11) та (12) – (13) можна зробити такі висновки:

чим більший зовнішній ефект між двома туристичними суб'єктами, тим меншою буде диференціація розташування між ними;

- коли зовнішній ефект наближається до ∞ , агломерація або мінімальна диференціація (наприклад, $\left(x_1^* = x_2^* \approx \frac{1}{2}\right)$ місця розташування двох туристичних суб'єктів визначає ринкову рівновагу;
- коли зовнішній ефект є відносно невеликим, таким, що $\tau \leq 1/12t$, то рівновага настає в одному з «кутових» розв'язків (наприклад, $x_1^* = 0$ і $x_2^* = 1$).

- якщо зовнішні ефекти відсутні (наприклад, $\tau = 0$), рівновага зводиться до необмеженого рішення ($x_1^* = -\frac{1}{4}$, $x_2^* = -\frac{5}{4}$).

Цей результат є узагальненням просторової моделі конкуренції і підкреслює можливість проміжних рішень. Зокрема, він вказує на те, що різниця в розташуванні не тільки зменшується, коли τ зростає, але і при зниженні t .

Під лінійними транспортними витратами Хотеллінг розуміє, що конкуренція між двома продавцями однорідної продукції призводить до їх агломерації в центрі лінійного, обмеженого ринку (наприклад, $x_1^* = x_2^* = \frac{1}{2}$) [1]. У праці

[2] виступили проти цієї пропозиції з технічних причин, оскільки, згідно з припущеннями Хотеллінга, рівноваги в чистих стратегіях не існує, коли дві фірми розміщені близько одна до одної. Під квадратичними транспортними витратами, вони продемонстрували, що підігрова рівновага в їх двокроковій грі максимально диференціюється, де дві фірми будуть знаходитись на протилежних кінцях обмеженого ринку (наприклад, $x_1^* = 0$ і $x_2^* = 1$. Крім того, коли ринок необмежений, в [3] показано, що дві фірми вибирають за краще знаходитись поза ринком (наприклад, $x_1^* = -\frac{1}{4}$, $x_2^* = \frac{5}{4}$). Цей результат, схоже, відображає той факт, що цінова конкуренція з квадратичними транспортними витратами є дуже жорсткою, що призводить до утвердження фірм, які знаходяться далеко одна від одної.

Варто зазначити, що в даному дослідженні виконання принципу мінімальної диференціації залежить від різних зовнішніх джерел інформації і технології, а не в усуненні цінової конкуренції. Зокрема, одним з ключових принципів мінімальної диференціації є співпраця між туристичними суб'єктами, які тим самим пом'якшують цінову конкуренцію. Іншими словами, мінімальна диференціація виникає з ефекту співпраці фірм: ефект цінової конкуренції стає вторинним після спільних дій обох фірм з метою обміну інформацією. Отже, взаємодія, базована на обміні інформацією, стає основоположною у функціонуванні конкуруючих туристичних суб'єктів при прийнятті ними рішення про місце розташування їх компанії.

Наступним етапом є визначення ефекту зниження транспортної надбавки в умовах рівноваги, який можна отримати з умов (10) – (11), є:

$$\frac{\sigma x_1^*}{\sigma \tau} = \frac{72t}{(4t + 24\tau)^2} < 0. \quad (14)$$

$$\frac{\sigma x_2^*}{\sigma \tau} = \frac{72t}{(4t + 24\tau)^2} > 0. \quad (15)$$

Отже, враховуючи ступінь зовнішнього ефекту τ та зменшення транспортних витрат t , можна показати, що диференціація місця розташувань між туристичними суб'єктами зменшуватиметься. На перший погляд, цей результат може здатися дивним. Однак у випадку відсутності зовнішнього ефекту видно, що рівноважні ціни, а також місце розташування не залежать від транспортної ставки t . Іншими словами, відцентрова сила t не грає ніякої ролі

у визначенні рівноважних цін і місця розташування, коли зовнішній ефект відсутній. Проте, коли зовнішній ефект існує, зменшення транспортної ставки пом'якшує цінову конкуренцію, що призводить до зближення двох туристичних суб'єктів один до одного.

В моделі Хотеллінга також показано, що для мінімізації транспортних витрат споживачів двома фірмам необхідно зайняти симетричні позиції на кватілях ринку. Природно виникає питання: які оптимальні місця розташування цих фірм за наявності зовнішнього ефекту? Щоб вивчити дане питання, необхідно визначити добробут споживача. В даній моделі максимізації суспільного добробуту еквівалентною є мінімізація витрат споживачів (загальних, транспортних, комунікаційних тощо), яка визначається наступним чином:

$$T = \left\{ \int_0^{x_1} (x_1 - x)^2 dx + \int_{x_1}^{(x_1+x_2)/2} (x - x_1)^2 dx + \int_{(x_1+x_2)/2}^{x_2} (x_2 - x)^2 dx + \int_{x_2}^1 (x - x_2)^2 dx \right\} + 2[F_0 + \tau(x_1 - x_2)^2] = \frac{1}{3}t \left[x_1^3 + \frac{1}{4}(x_2 - x_1) + (1 - x_2)^3 \right] + 2[F_0 + \tau(x_1 - x_2)^2]. \quad (16)$$

Диференціюючи рівняння (16) по x_1 , прирівнявши його до нуля і припускаючи, що обидва туристичні суб'єкти розташовані симетрично ($x_1 + x_1 - 1$), отримуємо координати їх оптимальних місць розташування:

$$x_1^w = \frac{t + 16\tau}{4t + 32\tau}. \quad (17)$$

$$x_2^w = \frac{3t + 16\tau}{4t + 32\tau}. \quad (18)$$

З формул (17) – (18) отримуємо:

$$x_1^w \geq \frac{1}{4}. \quad (19)$$

$$x_2^w \geq \frac{3}{4}. \quad (20)$$

З умов (19) – (20) можна зробити висновок, що за наявності зовнішнього ефекту між туристичними суб'єктами:

- оптимальне розташування двох фірм знаходиться всередині першої і третьої кватілі;
- диференціація розташування між двома фірмами стає меншою / більшою відповідно, коли зовнішній ефект (транспортні витрати) збільшуються;
- коли τ наближається до ∞ , агломерації або мінімальної диференціації розташування двох фірм є соціально оптимальними (наприклад, $x_1 \approx x_2 \approx \frac{1}{2}$);

коли $\tau = 0$, оптимальні розташування рівні

$$x_1^w \geq \frac{1}{4} \text{ та } x_2^w \geq \frac{3}{4}.$$

Очевидно, що без зовнішнього ефекту, соціально оптимальні місця знаходяться в першому і третьому кватілях (так само, як і в моделі Хотеллінга). Варто зазначити, що цей результат є справедливим незалежно від того, якими є транспортні витрати – лінійними чи квадратичними.

Висновки. У даній статті розроблена модель просторової конкуренції, в яку введено елемент взаємодії між туристичними суб'єктами у формі обміну інформацією через співпрацю, спільну діяльність та спільне виробництво. Показано, що рівноважні ціни і місця розташування туристичних суб'єктів визначаються уніфікацією та конкуренцією. Зокрема, рівновага може бути досягнута в широкому діапазоні від мінімальної до максимальної диференціації залежно від відносної сили зовнішнього ефекту (уніфікації) в порівнянні з внутрішнім ефектом (цінковою конкуренцією). Встановлено, що умова мінімальної диференціації виконується, якщо співпраця (тобто доцентрова сила) стає переважаючим чинником.

При цьому зовнішні ефекти розглянуто як просторові інформаційні кластери, пов'язані регіональною географічною концентрацією знань або інформації. Важливим наслідком побудованої моделі є те, що місце розташування і близькість туристичних суб'єктів мають вирішальне значення в можливості поширення знань. Баланс між уніфікацією та конкуренцією є головним принципом формування регіональних туристичних кластерів. Причому їх ефективність визначається власне через спілкування між людьми, яке полегшує передачу знань через туристичних агентів, фірми і навіть галузі, а не лише високий рівень кваліфікації працівників, що є передумовою інноваційної діяльності. Особливе значення в забезпеченні формування джерела інноваційно-генеруючого знання є схильність інноваційної діяльності групуватись географічно (регіонально), причому, як правило, більше, в галузях, де нові економічні знання відіграють важливу роль. Саме в цьому аспекті отримані результати моделювання є важливими для дослідження впливу економіки, базованої на знаннях, на розвиток регіонального туристичного сектора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hotelling H. Stability in competition / H. Hotelling // *Economic Journal*. – 1929. – No 39. – P. 41 – 57.
2. D'Aspremont C. On Hotelling's stability in competition / C. D'Aspremont, J. Gabszewicz, J.-F. Thisse // *Econometrica*. – 1979. – No 47. – P. 1145 – 1150.
3. Tabuchi T. Asymmetric equilibria in spatial competition / T. Tabuchi, J.-F. Thisse // *International Journal of Industrial Organization*. – 1995. – No 13. – P. 213 – 227.
4. Исаков М. Б. Равновесие в безопасных стратегиях в модели пространственной конкуренции Хотеллинга / М. Б. Исаков, П. А. Павлов // *Управление большими системами*. – 2009. – Вып. 26.1. – С. 287 – 318.
5. Школа І. М. Розвиток туристичного бізнесу регіону : монографія / [за ред. д. е. н., проф. Школи І. М.]. – Чернівці : Книги – XXI, 2007. – 292 с.
6. Buhalis D. Tourism: Information technology for strategic tourism management / D. Buhalis // *Financial Times*. – Pearson : Prentice-Hall, 2003. – P. 120 – 134.
7. Saxenian A. Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128 / A. Saxenian. – Cambridge, MA : Harvard University Press., 1996. – P. 98 – 104.
8. Angel D. P. High-technology agglomeration and the labor market: The case of Silicon Valley / D. P. Angel // *Environment and Planning A* 23. – 1991. – P. 1501 – 1516.

REFERENCES

- Angel, D. P. "High-technology agglomeration and the labor market: The case of Silicon Valley" In *Environment and Planning A* 23, 1501-1516, 1991.
- Buhalis, D. "Tourism: Information technology for strategic tourism management" In *Financial Times*, 120-134. Pearson: Prentice-Hall, 2003.
- D'Aspremont, C., Gabszewicz, J., and Thisse, J.-F. "On Hotelling's stability in competition" *Econometrica*, no. 47 (1979): 1145-1150.
- Hotelling, H. "Stability in competition" *Economic Journal*, no. 39 (1929): 41-57.
- Isakov, M. B., and Pavlov, P. A. "Ravnovesie v bezopasnykh strategiiakh v modeli prostranstvennoy konkurentsii Khotellinga" [Equilibrium in safety strategies in Hotelling's model of spatial competition]. *Upravlenie bolshimi sistemami*, no. 26.1 (2009): 287-318.
- Saxenian, A. *Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128* Cambridge, MA: Harvard University Press., 1996.
- Shkola, I. M. *Rozvytok turystychnoho biznesu rehionu* [The development of tourist industry in the region]. Chernivtsi: Knyhy - XXI, 2007.
- Tabuchi, T., and Thisse, J.-F. "Asymmetric equilibria in spatial competition" *International Journal of Industrial Organization*, no. 13 (1995): 213-227.

МОДЕЛЮВАННЯ ГРАНИЧНОЇ ВЕЛИЧИНИ ВНУТРІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З БЮДЖЕТНИМ ДЕФІЦИТОМ І ЗОВНІШНЬОЮ СКЛАДОВОЮ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

© 2014 ПЛЕЦЬ І. І.

УДК 336.276

Плець І. І.

Моделювання граничної величини внутрішньої заборгованості у взаємозв'язку з бюджетним дефіцитом і зовнішньою складовою державного боргу

Метою статті є побудова моделі оцінки і прогнозування внутрішнього державного боргу з урахуванням тенденцій та закономірностей його зовнішньої складової, а також обґрунтування доцільності конверсії зовнішнього державного боргу у внутрішній. У статті розкрито сутність теоретичної моделі оцінки і прогнозування внутрішнього державного боргу з урахуванням тенденцій та закономірностей його зовнішньої складової. Проаналізовано динаміку загального державного боргу України в період з 2007 по 2013 рік. Розглянуто структуру державного боргу України станом на 01.01.2014 року у розрізі валют погашення. Запропоновано методичний підхід до моделювання зв'язку між зовнішнім, внутрішнім державним боргом, сукупним випуском, бюджетним дефіцитом. Здійснено дослідження впливу величини бюджетного дефіциту, зовнішньої складової державного боргу на внутрішню заборгованість держави, що, на відміну від відомих, дає змогу визначити граничне значення внутрішнього боргу та вплив на нього показників ставки процента, темпу зміни валютного курсу, темпу зміни ВВП, списання зовнішнього боргу. Запропоновано модель визначення граничного рівня внутрішньої заборгованості залежно від «навантаження» на неї зовнішньої складової та сформульовано умови доцільності конверсії зовнішнього боргу у внутрішній.

Ключові слова: внутрішній державний борг, фінансово-кредитні відносини держави, боргові ризики, управління внутрішнім державним боргом, граничний рівень внутрішнього державного боргу, фінансово-аналітичні показники державного боргу

Рис.: 6. Формул.: 29. Бібл.: 11.

Плець Іван Іванович – кандидат економічних наук, викладач, кафедра фінансів, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

Email: ivanplets@mail.ru

УДК 336.276

UDC 336.276

Плець І. І. Моделирование предельной величины внутренней задолженности во взаимосвязи с бюджетным дефицитом и внешней составляющей государственного долга

Целью статьи является построение модели оценки и прогнозирования внутреннего государственного долга с учетом тенденций и закономерностей его внешней составляющей, а также обоснование целесообразности конверсии внешнего государственного долга во внутренний. В статье раскрыта суть теоретической модели оценки и прогнозирования внутреннего государственного долга с учетом тенденций и закономерностей его внешней составляющей. Проанализирована динамика общего государственного долга Украины в период с 2007 по 2013 год. Рассмотрена структура государственного долга Украины по состоянию на 01.01.2014 года в разрезе валют погашения. Предложен методический подход к моделированию связи между внешним, внутренним государственным долгом, совокупным выпуском, бюджетным дефицитом. Проведено исследование влияния величины бюджетного дефицита, внешней составляющей государственного долга на внутреннюю задолженность государства, что, в отличие от известных, позволяет определить предельное значение внутреннего долга и влияние на него показателей ставки процента, темпа изменения валютного курса, темпа изменения ВВП, списания внешнего долга. Предложена модель определения предельного уровня внутренней задолженности в зависимости от «нагрузки» на нее внешней составляющей и сформулированы условия целесообразности конверсии внешнего долга во внутренний.

Ключевые слова: внутренний государственный долг, финансово-кредитные отношения государства, долговые риски, управление внутренним государственным долгом, критический уровень внутреннего государственного долга, финансово-аналитические показатели государственного долга

Рис.: 6. Формул.: 29. Библ.: 11.

Плець Іван Іванович – кандидат экономических наук, преподаватель, кафедра финансов, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

Email: ivanplets@mail.ru

Plets I. I. Modeling the Threshold Level of the Internal Debt in Interrelation with Budget Deficit and the External Component of the Government Debt

The objective of the article is construction of a model for assessment and prediction of the internal government debt considering the trends and consistent patterns of its external component, as well as provision of a rationale for conversion of the external government debt into the internal debt. The article elaborates on the essence of the theoretical model of assessment and prediction of the internal government debt considering the trends and consistent patterns of its external component. The behavior of the total government debt of Ukraine from 2007 till 2013 is analyzed. The structure of the government debt of Ukraine as of 01 January 2014 is considered in terms of repayment currencies. A technical approach is proposed for modeling the relations connecting the external, internal government debt, aggregate output, budget deficit. A study of the effect of the size of budget deficit, the external component of government debt on the internal debt of a state is conducted, which, unlike the known values, allows determination of the threshold level of the internal debt and the influence exerted on it by interest rate indices, exchange rate and GDP change rates, forgiveness of the external debt. A model is proposed for determination of the threshold level of the internal debt depending on its "loading" created by the external component, and conditions are formulated determining practicality of conversion of the external debt into the internal debt.

Keywords: internal government debt, finance and credit relations of a state, credit risks, internal government debt management, threshold level of the internal government debt, fiscal analytical indices of the government debt

Pic.: 6. Formulae: 29. Bibl.: 11.

Plets Ivan I. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Department of Finance, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

Email: ivanplets@mail.ru

Вступ. Процес і причини збільшення державного боргу в кожному окремому випадку мають свою специфіку. Спільною та найбільш поширеною причиною зростання державного боргу є нераціональний розподіл дохідної частини бюджету та неефективне використання коштів з бюджету. З досвіду економічного розвитку держав відомо, що в період кризи та розвитку величина боргу могла становити більшою, ніж величина ВВП. Проте розумне управління державним боргом та ефективний розподіл дохідної частини бюджету – запорука урегулювання державного боргу. У цьому аспекті поряд з вивченням суті, аналізом спектра фінансово-аналітичної інформації щодо внутрішнього державного боргу доцільно здійснювати моделювання граничної величини внутрішньої заборгованості у взаємозв'язку з бюджетним дефіцитом і зовнішньою складовою державного боргу.

Теоретичні основи формування державного боргу та управління ним є предметом дослідження багатьох українських вчених, серед яких: Т. Богдан [1], Т. Вахненко [2 – 4], М. Викалюк [5], В. Дудченко [6], В. Козюк [7], І. Кондрат [8], Г. Кучер [9] та ін. У той же час в Україні залишається недостатньо дослідженим питання побудови моделі оцінки і прогнозування внутрішнього державного боргу з урахуванням тенденцій та закономірностей його зовнішньої складової в Україні.

Мета статті. Отже, одним з перспективних завдань науки є побудова моделі оцінки і прогнозування внутрішнього державного боргу з урахуванням тенденцій та закономірностей його зовнішньої складової, а також обґрунтування доцільності конверсії зовнішнього державного боргу у внутрішній.

Виклад основного матеріалу дослідження. У структурі державного боргу за всі роки зовнішній борг переважає над внутрішнім. Однак у 2013 році ситуація дещо

змінилася і внутрішній державний борг на 34,3 млрд грн перевищує зовнішню заборгованість України. Важливо відмітити, що така тенденція є позитивною, адже наростання зовнішнього боргу небезпечніше для економіки проти зростання її внутрішнього боргу, тому що зовнішній борг тягне у собі реальні негативні економічні наслідки: з виплатою відсотків і основної суми боргу пов'язаний відплив іноземної валюти, що призводить до зменшення валютних резервів та скорочення імпорту.

Розглядаючи динаміку загального державного боргу в період з 2007 по 2013 рік, спостерігаємо значне зростання його обсягу саме в 2008 році (рис. 1).

Це пояснюється девальвацією гривні та значним збільшенням державних запозичень, як внутрішніх, так і зовнішніх, з метою покриття дефіциту бюджету, фінансового забезпечення зростаючих витрат на обслуговування державного боргу та пом'якшення наслідків фінансової кризи. Протягом 2009 року подальше залучення нових позик і девальвація національної валюти надалі зумовлювали значний приріст боргу (+73,7 %), а вже в 2010 – 2011 роках зі стабілізацією курсу гривні і зменшенням нових запозичень приріст склав 42,5 % і 10,4 % відповідно.

Кредитування економіки України відбувається в різній валюті, що пов'язано насамперед з кредиторами. Переважна більшість країн світу для операцій на світовому фінансовому ринку використовує долари США, однак значне місце посідають й деякі інші валюти. Розглянемо структуру державного боргу України станом на 01.01.2014 року у розрізі валют погашення на рис. 2.

З наведеної діаграми ми бачимо, що більшість кредитів надається в доларах США, а саме 43,90 %, що призводить до збільшення суми коштів, які необхідно повернути; це насамперед зумовлено постійними змінами курсу

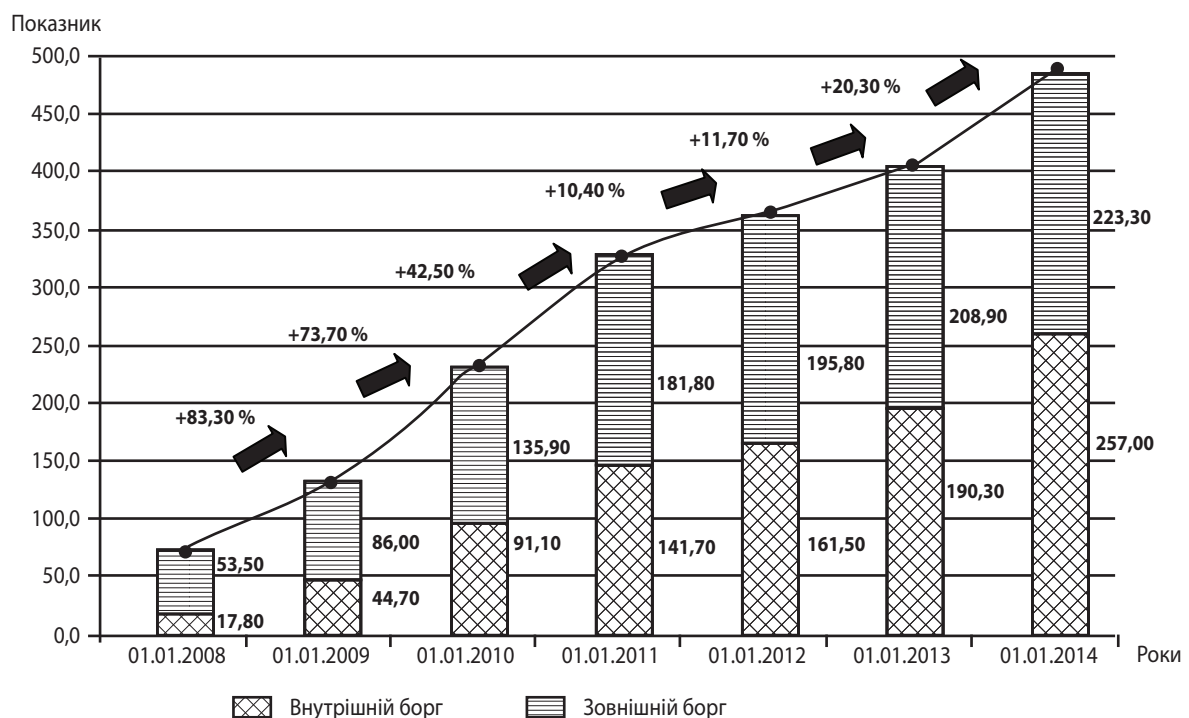

Рис.1. Динаміка зміни державного боргу України за 2007 – 2013 роки [10]

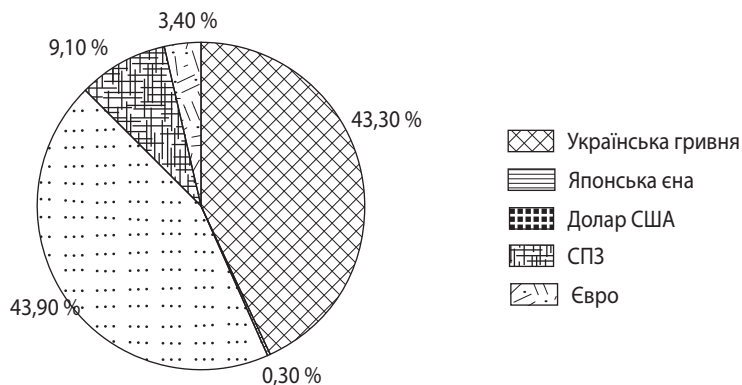

Рис. 2. Структура боргу у розрізі валют [10]

валюти. З початку 2014 року курс долара часто змінювався і досягав максимальних значень, що, звичайно, негативно впливає на обсяги державного боргу і ускладнює його покриття.

На другому місці знаходиться національна валюта – українська гривня. Пояснити це можна тим, що в останній час держава в особі відповідних органів влади значно активізували залучення коштів усередині країни. І, відповідно, дані запозичення проводились в гривні. Пояснити такі кроки влади можна тим, що запозичення всередині країни набагато легше обслуговувати, адже для цього немає необхідності відволікати значні суми валютних коштів на виплату заборгованості. Незначний відсоток державного боргу в інших валютах пояснюється обмеженнями щодо їх використання. Тобто дані валюти не є вільноконвертованими і тому не можуть широко використовуватися в міжнародних розрахунках та кредитних операціях.

По відношенню до ВВП обсяги державного боргу знижувалися до 2007 року, але за умов економічної кризи і вже вищезазначених об'єктивних економічних наслідків

даної кризи з 2007 року цей показник невпинно зростає і в 2013 році склав 33,3 % (рис. 3).

Отже, вважаємо за доцільне дослідити вплив величини бюджетного дефіциту, зовнішньої складової державного боргу на внутрішню заборгованість держави, що, на відміну від відомих, дасть змогу визначити граничне значення внутрішнього боргу та вплив на нього показників ставки процента, темпу зміни валютного курсу, темпу зміни ВВП, списання зовнішнього боргу, а також обґрунтувати доцільність конверсії зовнішнього боргу в національну валюту.

Оцінка і прогнозування внутрішнього державного боргу повинні враховувати тенденції та закономірності його зовнішньої складової. Для цього варто використати модель Є. В. Балацького [11, с. 36 – 51], в якій розглядаються найважливіші компоненти бюджетного дефіциту і статті їх покриття, а також внутрішня і зовнішня складові державного боргу у взаємодії.

Основні балансові співвідношення приймаються такими:

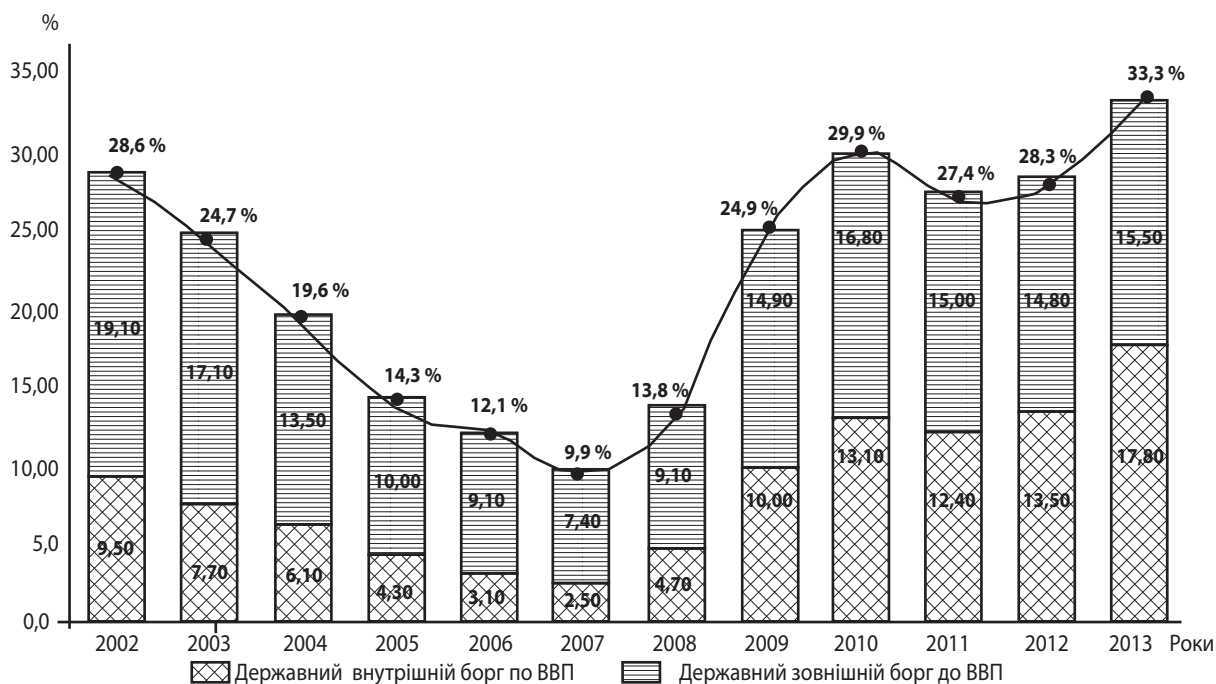

Рис. 3. Динаміка зміни обсягів державного боргу у відношенні до ВВП з 2002 по 2013 роки [10]

$$D_t = G_t - T_t + L_t, \quad (1)$$

де D_t – повний бюджетний дефіцит,

G_t – державні витрати без обслуговування державного боргу,

T_t – державні доходи (податки)

L_t – платежі згідно з накопиченими до моменту часу t боргами.

Ці платежі включають як сплату процентів (r_t і r_t^0 – відносні процентні ставки щодо внутрішнього і зовнішнього боргів відповідно), так і оплату самих боргів (з нормами амортизації ω_t і ω_t^0):

$$L_t = (r_t + \omega_t) B_{t-1} + \varepsilon_t(r_t^0 + \omega_t^0) B_{t-1}^0, \quad (2)$$

де B_{t-1} і B_{t-1}^0 – відповідно, внутрішній і зовнішній борг країни;

ε_t – валютний курс.

Сума загального державного боргу на момент t має вигляд:

$$B_t + \varepsilon_t B_t^0 = (1 - \omega_t) B_{t-1} + \varepsilon_t(1 - \omega_t^0) B_{t-1}^0 + Z_t + \varepsilon_t Z_t^0, \quad (3)$$

де Z_t і Z_t^0 – нові внутрішні і зовнішні позики. Покриття дефіциту D_t відбувається за рахунок грошово-кредитної емісії E_t , а також за рахунок нових позик Z_t і Z_t^0 , тобто

$$D_t = E_t + Z_t + \varepsilon_t Z_t^0. \quad (4)$$

Введемо в модель ще два параметри: β_t – частка зовнішнього боргу, що конвертується у національну валюту (і/або погашається товарним покриттям), і γ_t – частина національного боргу, що підлягає списанню. Тоді рівняння (3), (4) можна виписати у вигляді:

$$L_t = (r_t + \omega_t)(B_{t-1} + \beta_t \varepsilon_t B_{t-1}^0) + \varepsilon_t(r_t^0 + \omega_t^0)(1 - \beta_t - \gamma_t) B_{t-1}^0, \quad (5)$$

$$B_t + \varepsilon_t B_t^0 = (1 - \omega_t)(B_{t-1} + \beta_t \varepsilon_t B_{t-1}^0) + \varepsilon_t(1 - \omega_t^0)(1 - \beta_t - \gamma_t) B_{t-1}^0 + Z_t + \varepsilon_t Z_t^0. \quad (6)$$

Прирівнюючи праві частини рівнянь (1) і (4), отримуємо з урахуванням (5) і (6):

$$G_t - T_t + (1 + r_t)(B_{t-1} + \beta_t \varepsilon_t B_{t-1}^0) + \varepsilon_t(1 + r_t^0)(1 - \beta_t - \gamma_t) B_{t-1}^0 = E_t + B_t + \varepsilon_t B_t^0. \quad (7)$$

Введемо безрозмірні змінні (нормовані щодо Q_t – величини ВВП), з урахуванням того, що $Q_t = P_t X_t$ (P – середній рівень цін, X – об'єм випуску в натуральному виразі): $Y_t = B_t / Q_t$, $Y_t^0 = \varepsilon_t B_t^0 / Q_t$ – відносні величини внутрішнього і зовнішнього боргу в національній валюті, x_t – темп росту випуску, π_t – темп інфляції, δ_t – темп росту реального курсу валюти (долара), $\lambda_t = g_t - \theta_t$ – відносний первинний дефіцит (різниця між державними витратами і державними доходами), λ_t^s – частка сукупного бюджетного дефіциту в ВВП, α_t – частка сукупного бюджетного дефіциту, що фінансується за рахунок кредитно-грошової емісії центрального банку.

Тоді з рівняння (7) отримуємо різницеве рівняння першого порядку для Y_t і Y_t^0 в сукупності:

$$Y_t + Y_t^0 = \frac{1 + r_t}{(1 + \chi_t)(1 + \pi_t)} Y_{t-1} + \frac{1 + \delta_t}{(1 + \chi_t)(1 + \pi_t)} [(1 + r_t) \beta_t + (1 + r_t^0)(1 - \beta_t - \gamma_t)] Y_{t-1}^0 + (\lambda_t - \alpha_t \lambda_t^s). \quad (8)$$

Припустимо, що бюджетно-емісійний процес поділяється на дві частини відповідно до обслуговування внутрішнього і зовнішнього боргу окремо з коефіцієнтом розщеплення μ_t . Тоді отримаємо рівняння динаміки окремо для внутрішнього і зовнішнього боргу:

$$Y_t = \frac{1 + r_t}{(1 + \chi_t)(1 + \pi_t)} Y_{t-1} + \beta_t \frac{(1 + r_t)(1 + \delta_t)}{(1 + \chi_t)(1 + \pi_t)} Y_{t-1}^0 + \mu_t (\lambda_t - \alpha_t \lambda_t^s). \quad (9)$$

$$Y_t^0 = \frac{(1 + r_t^0)(1 + \delta_t)(1 - \beta_t - \gamma_t)}{(1 + \chi_t)(1 + \pi_t)} Y_{t-1}^0 + (1 - \mu_t)(\lambda_t - \alpha_t \lambda_t^s). \quad (10)$$

Рівняння (9) і (10) складають основу моделі динаміки внутрішньої і зовнішньої компонент державного боргу. Зауважимо, що рівняння для внутрішнього боргу (9) «зачеплене» з рівнянням (10) через частку зовнішнього боргу, що конвертується у національну валюту. Рівняння динаміки зовнішнього боргу (10) не залежить явно від функції відносної величини внутрішнього боргу Y_t .

Співвідношення (9) і (10) представляють систему двох лінійних неоднорідних різницевих рівнянь першого порядку зі змінними коефіцієнтами. В ці рівняння входять невідомі сіткові функції Y і Y_0 з областю визначення на рівномірній сітці:

$$\omega = \{t_1 = ih, i = 0, 1, \dots, n\}. \quad (11)$$

На цій же сітці визначено коефіцієнти, що входять у рівняння (9) і (10) як відомі сіткові функції.

Система рівнянь (9) і (10) у загальному вигляді за умови постановки вхідних параметрів (екзогенних змінних) може бути розв'язана тільки чисельно. Однак якісний аналіз може бути проведений зі спрощеним виглядом цієї системи, а саме – з припущенням, що вхідні до неї коефіцієнти і вільні члени є постійними величинами. Таке припущення рівнозначне введенню в модель усереднених величин для вхідних у систему (9), (10) параметрів.

Система рівнянь (9) – (10) у спрощеній формі має вигляд:

$$Y_t = \frac{1 + r}{(1 + \chi)(1 + \pi)} Y_{t-1} + \beta \frac{(1 + r)(1 + \delta)}{(1 + \chi)(1 + \pi)} Y_{t-1}^0 + \mu(\lambda - \alpha \lambda^s), \quad (12)$$

$$Y_t^0 = \frac{(1 + r^0)(1 + \delta)(1 - \beta - \gamma)}{(1 + \chi)(1 + \pi)} Y_{t-1}^0 + (1 - \mu)(\lambda - \alpha \lambda^s). \quad (13)$$

Розв'язання неоднорідного різницевого рівняння (13) здійснюється стандартними методами й визначається формулою:

$$Y_t^0 = C_1(a_1)^t + (1 - \mu)(\lambda - \alpha \lambda^s)(1 - a_1), \quad (14)$$

$$\text{де} \quad a_1 = \frac{(1 + r^0)(1 + \delta)(1 - \beta - \gamma)}{(1 + \chi)(1 + \pi)}. \quad (15)$$

Підставимо (14) в рівняння (12). Наслідком його розв'язання є формула для функції внутрішнього боргу Y_t :

$$Y_t = C_2 \left[\frac{1+r}{(1+\varphi)(1+\pi)} \right]^t + a_2 \beta (1+\delta) [C_1(a_1)^{t-1} / (a_1 - a_2) + (1-\mu)(\lambda - a\lambda^5) / (1-a_1)] + \mu(\lambda - a\lambda^5), \quad (16)$$

$$\text{де} \quad a_2 = \frac{1+r}{(1+\chi)(1+\pi)}. \quad (17)$$

У формулах (14) і (16) C_1 і C_2 – довільні змінні.

Проаналізуємо отримані рішення для зовнішнього та внутрішнього боргу.

1. Проаналізуємо отримане рівняння для величини зовнішнього боргу (14). Дихотомія різноманітних режимів (поєднань значень параметрів r_0 , δ , χ , π , β і γ) для функції зовнішнього боргу має місце при $a_1 = 1$. Тут розрізняють два режими. В першому випадку $a_1 > 1$, тобто має місце необмежене зростання функції (14) в часі, оскільки з цієї формули випливає:

$$C_1 = Y_0^0 + (1 - \mu(\lambda - a\lambda^5)) / (a_1 - 1) > 0, \quad (18)$$

де Y_0^0 – початкове значення функції Y_t^0 , причому $Y_0^0 \geq 0$. Аналіз впливу економічних параметрів тут доволі прозорий: малі темпи приросту випуску за відсутності списання боргів і переводу їх частини в національну валюту разом з високим темпом зростання валютного курсу призводять до швидкого збільшення суми зовнішнього боргу. Важливо розглянути і другий випадок, коли

$$a_1 = \frac{(1+r^0)(1+\delta)(1-\delta-\gamma)}{(1+\chi)(1+\pi)} < 1. \quad (19)$$

Тут має місце стійкий режим з графіками функцій Y_t^0 , що прямують у часі до граничного стану – значення Y_{lim}^0 :

$$t \rightarrow \infty, \quad Y_t^0 \rightarrow Y_{lim}^0 = (1 - \mu(\lambda - a\lambda^5)) / (1 - a_1). \quad (20)$$

Умова (19) може бути забезпечена двома способами: або високим темпом росту випуску χ (при цьому можливий високий темп росту інфляції π) разом з відносно низькою ставкою процента r_0 , або низьким значенням темпу росту валютного курсу δ з високим темпом інфляції.

Права частина рівняння (20) визначає граничне значення відносної величини зовнішнього боргу й доводить, що чим менше значення a_1 , тим менше Y_{lim}^0 . Формула

(15) також засвідчує, що цьому сприяє зменшення ставки процента r_0 та збільшення частки зовнішнього боргу, що конвертується в національну валюту, і збільшення частки списання γ зовнішнього боргу. Зняття лімітного обмеження, тобто досягнення умови $Y_{lim}^0 = 0$, спричиняє умову $\mu = 1/(\lambda - a\lambda^5)$, а це неможливо за природних обмежень $0 < \mu < 1$, $\lambda < 1$ і $\lambda^5 < 1$. Інакше кажучи, зовнішній борг, який виник одного разу, вже не зникне за наявності дефіциту державного бюджету.

Особливості динаміки функції зовнішнього боргу відображено на рис. 4. За умови (19), якщо $Y_0^0 > Y_{lim}^0$, то криві прямують до граничного значення зверху, якщо ж $Y_0^0 < Y_{lim}^0$, то всі криві лежать нижче асимптоти $Y_0^0 = Y_{lim}^0$.

2. Проаналізуємо функцію відносного внутрішнього боргу: (15), (16) і (17). Умовою дихотомії, як випливає з рішення (16), в даному випадку є система співвідношень:

$$1 + r = (1 + \chi)(1 + \pi), \quad a_1 < 1. \quad (21)$$

А. Розглянемо випадок, коли

$$1 + r > (1 + \chi)(1 + \pi). \quad (22)$$

Умова (22) означає, що ставка процента з обслуговування внутрішнього боргу перевищує сумарний і мультиплікативний ефект інфляції і темпу росту випуску. Зазначимо ймовірність інших варіантів динаміки внутрішнього боргу Y_{cr} , зумовлених різними поєднаннями значень параметрів задачі. Тут визначальним є критичне значення:

$$Y_{cr} = \beta(1+\delta) \cdot (1+\chi) \cdot (1+\pi) \cdot \left[\frac{1 - \mu(\lambda - a\lambda^5)}{(1+\chi)(1+\pi) - (1+r^0)(1+\delta)(1-\beta-\gamma)} - \frac{C_1}{a_1(1+r) - (1+r^0)(1+\delta)(1-\beta-\gamma)} \right], \quad (23)$$

де C_1 визначається формулою (18).

В тому випадку, коли початкове значення Y_0 внутрішнього боргу перевищує критичне значення Y_{cr} , має місце необмежений ріст Y_t в часі. Такий сценарій відповідає відсутності платоспроможності держави з погашення внутрішнього боргу. Якщо ж поєднання параметрів, які входять до рішення (18), таке, що виконується нерівність $Y_0 < Y_{cr}$, то має місце швидке зменшення обсягу внутрішнього боргу в часі (рис. 5).

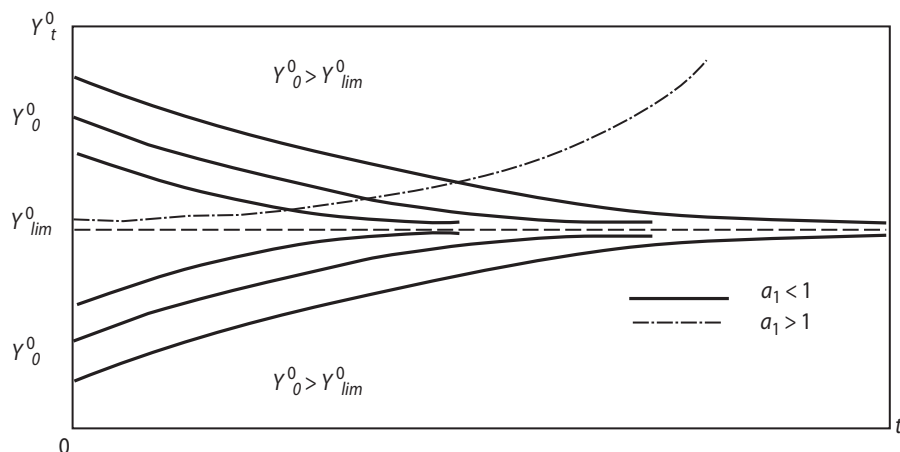

Рис. 4. Особливості динаміки функції зовнішнього боргу

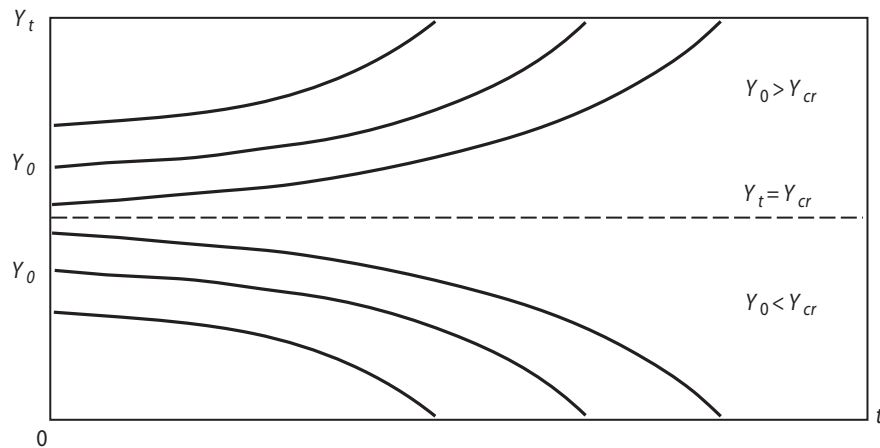

Рис. 5. Особливості динаміки функції внутрішнього боргу

Б. З рівняння (16) випливає:

$$1 + r < (1 + \chi)(1 + \pi), \alpha_1 > 1, \quad (24)$$

тобто у разі конверсії частини зовнішнього боргу в національну валюту ($\beta > 0$) однозначно відбувається швидке зростання й внутрішнього боргу через зростання зовнішнього боргу (відповідно до нерівності (18)).

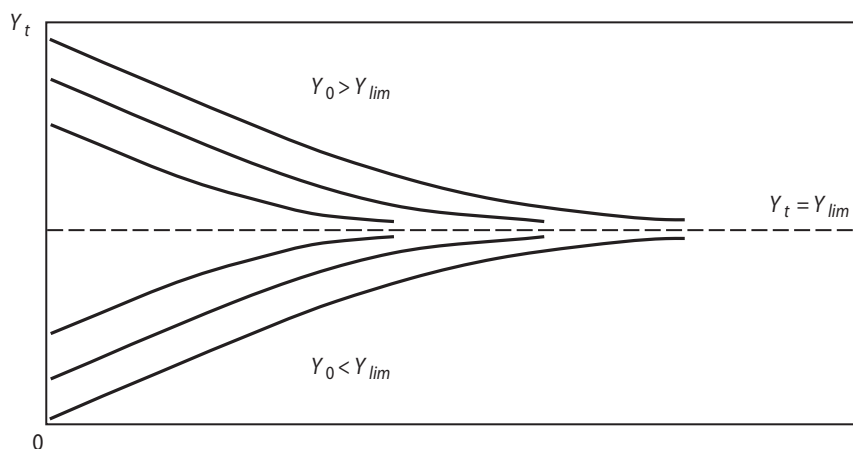
В. Умова

$$1 + r < (1 + \chi)(1 + \pi), \alpha_1 < 1, \quad (25)$$

визначає стійке прямування кривих динаміки внутрішнього боргу до граничного значення:

$$t \rightarrow \infty, Y_t \rightarrow Y_{lim} = \beta \cdot \frac{(1+r)(1+\delta)(1-\mu(\lambda-\alpha\lambda^s))}{(1+\chi)(1+\pi)(1-\alpha_1)} + \mu(\lambda-\alpha\lambda^s). \quad (26)$$

Асимптота $Y_t = Y_{lim}$ розділяє два сімейства кривих: при $Y_0 > Y_{lim}$ криві розташовані вище неї, при $Y_0 < Y_{lim}$ криві прямують до граничного значення знизу (рис. 6).

Рис. 6. Особливості динаміки функції внутрішнього боргу за умови $1 + r < (1 + \chi)(1 + \pi), \alpha_1 < 1$

З першої умови (25) випливає, що відносно низька ставка процента з обслуговування внутрішнього боргу повинна поєднуватися зі значним темпом росту випуску і помірною інфляцією (швидкий темп інфляції автоматично зумовлює високу ставку процента r).

Отже, можна стверджувати, що граничне значення внутрішнього боргу, визначене за формулою (26), істотно залежить від «навантаження» конверсійної частини зовнішнього боргу (параметр β); другий доданок в (26) характеризує покриття первинного і сукупного бюджетного дефіциту. Зниженню значення Y_{lim} сприяє зменшення ставки процента від внутрішнього боргу і темпу зростання валютного курсу, збільшення темпу росту випуску, а також списання частини зовнішнього боргу. Істотне значення має

також зниження ставки процента r_0 . Що ж стосується зняття лімітного обмеження, то з умови $Y_{lim} = 0$ (27) випливає необхідність виконання двох умов:

$$\lambda - \alpha\lambda^s < 0, \quad (28)$$

$$\mu = \frac{\beta(1+r)(1+\delta)}{[(1+\chi)(1+\pi)(1-\alpha_1) - \beta(1+r)(1+\delta)](\alpha\lambda^s - \lambda)} < 1. \quad (29)$$

Умова (28) означає, що фінансування сукупного бюджетного дефіциту за рахунок грошово-кредитної емісії повинно або перевищувати первинний бюджетний дефіцит λ , або випадок профіциту $\lambda < 0$. Тоді з нерівності (29) також випливає, що за достатньо малих ставок r і r_0 , неви-

соких темпів росту валютного курсу δ (а отже, невисоких темпів інфляції π) і значних темпів росту випуску x умова (27) може бути виконана.

Чутливість граничного значення Y_{lim} на зміну основних параметрів моделі можна досліджувати також, як і в випадку зовнішнього боргу, за функціональною залежністю (26).

Отже, із загального виду розв'язків (14) – (17) безпосередньо випливає, що конверсійний перевід частини зовнішнього боргу в національну валюту вигідний, коли $r < r_0$ – ставка процента від внутрішньому боргу менша за ставку процента із зовнішньому боргу – в цьому випадку тягар обслуговування загального державного боргу як суми зовнішнього та внутрішнього боргу знижується. Це актуально у той період часу, коли на світовому фінансовому ринку спостерігається надлишок вільних фінансових ресурсів.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Отже, у контексті розв'язання проблеми надмірної частки зовнішнього боргу України та критичного рівня його сукупної величини запропоновано методичний підхід до моделювання зв'язку між зовнішнім, внутрішнім державним боргом, сукупним випуском, бюджетним дефіцитом. Виходячи з того, що зовнішні боргові зобов'язання та умови їх обслуговування (ставка дохідності, темп інфляції, темп зміни реального курсу валюти) також впливають на внутрішній борг, запропоновано модель визначення граничного рівня внутрішньої заборгованості залежно від «навантаження» на неї зовнішньої складової та сформульовано умови доцільності конверсії зовнішнього боргу у внутрішній.

Отже, у сьогоденних умовах запропонований методичний підхід до моделювання зв'язку між зовнішнім, внутрішнім державним боргом, сукупним випуском, бюджетним дефіцитом забезпечить ефективніше використання ресурсів, що, безумовно, сприятиме підвищенню соціально-економічного розвитку країни і приведе до зменшення боргового навантаження на економіку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан Т. Боргова безпека та її роль у гарантуванні фінансової стабільності / Т. Богдан // Вісник НБУ. – 2012. – С. 8 – 15.
2. Вахненко Т. Граничний розмір державного боргу України / Т. Вахненко // Банківська справа. – 2004. – № 4. – С. 33 – 45.
3. Вахненко Т. Напрями вдосконалення боргової політики держави / Т. Вахненко // Економіка України. – 2002. – № 5. – С. 16 – 24.
4. Вахненко Т. Проблема обслуговування державного боргу України та шляхи її розв'язання / Т. Вахненко // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. – № 7. – С. 10 – 13.
5. Виклюк М. І. Система управління державним боргом України / М. І. Виклюк // Ефективна економіка. – К., 2012. – Вип. 11. – Електронний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/>
6. Дудченко В. Державний внутрішній борг: особливості формування та структуризації / В. Дудченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Економічна серія. – 2004. – № 634. – С. 140 – 144.
7. Козюк В. В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України : монографія / В. В. Козюк. – Тернопіль : Kart-blansh, 2002. – 238 с.
8. Кондрат І. Ю. Прогнозування показників державного боргу як фактора економічної безпеки України / І. Ю. Кондрат, С. Я. Фаріон // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 211 – 215.
9. Кучер Г. В. Державна боргова криза та перспективи її врегулювання у контексті світового досвіду / Г. В. Кучер // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 2. – С. 24 – 30.
10. Статистичні дані щодо стану державного боргу України станом на 2013 рік // Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=43000&stind=1
11. Балацкий Е. Принципы управления государственной задолженностью / Е. Балацкий // МЭМО. – 1997. – № 5. – С. 36 – 51.

REFERENCES

- Bohdan, T. "Borhova bezpeka ta ii rol u harantuvanni finansovoi stabilnosti" [Debt security and its role in ensuring financial stability]. Visnyk NBU (2012): 8-15.
- Balatskiy, E. "Printsipy upravleniia gosudarstvennoy zadolzhennosti" [Principles of management of public debt]. MEIMO, no. 5 (1997): 36-51.
- Dudchenko, V. "Derzhavnyi vnutrishnii borh: osoblyvosti formuvannya ta strukturyzatsii" [Domestic debt: especially the formation and structuring]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Ekonomichna seriia, no. 634 (2004): 140-144.
- Kozyuk, V. V. Derzhavnyi borh v umovakh rynkovoi transformatsii ekonomiky Ukrainy [Public debt in a market economy transformation Ukraine]. Ternopil: Kart-blansh, 2002.
- Kondrat, I. Yu., and Farion, S. Ya. "Prohnozuvannya pokaznykiv derzhavnoho borhu iak faktora ekonomichnoi bezpeky Ukrainy" [Prediction indicators of public debt as a factor of economic security of Ukraine]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, no. 21.9 (2011): 211-215.
- Kucher, H. V. "Derzhavna borhova kryza ta perspektyvy ii vrehulivannya u konteksti svitovoho dosvidu" [State debt crisis and prospects for settlement in the context of international experience]. Aktualni problemy ekonomiky, no. 2 (2003): 24-30.
- "Statystychni dani shchodo stanu derzhavnoho borhu Ukrainy stanom na 2013 rik" [Statistical data on the state of Ukraine's public debt as of 2013]. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=43000&stind=1
- Vykliuk, M. I. "Systema upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy" [Public debt management Ukraine]. <http://www.economy.nayka.com.ua/>
- Vakhnenko, T. "Napriamy vdoskonalennia borhovoii polityky derzhavy" [Directions improving debt policy]. Ekonomika Ukrainy, no. 5 (2002): 16-24.
- Vakhnenko, T. "Problema obsluhovuvannya derzhavnoho borhu Ukrainy ta shliakhy ii rozv'iazannia" [The problem of servicing the public debt of Ukraine and ways of its solution]. Ekonomika. Finansy. Pravo, no. 7 (2000): 10-13.
- Vakhnenko, T. "Hranychnyi rozmiar derzhavnoho borhu Ukrainy" [The maximum size of the public debt of Ukraine]. Bankivska sprava, no. 4 (2004): 33-45.

МУЛЬТИФУНКЦІОНАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ОПТИМІЗАЦІЙНИХ РІШЕНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕСУРСНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ З УРАХУВАННЯМ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

© 2014 САМОЙЛІК М. С.

УДК 332.02:504.03

Самойлік М. С.

Мультифункціональне моделювання оптимізаційних рішень забезпечення ресурсно-екологічної безпеки з урахуванням регіональних особливостей

Сучасна інтенсифікація темпів розвитку вітчизняної економіки сировинної орієнтації, що супроводжується збільшенням забруднення навколишнього середовища, неефективним використанням природно-ресурсного потенціалу, ініціює необхідність забезпечення ресурсно-екологічної безпеки як основи збалансованого розвитку регіонів України. Тому у статті розроблено та науково обґрунтовано методологічні засади забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні на основі багатоцільової оптимізації екологічних, економічних та технологічних характеристик і критеріїв даної системи з урахуванням регіональних особливостей, на основі чого сформовано алгоритм прийняття рішень щодо забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні. З метою обґрунтування ефективності інвестування засобів у природоохоронні об'єкти, запропонований критерій оцінки ефективності функціонування системи управління ресурсно-екологічною безпекою регіону, що враховує вплив екологічних чинників, рівень впливу на довкілля, а також ринкові умови функціонування підприємств, залучених у дану сферу. Особливістю даного критерію полягає в тому, що він повною мірою враховує вплив екологічних ризиків на економічні показники. Розроблена еколого-економічна модель забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні має множину допустимих рішень і, відповідно, пропонує вибір найкращого з них з урахуванням цільових функцій. Теоретичною та методологічною основою дослідження стали результати фундаментальних і прикладних досліджень у галузі економічної теорії та регіоналістики, екологічної економіки, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених із питань управління ресурсним потенціалом регіону. Отримані результати дослідження дозволили визначити напрями удосконалення системи екологічно безпечного розвитку регіонів України, орієнтованих на підвищення ефективності використання природно-економічного потенціалу території, ресурсозбереження та ресурсозаміщення.

Ключові слова: ресурсно-екологічна безпека, еколого-економічна модель, навколишнє середовище, ресурсозбереження, регіональні особливості

Рис.: 5. **Табл.:** 1. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 9.

Самойлік Маріна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра екології, Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка (пр. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

Email: marina-samojlik@yandex.ru

УДК 332.02:504.03

UDC 332.02:504.03

Самойлик М. С. Мультифункциональное моделирование оптимизационных решений обеспечения ресурсно-экологической безопасности с учетом региональных особенностей

Современная интенсификация темпов развития отечественной экономики сырьевой ориентации, которая сопровождается увеличением загрязнения окружающей среды, неэффективным использованием естественно-ресурсного потенциала, инициирует необходимость обеспечения ресурсно-экологической безопасности как основы сбалансированного развития регионов Украины. Поэтому в статье разработаны и научно обоснованы методологические принципы обеспечения ресурсно-экологической безопасности в регионе на основе многоцелевой оптимизации экологических, экономических и технологических характеристик и критериев данной системы с учетом региональных особенностей, на основе чего сформирован алгоритм принятия решений относительно обеспечения ресурсно-экологической безопасности в регионе. С целью обоснования эффективности инвестирования средств в природоохранные объекты, предложен критерий оценки эффективности функционирования системы управления ресурсно-экологической безопасностью региона, который учитывает влияние экологических факторов, уровень влияния на окружающую среду, а также рыночные условия функционирования предприятий, привлеченных в данную сферу. Особенность данного критерия заключается в том, что он в полной мере учитывает влияние экологических рисков на экономические показатели. Разработанная эколого-экономическая модель обеспечения ресурсно-экологической безопасности в регионе имеет множество допустимых решений и, соответственно, предлагает выбор наилучшего из них с учетом целевых функций. Теоретической и методологической основой исследования стали результаты фундаментальных и прикладных исследований в отрасли экономической теории и регионалистики, экологической экономики, научные

Samojlik M. S. Multifunctional Simulation of Optimization Solutions to Provide the Resource and Environmental Security Taking into Account the Regional Perspective

Modern intensification of the pace of development of the raw materials based national economy, which is accompanied by an increase in pollution, inefficient use of natural resources potential, triggers the need for resource and environmental security as the basis for a balanced development of the regions of Ukraine. Therefore, this article developed and scientifically grounded the methodological principles of resource and environmental security in the region on the basis of multi-objective optimization of environmental, economic and technological characteristics and the criteria of this system from a regional perspective, on the basis of which the decision-making algorithm was formed to ensure the resource and environmental security in the region. In order to study the effectiveness of investment in environmental facilities, a criterion for evaluating the performance management system resource and environmental security in the region was suggested, which accounts for the effect of environmental factors, the level of impact on the environment, as well as market conditions for the functioning of enterprises involved in this area. The feature of this criterion is that it takes full account of the impact of environmental risks on economic performance. The ecological and economic model to ensure the resource and environmental security in the region was designed; it has a set of feasible solutions and, therefore, offers a selection of the best of them, taking into account the objective functions. The theoretical and methodological basis of the study were the results of fundamental and applied research in the field of economics and regional studies, environmental economics, research and development of domestic and foreign scholars on the management of the resource potential of the region. The results obtained allowed the study to determine the direction of improving the system of en-

разработки отечественных и зарубежных ученых по вопросам управления ресурсным потенциалом региона. Полученные результаты исследования позволили определить направления усовершенствования системы экологически безопасного развития регионов Украины, ориентированных на повышение эффективности использования естественно-экономического потенциала территории и ресурсосбережение.

Ключевые слова: ресурсно-экологическая безопасность, эколого-экономическая модель, окружающая среда, ресурсосбережение, региональные особенности

Рис.: 5. Табл.: 1. Формул: 3. Библ.: 9.

Самойлик Марина Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра экологии, Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка (пр. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

Email: marina-samojlik@yandex.ru

environmentally sound development of the regions of Ukraine, aimed at more efficient use of natural and economic potential of the territory and resource.

Key words: resource and environmental safety, ecological and economic model, the environment, resource conservation, regional features

Pic.: 5. Tabl.: 1. Formulae: 3. Bibl.: 9.

Samojlik Marina S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Ecology, Poltava National Technical University named after Yu. Kondratyuk (pr. Pershotravnevyi, 24, Poltava, 36011, Ukraine)

Email: marina-samojlik@yandex.ru

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та світової тенденції переходу на збалансований розвиток сучасна інтенсифікація темпів розвитку української економіки сировинної орієнтації, що супроводжується збільшенням забруднення навколишнього середовища, неефективним використанням природно-ресурсного потенціалу, ініціює необхідність забезпечення екологічно безпечного розвитку економіки країни та її регіонів. У той же час створення систем забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні потребує значних інвестицій, при обмеженості яких виникають проблеми оптимізації фінансових і матеріальних вкладень у певну кількість перспективних проєктів, що потребує розробки методів оптимізації прийняття рішень у даній сфері з урахуванням отримання максимального еколого-економічного ефекту.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми сталого розвитку суспільства, взаємодії його з навколишнім середовищем, обґрунтування шляхів і напрямів раціонального використання природних ресурсів у різних галузях економіки в різний час розглядалися вітчизняними та зарубіжними вченими: К. Болдінгом, Б. Буркинським, В. Вернадським, В. Волошиным, Д. Медоузом, В. Онищенко, С. Подолінським, М. Руденком, В. Трегобчуком, Дж. Форестером та ін. Разом із тим, на сьогодні не достатньо пророблені питання підвищення дієздатності держави та її регіонів у сфері ресурсно-екологічної безпеки. Необхідною є розробка науково-методологічного базису забезпечення ресурсно-екологічної безпеки регіону, що включає багатоаспектний аналіз характеристик і критеріїв РЕБ та їх оптимізацію, побудову економіко-екологічних моделей управління, алгоритмів прийняття рішень у даній сфері.

Постановка завдання. Розробити та науково обґрунтувати економіко-математичну модель забезпечення РЕБ у регіоні на основі багатоцільової оптимізації екологічних, економічних та технологічних характеристик і критеріїв даної системи.

Результати досліджень. Проведене авторське дослідження стану ресурсно-екологічної безпеки у регіонах України, що базується на оцінці, розробленій у системі вимог сталого розвитку «рухомі сили – стан – реагування» (табл. 1) та наведене у [1], показало, що практично у всіх регіонах стан РЕБ є кризовим або передкризовим і вказує

на необхідність формування ефективної екологоорієнтованої інноваційної системи її забезпечення, яка б дозволила знизити антропогенне навантаження на навколишнє середовище, оптимально вирішити проблему знешкодження відходів, максимально використовувати вторсировину та покращити соціально-економічний стан у регіоні.

Вирішення існуючих проблем має базуватися на таких принципах:

- запропонована система забезпечення РЕБ повинна бути економічно доцільною, здійснювати мінімальний вплив на навколишнє середовище, мати високі технологічні показники, забезпечувати максимально корисне використання всіх складових первинної та вторинної матеріальної і енергетичної сировини, ґрунтуватися на логістичних засадах;
- запропонована система має відповідати основним цілям системи управління РЕБ у контексті сталого розвитку (рис. 1);
- вирішення проблеми повинно базуватися на комплексному підході і безперервності розвитку галузі.

Проведений аналіз рівня ресурсно-екологічної безпеки на внутрішньорегіональному рівні (на прикладі Полтавської області) дозволив встановити, що існуюча регіональна політика в області не формує відчутної позитивної динаміки щодо забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, що обумовлено, перш за все, недостатнім залученням вторресурсів у господарський обіг, значним екологічним збитком народному господарству та екологічними ризиками населенню, недостатнім обсягом інвестицій у дану сферу. Проведена оцінка ресурсоемності продукції за районами Полтавської області дозволила встановити, що на сьогодні на кожну тону використаної природної сировини економічний збиток у середньому складає 375 грн [2].

Потрібно також зазначити, що біоенергетичний потенціал розподілений нерівномірно територією області, найбільше значення характерне для Гадяцького, Новосанжарського, Полтавського, Пирятинського, Чутівського та Диканського районів (у сумі майже 40 % загального потенціалу області), при цьому його використання є досить низьким і не перевищує 0,3 %. У той же час, сумарний потенціал

Таблиця 1

Показники рівня ресурсно-екологічної безпеки регіону*

Розділ Повістки дня на XXI ст.	Загрози	Індикатори PRS		
		Показники-рушійна сила	Показники поточного стану	Показники реагування
	Екологічно безпечний економічний розвиток			
Сталий економічний розвиток	Зменшення сучасних та майбутніх можли- востей економічного зростання	1. Коефіцієнт викорис- тання природно- сировинної бази (%)	2. Коефіцієнт екологічно- го адаптування ВРП (%)	3. Коефіцієнт покриття збитку за забруднен- ня навколишнього середовища (%)
	Ресурсозбереження та ресурсозаміщення			
	Ресурсна та енерге- тична криза	4. Енергоемність ВРП (кг у. п/грн) 5. Коефіцієнт питомої ваги сировинного екс- порту (%)	7. Коефіцієнт використан- ня відновлювального сировинного потенці- алу (%)	9. Заміщення первинної сировини вторинною (%)
	Забруднення від- ходами первинних ресурсів	6. Енергоемність системи поводження з вторре- сурсами (Мдж/т)	8. Коефіцієнт використан- ня відновлювального енергетичного потенці- алу (%)	10. Частка імпорту пали- ва (%)
	Екологічний ризик здоров'ю населення			
Сталий розвиток поселень	Погіршення стану до- вікля та якості життя населення	11. Екологічний ризик (%)	12. Необхідні витрати на лікування екологічно обу- мовлених хвороб (грн)	13. Задоволення на- селення у медичних по- слугах (%)

* складено автором.

ресурсів біомаси у Полтавській області досягає 1749,3 млн МВт на рік, що відповідає 1786,03 млн м³ біогазу, а його використання в біоенергетиці регіону дозволить замінити до 20 % традиційного палива та покращити екологічну ситуацію в регіоні, знизивши викиди CO₂ на 232 тис. т, а SO₂ – на 0,8 тис. т на рік [3].

Оцінка екологічного ризику населенню області [4] дозволила встановити, що у всіх районах спостерігається тенденція до його зростання, що обумовлено, перш за все, впливом місць видалення твердих відходів (ТВ), а також наявними локальними екологічними проблемами, невирішення яких призводить до зростання загроз РЕБ та погіршення якості життя населення, зокрема з економічно нераціональним поведінням з природно-сировинною базою та екологічними збитками минулих періодів, покриття яких на даний час потребують значних фінансових витрат (руйнування берегів р. Дніпро, радіаційні нафтошлямові амбари у Гадяцькому та Лохвицькому районах тощо). Практично у всіх адміністративних районах Полтавській області (крім м. Миргород, Шишацького та Котелевського районів) спостерігається регресивний розвиток таких показників, як ресурсозаміщення та ресурсовідновлення, економічний збиток за забруднення довкілля та його покриття природоохоронними заходами, що потребує формування ефективної інноваційної регіональної політики забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, яка включає систему заходів, розроблених на основі програмно-цільового підходу з урахуванням внутрішньорегіональної специфіки регіону (рис. 2).

Для розроблення конкретних рішень щодо забезпечення РЕБ на міжрегіональному та внутрішньорегіональ-

ному рівні доцільно використовувати оцінку ефективності даних рішень на основі комплексного підходу, при якому вибір оптимальної технологічної системи забезпечення РЕБ здійснюється, виходячи із наступних принципів: система повинна бути максимально економічно доцільною; система має здійснювати мінімальний шкідливий вплив на навколишнє середовище; система повинна мати високі технологічні показники та бути надійною. При цьому потрібно враховувати, що забезпечення РЕБ регіону не вирішується тільки вибором «правильної» технології або навіть комбінації технологій, оскільки окрім технологічних, дана сфера має економічні, соціальні, екологічні й організаційні аспекти. Ідея комплексного управління ресурсно-екологічною безпекою полягає в тому, що всі ці аспекти повинні розглядатися в комплексі. З урахуванням вищесказаного принципи, критерії і показники ефективності управління РЕБ повинні враховувати два аспекти питання, перший – це особливості безпосередньо самої організації забезпечення ресурсно-екологічної безпеки як процесу технологічного, а другий – це особливості системи управління РЕБ як алгоритму прийняття управлінських рішень.

На першому етапі прийняття рішень щодо забезпечення РЕБ у регіоні необхідно виділити часткові критерії, які характеризують загрози та ризики РЕБ для конкретного регіону. На прикладі Полтавської області можна представити наступний мінімальний комплексний набір критеріїв для оцінювання (рис. 3).

Технології і методи забезпечення РЕБ являють собою в сукупності різновид складних систем, кожна з яких має певну ефективність і характеризується відповідним рядом параметрів. Тому у даній роботі використано підхід, коли

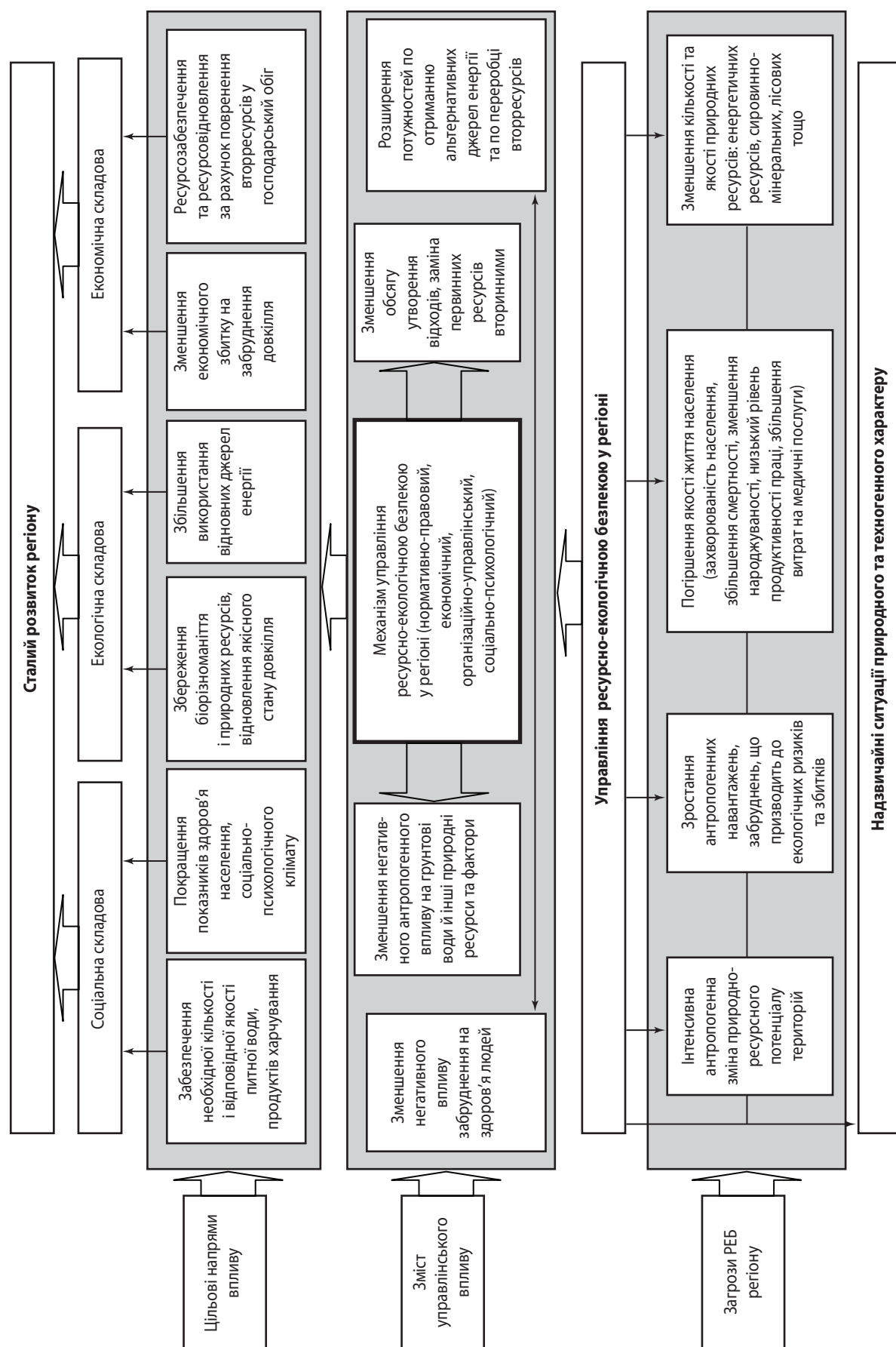

Рис. 1. Управління ресурсно-екологічною безпекою регіону у контексті сталого розвитку регіону (складено автором)

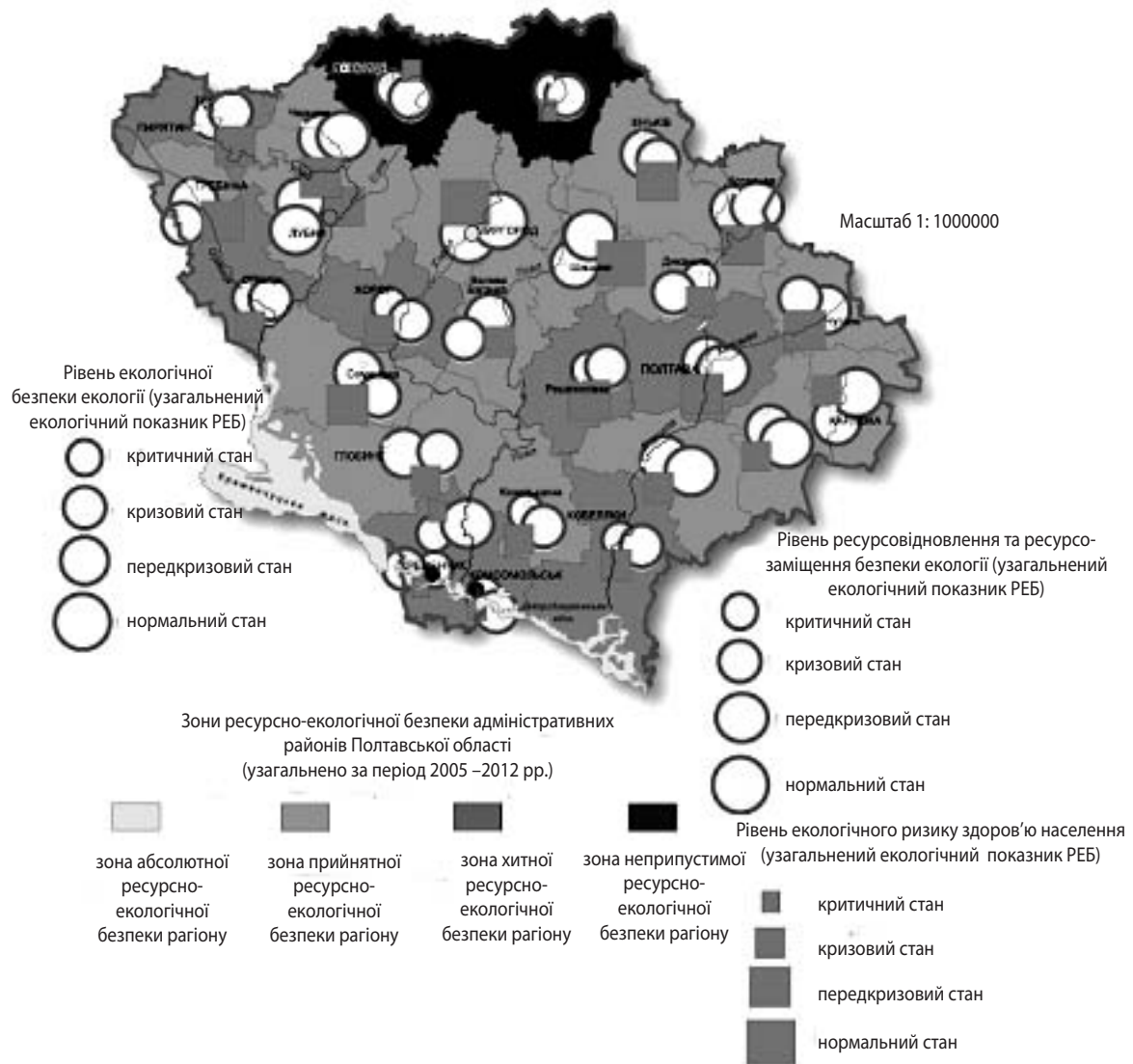

Рис. 2. Оцінка рівня ресурсно-екологічної безпеки за адміністративними районами Полтавської області, узагальнені дані за період 2005 – 2012 рр. (розраховано автором)

ефективність систем забезпечення РЕБ визначається як ефективність складної системи, яку можна визначити через міру її відповідності вибраній цілі та її критеріям. Чим ближче значення параметрів системи до потрібних, тим вона ефективніша. Надавши даній мірі кількісну визначеність, тобто виразивши за допомогою певної величини і вимірявши її, отримаємо показник, кількісно задовольняючий ступінь відповідності системи виконанню наміченої цілі. На відміну від одноцільових систем, міра відповідності складної мультифункціональної системи визначається не із порівняння різних значень одного і того ж критерію, а із порівняння різних критеріїв, які відносяться до різних цілей.

Таким чином, для прийняття рішень щодо забезпечення РЕБ у регіоні необхідно провести багатокритеріальний оптимізаційний аналіз варіантів даної складної системи. Існують різні методи оптимізації багатоцільових (мультифункціональних) завдань. До таких методів належить «метод основного критерію» [5], сутність якого по-

лягає в тому, що серед багатьох цілей виділяють одну головну мету Q і, відповідно, один головний критерій K , по відношенню до яких інші цілі $q_1, q_2, \dots, q_n$ і критерії $K_1, K_2, \dots, K_n$ є допоміжними. Останні вводяться у завдання як обмежувальні умови, так що прийнятність того або іншого рішення оцінюється за критерієм K , але з урахуванням додаткового впливу критеріїв $K_1, K_2, \dots, K_n$.

У складніших випадках, коли метод основного критерію з тих або інших причин непридатний, мультифункціональна оптимізація завдання може бути здійснена методом послідовних поступок [6]. У даному випадку всім критеріям, по яких повинна оцінюватися складна система, привласнюється важливість, після чого критерії розташовуються в порядку її зменшення. Виділивши основний критерій K , записують допоміжні критерії K_1, K_2, K_3 і так далі. Спочатку знаходиться рішення найкраще відносно показника K . Потім призначається «поступка» у цьому показнику ΔK , на яку ми згодні піти, щоб отримати рішення, найкраще відносно наступного критерію K_1 . На показник

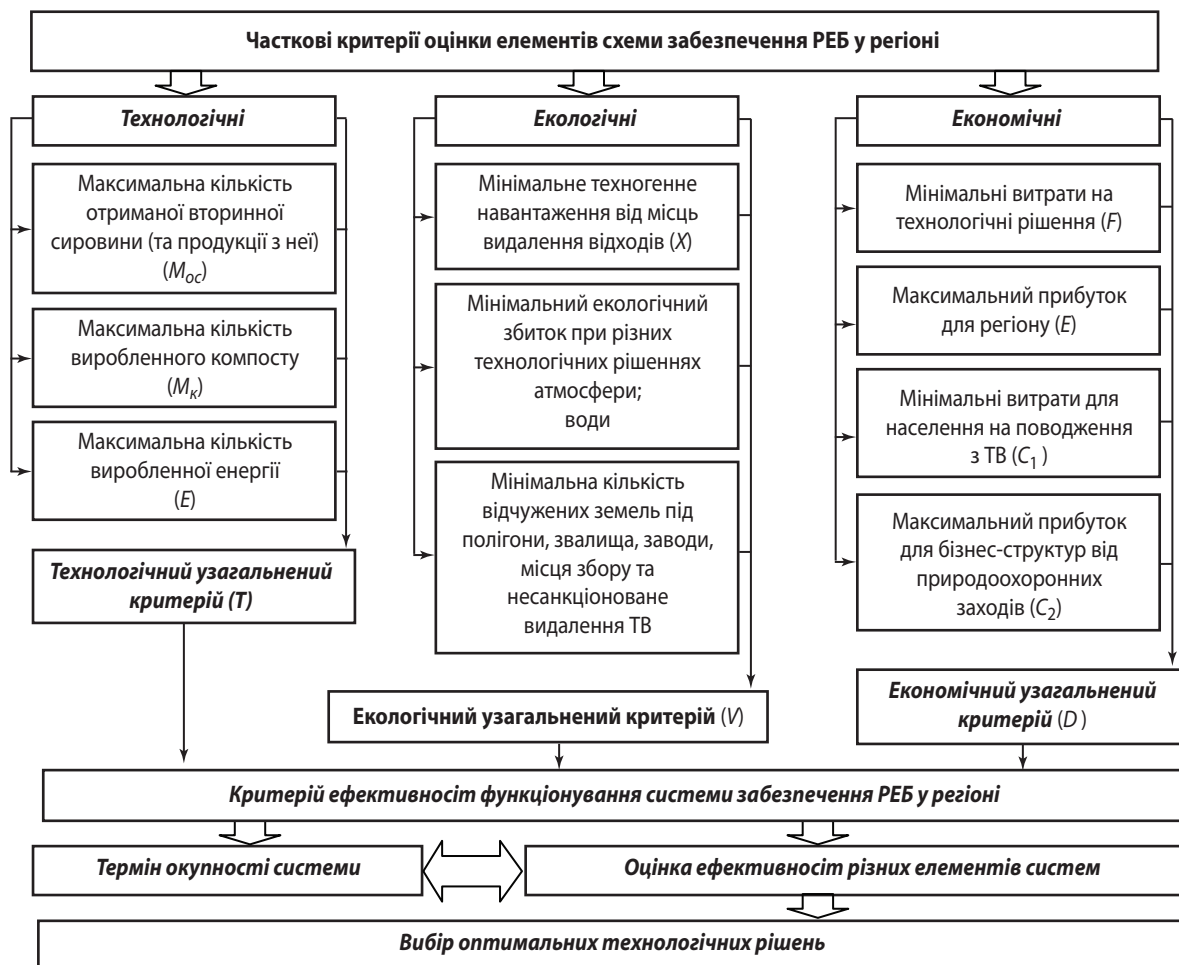

Рис. 3. Часткові критерії оцінки схеми забезпечення РЕБ регіону (складено автором)

K накладається обмеження, щоб він був не менше $K - \Delta K$, і за цієї обмежувальної умови знаходиться рішення найкраще відносно критерію K_j . Знову призначається «поступка» ΔK у показнику K , що дозволяє знайти найкраще рішення відносно критерію K_j . Потім на показник K_j накладається обмеження, щоб він був не менше $K_j - \Delta K_j$, і при цьому обмеженні знаходиться рішення, найкраще відносно критерію K_2 і так далі. Ці методи, незважаючи на логічність, мають велику невизначеність, що ускладнює формалізацію рішення.

Існує також метод проведення оптимізації по так званому «зваженому» критерію [7]:

$$K_0 = \sum_{i=1}^n C_i K_i, \quad (1)$$

де K_i – i -й критерій ($i = 1, 2, \dots, n$);

C_i – вага i -го критерію.

Використання даного узагальнюючого критерію ускладнюється проблемою визначення ваги часткових критеріїв. У зв'язку з цим, у роботі використано комплексний підхід щодо мультикритеріальної оптимізації, який ґрунтується на вищеприведених методиках з визначенням критерію ступеня виконання умов [8] для різних випадків взаємодії цільових функцій: при синергічному, різнонаправленому та комбінованому ефектах (рис. 4).

На другому етапі прийняття рішень щодо забезпечення РЕБ у регіоні (на прикладі Полтавської області) доцільно використати комбінований підхід оптимізації наступних критеріїв (рис. 3):

Взаємопротилежні критерії I групи (оптимізація екологічних та економічних інтересів): мінімальні витрати на технологічні рішення (а); мінімальний екологічний збиток від впровадження технологічних рішень (б); мінімальні витрати населення на поводження з ТВ (в); максимізація прибутку від впровадження природоохоронних заходів (г).

Взаємопротилежні критерії II групи (характеризують напрям використання вторсировини), зокрема: максимальна кількість виробленого компосту з органічних відходів (а); максимальна кількість енергії з органічних відходів (б).

Взаємопротилежні критерії III групи (характеризують напрям використання вторсировини), зокрема: максимальна кількість виробленого компосту з органічних відходів (а); максимальна кількість енергії з органічних відходів (б).

Тоді узагальнений критерій, який характеризує ефективність рішень щодо забезпечення РЕБ у регіоні, можна представити:

$$S(T) = \max \left(\frac{K_{1a}}{K_{1a}^{вим}}, \frac{K_{1b}}{K_{1b}^{вим}}, \frac{K_{1c}}{K_{1c}^{вим}}, \frac{K_{1d}}{K_{1d}^{вим}}, \frac{K_1}{K_{1d}^{вим}} \right).$$

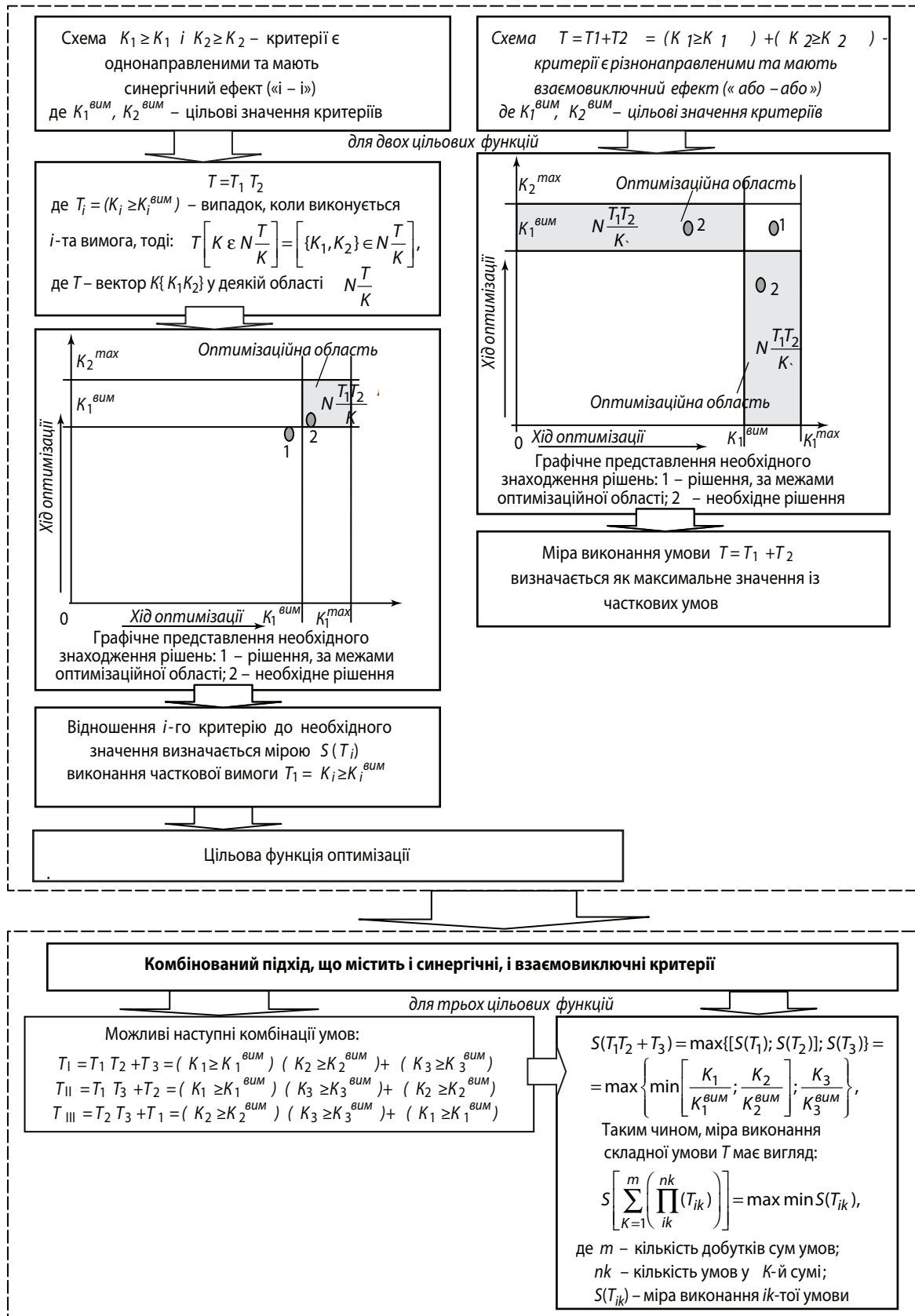

Рис. 4. Мультифакторна оптимізація рішень забезпечення РЕБ у регіоні на основі комплексного підходу
(складено автором з використанням [8; 9])

$$\cdot \min \left(\frac{K_{2a}}{K_{2a}^{вим}} + \frac{K_{2b}}{K_{2b}^{вим}} + \frac{K_{2c}}{K_{2c}^{вим}} + \frac{K_2}{K_{2c}^{вим}} \right) \cdot \min \left(\frac{K_{3a}}{K_{3a}^{вим}} + \frac{K_3}{K_{3b}^{вим}} \right). \quad (2)$$

У кінцевому випадку:

$$S(T) = \min_k \max_i (ST_{ik}). \quad (3)$$

Після підставлення вихідних даних у дане рівняння для різних сценаріїв забезпечення РЕБ у регіоні визначається краще (максимальне) значення міри виконання часткової умови $S(T)$. При цьому, кожен із часткових критеріїв, що характеризують ефективність прийнятих рішень забезпечення РЕБ з урахуванням регіональної специфіки, при необхідності може бути деталізований з відповідною оптимізацією його складових.

Виходячи з вищеприведеного, метод комплексного вибору ефективних рішень щодо забезпечення РЕБ регіону може включати сукупність наступних підходів:

- розробка можливих схем забезпечення РЕБ для виділеної території (селищної або міської ради, адміністративного району, області);
- розрахунок матеріального балансу кількості та руху первинних і вторинних матеріальних й енергетичних ресурсів для кожної схеми;
- визначення необхідних виробничих потужностей для можливих схем забезпечення РЕБ;
- визначення технологічних (кількість виділеної вторинної сировини, виробленого компосту, виробленої енергії, енергоємність) та екологічних критеріїв;
- оцінка економічних критеріїв схем забезпечення РЕБ, що пропонуються, для виділеної території;
- вибір оптимального варіанту схеми для виділеної території.

Разом із тим, точність вищенаведеної оцінки ефективності рішень залежить від вибору критеріїв та від достовірності їх визначення. Але, як уже зазначалося, ефективність управління ресурсно-екологічною безпекою у регіоні – категорія комплексна, яка включає до себе не тільки критерії ефективності функціонування самої системи, але і принципи ефективності прийняття управлінських рішень у даній сфері. До основних принципів, якими слід керуватися при виборі ефективних управлінських рішень системи забезпечення РЕБ, можна віднести: розмежування функцій між державними, регіональними та місцевими рівнями управління РЕБ з урахуванням процесів демонополізації і багатства форм власності, а також регіональних особливостей у даній сфері; прийняття управлінських рішень повинно здійснюватися при активній участі як влади, так і місцевого населення; управління потоками первинних та вторинних матеріальних та енергетичних ресурсів на різних рівнях повинно стати частиною стратегічного, тактичного і оперативного управління; прийняття управлінських рішень на підприємствах, як державних, так і приватних, повинно базуватися на інноваційних екологоорієнтованих процесах, та підтримуватися як з боку влади і населення, так і приватних структур, що потребує формування відпо-

відного організаційно-економічного механізму забезпечення РЕБ з урахуванням регіональних особливостей; система управління РЕБ має бути комплексною і реалізовуватися у відповідності зі спеціально розробленою для цього регіональною політикою.

Проблеми щодо забезпечення РЕБ можуть бути ефективно вирішені тільки при активній участі влади, місцевого населення та приватних структур. Оскільки вибір рішення не зводиться тільки до вибору і придбання «адекватної» технології, а потребує комплексного втручання у всі соціальні, екологічні та економічні аспекти проблеми, то участь влади при прийнятті керівних рішень у даній сфері має бути всесторонньою (рис. 5).

Особливість алгоритму забезпечення РЕБ у регіоні (рис. 5) полягає у тому, що всі етапи повинні проходити не одноразово, а безперервно. Доцільно залучити до вирішення проблем РЕБ виконавчу владу, населення та громадські організації, служби державного контролю (Департамент з питань нафтогазового комплексу, промисловості, екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації, санітарно-епідеміологічні служби), керівників крупних підприємств – утворювачів відходів, керівників підприємств по утилізації ТВ, у тому числі полігонів ТВ, а також транспортних підприємств, підприємств по переробці вторсировини та представників ЗМІ тощо. Тобто головною умовою ефективності системи забезпечення РЕБ є максимальне залучення всіх доступних ресурсів: людських, організаційних, економічних, технічних тощо.

Висновок. Отже, комплексна оцінка оптимізаційних рішень забезпечення РЕБ регіону, яка базується на оцінці технологічних, економічних та екологічних показників для різних територій, показала свою нерозривність із регіональною системою, яка має формувати основне технологічне, економічне, організаційне, соціальне, нормативне забезпечення даної сфери у регіоні. З позиції виробничо-логістичного підходу, оптимальним є перехід від децентралізованої (на рівні місцевих рад) до централізованої (регіональної) системи управління РЕБ, із формуванням міжрайонної інфраструктури її забезпечення, який відповідає сучасним нормативним вимогам. Даний аспект дозволить вирішити декілька завдань: скоротити капітальні витрати на створення об'єктів поводження з ТВ за рахунок зменшення їх кількості, укрупнення об'єктів і зниження питомих капітальних витрат на одиниць ТВ; зменшення площі територій, які зайняті або відведені під об'єкти видалення ТВ; збільшити питомих навантажень полігону, що приведе до зростання його потужності і зкомпенсує збільшення капітальних витрат і відповідне зростання транспортних витрат; знизити антропогенне навантаження (виключення появи несанкціонованих звалищ) та створення безпечних об'єктів утилізації ТВ; збільшення доходів від вторинних енергетичних та матеріальних ресурсів, компосту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Самойлік М. С. Еколого-економічна оцінка забруднення навколишнього середовища в системі екологічно безпечного розвитку регіонів України: [монографія] / М. С. Самойлік, С. В. Онищенко. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – 269 с.

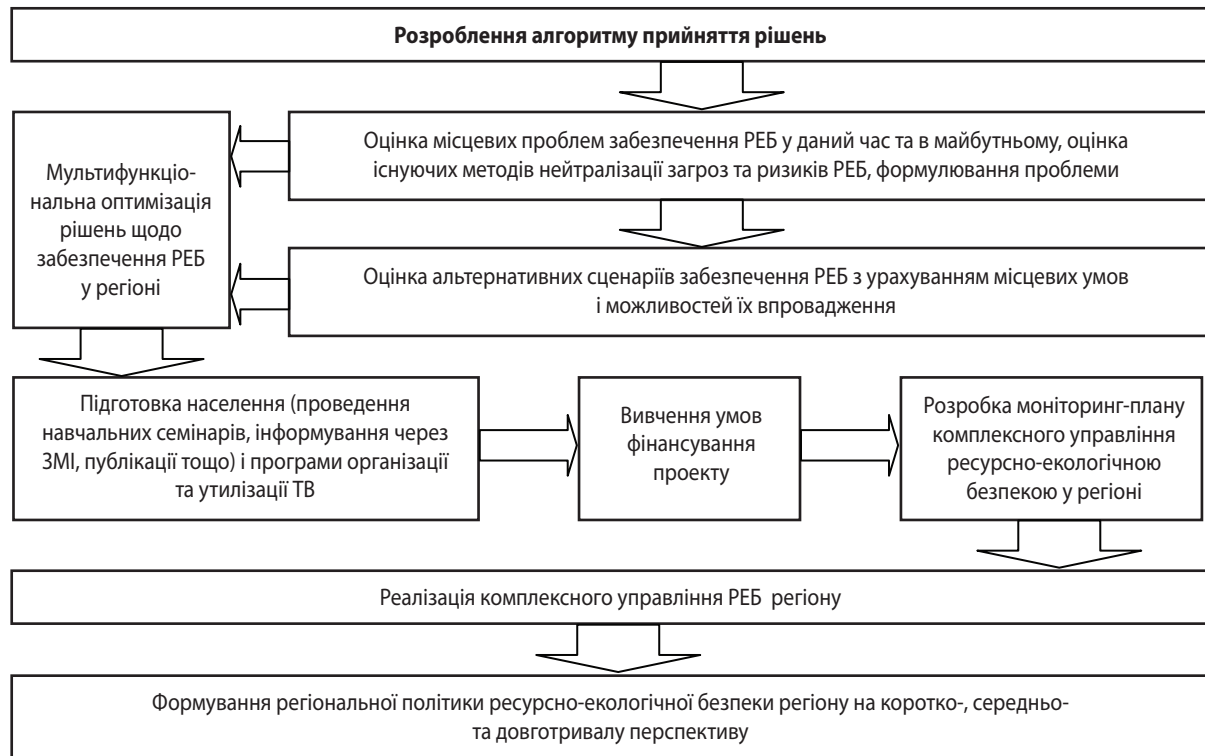

Рис. 5. Алгоритм прийняття рішень щодо забезпечення РЕБ у регіоні (складено автором)

2. Онищенко В. О. Теоретико-методологічні засади управління сферою поводження з твердими відходами на регіональному рівні: [монографія] / В. О. Онищенко, М. С. Самойлік. – Полтава: Сімон, 2013. – 524 с.

3. Самойлік М. С. Оцінка біоенергетичного потенціалу Полтавської області / М. С. Самойлік, К. А. Чудан, А. О. Шуліка // Вісник ПДАА. – Полтава. – 2011. – № 1. – С. 36 – 42.

4. Самойлік М. С. Екологічне обґрунтування соціально-економічного розвитку сільських територій за рахунок утворення екопоселень / М. С. Самойлік // Вісник ПДАА. – Полтава. – 2013. – № 4. – С. 10 – 16.

5. Мирний А. Н. Критерии выбора технологии обезвреживания и переработки твердых бытовых отходов / А. Н. Мирний. – Чистый город. – 1998. – № 1. – С. 5 – 9.

6. Парсаданов Г. А. Прогнозирование и планирование социально-экономической системы страны / Г. А. Парсаданов. – М., 2001. – 116 с.

7. Тараканов В. А. Методологические основы создания и развития рынка вторичного сырья: [монография] / В. А. Тараканов. – М.: ИГА, 2005. – 342 с.

8. Yost H. A methodology for quantifying the volumes of construction waste / H. Yost // Waste Management and Research. – 2000. – № 14. – P. 453 – 461.

9. Onyschenko V. O. Strategic management directions of solid domestic waste sphere in the Poltava region / V. O. Onyschenko, M. S. Samoilik // Економіка і регіон. – 2013. – № 3. – С. 3 – 8.

REFERENCES

Mirnyy, A. N. "Kriterii vybora tekhnologii obezvrezhivaniia i pererabotki tverdykh bytovykh otkhodov" [Criteria for selection of technology disposal and recycling of solid waste]. Chisty gorod, no. 1 (1998): 5-9.

Onyschenko, V. O., and Samoilik, M. S. Teoretyko-metodolohichni zasady upravlinnia sferoiu povodzhennia z tverdymy vidkhodamy na rehionalnomu rivni [Theoretical and methodological basis of the scope of management of solid waste at the regional level]. Poltava: Simon, 2013.

Onyschenko, V. O., and Samoilik, M. S. "Strategic management directions of solid domestic waste sphere in the Poltava region". Ekonomika i rehion, no. 3 (2013): 3-8.

Parsadanov, G. A. Prognozirovaniie i planirovaniie sotsialno-ekonomicheskoy sistemy strany [Forecasting and planning of socio-economic system of the country]. Moscow, 2001.

Samoilik, M. S., and Onyschenko, V. O. Ekolooho-ekonomichna otsinka zabrudnennia navkolyshnyoho seredovyscha v systemi ekolohichno bezpechnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Ecological and economic evaluation of pollution in the system environmentally sound development of the regions of Ukraine]. Poltava: PolNTU, 2012.

Samoilik, M. S. "Ekolohichne obgruntuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii za rakhunok utvorennia ekoposelen" [Ecological study of socio-economic development of rural areas through the formation ecovillage]. Visnyk PDAA, no. 4 (2013): 10-16.

Samoilik, M. S., Chudan, K. A., and Shulika, A. O. "Otsinka bioenerhetychnoho potentsialu Poltavskoi oblasti" [Evaluation of bioenergy potential Poltava region]. Visnyk PDAA, no. 1 (2011): 36-42.

Tarakanov, V. A. Metodologicheskie osnovy sozdaniia i razvitiia rynku vtorychnogo syria [Methodological basis for the creation and development of markets for recycled materials]. Moscow: IGA, 2005.

Yost, H. "A methodology for quantifying the volumes of construction waste" Waste Management and Research, no. 14 (2000): 453-461.

МОДЕЛЮВАННЯ В ОЦІНЮВАННІ РІВНЯ ЛОГІСТИЧНОГО СЕРВІСУ

© 2014 СКИЦЬКО В. І.

УДК 519.8: 658.6

Скицько В. І.

Моделирование в оценивании уровня логистического сервиса

У статті розглянуто актуальну проблему оцінювання рівня логістичного сервісу підприємств. Показано, що незважаючи на досить велику кількість наукової та практичної літератури з цього питання, існує низка моментів, які потребують подальших досліджень та уточнень. Логістичний сервіс являє собою комплекс послуг, які надаються у процесі замовлення, покупки, поставки та сервісного обслуговування продукції підприємства. Існують різні методи оцінювання рівня логістичного сервісу за допомогою низки економіко-математичних методів і моделей, але мінливі умови ведення бізнесу вимагають їхнього вдосконалення або розробки нових. У роботі запропоновано комплексний показник оцінювання логістичного сервісу, що об'єднує його (логістичного сервісу) часткові показники та розраховується як згортка за сумарною ефективністю з лінійним пріоритетом цих показників. Розрахунок комплексного показника складається з таких кроків: визначення часткових показників і побудова ієрархічної структури комплексного показника; отримання даних за певний період для досліджуваної групи споживачів; нормалізація показників; побудова векторів вагових коефіцієнтів і розрахунок показників вищого рівня, в тому числі й комплексного. Показано, яким чином можна розрахувати вектор вагових коефіцієнтів у випадках, коли враховується думка тільки одного експерта та групи споживачів (чи експертів). Складність і тривалість розрахунків комплексного показника залежать від множини часткових показників, яка може формуватися підприємством. Запропонований комплексний показник дозволяє менеджменту підприємства отримати єдине число, яке відображає рівень логістичного сервісу та враховує низку його аспектів.

Ключові слова: логістичний сервіс, логістична послуга, управління, моделювання

Рис.: 1. Табл.: 1. Формул: 5. Бібл.: 15.

Скицько Володимир Іванович – кандидат економічних наук, докторант, кафедра економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: skitsko.kneu@gmail.com

УДК 519.8: 658.6

UDC 519.8: 658.6

Скицко В. И. Моделирование в оценивании уровня логистического сервиса

В статье рассматривается актуальная проблема оценивания уровня логистического сервиса предприятий. Показано, что, несмотря на достаточно большое количество научной и практической литературы по этому вопросу, существует ряд моментов, которые требуют дальнейших исследований и уточнений. Логистический сервис представляет собой комплекс услуг, которые предоставляются в процессе заказа, покупки, поставки и сервисного обслуживания продукции предприятия. Существуют различные способы оценивания уровня логистического сервиса с помощью ряда экономико-математических методов и моделей, но постоянно меняющиеся условия ведения бизнеса требуют их усовершенствования или разработки новых. В работе предложен комплексный показатель оценивания логистического сервиса, который объединяет его (логистического сервиса) частные показатели и рассчитывается как свертка по суммарной эффективности с линейным приоритетом этих показателей. Расчет комплексного показателя состоит из следующих шагов: определение частных показателей и построение иерархической структуры комплексного показателя; получение данных за определенный период для исследуемой группы потребителей; нормализация показателей; построение векторов весовых коэффициентов и расчет показателей высшего уровня, в том числе и комплексного. Показано, каким образом можно рассчитать вектор весовых коэффициентов в случаях, когда учитывается мнение только одного эксперта и группы потребителей (или экспертов). Сложность и длительность расчетов комплексного показателя зависит от множества частных показателей, которое может формироваться предприятием. Предложенный комплексный показатель позволяет менеджменту предприятия получить единственное число, которое отражает уровень логистического сервиса и учитывает ряд его аспектов.

Ключевые слова: логистический сервис, логистическая услуга, управление, моделирование

Рис.: 1. Табл.: 1. Формул: 5. Библ.: 15.

Skitsko V. I. Modeling in Assessing the Level of Logistics Service

The article deals with the problem of estimating the actual level of logistics service of companies. It is shown that, despite the rather large number of scientific and practical literature on the subject, there are a number of issues that require further investigation and clarification. Logistic Services is a set of services that are provided in the order, purchase, delivery and maintenance of enterprise. There are various ways of estimating the level of logistics services through a range of economic-mathematical methods and models, but the ever-changing business conditions require them to improve or develop new ones. This paper presents a comprehensive evaluation index of logistics service, which integrates its (logistics services) private performance and is calculated as a convolution on the total efficiency of the linear priority of these indicators. Calculation of the complex index consists of the following steps: identification of particular indicators and the construction of the hierarchical structure of the complex index; receive data for a certain period for the study group of consumers; normalization of indicators; the construction of the weight vectors and calculation of the highest level, including the complex. It is shown how to calculate the weight vector in cases where, the opinion of only one expert and consumer groups (or experts) is taken into account. The complexity and duration of the calculations of the complex index depends on a number of particular indicators, which can be configured now. Proposed comprehensive indicator allows the management of the enterprise to obtain a single number that reflects the level of logistics services and takes into account a number of aspects.

Keywords: logistics services, logistics services, management, modeling

Pic.: 1. Tabl.: 1. Formulae: 5. Bibl.: 15.

Skitsko Volodymyr I. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Department of Economic and Mathematical Modeling, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Email: skitsko.kneu@gmail.com

Скицко Владимир Иванович – кандидат экономических наук, докторант, кафедра економіко-математического моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: skitsko.kneu@gmail.com

Постановка проблеми. За сучасних умов економіки для досягнення успіху будь-яке підприємство повинно орієнтуватися на задоволення потреб кінцевих споживачів. Одним із критеріїв у виборі товару чи послуги для споживачів є ціна, і чим вона є меншою, тим привабливішим має бути для споживача цей товар чи послуга. Але це не завжди так. Низька ціна, на думку низки споживачів, може свідчити про наявність певних вад товару, його сумнівну якість. Наприклад, для харчових продуктів низька ціна, на думку окремих споживачів, може відображати факт заміни натуральних інгредієнтів на штучні, а тому вони таку продукцію не будуть обирати під час покупок. Проте, висока ціна робить продукцію вже недоступною для низки споживачів, що зумовлює зменшення обсягів продажів і відповідного прибутку підприємства. Одним із виходів з цієї проблеми може стати використання у ціноутворенні концепції психологічно комфортної ціни для споживача, яка асоціюється у нього із забезпеченням належної якості продукції за заданого набору якісних характеристик [1, 2].

За однакової психологічно комфортної ціни на аналогічну продукцію різних виробників споживач керується іншими критеріями вибору, до яких можна віднести, зокрема, його особисте ставлення до товару, виробника та місця, де він здійснює покупку (супермаркет, інтернет-магазин, ринок тощо). Лояльність постійних споживачів дозволяє певною мірою прогнозувати та збільшувати обсяг продажів. Можна стверджувати, що на сьогодні лояльний споживач – це запорука успіху ведення бізнесу. З метою підвищення лояльності виробники та мережі магазинів розробляють різні програми щодо забезпечення необхідного рівня лояльності, при створенні яких необхідно дотримуватися «12 складових клієнтської лояльності» [3], серед яких головне місце посідає якість обслуговування споживачів під час здійснення ними покупок, яка у свою чергу є також складовою частиною логістичного сервісу.

Логістичний сервіс являє собою комплекс послуг, які надаються у процесі замовлення, покупки, поставки та сервісного обслуговування продукції [4]. Існують різні методи оцінювання рівня логістичного сервісу за допомогою низки економіко-математичних методів і моделей. Однак мінливі умови ведення бізнесу вимагають їхнього вдосконалення або розробки нових. Крім того, все частіше та ширше підприємства у своїй роботі використовують для обміну інформацією Інтернет, що зумовлює зміну традиційних логістичних операцій підприємства та появу нових. Це також необхідно враховувати в оцінюванні рівня логістичного сервісу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні проблеми, які виникають в оцінюванні логістичного сервісу, досліджують такі науковці та практики, як Алесінська Т. В., Балабан П. Ю., Гаджинський А. М., Місюкевич В. І., Михайлюкова Н. І., Морозов О. Б., Окландер М. А., Тягунова Н. М.

та інші [4 – 8], ознайомлення з працями яких дозволяє стверджувати про актуальність розглядуваної проблеми та низку моментів, які потребують подальших досліджень. Зокрема, існує потреба у розробці нових та удосконаленні існуючих математичних методів і моделей для оцінювання різних аспектів логістичного сервісу та його впливу на ключові показники діяльності підприємств.

Мета дослідження полягає в аналізі та уточненні існуючого інструментарію оцінювання логістичного сервісу підприємств і розробці нового.

Основні результати дослідження. Логістичний сервіс є невід'ємною складовою діяльності підприємства, за допомогою якого здійснюється задоволення потреб споживачів із метою вибору продукції даного підприємства в майбутньому. Очевидно, що зі збільшенням рівня логістичного сервісу буде зростати й рівень задоволення споживачів. Разом із тим будуть зростати й витрати на такий сервіс. А тому однією із задач менеджменту підприємства є вміння знаходити компроміс між якістю, кількістю, складом, вартістю логістичних послуг і рівнем задоволення потреб споживачів. Вирішити цю задачу можна, зокрема, за допомогою ефективної системи логістичного сервісу, побудова якої складається з наступних кроків [6]: 1) поділ споживачів на деякі групи за певними ознаками (географічне розташування, вік тощо); 2) визначення для кожної з груп множини найбільш затребуваних логістичних послуг та їхнього ранжирування; 3) формування стандартів логістичних послуг; 4) оцінювання наданих логістичних послуг; 5) корегування логістичних послуг з метою їх більшої відповідності потребам споживачів.

Показники, які використовуються для оцінювання логістичних послуг, можна умовно поділити на три групи [5; 9]: «корисність», «оперативність», «якість».

Один із показників «корисності» визначає рівень задоволення потреб споживачів тільки за наявної продукції (її запасу) у підприємства. В літературі, зокрема в [6], цей показник називають також рівнем логістичного сервісу і розраховують наступним чином:

$$s = \frac{l}{L} \cdot 100\%, \quad (1)$$

де s – рівень логістичного сервісу;

l – кількісна оцінка теоретично можливого обсягу логістичного сервісу;

L – кількісна оцінка фактично здійсненого обсягу логістичного сервісу.

Якщо за обсяг логістичного сервісу взяти асортимент продукції підприємства (кількість видів товару), то цей показник буде показувати частину загального асортименту (у процентах), що постійно наявна на складах підприємства для задоволення потреб споживачів.

До групи «корисність» належать наступні показники [5; 7]: коефіцієнт обіговості запасів (відношення обсягу продажів до середньої величини запасів продукції за досліджуваний період у грошовому вираженні); ймовірність виникнення та обсяг дефіциту продукції; частота відмов споживачам у поставці продукції; частота повернень відвантаженої продукції та її вартість; відношення кількості повернень до кількості замовлень; рівень браку продукції; рівень недопоставок тощо.

«Оперативність» оцінюється за наступними напрямками [5]: здатність підприємства коригувати у часі надання логістичних послуг до часових вимог споживача; здатність підприємства адаптуватися до специфічних вимог споживача щодо доставки йому продукції та сервісного обслуговування; здатність підприємства швидко усувати помилки та неточності у процесі надання логістичних послуг.

«Оперативність» можна вимірювати як середньостатистичні відхилення фактичного часу, який витрачено на виконання замовлення, від нормативного часу, який відведено на виконання подібного замовлення [5].

У [6] із посиланням на [10] запропоновано рівень логістичного сервісу кількісно оцінювати також за такою формулою:

$$\eta = \frac{\sum_{i=1}^n t_i}{\sum_{i=1}^m t_i} \cdot 100\%, \quad (2)$$

де t_i – час, необхідний для виконання i -ої послуги;
 n – кількість фактично наданих логістичних послуг;
 m – загальна кількість логістичних послуг підприємства, які можуть бути надані споживачеві;

$\sum_{i=1}^n t_i$ – загальний час, який було витрачено для надання фактичних логістичних послуг;

$\sum_{i=1}^m t_i$ – загальний нормативний (теоретичний) час,

за який можуть бути надані всі можливі логістичні послуги.

За формулою (2) виходить, що нормативний час і фактичний час, необхідний для виконання деякої логістичної послуги, є однаковими, але це не завжди так. Тому, на наш погляд, варто зробити інші позначення:

$$\eta = \frac{\sum_{j=1}^n t_j}{\sum_{i=1}^m T_i} \cdot 100\%, \quad (3)$$

де t_j – фактичний час, який витрачено для виконання j -ої послуги;

T_i – нормативний (теоретичний) час виконання i -ої послуги;

n – кількість фактично наданих логістичних послуг;

m – кількість логістичних послуг підприємства, які можуть бути надані споживачеві;

$\sum_{j=1}^n t_j$ – загальний час, який було витрачено для надання фактичних логістичних послуг;

данія фактичних логістичних послуг;

$\sum_{i=1}^m T_i$ – загальний нормативний (теоретичний) час,

за який можуть бути надані усі можливі логістичні послуги підприємства.

Наведений вище показник та інші, зокрема, час реакції на претензії споживачів, час задоволення претензій споживачів тощо [7], на нашу думку, можна віднести до групи «оперативність».

За допомогою групи показників «якість» оцінюється здатність підприємства задовольняти потреби споживачів до (коли споживач потребує вичерпної інформації для прийняття рішення щодо вибору товару, способу доставки тощо) та після (гарантійне обслуговування, ремонт, технічне консультування тощо) здійснення покупки [5].

До групи «якість» можна віднести наступні показники [5; 7]: частка замовлень, які виконано з певними зауваженнями (несвоєчасна доставка, пошкоджено продукцію, неповна комплектація і т. п.); кількість претензій від споживачів; здатність інформування споживача про наявність продукції, способи її пакування та доставки тощо.

Логістичний сервіс можна, зокрема, класифікувати за часом здійснення (передпродажний, у процесі продажу, післяпродажний), за змістом робіт (жорсткий, м'який), відносно до споживача (прямий, непрямий) [5, 6]. За видом обслуговування можна виокремити логістичний сервіс задоволення споживчого попиту, виробничий сервіс (для виробничих підприємств), післяпродажний сервіс, сервіс інформаційного обслуговування, фінансово-кредитний сервіс [11].

У кожному з виокремлених видів класифікації використовуються різні показники, за якими можна оцінити логістичний сервіс. Значна кількість цих показників з одного боку призначена здійснити всебічний аналіз логістичного сервісу, з іншого – вона ж його і утруднює. Окремо розраховувати кожен із показників є недоцільним, а також за окремими показниками важко зробити узагальнюючий висновок щодо логістичного сервісу. Тому необхідно використовувати деякий узагальнюючий показник, за яким можна було б оцінити рівень логістичного сервісу підприємства.

Оцінювати логістичний сервіс кількісно за одним чи кількома показниками є досить складно через низку причин, зокрема [12]: споживач бере участь у творенні послуги; послуга не є товаром, який можна виробити про запас; отримуючи послугу, споживач не стає її власником тощо. З боку споживача оцінювання логістичного сервісу відбувається як відхилення фактичного (реального) результату отриманої логістичної послуги від очікуваного результату. Якщо такі відхилення є позитивними для споживача, а негативні є припустимими для нього, то він вважає, що логістичні послуги надані на певному задовільному для нього рівні. Оцінки різних споживачів можуть відрізнятися, зокрема, враховуючи їхнє ставлення до важливості параметрів, за якими можна оцінити логістичний сервіс. Що є важливим для одного споживача, може бути неважливим

для іншого. В результаті, на підприємстві виникає конфліктна ситуація – думка яких споживачів є важливішою, і яким чином необхідно її враховувати у побудові системи логістичного сервісу для успішної роботи підприємства. Крім того, виникає проблема порівняння показників різної розмірності (наприклад, наявність продукції на складі та тривалість її підбору на складі для виконання замовлення споживача).

Нижче наведемо спробу об'єднати ключові показники оцінювання логістичного сервісу у комплексний показник.

До комплексного показника будуть входити різні показники, які набувають значень за різними абсолютними шкалами виміру. Щоб їх можна було порівняти між собою та включити до комплексного показника, нам необхідно перейти до порівняльних шкал. Кажуть, що деякий економічний показник має позитивний інгредієнт, якщо у прийнятті рішень кращим вважається його якомога більше значення, і навпаки, якщо кращим вважається якомога менше значення показника, то він має негативний інгредієнт [13].

Для показників з позитивним інгредієнтом доцільно використовувати природну нормалізацію за формулою [14]:

$$f_j^i = \frac{f_j - \min\{f_j\}}{\max\{f_j\} - \min\{f_j\}}, \quad (4)$$

де f_j – значення показника логістичного сервісу для різних споживачів;

$j = \overline{1, N}$ – споживач;

N – кількість споживачів, обслуговування яких ураховується в оцінці логістичного сервісу. Крім того, в якості j може бути номер часового періоду (наприклад, день), тоді f_j – середнє значення показника логістичного сервісу за певний період;

N – кількість періодів (днів), за які проводиться оцінювання логістичного сервісу.

Для показників з негативним інгредієнтом можна використати нормалізацію за Севіджом, що має такий вигляд [14]:

$$f_j^i = \frac{\max\{f_j\} - f_j}{\max\{f_j\} - \min\{f_j\}}, \quad (5)$$

де f_j – значення показника логістичного сервісу для різних споживачів;

$j = \overline{1, N}$ – споживач;

N – кількість споживачів, обслуговування яких ураховується в оцінці логістичного сервісу.

Комплексний показник будемо розраховувати як згортку за сумарною ефективністю з лінійним пріоритетом часткових показників. Пріоритет відображає силу впливу часткового показника на комплексний показник. Якщо в якості характеристики пріоритету обрано вектор вагових коефіцієнтів, то зі збільшенням сили впливу часткового показника буде зростати й значення відповідного йому вагового коефіцієнта. Один із можливих способів розрахунку цього вектора ґрунтується на парних порівняннях показників. Для кожної пари показників здійснюється оці-

нювання переваги одного над іншим стосовно його важливості, а результати записуються у вигляді матриці [15]. Якщо комплексний показник складається з шести часткових показників, то матриця матиме наступний вигляд:

$$A = \begin{matrix} & \begin{matrix} P_1 & P_2 & P_3 & P_4 & P_5 & P_6 \end{matrix} \\ \begin{matrix} P_1 \\ P_2 \\ P_3 \\ P_4 \\ P_5 \\ P_6 \end{matrix} & \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} & a_{15} & a_{16} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} & a_{25} & a_{26} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} & a_{35} & a_{36} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} & a_{45} & a_{46} \\ a_{51} & a_{52} & a_{53} & a_{54} & a_{55} & a_{56} \\ a_{61} & a_{62} & a_{63} & a_{64} & a_{65} & a_{66} \end{bmatrix} \end{matrix},$$

де a_{ij} – рівень переваги показника P_i над P_j ($i, j = \overline{1, 6}$), який обчислюють за дев'ятибальною шкалою Томаса Сааті: 1 – якщо перевага P_i над P_j відсутня; 3 – якщо перевага P_i над P_j слабка; 5 – якщо перевага P_i над P_j істотна; 7 – якщо перевага P_i над P_j явна; 9 – якщо перевага P_i над P_j абсолютна; 2, 4, 6, 8 – проміжні оцінки порівняння P_i і P_j ; 2 – майже слабка перевага, 4 – майже істотна перевага, 6 – майже явна перевага, 8 – майже абсолютна перевага.

Матриця парних порівнянь A діагональна ($a_{ij} = 1$, $i, j = \overline{1, 6}$) і обернено симетрична ($a_{ij} = 1/a_{ji}$, $i, j = \overline{1, 6}$).

Вектор вагових коефіцієнтів відповідає власному вектору $V = (v_1, v_2, v_3, v_4, v_5, v_6)^T$ матриці парних порівнянь A , який знаходиться з системи рівнянь:

$$\begin{cases} AV = \lambda_{\max} V, \\ v_1 + v_2 + v_3 + v_4 + v_5 + v_6 = 1, \end{cases}$$

де $\lambda_{\max}$ – максимальне власне значення матриці A .

Сума всіх складових вектору вагових коефіцієнтів дорівнює 1. Аналогічно розраховуються й часткові показники, які можуть також складатися, у свою чергу, із деяких інших показників.

Вважатимемо, що чим більшим є значення комплексного показника, тим кращим є логістичний сервіс. Мінімальне значення такого комплексного нормалізованого показника дорівнює нулю, а максимальне – одиниці.

Припустимо, що комплексний показник оцінювання логістичного сервісу підприємства (P) складається з наступних часткових показників [5]: наявність товару (P_1); тривалість замовлення (P_2); гнучкість системи розподілу (P_3); здатність усувати помилки виконання замовлення (P_4); інформаційне забезпечення (P_5); підтримка функціонування продукції (P_6). Кожен із цих показників у свою чергу може характеризуватися низкою інших показників (див. рис. 1). Наприклад, наявність товару може характеризуватися такими показниками, як коефіцієнт обіговості запасів (P_{11}) та частка загального асортименту продукції, що постійно наявна на складах підприємства для задоволення потреб споживачів (P_{12}). Тривалість замовлення складається з тривалості прийому замовлення (P_{21}), тривалості оформлення документів замовлення (P_{22}), тривалості підбору продукції на складі, підтвердження та відвантаження (P_{23}), тривалості транспортування (P_{24}). Припустимо, що гнучкість системи розподілу складається з показників, які

відображають здатність вносити корективи підприємства на усіх етапах проходження замовлення в логістичній системі: гнучкість відвантаження (Π_{31}), гнучкість транспортування (Π_{32}), гнучкість повернення (Π_{33}), гнучкість заміни (Π_{34}). Здатність усувати помилки виконання замовлення також може бути поділена на показники залежно від місця виникнення цих помилок [5]: адміністративні помилки (Π_{41}), помилки підбору продукції (Π_{42}), помилки відвантаження (Π_{43}), втрати при зберіганні (Π_{44}), брак (Π_{45}), втрати при транспортуванні (Π_{46}). Показник інформаційного забезпечення споживача може складатися, зокрема, з таких

показників: доступність інформації про залишки продукції (Π_{51}), інформація про способи оплати (Π_{52}), можливість відстежувати замовлення під час транспортування (трекінг) (Π_{53}). Показник підтримки функціонування продукції можна поділити на здійснення технічних консультацій (Π_{61}), гарантійний ремонт продукції (Π_{62}), ремонт продукції, що виходить за межі гарантії (Π_{63}).

Деякі показники можуть потребувати подальшої деталізації. Наприклад, значення показника «інформація про способи оплати» може бути «присутня» або «відсутня» (тобто, це є булевий показник – 0 або 1), але його можна

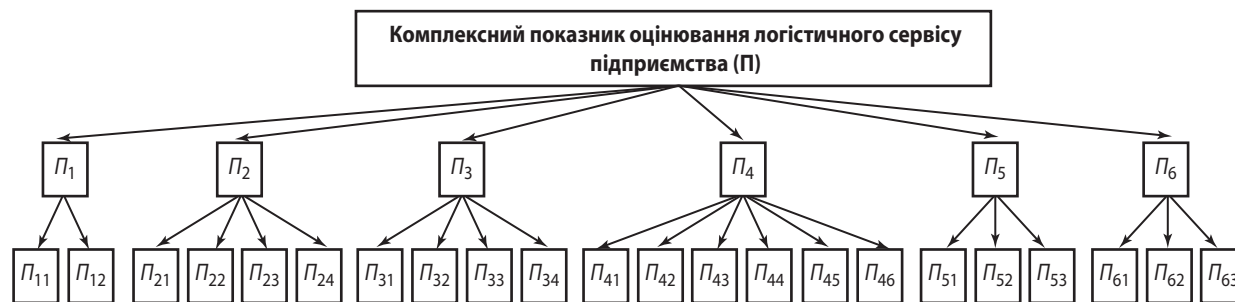

Рис. 1. Ієрархічна структура комплексного показника оцінювання логістичного сервісу підприємства

деталізувати щодо повноти способів оплати, зрозумілості та легкості процесу оплати, гарантування безпеки електронних платежів тощо. В цьому випадку додається ще один рівень ієрархії, а показник може розраховуватися аналогічно комплексному показнику та набувати значень від 0 до 1.

Усі показники мають різні абсолютні шкали виміру, а тому їх необхідно нормалізувати згідно з зазначеними вище формулами (4) або (5). Для отримання коректної оцінки логістичного сервісу необхідно, щоб дані щодо всіх показників були за той самий період (день, тиждень, місяць тощо) для сформованої вибірки досліджуваних споживачів.

Якщо відомі певні значення показників $\Pi_{21}, \Pi_{22}, \Pi_{23}, \Pi_{24}$ за деякий день по споживачам і показники мають негативний інгредієнт, то нормалізацію необхідно здійснювати за формулою (5). Під час нормалізації показників можна враховувати також його нормативне (теоретичне) значення. Далі знаходимо середнє значення цих показників шляхом ділення суми нормалізованих значень показників на їхню (значень) кількість (що відповідає кількості замовлень за день), тобто будемо мати середнє значення показника за день. Зауважимо, що замовлення може виконуватися кілька днів (зокрема, процес транспортування), в цьому випадку можна всі показники прив'язувати не до фактичного моменту часу початку чи закінчення виконання кожної окремої логістичної послуги, а до моменту часу завершення виконання замовлення в цілому, або моменту часу надходження замовлення від споживача до підприємства.

На наступному кроці розраховуємо вектор вагових коефіцієнтів для подальшого знаходження Π_2 за процедурою, що описана раніше, якщо це робить один експерт. Для врахування думки споживачів або кількох експертів можна, зокрема, надати їм анкету, в якій необхідно упорядкувати досліджувані показники залежно від їхньої важливості у комплексі логістичних послуг підприємства. Найважливішому, на думку споживача, показнику надамо найбільшу

кількість балів (у нас чотири показника, тому це може бути 4 бали), а найменш важливому – найменшу кількість балів (1 бал). Надалі підсумовуємо бали за усіма споживачами по кожному з показників та знаходимо частку суми балів кожного показника у загальній сумі. Ця частка і буде визначати ваговий коефіцієнт показника.

Приклад розрахунку вагових коефіцієнтів показників $\Pi_{21}, \Pi_{22}, \Pi_{23}, \Pi_{24}$ для випадку опитування шести споживачів наведено у табл. 1.

На основі табл.1, показник Π_2 буде дорівнювати:

$$\Pi_2 = 0,167 \cdot \Pi_{21} + 0,183 \cdot \Pi_{22} + 0,267 \cdot \Pi_{23} + 0,383 \cdot \Pi_{24}$$

Аналогічні роздуми та розрахунки можна провести для всіх інших показників, зокрема й комплексного показника.

В результаті можна вважати, що чим ближче до 1 значення комплексного показника оцінювання логістичного сервісу, тим кращим є логістичне обслуговування споживачів підприємства, а відповідно, й вищим їхній рівень задоволення.

Висновки. Підприємствам необхідно вміти адаптуватися до нових умов ведення бізнесу. Фактично за однакової ціни на подібну продукцію будь-яке підприємство може підвищити свою конкурентоспроможність за допомогою надання низки логістичних послуг, які пов'язані з продукцією, що купується споживачем. Разом із тим, тут виникає проблема здатності підприємства оцінити якість, кількість, структуру, вартість логістичних послуг і рівень задоволення потреб споживачів. Запропонований у роботі комплексний підхід оцінювання логістичного сервісу є авторським поглядом на вирішення даної проблеми, що потребує подальших досліджень та уточнень. Вбачається доцільним дослідити використання інструментарію нечітких відношень у побудові вектора вагових коефіцієнтів.

Таблиця 1

Розрахунок вагових коефіцієнтів

Показник	Обробка результатів опитування споживачів, бали						Сума балів за показником, бали	Ваговий коефіцієнт (частка)
	1-ий	2-ий	3-й	4-й	5-й	6-й		
П ₂₁	1	1	3	2	1	2	10	0,167
П ₂₂	2	3	2	1	2	1	11	0,183
П ₂₃	3	2	1	4	3	3	16	0,267
П ₂₄	4	4	4	3	4	4	23	0,383
Загальна сума балів, бали							60	1

ЛІТЕРАТУРА

REFERENCES

1. Левитас А. Больше денег от вашего бизнеса: скрытые методы увеличения прибыли / А. Левитас. – СПб.: Питер, 2009. – 320 с.

2. Лепа Р. Н. Модели рефлексивного управления в экономике : [монография] / Р. Н. Лепа; НАН Украины, Институт экономики промышленности. – Донецк, 2012. – 380 с.

3. Программы лояльности // Department of Mystery Shopping [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://d-ms.com.ua/articles/view/10>

4. Алесинская Т. В. Основы логистики. Функциональные области логистического управления / Т. В. Алесинская. – Таганрог : Изд-во ТТИ ЮФУ, 2010. – Ч. 3. – 116 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aup.ru/books/m193/>

5. Окландер М. А. Логистика : [підручник] / М. А. Окландер. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 346 с.

6. Гаджинский А. М. Логистика : [учебник] / А. М. Гаджинский. – 16-е изд., перераб. и доп. – М. : Дашков и Ко, 2008. – 484 с.

7. Торговельна логістика : [навч. посіб.] / П. Ю. Балабан, Н. М. Тягунова, В. І. Місюкевич, Н. І. Михайлюкова. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 148 с.

8. Морозов О. Б. Материалы к курсу «Основы логистической теории в практике успешного ведения современного бизнеса» / О. Б. Морозов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apmath.spbu.ru/ru/staff/morozov/>

9. La Londe B. J. Customer Service: Meaning and Measurement / B. J. La Londe, P. H. Zinszer. – Chicago : National Council of Physical Distribution Management, 1976. – 321 p.

10. Смехов А. А. Введение в логистику / А. А. Смехов. – М. : Транспорт, 1993. – 112 с.

11. Понятие сервисного обслуживания и его разновидности / Учебно-методический проект «LearnLogistic.RU» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://learnlogistic.ru/ponyatie-servisnogo-obsluzhivaniya-i-ego-raznovidnosti/>

12. Сергеев В. И. Ключевые показатели эффективности логистики / В. И. Сергеев; Центр дистанционного образования «Элитариум», 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.elitarium.ru/2011/09/21/pokazateli_jeffektivnosti_logistiki.html

13. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : [навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни] / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.

14. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К. : Борисфен-М, 1996. – 326 с.

15. Вітлінський В. В. Теорія інтелектуальних систем прийняття рішень / В. В. Вітлінський, В. І. Скіцько. – К. : КНЕУ, 2014. – 506 с.

Alesinskaia, T. V. "Osnovy logistiki. Funktsionalnye oblasti logisticheskogo upravleniia" [Fundamentals of Logistics. Functional areas of logistics management]. <http://www.aup.ru/books/m193/>

Balaban, P. Yu., Tiahunova, N. M., and Misiukevych, V. I. Torhovelnia lohistyka [Trade logistics]. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury, 2014.

Gadzhinskiy, A. M. Logistika [Logistics]. Moscow: Dashkov i Ko, 2008.

Levitass, A. Bolshe deneg ot vashego biznesa: skrytye metody uvelicheniia pribyli [More money from your business: hidden methods of increasing profits]. St. Petersburg: Piter, 2009.

Lepa, R. N. Modeli refleksivnogo upravleniia v ekonomike [Model of reflexive control in the economy]. Donetsk, 2012.

La Londe, B. J., and Zinszer, P. H. Customer Service: Meaning and Measurement Chicago: National Council of Physical Distribution Management, 1976.

Morozov, O. B. "Materialy k kursu «Osnovy logisticheskoy teorii v praktike uspeshnogo vedeniia sovremennogo biznesa»" [Materials for the course "Fundamentals of logistics theory to the practice of successful modern business"]. <http://www.apmath.spbu.ru/ru/staff/morozov/>

Oklander, M. A. Lohistyka [Logistics]. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury, 2008.

"Programmy loialnosti" [Loyalty program]. Department of Mystery Shopping. <http://d-ms.com.ua/articles/view/10>

"Poniatie servisnogo obsluzhivaniia i ego raznovidnosti" [The concept of service and its variants]. <http://learnlogistic.ru/ponyatie-servisnogo-obsluzhivaniya-i-ego-raznovidnosti/>

Smekhov, A. A. Vvedenie v logistiku [Introduction to Logistics]. Moscow: Transport, 1993.

Sergeev, V. I. "Kliuchevye pokazateli effektivnosti logistiki" [Key performance indicators of logistics]. http://www.elitarium.ru/2011/09/21/pokazateli_jeffektivnosti_logistiki.html

Vitlinskiy, V. V., and Verchenko, P. I. Analiz, modeliuvannia ta upravlinnia ekonomichnym ryzykom [Analysis, modeling and management of economic risk]. Kyiv: KNEU, 2000.

Vitlinskiy, V. V., and Nakonechnyi, S. I. Ryzyk u menedzhmenti [The risk in management]. Kyiv: Borysfen-M, 1996.

Vitlinskiy, V. V., and Skitsko, V. I. Teoriia intelektualnykh system pryiniattia risheh [The theory of intelligent decision support systems]. Kyiv: KNEU, 2014.